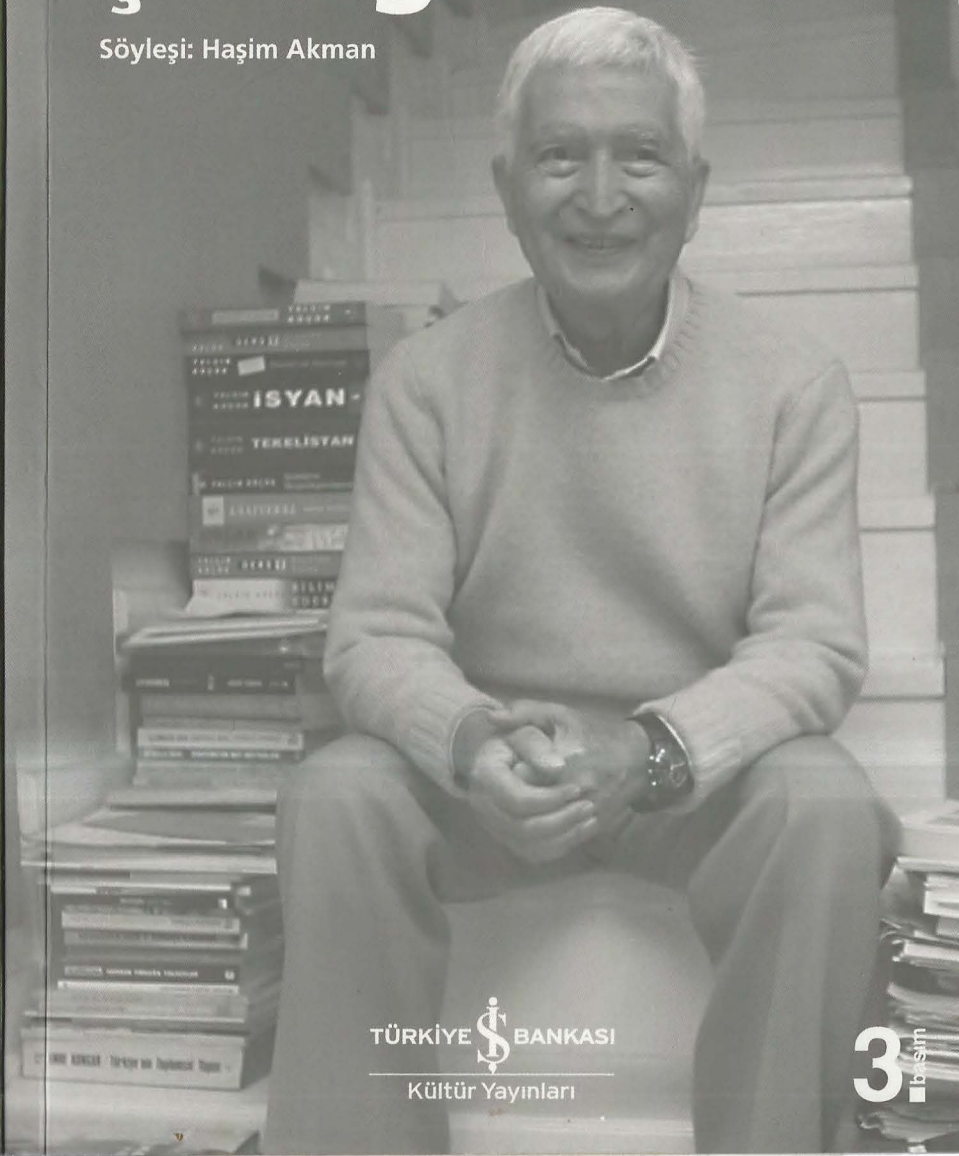
"güngör uras kitabı"

saf ve bakir anadolu çocuğu

saf ve bakir anadolu çocuğu

"Güngör Uras Kitabı"

Söyleşi: Haşim Akman

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

3. baskı

Genel Yayın: 2451

HAŞİM AKMAN, 1956 Nevşehir doğumlu. Maçka Teknik Lisesi'ni bitirdi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatıbö lümünde okudu. 1985'te *Yeni Düşün* dergisinde yazmayabaş ladı.G azetecilik dünyasına 1989'da *Nokta* dergisinde redaktör olarak adım attı, *Tempo* ve *Aktüel* dergileri ile atv haber merkezinde editör, *Yeni Binyıl* gazetesinde haber müdürü olarak çalıştı. Şu anda serbest editörlük ve yazarlık yapıyor.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—46—

SAF VE BAKİR ANADOLU ÇOCUĞU
GÜNGÖR URAS KİTABI

SÖYLEŞİ
HAŞİM AKMAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008
Sertifika No: 11213

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
ŞÖHRET BALTAŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: ŞUBAT 2012
III. BASIM: MAYIS 2012

ISBN 978-605-360-503-4

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 482 99 10
Sertifika No: 16053

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

saf ve bakir anadolu çocuğu

GÜNGÖR URAS KİTABI

Söyleşi Haşim Akman

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

GİRİŞ · 1

BİRİNCİ BÖLÜM
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e · 9

İKİNCİ BÖLÜM
İstanbul Hatıraları · 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Bartın'dan Ankara'ya · 47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Mülkiye Dönemi Ankara'sı · 73

BEŞİNCİ BÖLÜM
Başka Ülkelerde Hayat · 95

ALTINCI BÖLÜM
Askerlik ve Bankacılık Dönemi · 117

YEDİNCİ BÖLÜM
Devlet Planlama Teşkilatı Dönemi · 139

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Ecevitli Yıllar · 175

DOKUZUNCU BÖLÜM
Arkadaşlar, Arkadaşlıklar ve Evlilik · 185

ONUNCU BÖLÜM
Planlama'da Özallı Yıllar · 205

ON BİRİNCİ BÖLÜM
TÜSİAD · 231

ON İKİNCİ BÖLÜM
Kısa Süren *Milliyet* Macerası · 303

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İstanbul'da Turgut Özal ile Kesişen Yollar · 309

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Yazı Hayatı, Gazeteler · 329

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Ekonomi Basını · 429

ON ALTINCI BÖLÜM
Sabancı Dönemi · 443

ON YEDİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Sermayenin Gelişimi · 475

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM
Özelleştirme · 555

ON DOKUZUNCU BÖLÜM
Yabancı Sermaye · 621

YİRMİNCİ BÖLÜM
Hal ve Gidiş · 639

Yaşam Öyküsü · 653

Dizin · 661

GİRİŞ

Düzen değişmedikçe, hiçbir şey değişmez. Düzenin başında eskiden ağa vardı. Şimdi politikacı var. Şimdi suyun başını politikacılar tuttu. Suyun başını tutan politikacıların da hemen hepsi "Büyük Türk Büyüğü".

— Kim bu "Saf ve bakir Anadolu çocuğu"?
— Anadolu insanı.

— Anadolu insanı neden saf ve bakir olsun ki?
— Anadolu insanı iyi niyetlidir. Yardımseverdir... Tek kuzusunu, tek tavuğunu misafirini ağırlamak için kesecek kadar mükrimdir. Yiğittir. Ama saftır...

— Saf olmanın ne zararı var?
— Anadolu insanı saf olduğu için yüzyıllardır kandırılır. Etrafında olan biteni anlayamaz. Onun için de devamlı verir. Manevi olarak verir, maddi olarak verir.

— Ne bakımdan?
— Her bakımdan... "Cambaza bak... Cambaza bak" diye Anadolu halkı yıllardır kandırılmıştır. Olanı biteni anlaması engellenmiştir. Bugün de değişen bir şey yok.

— Bu cambaz hangi cambaz?
— Bu cambaz yıllar önce Anadolu'daki panayır çayırlarına dikilen iki direk arasındaki ip üzerinde yürüyen cambazdı. Kötü niyetliler, panayıra gelenlerin dikkatini "Cambaza bak, cambaza bak" diyerek cambaza çekerler, bu arada parası olanların cebini boşaltır, güzel kadınları, kızları sıkıştırırlardı.

— Şimdilerde panayır da yok, cambaz da...

— Panayır yok ama cambaz çok... Panayır yok ama her yerde yüzlerle, binlerle cambaz var. Şimdiki cambazlar insanları farklı biçimde uyutuyor. Dini konuları, iç ve dış politikayı, ekonomik ve sosyal konuları alet ederek insanların dikkatini başka yerlere çektikten sonra, istediklerini yapıyor. Saf ve bakir Anadolu halkı da sesini çıkaramadan, boynunu bükerek kaderine razı oluyor.

— Biraz abartmıyor musunuz?

— 2011 yılındayız. Dünyanın 16'ncı büyük ekonomisi olduğumuz söyleniyor. Evet, yaratılan toplam milli gelirin büyüklüğü bakımından dünyanın 16'ncı büyük ekonomisiyiz ama bu milli geliri 73 milyon insan yaratıyor, paylaşıyor. Nüfusu en büyük ülkeler listesinde 17'nci sıradayız. Bunun sonucu kişi başına düşen gelir bakımından dünya sıralamasında 80'inci oluyoruz.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi'nde 83'üncü sırada yer alıyoruz. Eğitimde, 15 yaş kız ve erkek öğrencilerin eğitim düzeyleri bakımından, diğer ülkelere göre okumada 41'inci, matematik ve fende 44'üncü sıradayız.

Ülkeler arasında nitelikli işgücü sıralaması yapıldığında 51'inci sırada yer alıyoruz. Anadolu insanı insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam biçiminden uzak. Çünkü üretemiyor. Üretemediği için para kazanamıyor. Devletin verdiği Yeşil Kart'a, devletin kız çocuklarını okula gönderen kadınlara ödediği 25-30 liraya muhtaç. Köylerdekiler hâlâ tezek yakıyor. Şehirdekiler hâlâ devletin dağıttığı bedava kömürle ısınıyor.

— Düzen, demokratik parlamenter değil mi?

— Adı öyle ama... Eski düzen.

— Anayasa, yasalar değişti ama.

— Değişen anayasa ve yasalar düzeni korumak amacını güdüyor. Yasama, yürütme, yargı gücünü tek elde toplamayı hedefliyor. Türkiye'de anayasa ve yasa değişiklikleri Büyük Türk Büyükleri'ni, giderek daha güçlü hale getirmiştir.

— Suç kimde?

— Suç düzende... Düzen değişmedikçe, hiçbir şey değişmez. Düzenin başında eskiden ağa vardı. Şimdi politikacı var. Şimdi suyun başını politikacılar tuttu. Suyun başını tutan politikacıların da hemen hepsi "Büyük Türk Büyüğü".

— Kimler bu Büyük Türk Büyükleri?

— Bunların isimleri önemli değil. Suyun başında olmaları önemli. Eskiden "Alparslan'dan Atatürk'e 100 Türk Büyüğü" vardı... Şimdi "1100 Büyük Türk Büyüğü" var...

Türkiye'de şimdilerde "Su Başlarını Tutan Devler'in hepsi Büyük Türk Büyüğü". Daha doğrusu kendilerini öyle sanıyorlar. Ve de mümtaz ve necip halkımızın bir kısmı "Su Başlarını Tutan Devler"e hürmette kusur etmemek için ne gerekiyorsa yaptığından, "Büyük Türk Büyükleri" her gün daha da "büyük" hale geliyor.

Benim "Büyük Türk Büyükleri" gözlemimin kaynağı Mülkiye'de hocamız olan rahmetli Seha L. Meray'ın Çağdaş Yayınları tarafından yayımlanan *Su Başlarını Devler Tutmuş* isimli kitabında yer alan, aynı başlıklı yazısıdır.

— Ne diyor Seha Meray?

— Seha Meray der ki, "Devler, kendilerini dev aynalarında görenler ya su başlarını tutmuşlardır ya da tutma çabasındakilerdir". Devam ediyor: "Devlere hoşlanacakları biçimde yanaşırsanız, hiçbir yerinize dokunmazlar; istediğiniz şeyi verirler. Ne güçlüğünüz varsa giderirler. Devler, kendilerine kötülük yapmak isteyenleri ele geçirirlerse, kızartarak yerler."

Büyük Türk Büyükleri'nin artık trilyon kilometreyle ölçülmesi gereken hızlı gidişlerine, hayal dünyasında büyük başarılarına, düşmanlarına -dört başlı bir ejderha gibi- ateş püskürtüşlerine bakınca, nasıl bir masal dünyasında yaşadığımızı daha da iyi anlıyoruz doğrusu.

— Siz Büyük Türk Büyüğü olmanın ilkelerini de belirlemişsinizdir...

— Büyük Türk Büyükleri ne yapsa doğrudur. Büyük Türk Büyükleri ne söylese doğrudur.

Büyük Türk Büyükleri için "doğru veya yanlış" yoktur. "Onlardan yana olma veya onlara karşı" olma hali vardır. Onların yaptıklarının veya söylediklerinin doğru olmadığını söyleyen herkes "onların karşıtıdır, düşmanıdır." Doğrudan yana olan, mutlaka Büyük Türk Büyükleri'nin yanında yer alır. Büyük Türk Büyükleri'nden yana olanlar bu tercihlerinden zarar değil, yarar görürler.

— *Büyük Türk Büyüğü olmanın belli bir raconu var mı?*

— Nasıl ki, eskiden "kabadayı olmanın" bir raconu varsa, "Büyük Türk Büyüğü" olmanın da raconu vardır:

Büyük Türk Büyükleri siyah Mercedes otomobille gezer. Otomobilleri hareket halindeyken, önünde düdük çalarak yol açan bir polis arabası gider. Mercedes'i silahlı koruma görevlisi dolu bir sürü araç izler. En arkadan bir ambulans gider.

Büyük Türk Büyükleri uçağa binmeden uçak yola çıkamaz. Gecikirlerse bekler. Büyük Türk Büyükleri uçağa VIP salonundan binip VIP koltuğunda seyahat eder. Seyahat boyu hostesler sadece 'Büyük Türk Büyükleri'nin emrindedir.

Büyük Türk Büyükleri halkımızın karşısına sadece nutuk atmak, talimat vermek için çıkar. Eli telsizli, beli tabancalı koruma görevlileri Büyük Türk Büyükleri'ni halktan korur.

Büyük Türk Büyükleri katıldıkları toplantılarda oturanların en önüne konulan, farklı ve de okkalı koltuklara oturur. Toplantılarda nutuk attıktan sonra, başkalarının ne söylediğini dinlemeden çıkar gider. Çünkü onların halkı dinlemeye vakitleri yoktur. Halktan öğrenecekleri bir şey yoktur. Onlar her şeyi bilir.

Büyük Türk Büyükleri eskiden akşamları mutlaka sazlı sözlü bir davete katılmak ve de şarkıcıya eşlik edip dansöz seyretmek zorundaydı. Şimdi devir değişti. Büyük Türk Büyükleri her hafta bir başka camide cuma namazı kılar. Hangi camiye gideceğini medyaya haber verir. Görüntü aldırır. Karılarının başı örtülü değil, türbanlıdır. Siyasi simge haline gelen biçimde örtünülür, giyinilir.

— Büyük Türk Büyüğü veya dev olmak için suyun başına geçmek gerekiyor. İyi de... Su nerede?

— Su devlettedir. Suyun başına geçmek için devleti ele geçirmek gerekir. Devleti ele geçirerek suyun başına oturanlar hemen devleşir ve de Büyük Türk Büyüğü olur. Çünkü Türkiye çorak bir ülkedir. Suyu azdır. Halkı yıllardır susuz kalmıştır. Boğazı kurumuştur... Halk "Su, su, su... Biraz daha su" diye inlediğinden, suyun başında oturmak çok önemlidir. Bütün mesele bir su başını tutabilmektir...

Suyun başını tutanlar, birden değişirler. Kendilerinden başka hiç kimsenin suyu kendileri kadar iyi kullandıramayacağına inanırlar. Eeeee, birazcık da suyun başında olmanın önceliğinden yararlanırlar (olacak o kadar). Önce kendileri kana kana su içer, susuzluklarını giderir, sonra yakınlarına su dağıtırlar. Susuz kalmamak isteyenler onların çevresinde kümeleşir. Büyük Türk Büyükleri'nin sempatisini kazananlar su dağıtımından istedikleri kadar pay alır. Büyük Türk Büyükleri bir süre sonra şuna inanırlar ki, onlar suyun başını bıraksa o su kurur... Onların suyun başından ayrılması bu ülkenin felaketi olur. Ne yazık ki, bazı gafil ve cahiller bunun farkında olamadıklarından onların değerini anlayamaz!

— Büyük Türk Büyükleri'ni başına geçtikleri su devleştiriyor ama onların dev olmalarını halk nasıl kabul ediyor?

— Büyük Türk Büyükleri'nin büyüklüğü, başını tuttukları suyun gücüyle orantılıdır. Onlar mümtaz ve necip Türk halkını açık ve kapalı şekilde:

"Suyu keserim haaaaa!.."

"Benden yana olursan, kana kana su içersin... Yoksa bitersin!.."

"Ben istediğimi suda yüzdürür, istediğimi suda boğarım!.." diyerek kandırırlar, baskı altında tutarlar. Saf ve bakir Anadolu halkı da bütün bunlar karşısında çaresizlikten boynunu büker. "Haklısınız efendim" diyerek Büyük Türk Büyükleri'nin peşinden gider. Bugün onun, yarın başkasının. Suyun başına kim geçmişse onun...

— Suyun başından şu veya bu şekilde ayrılanlar ne olur?
— Nasrettin Hoca'ya göre, "eski aylar kırpılır kırpılır yıldız olurmuş..." Hiçbir dev, Büyük Türk Büyüğü, devleşene kadar suyun başını kendi rızasıyla terk etmez. Ancak değişik nedenlerle ayrılmaya mecbur olur.

— Çünkü bu dünya kimseye baki kalmamıştır!..
— Su başından ayrılan devler yıldız olamaz, pire olur. Suyun başından ayrıldığı an Büyük Türk Büyükleri sudan çıkmış balığa döner. Çünkü onların Büyük Türk Büyüklüğü, başını tuttukları suyun gücüyle orantılıdır.

— O kadar da değil diyeceğim, ama diyemiyorum... Neyse... Sizin yazılarınızda kullandığınız, okuyucular tarafından benimsenen daha başka deyimler, anlatımlar var... Ayşe Hanım Teyze, Ali Rıza Bey Amca, İşçi Memed var... Sık sık kullandığınız "Burası Türkiye abicim..." deyimi var... Yine sık sık "Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz" dersiniz. Nereden çıktı bunlar?
— Önemli olan yazılanın, anlatılanın okunması, anlaşılmasıdır. Ben roman, hikâye yazmıyorum. Ben ekonomi yazıyorum. Yazdıklarımın anlaşılır olması gerekiyor. Konuya yabancı olanların yazıyı sıkılmadan okuyabilmelerini temin etmek, konuya ilgi duymalarını sağlamak gerekiyor. Arada sırada olayları hafife almak, okuyucunun tanıdığı kişileri, yazının içine oturtmak ilgi çekiyor.

— Nasıl?
— Nasıl ki, "Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu" olarak kendi üzerimden, başkalarının sorunlarını anlatıyorsam, aynı şekilde halkımızın çoğunluğunun temsilcisi olan Ayşe Hanım Teyzem, Ali Rıza Bey Amcam ve İşçi Memed üzerinden de halkın sorunlarını tartışmaya açıyor, halka bilgi veriyorum. Benim yazılarımı Ayşe Hanım Teyze üzerinden kadınlar, Ali Rıza Bey Amca üzerinden erkekler, İşçi Memed üzerinden çalışanlar okuyor.

— Ne zamandan beri bunları yazıyorsunuz?

— Düzenli olarak günlük ekonomi gazetesi *Rapor*'da "Güncel" köşesinde, kapanıncaya kadar birinci sayfadan yazdım. 1983 yılında *Dünya*'da Tevfik Güngör imzasıyla köşe yazısı yazmaya başladım. Hiç ara vermeden 27 yıldır her gün yazmaya devam ediyorum. Kısa bir süre *Tercüman*'da İsmail Halid imzasıyla dini, ahlaki yazılarım yayımlandı.

1982 yılından 1988 yılına kadar *Güneş*'te ekonomik olayları, çizgilerle hafife alan yazılar yazdım. "Olaylar ile Alaylar" başlığı altındaki bu yazıları önce Mıstık, sonra Haslet (Soyöz) çizimleriyle zenginleştiriyordu.

1988 yılında *Sabah*'ta Ali Rıza Kardüz imzasıyla yazmaya başladım. 1990 yılından sonra bu yazılar günlük yazıya dönüştü. *Sabah*'ta 1990 yılında başladığım ve Ali Rıza Kardüz imzasını kullandığım haftalık lokanta yazıları kesintisiz sürüyor. Şimdilerde *Milliyet - Cumartesi* ekinde yayınlanıyor.

1998 yılında *Sabah*'tan *Milliyet*'e geçtim. 13 yıldır *Milliyet* Ekonomi'de her gün yazıyorum.

— *Neden farklı imzalar?*

— Nüfus kâğıdımda ismim Tevfik Güngör Uras'tır. Ali Rıza Kardüz annemin babasının ismidir. İlk yazılarımda öne çıkmak istemediğimden Ali Rıza Kardüz imzasını kullanmıştım. Şimdilerdeyse "pazarlamacı deyimiyle" ürün farklılaştırması gerekçesiyle üç imza kullanıyorum. Ali Rıza Kardüz imzasıyla lokanta yazılarım, Tevfik Güngör imzasıyla rakamı bol ekonomi anlatımlarım, Güngör Uras imzasıyla da ekonomi-politik yazılarım yayımlanıyor.

— *Ya televizyon programları?*

— Özel televizyon kanallarının yayın ağının genişlemesinden önceki yıllarda, 1990-1993 yıllarında TRT 2'de her hafta *Olayların İçinden* ismiyle bir saatlik söyleşi programları hazırladım. Her programda ayrı bir konuyu, o konuyu en iyi bilenlerle izleyenlere anlatıyordum. Programa başlarken katılanları uyarıyordum, "Bakınız sizi annem dinliyor. Onun anlayacağı şekilde anlatınız" diye. Bu yaklaşım ilgi çekti. En ciddi konuları iz-

leyenlere anlaşılır biçimde aktardık. Beş yıldır NTV ve CNBC-e'de değişik ekonomi programlarında izleyenlerin karşısına çıkıyorum. Bir yıl süreyle *Ayşe Hanım Teyze'nin Ekonomisi* başlığıyla yaptığımız program ilgi gördü.

Bu kitapta topladığımız söyleşinin de okuyanların ilgisini çekeceğini umuyorum. Takdir, söyleşiyi okuyacak olanlarındır...

BİRİNCİ BÖLÜM

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e

Babamın Trablusgarp'ta birlikte olduğu subaylardan ve sınıf arkadaşlarından bazılarının, Milli Mücadele'yi desteklemek için İstanbul'da oluşturulan gizli teşkilatların ileri gelenlerinden olduğu ve babamın da onların davetiyle teşkilata katıldığı anlaşılıyor.

Güngör Uras'ın babası, İsmail Halid Beşiktaş.

— *Sohbetimize ailenizden başlayalım.*

— Osmanlı'nın son dönemini ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını yaşamış bir babanın ve annenin çocuğuyum. Babam ve annem İstanbul'da doğmuşlar. İkisi de Osmanlı'nın son dönemini İstanbul'da yaşamışlar. İstanbul'un işgalini görmüşler. Sonra ikisi de Anadolu'da Milli Mücadele'nin içinde olmuşlar. Cumhuriyet kurulduktan sonra, devrimler onların hayatını yönlendirmiş.

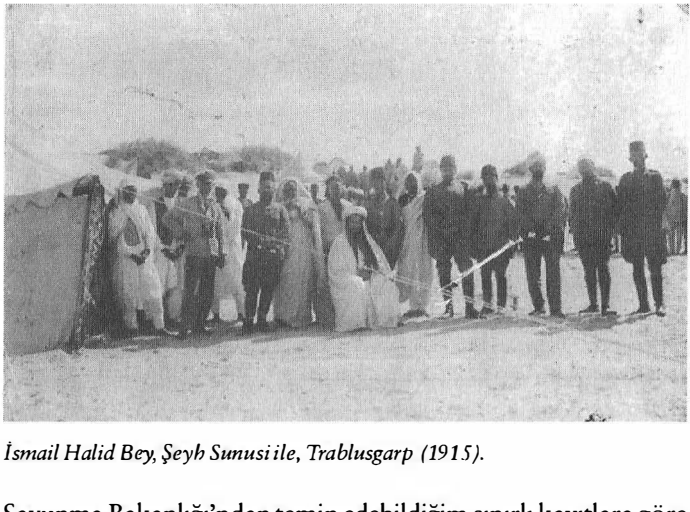
Babamın ve annemin kuşağı çok ilginç bir kuşaktır. Padişahlık, Birinci Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali, Milli Mücadele, Cumhuriyet, Mustafa Kemal, harf devrimi, kıyafet devrimi, İnönü, İkinci Dünya Savaşı, demokrasi, Celal Bayar-Menderes, 27 Mayıs darbesi... Bütün bunları yaşadılar.

— *Babanızın ailesi İstanbullu mu?*

— Babam İstanbul'da doğmuş. Babamın annesi Batum'da Türkler'i kesmeye başlamalarından sonra iki subay kardeşiyle İstanbul'a gelmiş. Yıldız Sarayı'nın postanesinin başında olan Tevfik Efendi ile evlenmiş. Tevfik Efendi erken ölmüş. Babamı annesi yetiştirmiş. Kocasının saraydaki görevi nedeniyle çevresindekiler onu "Saraylı" diye çağırırmış. Babam önce Mülkiye'ye girmiş. Fakat o dönemlerde askerlik daha cazip olduğu için Mülkiye'den Harbiye'ye geçmiş. Büyükannemin saraya yakınlığından olsa gerek İstanbul'da saray muhafız bölüğünde görevlendirilmiş.

— *O dönemi size anlatırlar mıydı?*

— Ben babamın askerlik hikâyelerini dinleyerek büyüdüm. Ne yazık ki o tarihlerde ses kayıt cihazları yoktu. Bende de dinlediklerimi yazma alışkanlığı gelişmemişti. Daha sonraları Milli

İsmail Halid Bey, Şeyh Sunusi ile, Trablusgarp (1915).

Savunma Bakanlığı'ndan temin edebildiğim sınırlı kayıtlara göre babamın genç yaşta Trablusgarp Savaşı'na katılması hayatının dönüm noktası olmuş.

Milli Savunma Bakanlığı'ndaki dosyasına göre, babam Beylerbeyi Sarayı Muhafız Taburu'ndayken Harbiye Nezareti tarafından Umur'u Şarkiyat Dairesi (Teşkilat-ı Mahsusa) emrine verilmiş. O yıllar Trablusgarp'ta Osmanlı ordusu İtalyanlar'la savaşıyor. Babamın da katıldığı subay grubundan beklenen, Osmanlılar'ın yandaşı olan Şeyh Sunusi Hazretleri'nin Trablusgarp'tan İstanbul'a getirilmesi. Şeyh Sunusi'nin önemi, İstanbul'a getirmesi beklenen altınlarda. Çünkü o dönemde Osmanlı hazinesi çok zor durumda.

— *İstanbul'dan Trablusgarp'a o yıllarda nasıl gidiliyormuş?*
— Babam ve arkadaşları trenle önce Viyana'ya gitmişler. Viyana'da o sırada Trablusgarp'tan dönen Mustafa Kemal ile birlikte olmuşlar. Yüzbaşı Neşet Bora ile birlikte Viyana'dan Brindizi Limanı'na geçmişler. Brindizi'den bir Alman tahtelbahiriyle (denizaltı) Misrata Limanı'na ulaşmışlar. O yıllarda Trablusgarp'ta süren çatışmalar, "Umumi Harp" (Birinci Dünya Savaşı)

çatışmalarının bir bölümü. 1911 senesindeki Osmanlı-İtalyan Harbi ile bir ilgisi yok. Babamın anlattıklarına göre, Umumi Harp'te Trablusgarp'ta, birbirinden uzak üç cephede milis kuvvetleri olarak İtalyanlar'a karşı savaşmışlar.

— *Cumhuriyet kuşağı bu savaşları pek bilmez.*

— Akdeniz sahilindeki Şark Cephesi'nde, Bingazi civarında Naib-i Sultan (Sultan Naibi) Şeyh Sunusi; Merkez Cephe'de Misrata* ve Humus civarında Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa; Garp Cephesi'nde, Nafsı Trablusgarp civarında İshak Paşa (Müşir Fuat Paşa'nın damadı, Süvari kaymakamı) kumandasında birlikler İtalyanlar ile savaşmış. Trablus'taki savaşı İstanbul'da da Harbiye Nezareti'nde Tunuslu Ali Baş Hampa Bey namında bir kişinin idaresi altındaki Umur-u Şarkiye Dairesi yönetiyormuş.

— *Babanızın Trablusgarp'a gidişini anlatacaktınız...*

— Babam 1915 senesinde Avusturya'nın Pola deniz üssünden bir Alman tahtelbahiriyle yola çıkmış. Bu yolculuk Alman denizaltısının Trablusgarp'a ilk seyahatiymiş. Harp gemilerinin o yıllardaki durumları ve Trablusgarp'a götürülmek için yüklenen 30 ton mühimmat, denizaltı içinde yaşam şartlarını büyük ölçüde kısıtlıyormuş. Pola Limanı'ndan Misrata'ya bir ayda gidebilmişler. Düşman gemilerini torpilleyerek, harp ederek ve düşmandan korunmak için uzun süre su altında kalarak Misrata'ya ulaşmışlar ama ömründe değil tahtelbahirle, normal gemiyle bile bu kadar uzun deniz seyahati yapmamış olan babamın sağlığı bozulmuş.

— *O yıllarda Trablus'ta kumandanların çoğu, Atatürk dahil, Osmanlı'nın önemli subayları değil mi?*

— Trablusgarp'ta Neşet Bora ile Nuri Paşa'nın merkez orta mıntıkasında vazife almış. Erkânı Harbiye Mülhaklığı, Küçük Zabıt Mektebi Müdüriyeti ve Kasrıahmet - Misrata - Humus ku-

---

* Trablusgarp'ın bir kazası.

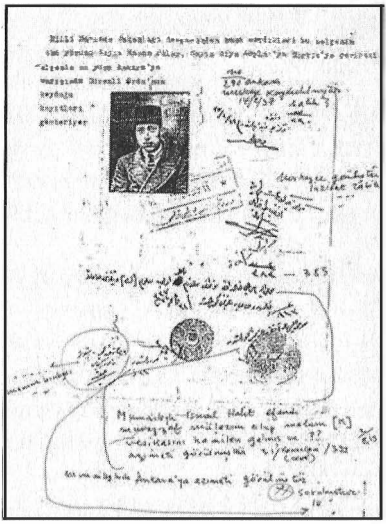
mandanlığı yapmış. Trablusgarp'ta Nuri Paşa'yla ve Nuri Paşa'nın İstanbul'a dönmesinden sonra Kurmay Albay Neşet Bora ile çalışmış. Şehzade Osman Fuat ve Abdurrahman Nafiz'in Trablusgarp'a gelmelerinden sonra ise Trablusgarp'tan ayrılarak Agile'de bulunan Şeyh Sunusi'nin yanına gönderilmiş. Sunusi'nin İstanbul'a gelmesi için ilk teması sağlamış.

— *Babanız Trablusgarp'ta ne kadar kalmış?*
— Trablusgarp'ta on iki buçuk ay kalmış. Yine bir denizaltıyla ve Adriyatik üzerinden Bründizi'ye oradan tren ile İstanbul'a dönmüş. İstanbul'a Şeyh Sunusi'yi ve önemli miktarda altın getirmişler. Şeyh Sunusi İstanbul'a geldiğinde bir süre yanında bulunmuş. İstanbul'da Meclisi Ayan Bölüğü'nde görevlendirilmiş. Tekrar Beylerbeyi Sarayı Muhafız Taburu'nda çalışmaya başlamış. Daha sonra son şehzadelerden Abid Efendi'nin yaveri olmuş. İşte o dönemde Milli Mücadele başlamış. Babam Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmiş.

— *Babanızı Trablus'a Teşkilat-ı Mahsusa gönderiyor. Bu bağ, dönüşünde de devam etmiş mi?*
— Dr. Mesut Aydın'ın *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Grupların Faaliyetleri* isimli kitabında (Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi: 6,1992 Sayfa 128) Felah Grubu mensuplarının kendileri hakkında İngilizler'e bilgi verildiğinden şüphelenilmesinden sonra, tanındıkları gerekçesiyle Anadolu'ya geçmek mecburiyetinde kaldıklarını anlatır.* Felah Grubu'ndan Anadolu'ya geçen subaylar listesinde isimleri sıralananların çoğunun, babam Piyade Mülazim-i Sanisi İsmail Halid Beşiktaş'la (332-100) Trablusgarp'ta bulunan subaylar olduğu anlaşılıyor.

---

* Yılmaz Karakoyunlu'nun *Çiçekli Mumlar Sokağı* (Doğan Kitap, 4. Baskı 2010) adlı romanı, Güngör Uras'ın babası İsmail Halid Beşiktaş'ın Batum'dan İstanbul'a göçü ve İstanbul'daki hayatı ile Milli Mücadele'de Anadolu'ya geçişinin hikâyesini anlatır.

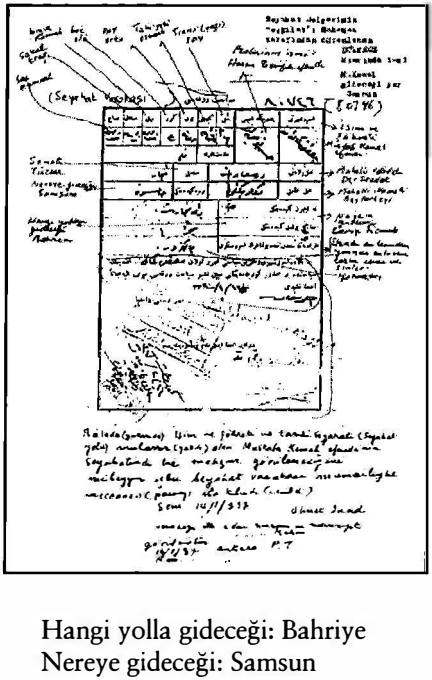

İsmail Halid Bey'in seyahat belgesinin ön yüzü.

— Babanızın sarayı bırakarak Milli Mücadele için Anadolu'ya geçmesinin nedeni ne olabilir?

— Babamın Trablusgarp'ta birlikte olduğu subaylardan ve sınıf arkadaşlarından bazılarının Milli Mücadele'yi desteklemek için İstanbul'da oluşturulan gizli teşkilatların ileri gelenleri olduğu ve de babamın onların davetiyle teşkilata katıldığı anlaşılıyor. Milli Savunma Bakanlığı kayıtlarında babamın Beylerbeyi Sarayı'ndaki yaverlik görevini bırakarak 14 Ocak 1919'da İstanbul'dan ayrıldığı, 14 Şubat 1919'da Ankara'da Merkez'e kaydını yaptırdığı yazılı. Milli Savunma Bakanlığı'ndan istediğim ve bana gönderdikleri belgeden anlaşıldığı kadarıyla babam İstanbul'dan aldığı "Seyahat Varakası"nda şöyle bir kimlik kullanıyor:

"Pederinin ismi: Hasan Tevfik
İsim ve şöhreti: Mustafa Kemal Efendi.
Mahalli ikameti: Beylerbeyi
Ne için gideceği: Ticaret
Efradı ailesinin yanında bulunanlarının isimleri: Yalnızdır

İsmail Halid Bey'in seyahat belgesinin arka yüzü.

Hangi yolla gideceği: Bahriye
Nereye gideceği: Samsun
Sanatı: Tüccar

Balada yukarıda isim ve şöhreti, tariki muharrer (yazılı) Mustafa Kemal Efendi'nin seyahatinde bir mahzur görülmediği..."

— *Yani babanız İstanbul'dan Mustafa Kemal Efendi olarak deniz yolu ile Samsun'a gitmek üzere ayrılıyor.*

— Evet. Belgenin öteki tarafı Ankara'da doldurulmuş. Orada da şunlar yazılı:

"Mumaileyh İsmail Halid Efendi muvazzaf mülazım olup vesikasını hamilen gelmiş ve azimeti görülmüştür."

Babam, İstanbul'dan Samsun'a diye çıkıyor, Konya üzerinden Ankara'ya geçiyor. O gidince büyükannem de arkasından Ankara'ya gidiyor. Sonrası uzun hikâye. Babam en sonunda Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda görevlendiriliyor. Fakat orada, o malum çatışmalarda...

— Babanız Anadolu'ya nasıl geçmiş?

— Babam İstanbul'dan Ankara'ya tren, at ve öküz arabalarında seyahat ederek ulaştığını anlatırdı. İstanbul'daki gizli teşkilat'ın babamı Anadolu'ya sevk etmek için düzenlediği belgeye göre, İstanbul'dan Samsun'a deniz yoluyla çıkış kaydı yapılan tüccar Mustafa Kemal Efendi, Ankara'ya Muvazzaf Mülazım İsmail Halid Efendi olarak ulaşıyor.

— Ne yapmış babanız Ankara'da?

— Babam bir süre Ankara'da talimgâh yaverliği, Birinci Depo Alayı yaverliği yapmış. Çankaya'da Muhafız Bölüğü'nde görevlendirilmiş. O yıllarda Mustafa Kemal'in muhafız bölüğündeki farklı grupların iç çatışmasında babam kaybeden gruba mensup bir subay olarak "malulen" erken emekli edilmiş.

— Genç yaşta askerlikle ilişkisi kesiliyor yani.

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ

İSTİKLÂL MADALYASI VESİKASI

Güngör Uras'ın babası İsmail Halid Bey'e verilen İstiklal Madalyası beratı.

Güngör Uras'ın babası Beylerbeyi Sarayı'nda. Şehzade Burhaneddin, Şehzade Abid, Saray Kumandanı Yüzbaşı Ali Rıza, Siirt Mebusu Mahmud, Mülazım Halid Uras, Şehzade Abid Efendi'nin yaveri.

— Ama o günün şartlarında Mustafa Kemal'in çevresindeki güçlü kişiler ona sivil hayatta bir iş ayarlamayı da ihmal etmemiş. Babam yeni kurulan Adapazarı Ticaret Bankası'nda müfettiş muavini olarak işe başlamış. 1930 yılında bankanın Düzce şubesine müdür olarak atanmış. Annem ile Düzce'de evlenmişler. Ben Düzce'de doğmuşum.

— Babanız annenizi Düzce'de buluyor. Annenizin ailesi Düzceli mi?

— Annemin ailesi o yıllar Düzce'de yaşarmış. Annemin babası Miralay Ali Rıza Bey, Osmanlı döneminde Üsküdar "Kanun Zabiti" imiş. Merkez Kumandanlığı'na bağlı asayişten sorumlu subaylara (inzibat kumandanı benzeri sorumluluğu olanlara) kanun zabiti denirmiş. İstanbul'dan, önce Kafkas Harbi'nde savaşmak için ayrılmış. Daha sonra da Milli Mücadele başlayınca Anadolu'ya geçenler arasında yer almış. Düzce İsyanları'nı bastırmak için Düzce'ye tayin edilmiş.

— Büyükbabanızın Düzce'de işi ne?

— Düzce İsyanları'nı bastırmak için görevlendirilen milli kuvvetler kadrosunda. İsyanlar bastırıldıktan sonra Askerlik Şubesi Kumandanlığı'na getirilmiş. Milli Mücadele'de milli kuvvetlere katılanlara askerlik şubelerinin depolarından silah ve cephane verilirmiş. Bu silah depolarına da "debboy" denilirmiş. Milli Mücadele'den sonra askerlikten ayrılmış, Düzce'ye yerleşmiş. Düzce'de "Debboycu Ali Rıza Efendi" adıyla anılmaya başlamış.

— Düzce, Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim bölgesiydi; çok karışık bir yapısı vardır, değil mi?

— Abdülaziz ve Abdülmecid dönemlerinde Düzce'ye Kafkaslar'dan ve Doğu Karadeniz ile Batum'dan gelen göçmenler iskân edilmiş. Bu nedenle nüfus Çerkez, Abhaz ve Lazlar'dan oluşmuş. Toprağın verimliliği, tütün ve fındık geliri dolayısıyla sa-

Güngör Uras'ın babasının babası, Yıldız Sarayı Postane Müdürü Tevfik Bey.

Güngör Uras'ın annesinin babası Ali Rıza Bey'in (Kardüz), Kafkas Cephesi'nden eşine gönderdiği fotoğraf.

rayın Düzce'ye ilgisi var. II. Abdülhamid, Abaza Elbruz Bey ailesinden Behice Hanım ile evlenmiş. Abaza ve Çerkez çok sayıda genç kız saraya gelin gitmiş. Düzce bir ticaret merkezi olarak gelişmiş. Düzce'de ticaretin canlanmasıyla Rum ve Ermenilerin sayıları artmış. Milli Mücadele öncesi Düzce'de üç ayrı mahalle varmış: Müslüman, Rum ve Ermeni mahalleleri.

— Düzce İsyanları nasıl başlamış?

— Düzce İsyanları, Milli Mücadele'nin en önemli başkaldırma hareketidir. Eşkıya ile onları yok etmeye çalışanlar arasında uzun süre kanlı çatışmalar yaşanmış. Devlet otoritesi gücünü kaybedince, bazı Çerkez ileri gelenleri Kasım 1919'da Kuvayı Milliye'ye karşı koymaya başlamış. Düzce yargıcı ve jandarma komutanı haydutlar tarafından öldürülmüş, silah deposu (debboy) yağmalanmış. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edilmiş. Binbaşı Mahmut Nedim Bey kumandasında Abaza ve Çerkezlerden kurulu Asayiş Müfrezesi, önce Düzce'de isyanı bastırmış. Ama daha sonra Anzavur Ayaklanması bastırılırken asilere teslim olmuş.

Küçük rütbeli subaylar direnmiş ama sayıları dört bine ulaşan asiler Düzce'yi ele geçirmiş. Asi elebaşlarından Berzek Sefer Bey Düzce kaymakamı, Maan Ali Bey (emekli binbaşı) jandarma komutanı, Koç Bey de belediye başkanı olmuş. İsyancılar padişaha bağlı ve Kuvayı Milliye'ye karşı olduklarını bildirmişler. Hendek'teki asiler Adapazarı'na yürümeye hazırlanırken, nasihat için gönderilen Adapazarı ileri gelenlerinden Sait ve Kazım beyler, asiler tarafından öldürülmüş.

— *Daha sonra yabancılar da isyancılara destek verdiler sanırım...*
— Evet, bu gelişmeler üzerine, asileri desteklemek isteyen İngilizler, Şile'ye asker çıkarmış. Ayaklanma her geçen gün yayılınca Ankara endişeye düşmüş. Olay yalnızca asilerin sayılarıyla sınırlı kalmamış, halk da Milli Mücadele'ye karşı çıkmaya başlamış. Çerkez Ethem, Binbaşı Nazım, Kaymakam Arif, Binbaşı İbrahim (Çolak İbrahim) komutasındaki birlikler ile Ali Fuat Paşa ve Refet (Bele) Bey emrindeki birlikler ayaklanma yöresine gönderilmiş. Fakat bu sırada Yenihan'da da ayaklanma çıkmış. Ayaklanmaları fırsat bilen Anzavur, Eskişehir-İstanbul yolunu ele geçirmek için Geyve Boğazı'ndaki ulusal kuvvetlere saldırmış.

— *Milli Mücadele sırasında yaşanan en büyük isyan hareketi bu, değil mi?*
— İsyanın bu kadar güçlenmesi üzerine Damat Ferit Paşa 20 Mayıs 1920'de İzmit'e gelmiş. İsyanın bastırılması için Çerkez Ethem, Binbaşı Nazım, Kaymakam Arif, Binbaşı İbrahim, Ali Fuat Paşa ve Refet Bey emrindeki birlikler isyan bölgesinde asilerle mücadeleye başlamış. Önce Beypazarı, sonra Göynük alınmış. Çerkez Ethem emrindeki kuvvetler Sapanca ve Adapazarı'nı alarak asilerin ileri gelenlerini cezalandırmış.

— *Çerkez Ethem, "Kuvvayı Seyyare" ile bastırıyor.*
— Çerkez Ethem kuvvetleri 26 Mayıs 1920'de Düzce'ye girmiş. Ayaklanmayı çıkaranları ve yönetenleri asmış. Böylece Düzce İsyanı bastırılmış.

Kardüz ve Uras aileleri birarada. Arka sol başta ailenin yardımcısı genç kız, dayı Ragıp Kardüz, Güngör Uras'ın annesi Zehra Uras, babası Halid Uras ve dayı Kemal Kardüz.

— Büyükbabanız Kuvayı Milliyeci'lerle isyancılara karşı savaşırken ailesi İstanbul'da mı?

— Bütün bu olayları annemin ailesi Düzce'de yaşamış. Debboy basıldığında ve yağmalandığında annemin babası Askerlik Şubesi başkanıymış. O çatışmalarda hayatta kalmasının bir mucize olduğunu anlatırdı.

— Milli Mücadele'den sonra annenizin ailesi İstanbul'a dönmemiş mi?

— Milli Mücadele sona erdikten sonra annemin babası askerlikten ayrılmış. Düzce'de yerleşmeye karar vermiş. Şehrin içinde bahçeli bir ev almış. Yeğeninin başında durduğu bir manifatura dükkânı açmış. Geniş bir dost çevresi ile emekli hayatı yaşamış. Annem Düzce İsyanları'nı hatırlardı. Düzce'de gayrımüslim ve Müslüman mahalleleri arasındaki farkı anlatırdı. Milli Mücadele'den sonra Rum ve Ermeni mahalleleri tamamen yanmış. Rum ve Ermeniler Düzce'yi terk etmiş.

Güngör Uras'ın anne ve babasının evlilik fotoğrafı.

— Babanız Düzce'de görevliyken annenizle evleniyor. Sonra ne oluyor?

— Babam annesiyle birlikte Düzce'de kirada otururken annemle evlenmiş. Annem o eve gelin gitmiş. Ölünceye kadar babaannemle birlikte oturdu. İstanbul'un eski "saraylı" alışkanlılığıyla babaannem elini sıcak sudan soğuk suya sokmazdı. Aynı şekilde annemin de elini sıcak sudan soğuk suya sokturmazdı. Yardımcı bir genç kızla bir genç kadın, onun talimatıyla ev işlerini yürütürlerdi. Babaannem öldükten sonra annem tek başına evin her işini yapar oldu. Yemek yapmayı öğrendi. Çok güzel yemek yapardı.

Bu arada eski kadınların uğraşılarını da hatırlatmakta yarar vardır. Babaannemlerin İstanbul'daki evlerinde piyano varmış. Piyano ve kanun çalarmış. Ben piyanoyu göremedim ama kanununu bilirdim. Annem gençliğinde notayla keman dersi almış.

Güngör Uras, Düzce'de annesi, teyzesi, büyükbabası ve anneannesiyle.

Udu vardı. Ud çalmaktan hoşlanırdı. Yedi yaşımdayken bana, Bartın'da ortaokul müzik hocasından keman dersi aldırmaya başladılar. O dersler Ankara'da devam etti ama ben kabiliyetsiz çıktım.

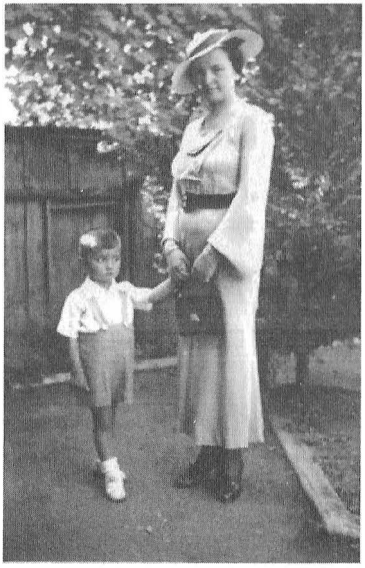
— *Tekrar Düzce dönemine dönelim.*
— Ben yürümeye başlamadan babamın Düzce'den Tekirdağ'a tayini çıkmış. Türk Ticaret Bankası Tekirdağ şubesi harp öncesi kapatılınca babam önce İstanbul'a tayin oldu. İstanbul'dayken Alman ordularının Trakya sınırına yaklaşması karşısında alınan seferberlik kararı kapsamında tekrar askere çağırıldı. Babam askere giderken büyükannemi, annemi ve beni Düzce'ye götürdü. Annemin ailesinin evinde yaşamaya başladık.

— *Siz Düzce'yi nasıl hatırlarsınız?*
— Ben 6 yaşındaydım. Düzce'nin 1940'lı yıllarını hatırlarım. Büyükbabamın çarşı içindeki manifatura dükkânı o yıllar henüz

kapanmamıştı. Dükkân büyükbabamındı ama kendisinin dükkânla ve kumaş işiyle hiçbir ilgisi yoktu. Dükkânı uzak bir akrabasının oğlu idare ediyordu. Büyükbabam daha çok emekli maaşıyla geçiniyordu. İnönü Caddesi'nde, bahçe içinde bir evi vardı. Bahçedeki fıskiyeli havuzun başında davetler verirdi. Ben manifatura dükkânına gidip gelmekten pek hoşlanırdım. O yıllar karayolu açılmadığı için Düzce, çevre ilçelerin ve özellikle Hendek ve Bolu'nun çarşısı-pazarıydı.

— Düzce'de o yıllar hayat nasıldı?

— O yıllar unutamadığım Düzce hatıraları, Düzce Panayırı ile Gümüşova ve Kaynaşlı pazarlarıdır. Düzce çayırında her eylülün ilk haftasında panayır kurulurdu. Panayırda çayırın çevresine küçük çadırdan dükkânlar sıralanır, bu dükkânlarda her tür ürün satılırdı. Çayırın ortası ise eğlence yerlerine ayrılırdı. Çadır tiyatroları, cambazlar, hokkabazlar, basit dönme dolaplarla büyük bir şenlik ortaya çıkardı. Çadır tiyatroları önünde bir trampet ve bir davulla gün boyu gel-gel yapılır, içeride yılan

Güngör Uras Düzce'de annesiyle birlikte.

Güngör Uras'ın (öğretmenin önünde) 1941'de, Düzce'de ilkokula başladığı gün.

oynatılır, kadınlar dans eder, meddah gösterileri olurdu. Dükkân sahipleri panayır boyu geceleri o çadır dükkânlarda uyurdu. Ben o kadar ısrar ettim ki, bir panayırda büyükbabamın dükkânını işletenler tarafından kurulan çadırda bir gece uyumama izin verdiler.

Her salı ve perşembe günü Düzce'ye yakın mesafede, o zamanlar köy statüsünde olan Gümüşova ve Kaynaşlı'da köy pazarı kurulurdu. Düzce'de manifatura dükkânı bulunanlar bu pazarlara gider, tezgâhta mal satarlardı. Pazarlara gönderilecek mallar geceden öküz arabalarına yüklenir, öküz arabası sabaha kadar köye ulaşır, satıcı ise at binerek sabah erken saatte tezgâhı açmaya giderdi. Gün boyu satış yapıldıktan sonra satıcı gene atla Düzce'ye döner, mallar ise gene öküz arabasıyla yola çıkarılır, ertesi sabaha karşı Düzce'ye ulaşırdı.

— *İlkokula Düzce'de mi başladınız?*

— Benim okula gitme yaşım Düzce'de geldi. Mustafa Kemal İlkokulu'na yazdırdılar. Okul başladı. Yılın ortasına doğru babamın askere yanlışlıkla çağırıldığı anlaşıldı. Babamı askerden salıverdiler. Türk Ticaret Bankası bu defa babamı Bartın şubesi

müdürlüğüne tayin etti. Bizim eşyalarımız İstanbul'daydı. İstanbul üzerinden Bartın'a gittik. İlkokul birinci sınıfı Bartın'daki İnönü İlkokulu'nda tamamladım.

— *O yıllarda Düzce'deki yaşama dönelim.*

— İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başladığı yıllar, Düzce'nin varlıklı zamanıydı. Düzce'deki evlerin çoğunda Osmanlı döneminden kalma yaldızlı eşyalar, porselen tabaklar, saatler, kadife perdeler, değerli halılar vardı.

Düzce Parkı erkeklerin ve kadınların iyi havalarda gitmekten hoşlandıkları bir yerdi. Kadın erkek gruplar da olurdu, kadın kadına gruplar da. Bilye kapaklı cam şişelerdeki "haysiyetli" gazozlar içilirdi. Ben bilyesini çıkarmak için şişeleri kırar, topladığım bilyelerle oynamayı severdim.

İki gün gecikmeyle gelen gazeteler grup halinde okunur, okunan haberlerin yorumu yapılırdı. Ahmet Emin Yalman'ın makaleleri en beğenilen yazılardı.

— *Düzce zamanla değişti mi?*

Düzce'de, büyükbabası Ali Rıza Kardüz ile.

Düzce Yeşilyurt Oteli (sağda beyaz sıvalı bina).

— O yıllardan Düzce'nin en büyük binası olarak hatırımda kalan Yeşilyurt Oteli'nin şiirini yıllar sonra kızıma okutarak "Sana Düzce'yi ve özellikle de Düzce'nin en büyük binası Yeşilyurt Oteli'ni göstermeliyim" dedim. Orhan Veli "Yol Türküleri" şiirinde Yeşilyurt Oteli'nden şöyle söz eder:

"Düzce yolu düz gider,
Aman bir edalı kız gider.

Düzce'deyim Yeşil Yurt Oteli'nde.
Otelin önü çarşı,
Salepçiler salep satar otele karşı.
Yine dertli geçirdim geceyi,
Şarkılar, türkülerle:

Evlerinin yüzü aşı boyası,
İnsaf bilmez yüreğine acı değesi,
Duyduğumdan beterini duyası."

1980'li yıllarda kızımı Düzce'ye götürdüm. Düzce'ye ulaşır ulaşmaz öncelikle Yeşilyurt Oteli'ni göstermek istiyordum. Çarşıya girdik. Ufacık çarşıda o sokaktan bu sokağa girip çıkıyoruz, Yeşilyurt Oteli'ni bulamıyorum. Sonunda yoldan geçen birine "Yeşilyurt Oteli vardı, nerede?" diye soracak oldum... "İşte arkanızdaki bina" dedi. Arkama döndüm... Aaaa... O da nesi? Üç katlı ufacık bir bina... Kızım "Baba," dedi "Düzce'nin en büyük binası dediğin Yeşilyurt Oteli bu mu?"

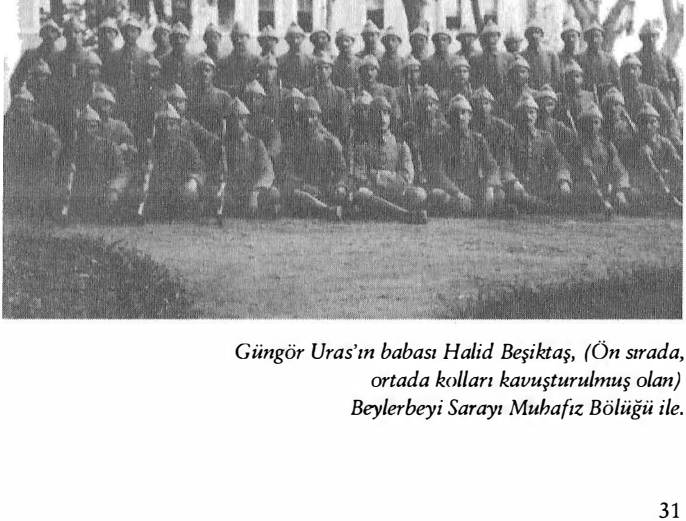
— *Zaman çok şeyi değiştiriyor.*

— Evet. Büyüklük ölçülerinin zaman içinde nasıl değiştiğini o an fark ettim. Büyük Düzce depreminde Yeşilyurt Oteli de yıkıldı. Diğer güzel Düzce evleri gibi. Şimdilerde eski evlerin örneği kalmadı. Eski Düzce evlerinin karakteri vardı. Büyük olasılıkla Ermeni ve Rum ustaların çizgilerini taşıyan, "Bağdadi" diye adlandırılan, ahşap dikmelerin arasının tuğlayla doldurulması üzerine yapılan iki katlı evler, bembeyaz boyaları, muntazam pencereleriyle pek güzeldi. 1950'lerde karayolu açılınca Düzce ekonomik olarak cazibe merkezi olmaktan çıktı. Hızla fakirleşti. Evlerdeki o değerli eşyaların hemen tamamını İstanbul'dan gelen antikacılar satın aldılar.

İKİNCİ BÖLÜM

İstanbul Hatıraları

Büyükannemin "saraylı" diye adlandırılan eski arkadaşları vardı. Çoğu Nişantaşı civarında oturan arkadaşlarına giderken beni de yanına alırdı. Hatırımda kalan, bu eski "saraylılar"ın 1940'larda hâlâ yaşam biçimlerini korumalarıydı. Çoğunun evinde erkek uşak vardı. Genelde bir masa başına otururlar, tavandan sarkan kordonun ucundaki zilin düğmesine basarak hizmetlileri çağırırlar, çay kahve ikramını masanın üzerinde yaparlardı.

Güngör Uras'ın babası Halid Beşiktaş, (Ön sırada, ortada kolları kavuşturulmuş olan) Beylerbeyi Sarayı Muhafız Bölüğü ile.

— *Düzce'den sonraki hatıralarınıza devam edelim.*

— Babam 1936 yılında Düzce'den Tekirdağ Ticaret Bankası müdürlüğüne tayin edilmiş. Çocukluğumun ilk dönemine ait bölük pörçük hatıralarım Tekirdağ ile başlar. Deniz kenarında eskiden İtalyan Sefareti olarak kullanılan kocaman bir binada oturuyorduk.

Komşunun kızları beni kumsalda gezdirirlerdi. O yıllar Tekirdağ önemli bir ihraç limanıydı. Şehirde çok sayıda gayrimüslim tüccar vardı. İkinci Dünya Savaşı başlamadan panik çıkmış olmalı ki, gayrimüslimlerin çoğu Tekirdağ'ı terk etti. Ticari faaliyet de yavaşlamış olmalı ki, harbin başlamasıyla Türk Ticaret Bankası'nın Tekirdağ şubesi kapatıldı. Babamı İstanbul'a tayin ettiler.

— *Anlaşıldığı kadarıyla Tekirdağ'daki yaşamı az hatırlıyorsunuz. İstanbul'daki yaşam nasıldı?*

— İstanbul'da Beylerbeyi'nde Abdullah Ağa Mahallesi'nde Çınar Sokak'ta 26 no.lu ahşap bir evde kiracı olarak oturduk. Evin arkasındaki bostandan yeşillikler alırdık. Terkos suyu devamlı akmadığı için yolun karşısındaki çeşmeden su taşınırdı. O yıllar Beylerbeyi sokaklarında havagazı lambaları vardı. Akşamüzerleri bekçibaşı elinde kocaman bir sırıkla havagazı lambalarını yakar, sabahları söndürürdü. Beylerbeyi İskelesi'nde Arnavut Ramiz Efendi'nin bakkal dükkânından alışveriş yapardık. Büyükannem hayattaydı. Elimden tutar, beni sokaklarda gezdirir, Osmanlı dönemini anlatırdı. Babam Beylerbeyi Sarayı Muhafız Taburu'nda subay olarak görevliyken, büyükannem de Beylerbeyi'nde ev tutmuş. Büyükannem ve babam Beylerbeyi'ni çok severlerdi.

Beylerbeyi ile ilgili bir başka hatıram, babamın Bartın Türk Ticaret Bankası Şubesi Müdürlüğü'ne tayininde, caminin önündeki rıhtıma yığdığımız ev eşyalarının Bartın'a taşınmak üzere bir ahşap motora yüklenmesidir.

O yıllara ait bir başka hatıram da, Karlman Pasajı'nda kaybolmamdır. Tepebaşı ile İstiklal Caddesi'ni birbirine bağlayan Karlman Pasajı'nın yerinde şimdilerde İstanbul Sanayi Odası binası var. Pasaja ismini veren Karlman Mağazası her şeyin satıldığı bir büyük mağazaydı. Annem ve babam alışverişe giderlerken beni de yanlarına almışlardı. Ben sağa sola bakarken kayboldum. 6 yaşındayım ama İstanbul gibi büyük bir şehrin ve Beyoğlu'nun yabancısıyım. Ağlarken, annem ve babamın beni bulduklarını hatırlıyorum.

Büyükannemin "saraylı" diye adlandırılan eski arkadaşları vardı. Çoğu Nişantaşı civarında oturan arkadaşlarına giderken beni de yanına alırdı. Hatırımda kalan, 1940'larda bu eski "saraylılar"ın hâlâ yaşam biçimlerini korumalarıydı. Çoğunun evinde erkek uşak vardı. Genelde bir masa başına otururlar, tavandan sarkan kordonun ucundaki zilin düğmesine basarak hizmetlileri çağırırlar, çay kahve ikramını masanın üzerinde yaparlardı. Yaz aylarında Kadıköy'deki yazlıklarında ise misafirlerini bahçede, ağaçların altındaki hasır takımlarda ağırlarlardı. Yalıda da aynı yaşam biçimi sürer giderdi.

— *Daha sonraki yıllara ait hatıralarımız nelerdir?*

— 1940'larden 1950'lere kadar İstanbul'a yolumuz düşmedi. 1950'lerde babam her yaz annemi ve beni İstanbul'a tatile getirmeye başladı. İstanbul'a geldiğimizde genelde bir hafta, on gün veya iki hafta Tepebaşı'nda Büyük Londra Oteli'nin bitişiğindeki Yenişehir Palas Oteli'nde kalıyorduk. Bu bina şimdilerde başka amaçla kullanılıyor. Otelin karşısında İstanbul Belediyesi'nin Tepebaşı Dram ve Komedi Tiyatrolarının binaları ile bu binaların yanında bulunan Tepebaşı Bahçesi vardı. Tepebaşı Bahçesi'nde yaz boyu müzik programları olurdu. Ünlü şarkıcılar sahne alırlardı. Babam, annemle beni, gündüz matinelerine götürürdü. Matinelerde bir masaya oturulur, kişi başına bir ödeme yapılır, çay kahve içilir ve pasta yenilirdi.

O yıllar İstanbul'un gözde eğlence yerlerinden biri de Taksim Belediye Gazinosu'ydu. Taksim Belediye Gazinosu, şimdilerde Ceylan Intercontinental Oteli'nin bulunduğu yerde, iki katlı bir binaydı. Gazinonun halk bahçesinde saat 17.00'den sonra "Lily Szekeley" orkestrası çalardı. Yazlık bölümünde yabancı ve yerli sanatçılar sahneyi paylaşırdı. Dario Moreno, 1948 yılına kadar gazinonun program arasını dolduran sanatçı olarak çalışmıştı. Yaz aylarında jonglör Freddy Fan, akrobat Yvette Maugert, şantöz Danny Lamar sahne alır, orkestrayı Fritz Kerten yönetirdi. Yabancı sanatçıların programından sonra, hanendeler Üstad Ağyazar, Hamid Dikses, Nermin Tezelli, Nedim Dayan, Semih Coşar fasıl yapar, onlara saz sanatçıları Necati Tokyay, Selahattin Pınar, Salih Ocak, İsmail Tezelli, Edip Erten, Necdet Gezen refakat ederdi. Unutamadığım oryantal dansçı iki kız kardeşi, Güler Kardeşler'i Taksim Belediye Gazinosu'nda izledim. Uzun boylu esmer güzeli iki kardeş, çıplak ayakla, canlı müzik eşliğinde (Arap dansı değil) nefis Türkiş "göbek dansı" yaparlardı.

— *Göbek dansının nefisi nasıl oluyor?*
— Günümüzde göbek dansı yozlaştı. Şimdilerde sahnede orkestra, saz heyeti olsa bile, dansöz sahneye çıkarken orkestra veya saz heyeti susuyor. Kasetçalardan "Arap müziği" cızırtısı yükselirken iki zavallı kızcağız zıplayarak ortaya çıkıyor. O basit ve anlaşılmaz Arap müziğine uyarak iki üç defa kalça salladıktan sonra, başlıyorlar etrafı süzmeye. Eğer ünlü bir kişi varsa, onun arkasına geçip resim çektiriyorlar. Paralı kimseler varsa onların masalarının etrafında dört dönüp, bikinilerinin, sutyenlerinin içine banknot sokuşturulması için kıvranıp duruyorlar. Fotoğraf ve para toplama işi bitince de, çekip gidiyorlar. Bunun adı da "Türkiş göbek dansı." Yabancı turistler de, bizim genç insanlarımız da, dansözlerin böyle olduğunu, göbek dansının bu olduğunu sanıyor.

— *Göbek dansının "hakikisi" nedir?*
— Dansöz olarak kafamda yer eden ve bir türlü çıkmayanlar, Güler Kardeşler'dir. Malatyalı oldukları söylenen bu iki genç kız,

sahneye çıplak ayakla çıkan ilk dansözlerdenmiş. Uzun boyluydular. Birbirleriyle uyumlu dans ederlerdi. Arkalarında büyük saz heyeti: Kemanda Sadi Işılay, kanunda İsmail Şençalar, udda Yorgo Bacanos, klarnette Haydar Tokyay, piyanoda Feyzi Aslangil, kudümde Hasan Tahsin Parsadan ve darbukada Gözlüklü Yaşar veya Necdet Gezen. Öyle Arap müziği falan yok. Türk oyun havaları. Genelde "dan-dari-dara-dan-da-ri-dari-dan" temposu, kemani yayı çektikçe insanın içini bayıltır. Udi, mızrabı vurdukça adım attırır. Kanuni, tırnaklarını tellerde gezdirip vijjjj çektikçe kızı zıplatır. Klarnet, üfledikçe kıvırttırır. Piyanist, tempoyu arttırır. Kudüm, darbuka ve zil ise bu işin raconunu keser. Tak. Dumdum. Tisss. Dansöz ve saz heyeti bir uyum içinde o havayı yaşarlar. O zamanlar değişik saz heyetleri ve her heyetin belli oyun havaları repertuarı vardı. Birinci heyetin üyelerini yukarıda saydım. İkinci heyette kemani Hakkı Derman, kanuni Ahmet Yatman, udi Şerif İçli bulunur, klarneti Şükrü Tunar çalardı. Üçüncü heyet üyeleri kemanda Haydar Tatlıyay, kanunda İsmail Tezelli, udda Hasan Erkoç ve klarnette Salih Orak'tı.

Osman Nihat ve Feyzi Aslangil bu heyetlere piyanoda refakat ederdi. Bu heyetler programlarını oyun havalarıyla bitirir, haftada bir gün de radyoda sadece oyun havaları içra eylerlerdi. O yılların isim yapmış dansözleri İnci Birol, Aysel Tanju, Nimet Alp, Üftade Kimi ve Özcan Tekgül'dü. Özcan Tekgül'ün bir "halı dansı" vardı ki, anlatılamaz!

— *Dansöz kültürünüz genişmiş!*

— Derken efendim, Turan Seyfioğlu, Esat Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi* romanını filme çekti. Filmde de, "Ararım, ararım, ararım seni her yerde" diye başlayan şarkı eşliğinde Pola Morelli isminde bir yabancıya "göbek attırdı." Film sayesinde sadece Pola Morelli ünlü bir "Türk dansözü" olmakla kalmadı, "Ararım seni her yerde" şarkısı ve müziği de "milli göbek havası"na dönüştü. Doğan Hızlan ustamız, Türk müziği konusunda da uzmandır. Benim gibi o da Güler Kardeşler'e ve Feyzi Aslangil'e hayrandır. "Yurtdışına Türk dansını taşıyan ilk dansöz Nana'dır. Unutma, Roma'ya gitmişti" dedi. Sonra isim-

leri Nana ile birlikte anılan iki dansözden, Semiramis ile Türkan Şamil'den söz etti. Bir zamanlar bu üç dansöz için şiirler bile yazılmış: "Nana gitti Paris'e / Kaldık Semiramis'e / Semiramis hamile / Kaldık Türkan Şamil'e." Amerika'da da Özer Türkbaş isimli bir genç hanım Türk göbek dansını meşhur etmişti. Washington D.C.'de bir gece kulübünde dans ederdi. Türkiye'den kanuni Ahmet Yatman'ı getirmişler, Özer Türkbaş'a müzik yaptırıyorlardı. O zamanlar Washington Büyükelçiliği'nde kâtiplik yapan emekli büyükelçilerimizden Kaya Toperi, Ahmet Yatman'ı ve arkadaşlarını himaye ederdi. Yıllar önce bir akşam Özer Türkbaş'ı izlemeye gittim. Rahmetli İhsan Sabri Çağlayangil de oradaydı. Özer Türkbaş, orta kalite fakat ciddi bir dansözdü. İsmini korudu. İsmine plaklar çıkarıldı. Washington'da kitapçıların vitrinlerini süsleyen ve unutamadığım bir kitabın ismini ve kapağını anlatacağım. Kapağın üzerindeki resim: Yatakta bir erkek, yorganı üzerine çekmiş, bekliyor. Yatağın ayakucunda bir hanım. Dansöz elbisesiyle göbek atıyor. Kitabın kapağındaki yazı: "Özer Türkbaş'tan göbek dersi. Kocanızı mutlu etmenin en etkili yolu." Kitap, göbek havaları plağı ve de dansöz elbisesi. Takımı 50 dolar.

— *Feyzi Aslangil'den söz ettiniz. Kimdi Feyzi Aslangil?*
— Feyzi Aslangil'i yıllar önce ilk defa Taksim Belediye Gazinosu'nda dinlemiştim. Piyano çalardı. Parmakları piyanonun tuşları üzerinde kelebek gibi dolaşır, piyanodan nağmeler su akar gibi şırıl şırıl dökülürdü. ABD'de ün yapan müzik otoritemiz rahmetli Arif Mardin, piyanonun Türk müziği çalmaya uygun bir alet olmadığını, Feyzi Aslangil'in parmaklarını ve iki elini farklı kullanarak bunu beceren ender sanatçılardan biri olduğunu söyledi. Nesrin Sipahi'den öğrendiğime göre otuz yıl önce kaybettiğimiz uzun boylu, bu zarif sanatçı, İranlı bir hariciyecinin oğluymuş.

— *İstanbul'da o zamanlar yazlık bahçelerde müzik pek yaygınmış.*
— Yaz aylarında alaturka müzik bahçeye çıkardı. Hafta sonu cumartesi, pazar günleri bahçelerde aile matineleri düzenlenir-

di. Programlarda solistten önce yabancı bir varyete, Zıt Kardeşler veya Celal Şahin gibi komedyenler, bir oryantal de yer alırdı. Programlar büyük ve zengin bir fasıl heyetiyle başlardı. Solistlere ünlü sanatçılar eşlik ederdi. Şimdilerde Beşiktaş Çarşısı içinde kalan Beşiktaş Bahçesi'nde "Dümbüllü İsmail Komedi Kumpanyası"nı seyretmiştim. Beylerbeyi İskele Meydanı'nda kapısı hâlâ ayakta duran Beylerbeyi Açık Hava Sineması bahçesinde Zehra Bilir'i dinlemiştim. Tepebaşı Gazinosu'nda Nesrin Sipahi, dinleyenleri büyülüyordu. Dolmabahçe'de şimdilerde lunapark olan Küçük Çiftlik Gazinosu'nda Safiye Ayla sahne alırdı. Hafta sonları Çubuklu Bahçesi'nde, Çamlıca Bahçesi'nde, Büyükdere Beyaz Park Gazinosu'nda da fasıl ve alaturka müzik programı vardı. Fenerbahçe'de Belvü Bahçesi'nde de program olurdu.

— *Beyoğlu sinemalarında da belli dönemlerde müzik programları olurmuş.*

— İstanbul'da Batı müziği o zamanlar Saray Sineması'nda dinlenirdi. Contiya Müzik Kumpanyası, dünyanın en ünlü müzisyenlerini, ses sanatçılarını, orkestralarını İstanbul'a getirirdi. Beyoğlu arşivi ile ünlü Behzat Üsdiken, 1943 - 1958 arası Contiya'nın Saray Sineması'na yüz yabancı grubu getirip İstanbullular'a dinlettiğini söyler. Belediye'nin Tepebaşı'ndaki Dram ve Komedi Tiyatrolarına mutlaka gidilirdi. Ses Tiyatrosu ve Muammer Karaca seyircileri katıla katıla güldürürdü. Markiz, Lebon ağır pastanelerdi. Saray Muhallebicisi'nde pilav üstü tavuk ve tavukgöğsü yenilirdi. Okkalı yemek isteyenler Abdullah Efendi Lokantası'na, tencere yemeği isteyenler Sakız Ağacı Caddesi'ndeki Hacı Salih Lokantası'na giderdi. Ben en çok Eminönü'ndeki Konyalı Lokantası'ndaki cızbız köfte ile ekmek kadayıfına bayılırdım. Alafranga et olarak "soğuk rosto"yu ilk defa Beyoğlu'nda Yordan Et Lokantası'nda tattım.

— *Bu tür yerlere çok giden olur muydu?*

— İstanbullular yaz aylarında bu tür bahçelere gitmeyi pek severdi. Eski yıllarda yaz boyunca pazar günleri öğleden sonraları ve ayın belli gecelerinde, Boğaz'ın iki yakasındaki bahçelere gi-

dilirdi. Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camii'nin arkasında bulunan, şimdilerde binalar arasında kaybolan bir bahçede alaturka müzik dinler, sonra İsmail Dümbüllü Efendi'yi seyrederdik. Atatürk Kültür Merkezi binasının yükseldiği yerdeki Taksim Bahçesi'nde ünlü alaturka şarkıcılar sahneye çıkar, saz dinlenirdi. Daha sonraları bu bahçede Ses Opereti, ardından Karaca Tiyatrosu temsiller verdi. Tepebaşı'nda şimdi kapalı otopark olan alandaki Belediye Komedi ve Dram Tiyatroları binalarının arasındaki Tepebaşı Bahçesi'nde Safiye Ayla'yı dinlerdik. Perihan Altındağ ve Nesrin Sipahi de bu bahçede matinelerde sahneye çıkardı. Babamın karşı tarafta, Anadolu yakasında da sevdiği iki yazlık bahçe vardı: Bugün hâlâ yerinde duran fakat kullanılmayan Beylerbeyi Yazlık Sineması'nın bahçesi ve Çubuklu Aile Gazinosu. Çubuklu Aile Gazinosu Çubuklu'ya girerken sağ kolda denize karşı, salaş bir çay bahçesiydi. Pazar günleri öğleden sonra rahmetli babamın "Çubuklulu Mustafa Efendi'nin Saz Heyeti" diye adlandırdığı, daha doğrusu dalga geçtiği, ismi bilinmeyen müzisyenler topluluğu fasıl icra eyler, fasıl arası klasik şarkılar söylerdi. Babam ve annemle böyle yerlere gitmekten pek hoşlanırdım

— Tekrar Beyoğlu'na dönelim. Beyoğlu'nda başka hatıralarınız var mı?

— Beyoğlu 6-7 Eylül olaylarına kadar İstanbullu Rumlar'ın semtiydi. Mağazaların çoğu Rumlar'a aitti. Sokaklarda ve özellikle tramvaylarda Rumlar yüksek sesle Rumca konuşurdu. Her yerde "Vatandaş Türkçe Konuş" diye levhalar asılmasına rağmen Rumlar abartılı bir şekilde kendi dillerini konuşmakta ısrar ederlerdi. O yıllarda Beyoğlu'nda ismini duyduğum fakat gidemediğim lokantalar, eğlence yerleri vardı. Taksim'deki camlı Kristal Gazinosu'na hiç gidemedim. Ama gazinonun önündeki büyük reklam panolarını hatırlarım. Tabii ki o yıllardaki Beyoğlu'nun bugünkü Beyoğlu ile benzerliği yok. "Ah nerede o eski Taksim, eski Maksim... Eskiden Beyoğlu'na erkekler kravatsız, kadınlar şapkasız çıkmazdı..." diyerek hayıflananlara, Hasan Pulur der ki, "Beyoğlu, eski Beyoğlu olamaz. Kaldırımlar yapılır, binalar boyanır, fenerler dikilir ama eski Beyoğlu bir

daha yaşatılamaz, yaşanamaz... Çünkü her şeyin başı, her şeyin hammaddesi insandır. O insanlar, artık yok. Kimi mezardadır. Kimi Atina'da, Pire'de, Beyoğlu'nun eski anılarıyla yaşamaktadır. O Beyoğlu kültürü gitmiş, yerine bir başka kültür gelmiştir."

Gazinolar, yüz yıl süreyle İstanbul yaşamının önemli bir parçası olmuştur. *İstanbul Ansiklopedisi*'nde Vefa Zat, "meyhanenin alafrangası" olarak tanımladığı gazino kelimesinin, bize İtalyanca "kırevi" anlamına gelen "casino"dan geldiğini yazar. Vefa Zat'a göre, İstanbul'da ilk açılan gazinolardan biri Arkadi Gazinosu'dur. 1926'da Büyükdere'de Beyaz Park Gazinosu açılmış. Anadolu yakasının en büyük ve lüks yeri ise Çubuklu Gazinosu'ymuş. 1950'li yıllarda Taksim Kristal Gazinosu ile Tepebaşı, Cumhuriyet, Taksim Belediye, Maksim, Yenikapı Mim Çakır, Bebek Belediye, Maçka Küçük Çiftlik Parkı ve Kazablanka gazinoları ünlendi.

— *Gazino devri ne zaman sona erdi?*

— Fahrettin Aslan'ın oğlu Sacit Aslan'a göre, İstanbul'da gazinolar dönemi 1975 yılında sona erdi. 1975'e kadar gazinolarda çıkan solistlerin sanatı ön plandaydı. Şimdiyle kıyaslanırsa skandalları yok denecek kadar azdı. İşlerine hâkim insanlardı. Müşterinin ödediği fiyat ile prodüksiyon orantılıydı. Ailenin rahatsız olmadığı programlar vardı. Sonra bu büyük sanatçılar ya vefat etti, ya işi bıraktılar ve yeni gelenler o düzeyde yetişmedi. Çok kişi Maksim Gazinosu'nu gazinocular kralı Fahrettin Aslan'ın müessesesi olarak biliyor. Ama Maksim'in çok ilginç bir tarihi var. Willy Sperco'nun, *Yüzyılın Başında İstanbul* isimli kitabında anlattığına göre, Maksim'in kurucusu Frederick Thomas isminde zenci bir Amerikalı'dır. Moskova'da ünlü bir bar ve lokantası olan Thomas, Rus Devrimi'nde, sarışın ve güzel Rus eşi ile 1920 yılında İstanbul'a kaçmak zorunda kalmış. Beyoğlu'nun yüksek tepelerinde "Hopital de la Paix" adındaki akıl hastalıkları hastanesinin hemen yakınında ilk dansingi açmış. Şişli'de Stella Bahçesi'ndeki dansing işgal kuvvetleri subaylarının olduğu kadar şehir kumandanlarının da buluştukları seçkin bir yer olmuş.

Thomas, daha sonra Stella'yı bırakarak Taksim Meydanı'nda meşhur Maksim'ini açmış. Beş yıl boyunca Maksim'in büyük salonu sadece İstanbul halkının değil aynı zamanda gelip geçen yabancıların da en çok gittikleri yer olmuş. Çok para kazanan ama kazandığından fazla harcayan Thomas, geride iki zenci çocuk bırakarak, İstanbul'da ölmüş. Maksim, zenci caz orkestralarının çaldığı bir gece kulübü olarak ilgi görmeye devam etmiş. Daha sonra bar olmuş. 1950'li yılların sonunda Fahrettin Aslan Maksim'i alaturka gazino olarak ünlendirdi.

— *Eski Beyoğlu hakkında daha başka neler var hafızanızda?*
— Beyoğlu denilince hemen kokinaları hatırlarım. Kokina Beyoğlu demektir. Yılbaşı demektir.

Kokina, doğada var olmayan, yapma bir bitkidir. Adını Rumca "kırmızı" demek olan "kokina"dan alır. Bir çalının yaprakları ile başka birinin küçük kırmızı meyvelerinin birbirine bağlanması yoluyla elde edilen bir yılbaşı süsüdür. Çingeneler, yapraklarla meyveleri incecik, görünmez ipliklerle birbirine bağlarlar, bilmeyenler, onun yapma olduğunu anlamazlar bile... Aralık ayı girdi mi, çingeneler, o dünya güzeli çiçekleri, küfelerde getirdikleri kokina demetlerini Beyoğlu'nda satmaya başlarlar. Satışa Balıkpazarı'ndan başlayarak çevreye yayarlar... Beyoğlu sokaklarının yılbaşı çiçeğidir kokina, çiçekçi dükkânlarından içeri girmeyi de sevmez, sokaklarda sürtüp yılbaşını müjdeler. Her yıl süslenir, püslenir, yeniden çıkar Beyoğlu'nda piyasa yapmaya: "Kokina!.. Kokina!.." diye artık kimsenin anlamadığı bir dilde seslenerek... Tünel'den başlayınız, İstiklal Caddesi'nden yürüyerek Taksim'e kadar, sağlı sollu dükkânları seyrediniz. Lokantaları, kahveleri görünüz. Günlük olayların baskısından, kötümserlikten, kurtulacaksınız. Türkiye'deki değişimin, gelişimin başka boyutlarını göreceksiniz. Ali Özdamar'ın metinlerini yazdığı, Selahattin Giz'in fotoğrafladığı *Beyoğlu 1930* isimli nefis belgesel yayında, İstiklal Caddesi'nin eski günleri de anlatılır: "Yıl 1927... Osmanlı'nın Grand Rue de Pera'sı, nam-ı diğer Cadde-i Kebir'i, kendini işgalcilerden kurtaran birliklere selam çakıp İstiklal Caddesi oluyor..."

Birkaç yıl sonra Meşrutiyet Caddesi ağzından İstiklal Caddesi'ne bakıyorsunuz. 271 numarada, Makras Kundura Mağazası. Makras, döneminin en iyi ayakkabıcısı. Ismarlama ayakkabıyı 6.5 liraya satıyor. Makras, Rum'dur, 1955 yılının 6-7 Eylül'ünden sonra Atina'ya göç ediyor. 273 "nümeroda" Yorgi Teofanidis ve şürekâsı var. Teofanidis, lüks yiyecek maddesi satıyor. Telefon rehberinde meslek hanesine, "Yağ ve peynir tüccarı" diye yazdırmış. Onun bitişiğindeki Kadın ve Erkek Perukaları Hristo, Beyoğlu'nun en ünlü berberi ve lostracısı. Üstte berber, altta lostra salonu var. Beyoğlu'na çıkan beylerin uğrak yeri. Hristo'nun bitişiğinde Beyoğlu Polis Merkezi bulunuyor. 1868 tarihli *L'Indicateur Constantinopolitain*'de şunları okuyorsunuz: "Poliçe de Galata Serai. Mehmet Bey Chef, Gallitzi Nicolas Dragoman." Bu yazıdan Galatasaray Polis Şefi'nin Mehmet Bey, tercümanının ise Nicolas Gallitzi olduğunu öğreniyoruz. Türk polis şefi, Pera'da dragomansız dolaşamamaktadır.

İstiklal Caddesi'ndeki başlıca mağazalar şunlar: Due Fratelli, Schro-der and Cie, Villy Stock, Baker, Oli-ondor, Stavro Veleco, Mari Kaçaduri, Bazar dü Levan, Kalivrusi, Starlatos, Max Fruchtermann. Şaşırmayınız, İstiklal Caddesi'nin ünlü mağazaları arasında tek bir Türk mağazası yok. Geldik 2011. Şimdilerde Türk mağazaları çok ama isimleri gene yabancılaştı. Çünkü yabancı markaları satıyorlar.

— 1930'dan bu yana 80 yıl geçti... Zaman çok şeyi değiştirdi.

— Beyoğlu'nda Ses Tiyatrosu, sonra Muammer Karaca Tiyatrosu, Dormen Tiyatrosu Küçük Sahne vardı. Dormen Tiyatrosu, bir zamanlar yer bulmak için insanların günlerce bekleştikleri bir tiyatroydu. Uzun soluklu oldu. Ben Haldun Dormen Tiyatrosu'ndaki oyunları başından bu yana izledim. O kadar ki, 1974 yılından önceki dönemde Ankara'da yaşarken, bir başka tiyatrosever arkadaşım Zafer Gürel ile cuma akşamı trene biner, cumartesi gecesi Dormen'de oyun izler, sonra Beyoğlu'nu gezer (!), ertesi akşam treniyle Ankara'ya dönerdik. Dormen'in ilk müzikali *Sokak Kızı İrma*'da Gülriz Sururi'ye âşık olmuştuk.

— *Operet tiyatrolarından hangilerini hatırlarsınız?*
— İstanbul'da yerleşik ve uzun soluklu iki operet tiyatrosu Muammer Karaca Tiyatrosu ile Ses Tiyatrosu'ydu. Bu tiyatrolarda Fransız oyunlarından Türkçeleştirilmiş, daha doğrusu Türk hayatına uyarlanmış oyunlar sergilenirdi. Sahnenin önünde küçük bir orkestra bulunur, müzik ile dansçı genç kızlar bacak sallar, oyuncular şarkı söyleyerek dansçı kızların danslarına eşlik ederdi. Muammer Karaca'nın yıldız sanatçıları Toto Karaca ve Ayla Karaca'ydı. Ses Opereti'nde ise Muzaffer Hepgüler ve kardeşleri başrole çıkar, Adile Naşit seyircileri gülmekten kırar geçirirdi.

— *Eski Beyoğlu hayatında Batı tiyatrosu, klasik tiyatro yok mu?*
— Verdi'nin ünlü operası *Il Trovatore*, Paris'ten önce İstanbul'da, Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu'nda oynanmış. Naum Tiyatrosu'nda sahnelenen İtalyan operaları nedeniyle İstanbul Avrupa'nın sayılı kültür merkezleri arasına girmiş. Metin And'ın *İstanbul Ansiklopedisi*'nde verdiği bilgiye göre, 1840 yılında İstanbul'a gelen İtalyan Bartolomeo Bosco, sihirbazlık gösterisi için bir tiyatro kurmak üzere Abdülmecid'den ferman almış. Bosco, Beyoğlu'nda Halepli bir Hıristiyan olan Mihail Naum Duhani'nin 1831 yangınında kül olan evinin arsasını seçmiş. Yangından sonra cambaz gösterileri için kullanılan arsanın üzerinde 1840 yılında sarayın desteği ile Naum Tiyatrosu yapılmış. Salon İtalyan operası biçimindeymiş. Kat kat locaları varmış. Ortada padişahın locası bulunuyormuş. Padişah sık sık gelip opera seyrediyormuş. Naum Tiyatrosu 1847 yılında yanınca kâgir olarak yeniden yapılmış. 1870 Beyoğlu yangınında ise bu ikinci bina da yanıp kül olmuş. Naum Tiyatrosu'nun arsasını 1873 yılında banker Hristaki Zografos Efendi satın almış. Rum mimar Cleanthy Zanno'ya projelerini çizdirerek bu arsa üzerine bir bina yaptırtmış. 1876 yılında yapımı biten binanın altında bir pasaj, pasajda 24 dükkân, pasajın üzerinde üç kapıdan girilen 18 daire bulunuyormuş. Pasaj, Hristaki Pasajı, bina ise Citè de Pera olarak adlandırılmış.

— *Citè de Pera, bizim bildiğimiz "Çiçek Pasajı" değil mi?*
— Evet. Asıl adı Çiçekçiler Pasajı'dır. Binanın mülkiyeti 1908 yılında Sadrazam Said Paşa'ya geçince pasaj "Said Paşa Geçidi" adını almış. Mütareke yıllarında pasajdaki küçük dükkânlarda çiçek satılmaya başlamış. Beyoğlu'ndaki çiçekçiler pasaja toplanınca pasaj "Çiçekçiler Pasajı"na dönüşmüş. 1940 yılından sonra çiçekçi dükkânlarının yerlerine meyhaneler açılmış. Pasajın sokak üzerindeki dükkânlarından biri bir süre kumaşçı dükkânı olarak faaliyet gösterdikten sonra lokantaya dönüştürülmüş.

— *Pasajın girişinde Degüstasyon adında bir lokanta vardı.*
— Degüstasyon İstanbul'un en ünlü lokantalarından biriydi. Beyoğlu'na çıkanlar Degüstasyon'un önünden geçerken büyük cam pencerelerinden içeriye göz atar, içeride yemek yiyenleri imrenerek seyrederdi. Pasajın olduğu binanın sokak üzerindeki kısmında Maurandi'nin açıp işlettiği restoran "Milano"yu 1928 yılında devralan Edmondo Moriçi, buranın adını "Degüstasyon, İtalyan Lokanta ve Kahvesi" olarak değiştirmiş. 10 Mayıs 1978 tarihinde pasajın üzerindeki bina çöktü. Degüstasyon da yok oldu.

Abdullah Efendi Lokantası da Beyoğlu'nda şimdilerde Saray Muhallebicisi olan binada veya onun civarındaydı. Sokağa bakan camekânında bir ayaklı porselen kâse içinde çilek veya salatalık teşhir edilir, camekân yarım kadife perdeyle kapalı dururdu. Dışarıdan içerisi görünmezdi. Beyaz örtüleri, yaşlı garsonları ile bir Fransız lokantası havasına sahipti. Anlatıldığına göre 1888 yılında II. Abdülhamid'in isteğiyle Abdullah Efendi veya ortağı tarafından Karaköy'de açılan Victoria Lokantası, bu lokantanın başlangıcını teşkil edermiş. Lokantaya padişahın da gittiği söylenir. Daha sonra padişah, lokantanın isminin Abdullah Efendi olmasını emretmiş. Hikmet Abdullahoğlu 1968 yılında Emirgân'da büyük bir arsa satın aldı. Üzerine Boğaz manzaralı bir lokanta binası yaptırdı. Lokantayı 1972 yılında Beyoğlu'ndan Emirgân'a taşıdı. Daha sonra lokantayı yeğeni Abdullah Ongan devraldı. Lokantanın özelliği, bahçesinde yetiştirilen sebzelerle pişirilen yemekleri ve taze ıspanak yaprakları üzerinde sunulan

kalkan balığıydı. Yaz ayları servis bahçede yapılırdı. 1993 yılında kapandı. Mülkünü Doğuş Grubu satın aldı.

— *Eski Cercle d'Orient binasında yemek yediniz mi?*

— Bir süre arkadaşlık ettiğim İstanbullu genç kızın babası, Beyoğlu'ndaki eski Cercle d'Orient'ın (Şimdiki adıyla Büyük Kulüp'ün) üyesiydi. 1970'lerde Büyük Kulüp hâlâ Beyoğlu'ndaki binayı muhafaza ediyordu.

Cercle d'Orient binasını mimar Valloari'ye Abraham Paşa yaptırtmış. 1882 yılında İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Sir Alfred Sandisan'ın öncülüğünde kurulan Cercle d'Orient isimli kulübe kiralamış. İstanbul'daki yabancı diplomatların ve Osmanlı'nın ileri gelenlerinin üye olduğu kulübün binası İngiliz, Fransız ve Osmanlı mobilyalarıyla donatılmış. Benim gittiğim yıllarda yaldızlı duvarları, ağır kadife perdeleri, gümüş çatal bıçaklarıyla ihtişamını koruyordu. Öğle ve akşam yemekleri yeniliyordu. Akşamları orkestra önce yemek müziği, sonra dans müziği çalıyordu. Bir yılbaşı kız arkadaşımın ailesi ile yılbaşını kutladık. Erkeklerin tamamı smokinli, kadınların tamamı uzun etekliydi. İstanbul'un bütün mülki erkânını Cercle d'Orient'da görmek beni şaşırtmıştı. Gece yarısından sonra Safiye Ayla da konser verdi. Daha sonra o kız arkadaşımla Cercle d'Orient'da nişanlandım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bartın'dan Ankara'ya

Harp zamanı olduğu için Ankara'da kiralık ev bulmak çok zordu. Nüfus az ama şehrin içindeki evler dolu. Ankara çevresinde üç önemli bağ vardı: Etlik, Keçiören ve Dikmen Bağları. Güneri Cwaoğlu'nun annesi de Türk Ticaret Bankası'nda çalışıyordu. Onun vasıtasıyla babam, Etlik'te, ahşap bir bağ evinin alt katını kiralayabilmiş. Cwaoğlu ailesi de bizim ilerimizde, muhtarın evinin bir katında oturuyordu.

Bartın, 1940.

— Tekrar 1940'lara dönelim. Bartın'a gidiyorsunuz. Bartın nasıl bir şehirdi o yıllar?

— Bartın şehri ve ırmağından Yunan mitolojisinde çok söz edilir. Bartın Irmağı'na adını veren Parthenios; Yunan mitolojisinde isminden Tanrıların Babası olarak söz edilen Okeanos'un çocuğu ve "Sular Tanrısı"dır. Daha sonra Bartın'a dönüşen Parthenios kelimesi "Sular İlahı veya Muhteşem Akan Su" anlamlarına gelir. *Heredot Tarihi*, güzelliğiyle ünlü Afrodit'in Parthenios'a gelerek derede (Bartın Deresi'nde) yıkandığını ve dere kıyısında çamur banyosu yaptığını yazar. Bartın Irmağı'nın kenarında kurulan Bartın kentinin Parthenia adıyla anıldığı ve zamanla Bartın'a dönüştüğü yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kitaplarda Bartın'ın ilk sahiplerinin, milattan önce XIII ve XIV. yüzyıllarda Hititler olduğu, daha sonra Bolu havalisine yerleşen Bitinyalılar ile Kastamonu havalisinde hüküm süren Paflagonyalılar'ın, sınırlarını Parthenios'a kadar genişlettiklerini yazar. Bartın ve çevresi uzun yıllar Bizans'ın hâkimiyetinde kalmış.

— Bartın'ın ilginç bir tarihi olduğu anlaşılıyor.

— Bartın ve çevresi ise Bizans'tan Anadolu Selçukluları'nın eline geçmiş. 200 yıllık Selçuklu döneminden sonra 1392'den itibaren de Osmanlı Devleti sınırları içinde yer almış. Anadolu'da Türk birliğini sağlamak, Cenevizliler'in elinde bulunan Karadeniz ticaretini ve denizyolunu ülkesine kazandırmak amacıyla 1460 yılında Kuzey Anadolu seferine çıkan Fatih, ekim ayında Bartın'a gelmiş. Ordugâhını Bartın'ın Orduyeri diye anılan semtinde kurmuş. Amasra'yı teslim almış. Bartın'da az sayıda Ermeni, çok sayıda Rum yaşarmış. Rum nüfusun tamamı mübadelede Bartın'dan ayrılmış. Giderken evlerini, eşyalarının büyük kısmını geride bırakmışlar.

— Bunlar sizin daha sonra Bartın hakkında öğrendikleriniz. Bartın'a nasıl gittiğinizi hatırlıyor musunuz?

— Eşyalarımızı Beylerbeyi Vapur İskelesi'nin yanındaki caminin önündeki rıhtımdan bir ahşap motora yükledik. Denizyolları'nın Sirkeci rıhtımından kalkan Karadeniz postası vapuruna bindik. Biz kamarada kalıyorduk. Açık güvertede çok sayıda alt gelir grubunda yolcu, onların hayvanları ve eşyaları vardı. Vapur Zonguldak'a ulaştığında kıyının epeyce açığında demirledi. Zonguldak'ta vapurun yanaşabileceği rıhtım yoktu. Deniz çok dalgalıydı. Yolcuları ve eşyayı gemiye yaklaşan kayıklara yüklüyorlardı. Dalga nedeniyle kayıklar vapura bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Beni kayığa fırlattılar. Kayıkçı beni yakaladı. Fakat bir süre gemiye yaklaşamadı. Geminin merdivenlerinde kalan annemin çığlıklarını unutamam. Sonra annem ve babam da kayığa bindiler. Bir gece Zonguldak'ta kaldık. Ertesi gün bizi Bartın'a götürecek ahşap motor geldi. O yıllar Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde yurtdışında eğitim görmüş çok sayıda mühendis çalışırdı. Bunların ailelerinin yaşam biçimi çok yüksekti; tenis kortları, kulüpleri vardı.

— Karayolu yok muydu?

— O yıllarda Bartın'a karayoluyla ulaşmak imkânsızdı. Bartın'ın ulaşım araçları ahşap motorlardı. Bu motorlar Karadeniz'den Bartın Deresi yoluyla şehre yolcu ve yük taşırdı. Bartın'da bulunduğumuz yıllar İkinci Dünya Savaşı'nın yokluk yıllarıdır. Bartın bütün şehirlerden izole olmuş bir küçük kasabaydı. O yıllar sineması bile yoktu. Yılda bir veya iki defa Burhanettin Tepsi Kumpanyası, Sadi Tek gibi gezgin tiyatrolar gelirdi.

Bartın'da sünnet oldum. Sünnetlerden önce sünnet çocuğu şehirde dolaştırılır ya... Babam Bartın'ın tek kamyonunu kiralamış. Biz babamla şoför mahallinde oturduk. Arkadaşlarım kamyonun açık kasasına doluştu. İki üç tur attık. İşte o kadar. Hatırladığım kadarıyla, okutulan bir mevlitte şeker bulunamadığı için misafirlere ufak kâğıtlara sarılmış ikişer üçer kuru incir ikram edildi. Oturduğumuz evin tuvaletinin pencere camı kırıktı. Cam bulunamıyordu. Bartın Irmağı'nın suyuyla dönen çar-

1940'ların başında Bartın'da bir Cumhuriyet Bayramı töreni.

kın ürettiği elektrik, geceleri radyonun haber saatinde evlere dağıtılırdı. Gaz olmadığı için evde 1 numara idare lambası yakılırdı. Ekmek karneyleydi. Ama haftanın belli günleri mısır koçanının unuyla yapılan çamur gibi bir ekmeği yerdik. Bartın'da hastane, eczane yoktu. Tek bir yaşlı ve alkolik doktor vardı. Terzilerin şeker çuvallarından erkek ceketi diktiklerini hatırlıyorum. Elbise ve paltoları tersyüz etmek, eski asker elbiseleri ve kaputlarından elbise yapmak olağandı.

— Babanız Ankara'ya atandığında İkinci Dünya Savaşı devam ediyordu.

— 1943 yılının kışında Ankara'ya taşındık. Babam, Türk Ticaret Bankası'na ikinci müdür olarak atanmıştı. O yıllarda Türk Ticaret Bankası Genel Müdürlüğü Ankara'daydı ve Ankara'da tek bir merkez şubesi vardı. Harp zamanı olduğu için Ankara'da kiralık ev bulmak çok zordu. Nüfus az ama şehrin içindeki evler dolu. Ankara çevresinde üç önemli bağ vardı: Etlik, Keçiören ve Dikmen Bağları. Güneri Cıvaoğlu'nun annesi de Türk Ticaret Bankası'nda çalışıyordu. Onun vasıtasıyla babam, Etlik'te, ahşap bir bağ evinin alt katını kiralayabilmiş. Cıvaoğlu ailesi de

bizim ilerimizde, muhtarın evinin bir katında oturuyordu. O yıllarda Ankara'da taksi filan yok denecek kadar azdı. Etlik'e giden gelen tek bir otobüs vardı: 100 numaralı otobüs. Saat başlarında Ulus'tan kalkıp Etlik'e kadar gelir, yarım saatlerde de Etlik'ten kalkıp Ulus'a giderdi. Özel otomobil çok az kimsede vardı.

Böyle bir dönemde Ankara'ya geldik. Etlik'te evlerin arasındaki bahçelerde üzüm bağları bulunurdu. Yetişen üzümler ya üzüm olarak yenir ya da pekmez ve pestil yapılırdı. Bağ sahiplerinin üzümlerini sattıklarını hatırlamıyorum. İlk yıl çok şiddetli bir kış geçirdik. Kar yüzünden evlerimize zor girip çıkıyorduk. Etlik şehir merkezinden uzak olmasına rağmen, orada da karartma uygulanıyordu.

— Bu karartma dediğimiz şey, perdenin arasından sızması muhtemel ışığı da kesecek bir uygulama değil mi?
— Evet, perdenin arasından ışık sızmasın diye kâğıtlar yapıştırılırdı. Perdenin arasından ışık sızarsa polis gelip ceza yazardı. Etlik, yüksek bir yerdi ve gecenin belli saatlerinde ışıldaklar göğü tarardı. Şimdiki kuşağa ışıldağın ne olduğunu anlatmak zor. Diskoteklerin önünde havayı tarayan lazer ışığı gibi diyelim de anlaşılsın.

— Işıldaklar olası bir hava saldırısına karşı göğü tarıyordu.
— Evet, her akşam bu karartma olurdu. Ben ilkokula Bartın'da başlamıştım. Ankara'da, evimizin biraz ilerisinde Etlik İlkokulu vardı. Okul kaydım oraya nakledildi. Ankara'ya taşınmamız, hayatımızda büyük değişikliklere neden oldu. Mesela o bağ evinde akarsu ve elektrik vardı, ilk defa kömürle ısınıldığını gördüm. O zamana kadar Tekirdağ, Düzce ve Bartın'da hep odun sobası ve mangalla ısınırdık. Kömür karneyle dağıtılıyordu.

— Taşkömürü yok muydu?
— Kaliteli taşkömürü dağıtılırdı. Bu kömürler şimdiki linyitler gibi değildi. Kömürün bir kötü tarafı vardır. Sobada yakmak için bahçede kırmak ve kovalara doldurarak eve taşımak gerekir. Bu

işi önce annem yapardı, büyüyünce ben yapmaya başladım. Annem bana "Aman sen kırma, ben yapayım" derdi. Çünkü kömürü kırarken çıkan tozu teneffüs edersiniz, daha sonra ağzınızdan burnunuzdan kömür tozu gelir. O bağ evinde bizim hayatımıza daha başka yenilikler de girdi. Coleman marka gaz ocağı. Markasını da hiç unutmuyorum. Biz o tarihe kadar gaz ocağı nedir bilmezdik.

— *Pompalı gaz ocağı mı?*
— Hayır, bu fitilli, iki gözlü bir gaz ocağıydı. Benim daha önce gördüğüm mutfaklarda yemekler odun ateşinde pişer, sular odun ateşinde ısıtılırdı. Ama ispirto ocağı da vardı ve kahve pişirilirdi onda. Bu gaz ocağı annem için büyük bir yenilikti. Çünkü artık onun üzerinde yemek pişirip su ısıtmaya başladı. Bir başka yenilik de evimizdeki termosifondu. Termosifon, altında odun yakılan, bir boruyla bacaya bağlı, bakırdan, silindir şeklinde bir kazandı. Benim için termosifonla suyun ısınması ve o suyla istenilen zamanda yıkanmak çok önemliydi.

— *Siz bakır sahan kullanmadınız mı?*
— Hayır, evde bakır tabak hiç kullanılmadı. Hep emaye olurdu. Emaye tabağın özelliği, beyaz rengidir. En küçük bir hatayı, kiri gösterir. Çatladı mı da kullanılmaz.

— *Kenarında incecik, mavi çizgiler bulunurdu.*
— Evet, çizgili ve beyazdır. Bizim evde yemek, hep masada yenirdi. Ankara'da ilk defa muzu tattım. Biz bilmezdik. "Muz ne tür bir meyvedir?" dediğiniz zaman, "Öyle bir meyvedir ki, ne niyetine yersen o tadı alırsın" derlerdi. Çok hoştu. Sonra bezelyeyi, portakalı, mandalinayı da Ankara'da tattım.

— *Şekerkamışını da bilir misiniz?*
— Bilirim de o sırada görmedim, yoktu öyle bir şey. Şekerkamışı dediniz de şekeri hatırladım. O yıllarda şeker zor bulunurdu. Her şey karneyle satılırdı. Sümerbank bezi, ekmek ve şeker karneyle alınırdı.

— *Gaz da karneyle değil miydi?*
— Gazı fazla yakmadığımız için hatırlamıyorum. Nüfus kâğıdımı yenilerken eskisini sakladım. Onun arkasında bez hakkı, şeker hakkı verilmiştir diye mühürler vardır. Biz Ankara'ya gelmeden önce Bartın'da buğday ekmeği bulamazdık ama Ankara'da vardı.

— *Etlik'te uzun süre mi oturdunuz?*
— 1944 yılında, babam Cebeci'de Uğurlu Sokak'ta Birinci Ortaokul'un arkasındaki Uğurlu Apartmanı'nın giriş katında kiralık bir daire buldu. Apartmanların bodrum katında bile yaşayanlar vardı. O giriş katını kiralamış olmamız önemli bir şeydi. Yanımızda bir fırın vardı, karşımızda Birinci Ortaokul ve önümüz Cebeci Fidanlığı. Ev, iki odalıydı; kirasının 55 lira olduğunu hatırlıyorum. O eve taşındığımız zaman beni de yakınımızdaki Ankara Koleji'nin ilkokul kısmına yazdırdılar.

Ankara Koleji Lise I. sınıf.

— Evde kendinize ait bir odanız var mıydı?
— Vardı. Benimki müstakil bir odaydı. Annemlerinki, salon-salamanjeden geçilerek girilen bir odaydı. Yemek yediğimiz bölümün dışında ayrıca oturma odası gibi kullandığımız bir kısım vardı. Bu evin de mutfağı dışında ayrıca termosifonlu bir banyosu vardı. Ev kömür sobasıyla ısıtılıyordu. Bir gün okuldayken, harbin bittiğini öğrendik ve sevindik. Herkes sevindi.

— Gündelik yaşamınızda savaşın etkisini hissediyor muydunuz?
— Hayır, hiçbir şekilde duymuyorduk, yalnız korkuyorduk karartmalarda. Cebeci'ye taşındığımız zaman otobüse ihtiyacımız kalmamıştı. Burada hemen belirteyim ki o zamanlar Ankara'da Cebeci'den Ulus'a yürüyerek gidilebilirdi. O zamanlar Ankara'nın alışveriş merkezi Ulus Meydanı'nda Atatürk anıtının arkasında bir sebze hali vardı. Oradan aldığınız meyveleri, sebzeleri otobüs bulamadığınızda yürüyerek eve taşırdınız. Bunun en kötü tarafı, kesekâğıdının ıslanıp parçalanması, içindekilerin dökülmesiydi.

Cebeci'de oturduğumuz sırada babam henüz Türk Ticaret Bankası'ndaydı. Orada ikinci müdür olarak çalışırken bir hanımı işini düzgün yapmadığı için işten çıkarttı. O hanım, genel müdürün ilişkide olduğu biriymiş. Bunun üzerine babamı durup dururken Bolu şubesine müdür olarak tayin ettiler. O zamanlar Bolu, yolu olmayan bir mahrumiyet bölgesiydi. Daha sonra bankadan bana babamın sicilini verdiler de orada okudum. "Ben oğlumu kolejde okutuyorum, oralara gidemem" diyerek bankadan ayrılmış. Babam işsiz kaldı. Ben, işsizliğin ne demek olduğunu o dönem iyi anladım.

Babam sabahları giyinip kuşanır, evden çıkardı. Ben okula gidip dönerdim ve akşamüzeri annemle beraber pencerede babamı beklerdik. Nasıl dönüyor diye onu seyrederdik; öyle yüzü asık, süklüm püklüm dönüyorsa akşam evde hiçbir şey sormaya cesaret edemezdik. Babam bir süre iş bulamadı. Hiç paramız da yoktu. Kirayı ödeyecek paramız da kalmamıştı. Bunun üzerine uzak bir akrabadan çok utanarak borç aldı ve o borcu ödeyene kadar neler çekti, ben bilirim. Ankara Belediyesi'nin elektrik-

su işlerinde çok basit bir iş buldu. O işi üzülerek kabul etti ama işsizlikten iyiydi.

O sırada Halk Bankası'nda yeniden yapılanma başlamıştı. Nusret Uzgören genel müdür olarak tayin oldu. Halk Bankası o zaman çok gelişmemiş, yeni yeni örgütlenmeye çalışan bir bankaydı. Bankacılık deneyimi nedeniyle babamı şubeler müdürü olarak aldılar. Toplam 20-25 kişilik bir teşkilattı o sırada. Babam rahatladı. Bu işsizlik döneminde ben ilkokuldan mezun olmuştum. Parasızlık nedeniyle beni kolejden alıp hemen karşımızdaki Birinci Ortaokul'a yazdırdılar. Orada da iyi öğretmenler vardı. Sıra arkadaşım, Tektaş Ağaoğlu'ydu. O sıralar tam Demokrat Parti kuruluyor; Tektaş Ağaoğlu'nun babası (Samet Ağaoğlu) sürekli gündemde. Tektaş'ın annesi sürekli okula gidip gelir, oğluyla çok ilgilenirdi ve Tektaş'ın sıra arkadaşı olarak benimle de ilgilenirdi. Ortaokulu orada bitirdim. Ama babamın içinde kalmış olmalı ki beni tekrar Ankara Koleji'nin lise bölümüne kaydettirdi. Zaten Birinci Ortaokul'un lise kısmı yoktu. Ankara'da dört lise vardı. Gazi Lisesi, Atatürk Lisesi, Kız Lisesi ve bir de Kız Sanat Okulu. Koskoca Ankara böyle bir yerdi. O yıllarda Ankara Koleji'nin lise kısmının muadeleti (denkliği) yoktu. Ankara Koleji'nin lisesinden mezun olduktan sonra olgunluk sınavımı Gazi Lisesi'nde verdim. Bizden sonra Ankara Koleji'nin muadeleti de kabul edildi. Ankara'da o yıllarda bir Kız Sanat Okulu modası vardı.

— *Neden?*

— Kız Sanat Okulu'ndan mezun olan kızlara çok farklı gözle bakılırdı. Çünkü "O okuldan yetişmiş kızlar çok hanım, çok iyi yetişmiş" olurmuş." Bir de Kız Sanat Okulu'nda çok güzel elişi işlemeler olurdu. Onun için Kız Sanat Okulu'nu Ankara'daki bütün yabancı diplomatların hanımları ziyaret ederdi bu işleri görmek için. Kız Sanat Okulu'nun boylu poslu kızları mankenlik yapar, hayranlıkla izlenirdi. İyi yetişmiş gençlerin ideali Kız Sanat Okulu mezunu kızlarla evlenmekti.

— *Cebeci'deki evde ne kadar oturdunuz?*

— Ticaret Bankası'nda göreve başlamadan önce babamın Kastamonu taraflarında bir yerde girdiği bir kavak kooperatifi vardı. Onun bütün hayali bu kooperatifin kavaklarının büyümesiydi. O zaman çok büyük imkânlara kavuşacaktık. Demek ki o zaman böyle şeyler de varmış. O kavak kooperatifi, kavaklar büyüyemeden tasfiye oldu. Arsasını birileri satın almak istemiş. Böyle olunca babama da bir miktar para geldi. "Bu parayla ne yapalım?" diye düşünürken, babamın Etlik'te oturan bir arkadaşı "Bizim yanımızda bir arsa var. Orayı alıp sana bir ev yaptıralım" demiş. Demek o zaman böyle şeyler kolaymış. Etlik Karakolu'nun yanında 1.5 dönümlük arsayı aldık ve tek katlı bir ev yapıldı. Yeşil panjuru olan küçücük bir evdi.

— Diğerleriyle kıyasladığımızda Ankara'da başka bir dünyada yaşamaya başladınız öyleyse.

— Halk Bankası kamu bankasıydı. Babam birinci sınıf devlet memuru statüsündeydi. O zaman birinci sınıf devlet memuru sayısı çok azdı Ankara'da ve özellikle Cumhuriyet Bayramı'nda önce Meclis'e, cumhurbaşkanını tebrike gidilirdi. Sonra da resmigeçitte, birinci sınıf devlet memurlarına protokol locasının hemen arkasında yer ayrılırdı. Onlar da eşleriyle birlikte resmigeçidi izlerler, akşam da Ankara Palas'ta Cumhuriyet Balosu'na katılırlardı. Böylece birinci sınıf devlet memurları, 29 Ekim günü ve gecesi üç yere giderlerdi. Bütün bunlar için özel elbiseler diktirilir, ayakkabılar alınır, heyecan içinde hazırlanılırdı. Tabii sonra Ankara da kalabalıklaştı.

— Ankara sizin için diğer yerlerle kıyasladığımızda bir büyük şehir miydi?

— Her şehir bir aşamaydı. Düzce'deki hayatı çok iyi bilemiyorum. Ama Tekirdağ'daki, Bartın'daki hayatları biliyorum. Küçük yerlerde o zamanlar banka müdürü olmak önemli bir işti. O zamanlar çok az banka şubesi vardı. Banka müdürü, resmigeçitlerde protokolde şeref tribününde valinin, kaymakamın yanında durur, şapkasıyla törende geçenleri selamlardı. Bir de o zamanlar banka müdürlerinin sosyal sorumluluk gibi bir rolleri

vardı. Hem Tekirdağ'da hem Bartın'da, hatırlıyorum, babam banka müdürü olarak hem Hilali Ahmer Cemiyeti (Kızılay) hem de Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) başkanıydı. Aynı zamanda Halkevleri'nde annemle beraber Cumhuriyet balolarını düzenlerlerdi. Böyle sorumlulukları vardı.

— *Bu sorumluluklar banka müdürü olmanın gereği bir bütçeye sahip olup bazı harcamalar yapma doğrultusunda mıydı?*
— Hayır, hayır. O günkü banka müdürlerinin bugünküler gibi "temsil tahsisatı" türünden para harcama yetkisi filan yoktu. Bankalar öyle sosyal olaylara yardım edecek diye bir şey de yoktu. Halkevleri, Tayyare Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi müesseseler gerçek anlamda güçlü, itibarlı halk örgütleriydi. Bugün sivil toplum örgütü dediğimiz örgütler zayıf örgütler. Bunlar ise Cumhuriyet'in, Atatürk devrimlerinin taşıyıcısı örgütlerdi. Tayyare Cemiyeti dediğimiz kuruluş, civardan topladığı paralarla devletin uçak sanayiinin güçlenmesini hedeflerdi. Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, son derece güçlü yardım kuruluşlarıydı. Onları halk desteklerdi. Halk desteği çok güçlüydü. Dikkat buyurulursa, kötü yönetim yüzünden, geçen zaman içinde bu müesseseler halkın gözünden düştü, itibarlarını yitirdiler. Halkın, "buraya verdiğimiz para heba oluyor" duygusuna kapılması bu müesseseleri yıprattı. Yoksa eskiden halk bütün gücüyle bu kuruluşları desteklerdi.

— *Neden öyleydi?*
— O zamanlar okumuş olmaya, entelektüel birikime daha çok önem verilirdi. Annem anlatırdı mesela, çocukluğunda cuma günleri Kabataş'tan Yıldız Sarayı'na gidip "Padişahım çok yaşa" diye bağırırlarmış. Ama sonra o da babasıyla Anadolu'ya geçmiş. Milli Mücadele sırasında Düzce İsyanları'nda o hayatı yaşamış. Sonra Cumhuriyet kurulmuş. Yeni yazıyı öğrenmiş, öyle okumuş. Atatürk devrimlerine sahip çıkan bir Cumhuriyet kadını ve gittiği yerlerde de çevresindekilere bu yaşam biçimini anlatmaya çalışan biri. Halkevleri'nde biçki dikiş kursları, okuma yazma kurslarına yardım ediyor. Banka müdürü de, bulunduğu yerde zengin biri değil ama itibarlı.

Ankara Koleji öğrencileri olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı Çankaya'da ziyaret (1951).

— *Kimler vardı o zamanlar?*
— Vali, hâkim, kaymakam ve banka müdürü olurdu. Şehirlerde önde gelen insanlar bu kadardı. Okumuş insan sayısı azdı. Halkevi ve diğer kuruluşlar toplumun dinamikleriydi. Halkevleri zayıflayınca "şehir kulüpleri" öne çıktı. Şehir kulüpleri, sadece erkeklerin gittiği oyun salonlarına döndü, Halkevleri'nin yerini aldı. Zengin eşrafla kamu görevlilerinin bir araya geldiği yerler oldu. Bizim zamanımızda, yani benim çocukluğumda, yoktu böyle yerler, henüz oluşmamıştı.

— *Ankara'ya gelinceye kadar yaşadığınız yerlerde memur çocuğu olmak nasıl bir durumdu? Çünkü Ankara malum, bir memur kenti...*
— O zamanın şartlarına göre Türkiye'de insanlar arasında farklılık yoktu. Gelir dengeleri daha düzgündü. Tamam, biz Tekirdağ'da eskiden İtalyan konsolosluğu olan, deniz kenarındaki koskoca bir binada otururduk ama o binanın sadece bir katında otururduk. Çok büyüktü çünkü. Bizim ailemiz, babam, babamın annesi, annem ve ben, dört kişiydik. Büyükannem,

"Saraylı Hanım" diye gittiği yerlerde büyük itibar görürdü. Büyükannem İstanbul'dan ayrılırken yanında birkaç sandık eşya götürmüş. Bunların da çoğu porselen eşya. Bir de oturma takımı vardı, nereden nasıl gelmiş hatırlamadığım. Bizim evimizdeki eşyaların hemen hepsi portatifti. Yani katlanır masalar, iskemleler. Göçer eşyası. O zamanki şartlarda Türkiye'nin imkânları sınırlıydı. Porselen tabaklar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelmeye başladı Türkiye'ye. O zamana kadar gittiğimiz yerlerde doğru dürüst tuvalet, banyo yoktu. Daha önemlisi su yoktu. Kuyudan çekilirdi su. Kuyudan su çekmeyi bilirim ben. Eve odun-kömür taşımayı bilirim, odunluk-kömürlük dışarıdadır. Sonra, leğen içinde yıkanmayı bilirim. O zamanlar bir evin en önemli özelliği gusülhanesinin olmasıydı. Gusülhane yatak odasında altı çinko olan bir dolaptır. Oraya mangalı koyarsınız ve kapınızı kapatıp üşümeden orada yıkanabilirsiniz. Ama o da çok tehlikelidir. Mangaldaki odunkömürü iyi yanmaz ve uzun süre içerde kalırsa sizi zehirleyebilir. En önemli sorun suyu ısıtmaktır. Suyu odun ateşinde, gaz tenekesiyle ısıtacaksınız. Gaz tenekesi, 18 litrelik bir tenekedir. İçindeki gaz bittikten sonra ağzı açılır ve bir ahşap sap takılır. Kuyudan suyu çekip onunla getirecek, odun ateşinde ısıtacaksınız. Sonra bir gaz tenekesi de soğuk su alıp onunla aşılayacaksınız. Mutfakta leğenin ortasına tahta bir iskemle koyup oturacaksınız. Elinizdeki tasla iki tenekeden aldığınız sıcak suyla soğuk suyu aşılayıp yıkanacaksınız. Yıkandığınız zaman mutlu olursunuz, oh, suyu bulduk, suyu odun ateşinde ısıttık, doğru dürüst yıkandık diye.

— *Yokluktan mı, yoksulluktan mı?*

— Yokluktan... Babam banka müdürü, göreceli olarak yoksul değiliz. İmkânlar öyleydi. İlk odunlu termosifonlu evimiz, Etlik'ten Cebeci'ye taşındığımızda oldu. Düzgün akarsuyu olan ilk evdi o. Sonra, havagazlı, Junkers marka, otomatlı şofbene ilk kez 1960 yılında, Kavaklıdere Bestekâr Sokak'ta ev aldığımız zaman sahip olduk. İlk buzdolabımız Philco markaydı, Burla Biraderler getirmişti 1951'de, Ankara'da aldık. Bunlar hep aşama aşama.

İlk kaloriferli evimiz 1960 yılında Bestekâr Sokak'taki evdir. O zamana kadar odun-kömürle ısınırdık.

— *Taşkömürü alabilirseniz tabii...*

— Kömür sıkıntısı hiç çekilmedi. Ama ekmek sıkıntısı çok çekildi. Bartın'da harp sırasında, hani şimdi tevatür ediliyor ya mısır koçanı yedi Türk halkı filan diye, biz mısır koçanından ekmek yedik. Benim Ahmet Altan adında bir arkadaşım vardı. Akşamüzeri biz onunla fırının önünde sıraya girerdik ve karneyle mısır koçanı ekmeği aldık bir süre. O zaman bir çuval un bulunduğu zaman çok önemli olay olurdu. Evlerin ortak kullandığı bahçesinde bir fırın vardı. Kadınlar o bir çuval unla ekmek yapar, bütün komşular paylaşırlardı. O çok önemli olaydı. Bartın mısır memleketidir, Dünya Harbi'nde o da yoktu.

İnsan bunları yaşayınca her şeyin zevkini alıyor. Şimdiki çocuklara buzdolabı, akan su normal geliyor. Aksi mümkün değil. Su kesildiği zaman kıyamet kopuyor. Onlar sıcak suyun musluktan nasıl aktığını bilmiyor ama siz suyunuzu kuyudan çekerek kendiniz getirip odun ateşinde ısıttıysanız, sıcak sulu evin zevkini daha iyi alabiliyorsunuz.

— *Babanız askerlikten erken ayrılmak zorunda kaldığı için hayıflanır ya da üzüntü duyar mıydı?*

— Ben, babamın askerlik özlemi içinde olduğunu fark etmedim. Asker arkadaşları general oldular, ordu kumandanı, Askeri Yargıtay başkanı oldular. Onlar sınıf arkadaşları olarak her 15 Mayıs'ta toplanırlardı. Babam askerlikten çok önce ayrılmış olmasına rağmen asker arkadaşlarıyla dostluk ilişkisini hiç kesmedi. Babamın orduda kalsaydım diye konuştuğunu duymadım. İstiklal Madalyası vardı. Ondan bana intikal etti ve ben de şerefle taşıyorum. Babam bir kere Osmanlı subayı olmasına rağmen Milli Mücadele'nin önemine inanan, o yüzden inkılâplara bağlı biriydi. Babam namaz kılardı ama camiye gitmezdi. Beş vakit kılamaz, akşamları işten geldikten sonra tek başına bir odaya kapanıp kaza namazı kılardı. Kuran'ını da okur ama kimseye belli etmezdi. Annem de kendi başına namazını kılardı.

— İbadet de, kabahat de gizlidir, diyordu yani.
— Babamın gündüzleri namaz kıldığını görmedim. Akşamları da, tatil günleri de ibadetini tek başına bir odada yapardı.

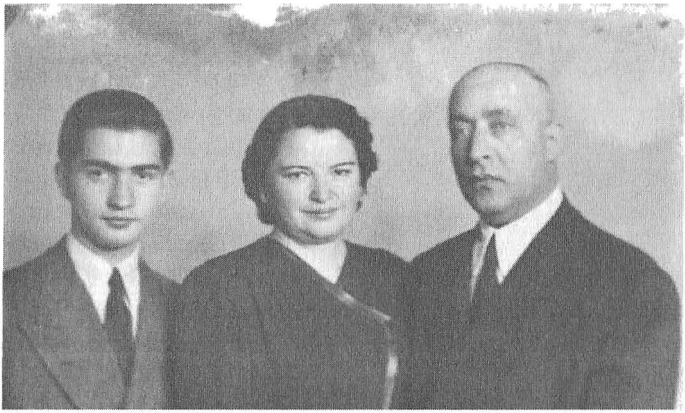
— Bu tutum, başkalarına göstermemek gereğinden mi kaynaklanıyordu?
— Hayır, inancı öyleydi. Babaannem de beş vakit namaz kılardı ama başı açık gezerdi. Annem modern bir kadındı. Başı açıktı. Osmanlı'dan gelmekle beraber bizim ailede Osmanlı taassubu, kaçgöç yoktu.

— Evde "reis" kimdi?
— Babam her şeye hâkimdi ama bizim evde reislik olmazdı. Biz şimdi de böyle devam ediyoruz. Babam anneme öyle harçlık filan da vermezdi. Eve giren parayı birlikte harcarlardı. Evin gelirini de, giderini de karı koca bilir.

— Sevgisini kolay belli eden biri miydi babanız?
— Sevgisini belli ederdi ama hiç öyle şapur şupur, kucak kucağa değildik. 1950-51'li yıllarda Ankara'da Burla Biraderler'de

Anne ve babası İstanbul'da bir gezintide.

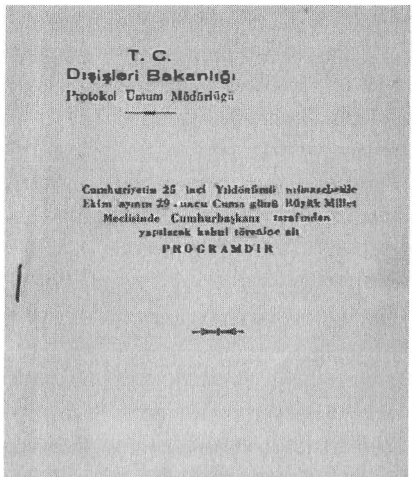

Anne ve babası ile birlikte.

Philco marka buzdolapları satılmaya başladı. Babam eve buzdolabı aldı. Bir de Elektrolux marka elektrikli süpürge. Yakın zamana kadar ikisini de kullandık. Sonra Hoover çamaşır makinesi satın alındı. Göbeğinde değil de bir yanında pervanesi olan ilk modellerden. Çamaşırın el merdanesiyle sıkıldığı bir makine. Evimize beyaz eşya, 1951'den sonra girdi.

— *Babanız iyi para kazanıyormuş o zaman.*
— O yıllarda birinci sınıf devlet memurunun aldığı para belliydi. Bizim birikimimiz yoktu ama fazla masrafımız da yoktu o zaman. Tek birikimimiz, ona da birikim demek yanlış, tek şansımız kavak kooperatifi sayesinde yaptırılan evdi. Babam öldüğü zaman da bankada tek kuruşu yoktu. O zamanın imkânları öyleydi.

— *Babanız CHP'li miydi?*
— Babam hiçbir zaman Demokrat Partili olmadı. Herkes "Halk Fırkası"ndandı o zaman, babam da CHP sempatizanıydı ama partiye kaydolmadı. O zamanlar Halkevleri'nde, Cumhuriyet baloları düzenlenirdi. CHP'nin Altı Ok'lu, bez, küçük bayrak şeklinde rozetleri olurdu. Balolarda o bez rozetler hem

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Protokol Umum Müdürlüğü

Cumhuriyetin 25 inci Yıldönümü münasebetile
Ekim ayının 29 uncu Cuma günü Büyük Millet
Meclisinde Cumhurbaşkanı tarafından
yapılacak kabul töreniçin ait
PROGRAMDIR

ANKARA
1948

Cumhuriyet balosu davetiyeleri.

kadınların hem de erkeklerin yakalarına, usulünce iğnelenir, Halkevleri'ndeki Cumhuriyet balolarına öyle gidilirdi. Annem ve babam herhalde hep CHP sempatizanı olarak kaldılar.

— *Cumhuriyetçi olmaktan dolayı CHP'li gibiler yani.*
— Öyle, evet. Benim karımın babası İsmail Hakkı Akyüz Demokrat Parti'liydi. Demokrat Parti'den Tekirdağ milletvekili olmuştu.

— *Ankara'da sizin arkadaş çevreniz kimlerden oluşuyordu?*
— Çok yer değiştirince insanın kalıcı arkadaşları olamıyor. Ankara'da üç yıl, lisede okuduğum bir dönem var. O sırada bir iki arkadaşım oldu. Ankara Yenişehir Lisesi'nde de çoğu arkadaşım yatılıydı. Onlar birbirleriyle daha kolay arkadaş olurdu. Liseden, benim dönemimde parlayan bir arkadaşımız Oğuz Atay'dı. Oğuz Atay o zamanlar elinde bir defter, şiir falan yazardı. Üniversitede yazıya daha fazla ağırlık verdi. Ortaokuldan sonra parlayan bir diğer arkadaşım Tektaş Ağaoğlu'dur. SBF'de

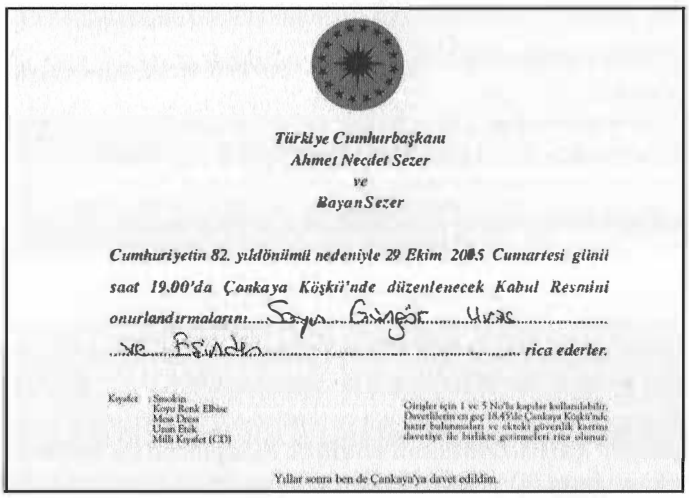
de yine yatılı öğrenciler kendi aralarında daha iyi arkadaşlıklar kurardı.

— *Sizin bu sürekli gezgin, göçebe ve dolayısıyla zorunluluklardan kaynaklanan arkadaş edinememe haliniz sonraki çalışma döneminizde, örneğin Devlet Planlama Teşkilatı'nda ya da siyasi kamplaşmalarda herhangi bir yere, ekibe ait olamayışınızın da sebebi olabilir mi acaba?*

— Devlet Planlama Teşkilatı'nda çok yakınlaştığımız dostlarımız, çok iyi arkadaşlarımız oldu. Ve de bu dostluklar, arkadaşlıklar kalıcı oldu. Benim dönemimde Mülkiye'de siyasi kamplaşma başlamamıştı. Memur çocuğu olmanın zararı var. Aynı mahallede oturamıyorsunuz uzun süre. Sürekli oturduğunuz şehir, eviniz, okulunuz, değişiyor.

— *Hep terk ediyorsunuz...*

— Evet, bırakıp gidiyorsunuz. İnsanlar birbirlerine anlatır ya "Biz şu kadar zamandır komşuyuz, arkadaşız" diye. Olmuyor böyle bir şey.

Türkiye Cumhurbaşkanı
Ahmet Necdet Sezer
ve
Bayan Sezer

Cumhuriyetin 82. yıldönümü nedeniyle 29 Ekim 2005 Cumartesi günü saat 19.00'da Çankaya Köşkü'nde düzenlenecek Kabul Resmini onurlandırmalarını Sayın Güngör Uras ve Eşinin *rica ederler.*

Kıyafet : Smokin
Koyu Renk Elbise
Mess Dress
Ulusal Etek
Milli Kıyafet (CD)

Girişler için 1 ve 5 No'lu kapılar kullanılabilir. Davetlilerin en geç 18.45'de Çankaya Köşkü'nde hazır bulunmaları ve ekteki güvenlik kartını davetiye ile birlikte getirmeleri rica olunur.

Yıllar sonra ben de Çankaya'ya davet edildim.

Ahmet Necdet Sezer'den Güngör Uras'a davetiye.

Güngör Uras'ın babasının kendi imkânlarıyla Ankara-Etlik'te yaptığı ilk ev.

— Bir yerde uzun süre kalamamak, uzun soluklu dostluklar edinememek sadakat ve vefa duygusunun gelişmesini de etkiler. Siz "bırakıp giderken" bir burukluk hissetmez miydiniz?

— İnsan alışıyor herhalde. O zamanlar öyle oluyordu. Ben insanlarla kolay diyalog kurarım. Onun için "Nerde eski dostluklar" dediğim olmaz hiç. Ama yine de insan, kendisini her zaman arayan soran birileri olsun istiyor. Olmayınca o boşluğu başka bir şekilde doldurmaya çalışıyorsunuz. O da herhalde kolay ilişki kurma becerisini geliştiriyor insanın.

— Peki, bu durum kızlarla da aynı mı? Böyle çocukluk aşkı, ilkokul aşkı filan olmadı mı?

— Hep oldu ama kalıcı olmadı. Onlar da geçiciydi. Hani böyle beğendiğiniz bir kız olur, o kıza değişik ölçülerde sevgi duyarsınız. O kesintiler kızlarla ilişkilerimi de etkiledi. Benim kız arkadaşlarım oldu ama o arkadaşlıklar hep kesintiye uğradı.

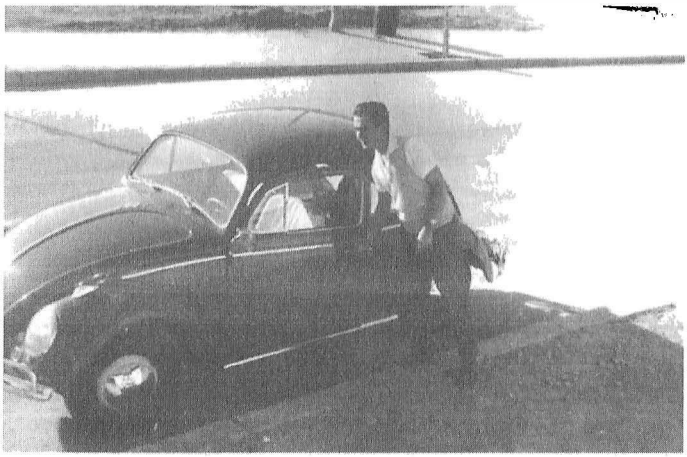
— Etlik'te eviniz yapıldıktan sonra ne kadar kaldınız?

— Üniversite hayatım boyunca, dört sene, Mülkiye'ye Etlik'ten gidip geldim. Günün önemli bölümü yollarda geçerdi. 1958 sene başında Halk Bankası'nda, Ankara Halk Sandığı'nda müdür muavini olarak çalışmaya başladım. Annem ve babamla yaşadığım için harcamalarım sınırlıydı. Maaşımdan bir miktar birikim oluştu. O sırada Menderes, otomobil ithaline izin verdi. Banka ilişkisiyle tanıştığım bir müşteri, Volkswagen için talep

toplandığını haber verdi. Ben de Volkswagen için sıraya girdim. 1959 yılında yeşil, kaplumbağa bir Volkswagen'im oldu. Fiyatı hatırladığım kadarıyla 21 bin liraydı. Bunun 10 bin lirasını fon olarak devlet aldı. Kalanı da arabanın fiyatıydı. Bu otomobillerin gelişinin hemen ertesinde de 27 Mayıs İhtilali oldu. 1960 yılında ben Devlet Planlama'ya girerken hem otomobili hem de Etlik'teki evi satarak şehirde, Tarım Bakanlığı'nın arkasında, Bestekâr Sokak 1 numarada 167 metrekarelik bir eve geçtik. O ev bizim için çok önemliydi, çünkü o evde artık havagazıyla çalışan Junker marka bir termosifonumuz vardı. Ev, merkezi sistem kaloriferle ısıtılıyordu. Çok güzel bir evdi.

— *Otomobili Etlik'ten işe gidip gelirken kullanır mıydınız?*
— O zamanlar işe gidip gelmek için otomobil kullanılmazdı.

— *Gündelik hayat nasıldı zamanın Ankara'sında?*
— Babam tek başına eğlenceye, gezmeye gitmezdi. Biz ailecek beraber gezerdik. O zamanlar Ankara'da gidilecek yer olarak bir kere Çubuk Barajı ve Atatürk Orman Çiftliği vardı. Çubuk

Güngör Uras'ın Ankara'da sahip olduğu ilk otomobili olan 1959 model Volkswagen.

Barajı'na ancak otobüsle gidilebilirdi. Gerçi ben otomobil aldıktan sonra otomobille gittik. Çubuk Barajı'nda hem yeşillik vardı hem de Baraj Gazinosu. Orada öğle yemeği yenirdi. Çay içilirdi. Ankara'da en sık gidilen yer Atatürk Orman Çiftliği'ydi ama onun da yolu yoktu. Trene biner, Atatürk Orman Çiftliği istasyonunda inerdiniz. Çiftliğin bir tarafında süt fabrikası, diğerinde bira fabrikası, bir tarafta Atatürk Orman Çiftliği Lokantası vardı. Yukarı doğru yürüdüğünüz zaman bir yanda Karadeniz Köşkü ve Karadeniz Havuzu, diğer tarafta Marmara Köşkü ve Marmara Havuzu vardı. Marmara Havuzu, Marmara Denizi şeklinde yapılmış, üzerinde kayıkla gezilen bir havuzdu. Atatürk'ün de orada kayıkla gezdiği söylenirdi. Karadeniz Havuzu ise yüzme havuzuydu. Üzerinde atlama tramplenleri vardı. Harp Okulu talebeleri pazar günleri tramplenden atlardı. O havuzların etrafında oturacak yerler vardı ve çay içilirdi; yemek yenmezdi. Atatürk Orman Çiftliği'nde Bira Fabrikası'nın yanında Bira Parkı vardı. Orada, taze bira içilirdi. Karşısında da Atatürk Orman Çiftliği Lokantası vardı. Kuyu kebabıyla meşhurdu. Şimdi orası "fan fin fon" bir yer oldu. Atatürk Orman Çiftliği'ndeki mağazalardan yoğurt, peynir, bal alınır ve yine trenle eve dönülürdü.

— *Şehir içinde bir de Gençlik Parkı vardı herhalde.*

— Gençlik Parkı, gerçek bir parktı. İçinde sadece bir gazino binası vardı. Bizim zamanımızda Gençlik Parkı'nda gazinonun önündeki bir bölümde yüzülür, öbür taraflarında da kayıkla gezilirdi. Yüzme bölümü ayrıydı ve suyu temizlenirdi.

— *Kadın erkek karışık mı yüzerdiniz?*

— Efendim hiç öyle bir ayrım yoktu o zamanlar. Gençlik Parkı'nın, daha sonra Belediye Evlendirme Dairesi olarak kullanılan bir gazinosu vardı. O zamanlar Ankara'nın en ünlü ve lüks eğlence yeri Gar Gazinosu'ydu. Garın hemen yanında, çok önemli bir yerdi. Geçenlerde sohbet ederken Cahit Kayra hatırladı, Niyazi Erk adında biri işletirdi. Suzan adında çok güzel bir kızı vardı, benim sınıf arkadaşımdı; ben ona hayrandım.

Gazinoda arka sıralarda bir masada anne baba ve kız otururlardı. "Pazar matinesi"ne giderdik. Gar Gazinosu'na kravatsız girilmezdi. Bu gazinoda alaturka müzik olmazdı. İsteyen yemek yer, isteyen alkollü veya alkolsüz içki içerek programı seyrederdi. Ankara'da o yıllar ben hiç gitmedim ama alaturka olarak bir Yazar Gazinosu vardı istasyona yakın. Daha sonra Gençlik Parkı'ndaki Göl Gazinosu'nda alaturka müzik programları başladı.

— *Siz evde ne tür müzik dinlerdiniz?*

— O sırada bizim pikabımız filan yoktu. Gramofon vardı ama kullanılmazdı. Philco marka bir radyomuz vardı ve radyoda ne program varsa onu dinlerdik. Ankara'da aile olarak Halkevi'ne opera izlemeye giderdik. Tam opera değil ama yarım opera. Sadece belli bölümler sahnelenirdi. Mesela *Tosca*'yı ben ilk defa orada izledim. Hatta Leyla Gencer'i bile ilk defa orada dinledim. Annem ve babamla oraya giderdik. Halkevi'nin tiyatro salonunun en arkasında görkemli bir loca vardı. "Orası İsmet Paşa'nın locası" derlerdi. Ama o gelir, önde herkesle beraber otururdu. Halkevi'nin salonu çok güzeldi. Bugüne kadar da korundu.

Ankara'da Türk Ekonomi Kurumu'nun -ki babam onun yönetim kurulu üyesiydi- bir sergi salonu vardı. Modern bir sergi salonuydu. "Size istasyon yolunda yeni yer yapacağız" diyerek kurumdan aldılar, o binayı Devlet Operası ve Tiyatrosu yaptılar. Daha sonra istasyon yolunda yaptırılan sergi salonu da kurumun elinden alındı. Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'na verdiler. Binalar Türk Ekonomi Kurumu'nun elinden alındı, ama ikisi de iyi değerlendirildi. Opera binası *Per Günt** operasıyla açılmıştı. Çok görkemli bir sahneleri vardı, hiç unutamam. Bir süre sonra Vakıflar Apartmanı'nın altında Küçük Tiyatro açıldı. İlk oyun, Ahmet Kutsi Tecer'in *Köşebaşı* adlı oyunuydu. *Per Günt*'te Cüneyt Gökçer başroldeydi, *Köşebaşı*'nda Ahmet Evintan.

---

* *Peer Gynt*. Norveçli yazar Henrik İbsen'in beş perdelik eseri.

— Siz liseyi fen şubesinde okudunuz ama Mülkiye'de maliyeyi seçtiniz. Nasıl karar verdiniz Mülkiye'ye gitmeye?

— Ben İstanbul'a gelip İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) mühendislik okumak istiyordum. O zamanlar fen şubesinde çok az kişi vardı. Bizim sınıfta 14 kişiydik. Sınıf arkadaşlarımın çoğunluğu ve yakın arkadaşım Savcı Eker ile Oğuz Atay, İTÜ'ye girdiler. Ben de istiyordum. Ailenin tek çocuğuydum. Bir de imkânlarımız sınırlıydı. İstanbul'da kalacak yerim yoktu. Bu yüzden olmadı. O yıllarda SBF'ye de imtihanla öğrenci alıyorlardı. Babam bankada çalışıyordu. Halk Bankası'nın Genel Müdürü Nusret Uzgören'di, "Ne lüzum var evladım, sen okuma. Gel buraya, bankada çalışmaya başla. Yavaş yavaş yükselirsin" diyordu.

— Siz nasıl bir öğrenciydiniz? Çalışkan mıydınız?

— Sınıfın en parlak talebesi değildim ama hiçbir zaman sınıfta kalmadım.

— "Beşten şaşma altıyı aşma" cıydınız o zaman.

— İkmale (bütünleme) de kalmadım. Ortalama bir talebeydim. Ama Mülkiye'de birinci sınıftan sonra burs kazandım, notlarım iyiydi. Akılsızlık ettim, bursu almadım. Burs alırsam mecburi hizmetim olur, diye düşündüm. Burs alan arkadaşlarımın çoğu maliye müfettişi, hesap uzmanı oldular. Ama burs almamak benim üniversite sonrası meslek seçimimde serbest kalmamı sağladı. Hocalarımla iyi ilişki içinde olurdum, severlerdi beni.

— Öğretmenin gözüne girecek kadar ders çalışmıyorsunuz ama hocalarınız sizi seviyor. Peki, nasıl bir çocuktunuz, yaramaz mı, haylaz mı? Ne tür oyunlar oynardınız mesela?

— İyi futbol filan oynayamazdım. Mahalle çetelerinde birinci sırada değildim. Fakat her etkinliğe katılırdım. Olanın bitenin dışında kalmazdım.

— Bu durum "Banka müdürünün oğlu" olmaktan mı kaynaklanıyordu?

— Yok, o zamanlar kimse kimseye "Baban ne iş yapar?" diye sormazdı.

— Onlar sormaz ama siz o duyguyla yaşarsınız. Bir yaramazlık yaptığınızda size hatırlatırlar, "Hiç yakışıyor mu?" diye.
— Hiç öyle olmadı. Hele Ankara'da herkes memur çocuğu olduğu için kimse kimsenin kim olduğuna bakmazdı.

— O yaştayken kızlarla aranız nasıldı?
— Benim kızlarla aram her zaman iyi olmuştur. Erkekten çok kız arkadaşım vardı. Ama o zamanki arkadaşlıklar da bugünün kadın-erkek ilişkisi türünden değildi. Benim beğendiğim ve kendilerine yakınlık duyduğum kızlar vardı. Güzellikleri veya zenginlikleri nedeniyle erişilemez gördüğüm kızlar vardı. Yahut da çok yakın olduğum, konuştuğum kızlar vardı. İlk yakınlık duyduğum kız, Ankara Koleji'nde, ilkokul beşinci sınıfta sıra arkadaşım Suzan'dı. Annesi yabancıydı. Babası Gar Gazinosu'nun işletmecisi Niyazi Erk. Kız, ailenin tek çocuğuydu. On ikinci doğum gününü babası Gar Gazinosu'nda kutladı. Benim katıldığım ilk doğum günü partisi odur. Suzan çok güzel bir kızdı. Daha sonraları görmedim. Ama uzaktan izledim. Genç bir yaşta kanserden vefat etti.

— Tek çocuk olmak sizin için ne anlam ifade ediyor? Avantaj mı, dezavantaj mı? Bütün ilgi üzerinizde...
— Benim çocukluk dönemimde ailelerin imkânları da kısıtlıydı. Tek çocuğu bile paralı okula göndermek büyük fedakârlık sayılırdı.

— Akşam hava kardıktan sonra eve giriyorsunuz. Anne baba ve siz. Onlar kendi âlemlerinde, siz yalnızsınız. "Bir kardeşim olsaydı" diye düşündüğünüz olmadı mı hiç?
— Öyle bir duygu yaşamadım hiç. Akşamları evde, gazete okunur, ajans dinlenirdi. Son ajans dinlendikten sonra yatılırdı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mülkiye Dönemi Ankara'sı

"Mülkiye'nin o sıralarda en önemli olayı, 4 Aralık'taki kuruluş yıldönümüydü. O gün cumhurbaşkanı, başbakan ve bazı bakanlar mutlaka törene katılırdı. Benim dönemimde İsmet İnönü'süz hiçbir kutlama yapılmadı. Bu bir gelenekmiş zaten. Türkiye'de başbakanlar bazen Harbiyeli, çok az Mülkiyeli, arada bir Tıbbiyeli olurdu. Başbakan Harbiyeli ise konuşmasına "Türkiye'de iki okul var, bir Harbiye, iki Mülkiye" diye başlardı. Eğer Tıbbiyeliyse "Türkiye'de iki okul var bir Tıbbiye, iki Mülkiye" derdi. Bu, işin esprisi tabii...

Mülkiye'de İnek Bayramı (1955).

— *Mühendislik okumaktan vazgeçip Mülkiye'ye gittiniz.*
— Ben, lisede karikatür çizerdim. Mülkiye'de de karikatür çizmeyi sürdürdüm. O zamanlar duvar gazetesi modası vardı. Duvar gazetesi çıkartırdık. Ben de duvar gazetesine hem günlük olayları hem de siyasi olayları karikatürize ederek, bant halinde çizerdim. Mülkiye'de ben para-banka derslerinde iyi bir öğrenciydim. Hocamız Aydın Yalçın beni severdi. Aydın Yalçın ve arkadaşları *Forum* dergisini çıkartmaya başlayınca derginin logosunu ben yaptım. Yazı, çizi uğraşıları entelektüel çevreye yakınlaşmaya imkân veriyor.

— *Sizin siyasi görüşleriniz o çevreyle örtüşüyor muydu?*
— Ben solcu değildim ama sol çevrenin adamı olarak bilinirdim.

İnek Bayramı'nda (1955).

— *Sağcılarla da kötü değilsiniz.*
— Benim sağcılarla hiçbir sürtüşmem olmadı. Hep sol çevrelerle olduğum için onlar beni dışlardı.

— *Aydın Yalçın o sırada sağcı değil miydi peki?*
— Yok, Aydın Yalçın solcuydu o zaman. Sonradan sağa kaydı. *Forum* da sağcı yayına yöneldi. O yıllar Mülkiye'de ve Hukuk'ta şiir ve edebiyat konularına büyük ilgi vardı. Mülkiye'de Balıkesirli arkadaşımız, Nejat Tunçsiper, *Mülkiye* diye bir edebiyat dergisi yayımlamaya başladı. Cemal Süreya da orada yazardı. Ben mecmuada şiirlere desen çizerdim. Şiirlere desen yapma modası vardı o aralar, Cemal Süreya'nın şiirlerine de desen yaptım. O dönemler Mülkiye, Sezai Karakoç, Ece Ayhan ve Tevfik Akdağ gibi isimlerle edebiyatta öne çıkmıştı.

— *Cemal Süreya'nın ilk şiir kitabı* Üvercinka*'nın birinci baskısı da desenlidir zaten.*
— Belki onu da ben yapmışımdır, bilemiyorum. Mülkiye'nin son sınıfını Altan Öymen ile okudum. Onun *Ulus* gazetesinde yayımlanan yazılarına karikatür yapardım. Mülkiye'de herkes beni karikatürist diye bilirdi. Ben "humour" (olaylarla alaylar) çizerdim. Bir ara *Güneş* gazetesinde de haftalık "humour"lu yazılar yazdım. Mim Uykusuz yazılara çizim yapardı.

— *Humour sizin günlük ekonomi yazılarınızda da epeyce var aslında.*
— Ben çok severim "humour"u. Ama bizde ciddiyet esas. Humour yanlış anlaşılıyor. Olayları hafife alanlara "sululuk yapıyor" deniliyor. Veya "Sen çok mu içtin?" diye soruluyor. Mülkiye'de öne çıkmam bu sayede oldu.

— *Edebiyatla ilginiz var mıydı?*
— Edebiyatla da ilgilenirdim, fikir hareketleriyle de. Bir de yazıp çizince, siz gitmeseniz bile çevre sizi içine alıyor. Kabul görmek çok önemli bir şey.

— Sizin bu para-banka ilgi alanınızla çatışmıyor muydu bu tür etkinlikleriniz?

— Ben muhasebeden hoşlanmazdım. En sevmediğim ders muhasebeydi. Ama uluslararası ilişkiler, para-banka çok ilgimi çeken konulardı. Zaten yazı yazmaya da o konulara ilgim nedeniyle başladım. Babam, Türk Kooperatifçilik Kurumu ile Türkiye Ekonomik Kurumu'na üyeydi. Derneklerin gelişmesine katkıda bulunmak için aktif olarak çalışan birisiydi. Bu iki derneğin benim hayatımda çok önemli yeri vardır. Babam, 1947-48 yıllarında Halk Bankası'na girdi. Nusret Uzgören Türk Kooperatifçilik Kurumu başkanıydı. Ben de o seneden itibaren Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun bütün toplantılarına katılmaya başladım.

— Neden?

— Babam gidiyor, ben de gidiyordum; hoşuma gidiyordu. O çevredeki insanların bir kısmı Türk Ekonomi Kurumu'nun da üyeleriydi. Türk Ekonomi Kurumu Atatürk tarafından İstanbul'da kurulmuş, sonra Ankara'ya taşınmıştı. Türk Ekonomi Kurumu'nda, Asım Süreyya İloğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Süleyman Vaner ile görüşebiliyordum. Çok şanslıydım.

— E, siz bir anlamda Kadro Hareketi'nin içindeymişsiniz yani...*

— Evet, onlar eski "Kadrocular"dı. Onlar toplanır, konuşurlar ben de Türk Ekonomi Kurumu "Genel Sekreter"i olarak ko-

---

Kadro hareketi: İdeolojik doğrultusunu Şevket Süreyya Aydemir'in belirlediği, Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışında, bir grup eski komünistin *Kadro* dergisi etrafında oluşturduğu fikir hareketi. 1932–1934 yılları arasında, her bir sayısı ortalama 50 sayfa civarında olan ve 36 sayı olarak yayımlanan derginin imtiyaz sahibi (romancı) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürü de Vedat Nedim Tör'dü. İsmail Hüsrev Tökin ve (Murat Belge'nin babası, daha sonra DP Milletvekili) Burhan Asaf Belge de kurucu yazarlar arasındaydı.

Kadro'yu çıkaran kadro, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve

nuşmaları not ederdim. Onlardan çok şeyler öğrendim. Namık Zeki Aral da beni Türk Ekonomi Kurumu'nda böyle tanıdı. Bana "Sen de yaz bakayım" dedi. Ben *Türkiye İktisat* gazetesinde ikinci sayfanın başköşesinde yazmaya başladım.

— *Mevzu?*
— Para, banka, bankacılık, kredi, dünyadaki ve Türkiye'deki olaylar.

— *Sizin kooperatifçilik konusuna ilginiz de böyle mi başladı?*
— Türk Kooperatifçilik Kurumu'nda önce *Karınca* dergisinin yayınına yardımcı oldum. *Karınca*'da yazmaya başladım. Daha sonra yönetim kuruluna girdim. Kooperatifçilik konusunda yazılar yazdım, kitaplar yayımladım. O konuda uluslararası konferanslara katıldım. Planlama'ya (DPT) kooperatifçilik konusu benimle beraber girdi.

Mehmet Şevki Yazman'dı. Derginin başyazarı olan Şevket Süreyya Aydemir, Turancı ideallerle yola çıkmış, 1921 yılında Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'le birlikte Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim görmüştü. Vedat Nedim Tör, "1927 Komünist Tevkifatı"na kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesiydi. Hatta 1925–1927 yılları arasında partinin genel sekreteri Şefik Hüsnü Değmer'in yurtdışında bulunması nedeniyle, genel sekreterlik görevini Vedat Nedim Tör yürüttü. İsmail Hüsrev Tökin ise, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da kurulan ve kendisini Marksist olarak tanımlayan Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (THİF) üyesiydi. Tökin, THİF adına delege olarak III. Enternasyonal'in 4. Kongre'sine katıldı. Aynı kongrede Vedat Nedim Tör de İstanbul'daki Şefik Hüsnü grubunun temsilcisi olarak bulunuyordu. Burhan Asaf Belge ise, İstanbul'da sosyalistler tarafından çıkarılan *Aydınlık* dergisinde yazıyordu. Şevki Yazman da Marksist bir geçmişe sahipti. 1927 Tevkifatı'nda TKP'ye ait belgeleri polise teslim eden Vedat Nedim Tör, parti kadrolarını ihbar etti. 1943 yılında İstanbul Radyosu onun yönetiminde deneme yayınlarına başladı. 1944 yılından sonra Yapı Kredi Bankası'nda, 1970 yılından sonra da, 1985 yılında ölene kadar Akbank'ta kültür ve sanat işleri danışmanı olarak çalıştı. Bkz.: Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Siyah-Beyaz Yayınları, 2. Baskı, Haziran 2008; Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi*, İmge Yayınları, Aralık 1999.

— Zaten DPT'de bu alanda bir ihtiyaç hâsıl olunca akla ilk siz gelmişsiniz.

— Evet, DPT'ye girmemde kooperatifçilik konusundaki birikimimin rolü olmuştur. Türkiye'de o alanlar çok boştu o yıllarda.

— O konulara daha sonra geleceğiz. Mülkiye'ye devam edelim.

— Mülkiye'nin o sıralarda en önemli olayı, 4 Aralık'taki kuruluş yıldönümüydü. O gün cumhurbaşkanı, başbakan ve bazı bakanlar mutlaka törene katılırdı. Benim dönemimde İsmet İnönü'süz hiçbir kutlama yapılmadı. Bu bir gelenekmiş zaten. Türkiye'de başbakanlar bazen Harbiyeli, çok az Mülkiyeli, arada bir Tıbbiyeli olurdu. Başbakan Harbiyeli ise konuşmasına "Türkiye'de iki okul var, bir Harbiye, iki Mülkiye" diye başlardı. Eğer Tıbbiyeliyse "Türkiye'de iki okul var, bir Tıbbiye, iki Mülkiye" derdi. Bu, işin esprisi tabii...

Politikacılar Mülkiye'nin sadece kuruluş yıldönümüne değil, diğer toplantılara da gelirdi. Ufacık bir konferans salonu vardı okulun ve orada devamlı toplantılar olurdu. O zamanlar münazaralar ve konferanslar önemliydi. Münazaralar biraz maç havasında geçerdi ama konferanslar çok önemliydi. Bakanlar, hatta başbakanlar konferans vermeye veya dinlemeye gelirdi Mülkiye'ye.

— Spor karşılaşmaları?

— Mülkiye, kapalı spor salonu olan az sayıdaki eğitim tesisinden biriydi. Salonda yapılan Harbiye-Mülkiye basketbol karşılaşmalarının hemen hepsi kavgayla sonuçlanırdı.

— O dönem bu tür entelektüel faaliyetler daha ağır basıyor anlaşılan Mülkiye'de; öğrenciler gündelik siyasetten, siyaset yapmaktan uzak.

— Parti çekişmelerinin daha henüz sivrileşmediği bir dönem tabii.

— Sizin döneminizde DP etkisi ne kadar yaygındı öğrenciler arasında?

— Bizim dönemimizde öğrenciler arasında parti ayrımı başlamamıştı. O daha sonraki dönemde çıktı ortaya.

— *Halbuki Ankara'daki bürokrat çocuklarının bazıları -benim aklıma Can Yücel ve Tektaş Ağaoğlu geliyor mesela- solculuğa bulaşmış vaziyette o sıralarda.*
— Ankara'da politik sohbetler, tartışmalar belli lokantalarda yapılırdı. Ankara'nın iki yeri vardı, ben de gittim ama müdavimi olmadım; biri Missouri Lokantası'ydı, Kızılay'da. Bir de üzerine çok şey yazılan bir Arabın Lokantası vardı, Posta Caddesi'nde. Arap Etlik'te oturduğundan tanırdım. Oraya Hasan Âli Yücel, Çetin Altan gidermiş. Onların entelektüel hareketi bizi aşardı. Biz o çevreye giremedik.

— *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde solcu bir damar var o sırada.*
— Ama bize (Mülkiye'ye) uzaktı onlar. Ben o çevrelerden de uzaktım. O çevrelerden arkadaşım da olmadı ama duyardık. Benim çevrem normal bir ortam olmalı ki Mülkiye'deki çevremden ve Mülkiye'de okuduğum 4 yıllık dönemden öne çıkan siyasiler olmadı.

— *Bugün bir okulda bir olay, bir hareket başladığında çok kısa sürede başkalarına da bulaşıyor. O zamanlar okullar arası temas yok muydu böyle?*
— Bizim diğer okullarla hiç temasımız yoktu. Mülkiye'ye komşu Hukuk Fakültesi vardı. O yıllar Ankara'da Tıbbiye, Mülkiye ve Hukuk önde gelen okullardı. DTCF, Gazi Üniversitesi daha çok edebiyata yönelik okullar olarak, geri planda kalmıştı.

— *Gece hayatı ne durumdaydı Ankara'da?*
— Ankara'da gece hayatı denildiğinde en önemli yer Ankara Palas Oteli'ydi. Orası için ilk duyduğumuz şey, "Viski diye bir içki gelmiş, tahtakurusu gibi kokuyormuş" sözüydü. "Demokrat Parti'nin görmemiş milletvekilleri viskiyi cacıkla içiyorlarmış." O zamanın tevatürleri böyleydi.

— Bu sözler kulağınıza geldiğinde küçük yaşta mıydınız?
— Duyduğumda üniversite öğrencisi idim, ama erken yaşta ben de Ankara Palas'a gitme şansına sahip oldum. Ankara Palas Oteli'nde Happy Boys Orkestrası çalardı. Bir İtalyan orkestrasıydı. İlk defa Anjelik adında bir hanım striptiz yaptı. Hem de atlı striptiz! Sahneye bir atın üzerinde çıkar ve öyle striptiz yapardı. Göğüslerini de açmazdı. Yine o zamanın bir rivayetine göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Anjelik'i görmek istemiş. Götürmüşler Çankaya'ya. Kız at üstünde gösterisini yapmış ve o akşam Celal Bayar kalp krizi geçirmiş.
Bir de Maltepe'de Bomonti diye bir bahçe vardı. O bahçede de "Dört Motorlu Pamela" striptize çıkardı.

— Ne anlama geliyor bu dört motor?
— Pamela'nın göğüslerinde ve kalçalarında ikişer püskülü vardı. Kadın önce göğsündeki püskülleri, ardından kalçalarındaki püskülleri döndürüyor ve sonra aynı anda dört püskül birden dönüyordu. Hem aynı yönde, hem farklı farklı yönde, hem de çapraz yönde. Adı bu yüzden "Dört Motorlu Pamela"ydı. Bu ikisi Ankara'nın flaş isimleriydi. Ankara Palas çok kibar bir yerdi, yemek de yenirdi ama bu tür yerlere genellikle yemeğe değil, yemekten sonra eğlenmeye gidilirdi.

— Siz bu mekânlara kimlerle giderdiniz?
— Ben Mülkiye'nin son sınıfındaydım veya mezun olmuştum. Bu tür yerlere erkek arkadaşlarımla veya işyerindeki hanımların da olduğu gruplar halinde giderdik. Bunlar erkek erkeğe de gidilebilen yerlerdi ama çoğunluğunu kadınlar oluştururdu. Erkekler gidiyor da seyrediyorlar anlamı çıkmasın diye, tekrar edeyim: Hem Dört Motorlu Pamela'nın hem de Anjelik'in seyircilerinin yarıdan fazlası hanımdı.

— Bir memur şehri olmakla birlikte Ankara'nın lokantaları da meşhurdu galiba...
— Hemen belirteyim. Ankara'da o yıllar işkembeci ve kebapçı yoktu. İşkembeciler 1960'lardan sonra, kebapçılar 1970'lerden

sonra geldi Ankara'ya. Ankara'da doğru dürüst iki meşhur lokanta vardı. Biri Karpiç, diğeri de Süreyya. Bu iki lokantayı ve işletenleri uzun uzun anlatayım. Çünkü bunlar efsane lokantalar ve sahipleri efsane lokantacılardır.

— *Karpiç'ten başlayın lütfen.*

— Karpiç, 1953 yılına kadar 30 yıl süreyle "Ankara'nın en iyi lokantası"ydı. Lokanta olmanın ötesinde "Bir müessese, bir okul, bir kulüp, bir sosyal tesis"ti. Peder merhum, 1943-53 döneminde beni birçok vesileyle bu lokantaya götürmüştü. Rusya'daki 1917 devrimini yapan Kızıl Ordu'ya direnen ve daha sonra da yenik düşerek ülkeyi terk edenleri, "Beyaz Ruslar" olarak adlandırırlar biliyorsunuz. Bu Beyaz Ruslar'ın, Karadeniz kıyısından ülkeyi terk edenlerinin önemli bir bölümünün ilk durağı İstanbul oldu. Bir bölümü bu şehirde yaşamlarını sürdürürken büyük bir bölümü zaman içinde başka ülkelere geçti. 1918'de İstanbul'a ailesiyle birlikte gelenlerden biri de George Karpovitch'dir. Rusya'dayken de otel ve lokanta işletmiş Karpovitch, İstanbul'da aralarında, Salıpazarı'ndaki Arsak Efendi Lokantası'nın da olduğu bazı lokantalarda çalışmış.

Karpovitch, Yalova'da 1923 yılında karşılaştığı Cemal (Taşhan) Bey'in yaptığı teklifi kabul ederek İstanbul'dan Ankara'ya göç etmiş. Cemal Bey, Kurtuluş Savaşı günlerinde Ankara'da çok sayıda milletvekilini barındırmış olan Taşhan'ın sahibiydi. Bu 100 odalı han, ünlü Abidin Paşa'nın Ankara'daki valiliği sırasında onun mektupçusu İsmail Bey tarafından yaptırılmış. İsmail Bey'in vefatından sonra oğlu Cemal Bey tarafından işletiliyordu. Cemal Bey, Kurtuluş Savaşı sonrasında bu Taşhan'ı modernleştirip otele çevirme yoluna gitmiş. Bu arada otelin alt katını, Ankara'daki büyük değişimin gerekli kıldığı "modern bir lokanta" şekline getirmiş. Lokantada çalışması için İstanbul'dan tanıdığı Karpovitch'e teklifte bulunmuş. Karpovitch aralarında şef garson Serge'in (Süreyya) de bulunduğu yakın çalışma arkadaşlarını yanına alıp Ankara'ya taşınmış. Şölen Lokantası adı altında çalışmaya başlayan bu yer, kısa sürede dikkati çekmiş. Ankara'nın önemli "sosyal" mekânlarından biri haline gel-

miş. Kadınlı erkekli ince saz heyetinin yemek müziği yaptığı "harem ve selamlık" usulünün kökünden silinip atıldığının göstergesi bir yer olmuş.

— *Karpiç'in Atatürk'ün emriyle İstanbul'dan Ankara'ya getirtildiğine dair yaygın bir bilgi var, demek bu yanlış. Peki, Karpovitch'in adı nasıl Karpiç oldu?*
— Yanlış efendim. Karpovitch, Taşhan'daki Şölen Lokantası'nda çalışırken, Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve takdirlerini kazanmış. Mustafa Kemal, adını Türkler'in güç telaffuz ettiğini görüp "Gel sana Karpiç" diyelim demiş. Bundan sonra George Karpovitch, "Karpiç" adıyla anıldı. Karpiç, bu lokanta için İş Bankası'ndan kredi sağlamış. Ayrıca hükümetin bu girişime her yıl 6 bin TL gibi, o dönem için önemli bir miktarda sübvansiyon yaptığı biliniyor. Bu destekler Karpiç'in, o zamanlar Ankara'nın en "mutena" semti olan Ulus Bankalar Caddesi'ndeki Merkez Bankası'nın bitişiğinde yer alan ağaçlıklı ve havuzlu şehir bahçesinde, meşhur Vali Nevzat Tandoğan tarafından yaptırılmış ve bir ara Fresco Bar adıyla çalıştırılmış olan binayı lokantaya dönüştürmesine imkân vermiş. Asıl adı "Şehir Lokantası" olmasına rağmen "Karpiç Lokantası" olarak nam salan bu yer sayesinde Ankara, özlemi duyulan Avrupai bir lokantaya kavuşmuş.

— *Nasıl bir lokantaydı Karpiç?*
— Masa örtülerinden, kullanılan yemek takımlarına kadar her şeyi dikkatle seçilmiş, belki çok gösterişli olmamakla beraber, Avrupa'daki örneklerinden hiç de aşağı kalmayacak düzeydeydi. Temizlik ve itinalı servis, Karpiç'in sürekli gözetleyip denetlediği bir hususu. Akşamları yemeklere Batı müziği eşlik ederdi. Lokantada genellikle "Rus" yemekleri servis ediliyordu. Karpiç'teki mönüde yazıldığı biçimiyle Borsç Çorbası, Karski, Kievski gibi yemekler yoluyla Ankaralılar Batı mutfağını öğrenmeye koyuldular.

— *O yılların yoksul Ankara'sında böyle bildik kalıpların dışında bir lokanta olarak Karpiç pahalı değil miydi?*

— Efendim, bu konu da ilginçtir. Batılı yeme içme kültürünün Karpiç öncülüğünde yaygınlaşmasının ana nedenlerinden biri, lokantanın uyguladığı düşük fiyat politikasıydı. Her günkü mönüde yer alan ve çok düşük fiyatlı tutulan "tabldot" dışında, bazı bürokratlar için "serbestçe" yiyip-içecekleri aylık "özel tarifeler" oluşturulmuştu. Lokantanın amerikan barı yanında, ikramlarının bolluğu nedeniyle adeta "imaret" haline gelmiş bir bölümü Ankara'daki gazetecilere hizmet verirdi. Bu kesimden, çok kez içki parası bile alınmazdı. Diğer müşterilerin masalarına gönderilen havyar, meyve şerbeti, vb. "ikram"lar hiçbir şekilde faturaya yansımazdı.

— *Devlet, durup dururken sübvanse etmiyordu demek ki...*
— Fiyatların bu düşüklüğünde hükümetin desteklerinin ötesinde, Karpiç'in kendisine verilmiş bu görevin farkında olarak, bir "misyoner" gibi çalışmasının büyük payı vardı. Karpiç bu lokantayı açtıktan kısa bir süre sonra "baba" sıfatıyla anılmaya başlandı. Vefatında, gazetelerde okuduk. Bahçelievler'de kooperatif evi dışında hiçbir mal varlığı yokmuş. Evin 70 milyon lira da borcu kalmış.

— *Düşük fiyat politikası müşteri bileşimini de etkilemez miydi?*
— Hayır efendim. Kravatsız erkek müşterinin lokantaya girebilmesi, ancak vestiyerdeki "yedek" kravatlardan birini takmasıyla mümkün olabilirdi. Karpiç, Batılı lokanta adabını Ankara'da yerleştirebilmek için yoğun mücadele verdi. Üst yönetimin kendisine destek olması, Karpiç'in bu ilkeleri kati bir şekilde uygulamasını kolaylaştırdı. Mesela şöyle bir hikâye anlatılır ki bu da ilkelere bağlılığı kadar Karpiç'in "hazırcevaplılığının" da iyi bir örneğidir. Ünlü bir yazar ısmarladığı "beyin tava"nın biraz gecikmesi üzerine bir yandan çatalıyla tabağa sert şekilde vurmaya, bir yandan da "Beynim nerede?" diye bağırmaya başlar. Karpiç kendisine yaklaşarak yavaş bir sesle, "Yanlış yerden istiyorsunuz, onu Allah'tan isteyin" der.

— *Karpiç'in müşteri bileşimi, onu yabancılar nezdinde de önemli kılmaz mıydı?*

— Olmaz mı efendim? Karpiç Lokantası'nın bitişiğinde, Anadolu Kulübü'nü üst katında barındıran Merkez Bankası binası vardı. Diğer yanda, istasyona inen yol üzerindeyse devletin yaptırdığı ama Fransızlar'ın işlettiği Ankara Palas bulunuyordu. Anadolu Kulübü-Karpiç-Ankara Palas üçgeni, tüm politik ve bürokratik kadroların çok sık bir araya geldiği mekânlardı. Yabancı büyükelçiliklerin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasıyla, Karpiç'in "müdavimlerine" ayrıca geniş bir diplomatlar kadrosu da eklenmişti. Amerikalıların meşhur dergisi *National Geographic*'te yayımlanan bir yazıya göre o zamanlar Karpiç "Adeta gayriresmi dışişleri bakanlığı" gibiydi. Atatürk'ün ölümünden sonra, cumhurbaşkanlığına gelen İsmet İnönü de, Karpiç'e ailesiyle birlikte gitmeye devam etti.

— Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında İstanbul'daki Pera Palas'ın rolünü belli ki Ankara'da Karpiç Lokantası ve Ankara Palas üstlenmiş.

— Benzerlikler var. İkinci Dünya Savaşı içinde Türk dış politikasını izleme gayreti içinde olan Türk ve yabancı diplomat, gazeteci ve istihbarat elemanları için Karpiç kadar merkezi bir yer bulmak imkânsızdı. Bir masa, haftada birkaç kez yemeğe gelen Başbakan Saraçoğlu ve diğer önemli bakanlar için açık tutulurmuş. Karpiç, savaşan tarafların diplomatik temsilcilerini lokantanın ayrı bölümlerine bir orkestra şefi gibi yerleştirir ve tarafların birbirlerini rahatsız etmemeleri için özen gösterirmiş. Bütün bunlar Karpiç'i adeta politik bir mekân haline getirmişti. Bazı tayin ve olayları Türk gazetecileri ilk kez, bizzat Karpiç'ten öğrenirmiş. Gazeteciler, Karpiç'in belli kişilere ikramlarındaki değişikliği, ikram yapılan kişinin politik geleceğindeki değişikliğin habercisi olarak yorumlarmış. Yorumlar da birçok kez doğru çıkarmış. Benim gittiğim yıllarda, 1950'den sonra, Karpiç Lokantası eski önemini kaybetmeye başlamıştı. Bunda DP iktidarıyla birlikte siyasi kadroların büyük değişikliğe uğraması, şehir merkezinin Yenişehir ve Kızılay'a kayması, başka lokantaların açılması gibi faktörler rol oynadı. Karpiç, oğlunun ani ölümünden kısa süre sonra, 10 Ekim 1953 tarihinde Ankara'da vefat etti.

Ulus gazetesi bu haberi "Baba Karpiç vefat etti" başlığıyla birinci sayfadan verdi.

Karpiç'in vefatından sonra Leningrad'da yüksek makine mühendisliği eğitimi görmüş olan yeğeni Tamara Mihailof, Karpiç Lokantası'nın kapısını açık tutmaya çalıştı. Ama bu çabayı dokuz yıl sürdürebildi. 1962 yılında Karpiç Lokantası'nın kapıları kapandı. Ben Karpiç Lokantası'nı önemserim. Bu anlattıklarımın büyük kısmı Karpiç hakkında yazılanlardan öğrendiklerimdir.

— *Süreyya Lokantası Karpiç'in ölümünden sonra mı açıldı?*
— Hayır. Süreyya, Baba Karpiç'in ölümünden on yıl önce, 1943'te açıldı.

— *Biraz da Süreyya'yı anlatın.*
— Sahibi, Karpiç'le birlikte Ankara'ya gelip 1943 yılına kadar onunla birlikte çalışmış ve Süreyya adını almış olan Serge Homya adında bir Beyaz Rus'tu. Süreyya, hem lokanta hem de gece kulübüydü. 1963 yılına kadar Ankara'nın en lüks lokantası olarak faaliyetini sürdürdü. Süreyya, daha sonra İstanbul'da Bebek'e taşıdığı lokantasıyla, 1980'lerin ikinci yarısına kadar, Karpiç geleneğini bütün canlılığıyla devam ettirdi.

— *Süreyya'nın hikâyesi de Karpiç'inkine benziyor mu?*
— Serge, Rus ordusunda teğmenken, ihtilal sonrası kaçan Beyaz Ruslar'ı getiren bir gemiyle 1917 yılında İstinye'de sahile çıkmış. İstinye Tersanesi'nde iş bulmuş. Aynı gemiyle Türkiye'ye gelen Beyaz Rus Anavasiliye ile evlenmiş. O sırada gene bir başka Beyaz Rus olan Karpiç, Ankara'da lokantasını açıp işini geliştirince bunları Ankara'ya çağırmış. Atatürk de Serge'i "Süreyya", Anavasiliye'yi "Asiye" yapmış. Derken Süreyya, Karpiç'in yanından ayrılarak 1943 yılında Ankara'da kendi lokantasını "Süreyya" ismiyle açmış. Kızılay'da şimdi iş hanı olan eski Soysal Han'ın bodrum katındaki Süreyya Lokantası, bina yıkılacağı için 1966 yılında kapandı. BP'nin yabancı genel müdürü Ankara'da Süreyya'nın hayranı olduğu için İstanbul'da Bebek'te (Çamlı-

bahçe) BP benzin istasyonunun üzerindeki yeri, lokanta açması için Süreyya'ya tahsis etti.

— Siz TÜSİAD yemeklerinin bazılarını burada düzenliyordunuz, değil mi?

— Evet. Biz uzun süre Bebek'te, Süreyya Lokantası'nın sırasında bir apartmanda kirada oturduk. Süreyya'ya sık sık giderdik. TÜSİAD'ın yemekli toplantıları da Süreyya'da yapılırdı. Süreyya 1983 yılında ölünceye kadar her gece lokantada, işinin başındaydı. Son yıllarda tek gözü kapanmış olmasına rağmen bastonuna dayanır, tek gözüyle müşterilere gülümser, mendil cebinde sakladığı uzun limonata bardağındaki sulu rakısından "şerefe" diyerek bir yudum alır, sonra gene mendil cebine koyardı. Süreyya öldükten sonra garsonları, başta Doğan Uzun olmak üzere lokantayı aynen sürdürdüler. Eşi Asiye'ye baktılar. Asiye de 1985 yılında öldü. Süreyya ve Asiye "Müslüman mezarlığına gömülünce" tanıyanlar, onların yıllar önce din değiştirdiklerini de öğrenmiş oldular. Süreyya Lokantası çok "yavru doğuran" bir lokantadır. Süreyya Ankara'dan ayrılınca, yanında çalışanlardan Bektaş Güzey, yeğenleri Ramiz ve Ruhi'yle birlikte, Bestekâr Sokak'ta "Yeni Süreyya" isminde, alaturka müziğe de yer veren bir gece kulübü açtı. Süreyya'nın şeflerinden Osman Aygen, Bebek Oteli'nin altında "Ambassador" Lokantası'nı açtı.

Süreyya'nın eşi de ölünce BP üzerindeki lokantanın, başta Doğan Uzun olmak üzere çalışanlarca işletilmesi için ben şahsen o zaman BP'nin başında bulunan ve dostum olan Mc Carry'ye aracılık ettim, olmadı. Tekfen Grubu, lokanta bölümünü BP'den satın aldı. Büyük harcamalarla İstanbul'un en lüks lokantası haline getirdi. Necati Akçağlılar'ın kızı rahmetli Dr. Leyla Akçağlılar'ın nezaretinde "S Restaurant" olarak bir süre çalıştı.

— Süreyya da Karpiç gibi Rus mutfağı mı sunardı?

— Süreyya'nın klasik yemekleri vardı. Önce masaya tereyağı ile kızarmış çavdar ekmeği gelirdi. Sonra bolca küçük salata-

lık turşusu. Bu turşular Ankara'nın Çubuk ilçesinde yabani dereotuyla hazırlandığından tadı farklıydı. Sonra büyük bir yeşillik tabağı ve küçük kâselerde buzlu su içinde kırmızı turp getirirlerdi. Bir de sarı votka âdeti vardı. O da şöyle yapılırdı. Bir şişe bildiğimiz votkayı alacaksınız. Limonun kabuğunun sadece sarı kısmını, altında beyaz parça kalmayacak şekilde, zar gibi, incecik soyacaksınız. Bu zarı votka şişesinin içine sarkıtacaksınız. İki üç adet karabiber tanesi de ilave edip bu şişeyi buzdolabının dondurucu kısmında bir süre saklayacaksınız. İşte size Süreyya usulü "sarı Rus votkası!" Sonra Süreyya'nın klasik başlangıç yemekleri vardı: Patlıcan salatası, haşlama veya yağda kızarmış karides. Yanında gene yağda kızarmış maydanoz ile kesesi müsait olanlar için Bilini havyarı, Rus salatası, kaliteli lakerda ve yine kaliteli tuzsuz beyaz peynir.

Süreyya'nın klasik ana yemekleri ise, kremalı Borch (lahana) çorbası, kuzu karski, Kievsky ve bunların yanında çilav (İran pirincinden pilav).

Eskiden, Tuzla'da bir Rus hanımın yetiştirdiği "andiv" de bulunurdu. Andiv (beyaz hindiba) küçük, uzun, lahana tipli, kıtır kıtır bir çeşit salata bitkisidir. Rokfor sosla hazırlanır. Saf ve bakir bir Anadolu çocuğu olarak ben bayılırdım. Şimdilerde her manavda satılır oldu. Klasik tatlıysa, üzeri gelin telli parfedir. Parfe bir çeşit meyveli dondurmadır. Gelin teli ise, Süreyya'nın keşfi, tencerede kaynatılan şeker ve glikozun demir tarak ile şekillendirilip dondurulmasından elde edilen bir şekerlemedir. Parfe üzerine kahve-çay ile birlikte çikolata ve likör veya konyak ikram edilirdi.

Bu iki lokanta bizim gibi memur türünün gittiği lokantalardı. Bunların dışında da elbette çok sayıda küçük lokanta vardı Ankara'da ama oralara daha çok erkekler giderdi.

— *Akşamları dışarıda yemek yeme alışkanlığı var mıydı Ankara'da?*

— Yoktu. Ankara'da herkes yemeğini evinde yer, gece eğlenmek için bir yere gidecekse dışarı çıkardı.

— *Ankara'nın ev gezmeleri bugün bile meşhurdur.*
— O yıllar ev toplantıları yemeksiz olurdu. Herkes yemeğini evinde yer, sonra dışarı çıkardı.

— *Diplomatik misyon Ankara'nın kalabalığına ne kadar karıştırdı?*
— Ankara'da, Ankara Palas, Karpiç ve Süreyya dışında yabancılara rastlanmazdı. Bizim yabancılarla hiçbir yakınlığımız, dostluğumuz olmadı.

— *Devlet büyükleri nasıl gezerdi?*
— Ankara'ya ilk gittiğimizde Çankaya'ya çıktık. "Milli Şef burada oturuyor" diye köşkü gösterdiler. Yollar çok tenhaydı. İnönü'nün otomobili geçerken yollar kapatılmazdı. Sadece otomobilin iki yanında iki motosikletli polis, pata pata giderdi.

— *Eskort olarak mı?*
— Hayır, iki yanda öylesine giderdi.

— *Şehir içi ulaşımda sadece otobüslerden söz ettik. Troleybüsleri de vardı Ankara'nın.*
— Demokrat Parti zamanında troleybüsler işlemeye başladı. Onlara "Telli otobüs" denirdi. Bir de White marka Amerikan malı amortisörü olduğu için yolcuyu sallamayan "havalı otobüsler" geldi. Uçağa binmeyenler bile bu otobüsleri "Havadaki uçak gibi gidiyor" diye överdi.

— *Ankara'da ailecek gittiğiniz yerler dışında, sizin daha sonra kendi arkadaş çevrenizle gittiğiniz mekânlar da olmalı.*
— Vardı. Planlama döneminde ben ilk smokinimi, bizim kızlar ise ilk uzun etekli elbiselerini opera galasına gitmek için yaptırdık. O zamanlar opera galasına öyle gidilirdi.

— *Erkekler smokin, kızlar tuvalet...*
— Ankara'da böyle bir alışkanlık vardı. Ceketsiz hemen hiçbir yere çıkılmaz, gündelik kıyafetle galalara gidilmezdi. Ankara'da Devlet Operası'nda mantoları, paltoları bırakmak için para alın-

mazdı ve kimse "Efendim ben paltomu, kürkümü yanıma alacağım" diyerek içeriye giremezdi. Herkes kravatlı, düzgün bir kıyafetle içeri girerdi. Sonradan dejenere oldu.

— *Ankara Palas dışında başka neresi vardı gece mekânı olarak?*

— Büyük Ankara Oteli'nin altında bir gece kulübü vardı. Ankara Palas'taki Happy Boys orkestrası daha sonra orada çalmaya başladı. Tanju Okan şarkı söylerdi. Büyük Ankara Oteli'nin çatısında Pepe piyano çalardı. Yemek sonu dans vardı. Pepe'nin solisti çok güzel bir kadındı. Karısı olduğu söylenirdi. Daha sonra bu hanımın Kral Faruk'un sevgilisi olduğunu ve Mısır'dan Türkiye'ye zor kaçtığını öğrendik. Hanım bir süre sonra Pepe'yi terk etti. Yalnız kalan Pepe İstanbul'a göçtü. Kempinsky Oteli'nde müzik yaptı. İstanbul'da öldü.

— *Ya Alpay?*

— Alpay'ın çorap mağazası vardı. Bulvar üzerinde, Bakanlıklar'da Philips mağazasının alt katında "Alpay'ın Yeri" adında bir yer açtı ve orada sahneye çıkmaya başladı. Alpay çok yakışıklıydı. Hanımlar onu görmeye çorap mağazasına ve kulübe giderlerdi. Dedeman Oteli'nin tepesinde bir ara Füsun Önal sahne aldı. Bermuda şortuyla gencecik bir kızdı. Dedeman'da sahne alanlardan biri de Gülsüm Kamu'ydu.

— *Gülsüm Kamu sinema oyuncusuydu bildiğim kadarıyla, ne yapardı Ankara'da?*

— Çok güzel bir kadındı Gülsüm Kamu. Ben hayrandım, âşıktım. Şarkı söylerdi. Sahnesi çok etkileyiciydi. Bulvar Palas'ın altındaki gece kulübüyle Erkan Özerman ilgilenmeye başladı. Erkan Özerman o zamanlar Dario Moreno ile çok iyi arkadaştı. Semiramis Pekkan'ı çıkardılar sahneye, Fransız şansonları söylettiler. O sırada Semiramis Pekkan'ın ismi İstanbul'da iyi olmayan olaylara karışmıştı. Ankara'da kendisini "up-grade" etti. Şarkılar söyledikten sonra Ankara'da tiyatroda da oynadı.

Bir de İntim adında bir gece kulübü vardı ama orada sadece hafif Batı müziği ve dans müziği çalınırdı. Bütün bu eğlence

mekânlarında gece saat 12.00'ye kadar dans edilir, eğlenilirdi. Hatırladığım kadarıyla bir içki 15 lira civarındaydı. Bir kadeh içki ile bütün gece idare edebilirdiniz. Bir tane daha alın filan diye kimse ısrar etmezdi. Planlama'da çalıştığım dönemde, cumartesi akşamları Turgut Özal ve Semra Hanım dahil, sekiz on kişilik bir grup olarak Büyük Ankara Oteli'nin alt katına giderdik. Orası çok hoş olurdu. Turgut Bey ve Semra Hanım'la hiçbir şekilde alaturka müzik yapılan bir yere gitmedik. Grup olarak böyle yerlerde eğlenirdik. Turgut Bey Planlama'ya geldikten sonra hanımıyla beraber gruba katıldı. Ayrılıncaya kadar da hafta sonu eğlenceleri sürdü.

— *Futbol türü eğlence yok muydu hiç hayatınızda?*
— Ankara'daki 19 Mayıs Stadyumu ile Hipodrom önemli buluşma yerleriydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde Ankara'da at yarışları büyük ilgi gördü. Çok kişi Hipodrom'a at yarışına ailesiyle birlikte, hem de doğru dürüst giyinerek giderdi. Gidenler de oyun oynamaya mı giderdi, onu tam bilmiyorum ama biz de ailece birkaç defa at yarışına gittik. 19 Mayıs Stadyumu'nda maçlara da gidilirdi. Ben bir Beşiktaş maçında Şükrü'nün kornerden attığı golü hatırlıyorum. O gol sonraları "efsane" olarak anlatılmıştı.

— *Beşiktaşlı Baba Şükrü mü?*
— Evet. O zamanlar maça gitmek isteyen, her maçta açık ve kapalı tribünde yer bulabilirdi.

— *Sokakta veya okulda siz hiç futbol oynamadınız mı?*
— Tabii ki oynadık... O zamanlar bir futbol topuna sahip olmak büyük ayrıcalıktı. Çünkü futbol topu yoktu. Çok iyi hatırlarım, Ankara Koleji'ndeyken, ki varlıklı ailelerin çocuklarıydık, bahçede bez topla oynardık. Bahçede de kömür tozu mu olurdu tam bilemiyorum, ama simsiyah olurduk. Cebeci'de otururken bir topum oldu. Patladığı zaman tamir ettirmek meseleydi. Top dışında, Anadolu'da çelik çomak oynardık. Ankara'da çelik çomak oynanmazdı. Her sokakta da sokak çeteleri olurdu.

— Çocukluktan gençliğe doğru değişim olmadı mı?

— Ankara'da gençlerin yaptıkları şey, akşamüzeri okul veya iş çıkışı Kızılay ile Sıhhiye arasında tur atmaktı. Yolun da tek bir kenarı kullanılırdı. Kızılay binası önü ile Büyük Sinema arası gidip gelinirdi. Bu gidip gelmelerin adı "tur atmak"tı. Herkes birbirini tanır, birbiriyle selamlaşırdı. O bir ölçüde, sosyal olarak bir araya gelmekti. Görmek istediklerinizi orada, o tur sırasında görürdünüz. Örneğin benden daha önce veya sonra Hukuk Fakültesi'ne, Mülkiye'ye gitmiş arkadaşların çoğunu orada görürdüm. Ünlü 555 K olayı, işte bu tur rotasında olmuştur. Ama tekrar belirteyim, yüzünüzü Çankaya'ya döndüğünüzde yolun sol kaldırımında tur atılırdı. Yani Kızılay binasının önündeki kaldırım kullanılmazdı. 555 K'da, 5'inci ayın 5'inci günü, Saat 5'te, Kızılay'da, Adnan Menderes, Kızılay binasının önünde arabasından indi. Etrafında insanlar toplandı. Alkış beklerken tepki görünce hemen arabasına bindi ve uzaklaştı. Tartaklandığı şeklindeki söylentiler yanlıştır. Bizler kalabalığın içinde ve yakınındaydık.

— Başbakanın yumruklandığı da söylenir oysa. Sizce Adnan Menderes tartaklanmadı mı yani?

— Söylediğim gibi, tartaklanma olmadı. Menderes, alkış yerine tepkiyi görünce indiği gibi yeniden arabasına bindi. Öyle "Boynundan tuttular, vurdular" filan yok. Ama o dönemlerde işin o kadar suyu çıkmıştı ki, bugün inanılması güç olaylar olurdu. Talat Aydemir de bizimle beraber tur atardı; onunla tanışırdık. İhtilal işleri o kadar ayağa düşmüştü ki Talat Aydemir bir gün bize "Ben ihtilal yapacağım. Adnan Başer Kafaoğlu da yeni hükümette maliye bakanı olacak. Haydi, bugün eve erken gidin bakalım" dedi. Arkadaşım Öztin Akgüç'e "Birlikte gidelim de Adnan Abi'yi tebrik edelim" dedim. Ulus'a gittik. Maliye Bakanlığı'nda Adnan Bey hâlâ çalışıyordu "Tebrik ederiz. İhtilal yapılacakmış, siz de maliye bakanı olacakmışsınız" dedik. Sonra evlerimize gittik. Talat Aydemir ihtilal yaptı, ama başarılı olamadı.

— *Kızılay'da sadece tur mu atılırdı?*
— Kızılay'ın böyle çok önemli yerlerinden biri de Sakarya Caddesi'ydi. Orada Tarhan Kitabevi açıldı.

— *Tarhan Kitabevi şimdi bile muhteşem.*
— Tarhan Kitabevi'nde Amerikan kitapları satılması önemli bir olay olmuştu. Daha sonra Bilgi Kitabevi açıldı. Ahmet Tevfik Küflü'nün kitabevi, Sakarya Caddesi'nin sembolü, aydınların uğrak yeri haline geldi.

— *Bugünkü gibi birahaneler var mıydı?*
— Birahaneler özel sektörün bira üretimine başlamasından sonra gelişti. Atatürk Caddesi üzerinde... Eski yıllarda birahane kültürü yoktu. Sonra Piknik açıldı, sandviç satardı. Sonra Goralı, sandviç satmaya başladı. Sosisi ilk defa Goralı'da gördük, Amerikalı askerlerin Ankara'daki özel mağazasından çıkma sosisler miydi acaba, bilemem. Goralı, salçalı suyun içinde haşlanan sosisi, sandviç ekmeğinin içine koyup verirdi. Goralı ve Piknik meşhurdu. Çankaya'ya doğru Flamingo Pastanesi açıldı ama onlar daha sonradır. Bizim zamanımızda Ankara'da hayat, Kızılay ile Sıhhiye arasındaki o tur güzergâhında geçerdi.

— *Kızlar da katılır mıydı o tura?*
— Olurdu ama kızlar fazla tur atmazdı. Onlar sadece geçer, kendilerini gösterir giderlerdi. Kız kıza tur atan pek olmazdı.

— *Sevgililerin kaçamak mekânları nerelerdi?*
— Öyle kaçamak olamazdı bizim zamanımızda.

— *Kaçamaktan kastım konuşup görüşme, buluşma.*
— Kızı ya sinemaya götürürsünüz, ya da Gençlik Parkı'na gider ayçiçeği çitlersiniz. Paranız varsa yemekten sonra İntim'e götürürsünüz. Öyle diskolar, romantik gece kulüpleri filan yoktu. Sokakta kızla yürürsün, ah çekersin... Elini tutarsan nişanlanırsın, evlenme teklif edersin. Başka çare yoktu!

BEŞİNCİ BÖLÜM

Başka Ülkelerde Hayat

Yurtdışına ilk defa Mülkiye'den mezun olduğum yıl çıktım. İngiliz Kültür Heyeti, 15 Mülkiye öğrencisi için bir program düzenlemişti. Yol paralarını öğrenciler verecek, İngilizler İngiltere'de öğrencileri gezdirecekti.

Nermin Abadan Unat ve Attila Karaosmanoğlu ile Mülkiye öğrencilerinin İngiltere gezisi (1955) Daha sonra Dışişleri Bakanlığı'nda kadın büyükelçi olarak görev alacak olan Betin Kuntol, Birsen Demiriz ve Sümer Kalaç.

— *Mülkiye'den sonra yurtdışında eğitim gördünüz mü?*
— Benim Mülkiye'den mezun olduğum yıllarda yurtdışında lisansüstü eğitim imkânı sınırlıydı. O dönemler dövizin olmadığı dönemlerdir. Yabancı ülkede eğitime, burs alabilenler giderdi. Devlet görevlileriyse gene yabancı kuruluşların veya ülkelerin kısa dönemli eğitim programlarına katılma şansı elde edebilirdi.

— *Siz bunlardan nasıl yararlandınız?*
— Mülkiye'yi bitirdikten sonra İngiliz Hükümeti'nin Londra'da düzenlediği "Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunları"nın tartışılacağı toplantı vesilesiyle ilk defa 1955 yılında yurtdışına çıkma şansına kavuştum.

— *İlk yurtdışı seyahatinizde nereye gittiniz?*
— İngiliz Kültür Heyeti, 15 Mülkiye öğrencisi için bir program düzenlemişti. Yol paralarını öğrenciler verecek, İngilizler İngiltere'de öğrencileri gezdirecekti. On beş kişilik grubun içinde ben de vardım. Farklı sınıflarda okuyanlardan üçü kızdı. Daha sonra Dışişleri sınavını kazanarak üçü de Dışişleri görevlisi oldu: Sümer Kalaç, Betin Kuntol ve Birsen Demiriz. Yakın arkadaşım Zafer Gürel de gruptaydı. Gruba, Mülkiye'nin o zamanki asistanları Nermin Abadan (Unat) ve Attila Karaosmanoğlu başkanlık ediyordu. 1955 yılının Ağustos ayında Ankara vapuruyla yola çıktık. Yol boyu limanlara uğraya uğraya Marsilya'ya ulaştık. Gidişte Napoli'yi, Pompei'yi gezdik. İtalya sahillerinden geçerken ilk defa viyadükleri ve enerji nakil kulelerini gördük. Bunlar o yıllar Türkiye'de olmayan şeylerdi. Marsilya'dan trenle önce Paris'e, oradan gene tren ve vapurla Londra'ya geçtik. İngiltere'de öğrenci yurtlarında konakladık. Bize Cambridge, Melton,

Leicester şehirlerini, Londra'daki müzeleri gezdirdiler. Dönüş yolunda Paris'te üniversitenin öğrenci yurdunda bir hafta kaldık. İstanbul'da 6-7 Eylül Olaylan'nın yaşandığı sırada biz Paris'teydik. Ankara vapurunda en ucuz kamaralarda seyahat ediyorduk, ama yemek saatlerinde ve gün boyu diğer yolcularla beraber oluyorduk. Dönüşte Pire'ye uğradık. Bu ilk yurtdışı gezisi, benim o zamana kadar bilmediğim dünyanın bir bölümünü tanımam bakımından çok yararlı oldu.

— *Daha sonra?*
— Belçika'ya gittim. Babamın çalıştığı Halk Bankası'nın Genel Müdürü Nusret Uzgören benim bankacı olmamı istiyordu. Babama "Sen oğlunu Belçika'ya gönder" diyerek baskı yaptı. Belçika'da da bizim Türkiye'deki Halk Bankası'na benzer bir sistem var. Adı da Chasse Nationale de Credit Proffesionel. Ben Mülkiye'de okurken yaz aylarında Halk Bankası'nda çalıştım.

— *Belçika'ya nasıl gidiyorsunuz?*
— Okulu bitirir bitirmez Nusret Uzgören "Ben Güngör'e Belçika'da staj imkânı sağlayacağım" dedi. Oraya gidiş geliş ve diğer masraflarımı babam karşıladı. O zaman döviz ucuzdu. Nusret Uzgören, kendi ilişkilerine dayalı olarak bana Belçika'dan çalışma izni aldı. 1955 sonu, 1956 yılının ilk yarısı, Belçika o yıllar çok kapalı bir ülkeydi. Çünkü Kongo sorunu vardı. Kongo Belçika'nın sömürgesiydi. Belçika'nın Kongo'da başı dertteydi. Kongolular'ın ülkeye girmesini istemiyordu. Ayrıca göçmenlerden de yaka silkiyordu. Çünkü Belçika'nın kömür madenlerinde değişik ülkelerden gelen ve çoğu İtalyan olan işçiler çalışıyordu. Bu nedenle yabancılara karşı çok sıkı bir uygulama vardı. Ben Belçika'da Halk Bankası benzeri bir kuruluşta staj yapmaya gittim altı aylığına. Stajımın son üç ayını da Belçika Merkez Bankası'nda yaptım.

Belçika'da yabancı az olduğu, Türkler henüz Avrupa'ya yayılmadığı ve bütün bunların üzerine ben oraya Nusret Uzgören'in referansıyla gittiğim için, çalıştığım müesseselerde üst düzey yöneticilerin ilgisiyle karşılandım. Çok şey öğrendim. Hem de iyi

bir yaşam imkânım oldu. Bir pansiyonda kalıyordum. Genel müdürler bir yere giderken beni de götürüyorlar, yemeğe davet ediyorlardı. Türkiye'de o zamana kadar erişmediğim bir yaşam çizgisinde yaşama, bilgi ve görgü edinme şansı elde ettim. Belçika'daki altı ayın benim hayatımda çok büyük bir etkisi oldu. O yıllarda Belçika'da sosyalistler iktidardaydı. Valon ve Flaman sorunu yine vardı ama Valonlar ve sosyalistler daha sakin durumdaydı. O sürede Merkez Bankası'nda görgüm, bilgim arttı.

— *Mesleki anlamda mı arttı görgü ve bilginiz, sosyal anlamda mı?*

— Hem profesyonel hem de sosyal anlamda. Yaşam biçimi ve insanlarla ilişki kurma biçimleri çok öğreticiydi. Mesela parti, yönetim kurulu başkanı olarak bankanın başına bir parti komiseri atıyor. Başkan partinin adamı veya partinin seçtiği biri ama bankacı. O göreve geldiğinde kendinden önceki yöneticileri değiştirmiyor. Orada sadece partinin güçlü bir üyesi olarak işlerin yürütülmesini izliyor. Bankayı asıl yöneten, onun altındaki genel müdür. O genel müdüre parti karışmıyor. Genel müdürler ve tepe yöneticileri, birisiyle herhangi bir konuyu hiçbir zaman tek başına konuşmaz. Genel müdüre gittiğiniz zaman yanında hep bir genç adam görürsünüz. O, genel müdürün yetiştirmesidir. Orada herkes bir başkasını yetiştirir. Partinin tayin ettiği o yönetim kurulu başkanı da sizi kabul ettiğinde, masanın hemen yanı başında bir genç adam oturur. O, bütün konuşmaları not eder. Her zaman iş konuşmayacaksınızdır ama o genç adam hep orada olur ve not alır. Öyle bir not alma geleneği vardır onlarda.

— *İşe almalarda partili tercihi olmaz mı?*

— O yıllarda Belçika'da insanlar mutlaka referansla işe alınırdı. Referans hiçbir zaman bir torpil değildir. Referans yazısı mutlaka özgeçmişin arkasına iliştirilir. Çünkü o referans, referansı yazanların o kişi hakkında verdiği güvencedir. Eşitler arasında referansı olanlar tercih edilir. Bu tür şeyler bizim Türkiye'de hâlâ yerleşmiş değildir. Avrupa'nın yıllar boyunca oturttuğu bir sistem var, bu sistemi öğrenmemin çok büyük yararı oldu. Bu öğ-

rendiklerimi burada yıllarca anlatmaya çalıştım. Kimse de dinlemez bizde. Tamam, kabul ediyorum, bizde de parti iktidara geldiği zaman belli yerlerde elemanlarını onore etmek yahut da belli yerleri gözetmek için kendi adamını getirir. Ama bizde oraya getirilen adam, gözetmek yerine orayı yöneteceğini zannediyor ve oraya kendi adamlarını dolduruyor.

— *Belçika'da hayat nasıldı?*

— O yıllarda Brüksel'de farklı bir hayat vardı. 1958 yılında Brüksel'de yapılan Dünya Sergisi nedeniyle şehirde büyük değişiklikler oldu. Evlere televizyon girince yaşam tarzı değişti. NATO karargâhı Brüksel'e farklılık getirdi. Nihayet AB'nin üst kuruluşlarının Brüksel'e gelmesi bambaşka bir Brüksel'in oluşmasına yol açtı. 1956'da Brüksel'in geniş caddelerinin ortasında iki yanı ağaçlıklı, gidiş geliş tramvay yolları vardı. Dünya Sergisi öncesi bu orta yollardaki ağaçlar kesildi. Tramvay rayları söküldü. Orta yollar bat-çık'lı ekspres yol haline getirildi. Kahve kültürü vardı. Akşamüzeri saat 17.00'de işten çıkanlar mutlaka kahveye uğrar, arkadaşlarıyla sohbet eder. Bir kadeh içki veya çay içip eve öyle giderdi. Evlere televizyon girince kahve kültürü yok oldu. Kahvelerin çoğu kapandı. Bazı kahvelerde, özellikle Metropol Oteli'nin altındaki kahvede, 17.00 -19.00 arasında ünlü orkestralar müzik yapardı. Hafta sonları cumartesi ve pazar günleri akşam üzerleri otellerin salonlarında dans programları olurdu. Orkestra müzik çalardı. Kadınlar, erkekler tek başlarına gittiklerinde mutlaka dans edecek eşler bulabilirlerdi. Belçikalılar her vesileyle bir festivale katılırdı. Mahalli ve milli festivallere katılanların özel kıyafetleri olurdu. En görkemli festivaller Gant ve Bruge kentlerinde düzenlenirdi. Belçikalılar lokantada yemek yemeye meraklı olduklarından lokantalar güzel yemekler sunardı. Deniz ürünleri pek lezzetliydi.

Tramvay duraklarında kış günleri akşam saatlerinde yolcular üşümesin diye, variller içinde kömür yakılırdı. Yol üzerlerinde ufak, tek kişilik büfelerde kızarmış patates ve haşlanmış salyangoz içi satılırdı. Bunlar gazete kâğıdından yapılmış, şeker külahı benzeri külahlara konurdu.

Parti üyeleri, Mason derneği üyeleri, üst yönetim kademesinde sivrilirlerdi. Onların yaşamı daha görkemliydi. Eski şatolardaki lokantalarda kaliteli içki ve yemeğe meraklıydılar. Ben davet edildiğimde bu tür yerleri görme şansına sahip olabildim.

Çok iyi kız arkadaşlarım oldu. Onlarla ilişkim uzun yıllar devam etti. Pansiyon olarak evinde kaldığım aile, kültürlü bir aileydi. Aile reisi yüksek okulda öğretim üyesiydi. Kızları benim staj yaptığım bankada çalışıyordu. Belçika Merkez Bankası'nda çalışma imkânı bulan ikinci Türk'müşüm. Benden önce bir maliye müfettişine staj imkânı vermişler.

— Belçika'ya nasıl gidip geldiniz?

— Ankara gemisiyle Marsilya'ya gittim. Oradan trenle Paris'e ve Paris'ten aktarma yaparak yine trenle Brüksel'e ulaştım. O yıllar uçakla seyahat sınırlıydı. Ankara gemisi o yıllar bir "efsane"ydi. Bu gemiyle seyahat edenler Şefik Gogen Kaptan'ı ve geminin lokantasını öve öve bitiremezdi.

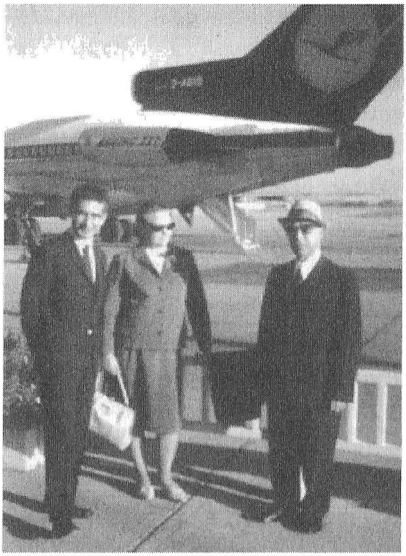
— Siz görüp bizzat yaşadınız, hakikaten söylendiği gibi var mıymış?

— Giderken de, dönerken de yalnız seyahat ettim. Vapurda tanıdığım yoktu. Ama tek başına oturanlara değişik masalarda yer gösterilirdi. Dönüş yolunda ben çok şanslıydım. Çok önemli bir masada oturdum. Enver Paşa'nın oğlu Ali Enver, Roma'dan ailesiyle İstanbul'a dönüyordu. Bana onların masasında yer buldular. Bilindiği gibi Enver Paşa, Sultan Abdülmecid'in torunlarından Naciye Sultan ile evlenmişti. İstanbul'da o dönemi yaşayan babaannem, Naciye Sultan'ı Mustafa Kemal'in pek istediğini, eğer Naciye Sultan ile evlenseydi hayat çizgisinin farklı olabileceğini söylerdi. Enver Paşa'nın iki kız, bir erkek çocuğu oldu. Enver Paşa, 1922 yılında Tacikistan'da öldürüldü. Karısı Naciye Sultan özel izinle, 1939 yılında çocuklarıyla birlikte Türkiye'ye döndü. Enver Paşa'nın oğlu Ali Enver subay oldu. Abidin Daver'in kızı Perizat Hanım ile evlendi. Roma Büyükelçiliği'ne ataşemiliter olarak tayin edilmiş, 1955 yılında bir kızı olmuş. Kıza Arzu adını vermişler. Ali Enver 'in görev süresi bit-

miş. Ailesi ile Türkiye'ye dönerken Napoli'den Ankara gemisine binmişler. Masada başka kimler vardı hatırlamıyorum ama Ali Enver'in eşi Perizat Hanım'ın genç ve güzel bir akrabası da onlarla seyahat ediyordu. Kimsin, kimlerdensin, nerede okudun, ne iş yapıyorsun sorularından sonra beni beğenmiş olmalılar ki, o genç ve güzel hanıma yakıştırmaya başladılar. Yemekten sonra orkestra dans müziği yapmaya başlıyor. "Hadi Güngör dans edin" diyorlar... Diyorlar da... Benim aklım bir başka genç kızda. O, gemiye Marsilya'da bindi. Ali Enver ailesini tanımamdan önce onu tanıdım. Yanında bir hanım var. Mürebbiyesi veya refakatçisi. Adı Niçağ Muradoğlu... Beni etkileyen ender kızlardan biri... O bir başka masada yemek yiyor. Yemek sırasında da, müzik başladığında da aklım onda. Gemi İstanbul'a yaklaşırken Ali Enver ailesi benden ümidi kesti. Hâlâ aklıma takılır. Bana uygun gördükleri genç kız gerçekten güzel, zarif ve donanımlı biriydi. Acaba fırsat mı kaçırmıştım? İstanbul'da gemiden çıkarken Niçağ Muradoğlu ile vedalaştık. Ben Ankara'ya döndüm. O Büyükada'da oturduklarını söylemişti. Yıllardır Büyükada'da yaşayanlara Niçağ Muradoğlu'nu tanıyıp tanımadıklarını sorarım. Tanıyan çıkmadı.

— *Bu gezilerin güzel kızlarla tanışma dışında yararı oluyor muydu?*
— İnsan tanıyorsunuz. Yol yordam öğreniyorsunuz. Görgünüz, bilginiz artıyor.

— *Bunlar kısa süreli dış geziler ama değil mi?*
— Evet. Belçika ve Fransa'dan döndükten sonra Amerikan İktisadi Yardım Teşkilatı AID'nin açtığı bir burs sınavını kazandım. ABD'de Kansas Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim programı için burs vereceklerdi. Ama yine de belli harcamaları kendi imkânımla karşılamam gerekiyordu. O yıl babam ilk defa kalp krizi geçirdi. Babamın durumunun belirsizliği karşısında ABD'ye gitmeye cesaret edemedim. Burs imkânını değerlendiremedim. Aslında o dönemde bir ABD üniversitesinde eğitim görmek, Türkiye'de birçok kapının daha kolay açılmasını sağlayabiliyordu.

Berlin'e giderken annesi ve babası tarafından uğurlanıyor (1962).

— Daha sonra?

— Daha sonra 1962 yılında Prof. Dr. Muhlis Ete'nin sayesinde Berlin'e gittim. Berlin'de Küçük Sanayinin Geliştirilmesi Semineri'ne katıldım. Prof. Dr. Muhlis Ete, Türkiye Ekonomi Kurumu ile Türk Kooperatifçilik Kurumu'ndaki çalışmalarım nedeniyle beni tanıyordu. 1962 yılında IX. İnönü Hükümeti'nde ekonomi ve ticaret bakanı olarak görev yapıyordu. Bir gün beni bakanlığa çağırdı. "Batı Berlin Belediye Başkanı Prof. Ernst Reuter'den bir mektup aldım. Berlin'deki bir program için isim istiyor. Seni göndereceğim" dedi. O yıllar Batı Berlin abluka altındaydı. Geleceği belirsizdi. Almanlar Batı Berlin'in de Ruslar'a teslim edilmesinden korkuyordu. Bu nedenle Berlin boşalıyordu. Savaşın yıkıntıları onarılamıyordu. Berlin'e direkt uçuş yoktu. Frankfurt üzerinden İngiliz veya Fransız uçakları ile Tegel Havaalanı'na ulaşılabiliyordu. Batılılar Berlin'e uçakla devamlı yardım malzemesi taşıyordu. Ben Lufthansa uçağıyla Frankfurt'a gittim. İlk defa büyük bir uçakla yurtdışına çıkıyordum. Hem de birinci sınıf biletle. Birinci sınıf bölümünde benden baş-

ka kimse yoktu. Frankfurt'tan bir Amerikan uçağıyla Tegel Havaalanı'na indik. ABD Hükümeti'nin desteklediği German Faundation for Developing Countries isimli bir kuruluşun düzenlediği 45 günlük bir programa katılacaktım. Amerikalılar bu tür programlar için Tegel Gölü kıyısında, eskiden ünlü bir Alman sanayicisine ait Villa Borsig isimli ünlü bir şatoya el koymuştu. Tabii ki öncelikle Batı Berlin Belediye Başkanı Ernst Reuter'i ziyaret ettim. 1939-1945 yılları arasında Mülkiye'de hocalık yapan Reuter, bana ilgi ve yakınlık gösterdi. Konferanslar, seminerler, tartışmalar, tanıtım gezileri ile yoğun bir program uygulanıyordu. Zamanın büyük bölümü Berlin'de geçti.

— *O sırada Berlin'de üçlü yönetimi devam ediyor muydu?*
— İkinci Dünya Savaşı'nda Berlin'i yerle bir eden İngilizler, şehrin tam orta yerindeki kiliseyi de bombalamış. Kilisenin sadece kulesi kalmış. Harp sonrası Berlinliler bu yıkıntıyı bir harp anıtı halinde saklamaya karar vermişler. Kiliseyi onaracak yerde, sadece ayakta kalan kuleyi ortada bırakıp, bir yanına üzeri küçük kare camlarla kaplı altıgen bir ibadet salonu inşa etmişler. Berlinliler çan kulesini dudak ruju kutusuna benzettiklerinden ona "lipstick", ibadet salonunu pudra kutusuna benzettiklerinden ona da "powder box" adını vermişler. Bu cam ibadet salonu beni en etkileyen modern yapıdır. Yeterli param olsa Türkiye'de bir benzerini "cami olarak" inşa ettiririm.

— *Nasıl bir yapıydı?*
— Anlatayım. Altıgen, küçük küçük cam karelere bölünmüş, tabandan tavana her yanı ışık alan bir mekân; camlar gök mavisi. Gündüz, gün ışığı içeriye masmavi giriyor. Gece içerinin ışığı dışarıya masmavi çıkıyor. Zemin ahşap döşeli. Oturma iskemleleri metal ve siyah deri. Binanın içi bomboş. Fakat tam karşıda ellerini açıp uçar gibi heykeli yapılmış İsa peygamber. Görünmeyen tellerle tavana asıldığından, mavilikler içinde uçuyor duygusu veriyor. Ben hangi dine ait olursa olsun mabetlerden çok hoşlanırım. Hemen en arkada bir köşeye çekilir, üç kulhuvallah, bir elham okur, Allah'ıma verdiği nimetler için şükreder, sağlık

dilerim. Görmeyenlere, içine girmeyenlere benim Berlin'deki cam mabedi anlatmam zor. İşim, gelirim, servetim, yaşım müsait değil; onun benzerini Türkiye'de inşa ettirmek bana nasip olmayacak. İnşallah bir hayır kulu, bir gün benimle aynı duyguları paylaşır. Benzerini Türkiye'de cami olarak inşa ettirir.

— *O yıllar Berlin'de imar hareketinin başlamadığını söylemiştiniz.*

— 1962 yılında Berlin'e gittiğimde Kaiser Wilhelm Kilisesi'nin etrafı bomboştu. Harpte yıkılan binaların enkazının bir kısmı kaldırılmış, bir kısmı yerde duruyordu. Ku'damm'ın devamında, kilisenin öte yanındaki boş arsanın ortasında, o yılların en meşhur sirki, "Circus Sarasani" çadır kurmuştu. Circus Sarasani bugün yok oldu. Biz ne şanslı nesiliz ki, Circus Sarasani gibi bugün anlatılması imkânsız büyük gösteri gruplarını izleme imkânımız oldu. Babam Circus Sarasani'yi 1915 yılında bir Osmanlı zabiti olarak Trablusgarp'a savaşmaya giderken Viyana'da seyretmiş. Asker olduğu için bana kızların güzelliğini değil, atların hünerini anlata anlata bitiremezdi!.. Kilisenin önündeki boşlukta ise gecekondu tipi dükkânlar kurulmuştu. Gece gündüz, sosis, patates kızartması ve hediyelik eşya satarlardı. Ama bütün bunlar garnitür. Esas olan Ku'damm (Berlin'in Beyoğlu Caddesi) yaşantısıydı.

Öğle sonları saat 15.00'ten itibaren Ku'damm'daki kahvelere şapkalı, mantolu, yaşlı Berlinli hanımlar dolmaya başlardı. Bunların hemen hepsi harbin sillesini yemiş, eşlerini kaybetmiş veya fakirleşmiş, fakat Berlin kültürüne bağlı kadınlardı. Ben bunlara hayran olmuştum. Kahvelere gelişleri, oturuşları, pasta yemeleri pek farklıydı... Berlin denilince benim aklıma Ku'damm, Ku'damm'daki kahveler ve o kahvelerdeki şapkalı kadınlar gelir. Bundan yıllar önce birkaç gün konakladığım Ku'damm üzerindeki Hotel Kempinsky, benim gönlümde dünyanın en lüks oteliydi... Hotel Kempinsky'nin hemen yanındaki, şimdi Hotel im Zoo adını taşıyan binanın altındaki Zevonik Keller isimli Macar lokantası, hayatımda ilk defa gittiğim Macar lokantasıydı. Bu lokantaya birlikte gittiğim kız arkadaşımdan mı, Macar müziği çalan kemancılardan mı, kırmızı mum

ışığından mı nedir bilemem, aynı tadı bir daha başka bir lokantada alamadım.

— *Daha sonra Berlin hızla gelişti.*

— Daha sonraki yıllarda Berlin'e gittiğimde Circus Sarosani'nin çadırının bulunduğu arsada "Europe Center" adı ile modern bir bina yapıldığını gördüm. Bu bina o yıllarda Berlin'in harp sonrası ilk modern binasıydı. O yıllarda Türkiye'de böyle binalar yoktu. Soğuk bir akşamüzeri Europe Center'a girdim. En alt katta, üzeri açık bir avlu etrafına kahveleri, lokantaları dizmişler. Avlunun tamamını buz pisti haline getirmişler. Aileler pistin etrafındaki kahvelerde oturuyor. Müzik çalıyor, küçük kızlar, erkekler, ayaklarına buz patenlerini takmışlar, müzik eşliğinde güle oynaya pistte kayıyorlar. O sırada hafif yağmur serpelemeye başladı. Yağmur damlacıkları soğuk buz pistine yaklaşınca, güçlü elektrik ışıkları altında kar taneleri görüntüsü veriyor. O anda ben kendimi tutamamışım, gözlerimden yaşlar boşanıyor. "Ey Tanrı'm, şu ülkedeki insanların, çocukların şansına bak... Her gelir grubundan insanın çocuğunu buraya getirip buz pateni yaptırma imkânı var. Bizim garip Türkiye'mizde, bizim garip halkımız bunları ne zaman görecek? Benim çocuğum olursa, acaba hayatında buz pateni neymiş, nasıl kayılırmış nasıl öğrenecek?"

Bunları okuyanlar şimdi gülecekler. Ama işte o zaman "durum böyleydi." Bugün, Türkiye'de birçok şehirde çocukların, gençlerin buz pateni öğrenebilecekleri, yapabilecekleri buz pistleri var. Kirayla ayakkabı, paten temin edebilen her gelir grubundan ailenin çocuğuna buzda kaymayı öğretme şansı doğdu. Allah'a şükür benim de çocuğum oldu. Allah'a şükür benim de çocuğum Türkiye'de buz pateni yapmayı öğrendi.

— *Berlin'e dönelim.*

— Birkaç yıl sonra Berlin'e gidişimde gene Europe Center'a uğradım. Aaaaaa. O da nesi? Nerede o hüngür hüngür gözyaşlarımı akıtan buz pisti? Europe Center binası dökülüyor. Eskimiş. Girişten itibaren işportacı benzeri küçük dükkânlar. Avlunun et-

rafındaki kahveler, lokantalar dükkân olmuş. Buz pisti sökülmüş. Beton avluya dönüşmüş. Üzerinde kılıksız birtakım insanlar sohbet ediyor. Kaiser Wilhelm Kilisesi'nin dört bir yanına, Europe Center'ı kümes haline getiren dev ve daha lüks binalar yapılmış. Kilisenin önündeki alan ve merdivenlerde yüzlerce işportacı... Aralarında Türkler de var. İşportacıların tamamına yakını kadın. Türkler'i başörtülerinden ve sakallarından tanıyorsunuz. Acaba Berlin'de Türk olarak yaşamak için mutlaka kara sakal, beyaz başörtü mü gerek? Anlayamadım. Başörtülü dediysem, "haminne" zannetmeyin. Hepsi fıstık gibi, güzel yüzlü, uzun boylu, zarif kızlarımız. Ayaklarında en pahalısından beyaz Adidas, Nike tipi ayakkabı. Siyah jean pantolon. Bluz ve beyaz başörtü. Başörtüleri onlara bir farklılık vermiş. Yüzlerinin güzelliğini daha çarpıcı ortaya çıkarıyor ama acaba neden?

— *Berlin'de geçmişi hatırlatan bir şey kalmadı mı?*

— Ku'damm'ın başındaki Cafe Möhring, 1898 yılından bu yana caddenin en saygın kahvesidir. Ben 1962 yılında Berlin'e ilk gittiğimde işte bu kahveye gelen şapkalı, kürklü Berlinli kadınlara hayran olmuştum. Tek tük de olsa gözünde monokl, yeleğinde köstekli saat, ellerinde birer kitap, yaşlı Berlinli erkekler de bu kahveye gelirdi. Kahvenin pasta listesinin başındaki bir şiir dikkatimi çekmişti:

"Und wachsen uns Flügel nach dem Tod,
So wolleh wir euch besnchen.
Dört oben, und wir, wir essen mit euch
Die seligsten Torten und Kuchen."
(Heinrich Heine, Deuts-cland, ein Wintermarcher, 1844)

Bana tercüme edildiğine göre, şair şöyle diyormuş: "Ve eğer öldüğümüzde, bize iki kanat takılacaksa/ Ve eğer biz göklere uçup, sizi ziyarete geleceksek/ Herhalde cennette sizinle en nefis turtaları ve kekleri tadacağız."

2005'lerde Berlin'e gittiğimde kahveye uğradık. Hava güzel olduğundan müşterilerin çoğu Cafe Möhring'in caddeye bakan terasında oturmuş. Bir masaya iliştik. Önce etrafıma, sonra Ku'damm'dan akın akın geçen "ahaliye" baktım. Aaaaa... Ben

hangi şehirdeyim? Burası neresi? Paris mi? Londra mı? Los Angeles mı? Sokaktan geçenlerin kılığı, kıyafeti, davranışı ile dünyanın bir başka yerindeki insanlardan hiçbir farkı yok. Nerede o Almanlar? Hani ben buraya eski dönemleri hatırlatan Alman kadınları erkeklerini görmeye gelmiştim. Acaba içeride mi? Kapalı bölüme girdim. İki üç masada birkaç yaşlı çift oturuyor... Ama onlar da "normal insan." Kahveye birlikte gittiğimiz Berlinli dostuma şaşkınlığımı ifade ettim. "Globalizasyon monşer, globalizasyon" dedi. "Artık Ku'damm'da eskisi gibi klasik Berlinliler'e rastlayamazsın. Hatta tombul, kırmızı yanaklı, tipik Almanlar'a da rastlayamazsın. Rastladığın, giyimiyle, kuşamıyla, davranışıyla dünyanın herhangi bir ülkesinde rastlayabileceğin tiptir."

Cafe Möhring'den kalktık. Ben yıllar önce Zevonik Keller isimli Macar lokantasını görme arayışındayım... Ku'damm üzerinde Hotel Kempinsky'yi buldum. Hotel in Zoo'yu buldum. Benim Zevonik Keller yok... Ha şurası, ha burası, her kapıdan giriyoruz. Bir kapıdan girdik. Aschinger ismini taşıyan bir Berlin birahanesi. Merdivenlerin eskiliği, merdiven boyu duvarları süsleyen Çinilerin asilliği bir birahaneye yakışmayacak kadar klasik ve muhteşem... Aşağı kata indik. Salonun ortasında, pırıl pırıl parlatılmış kocaman bir bira damıtma kazanı. Bakır borular. Malttan bira üretiliyor. Herhalde burası değildir diye tekrar merdivenleri çıktık. Kapının yanında, bira musluğundan bardakları dolduran orta yaşlı hanıma "Buralarda bir zamanlar Zevonik Keller isimli bir Macar lokantası" diye sormaya kalktık. Hanım bira bardaklarını doldurmaya devam ederken "Evet burasıydı. Ku'damm'ın en romantik lokantasıydı. Şimdi kimse Çigan müziği dinlemiyor, mum ışığında yemek yemiyor. Yıktılar birahane oldu" diye anlattı.

— *Berlin'den sonra?*

— Berlin'den sonra ABD'de Wisconsin Üniversitesi'ne gittim. Kooperatifçilik konusundaki çalışmalarım nedeniyle AID'nin davetiyle bir sömestr üniversitede kooperatifçilik programlarını izleme şansım oldu. ABD'de Madison Eyaleti süt hayvancılığının geliştı-

ği, süt üreticilerinin kooperatifleşmede ileri olduğu bir eyaletti. Hemen her tarım ürünü, kooperatifler kanalıyla pazarlanıyordu. Bir Amerikan üniversitesinde iki somestır süresince de olsa eğitim programına katılmak bana çok şey öğretti.

— *Daha başka hangi ülkeye gittiniz?*

— Halk Bankası'nda çalışırken 1965 yılında OECD'nin sağladığı imkânlarla Yeni Delhi'ye, Hindistan Planlama Teşkilatı'nı tanımak ve de Hindistan'da küçük sanayinin geliştirilmesi için yapılanları görmek üzere 45 günlük bir gezim oldu. Daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışırken, kooperatifçilik ve küçük sanayi konularında değişik seminer ve toplantılara katılmak için yurtdışına çıktım. 1965 yılında Berlin'de toplanan uluslararası kooperatifçilik kongresine, 1967 yılında Bangkok'ta toplanan ILO'nun bölgesel kooperatifçilik seminerine katıldım. 1967 yılında Japon hükümetinin davetiyle Japonya'da 40 gün süreyle küçük sanayi kuruluşlarını gezdim. Seminerlere katıldım. 1968 yılında Cenevre'de tarım kooperatifleri kongresine, 1969 yılında Tel Aviv'de CIRCOM isimli İsrail kooperatif kuruluşunun seminerine katıldım. 1970 yılında Ürdün'de planlama seminerine, 1971 yılında Roma'da kooperatifçilik kongresine katıldım. Bunlar bir tebliğ vererek katılabileceğiniz toplantılardır. Bunun dışında Devlet Planlama Teşkilatı'ndayken Dünya Bankası, OECD ve Türkiye Yardım Konsorsiyumu gibi kuruluşların yıllık toplantılarına katılan heyetler içinde yer aldım. Burada bir ekleme yapayım. Karım da Planlama'da çalışırken bu tür seminerlere ve toplantılara katıldı. O da şanslıdır. Bütün bunlar çok önemlidir. Açık anlatımı ile devlet sizi yetiştirir. Görgünüzü, bilginizi artırır. Dünyayı tanırsınız. Dünyada neler olup bittiğini öğrenirsiniz. Konuşmayı, rapor yazmayı öğrenirsiniz. Bu imkân sadece devlette vardır.

— *Dünya Bankası ve konsorsiyum toplantıları dediniz. Bu toplantılardan söz eder misiniz?*

— Benim Planlama'da bulunduğum dönemlerde Türkiye'nin en önemli sorunu dış kaynak sorunuydu. Türkiye IMF ile ilk defa 1961 yılında ilişki kurdu. O yıl 38 milyon dolar kredi desteği

aldı ama birer yıllık programlarla 1970 yılına kadar sağlanan toplam kredi desteği 238 milyon dolardan ibarettir. O yıllar planın altyapı yatırımları için en büyük desteği Dünya Bankası verirdi. Planın uygulanması için proje kredisine, ekonominin çarkının dönmesi için program kredisine ihtiyacımız vardı.

1965 yılında OECD şemsiyesi altında OECD'nin zengin ülkeleri, Türkiye'nin planlı kalkınmasına destek vermek amacıyla bir yardım konsorsiyumu oluşturdular. Bu konsorsiyumun liderliğini Batı Alman hükümeti temsilcileri yapıyor, sekretaryası Paris'te OECD'de bulunuyordu. Her yıl konsorsiyum üyeleri toplanıyor, üye ülkeler ortaya konan çanağa ne kadar, ne şartla ve hangi projede kullanılmak üzere olduğunu belirterek bir miktar para atıyordu. Önce OECD kanalıyla 1965 yılında dış borçların ödenmesini kolaylaştırmak amacıyla 70 milyon dolarlık kredi açıldı. Ardından yardım konsorsiyumu planın finansmanı için 335 milyon dolarlık kredi verdi.

1966 yılında Dünya Bankası yüzde 6 faizle 25 milyon dolar kredi imkânı tanıdı.

1968 yılında Dünya Bankası'ndan 150 milyon dolar kredi istedik. 1968 yılında Almanya Türkiye'nin 95 milyon DM olan faiz borcunu ertelediğini, 80 milyon DM ek kredi vereceğini açıkladı.

Bütün bunlar o yıllar ülkenin döviz sıkıntısından nasıl inim inim inlediğini gösteriyor. Plancılar işte o yıllar Dünya Bankası, OECD ve Yardım Konsorsiyumu toplantılarına gider, neler yapılmakta olduğunu, verilen kredilerin batmayacağını, işe yarayacağını anlatırdı. Bu toplantılar için yapılan ön hazırlıklar çok önemliydi. Her toplantı için, ülkede yapılan yatırımlar ve döviz bulunursa yapılacak yatırımlar, hazırda bekleyen (Buna Project Pipe Line denirdi) projelendirilmiş işler hakkında dosyalar hazırlanırdı. Sonra bu dosyalar üzerinden yabancılara bilgi verilir, önce verdikleri paranın nasıl kullanıldığı, sonra da verecekleri paralarla neler yapılacağı anlatılırdı. Yurtdışındaki bu toplantıların çoğuna ben de katıldım. Karım da katıldı. Bu toplantılar öncesi çalışmalar büyük stres yaratır. Toplantılar çok zor geçer. Ama toplantı sonunda eğer Türkiye için bir şeyler alına-

bilmişse bunun katılanlara verdiği mutluluk hiçbir şeyle ölçülemez. Sanki kendiniz için bir şey koparmışsınız havasına girersiniz.

— *Anlattığınız kadarıyla Planlama döneminizde yurtdışındaki toplantılar önemli deneyim ve birikime imkân vermiş.*

— Tabii ki uluslararası toplantılar çok önemlidir. Ama bazı programlar vardır ki, katılanın bilgisini artırır, ufkunu genişletir. 1970 yılında Planlama'da çalışırken Dünya Bankası'nın bir programına katıldım. Yedi aylık bu programda Washington'da Dünya Bankası'nın New Hempishire Avenue üzerindeki binasında iki odalı bir dairede beni misafir ettiler. Dünya Bankası'nın Ekonomik Gelişme Enstitüsü isimli bir kuruluşu var. Bu kuruluşun amacı ekonomi yönetimine yardımcı olabilecek ne tür bilgiler var ve bu bilgilerden nasıl yararlanılır, bunu öğretmek. O yılki programa, dünyanın çeşitli ülkelerinden yaklaşık yirmi beş kişi katılıyordu ama planlama uzmanı olarak en düşük seviyedeki katılımcı bendim. Diğer ülkelerden merkez bankası başkanları, maliye bakanları veya yardımcıları katılmıştı.

Bir ülkeyi yönetirken gereken ekonomik ve sosyal politikalar için ne tür bilgilere ihtiyaç vardır, bu bilgiler nerelerde bulunur, belirli bir seviyedeki bilgilerin hepsini insanların kafasına sokmak mümkün değildir. Bu bilgiler olmadan ülkelerin yönetilemeyeceğini; ama bu bilgilerin de nerelerden bulunacağını göstermek için bu programı uyguluyoruz diyorlardı. Burası çok önemlidir. Türkiye'de keşke devlet yönetimine soyunanların hepsi böyle bir ufak eğitimden geçseler. Oraya geldiğin zaman ille de her şeyi bilmeye mecbur değilsin; ama o sorumluluğu üstlendiğin zaman, ne tür bilgilerden yararlanmak zorundasın, o bilgiler nerelerden bulunur, bilmelisin...

Enstitü programından sonra Dünya Bankası'nın değişik bölümlerinde çalışma imkânım oldu. Meksika'ya giden bir heyete de katıldım.

— *Meksika'da neler gördünüz?*

— Meksika'da çok şey gördüm. Siz nasıl soruyorsanız, Ankara'ya dönüşte de Planlama'daki arkadaşlar sordu. Planlama'da

bu âdettendi. Dışarıya gidenler dönüşte gördüklerini anlatırlardı. Ben Amerika'dan döndüm. Bana Amerika'yı değil, Meksika'yı soruyorlar. Ben de anlatıyorum:

"Meksika'ya gittik, sonra Mexico City'e gittik. Sonra bir pırpırla Pueblo'ya gittik. Pueblo oranın en fakir yeri..."

"Yapma yahu! Nasıl bir yer?" diyor arkadaşlar. Ben de anlatıyorum ve konuşmamız şöyle devam ediyor:

"İşte böyle bir köye iniyorsun, ortalıkta kimse yok. Tam filmlerdeki gibi, mezarlık, rüzgâr esiyor falan. Ortalıkta kimse yok."

" Neden?"

"Çünkü çekiniyorlar. Bu insanlar kim bilir ne için uçakla geldi? Bize bir kötülük yaparlar diye hepsi yok oluyorlar."

"Gidiyorsun, gidiyorsun, çiftliklerin evlerin çevresinde yüksek bir duvar. Fakirler içeri girmesin diye zenginler duvar yapmışlar."

"Yapma yahu."

"Ama duvar üç metre, üzerinde de dikenli tel var."

"Yapma yahu!"

"İçinde çok lüks köşkler var."

"Yapma yahu!"

"O duvarların önünde, dolaşan insanların filmlerde gördüğümüz gibi, cılız eşekleri var; ama köşklerin önünde siyah limuzinler duruyor."

"Yapma yahu!",

"Sonra Mexico City'ye gidiyorsun, bir tarafta lüks evler, bir tarafta gecekondular; ama nasıl fakir... Gecekondular lüks evlerin yanına kadar gelmiş."

"Yok yahu!"

"Ama o lüks evleri korumak için de o evlerin etrafına duvarlar dikmişler."

"Yok yahu!"

"Bir de o tür evlerin kapısında, böyle polis gibi tabancalı adamlar bekliyor."

"Yok yahu!"

"Mexico City de, kuyumcu dükkânlarının falan öyle kapısını açıp içeri giremiyorsun. Hepsinde kurşun geçirmez camlar

var, bankaların da öyle. Kapılarında da tabancalı adamlar duruyor."

"Yok yahu!"

"Sokakta hiçbir şeyin olmayacak; çünkü kapkaççılar var, böyle geliyorlar, insanın cüzdanını falan kapıyorlar."

"Yok yahu!"

Bunları ben 1972'lerde anlatırken, benim Planlamacı arkadaşlarım "Yok yahu!" diye karşılıyordu. 1972'lerde Meksika'da olanları, o manzaraları kırk sene sonra biz şimdi Türkiye'de görüyoruz. Kimse bana şimdi "Yok yahu!" diyemiyor!

— *Başka hikâyeniz yok mu?*

— Var. Bir de buzdolabı hikâyem var. Onu da anlatayım. O dönemlerde Meksika'da bürokraside "seçkinler" hâkimiyeti vardı. Ancak seçkin ailelerin mensupları politikaya girebiliyor, bürokraside yükselebiliyordu. Bu ailelerin çocukları da geleceğin politikacısı ve üst düzey bürokrat adayı olarak yurtdışında en iyi eğitim kuruluşlarında tahsile gönderiliyordu. Merkez Bankası'na gittiğimizde, bize her katta bir "Frigidare Room" (Buzdolabı Odası) olduğundan söz ettiler. Biz anlayamadık... Açıkladılar.

Yurtdışında uzun süre iyi bir eğitim gören gençler Meksika'ya, "dış dünyanın havasıyla dönerlermiş." Bu dış dünyanın havasıyla, Meksika havası arasındaki büyük fark, her şeyi eleştirmelerine, hiçbir şeyi beğenmemelerine, yeni öneriler ortaya atmalarına, değişim istemelerine yol açarmış... Onun için yurtdışında eğitimden dönenler hemen her büyük kamu kuruluşunda bulunan "Buzdolabı Odaları"na konulurmuş. Odalarda üç beş tahta masa, üç beş sandalye, bir telefon. Bu odalarda oturmaya mahkûm gençlere hiçbir iş verilmez, hiçbir evrak gönderilmezmiş. Bunlar bir süre "Bu ne biçim memleket... Meksika batmış... Bu yöneticilerde iş yok... Mutlaka değişim gerekir... Halk fakir... Zenginler vergi kaçırıyor... Soyguncular ölüm... Rüşvet diz boyu... Biz adam olmayız" şeklinde kendi aralarında konuşur, kendi kendilerine dövünürlermiş. Ama zaman geçtikçe, "Buzdolabı Odası"nda "sıcaklıkları geçer" soğumaya başlar-

larmış... "Eeeee. Yıllardır böyle gelmiş, böyle gider... Ne yapacaksın yahu! Burası Meksika abicim... İdare et gitsin... Biz mi düzelteceğiz her şeyi?.. Bizim halk adam olmaz... Bu memlekete, bu halka bu müstahak" şeklinde yelkenleri suya indirirlermiş.

İşte o zaman, tecrübeli büyükler: "Hah! İşte bu genç adam oldu... Kıvamına geldi. Artık buzdolabından çıkabilir" der ve olgunlaşmış, "uyumu sağlanmış" gençleri teker teker buzdolabı odasından çıkarır, bir önemli koltuğa oturturlarmış.

Türkiye'de sadece Batı dünyasında eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönen gençlerin değil, tüm aydınların, hocaların, yazarların, "buzdolabı odaları"nda nasıl "soğutulduklarını" açık seçik görüyoruz.

Washington'da Dünya Bankası'nda bulunduğum günlere ait başka güzel hatıralarım da vardır. Aktarmak isterim.

— *Meksika'dan Washington'a mı dönüyoruz?*

— Evet... Washington'dayım. Ankara'dan telefonla DPT Müsteşarı Turgut Özal'ın Washington'a geleceğini bildirdiler. Geliş gününü ve nerede kalacağını belirttikten sonra beni görmek istediğini söylediler. Devlet Planlama Teşkilatı'nda benim sorumluluğum para, banka ve kredi konularıydı. Bu nedenle Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı'yla yakın ilişki içindeydim. O dönemler gene döviz sorununun ciddi boyuta ulaştığı ve devalüasyonun tartışılmaya başladığı dönemdi. Washington'a gitmeden önce döviz sorunuyla ilgili toplantılara uzman olarak ben de katılıyordum. Turgut Özal'ın geleceği gün, kalacağı bildirilen Mayflower Oteli'ne telefon ettim. Turgut Özal "Gel, seni bekliyoruz" dedi. Otelde Turgut Özal'ın odasına girdiğimde ilginç bir görüntüyle karşılaştım. Turgut Özal pijamasını giymiş, yatağın üzerinde bağdaş kurmuş oturuyordu. Merkez Bankası Başkanı Naim Talu takım elbisesi içinde kravatlı, elinden hiçbir zaman düşürmediği Yeni Harman paketi ve yakmaya hazır ama uzun süre yakmadığı sigarasıyla ortalıkta dolaşıyordu. Maliye Bakanlığı Müsteşarı Kemal Cantürk ise köşedeki koltukta oturuyordu. Amir-memur mesafesi içinde her üçüyle de yakın iliş-

kim vardı. İş konuları dışında her konuda sohbet ederdik. IMF ile devalüasyon konusunu tartışmaya geldiklerini söylediler. Sonra da bana "Anlat bakalım, Washington'da ne var ne yok? Sen ne yapıyorsun, bizi nereye götüreceksin?" diyerek takıldılar. Ben onlara "check-up" maceramı anlattım.

— *Sağlık kontrolü?*

— O yıllar Türkiye'de *check-up* konusu yabancı bir konuydu. Şimdilerde herkesin yaptırdığı bu sağlık kontrolünü imkânı olanlar bile yaptırmayı düşünemezdi. IMF ve Dünya Bankası mensupları ile bu kuruluşlarla temas için gelenlere özel bir sigorta sistemi olduğunu, 15 dolarlık bir kişisel katılım payı ödeyerek doktora *check-up* yaptıranın her türlü sağlık kontrolünden geçirildiğini anlattım. "Bu uzun sürüyor mu? Nelere bakıyorlar? Neler yapıyorlar?" diye sordular. Ben, kalp, ciğer, bağırsak kontrollerinin nasıl yapıldığını hikâye ettim. "Ama bir de prostat kontrolü var ki, o çok kötü" dedim. Şimdilerde herkesin çok iyi bildiği prostat sorunu ve prostat kontrolünün nasıl yapıldığı, o zamanlar pek bilinmezdi. O zamanlar görüntülü teşhis aletleri henüz bilinmiyordu. Anlattım. "Diğer muayeneler bittikten sonra doktor, "Arkanı dön ve öne doğru eğil" dedi. Sonra arkamdan içeriye metal bir alet soktu. Buz gibi bir metali içimde hissettim. Bu aletle prostat kontrolü yapıyormuş. Ben bundan hiç memnun olmadım. Doktor, 'erkeklerde her yıl prostat kontrolünün gerekli olduğunu ve kurallara göre her *check-up*'ta prostat kontrolü zorunluluğunun bulunduğunu' söyledi."

Prostat kontrolü konusunda anlattıklarım, ilgilerini çekti. Turgut Özal "Arkandan demir çubuk sokmalarına nasıl izin verdin?" diye takılırken, Naim Talu işi ciddiye alarak *check-up* konusunda sorular sordu. Ben IMF ve Dünya Bankası ile temasa geldikleri için aynı sağlık programından yararlanıp *check-up* yaptırabileceklerini, bu konuda deneyimim olduğu için kendilerine yardımcı olabileceğimi söyledim.

— *Sizi ciddiye alıyorlar.*

— Beni tanıyorlar. Benim gördüklerimi başkalarına anlatmaktan hoşlandığımı biliyorlar. Turgut Özal "Naim Abi, hadi biz de yaptıralım" dedi (Turgut Özal özel sohbetlerde Naim Talu'ya, "Naim Abi" diye hitap ederdi). Kemal Cantürk "Arkadan demir sokuyorlarmış, ben arkamdan demir sokturmam" diyerek itiraz etti. Naim Talu ortada kaldı. Sonuçta üçü de *check-up* fırsatını kaçırdı. Müzakereler tamamlandı, Türkiye'ye döndüler. Bir süre sonra ben de Türkiye'ye döndüm. Devalüasyon yapıldı. Devalüasyon hazırlık çalışmalarında ben de sorumluluk üstlendim.

Bir süre sonra Kemal Cantürk kalbinden rahatsızlandı. Ankara Tıp Fakültesi hastanesinde tedavi gördü. Hastanede ziyaretine gittiğimde "Acaba Washington'da *check-up* yaptırsaydım, daha iyi olmaz mıydı?" diyerek bana pişmanlığını ifade etti.

Daha sonra Turgut Özal ve Naim Talu da prostat sorunuyla karşılaştılar.

Hep düşünürüm, acaba o yıl Washington'da sağlık kontrolünden geçseydiler, hayat çizgileri daha farklı olabilir miydi?

— Başka ülkeleri turistik olarak gezmek tabii ki ilginç ama siz dış gezilerin başka bir boyutunu anlatıyorsunuz.

— Planlama'da çalışırken son katıldığım uluslararası seminer Avusturya'nın Salzburg kentinde düzenlenen, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile dünya ekonomisindeki gelişmeler karşısında yabancı sermaye yatırımlarını konu alan seminerdi. ABD fonlarının desteğiyle oluşturulan Salzburg Küresel Seminerleri isimli bir vakıf 1947'lerin başından bu yana Salzburg'da değişik konularda uluslararası toplantılar düzenliyor. Ben 1974 yılında Salzburg'a gittim. Göl kenarında, geniş bir bahçe içindeki *Sound of Music* isimli müzikal filmin çekildiği, vakfa ait Schloss Leopolskron isimli şatoda yirmi iki gün kaldım. Bu toplantıda öğrendiklerim o kadar yararlı oldu ki, doktora tezimi Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları üzerine yazmaya karar verdim. Daha sonra doktora tezimi genişleterek kitap halinde de yayımladım.

ALTINCI BÖLÜM

Askerlik ve Bankacılık Dönemi

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resmigeçidinde yürüyecek cip ve top kalmamış Ankara'da. "Siz toplarınızı, araçlarınızı parlatıp geçide katılın, sonra gidersiniz harbe" dediler. Biz her şeyimizi parlatıp Ankara'ya gittik. Hipodromda cumhurbaşkanının önünden cakayla geçtik. Alkışlandık. Ertesi gün harbe gideceğiz. Ama işler gevşedi. "Siz gitmeyin, kalın burada" dediler. Harp Okulu'nun arkasındaki barakalara yerleştirdiler bizim taburu. O barakalardaki durum dağ başındaki durumdan daha beterdi.

Polatlı Topçu Okulu'nda. Ocak 1957.

— Belçika'dan döner dönmez askere mi gittiniz?

— Askere gittim. O yıllarda Birinci Ordu kumandanı, babamın Harbiye'den sınıf arkadaşıydı. Bazı arkadaşları da orduda değişik görevlerdeydiler. "Güngör bizim oğlumuz. Sen hiç merak etme. Ankara'da askerliğini yapar" dediler. Bir de baktık, ben topçu olmuşum. Polatlı'ya gittim. Topçu okulundayım. "Hiç merak etme, biz onu orada rahat ettiririz" dediler. Ankara- Polatlı şimdi neredeyse birleşmiş gibi, ama o sırada karayolu yok. Trenle gideceksiniz İstanbul treninde, akşamları koridorda dikilerek yolculuk edeceksiniz. Benim devremde Köy Enstitüleri'nden mezunlara yedek subaylık hakkı verdiler.

Polatlı nasıl kalabalık, anlatılamaz. Yataklarımız birbirine bitişik. Ben Ankara'dan hafta başında giyinip geliyorum okula. Bütün hafta boyunca aynı şeyleri üzerimden hiç çıkartmadan cumartesiye kadar giyiyorum. Cumartesi eve geldiğimde annem yıkayıp kurutuyor. Ben tekrar okulun yolunu tutuyorum. Akşamları soyun da pijama giy, öyle yat mümkün değil. Okulda tuvalete sıra, ancak akşam geliyor. Akşamüzeri tıraşımı olup akşam tuvaletimi yapıyorum, sabah da kalkıp eğitime devam ediyorum. Su yok. Zor şartlarda eğitimi tamamladım. "Tamam, Güngör'ü mutlaka oradan alıp Ankara'da Genelkurmay'a aktarıyoruz" dediler. Derken kuralar çekildi. Ben gene Polatlı'da eğitim subayı olarak kaldım. Polatlı'da bir otelde oda tuttum. Nasıl pis! Akşamları yemek yiyeceksin, çıkıyorsun yiyecek yer yok; yemek yok. Gündüzleri öğrencileri talime çıkartıyorum. Yat kalk... Derken bir gün, kumandan beni çağırdı. "Hadi bakalım, torpilin işledi herhalde. Seni Ankara 28. Zırhlı Piyade Tümeni'ne çağırıyorlar" dedi. Ben çok sevindim. Eşyalarımı toplayarak allahaısmarladık dedim. Ankara'ya döndüm. Ertesi sabah giyindim, kuşandım, Etlik yolunda 28. Tümen karargâhına teslim olma-

ya gittim. "Senin 109. Tabur burada değil" dediler. Nerede? "Yerini söyleyemeyiz, gizli. Suriye'de harbe gitti." O sırada Suriye ile Türkiye'nin arası gergin, Suriye Türkiye'ye harp açacak filan. "Senin taburun seferberlik halinde olduğu için yerini söyleyemeyiz. Sen yarın hurcunu, portatif karyolanı filan al, gel. Buradan biz seni göndeririz oraya" dediler.

Ben, ertesi sabah hurcumu hazırladım. Bir portatif karyola satın aldık. Babam da eski beylik tabancasını verdi bana. Kuşandım bekliyorum. O sırada bir ciple Hikmet Öztürk Albay geldi. Çok ciddi ama babacan bir adam. "Asteğmen Güngör Uras, atla cipe. Ben karargâha gidiyorum, seni de götüreceğim" dedi. Çıktık yola. Meğerse 109. Tabur savaş için görevlendirilmiş. Normal şartlarda taburlar yüzde 50 kadroyla çalışıyor. Sefer görev emri alınca kadrosunu yüzde 100'e çıkartmak zorunda. Bu durumda o taburun önce personelini, sonra da araç gerecini tamamlamak gerekiyor. Biz de yüzde 100 kadroya ulaşıp Suriye sınırına intikal edebilecek hale gelene kadar Ayaş dağlarında bir tepede ama gizli bir yerde bekliyormuşuz.

Konaklanan yere gittik. 109. Topçu Taburu Kumandanı Sadi Koçaş'tı. Sadi Koçaş'ı ben tanıyorum. Nereden? Sadi Koçaş Düzceli bir hanımla evli. Sadi Koçaş da beni tanıyor ama o, orada duman attırıyor. Devamlı Ankara'yla konuşuyor. Bana "Tamam sen S1'sin. Senin için bir çadır kuruldu. Çadırda çalışacaksın, yatıp kalkacaksın" dediler. S1 ne? Personel subayı. Ben S1 oldum. Çadırım kurulmuş. Karyolamı çadırın bir yanına açtım. Hayatımda çadırda hiç kalmamışım. Dağ başında, tek başıma çadırdayım. Kimseyi tanımıyorum. Geceleri affedersiniz, çişim geliyor dışarı çıkmaya korkuyorum. Çadırın ucunu kaldırıp çişimi yapıyorum. Susuyorum ama hiç kimseye bir şey söyleyemiyorum. Suyu nereden alabilirim, bilmiyorum. Sadi Koçaş'ı tanıyorum ama onunla da konuşamıyorum, o sürekli Ankara'yla konuşuyor. Meğerse...

— *O sırada Sadi Koçaş 27 Mayıs planlarını tartışıyordur...*

— O da Ankara'ya gitmeye uğraşıyormuş. Ben gittikten üç gün sonra Sadi Koçaş'ın Ankara'ya tayini çıktı. Beni getiren Albay

Hikmet Öztürk tabur kumandanı oldu. Çok ciddi bir asker. Bir problem var. Kadro yüzde 100 olacak diye, sürekli olarak sağdan soldan tayin geliyor. Anladığım kadarıyla da herkes kendi birliğinde ne kadar problemli subay varsa bize postalıyor. Hepsi muvazzaf ve problemli genç subaylar. Ben personel subayıyım ama sonuçta yedek subayım. Onlar muvazzaf olduğu halde disiplinsiz. Kumandan "Yaz bir emir, müdafaalarını hazırlasınlar. Ceza vereceğim" diyor. Benim bir daktilom var. Çat çat çat yazıyorum. Sonra onlar geliyor, "Güngör, haydi bize bir müdafaa yaz" diyorlar. Bu defa da müdafaa yazıyorum. Hayatım kaymış durumda. O zaman öyle telefon imkânı da yok annem ve babam ile konuşayım. Hikmet Öztürk Albay beni sevdi. Arada Ankara'ya gidiyor. Bizim eve telefon ediyor, "Güngör iyi" diyor. Derken, bizim kadromuz tamamlandı. Silahlarımız tamamlandı. Harbe gidiyoruz. Fakat birden bir emir aldık, Ankara'ya geleceksiniz diye.

— *Neden?*
— 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resmigeçidinde yürüyecek cip ve top kalmamış Ankara'da. "Siz toplarınızı, araçlarınızı parlatıp geçide katılın, sonra gidersiniz harbe" dediler. Biz her şeyimizi parlatıp Ankara'ya gittik. Hipodromda cumhurbaşkanının önünden cakayla geçtik. Alkışlandık. Ertesi gün harbe gideceğiz. Ama işler gevşedi. "Siz gitmeyin, kalın burada" dediler. Harp Okulu'nun arkasındaki barakalara yerleştirdiler bizim taburu. O barakalardaki durum dağ başındaki durumdan daha beterdi. Böylece ben askerliğimi Ankara'da, o barakalarda tamamlamış oldum. Askerlik süresi dolunca da Halk Bankası'nda çalışmaya başladım.

— *Hemen Halk Bankası'nda mı işe başladınız?*
— Bir bakıma mecburiyet... Öyle hazırlanmışım. Üniversitede kooperatifçilik ve esnaf hareketinin içinde olmaya başlamışım. Esnaf ve sanatkârların sorunlarıyla ilgileniyorum. Halk Bankası Avrupa'daki kooperatifçilik hareketinin uzantısı olarak kurulmuş bir müessese.

— Bu konuyu biraz açalım mı?

— Türkiye'de iki önemli kooperatifçilik hareketi vardır. Bunlardan biri Ziraat Bankası'nın kuruluşunu, diğeri Halk Bankası'nın kuruluşunu sağlamıştır. Bu iki banka iki farklı kooperatifçilik hareketine dayanır. İki hareketi de Avrupa'dan öğrendik. İkisi de Alman orijinlidir. Almanya'da Raiffeisen* adında bir önder, çiftçileri örgütlüyor ve bugün Raiffeisen Kooperatifleri adı verilen sistemi oluşturuyor. Kooperatif hem çiftçilerin ürünlerini değerlendirmek hem de küçük çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışıyor. O yıllarda bizim Avrupa'yla ilişkilerimiz daha entelektüel düzeydeydi. Mithat Paşa** bu Raiffeisen sisteminden yararlanarak Tuna boyundaki Türk çiftçilerini, aynı şekilde, kredi ve pazarlama işlerini yürütmek üzere, Memleket Sandığı adı altında örgütledi. Ziraat Bankası bu Raiffeisen sisteminden doğdu.

— Bizde de tarım kooperatifleri kuruldu.

— Ziraat Bankası'nın temelinde de iki kooperatif var. Biri, hiçbir yerden kredi alamayan küçük çiftçiye destek olan Tarım Kre-

---

* Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818-1888): Almanya'nın çeşitli illerinde belediye başkanlığı yaptı (1845-1852). Eşini de kaybettiği bir salgında (1863) tifüse yakalanınca sağlık koşulları kötüleştiğinden başkanlığı bıraktı (1865). Raiffeisen, kooperatif fikrini ilk kez 1848 yılında Flammersfeld Belediye Başkanı olduğu sırada hayata geçirdi. Tefecilerin pençesine sıkça düşen çiftçileri çektiği çileden kurtarmak amacıyla, bugün de çalışmakta olan, ilk kredi kooperatifini kurdu (1864).

** Ahmed Şefik Mithat Paşa (18 Ekim 1822, İstanbul - 8 Mayıs 1884, Taif), Osmanlı devlet adamı. Çocukluğunu İstanbul'da ve babasının naip olarak bulunduğu Vidin ve Lofça'da geçirdi. Özel eğitim gördü. Arapça, Farsça ve biraz Fransızca öğrendi. Çeşitli devlet hizmetlerinin ardından Rumeli'de yaygınlaşan isyanları bastırmakla görevlendirildi. Osmanlı idari düzenini yeniden belirleyen Vilayet Nizamnamesi'nin uygulanmasına (1864-67) öncülük etti. Vilayet merkezinden köylere kadar yeni meclisler, bayındırlık, fen ve eğitim işlerine bakacak daire müdürlükleri oluşturdu. Ziraat Bankası'nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandığı'nı kurdu. Vergi türlerini ve yükümlülüğünü azaltan düzenlemeler yaptı. Niş valisiyken açtığı ıslahhane adlı sivil teknik okulları yaygınlaştırdı.

di Kooperatifleri, diğeri de yine küçük çiftçinin ürününün değerlendirilmesini sağlayacak olan Tarım Satış Kooperatifleri'dir. Bunlar bugün bile önemli örgütlerdir. Biz maalesef tarım kooperatiflerinin önemini anlayamadık. 1938-1940'larda, İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişen kooperatifçilik daha sonra önemsenmez oldu. Halbuki bugün Avrupa'da hâlâ Raiffeisen sistemine dayalı kredi kooperatifleri ve kredi kooperatiflerinin uzantısı olan bankalar, satış kooperatifleri ve onların uzantısı olan satış birlikleri, tarım ekonomisinin temelini teşkil ediyor. Bu iş Avrupa'dan sonra Amerika'ya da sıçramış. Bugün ABD kırsal kesiminde bile benzer örgütlenmeler vardır.

— *Diğer kooperatif hareketi hangisidir?*

— Bir de Schultze-Delitz kooperatifleri var. Schultze-Delitz de Raiffeisen ile hemen hemen aynı dönemde, Almanya'da küçük sanat erbabının, esnafın kredi ihtiyacını karşılamak üzere halk sandıkları kurmaya başlamış. Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri, Osmanlı döneminin sonlarında Ege'de oluşmaya başlamış. Ziraat Bankası'nın kuruluşuyla gelişmiş. Bizde de Emniyet Sandığı'nın Schultze-Delitz'in sisteminden esinlenerek kurulduğu söylenir. 1938'de Celal Bayar'ın önderliğiyle, Halk Sandıkları ve Halk Bankası Kanunu çıkartıldı. Halk Sandıkları ve Halk Bankası sistemi, Suhultze-Delitz kooperatif sisteminin Türkiye'de yerleşmesini öngören sistemdir. Bu sistemin esası, küçük üreticilerin kooperatifler etrafında örgütlenmesi ve onların kredi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Halk Sandıkları, tam anlamıyla bölgesel birlikler. Bunların sermayesinde kamunun payı yok. Sermayesi tamamen bölgelerden toplanıyor. Bölgesel Halk Sandıkları'nı finanse etmek üzere de tepede bir Halk Bankası var. Halk Bankası da daha çok kamunun imkânlarıyla küçük örgütleri finanse ediyor. Bu sistemin ve Halk Bankası'nın kuruluşunun ardından İkinci Dünya Savaşı başlıyor.

— *Örgütlenme sekteye mi uğruyor?*

— O yıllarda Türkiye'de en önemli üretim alanı dokuma. Ege'de el tezgâhında dokuma yapanların birlikleri var. Halk Sandıkları,

savaş süresince bu dokuma birliklerinin, tezgâhlarının ayakta kalmasını ve gelişmesini sağlıyor. 1950 yılında DP iktidara geliyor. Halk Bankası Kanunu'nu hazırlayan Celal Bayar, daha önceden, İktisat Vekilliği sırasında, Avrupa'daki zirai krediler ve esnaf kredilerinin önemini bilen biri olarak hem Ziraat hem de Halk Bankası'ndaki kooperatifçiliğe önem veriyor. Elbette sadece kooperatifçiliğe önem vermiyor. Kooperatifçiliğin arkasında iki şey var: Kredi sistemi ile esnaf ve zanaatkârların örgütlenmesi. DP o zaman, esnaf ve zanaatkârlara bir ölçüde politik yaklaştı ve onların örgütlenmesini sağladı. İlk örgütlenme esnaf dernekleri olarak gerçekleşti. Sonra Esnaf Kefalet Kooperatifleri kuruldu. Yani bu Schultze-Delitz kooperatif sisteminin banka dışındaki ayağını oluşturarak, bankalardan kredi alamayan esnafa kredi kolaylığı sağlandı. Halk Bankası hareketi o zamanlar çok önemli bir hareket olarak Türkiye'de esnafın zanaatkâr olmasına, tamircilikten üretime geçmesine imkân verdi. Küçük sanayi kredileri ilk defa o dönemde uygulanmaya başladı. Anadolu'da kurulan esnaf kefalet kooperatifleri vasıtasıyla 25 bin liraya kadar kredi alan küçük zanaatkâr -ki o zaman 25 bin lira iyi paraydı- bir makine, bir torna sahibi olabiliyordu.

— *Sizin bu hareket içinde yeriniz nedir?*

— Raiffeisen sistemini de Schultze-Delitz sistemini de iyi biliyordum. Bu konularda yazılmış kitaplarım var. O nedenle ben bu kooperatifçilik hareketinin içinde oldum. Yurtdışında konferanslara, toplantılara katılmaya başladım. Bu arada da AID* de Türkiye'de küçük sanayi ve sanatı kalkındırmak için bazı fonlar ayırdı. Bu fonların kullanılması için ayrı bir örgütlenme istedi. 1960'lı yılların başında, AID ile bir protokol imzalanarak Küçük Sanayi Geliştirme Ofisi (Small Industry Development Office- SIDO) adında bir birim kuruldu. Ben o ofisin başına geti-

---

* AID (Agency for International Development-Uluslararası Kalkınma Örgütü). 1947 yılında kurulan Amerikan Kalkınma Örgütü.

rildim. Kontrpart olarak AID tarafından bir Amerikalı uzman atandı.

— *Ofisin amacı neydi?*
— Bu ofisin kuruluş amacı, Türkiye'de küçük sanayi ve el sanatlarını geliştirmekti. El sanatlarını geliştirmek için bize Hindistan modeli tavsiye edildi. Hindistan ve ona benzer geri kalmış ülkelerde el sanatlarının pazarlanabilir hale gelmesi için AID bu ülkelerde pazar araştırmasını, pazara göre tasarım geliştirilmesini ve sonra da tasarlanan bu ürünlerin pazarlanmasını düzenleyecek programlar uygulanmasına destek vermiş.

— *Neler yapıldı?*
— İskandinav ülkelerinden üç uzman getirttik. Bu uzmanlar Anadolu'yu gezdiler. Anadolu'da mahalli el sanatı olarak yapılan ürünleri topladılar. Sonra onları götürdüler. Batı'da pazarlanabilecek şekilde o ürünlerin üzerinde birtakım değişiklikler yaparak tasarımlarını yeniden düzenlediler. Bizde Gaziantep'te, elde döverek bakır maşrapa yaparlar. O maşrapa bizde dejenere olmuştur. O maşrapayı götürüp hangi şekle getirilirse daha iyi talep olur, ona bakıyorlar. Tabii yeni formdaki maşrapayı da yine Gaziantep'teki sanatkâr yapacak. Aynı şekilde, bez bebeklerden tahta kaşıklara kadar birçok mahalli el sanatı ürününün nasıl ve ne şekilde olursa Batı pazarlarında da satılabileceğini düşünüp ürettikleri örnekleri getirdiler. Burada çok önemli bir şeyi hatırlatmak istiyorum anlattıklarımın daha iyi anlaşılması için. Biz hep Meksika'ya, Hindistan'a, Güney Amerika'ya gider, oralarda gördüğümüz el sanatı ürünlere bayılırız. Bunların hepsinin arkasında, benim o zaman öğrendiğime göre bu tür tasarım çalışmaları vardır. Elbette hepsi mahalli ürün ama o mahalli ürünlerin üzerlerinde, dünya pazarlarındaki talebe göre belli düzeltmeler yapmak gerekir. Yoksa siz çok güzel tahta kaşık yapıyorsunuz ama herkes almıyor. Bizde çok güzel bakır bakraç yapılıyor ama herkesin işine yaramıyor. İşte o bakraç üzerinde herkesin evine girebilecek şekilde değişiklikler yapmanız lazım.

— Bütün bu sözünü ettiğiniz çalışmaları başında bulunduğunuz ofis mi yaptırıyor?

— Evet, ofis çalışmaları organize ediyor. Parasını Amerikalılar veriyor. Biz uzmanları getiriyoruz, uzmanlar örnekleri alıp yaptırıyorlar. Ofisin bir sorumluluğu da bu işlerle ilgilenen değişik birimler arasında koordinasyonu sağlamak. Çünkü o zamanlar Sanayi Bakanlığı'nda Küçük Sanatlar Dairesi, Ticaret Bakanlığı'nda İç Ticaret Genel Müdürlüğü var. Maliye Bakanlığı'nda bu tür yardımları organize eden bir bölüm bulunuyor. Bütün bunlar arasında koordinasyon sağlayacaksınız ki bu işler de yürüsün. Projenin birinci aşaması tamamlandı. Türkiye'den satılabilir örnekler toplandı. Tasarım açısından onlarda gerekli düzeltmeler yapıldı, yeni şekilleriyle örnekler üretildi ve örneklerimiz geldi. İkinci aşama, yeniden tasarlanıp örnekleri yapılmış bu ürünleri Türkiye'de üretmek. Mesela Kastamonu'da o örneğe göre baston, Denizli'de dokuma, Gaziantep'te maşrapa yapılacak.

— Sonra ne oldu?

— Hiçbir şey olmadı. Gelen örnekleri toplu olarak sergileyince her bakanlığın iştahı kabardı. Bu işi sahiplenme yarışı başladı. Sanayi Bakanlığı Küçük Sanayi Dairesi "Bunu ben yürüteceğim" dedi, Ticaret Bakanlığı "Ben yürüteceğim" dedi. Halk Bankası "Bu benim işim, benim yapmam gerekir" dedi. Çok ilginçtir, bu örnek tasarımlar, Ankara'da depolarda kaldı, kaldı ve en sonunda Halk Bankası bunları sattı. Gelen o örneklerden bir ikisini de ben satın aldım. Düşünebiliyor musunuz, bütün o çabalarımın sonu sıfır oldu. Benzer bir çalışma bir daha yapılamadı.

— Memleket açısından ne kadar büyük kayıp!

— Halbuki Türkiye'de o zaman bunu yapabilseydik çok şey değişirdi. Bir süre önce Safranbolu'ya gittim. Orada her köşe başında Safranbolu evlerine benzer ahşap maket gece lambaları satılıyor. Tabii ki turistler bunları almıyor. Alıp nereye koysun? O, Safranbolu'nun kendi imkânları, kendi hayal gücü çevresinde yarattığı bir şey.

— O zamanların heyecanıyla...

— Evet, o zamanın heyecanıyla ben "Yahu kardeşim, burada bu kadar güzel evler yapmışsınız. O kapıların üzerindeki ahşap oymaların benzerini yapıp satsanız daha iyi olmaz mı?" diyorum. "Mademki ahşabı bu kadar incelikli işliyorsunuz, o eski yazılı levhaları ahşaptan yapın, daha çok satar" diyorum. "Abi biz bunları bilmiyoruz. Kimse bize yardımcı olmuyor, akıl vermiyor" diye cevaplıyorlar.

— Aynı durum Türkiye'nin her yerinde geçerli. Kapalıçarşı'da da durum çok farklı değil.

— Orada da Çin'den, Hindistan'dan gelen mallar var. Özgün bir şey yok.

— Turizm o kadar patladı, turist sayısı alabildiğine arttı ama turiste, o yöreye özgü herhangi bir ürün yok satacak.

— Benim anlattığım bu olay, El Sanatlarını Geliştirme Projesi, 1960 yılının projesidir. Yıl 2011 ama bu proje yine de uygulanabilir. Bugün ben yetkili biri olsam dünyanın değişik ülkelerinden bakır, ahşap, el işi pazarlarını bilen tasarımcıları Türkiye'ye davet ederim. Pazar araştırmaları yaptırır, her yöredeki, özgün motifleri yeniden tasarlatarak yine yörenin insanına yaptırırım. Bakır işini, ahşapta uzmanlaşmış Safranbolulu yeteneklere yaptıramazsınız. Gaziantepli ustaya da ahşap işi yaptıramazsınız. Her yörenin özelliğine göre bir şey bulursunuz.

— Bugün Mardin'de de, Kuşadası'nda da hediyelik eşya satan dükkânlarda aynı ürünler satılıyor. İşin acıklı yanı bu ürünler de Hindistan ya da Çin'den getiriliyor.

— Maalesef öyle ve boncuktan başka da bir şey yok. Halbuki Hindistan'a gittiğinizde karşılaştığınız o yöresel bezler ne kadar çekicidir... Onlara benzer bezler bizde de dokunuyor ama Bodrum pazarına ya da Ege'deki bir pazara gidin, beş liralık peştamallar satılıyor. Oysa o tezgâhta çok daha güzel şeyler dokunabilir. Benim hep içimi sızlatan bir şey vardır. Siirt'e gider, meydanda aşağı kadar inersiniz, bir çocuk boyuna Siirt batta-

niyesi dokuyordur. Zavallı, kimseye satamadığı için, malzemesi dahil, dokuduğu o koskoca battaniyeyi 10 liraya satmaya çalışır. Demek ki günümüzde bile, o 1960 yılında AID'nin projesindeki gibi, yapılacak şeyler var.

— *O yıllar sadece el sanatlarının gelişmesi mi isteniyordu?*
— İkinci bir projemiz vardı. Türkiye'de şimdi Küçük Sanayi Siteleri olarak adlandırılan Small Industry Development Parc'ları (Küçük Sanayi Geliştirme Parkları) kuracak, geliştirecektik. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin ilk aşaması olarak düşünülen yapılardır. Bunun aslı şudur: Sanayi potansiyeli olan bölgede devlet, sanayi bölgesi altyapısını hazırlayacak. Bir üretim parkı oluşturulacak. Bu üretim parkının altyapısı fonlardan karşılanacak. Finansmanı Halk Bankası tarafından karşılanacak işyerleri yapılacak. O işyerleri sadece belli bir özel imalat dalının gelişmesine katkısı bulunacak sanatkârlara tahsis edilecek. Onların makineleşmesinde de yine Halk Bankası sanayi kredileriyle yardımcı olacak. Bu sanayi parklarının orta yerine "Common Facility Workshop" (Ortak Ustalık Atölyesi) denilen bir Ortak Hizmet Merkezi binası yapılacak. Burada her sanayicinin teker teker almasına gerek ve imkân olmayan, alsalar da verimli kullanamayacakları makineler kurulacak. Küçük Sanayi Geliştirme Parkı'nın gelişmesini sağlayacak uzmanlar yetiştirilecek ve bölgede işyeri olanlara yardımcı olunacak.

— *Proje başarılı oldu mu?*
— Örnek olarak iki yer seçtik; biri Kayseri diğeri Gaziantep. O sıralarda Gaziantep'te çok iyi tamirhaneler var. Bunlar yedek parça üretebilir. Türkiye'de beyaz eşya sanayii, buzdolabı, çamaşır makinesi üretimi gelişip yaygınlaşıyor. Gaziantep elektrikli ev eşyası üretiminin yan sanayiini geliştirecek bir küçük sanayi merkezi olacak. Kayseri'de uçak fabrikası dolayısıyla makine imalat sanayii altyapısı var. Türkiye'de otomobil sanayii gelişiyor. O zamanlar daha Anadol üretimi bile başlamamış, ama kamyon sanayii var. Kayseri de otomotiv sanayiine yan sanayi ürünleri ürettirilecek. Gaziantep'teki bu küçük sanayi sitesinde sadece

torna tezgâhında bu işleri yapabilecek olanlara yer verilecek. Herkes yaptığı iş dolayısıyla bir prese ihtiyaç duyacak ama büyük bir pres, sadece bir tane, Ortak Hizmet Merkezi'nde bulunacak. Büyük siparişleri orası alacak, kalite kontrol merkezi de orada kurulacak. Böyle bir örgütlenme için, her şeyden önce mahalli bir lidere ihtiyaç var. Her iki yer için de mahalli lider olarak sanat okullarının müdürleri seçildi. Onlar, bu tür hizmetlerin nasıl yürütüldüğü konusunda kendilerini geliştirsinler diye eğitim için önce Amerika'ya, ardından da Hindistan'a gönderildi. Geldiler. Yetmedi. O zamanlar Amerika'da belli konularda uzmanlaşmış emekli işçiler, gelişmekte olan ülkelerde danışman olarak çalışırdı. Onlar para da alırdı ama bir tür gönüllü gibi iş öğretirdi. Böyle iki de uzman getirttik. Biri beyaz eşya, diğeri de otomobil parçaları üretimi konusunda uzmandı. Büyük bir heyecanla işe başladık. Gaziantep'te ve Kayseri'de daha küçük sanayi sitesi yapılmadan bu sanatçıları toplayıp çalışıyoruz. Amerikalı anlatıyor, ben de tercüme ediyorum. Dersimiz, fiyatlandırma. Ondan önce biz gidiyoruz Arçelik'e, hangi parçalarınız var diye soruyoruz, alıp o parçaları getiriyoruz Gaziantep'e, seriyoruz yere. Otomobil parçalarını Kayseri'ye taşıyoruz.

— *Çalışmalar ilgi gördü mü?*

— Akşam, sanatkârlar geliyor. Herkes yapabileceği parçaları seçiyor. Amerikalı soruyor: "Sen şimdi bu parçayı yaparım dedin. Bunu kaça yaparsın, bir fiyat ver" diyor. Bizimki bakıyor parçaya "Abi ben bunu 35 liraya yaparım" diyor. "Nasıl 35 liraya yaparsın?" "Abi valla 35'ten aşağı olmaz." Ondan sonra Amerikalı başlıyor konuşmaya. Ben hayatımın en büyük derslerini orada aldım. Oturun bakalım, diyor ve anlatıyor: "Arkadaşınız bunu 35 liraya yaparım dedi. Bunu neyle yapacaksın? Demirle. Demirin kilosu ne kadar ve bu parça için kaç kilo demir gitti? Bunu şuraya yazarsın. Demiri aldıktan sonra ne yapacaksın? Oradan oraya taşıyacaksın. Sonra tezgâha koyacaksın. Tezgâh ne kadar elektrik harcayacak, tezgâhın yıpranma payı, dükkânın kirası, aydınlatma, ısıtma ve temizlik masraflarından o parçaya düşen pay gibi maliyetleri alt alta yazacaksın. Senin işçi-

liğin ve çırağının hakkını da ekleyeceksin. Sonuçta sen buna 35 lira dedin ama bunun maliyeti 5 lira çıktı." "Olmaz efendim, 5 liraya yapmam." "O zaman bu parçayı sen üretemezsin. Bu hesabı sen yapmadan 35 lira diyorsun ama bu hesabı, sana bu parçayı sipariş verecek olan fabrikanın adamı yapıyor ve bunun maliyetinin kaç lira olduğunu biliyor. Buna fiyatlandırma denir. Anladın mı?" "Olmaz ama peki yapayım." "Yap öyleyse bakalım." "Sen bana paradan haber ver. Parayı ver, sümme hâşâ insan bile yaparım."

— *Bizim sanatkârımız yeteneklidir.*

— Adam yapıyor parçayı. Tamam mı, tamam! Ölçüyor Amerikalı ve "Bunu yaptıranlar da ölçecek, kalite kontrolünü yapacak. Senin ölçün uymuyor. Bu parça yerine girmez. Sen bunu yeniden yap." İtirazlar yükseliyor: "Ama kardeşim sen de..." Yeniden yapılıyor parça. Ama yine bitmiyor. "Şimdi bu parça İstanbul'a gönderilecek. Bunun 1000 saat bozulmadan çalışması lazım."

İstanbul'dan cevap geliyor: Parça takıldığı yerde yedi saat sonra kırılmış. Dönüp anlatılıyor. Her iki merkezde de insanlar böyle, sabırla eğitildi. Ortak bir pres alındı, döküm atölyesi kuruldu. Bütün hedefimiz Gaziantep ve Kayseri'deki bu Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi'nin örnek teşkil etmesiydi. Türkiye'de inanılıyordu ki yan sanayi böyle gelişecek ve buna bağlı olarak da hem imalat sanayii hem de yabancı sermaye gelecek. Bu sistemin Hindistan'da, Tayvan'da, Japonya'da çok iyi yürüdüğünü gördük çünkü.

— *Başarılı oldu mu?*

— Kayseri'de de, Gaziantep'te de bu Küçük Sanayi Geliştirme Merkezleri ile ilgili çalışmalar duyulunca, iş "Esnafa çarşı yapılıyormuş"a döndü. Hemen politize oldu. Bunların hepsi, Türkiye'nin her yerinde imkân ölçüsünde kontrollü olarak devreye geçirilecekken, birdenbire Türkiye'nin her bölgesinde "Sanayi çarşısı yapılıyormuş. Devlet arsasını bedava veriyormuş. Oradan dükkân alan kazanıyormuş" havasıyla "küçük sanayi sitesi" patlaması yaşandı. O patlamada maalesef bizim Kayseri ve Ga-

ziantep'teki ideal kuruluşlarımız rezil oldu. Sanayi sitelerinde işyerleri sadece belli işkolundaki sanatkârlara tahsis edilecekken, küçük sanayi siteleri esnaf çarşılarına dönüştü. Şehir içindeki dükkânlar oralara nakledildi. Baklavacısından parçacısına ve lokantasına kadar herkes sanayi sitelerine doluştu.

— *Siz olan bitene üzülmediniz mi?*

— Ben bir süre sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışmaya başladım. Benim arayışım, gerçekleştiremediğimiz projeleri plana koyarak, programlara koyarak gerçekleştirmekti. Planlama'ya girer girmez hemen bunları 1963-64 programlarına koydum. Tabii tek başıma değil, planlamayı yapan arkadaşlarımı ikna ederek yaptım. Programa koydum ama program da işe yaramadı. Küçük Sanayi Gelişme Parkı diye bir şey kalmadı. Ülkenin her yanında küçük sanayi çarşıları yapılmaya başlandı.

— *Demek ki projelerin plana, programa girmesi de işe yaramıyor.*

— Bir başarısızlık öyküsü daha anlatayım.

1960'lı yılların başında Almanya Türkiye'den işçi almaya başladı. O zaman düşündüğümüz şu: Bu işçiler geçici bir süreliğine Almanya'ya gidecekler. Geçici bir süre çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönecekler. Almanya seçerek, Türkiye'nin en güçlü insanlarını alıyor. Orada sanayi işçisi olarak yetişecek bu insanların dönüşte işsiz kalmalarını önleyelim. Ayrıca orada kazandıkları paralar da heba olmasın. Bunları ne yapalım? O zaman yine benim meşhur kooperatifçilik aşkım kabardı. İşçi kooperatifleri kurulması için bir proje hazırladım. Almanya'nın işçi alacağı bölgelerde birer kooperatif kurulacak. Bu kooperatiflere üye olanlar Almanya'ya gidebilecek. Almanya'ya gidenler kazançlarından belli bir parayı kooperatife gönderecekler. O işçi kooperatifi proje hazırlayacak. Bu projelere dayalı üretim tesisleri kurulacak. İşçiler yurda döndüğünde kooperatifin kurduğu işte çalışacak.

— *Duvar kâğıdı üreten bir Türksan vardı bir zamanlar, bu projenin bir parçası mı yoksa?*

— Bu proje sonradan nasıl dejenere oldu, anlatacağım. Programın adı işçi kooperatifleri. Bunu da plana, programa koyduk. İşçi kooperatifleri kurulacak, projelerini biz hazırlayacağız. Kamu kuruluşları, Devlet Yatırım Bankası bunları gözetecek. Çünkü sanayi tesisi kurmayı bilmezler. Biz yardımcı olacağız, denetleyeceğiz. Genç genç adamlar. Almanya'da otomobil parçası üretmeyi öğrenmişler. Üç beş yıl sonra, Türkiye'ye geldikleri zaman işsiz kalmasınlar. Derken efendim, bu işe de politika bulaştı ve öyle dejenere oldu ki... Kooperatiflerin adı "Almanya'ya İşçi Gönderme Kooperatifi" oldu ve her yerde pıtrak gibi kooperatifler kuruldu. Bütün amaç, kooperatif kurup veya kooperatife üye olup Almanya'ya gidiş vizesi almaya döndü. Kooperatif sayısı arttı. Buralara ilk gidenlerin bir kısmı bir defa para yatırdıktan sonra bir daha yatırmadı. Kooperatiflerin yönetimini ele geçirenler Almanya'dan gönderilen paraları yediler. Köylerdeki yetenekli insanlar Almanya'ya gitmiş oldu. Köyde kalan yeteneksizler ya kötü niyetten bitirdiler o paraları, ya da iyi niyetten ama beceriksiz oldukları için rezil ettiler. Bu kooperatiflerden birkaçı iş yapmaya kalktı, beceremedi ve battı. Bir kısım insanlar o kooperatifleri istismar etti.

— Projeler son derece iyi niyetle hazırlanmış ama sonuçları fiyasko. Bu sonuçtan sadece politikacılar mı sorumlu, yoksa Türk insanının böyle organize işlerde çalışma konusunda bir uyum sorunu mu var?

— Bu tür projelerde sorun, sahiplenme yarışından kaynaklanır. Bürokraside bu tür özel projelerde bir rekabet ortaya çıkar. Bakanlıklar arasında rekabet başlar. Bu tür özel projeler, örneğin sadece Turgut Özal zamanında başarıyla uygulanabildi. Neden? Turgut Özal Planlama'da çok güçlüydü ve diğer bakanlıkların o projeler etrafında kenetlenmesini sağlıyordu. Örnek vereyim: Biri Keban Projesi, öbürü de Kontrollü Zirai Kredi Projesi. Meksika Tohumluk Buğdayı Projesi de başarılı olmuştur. Onun dışında maalesef böyle projeler bakanlıklar arasındaki rekabete kurban gitmiştir.

— Sorun sadece bürokrasi mi?

— Bürokraside devamlılık olmaması da bir sorun ama bizde bakanlıklarda bir kıskançlık vardır. Bir bakanlık bunu ben yapayım der, üstlenir ama sonra da sahip çıkmaz. Başka ülkelerde böyle şeyler hükümet politikasıdır. Hükümetin de sahip çıkması gerekir. Devamlılık olmazsa olmaz. Politikacı gider ama bürokrat da gider. Türkiye'de bir sahipsizlik var. Siz ne kadar uğraşırsanız uğraşın, Türkiye'de bu tür uzun vadeli projelere sahip çıkılmıyor.

— Her proje hüsranla sonuçlanmış. Devamlı üzülmüşsünüz.

— İzin verirseniz bir de işin tatlı yanını anlatayım.

Bu tür projelerin başlangıcında tabii ki insani yaklaşımlar çok önemli. Gaziantep ve Kayseri'deki Küçük Sanayi Geliştirme Projesi'nde kontrpart olarak AID görevlisi Michael Cody adında bir İsveçli ile çalıştım. Benzeri projeleri başka ülkelerde gerçekleştirmiş. Türkiye'de de bir şey yapmak isteyen, "adım kalsın" diyen, son derece iyi niyetli bir yabancıydı. Türkçe bilmiyordu ama peşimden ayrılmazdı. Ben kahveye giderdim, insanlarla konuşup ilişki kurayım diye, o da arkamdan gelirdi. Kayseri'ye ve Gaziantep'e hayran oldu. Ama Michael Cody'nin en büyük merakı Gaziantep'ti. O yüzden Kayseri'ye bir gidersek Gaziantep'e üç, hatta dört gidiyoruz. Ankara'dan Adana'ya uçakla gideceksin. Adana'da Erciyes Palas'ta bir gece kalacaksın. O gece kebap yiyeceksin. Turan Pavyon'a gidecek "Zennube"yi seyredeceksin. Ertesi sabah arabayla, dört saatte Gaziantep'e gideceksin. Sonra dönüşte tekrar Adana'ya gelip doğrudan Ankara'ya geçeceksin.

— Gaziantep'e gitmek için Adana'da kalmaya mecbur musunuz?

— O zamanın şartlarında (1961-62) Adana'nın tek oteli Erciyes Palas'tı. Orada da tek bir tane klimalı oda vardı. Şimdi bir kere o tek klimalı odayı bulacak ve iki yataklı odada, yatakların birinde o, birinde sen kalacaksın. O yıllar Adana'nın en ünlü pavyonu da Turan Pavyon ve Turan Pavyon'da Zennube program yapıyor. Yani, Gaziantep'in gelişmesinin arkasında bu Zennube'nin rolü vardır. Turan Payvon'da gece yarısı saat 12 olur. Düm-

belekler çalar, ışıklar yanar söner ve Zennube görünür. Zennube, üzerinde siyah saten bir elbise. "Devlet gibi bir hatun!" Zennube öyle çıplak, dekolte kıyafetle sahneye çıkmazdı ama seksi bir hanımdı. Onun yüzünden kaç kişi öldürüldü! Zennube'yi olaylar çıkıyor diyerek Adana'da çalıştırmadılar. Mersin'e gitti, oradan Antalya'ya... Sonra mesleki hayatını tamamladı mı bilmiyorum ama Zennube çok önemli kadındı. Siyah saten elbisesi vücudunun bütün çizgilerini gösterirdi. Müthiş seksi. Şarkı söyler, oynardı. Biz de o Zennube'yi dinler, gider yatar, ertesi sabah da dört saatlik bir otomobil yolculuğuyla Gaziantep'e ulaşır, orada da kelle-paça çorbası içerdik. Kelle-paça çorbası, o zamanlar Gaziantep'in en meşhur yiyeceğiydi. Şehrin ortasından geçen yol boyunca dükkânlar vardı ve biz kebap yemekten çok kelle-paça çorbasını tercih ederdik. Michael Cody de alışmıştı. Kelle-paça satan dükkânın vitrininde büyükçe bir tencere durur, onun altında ispirto ocağı, üstünde de 100'lük bir ampul yanardı. Tencerenin üstünde şişler dizilidir. O şişlerin üzerine de üç veya dört tane kelle oturtulurdu. Kellelerin gözleri dışarı doğru bakardı. Pişmiş kelle, tencereden yükselen çorba buharıyla yukarıdan yansıyan 100'lük lambanın ışığı arasından kocaman gözleriyle etrafı süzerdi. Öyle acayip, gizemli bir manzara ki anlatılamaz. Bu sadece bir kelle-paçacıda değil, yol boyu sıra sıra dükkânların vitrinleri böyle. Kelle-paça yemenin de bir usulü vardı. Çorbacı önündeki bakır bir tasa kellenin etlerini bir güzel ayıklar, üstüne çorbayı koyar, yanına da pideyi verirdi...

— *Sarımsak ve sirke de ekleyince...*

— Ben koymazdım ama usulü öyledir tabii. Michael Cody'nin iki çocuğu ve çok güzel bir karısı vardı. İsveç asıllı, uzun boylu, zarif bir kadındı. Bu Gaziantep'i, gidiş-gelişlerimizi, Turan Pavyon'u falan o kadar çok anlatıyoruz ki, Michael'ın karısı tutturdu, ben de bir gün sizinle Gaziantep'e geleceğim diye. Ne yapalım, tamam dedik, gel. Yine aynı usul Adana'ya gittik. Onlar Erciyes Palas'ın klimalı odasında kaldı. Ben sıcaktan yandım. Kadın, siz her defasında ne yapıyorsanız ben de onu yapacağım demişti ama o gece Turan Pavyon'a gittik mi, gitmedik mi tam

hatırlamıyorum. Sabah oldu ve biz yola düştük. Gaziantep'e ulaştık. Gezdik ve akşamüzeri ben otel odasındayım ki kapı çalındı. Açtım, Cody. "Biz gitmek zorundayız. Araba buldum. Dönüyoruz" dedi. "Nereye dönüyorsunuz?" dedim, "Ankara'ya" dedi. "Ne oldu, bir şey mi oldu?" dedim. "Dönmek zorundayız" dedi. Tekrar "Ne oldu?" dedim, "Karım, burada kalamıyor" dedi. İyice meraklandım "Bir şey mi oldu, rahatsızlandı mı?" dedim. "Yok" dedi. "Yoldan geçerken çorba tencerelerinin üzerine dizilmiş koyun kellelerini görünce çok korktu ve morali bozuldu. "Ben bu şehirde kalamam. Bu şehirde yatamam. Bütün gece kellelerin gözleri beni izler, beni götür," diye tutturdu. Ben de Adana'ya bir araba buldum. Mecburuz" dedi. Karısını aldı götürdü.

— Bu proje çerçevesinde belli ki siz çok ciddi bir Anadolu turuna çıkmışsınız.

— Ben Anadolu'yu gezmekten çok hoşlanırdım. Esnaf Kefaletler Kooperatifleri hareketi başlayınca, Anadolu'nun her yerinde esnaf kooperatifleri kurulur oldu. Esnaf Kefalet Kooperatifleri'nin yanında esnaf dernekleri kuruldu. Demokrat Parti zamanında bunlar çok politize oldu. Daha sonraki yıllarda Adalet Partisi de bu kadrolardan çok yararlanmıştır. Şimdiki politikacılar pek yararlanmıyor ama o zamankiler bunların değerini çok iyi biliyordu. Çünkü bunlar orta sınıfı oluşturuyordu. Orta sınıf dediğimiz hem esnaf, hem de tarımla ilişkili varlıklı kesimdir. O yerin gerçek insanlarıdır. Onun için bunların toplantıları, şube açılışları kendi yörelerinde çok büyük olay olurdu ve Halk Bankası yönetimi de bu açılışlara katılırdı. Ben kooperatiflerle, küçük sanayi ile ilgileniyorum. Halk Bankası'nın başına da Halit Taşçıoğlu'nu genel müdür olarak atadılar. O da Ziraat Bankası'ndan gelme, Mithat Dülge'nin adamı. O da Anadolu'yu gezmiş, Anadolu'da tanınan bir adamdı. Halk Bankası eskiden Anadolu'da önemliydi, onun için geziler olurdu. Genel müdür beni severdi, esnaf da severdi. Gittiği her yere beni götürürdü. Yurtdışına gitmiş gelmiş, görmüş geçirmiş bir adam olarak kendime göre bir yaşam biçimim vardı. Biraz da başkalarına ukalalık ol-

sun diye bu yaşam biçimini abartırdım. Eskiden beri gördüklerimi yaşadıklarımı anlatmaktan hoşlanırım. Zaten bu gazetecilik merakım da oradan başladı. Ben hiçbir şeyi kendime saklayamam, başkalarına duyurmak isterim. Bazı şeyleri de abartarak anlatmak yaşam biçimimdir. Bunları, aktaracağım hikâyenin anlaşılabilmesi için belirtiyorum.

O yıllar Türkiye'de viski satılmazdı. Ankara'daki Amerikalılar'dan temin edilirdi. Kutu peynirler, yardım peynirleriydi. Yurtiçi gezilerde Genel Müdür Halit Taşçıoğlu "Güngör, arabanın arkasında viski var. Balık yumurtası da var. Bu akşam sana onları ikram edeceğim. Geç karşıma otur" derdi. Ben öyle akşamları viski filan içmem ama abartarak anlattıklarımdan adım çıkmış bir kere. Bunun zararını Trabzon'da gördüm. "Halk Bankası Genel Müdürü geldi" diyerek esnaf toplanmış. Sofra kurulmuş. "Geç karşıma otur" diye emretti genel müdür. "Güngör'ün viskisini arabanın arkasından getirin. Balık yumurtasını da" dedi. Getirdiler. Balık yumurtasını kestiler böyle iri iri... O rakısını içiyor, bir yandan da "Güngör viskiden başka bir şey içmez. Hadi, çekinme, iç, iç Güngör" diyor. Namus belası, bir iki yudum içtim, balık yumurtalarından da yedim ama midem isyan ediyor. Ben tamam dedikçe o, "Olmaz. Bak ben bunu senin için getirttim. İçeceksin" diyor. Hayatımda en büyük ıstırabı namus belasına (veya dil belasına) orada yaşadım. Yemekten kalktık. Otel odasına çıktım. Odanın önü balkon. Balkonun önü deniz. Bir yandan deniz vuruyor kayalara fışşş, fışşş. Öyle sıcak bir Trabzon akşamı ki anlatılamaz. Benim içim kalkıyor ama çıkartamıyorum.

— *Başka şehirlerdeki gezilerden de ilginç hatıralarınız vardır.*

— O zamanlar beni en çok etkileyen olay, Gaziantep'te bir girişimcinin bir mağarada hidrofil pamuk üretmesidir. Mağara deyince aklınıza ışıksız bir bodrum filan gelmesin, hakiki, taştan bir mağaraydı. Ama koskocaman. Mağaradan içeri giriyorsunuz, elektrik ampulleri yanıyor ve karşınızda "Hilal Hidrofil Pamukları." Benim çok hoşuma giderdi. Her gidişimde uğrardım, çaylarını içerdim. Cody'yi de götürürdüm. Derken biz ona Halk

Bankası'ndan 25 bin lira kredi verdik, bir makine aldı ve orada iplik üretmeye başladı.

— *Yine aynı mağarada mı?*
— Evet, o hidrofil pamuk üretiminin arkasında. İşte o adam Sani Konukoğlu'dur. Yani bugünkü Sanko Holding'in kurucusu olan girişimci. Hidrofil pamuk tesisini 1962'de kurmuştu. İplik makinesini 1963'te almıştı. O girişimci, Sanko Grubu'nun başındaki Abdülkadir Konukoğlu'nun babasıdır. Gaziantep'te yetiştirdiğimiz o sanat okulu müdürü de daha sonra politikaya girdi. Süleyman Demirel'in Milli Eğitim Müsteşarı oldu.

— *Ve bütün bunlar da unutuldu herhalde.*
— Bütün bunlar unutuldu. Günümüzün küçük sanayi siteleri bir sanayi çarşısı niteliğindedir. "Genel Hizmet Atölyesi" yoktur. Şimdi dikkat ederseniz son zamanlarda "Kümeleşme" diye bir laf çıktı. Bakınız kaç yıl olmuş? Biz bunu 1960 yılının başında hayata geçirmeye çalışıyorduk. Şimdi kümeleşmeden bahsediliyor. Kümeleşme ne demek? Deniyor ki bir sanayi çarşısında hiç olmazsa bir bölüm buzdolabına parça yapsın, bir bölümü otomotive çalışsın. Kümeleşme, belli sektörlerde ihtisaslaşmanın adı oldu günümüzde. Halbuki bu, o zamanlar bu yerleri kurarken olsaydı bugün Türkiye'nin, sanayinin, özellikle KOBİ'lerin yapısı bambaşka olurdu.

— *Siz bu arada Halk Bankası'nda çalışıyor musunuz?*
— Ben Halk Bankası'nda müdür kadrosundayım. Bankadaki sıfatım "Küçük Sanayi Kredileri Müdürü" ama ben bu tür işlerle uğraşıyorum.

YEDİNCİ BÖLÜM

Devlet Planlama Teşkilatı Dönemi

Artık sınav usulünü benimsemişim, ezberlemişim. Usul icabı kendimi önce Türkçe tanıttım. Sonra dil bilgimi belgelemek için İngilizce anlatmaya başladım... Tecrübeliyim ve ne soracaklarını gayet iyi biliyorum. Anlattım... Anlattım... Artık "Tamam, çıkınız" demelerini bekliyorum. O sırada beklemediğim bir şey oldu. Heyetin bir azası "Sayın Uras, Teberruz Hanım'a nerede, nasıl rastladınız?" dedi. Ben biraz şaşaladım, ama kendimi çabuk toparladım. Ve ondan sonraki yaklaşık bir buçuk saat, tüm imtihan heyeti Madras maceralarımı teferruatıyla öğrendi..."

DPT İktisadi Planlama Dairesi uzmanları, Daire Başkanı Günal Kansu ile.

— Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) çalışmaya nasıl başladınız? O sırada sınavla eleman alınıyordu herhalde.

— Evet, ben de sınavla, hem de üç sınavdan sonra girebildim. O zamanın şartlarına göre ağır sayılır. DPT kurulduğunda çok küçük bir teşkilattı. Kuruluş kanununa göre topu topu 34 uzman kadrosu vardı. Uzman kadrolarına deneyimsiz gençler, uzman yardımcısı unvanıyla alınıyor, deneyimlilerse sözleşmeli olarak teşkilatta görevlendiriliyordu. Mukaveleli uzmanların eski kuruluşlardaki kadrolarıyla bağı devam ediyordu. Sözleşmeli uzman olabilmek için de yazılı ve sözlü sınavı yapılıyordu. Sözleşmeli uzman imtihanda başarılı olursa bir yıllık sözleşme yapılıyordu. Bu bir yıl süresince, uzmanın kabul edilmiş ve basılmış üç araştırması olmalıydı ki gelecek mart ayında sözleşmesi yenilensin. Yoksa güle güle derlerdi.

— Ne tür araştırmalar bunlar?

— Türkiye'de para - banka sisteminin yeniden düzenlenmesi, Türkiye'de yabancı sermaye teşvik mekanizması nasıl olmalı gibi... Yani uzmanlık alanı ile ilgili araştırmalar olacak, DPT tarafından uygun görülecek ve bastırılacak. Planlama'da, kurulduğundan bugüne en fazla araştırma yapan, araştırması basılan kişi benim. Ben bolca araştırma yaptım.

— Her sene üç tane çok mudur?

— Ben daha fazlasını yapardım. Sınavlar çok ciddi olurdu. Bu sınavlarda 25-30 kişilik sınav heyetinin çoğunluğunu daha çok Mülkiye hocaları ve DPT'nin müsteşarı ve daire başkanları oluştururdu.

— Tekrar Planlama hikâyenize dönelim. Kaç yayınınız var?

— Devlet Planlama Teşkilatı'ndayken yayına daha çok vakit bulabiliyordum. Gazete yazıları başlayıp günde iki ayrı gazeteye yazı yazınca yayın işi aksadı. Son iki yılda iki yayın imkânı oldu. Bunların biri TÜSİAD'ın ilk on yılının anlatıldığı yayındır. Diğeri "Olaylarla Alaylar" diye adlandırdığım, yaşanmış olayların mizahi yanlarını öne çıkaran bir yayındır. Bu da *Bak Ben Sana Anlatayım* başlığıyla Doğan Kitap tarafından yayımlandı.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayınlar kataloğuna göre kuruluşundan bu yana en çok yayını olan uzman benim. Rekorum kırılmadı. Devlet Planlama Teşkilatı döneminde kapaklı olarak yayımlanan araştırmalarım, yayın sırasına göre şunlardır: *The Cooperative Movement in Turkey,* Mart 1965, 20 s.; *Yatırım İndirimi*, Şubat 1966, 105 s.; *Tarım Sektörü ve Kooperatifçilik*, Mart 1966, 81 s.; *Türkiye'de Sigorta Sorunu*, Mayıs 1966, 177 s.; *Gümrük – 474 Sayılı Kanuna İlişkin Gümrük Taksitleme ve İndirimi Uygulaması*, Haziran 1966, 95 s.; *Özel Sektörün Gelişmesini Etkileyen Faktörler*, Haziran 1966, 207 s.; *Özel Sektörün Gelişmesinin Hızlandırılması İçin Teklifler*, Temmuz 1966, 57 s.; *Small Industry in Turkey,* Mayıs 1967, 30 s.; *Özel Sektörü Teşvik Tedbirlerinin Uygulama Sonuçları*, Mayıs 1967, 59 s.; *Agricultural Credit and Marketing Cooperatives*, Kasım 1967, 60 s.; *Küçük Sanayi ve El Sanatları*, Mart 1969, 106 s.; *Tarım Kredisi Sorunu,* Nisan 1969, 120 s.; *Mükerrer Sigorta (reasürans) İnhisarı Sorunu*, Haziran 1969, 144 s.; *Banka Kredi Sisteminde Gelişmenin Hızlandırılması Konusunda Not,* Ağustos 1969, 69 s.; *Tahvil Sorunu*, Temmuz 1970, 58 s.; *Recent Economic Policies in Turkey*, Kasım 1970, 60 s.; *Bankaların Reklam ve Propaganda Harcamaları ve Basın ve Radyo Reklamları Konusunda Not*, Mart 1971, 27 s.; *Medium term Lending in Turkey*, Nisan 1971, 31 s.; *1963 – 1971 Para – Kredi Gelişmeleri ve Özel Kesiminin Finansmanı Konusunda Bir Deneme*, Ekim 1972, 24 s.; *Tarım Sektöründe Kredi Sorunu*, Nisan 1975, 31 s.; *Para Kredi ve Mali Aracı Kuruluşlar*, Haziran 1973, 23 s.

Planlama yayınları dışında basılı yayınlarım ise şunlar: *Halk Kredisi ve Türkiye'de Tatbiki*, Ege Matbaası, Ankara 1955, 40

s.; *Küçük Sanayiciler için Kooperatif*, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1965, 80 s.; *Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Kooperatifleri,* (Margeret Digby'den tercüme), Doğuş Matbaası, Ankara 1966, 24 s.; *Tarım Kooperatifleri ile Devlet Arasındaki İlişki*, Doğuş Matbaası, Ankara 1966, 40 s.; *İkinci Beş Yıllık Plan Özel Sektör İçin Neler Getiriyor?* Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1967, 48 s.; *What will the Second Five car Development Plan Bring to the Private Sector,* Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1967, 52 s.; *Sanayiciler İçin Teşvik Tedbirleri*, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1968, 110 s.; *Devalüasyon Öncesi ve Sonrası Ekonomik Gelişme Politikası*, Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1971, 32 s.; *Recent Economis Policies in Turkey,* Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1971, 42 s.; *Tarım Satış Kooperatifleri Sistemi Yoluyla Tarım Ürünleri Fiyat Destekleme Politikasının Finansmanı Sorunu*, Şark Matbaası, Ankara 1971, 68 s.; *Türkiye'de Sermaye Piyasası*, Şark Matbaası, Ankara 1973, 20 s.; *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Formül Matbaası, İstanbul 1979, 375 s.; *Borsa,* Sabah Yayını 1990, 96 s.; *Turkey, From Ten Thausand Years of Civilization to the Present* (Y. Karakoyunlu ile ortak yayın) Creative Yayıncılık 1991, 320 s.; *Ekonomide Özallı Yıllar (1980-1990)* Afa Yayını 1993, 178 s.; *Fikir Üreten Fabrika, TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980*, Feyyaz Berker ile, 2009, Doğan Kitap, 340 s.; *Bak Ben Sana Anlatayım, Olaylarla Alaylar,* Doğan Kitap, 2010, 254 s.

— İlk sınavınızda neden planlamaya giremediniz?

— Askerliğimi bitirdim. Prof. Besim Üstünel İktisadi Planlama Dairesi Başkanı. Beni tanıyor. "Planlamaya gel, para banka konularında bize yardımcı ol" dedi. Bu yeni teşkilata girmek bana cazip geldi. Teşkilatın açtığı imtihanı, çoğu daha önce Mülkiye'den beni tanıyan öğretim üyesi 24 kişilik bir heyet yapıyor. İlk imtihana girdim. Önce "Anlat bakalım, kimsin?" dediler, anlattım. Ondan sonra "Bu anlattıklarını bir de İngilizce anlat bakalım." Anlattım. Sonra Prof. Cahit Talas, çalışma ekonomisi hakkında sorular sordu. Prof. Reşat Aktan, tarım konusunda sorular sordu. Her profesör kendi konusuyla ilgili soru soruyor. İşin il-

ginç yanı, beni imtihan edenlerin yirmi dördünün en az on sekiziyle tanışıyorum. Ya hocalığımı yapmışlar, ya beraber bir çalışma yapmışız ya da bir dernekte beraberiz. Yani onlar beni tanıyor, ben onları. Tamam dedim. Besim Üstünel Ekonomik Planlama Dairesi Başkanı olarak beni davet eden kişi. O da sınav heyetinde. Sınav ve mülakat da iyi geçti.

— *Sonuç ne oldu?*
— "Seni alamayacağız" dediler. Neden? İsmail Ertan "Onun derecesi yok" demiş. Ne derecesi? Mastır. O zamanlar İsmail Ertan, Planlama'da Koordinasyon Dairesi Başkanı. Ciddi bir maliyeciydi, maliye müfettişliğinden gelme. O da sınav heyetinde. O zamanlar mastır derecesi çok yeni bir akademik dereceydi. Türkiye'de yoktu, Amerika'daki üniversitelerden alınıyordu. Amerikanvari teşkilatın yöneticileri de haklı olarak ABD üniversitesinden derece alanları tercih ediyordu. Maliye Bakanlığı o zamanlar, iyi eğitim görmüş insanları Amerika'ya gönderirdi. Bazı arkadaşlarım Amerika'da mastır derecesi almıştı. Planlamanın kuruluşunda, ilk planlamacıların bazılarını da Amerika'ya göndermişlerdi. Mesela Hikmet Çetin, dokuz ayda mastır almış gelmişti.

— *Bu durumda mastırsız biri olarak DPT'ye girmekten vazgeçmeyi düşünmediniz mi?*
— Hayır, Halk Bankası'nda işim var. Ama gönlüm o teşkilatta. Çok itibarlı bir kuruluş. Gazetelerde, radyoda her gün bu teşkilattan söz ediliyor. Bir süre geçtikten sonra Planlama'dan bir arkadaşım "Güngör, İsmail Bey kabul etti, seni alacağız" dedi. Ben de peki dedim, nasıl olsa sınavı geçtik. Herhalde form doldurmak için beni çağırıyorlar dedim. Planlama teşkilatına gittim. "Yeniden sınava gireceksin" dediler. Yine aynı jüri. Yine aynı sınav. Sonuç: Kazanmışım. Bu kez "derecem olmadığı için bana itiraz eden daire başkanı" işe girmemi kabul etti, ama derecem olmadığı için çok düşük bir ücret önerdi. Para mühim değil diyeceğim ama aynı seviyedeki arkadaşlarıma göre farklı bir durumda kalacağım. Çok üzüldüm. Başlamadım işe...

— *Daha sonra ne yaptınız?*
— Halk Bankası'nda çalışmayı sürdürdüm. Kooperatifçilik, esnaf ve küçük sanat erbabının sorunlarıyla ilgileniyorum. Bu işlerin uzmanıyım. OECD ve Dünya Bankası gibi teşkilatlar da, bu tür konulara ilgi gösteriyor. Kooperatifçilik, sanayi, küçük el sanatlarının gelişmesi ve Hindistan'daki planlamayı öğrenmem için beni Hindistan'a gönderdiler. Kırk gün Hindistan'da kalacağım, Yeni Delhi'de.

— *Sene kaç o zaman?*
— 1963 yılı. Hindistan'da güzel bir otel var, orada kalıyorum. Bana muntazam randevular alınıyor. Alınan randevularda ilgili yerlere götürüyorlar. Bugün Hindistan'a gidenler, Hint kumaşları falan alıyor ya, bütün bunların arkasında ciddi bir planlama ve çalışma var. O zamanlar gayet ilkel el tezgâhları ile ilkel dokumalar yapıyorlar. Halbuki OECD programı çerçevesinde, özellikle kuzey memleketlerinden gelen uzmanlar, onlara bu el tezgâhlarında ne tür ürün kullanılacağını, ürünün renginin ne olacağını, yerli boyaların nasıl kullanılacağını, taşları ham haliyle satmak yerine, yarı kıymetli taşlarla neler yapılabileceğini anlatıyorlar. Elde çekiçle, teneke veya bakırdan yapılan ürünlerin nasıl bir dizayn uygulanırsa daha iyi satılabileceğini öğretiyorlar. Eğitim seviyeleri bizden daha düşük olduğu halde, köylüleri kooperatif şemsiyesi altında üretime yöneltiyorlar. Tarım ürünlerinin kooperatifler ile nasıl değerlendirildiğini gördüm.

Bizim sanayi sitesi dediğimiz, küçük sanayi gelişme merkezlerinin nasıl oluştuğunu bana anlattılar. Her merkez belirli bir üretim dalı için kurulmuş. Birinde sadece metal mutfak eşyası yapılıyor. Büyük pres merkezde. Desenler merkezi olarak belirleniyor. Ustabaşı üreticilere ne yapacaklarını söylüyor. Onlar ürünleri hazırlayıp merkeze getiriyor. Merkez de ürünleri pazarlıyor.

Hindistan planlama teşkilatını ziyaret ettim. O zamanlar başbakan, Nehru'ydu. Her sabah saat 07.00 de planlama teşkilatına gelir ve planlama müsteşarıyla ikisi karşılıklı otururlar. O günkü gazeteleri beraber okur, haberleri beraber tartışırlardı.

Bunu hep anlatmaya çalışıyorum. Hindistan'ın bugünkü durumuna gelişinde planlamanın çok büyük bir etkisi vardır. Bunun üzerinde çok iyi durulmalıdır. Hindistan, sadece planlamadan yararlanmadı. O zamanlar Dünya Bankası'nın imkânlarından, OECD'nin teknik imkânlarından en iyi yararlanan Asya ülkesidir.

Hindistan'dan sonra Pakistan'a, Bangladeş'e gittim. Onlara da benzer imkânlar sağlandı. Hindistan ile Pakistan'ı, Hindistan ile Bangladeş'i hiçbir şekilde karşılaştıramayız. Yeni Delhi'de o zamanların en güzel otelinde kaldım. O zamanlar Hindistan'da sefalet vardı. Sefalet vardı ama hayret edilecek şekilde insanların kanaatkârlığı da vardı. Daha sonraki yıllarda Meksika'ya gittiğimde dikkatimi çeken, zenginlerin duvarlar arkasında yaşamasıydı. Şimdi nasıldır bilmiyorum ama 1963'lerde Hindistan'da duvar yoktu. O büyük malikânelerin bile duvarları yoktu. Malikânelerin ne kadar lüks içinde olduklarını dışarıdan görüyorsunuz ama yoldan ufacık bir dere akıyor ve o derenin etrafında bütün gün fakirler yatıyor. Zenginlik ve o fakirlik bir arada, yan yana. Tabii ben elli yıl öncesinden söz ediyorum.

— *Hep Delhi'de mi kaldınız?*
— Yeni Delhi'de benim programımla ilgilenen kamu görevlileri bir gün bana "Sizden bir ricamız var" dediler.

— *Bu arada siz Hindistan'da tek başınasınız değil mi?*
— Evet, tek başımayım. Bana dediler ki, "Burada çok büyük bir coğrafya kongresi toplanacak. Coğrafya kongresi için dünyanın çeşitli ülkelerinden insanlar gelecek. Bunları yerleştirmek mecburiyetindeyiz, otellerde de yer yok. Sizden rica etsek, bir haftalık bu coğrafya kongresi boyunca, size başka bir program ayarlasak, Madras'a göndersek sizi..." Yapacak bir şey yok, peki dedim. O zamanlar da çok büyük bir Humphrey Bogart pardösüsü var bende, pardösümü giydim. Ha, şunu da söyleyeyim, gündüzleri ne kadar sıcaksa geceleri de o kadar soğuk oluyor Hindistan. Madras, biliyorsunuz en ucunda Hin-

distan'ın. Şunu da arz edeyim, o zamanlar telefon falan da pek yok, kimse benim nerede olduğumu bilmiyor. Madras'ta uçaktan indim, üzerimde pardösüm var. Aşağıdan bir sıcaklık geliyor. Önce bacaklarım yandı. Sonra sadece bacaklarım değil, her yerim yanmaya başladı. O kadar sıcak bir rüzgâr esiyor ki anlatılamaz. Elimde gitmemi istedikleri otelin adresi, etrafıma bakındım. İki tekerlekli çekçekler var, adam önden çekiyor. Müthiş sefalet. Adama kâğıdı verdim. Adam başladı koşmaya. Hayatımda ilk defa korktum. Üzerimde pardösü, insanlar çıplak. İnsanlar sürekli üzerimi mıncıklıyor "Sahip bahşiş, sahip bahşiş" diye. Nereye gidiyorum, ne oluyorum? Müthiş bir korkuya kapıldım... Öyle bir moral bozukluğu içerisindeyim ki, anlatılır gibi değil.

Otele ulaştık. Kâğıdı verdim. Adam "Not available sir" dedi. Hindistan'da en moral bozucu cevap "Not available sir" yani "Mümkünatı yok" ifadesidir. Nasıl olur? Peki, ben ne yapacağım? "Not avilable sir!" Görevli insafa geldi. "Bilmem nerede başka bir otel var, oraya git" dedi. Elimde bavulla oraya gittim, o da "Not available sir" dedi. Ne yapacağımı sordum. Bana "Şehrin dışında bir otel var, orada kalır mısınız?" diye sordular. Ben şaşkın durumdayım. Orası biraz uzak, "Taksiyle gideceksiniz" dediler. Peki dedim. Taksi buldular. Meskûn bölgenin dışında, müthiş rutubetli bir yere girdim. Görevli bana bir oda gösterdi. Hani hapishane gibi derler ya, işte o biçim. Bir koridor üzerindeki odalardan biri. Koridora bakan yerin üstünde bir klima. Odaya giriyorsunuz, içerde bir yatak var, pencere yukarıda. Otelde benden başka hiç Avrupalı yok. Hintliler ve erkekler. Orada da hayatımın ikinci korkusunu yaşadım. Ankara'da bir film izlemiştim, adam bir yere gider ve yok olur, izi kalmaz. Bu anlattıklarımı yaşamayan anlayamaz.

— *Madras'ta sizi karşılayan kimse olmadı mı?*

— Yok. Bana git dediler, gittim ama neden gittim? Seyahat giderlerimi OECD karşılıyor. Şimdi tam hatırlamıyorum. Madras'ta OECD'ye mi başvuracaktım? OECD'nin temsilcisi mi vardı? Bunların hiçbirisini hatırlamıyorum. Benim orada olduğumu

bir Allah'ın kulu bilmiyor. Madras'ta olduğumu, beni oraya yollayan Yeni Delhi'deki kamu görevlisi biliyor ama beni gönderdiği otelde yer bulamadığımdan, başka bir yerde kaldığımdan haberi yok. Elbiselerimle, görünüşümle sıradışı bir adamım. Bir ara aklıma geldi, Madras'ta bir Türk fahri konsolosu olduğunu duymuştum. Masanın üzerinde bir rehber var. Rehber Latin harfleriyle ve İngilizce "Turkish honorary consulat" diye bir telefon numarası bulunca nasıl sevindim anlatamam. En büyük korkudan sonra, hayatımın en büyük sevincini yaşadım. Telefon ettim. "Ben" dedim, "Türk'üm, Türk Hükümeti'nden geldim." Karşımdaki "I'm Uncle Mustafa, I'm coming immecliately." (Ben Mustafa Amca, hemen geliyorum) dedi. Birisi geliyor ama geliyor mu gelmiyor mu? Bir saat sonra yaşlı bir Hintli adam geldi, kısa boylu. Üstünde eskimiş bir smokin. Sarıldı, öptü beni. Ben şaşırdım. "Bir davet var, şimdi oraya gidiyoruz. O davete gidiyordum, sizin geldiğinizi duyunca buraya geldim" dedi. Kapının önüne çıktık. Kapıda, bizim Murat 124'ten daha külüstür bir araba. İçinde Hint giysileriyle gözlüklü bir şoför, önünde bir Türk bayrağı. Uncle Mustafa kendini anlatıyor.

Haydarabat'ta çok varlıklı bir Müslüman ailenin çocuğu. Hintliler Haydarabat'ta Müslümanlar'ın elinden varlıklarını alınca Madras'a geçmiş. Evleri, toprakları Haydarabat'ta kaldığı, varlıklarının çoğuna el konulduğu için, halleri vakitleri pek iyi değil. Karısı padişah sülalesinden bir Türk olduğu için, bizim Türkiye büyükelçisi "Seni fahri konsolos yapalım" demiş. Böylece hem onore edilmiş, hem de aileye koruma sağlanmış. Karısını Kahire'de bulmuş. Osmanlılar İstanbul'u terk ettikten sonra bir bölümü Mısır'a gitmiş. Karısı Mısır'a giden ailelerden birinin kızı, bir Osmanlı prensesiymiş.

Uncle Mustafa ile şehrin dışına bir yere gittik. Bir yeşilliğin üzerinde, etrafı bezlerle çevrilmiş bir bahçe. Bahçenin içinde smokinli erkekler, tuvaletli kadınlar. Yüzde 90'ı Avrupalı, yüzde 10'u Hintli. Tam emperyalist, kapitalist bir tablo. Hani eski filmlerde gördüğümüz gibi. Smokinli orkestra elemanları müzik yapıyor. Kadınlar ellerinde şampanya kadehleriyle dolaşıyor. Orada en

İran Başbakanı Huveyde konuşuyor, Türk heyeti dinliyor. Meşhur "Efsane", Huveyde'nin arkasındaki hanım.

rüküşler smokinli Uncle Mustafa ile saf ve bakir Türk memuru Güngör Uras. Uncle Mustafa, beni genç bir kız ile tanıştırdı. "Teberruz, my daugther" (Teberruz, kızım) dedi. Hindistan'da ilk defa benden uzun bir kız gördüm. Esmer, Türk-Hint karışımı, zarif bir kız. Cambridge'de okumuş. Hindistan'da babasının yanına gelmiş ama ülkesinde olmaktan mutsuz bir genç kız. O andan itibaren hayatım değişti.

— *Teberruz'a âşık mı oldunuz?*
— Teberruz'a âşık olmadım, vuruldum. Birkaç gün Teberruz'la arkadaşlık ettikten sonra kafalarımız karışmıştı. Beni bıraksalar Madras'ta kalacağım. Onu bıraksalar, Ankara'ya gelecek... O zamanlar böyle bir maceraya atılmak, dışarıdan kız alıp gelmek falan, kolay mı? Ben memurum, kız gelse benim memur maaşımla ne olur? Neyse... Teberruz olmasaydı ben orada bir hafta ne yapardım? Bilemiyorum. Yine aynı otelde kaldım. Ama Teberruz sayesinde Madras'ın görülemeyecek yerlerini gördüm...

— *Madras'ta Teberruz'dan ayrıldınız ve o aşk öylece bitti mi?*
— Bir iki kere mektuplaştık ama öyle kaldı. Teberruz ve Uncle Mustafa hakkında arkadaşlarımdan bilgi almaya çalıştım. Ama yeterli bilgi edinemedim. Mülkiye'den arkadaşlarım, özel-

likle Taşkın Oran Yeni Delhi'de büyükelçi oldu, İldeniz Divanlıoğlu büyükelçi oldu. Cihat Alphan, Kaya Toperi büyükelçi oldu. Ben onlara hep Uncle Mustafa ve ailesini sordum. Olmadı. Olmadı. Hayatta izini kaybettiğim üç kız var. Önce Niçağ Muradoğlu sonra Teberruz ve de Efsane.

— *Efsane mi? Bir kadın adı olarak müthiş! Adı gibi miydi?*
— Hindistan hikâyesi bölünecek ama anlatayım.

İran'da Humeyni rejimi kurulmadan ülkeyi Şah Rıza (Pehlevi) yönetirken, Başbakan Huveyde, Şah'ın sağ kolu olarak ülkenin güçlü adamıydı. Şah, Türkiye'den boru hattı geçirecek, Şah Türkiye'ye gaz satacak, Şah, Edirne-Tahran karayolunu finanse edecek, Şah 1 milyar dolar kredi verecek gibi ümitlerle akşam yatıp sabah kalktığımız günlerde, İran hükümeti, Türkiye'nin ileri gelen işadamlarını Tahran'a çağırdı. Türk hükümeti de bu çağrıyı memnunlukla karşıladı. Çünkü sık sık Türklere gücendiğini söyleyip vaatlerinden dönen Şah'ın bu sefer karara varıp eyleme geçmesi söz konusu olabilirdi. TÜSİAD üyesi işadamlarından oluşan bir heyet Tahran'da Başbakanlık binasında, Bakanlar Kurulu odasında Başbakan Huveyde tarafından kabul edildi. Heyette Rahmi Koç, Feyyaz Berker, Asım Kocabıyık ve daha başka büyük sanayiciler vardı. Bu toplantıya ben de "kâtip" kontenjanında katıldım.

Huveyde renkli bir kişiydi. İran'da Şah'tan sonra en güçlü adam olduğunu karşısındakine hissettirebilmek için elinden geleni yapıyordu. Üzerindeki her şey ipekli ve markalıydı. Yakasında, her gün tazelendiği ve yurtdışından uçakla getirtildiği rivayet olunan bir orkide taşıyordu. Arkasında ne bir özel kalem müdürü, ne bir koruma polisi, tek bir erkek görevli yoktu. Sadece nefes kesen güzellikte, ince, uzun, zarif bir hanımla dolaşıyordu. Adının Efsane, babasının Türk olduğu söylenen bu hanım, o ayağa kalkınca ayağa kalkıyor, o oturunca bir iskemle çekip arkasına oturuyor, ayak ayak üstüne atıp dudaklarından eksilmeyen tebessümle Huveyde'yi izliyordu.

— *Bir tür dekor!*

— Huveyde'nin karşısındakilerin, Huveyde ne söyler, ne anlatır ve ne yaparsa yapsın, gözlerini arkasındaki Efsane'den kurtarmaları imkânsızdı. Hem Huveyde, hem Efsane, ikisi de bunun farkındaydı. Belki bu da Huveyde'nin yakasındaki orkide gibi, "aksesuar"ın bir gereğiydi. Huveyde işadamlarını uzun Bakanlar Kurulu masasının bir yanına dizdi. Kendisi karşıda, ortadaki koltuğa oturdu. İki, üç iskemle ilerisine, İran Petrol Kurumu'nun genel müdürünü oturttu. Arkasında da nefes kesen Efsane... Ayak ayak üstüne atmış, mütebessim, Türk işadamlarıyla konuşmaya başlamadan Huveyde, "Pardon" dedi. "Şu Avustralya başbakanına bir telefon etmem gerekiyordu. Unutmuşum." Masanın üzerindeki telefonu çekti. Önce iki-üç Farsça kelime, sonra başladı İngilizce konuşmaya. "Avustralya'da 80-100 milyon sığır besleyin bizim için. Parasını vereceğiz. Uçağa kor, buraya gönderirsiniz. Parasını vereceğiz... Hadi güle güle." Sonra başladı Türk işadamlarına "Dokunmayın çiçeklere, yazık olur emeklere" teorisini anlatmaya:

"Bizim Eyran'da yahşi ve çok büyük işadamlarımız vardır. Ama biz bunların daha yahşi, daha büyük olmasını isteriz. O kadar yahşi ve de büyük olsun ki, Avrupa, Amerika, yani dünya işadamları onlarla boy ölçüşmeye yarışsın. Bunun şartı, bazı şeylere göz yumacaksın. Vergi ödemiyor. Kanuna karşı şunu yapıyor. Bunu yapıyor. Pek üstüne gitmeyeceksin. Özel sektör hassastır. Hemen ürker. Onlar büyük ve yahşi olduklarında, nasıl olsa İran da büyük ve yahşi ülke olur. Şah'ın ve benim politikam budur. Özel sektöre karşı hassasız. Onu rahatsız etmemek için, bazı şeylere göz yumarız. Çünkü biliriz ki, dokunmayın çiçeklere, yazık olur emeklere..." Ama bu politikalar İran'ı öyle maceralara sürükledi ki, sonunda sadece çiçeklere ve emeklere yazık olmadı. Başbakan Huveyde Devrim Muhafızları'nın kurşunlarıyla hayatını kaybetti. Şah kahrından öldü. Ben saf ve bakir bir Anadolu çocuğu olarak, bir saat boyunca üzerinden gözlerimi ayıramadığım Efsane'yi İran'a gidip gelen herkese sordum durdum. Ne olduğunu öğrenemedim. Gerçekten ismi gibi Efsane'ydi.

— *Tekrar Hindistan hikâyesine dönelim...*
— Madras'ta bir haftalık arkadaşlıktan sonra Teberruz ile gözler yaşlı, kalpler üzgün vedalaştık. Delhi'ye döndüm. Oteldeki eski odama yerleştim. Benimle ilgilenen kamu görevlisi yine beni aradı. "Türkiye Planlama Teşkilatı'ndan bir heyet geldi. Heyet başkanına iyi bir oda bulamıyoruz. Sizin odanızdaki ikinci yatakta kalmasına izin verir misiniz?" dedi.

— *Gelenleri tanıyor musunuz?*
— Çoğu Mülkiyeli ve tanışıyoruz, konuşuyoruz. Odamda kalacak olan Günal Kansu'yu tanımıyorum. Benden genç bir Mülkiyeli, aynı odada üç gün kaldık. DPT'de ona sektör programları şube müdürlüğü teklif edilmiş, göreve başlamak için programını tamamlayamadan Türkiye'ye döndü.

— *Devlet Planlama Teşkilatı'na nasıl girdiniz peki?*
— Hindistan'da programım tamamlandı. Ankara'ya döndüm. Halk Bankası Genel Müdürlüğü'nde Küçük Sanayi Kredileri Müdürü olarak çalışmayı sürdüreceğim. Döneli birkaç gün olmuş. Günal Kansu beni aradı. Yeni Delhi'deki otelde aynı odayı paylaşırken bolca konuşmuştuk. O benim ne yaptığımı biliyor. Ben onun ne yaptığını ve ne yapacağını biliyorum. Daha önce Planlama'da iki sınava girdiğimi de ona anlatmıştım. "Üstat, ben İktisadi Planlama Şubesi Müdürlüğü'ne getirildim. İkinci Beş Yıllık Plan hazırlığına başlıyoruz. Müsteşar ile görüştüm. Size aynı görevi yapan uzmanlarla eşit maaş ödenecek. Öğleden sonra gelin. İşe başlayın" dedi. Öğleden sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na gittim. Günal Kansu "Üstat," dedi, "kusura bakma, formalite... Saat 15.00'te bir defa daha sınava gireceksin."

Şaşırdım, ama itiraz da etmedim. Artık kanıksamıştım. Saat 15.00'te sınavın yapıldığı salona beni çağırdılar. Yirmi dört kişilik "mutat" sınav heyeti yerine, bu defa on beş kişilik, daha dar kadrolu bir heyet toplanmış. Yirmi dört kişilik kadrodaki hocaların çoğu da orada. Artık sınav usulünü benimsemişim, ezberlemişim. Usul icabı kendimi önce Türkçe tanıttım. Sonra dil bilgimi belgelemek için İngilizce anlatmaya başladım. Tecrübeliyim

ve ne soracaklarını gayet iyi biliyorum. Anlattım... Anlattım... Artık "Tamam, çıkınız" demelerini bekliyorum. O sırada beklemediğim bir şey oldu. Heyetin bir azası, "Sayın Uras" dedi, "Teberruz Hanım'a nerede, nasıl rastladınız?" Ben biraz şaşaladım, ama kendimi çabuk toparladım. Ve ondan sonraki yaklaşık bir buçuk saat, tüm imtihan heyeti Madras maceralarımı teferruatıyla öğrendi.

İşin ciddiyetini kaybetmesinden sonra artık o teşkilata girme şansımım tamamen yok olduğuna inanmıştım. Salondan çıkmak üzere sandalyeden kalktığımda, renkli Hindistan aşk macerasının etkisindeki imtihan heyeti üyeleri mütebessim beni süzüyordu ama ben yıkılmıştım. Heyet başkanı ve teşkilatın başı olan kişi beni yanına çağırdı. Ayağa kalktı, elimi sıktı, "Sayın Uras" dedi, "Hemen işe başlayın. Mukavelenizi emsalleriniz seviyesinde yapacaklar. Sakın bir yere ayrılmayın. Çünkü saat beşte İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı komisyon toplantısı var. Bazı komisyonların sorumlusu siz olacaksınız" dedi. Böylece Planlama'da paldır küldür işe başladım. Dediğim gibi yıkılmıştım. İki kere en ciddi imtihanda rakiplerini geç. Seni işe almasınlar. Üçüncüde, Madras'taki aşk maceranı anlat. İşe gir... Olacak iş miydi? Ben bir süre kendime gelemedim.

— *DPT'de hangi birimde başladınız çalışmaya?*
— Planlama'da ben zannediyorum ki para, banka, kredi, küçük sanayi, kooperatifçilik gibi deneyimim ve birikimim olan konularda çalışacağım. O sırada müsteşar değişti. Ziya Müezzinoğlu ayrıldı. Memduh Aytür müsteşar oldu. Memduh Aytür, astığı astık kestiği kestik bir kişiydi. Bir gün "Memduh Aytür seni çağırıyor" dediler. Odasına girdim. Sen kimsin falan, hiç sormak yok.

— *Tanıyor sizi herhalde...*
— Ben ilk defa görüyorum. Tabii olarak o, çağırdığı uzmanın kim olduğunu daha önceden öğrenmiş, biliyor. "Bundan sonra" dedi, "Askeriye'ye sen bakacaksın. Milli Emniyet'e de sen bakacaksın." Bunlar aslında İktisadi Planlama Dairesi'nin sorumluluk alanına dahil değil.

— Milli Savunma Bakanlığı ve Milli Emniyet'in nesine bakacaksınız?

— Devlet Planlama Teşkilatı her kamu kuruluşunun yatırım ve cari harcamalarını inceliyor. Her yıl bütçe hazırlıkları öncesi kuruluşların cari harcamalarının sınırını ve yatırım harcaması yapılacak projeleri belirliyor. Bunlar uzmanların kişisel kararlarıyla olmuyor. Proje değerlendirmesi yapılıyor. Bana görev verilene kadar Milli Savunma ve Milli Emniyet'in cari harcama ve yatırım ödeneklerini, savunma bütçelerini, Fikret Elbizim Paşa izlerdi. Daha sonra Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun başkanı oldu.

Ben Milli Savunma bütçelerini izlemeye başladım ama Fikret Elbizim Paşa beni muhatap almıyor. Bakıyorum, müsteşarın kapısının önündeki askıda general şapkası asılı. Bizim sorumluluğumuz "Diğer Cari Harcamaları" denilen doğrudan ordunun ana işlevi ile ilgili olmayan harcamalar. Orduevleri, yazlık kamplar, cari harcamalar. Orduevleri, askeri eğitim merkezi, yazlık kamplar denizden gelecek düşman taarruzuna karşı tahkimat, kamplara giden yollar, stratejik kılçık müdafaa yolları olarak bana anlatılıyordu. Ben bu harcamalara itiraz edince kıyamet kopuyordu.

Hiç unutmam o dönemi. Milli Savunma bütçeleri hazırlıkları başladığında, Yunan tehlikesine karşı manevralar başlar, Ege'de Türk ve Yunan uçakları arasında it dalaşı olurdu. Derken beni Milli Savunma Bakanlığı'na davet ederler. Bir odaya kapatırlar. Yunan tehlikesine karşı alınması gereken tedbirlerin faturasını, harcama tekliflerini kısarsam ordunun zafiyetinin sorumluluğunun bana ait olduğunu anlatırlardı.

— Milli Emniyet bütçelerinde de benzer güçlüklerle karşılaştınız mı?

— Nasıl ki bütçe hazırlıkları başlayınca ordunun Ege manevraları da başlıyor idiyse, Milli Emniyet de mutlaka bir casus yakalardı. Bu dönemlerde birkaç defa Atatürk Orman Çiftliği'nde Milli Emniyet'in kullandığı Marmara Köşkü'nde brifinge davet edildim. Bu brifinglerde Milli Emniyet'in önemi ve yapılan işler gereği

yapılacak harcamaların kısılmamasının gereği anlatılırdı. Savunma bütçelerinde nasıl ki orduevi ve yazlık kamplar harcamaları başı ağrıtırsa Milli Emniyet bütçesinde de lojman ve lüks araç harcamaları beni çok üzerdi. Bir gün baktım, bütçede üç Mustang otomobil alımı teklifi var. Ben Mustang arabalarına âşığım. Hayalim... Bu da nereden çıktı diye soracak oldum. "Casus takibi için almaya mecburuz" dediler.

— *Kaç yıl bu işleri yaptınız?*
— Savunma ve Milli Emniyet harcamalarına DPT'nin ilgisi iki yıl devam etti. İki yıl sonra bu işlerle DPT'nin ilgisini kestiler. Ben de kurtuldum.

— *Para banka işine mi döndünüz?*
— "Bana ne iş verseler yaparım abi'cim" durumu vardır ya, işte o biçim... Müsteşar birilerine kızınca, onların işini alıyor, bana veriyor. Ben İktisadi Planlama Dairesi'ndeyim. Eğitim işi Sosyal Planlama Dairesi'nin ilgi alanında. Müsteşar bir gün yine beni çağırdı. Eğitime bir süre sen bakacaksın dedi. Bir süre eğitim sektörünün sorumluluğunu taşıdım. O dönemde İhsan Doğramacı ile Kemal Kurdaş'ı tanıma şansım oldu.

— *İkisi de üniversite yapıyordu değil mi?*
— Kemal Kurdaş Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kampüsünü, İhsan Doğramacı Hacettepe Üniversitesi kampüsünü tamamlamaya çalışıyordu. Üniversitelerin yatırım bütçelerine girecek projeler DPT tarafından değerlendirildiğinde, bütçeden yeterli ödenek alabilmeleri projelerin DPT tarafından kabulüne bağlıydı. Diğer üniversitelerin rektörleri yatırım bütçelerine girecek projeleri teklif ettikten sonra değerlendirme aşamasına hiç ilgi göstermezler, İhsan Doğramacı ile Kemal Kurdaş, DPT koridorlarında koşuşturarak projelere yeterli ödenek ayrılmasına çaba harcarlardı.

— *O yıllarda kamu ve özel sektörden DPT'ye iş takibine gelenler olmaz mıydı?*

— Böyle ziyaretler olsa bile gelenler müsteşarı görebilir, uzmanlara ulaşamazdı. İhsan Doğramacı farklı bir kişiliğe sahipti. DPT'de her kademede çalışanı tavlamıştı. Odacılar ona hayrandı. Çünkü odacıların tamamında telefon numarası vardı. Ne dertleri olursa Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde bedava teşhis ve tedavileri yapılıyordu. İhsan Doğramacı'nın projelerini odacılar takip ederdi. "Abi, Hacettepe'nin ek yatırım projesi değerlendirilecekmiş. Ne olur, bir an önce değerlemeyi bitirin, Doğramacı'ya müjde vereyim. Adamın bizim hanımın doğumunda bize çok yardımı oldu" diyerek odacılar İhsan Doğramacı adına iş takip ederdi. Başka üniversite rektörleri Kemal Kurdaş ile İhsan Doğramacı'nın kişisel ilgisi sonucu Hacettepe ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin daha fazla ödenek aldığını iddia ederdi. Fakat sonunda görülürdü ki başka üniversiteler, örneğin İstanbul Üniversitesi daha fazla ödenek almış ama bunu değerlendirememiş, kapasite yaratamamış, halbuki Kemal Kurdaş ile İhsan Doğramacı aldıkları ödeneklerle çağdaş kampüsler ortaya çıkarmış, kapasite yaratmışlar. Kemal Kurdaş da, İhsan Doğramacı da projeleri en ince teferruatına kadar bilir, ödeneklerle ne yapacaklarını anlatmakla kalmaz, ne yaptıklarını da resimleyerek gösterirlerdi.

— *Eğitimle ilginiz ne kadar devam etti?*

— Bir gün Memduh Aytür beni gene çağırdı. "Eğitim ile eskisi gibi Sosyal Planlama Dairesi uzmanları meşgul olacak. Sen kendi işini yapmaya devam et ama turizm ile de ilgilen" dedi. O tarihe kadar turizm konusuyla DPT'de ilgilenen yok. Ben de konuya yabancıyım. Devlet Planlama Teşkilatı'nda yapılmış bir çalışma da yok. Konuyu bileni arıyorum, bilen yok... Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı'nı bu konuda bir sorumlu uzman belirlemeye iten gündemse çok ilginç. Devletin Turizm Bankası üç tatil köyü yaptırmaya soyunmuş. Kemer, Foça ve Kuşadası'nda tatil köylerinin yapımına başlanmış. Fakat para bulunamadığından inşaat yarım kalmış. Benden beklenen, tatil köylerinin tamamlanmasına destek vermek ve işleticinin bir an önce işe sahip çıkmasını sağlamak. Bu tatil köylerinin Club Méditerranée

isimli uluslararası firmaya kiralanması söz konusu. Daha tatil köyleri tamamlanmadan dedikodu almış başını gidiyor: Tatil köylerinde yabancılar keyif yapacak... Biz Türkler onlara hizmet edeceğiz... Bu çok kimseyi rahatsız ediyor.

Tatil köylerinin her biri (o günün parasıyla) 4 milyon lira proje bedeliyle ihale edilmiş. Bunlar ne olacak? Acaba memur kampı yapsınlar diye, birini Ziraat Bankası'na, diğerini Halk Bankası'na satmak nasıl olur? Benim tek başıma gündemdeki sorunlara çözüm getirmem imkânsız. Kaldı ki turizm sektörü iki tatil köyünden ibaret değil. Bu işin politikası var. Önce tatil köylerinin tamamlanması için kredi bulmaya çalıştım. Bu kolay oldu. Ama sonrası benim yapabileceğim işler değildi.

Türkiye'de turizm konularıyla ilgilenenlerden isimleri ortada dolaşan iki kişi var: *Milliyet*'te yazan Haluk Durukal ve Turing Kulübü'nden Çelik Gülersoy. Çelik Gülersoy'un tavsiyesiyle sadece turizm konusunda çalışacak ilk elemanı DPT'ye aldık. Dr. Tunay Akoğlu isminde, İsviçre'de çok iyi eğitim yapmış olan bu eleman, maalesef kısa sürede DPT'den ayrıldı. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda çalıştı. İmar ve İskân Bakanlığı'nın o tarihlerde Bölge Planlaması Bölümü'nde görevli oldukları için turizm konusuna aşina iki uzman ise önce "muvakkaten", sonra "asli" olarak turizm bölümüne alındı. Dr. Özen Dallı uzun yıllar bu bölümde çalıştı. Daha sonra Turizm Bakanlığı'na geçti. Müsteşar Yardımcılığı'na kadar yükseldi. Halen İstanbul'da, turizm konularında çalışıyor. Tanju Polatkan da uzun yıllar DPT'de turizm konusunda çalıştı. Merkez Bankası başkan yardımcılığı görevinde bulundu. Daha sonra başka uzmanlar yetişti. DPT'nin turizm konularından sorumlu bölümü gelişti.

DPT'de turizm yatırımları konusunda sorumluluğum devam ederken üç projenin daha tamamlanmasına desteğim oldu. Emekli Sandığı'na ait Büyük Ankara Oteli, Stad Oteli ve İstanbul'daki Maçka Oteli projeleri ödeneksizlikten yarım kalmıştı. Bu projelerin tamamlanması için DPT'nin ilişkilerini kullanarak kamu kaynaklarından para buldum. Özen Dallı ve Tanju Polatkan sektörü sahiplenince turizm sektörüyle ilgimi kestim. Turgut Özal döneminde yandan çarklı olarak turizme gene bulaştım. Turgut

Özal'ın Side, Batı Anadolu, Doğu Akdeniz turizm geliştirme projelerinin hazırlanmasında çalıştım.

— *O tatil köyleri Türkiye'de turizm sektörünün dışa açılmasında önemli rol oynadı değil mi?*

— Yıl 1967... İkinci Beş Yıllık Plan'ı tanıtma gezileri nedeniyle o günlerin DPT Müsteşarı Turgut Özal başkanlığında bir grup DPT uzmanı Türkiye'yi dolaşıyor. Ben artık "turizm"den sorumlu değilim ama ana konum olan para-banka, krediye ek olarak Turgut Özal'ın önem verdiği yeni sorumluluklarım var: "Özel sektörün ve yabancı sermayenin teşviki." İzmir'deyiz. Müsteşarımız Turgut Özal, "Tatil köyü, tatil köyü... Nedir şu tatil köyü? Hadi gidip görelim" dedi.

O yıla kadar bu tatil köylerine sadece yabancılar kabul ediliyor. Türkler sadece yurtdışından rezervasyon yaptırabiliyor. Koordinasyon Dairesi Başkanı Ekrem Ceyhun, gerekli izni sağladı. Ağustos ayının sıcağında, bizler üzerimizde koyu renk elbise ve kravat (o yıllarda Turgut Özal da öyle gezerdi) Kuşadası'nda Club Méditerranée'nin işlettiği ve yerli müşterinin henüz kabul edilmediği tatil köyünü ilk defa gezdik, gördük. Çıplaklar arasında siyah elbiseli kravatlı adamların dolaşması (Türkiye'de ilk defa üstsüzleri görüyorduk) bir olay olmuştu. Turizmde sorunlar çıktıkça sanki anamız babamız turizmciymiş de, biz bu işi onlar kadar yapamıyoruz havasında acımızdan dövünüp duruyoruz. Planlı dönemden önce bu ülkede kim tatil köyü ve turistik tesis işine soyunuyordu, kim yabancı turisti getirip döviz kazanacağını umuyordu?

Türkiye'de bazı konulardaki gelişmeleri göremiyoruz. Bunların zevkini alamıyoruz. Çünkü yılların gecikmesini unutup, başkalarıyla aramızdaki uçurumu bir çırpıda kapatabileceğimizi sanıyoruz.

— *Plancı olarak kurulmasına, gelişmesine katkıda bulunduğunuz kamu tesislerinin özelleştirilmesine üzüldüğünüz anlaşılıyor.*

— Özelleştirme bir siyasi karardır. Özelleştirme kamu kuruluşlarında verimliği ve istihdamı artırmayı hedef alması gereken

bir sermaye transferidir. Bizde ise özelleştirme var olan kurumların yok olmasına yol açtı.

— *Olanlar yok oldu.*

— Yanlış özelleştirme kararlarının ve uygulamalarının başında Et ve Balık Kurumu ile Süt Endüstrisi Kurumu'nun özelleştirilmesi gelir. Bu iki kurumun da gelişmesini sağlayacak finansman kaynaklarının bulunması için ben DPT uzmanı olarak çok çalışmıştım. Kapanan, yok olan her tesiste emeğim olduğu için içim sızlıyor.

— *Bizde Türkiye'de 700 yıllık bir devlet yönetme geleneğinden, bu alanda çok tecrübeli kadroların varlığından filan söz edilir. Halbuki Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk kadrosu 25'li yaşlarda genç adamlar ve kadınlardan oluşuyor. Bu enteresan gelmiyor mu size?*

— Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş yıllarındaki en önemli özelliği, kemikleşmiş bir bürokrasi yapısından tamamen ayrı, yenilikçi bir kadroya sahip olmasıydı. Benim asıl sorumluluk alanım, para-banka, kredi konularıydı. Benden önce para-banka, kredi konuları planda yer almamıştı. Yıllık programlarda yoktu. Bu konular üzerinde çalışırken, Merkez Bankası ile çok sıkı işbirliği içinde olduk. O zamanlar faiz oranlarını Merkez Bankası belirliyor, Maliye ve Ticaret Bakanlığı bankaya yardımcı oluyordu. Ama esas çalışmalar Devlet Planlama Teşkilatı'nda yürütülüyordu. Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki bu çalışmaların başında önceleri sadece ben vardım. Sonra bu konularda benimle çalışması için Yılmaz Karakoyunlu görevlendirildi. Daha sonra da Erol Çevikçe ile beraber, aynı odada çalıştık. O zamanlar Planlama'da oda sıkıntımız vardı.

Ben daha önce Halk Bankası'ndan deneyimli olduğum, küçük sanayi ve kooperatifçilik nedeniyle Anadolu'yu gezdiğim için, Türkiye'deki kredi sisteminin işleyişi hakkında bilgi sahibiydim. Türkiye'de, banka kredisi sistemi dışında, büyük ölçüde bir teşkilatlanmamış kredi sistemi vardı.

— Nedir bu teşkilatlanmamış kredi sistemi?

— Uzun hikâye ama anlatayım. İkinci Beş Yıllık Plan hazırlanırken benim sorumluluklarımdan biri para banka ve kredi bölümünü yazmaktı. O yıllarda Türkiye'de banka sistemi dışında çok geniş bir para-kredi ağı vardı. Anadolu deyimiyle tefeciler bankalar kadar, belki bankalardan da çok iş yapıyordu. Kibar adı "alivre satışlar" yoluyla tarım kesiminde üreticinin malı "tüccar tarafından yüksek faiz ve yüksek risk primiyle" toplanıyordu. Ben bankacılık kesimi dışındaki bu para-kredi hareketine " Teşkilatlanmamış Kredi Piyasası" adını verdim. Bu piyasada dönen paranın miktarı hakkında da tahminlerde bulundum. Bu tahminleri rakama döktüm.

Bir şeyin doğruluğunu belgelemek için en sık kullanılan şey şüphesiz ki rakamdır. Büyüklerimiz "Kardeşim ben bu işin doğruluğuna, iki kere ikinin dört ettiği kadar eminim" dediğinde tüm şüphe bulutları dağılmaz mı? Dağılır (Gerçi artık dağılırdı demek lazım, çünkü bugün "rakamlara yalan söyletme uzmanları" ortaya çıktı).

DPT'de benim görevim, mevcut olmayan rakamları temin etmekti. Rakam sigara değil ki, bakkala gidip "Bana bir paket Yenice sigarası ver" dercesine "Bakkal kardeşim, Türkiye'nin işsiz sayısı kaç oldu?" diye soracaksınız!

— İyi de... İşsiz sayısını belirlemek için işsizleri teker teker saymak da imkânsız.

— Rakam üretmek, bir "izan" işidir. İzan'ı kaçırmaz iseniz istenen rakamı kesin olark değil de yaklaşık olarak tahmin edersiniz.

— İzanlı olacaksınız ve de doğru olduğuna inanacağınız rakamı üreteceksiniz.

— Bulunmayan, bulunması imkânsız rakamlar tahmin edilir. Örneğin hububat üretimiyle, sebze üretimiyle ilgili rakamlar tahmine dayanır. Örneğin milli gelir hesapları tahmine dayanır. Rakam tahmin ederken önemli olan "izan"dır. Tahminin makul ölçüler içinde kalmasıdır. Ölçüyü kaçırdığınızda yanıltıcı olursunuz. Makul ölçüler içinde kalırsanız, rakamlarınız

dünya literatürüne geçer. O zamanki şartlarda Planlama'da çoğu rakamımız tahmine dayalıydı ama tamamen de havadan gelen rakamlar değildi. Mevcut veriler içinde işin uzmanları bir tahmin yapardı. Örneğin Türkiye'de tarımsal üretim tahmini şimdi uydu aracılığıyla yapılıyor, daha modern bir teknoloji kullanılıyor. O yıllarda tarım tahmini yapılacağı zaman bizim tarım uzmanımız Kaya Mutlu (daha sonra Mersin Belediye Başkanı oldu) gider Anadolu'yu gezer, özellikle Konya Ovası'nda buğday başakları geçen yıla göre nasıl olmuş diye bakar ve buğday üretim tahminini öyle yapardı. Sonra o buğday tahminine dayalı olarak da milli gelir tahmini yapılırdı. Yani önemli olan bütün bu tahminler, mümkün olduğu kadar objektif yaklaşımla arındırılmış olarak, mevcut verilerle yapılırdı.

— *Objektif ölçme ve değerlendirme yapma araçlarına sahip olmadığınız için gözlem ve deneyime dayalı tahmin geliştiriyorsunuz yani.*

— Evet. Ben de böyle bir çerçevede teşkilatlanmamış kredi piyasası tahmini yaptım. Sonra bu teşkilatlanmamış kredi piyasası lafı, yeni bir şey olduğu için, büyük yankı uyandırdı ve Türkiye'de tefeciliğin çapı çıktı ortaya. Planlama, Türkiye'de tefecilerin yaptığı işlerin hacmini buldu. Tefecilerin, Türkiye'de kredi sistemine, bankacılık sisteminden daha fazla hâkim olduğu anlaşıldı ve bu iş epeyce gürültü kopardı. Bu tahminler önce yabancıların dikkatini çekti. Yabancılar, "Unorganized Credit Market in Turkey" diye bu rakamlara dayalı olarak yazılar yazdı, yorumlar yaptı. Derken kabak benim başıma patladı. Bir milletvekilimiz konuyu Meclis gündemine taşıdı. "Türkiye'de teşkilatlanmamış kredi piyasası konusunda TBMM araştırması" yapılmasını sağladı. TBMM'de araştırma komisyonu kurulur kurulmaz DPT Müsteşarlığı'na bir yazı gönderdiler. Beni komisyona davet ettiler. Gittim, araştırma komisyonuna. Komisyonun başı da, Nevşehir Milletvekili Esat Kıratlıoğlu.

— *Komisyon sizden ne istiyor?*

— Esat Kıratlıoğlu çok sert bir adamdı. Komisyonda beni sorguluyorlar. Benden, Türkiye'deki teşkilatlanmamış kredi piyasasını kimlerin oluşturduğunu, kimlerin tefecilik yaptığını, tefecilerin her birinin isimlerini ve adreslerini istiyorlar. Tefecilerin işlem hacmi, alivre piyasası* hakkında belge bekliyorlar. "Mademki sen bu işi tahkik ve tespit ettin, Türkiye'de tefecilik yapanların listesini ver" diyorlar. Onlara bende tefeci listesi olmadığını, teşkilatlanmamış kredi piyasasının içinde, tefeciler dışında Türkiye'de başka sistemlerin de işlediğini anlatıncaya kadar imanım gevredi.

— Tekrar Planlama hikâyesine dönelim. DPT 27 Mayıs ürünü, değil mi?

— Planlamayı 27 Mayıs getirdi. Fakat planlama arayışlarının uzun geçmişi var. Günal Kansu, İş Bankası Yayınları arasında çıkan *Planlı Yıllar* isimli kitabında bunları anlatır. Plan fikri 1930'lu yıllarda *Kadro* dergisini yayımlayanlarca tartışılmaya başlamıştı. Bu tartışmalara dayalı olarak sanayi planları hazırlanmıştı. 1950'li yıllarda Mülkiye hocaları planlı ekonomi fikrini gündeme taşıdı.

Kadrocu aydınların desteği ile 1932 yılında hazırlanan ve 1934 yılında yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'ndan sonra, 1938 yılında başlamak üzere İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlandı ama savaş nedeniyle uygulanamadı. Savaşın sona ermesinden sonra 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlandı. Dünya Bankası'nın da teşvikiyle hazırlanan bu plan sanayi ve altyapı yatırımlarının geliştirilmesini hedef almıştı. O yıllar nüfus 21 milyon, kişi başı milli gelir 150 dolardı. Halkın ihtiyacı denilince de beş beyaz akla geliyordu: Un, şeker, tuz, bez ve gaz.

1950'den sonra Demokrat Parti hükümetleri zamanında devletçilikten serbest ekonomiye geçiş başladı. 1960'lara doğru ekonomide zorluklar artmaya başladığında, Dünya Bankası, IMF, OECD gibi kuruluşlar planlama gereğini Menderes'e hatırlatır

---

* Senet düzenleyerek önceden yapılan alım-satım piyasası.

oldu. Demokrat Parti iktidarı istemeye istemeye, bu zorlamalarla planlama çalışmaları yapacak kadrolar arayışına girdi. Ankara'da yerli ve yabancı uzmanlar çalışmaya başladı. İşte o sırada 27 Mayıs hareketi gerçekleşti.

— *DPT hemen mi kuruldu?*

— 27 Mayıs'tan hemen sonra Planlama Teşkilatı'nın kuruluş çalışmaları başladı ama DPT'nin kuruluş kanunu 30 Eylül 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlandı. Bu kanun ile Devlet Planlama Teşkilatı'nın görev ve sorumlulukları belirlenmişti:

"Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tespit ederek, takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde hükümete yardımcı olmak;

Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;

Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak;

Planların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak;

Planın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklikler yapmak;

Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek."

Bunlar kanun ile DPT'ye verilmiş görevlerdi.

— *Görülüyor ki, çok kapsamlı bir görev ve sorumluluk tanımı var. Kanun ile kuruluş ve kadroların oluşması arasında uzun süre geçmedi mi?*

— Kanundan sonra kadrolar kısa sürede oluşturuldu ve Devlet Planlama Teşkilatı hemen çalışmalara başladı. Hazırlanan "Plan Hedefleri ve Stratejisi" 29 Haziran 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildi. Türkiye'nin planlı ekonomi uygulamasına esas olan bu hedefleri ve stratejiyi hatırlatmakta yarar vardır.

"Hedefler ve strateji belgesine göre; Türk toplumunun, seçtiği yaşama şekli olan demokrasi düzeni içinde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, devam ettirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek bir kalkınma planı yapılacaktır.

15 yıllık perspektif içinde 5'er yıllık dönemleri kavramak üzere kalkınma planları hazırlanacak ve bu çerçeve içinde planlar her yıl gözden geçirilecektir.

Nüfus artış hızıyla kalkınma hızı arasındaki uzun vadeli münasebetler üzerinde ayrıca durulacaktır.

Türk ekonomisi devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu karma bir ekonomidir. Planlama bakımından karma ekonominin sağladığı imkânlardan en çok faydalanma yolları üzerinde durulacak ve bu sistemin kurallarına uyulacaktır.

Devlet sektörünün faaliyeti, kararlaştırılan gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejinin gerektirdiği yönde dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde planlanacaktır.

Toplam tasarrufun artmasına paralel olarak özel teşebbüsün yatırımlarını artırması, bunların hızlı ve dengeli bir kalkınmanın gerektirdiği sahalara yöneltilmesi teşvik edilecek ve bu teşvikte doğrudan doğruya kontratlardan kaçınılarak vergi ve kredi politikaları, sermaye piyasasının teşekkülü ve geliştirilmesi gibi dolaylı tedbirlere başvurulacaktır.

Devletin iktisadi politikasında açıklık ve kararlılık esas olacaktır.

Maliye, para, fiyat, dış ticaret ve yatırım politikalarında kararlılık ve açıklık esaslarına uyulacak ve gerek devlet sektöründe, gerek özel sektörde uzağı görme ve güvenle hareket etme imkânı sağlanacaktır.

Nüfusun artış hızı göz önünde tutularak yüzde 7 civarında bir kalkınma hızına ulaşmak hedef olarak tespit edilmiştir. Bunun gerçekleştirilmesi yüzde 14 kadarı iç, yüzde 4 kadarı dış kaynaklardan sağlanmak suretiyle gayri safi milli hasılanın yüzde 18'i civarında bir yatırım yapılmasına bağlıdır.

Milli gelirimizdeki artışların mümkün olan büyük kısmı yatırıma ayrılacaktır."

Bunlar hedefler ve stratejiler belgesinde yazılı olanlar.

— Kuruluşunda DPT'de kaç kişi çalışıyordu?
— Kuruluş kanununa göre DPT kadrosu bir müsteşar, 3 daire başkanı, 3 müşavir, 2 şube müdürü, 10 uzman, 20 uzman yardımcısı ile 17 yardımcı personel ve 27 idari memurdan oluşuyordu. Müsteşarından odacısına 83 kişilik bir kadroydu.

— Bu ülkede "Bize plan değil, pilav lazım" denirdi bir zamanlar. Şimdi Ayşe Teyze'nin de anlayacağı bir dille anlatır mısınız; plan, planlama nedir, planlama teşkilatı ne yapar?
— Planlama modern iktisat ilminin kalkınma için ortaya koyduğu bir metot, bir vasıta, bir tekniktir. Planlama, belli hedeflere ulaşabilmek için iktisadi ve sosyal hayatın hangi noktalarına nasıl ve ne ölçüde müdahale edilmesi gerektiğini gösteren bir araçtır.

— Planlamanın bize ne faydası var?
— Erken kalkan yol aldı... Batı ülkeleri uzun zaman içinde gelişti. Sömürge imkânlarından yararlandı. Devletin halk için yaptığı hizmetlerin az olduğu dönemde sermaye birikimi sağladı. O ülkelerin gelişmesi önceden düşünülmüş biçimde, planlanarak olmadı. Ama o günler geride kaldı. Bugün şartlar değişti. Bugün fırsatı yakalamış ve zenginleşmiş ülkeler yanında fırsat kaçıran ülkeler var. Bugünün sorunu ileri gitmiş ülkelerle, geri kalmış ülkeler arasında farkın ortadan kaldırılmasıdır. Hiç olmazsa azaltılmasıdır. İleriye giden ülkelerin gelişmelerini yavaşlatmaları beklenemeyeceğine göre yapılması gereken, geri kalmışların gelişmelerini hızlandırmalarıdır. Geri kalmışların gelişmelerini (kalkınmalarını) hızlandırması, devletin iktisadi, sosyal ve kültürel hayatı bir plan çerçevesinde yönlendirmesini zorunlu kılar. Bunu yapamayan ülkeler yerinde sayar.

— Kalkınma, büyüme, gelişme, refah... Bunlar farklı kavramlar değil mi?
— Kalkınmanın göstergesi üretim artışı, milli gelirin artışıdır. Ancak günümüzde toplumlar sadece hızlı kalkınma değil, dengeli kalkınma özlemi içinde. Kalkınmada ana hedef insanlara daha

iyi yaşam şartı sağlamak olduğu için, sadece ekonomiyi güçlendirmek kalkınmanın tek hedefi olamaz. Artan ekonomik imkânların eğitim, kültür, sağlık, insan gücü ve kişisel gelir dağılımında sosyal adalet ve bölgeler arası denge içinde olması, sosyal sorunları çözecek biçimde kullanılması esastır. Bu da ancak planlama ile sağlanır.

— Bizim gibi ülkelerde kaynak sınırlı. Kalkınmanın finansmanı zor. Bu durumda nasıl plan yapılır? Plan nasıl başarılı olabilir?
— Geri kalmış ülkelerin sorunları çok, imkânları sınırlıdır. Bütün sorunların aynı anda çözümüne kalkışılırsa sınırlı kaynaklar hiçbir yarar sağlamayacak şekilde dağıtılır. İsraf olur. Kaynakların büyük kısmı üretimle ilgisi olmayan alana kayar. Bu ise kalkınma hızından fedakârlık etmek, kalkınmayı yavaşlatmak demektir. Halbuki kalkınma ne kadar hızlı olursa ülkenin diğer sorunlarının çözümü için kullanılabilecek kaynaklar da o kadar artar. Sosyal sorunların çözümüne hızlı ve dengeli kalkınma, ancak planlama ile sağlanır.

— Plan devletçi uygulamanın bir aracı değil mi? Devlet müdahalesi olmadan plan nasıl uygulanabilir?
— Plan demokrasinin gelişmesine destek verir. Planlama demokratik yönetimde, açıklık/şeffaflık/belirlilik sağlar. Sorumlulukların ortaya çıkmasına, keyfi hareketin önlenmesine yardımcı olur. Denetime imkân hazırlar. Demokraside iktisadi ve sosyal hedeflerin ve politikaların belirlenmesi hükümete ve parlamentoya aittir. Planlama teşkilatı bu konularda teknik çalışma yaparak hükümete ve parlamentoya yardımcı olur. Planlama teşkilatının yaptığı teknik çalışmaların siyasi organlar tarafından benimsenmesi, kabulü, kalkınma disiplinine imkân verir.

— Planlama serbest piyasa fikriyle çelişmez mi?
— Demokratik parlamenter ülkelerde planlar kamu için belirleyici, özel sektör için yol gösterici niteliktedir. Planlama özel sektöre vizyon ve güven verir. Özel sektör için korkulacak şey

plansızlıktır. Halbuki uzun dönemli stratejiler ve planlar ve bunlara uygun yönetim, özel sektörün önünü açar. Serbest piyasa ekonomisinde güven ve istikrar denilen şey de budur. Devlet Planlama Teşkilatı, devamlı olarak alternatif politikalar üretir. Alternatif projeler geliştirir. Alternatif politikalar ve projeler için hangi araçların ne ölçüde ne zaman kullanılması halinde ne sonuçlar ortaya çıkarabileceğini belirler. Bu çalışmaları kıymetlendirmek, değerlendirmek alternatifler arasından seçim yaparak uygulamaya dönüştürmek hükümetlere düşen bir görevdir...

— *Siz hâlâ planlamanın yararına inanıyor musunuz?*
— Elli yıl önce, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Planı, programı öğrendik. Enflasyonsuz kalkınma hareketini başlattık. İyi başladığımız işi götüremedik. Cıvıttık. Enflasyon azdı. Kalkınma hızı geriledi. Gelir dağılımı bozuldu. Sosyal sorunlar çözülemez hale geldi... Açık anlatımıyla 1960'larda bulunduğumuz noktaya geri döndük. Sayılar farklı. Büyüklükler değişti. Fakat sorunlar aynı.

— *Tekrar Planlama günlerinize dönelim...*
— Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde hükümet Planlama Teşkilatı'ndan büyük ölçüde yararlanırdı. Hükümet toplantılarında, Süleyman Bey masanın başına oturur, bakanlar masanın iki yanına dizilir, başbakan'ın yanındaki sandalyeye Planlama müsteşarı otururdu. Duvar dibindeki sandalyelere de projelerini izleyen genç plancı kızlar ile Bakanlar Kurulu'nun gündemindeki konularla ilgili planlama uzmanları ilişirdi. Karım kamu projelerinden sorumluydu. Bir kız arkadaşı KİT projelerini bilirdi. Bakanlar Kurulu toplantılarına üç bürokrat mutlaka katılırdı: Merkez Bankası Başkanı Naim Talu ile Maliye Bakanlığı'ndan Kemal Cantürk ve Adnan Başer Kafaoğlu. Gündemdeki konular görüşülürken, ilgili kuruluşun tepe yöneticisi de toplantıya katılırdı. Mesela Toprak Mahsulleri Ofisi'nin destekleme konusu konuşulursa, TMO genel müdürü çağırılırdı. Demir-Çelik konuşulursa, Demir-Çelik'in genel müdürü çağırılırdı.

Ben hızlı kararname yazardım. Olivetti marka bir yazı makinem vardı. Türkiye o zamanlar 14 sayılı kararlarla yönetilirdi. Kararname yazmanın bir usulü vardı. Kararname, kararname tekniğine uygun olacak, *Resmi Gazete*'de yayımlanabilir ve itiraz edilemez bir kararname olacak. Bu işin de piri, Başbakanlık Kanunlar Kararlar Dairesi Başkanı Muslihiddin Fer'di. *Resmi Gazete*'de yayımlanacak her türlü kanun ve kararnameyi, teker teker, virgülüne noktasına kadar incelerdi. Ben bu incelemelerden en kolay geçecek kararnameleri yazardım.

— *Bu yeteneği nerden kazandınız?*
— Eskiden beri arkadaşlarım bana takılırlar, "Kes-biç-yaz Güngör" diye. Ben hızlı yazı yazarım.

— *Nasıl bir çalışma atmosferiydi?*
— Aile gibiydik. İş dışında da iyi ilişkiler devam ederdi. Sabahları dokuzda işyerine gelinirdi. Planlama'da bana "Üstat" derlerdi. Üstatlık da şöyle: Ben dışarıdan gelme, sözleşmeyle gelen biriyim. Çoğunun yaşı benden küçük. Daha önceki deneyimlerim nedeniyle her konuyla ilgilenirdim. Benim odam bir forum gibiydi. O zamanlar teşkilatta kimsenin kapısı kapalı değildi. Sekreter engeli diye bir şey yoktu. Planlama'ya iş takibine kimse gelmezdi. Otuz uzmanız. Memduh Aytür, Maliye'den geldiği için odasından çıkmazdı, ağır toptu. Ama Turgut Özal odasından çıkar, kollarını sıvar gelir, benim masanın üstüne -sandalyeye değil masanın üzerine- oturur, odaya toplanan uzmanlarla vatan kurtarmak üzerine sohbetler ederdi. Gündüzleri vatan kurtarma tartışmalarıyla geçerdi. Herkes öğlenleri evine gider, yemeğini yer, öğleden sonra ciddi çalışma dönemi başlardı. Bizim esas çalışmamız 14.00'ten gece 01.30-02.00'ye kadar devam ederdi. Sabahları daha çok okuma, yazma, tartışma, ufak toplantılarla geçerdi.

O zamanların Ankara'sında gecenin geç saatlerinde yemek yiyebileceğiniz doğru dürüst bir işkembeci vardı, Sakarya Caddesi'nde, oraya gidilirdi. Bakanlar Kurulu toplantıları da genelde 02.00-02.30'da biterdi. Biz plancılar oraya gittiğimiz zaman ba-

kanlar da gelirlerdi. Onlar başka masada, biz başka masada otururduk. Arada sırada bizim hesabımızı da öderlerdi.

— *Planlama'da üst ast ilişkisi nasıldı?*
— Müsteşar olarak Ziya Müezzinoğlu ve Memduh Aytür, ciddi insanlardı. Müsteşar Bey'i gördüğün zaman önünü iliklersin. Onlar odalarından çıkmazlardı. Sonra Turgut Özal müsteşar oldu. Turgut Özal, ceketle gezmiyor ki, beyaz gömleğinin kolunun yarısı hep sıyrılmış vaziyette. Göbeğinin altında bir pantolon. Eski alışkanlık, müsteşarı gördüğünüz zaman arzı hürmet eder, başınızla selam verirsiniz. Lütfeder elini uzatırsa, elini sıkarsınız. Turgut Özal geldi, biz ilk defa öpüşmeyi öğrendik. Onun meşhur bir harmanlama hareketi vardı. Koridorda gördü mü, sağ eliyle elinizi tutar, sol eliyle insanı sırtından yakalayarak kendine çeker, harmanlayıp langırt diye öperdi. Gel zaman git zaman, nerden çıktıysa bir gün baktık, "Müsteşar Bey"in unvanı "Turgut Abi" oldu. Ben hiç "Turgut Abi" diye hitap etmedim. Araştırdım, bir baktım, bu işi başlatan Hikmet Çetin'miş. Bütün bunlara rağmen, hiçbir şekilde bir laubalilik olmazdı.

— *Planlama binası o zamanlar hangisiydi?*
— Planlama kurulduğunda, TBMM binası yeni yapılmıştı. Binanın karşısında daha sonra ODTÜ'nün kurulacağı barakalarda ilk Planlama çalışmaya başlamıştı ama hemen Meclis'te Senato'ya ayrılmış olan odalar Planlama'ya tahsis edildi. Yani biz Meclis'in gıcır gıcır Senato bölümünde oturuyoruz. Sayımız da az. Genç kızlar, erkekler...

— *Havanızdan geçilmiyordur...*
— Havamız tam. Yine kızlarımızın çoğu evli; zarif, güzel giyimleri ile ilgi çekiyor. Meclis koridorlarından geçip Meclis lokantasında yemek yiyoruz. Derken, yemeğe gidip gelirken, şikâyetler oldu; "Kızlar mini etekli, Meclis koridorlarında öyle geziyorlar, ayıp oluyor, buranın ciddiyeti kalmıyor" diye. Bunun üzerine Planlama Teşkilatı kısa bir süre sonra Başbakanlık binasının eskiden TMO'nun işgalinde olan bölümüne taşındı. Binanın bir kana-

dında Dışişleri Bakanlığı, orta kısmı Başbakanlık, yan kanadı da Devlet Planlama Teşkilatı. Bu üç kısım arasında duvar veya kapı filan yok. Aşağı kata iniyorsunuz, tuvaletlerin yanından Başbakanlık'a geçiyorsunuz. Başbakanlık'ın öbür tarafındaki tuvaletlerin yanından da Dışişleri Bakanlığı'na geçiliyor. O zamanlar korumalar, kapıda nöbetçiler filan da yok.

Planlama'da odalarda genelde iki kişi otururdu. Kapılarımız hep açıktı. Sadece müsteşarın kapısı kapalı olurdu. Sadece müsteşarın sekreteri vardı. Üç daire başkanı vardı, İktisadi Planlama Dairesi başkanı, Sosyal Planlama Dairesi başkanı, Koordinasyon Dairesi başkanı. Bir de genel sekreter vardı. Bu üç daire başkanına tek bir sekreter bakardı. O sekreterler de herkese, o bölümde olanların, o zaman daktilo vardı, daktilo işlerini görürdü. Az sayıda da insanız, kapılarımız açık, müsteşarımız böyle her gün gelir odaya, oturur çay içer; böyle bir ortam içindeyiz. Planlama'ya gelen giden olmazdı. İşadamları kesinlikle girmezdi.

— *DPT'nin tepesindeki isimler nasıl seçilirdi?*

— Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) ilk yıllarında, bu teşkilatın müsteşarlık makamı bakanlar düzeyinde, belki de daha yüksek saygınlığa sahip bir makamdı. 27 Mayıs askeri yönetimi sırasında DPT'nin kuruluş kanunu hazırlığını yapan Kurmay Albay Şinasi Orel, DPT'nin ilk müsteşarıdır. Yabancı dil bilen, yurtdışında uzun süre bulunan Şinasi Orel, DPT'nin kuruluş kadrolarını oluştururken, kuruluş çalışmalarından tanıdığı isimlere öncelik verdi.

Bunların bir bölümü Ankara'da SBF'de, bir bölümü İstanbul'da İktisat Fakültesi ile Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeleri, bazıları yedek subaylıklarını yapan iktisatçılar ve pek azı da İstanbul'da Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nda ve de bakanlıklarda çalışan iktisatçılardı. Nejat Bengül, Attila Karaosmanoğlu, Sadun Aren, Nur Yalman, Besim Üstünel, Osman Nuri Torun, Ziya Eralp, Oktay Yenal, Sevim Görgün, Kenan Bulutoğlu, Demir Demirgil, Talât Halman, Haluk Ceyhan, Ali Nejat Ölçen, Şadi Cindoruk, Osman Edin, Süleyman Demirel, Tur-

gut Özal, Doğan Kayran, Cemil Kaleli, Kaya Mutlu, Mustafa Renksizbulut, Tevfik Can, Arif Payaslıoğlu, Faruk Kırımlıoğlu, İbrahim Öngüt DPT'nin kuruluşu öncesi ve ilk yıllarında çalışmalara katkıda bulunanlardır.

— *Ne zaman sınavla personel alımı başladı?*
— Daha sonra sınav açılarak uzman yardımcıları alındı. İlk sınavda DPT'ye Yalçın Küçük, Ülkü Egeci, Yılmaz Sezek, Tarık Kıvanç uzman yardımcısı olarak kabul edildi. Daha sonraki sınavlarda Hikmet Çetin, Cemil Çıbar, Erol Çevikçe, İcen Börtücene, Tülin Candır, Güler Cenalp, Mehmet Aydın, Oral Akman, Yusuf Hamurdan, Yücel Yener, Sunday Üner, Sevil Korum, Alev Damalı, Sevin Yayın, Muammer Doğan, Özden Tolunay, Bozkurt Benderlioğlu, Atilla Canbolat, Yavuz Yılmaz, Vehbi Dinçerler, Timuçin Akkoyun DPT'ye girdiler.

— *Kuruluş yıllarında hızlı değişimler oldu değil mi?*
— Şinasi Orel 1961 yılında müsteşarlıktan ayrıldı. Yerine Osman Nuri Torun getirildi. Osman Nuri Torun ise 1962 yılı sonunda ilk plancılar olarak ünlenen Attila Karaosmanoğlu, Ayhan Çilingiroğlu ve Nejat Bengül ile birlikte istifa etti. 1962 yılında müsteşarlığa Ziya Müezzinoğlu atandı. Benim DPT ile ilişkim işte o yıldan sonra başladı. Müsteşar olarak Memduh Aytür, Orhan Çapçı, Turgut Özal döneminde DPT'de çalıştım. Hüsnü Kızılyallı'nın müsteşar vekilliği döneminde ve Kemal Cantürk'ün müsteşarlığının ilk günlerinde DPT'deydim.

— *Siz idari görev almadınız mı?*
— Ben İktisadi Planlama Dairesi'ne uzman olarak girdim, uzman olarak ayrıldım. Benim dönemimde İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı'nı Günal Kansu, Merih Celasun, Doğan Kayran ve Hikmet Çetin yapıyordu.

— *Müsteşarlarınızın çalışanlarla ilişkisi nasıldı?*
— Ziya Müezzinoğlu ve Memduh Aytür maliye kökenli olduklarından bakanlıkla ilişkilerini sürdürürlerdi. İkisinin de ken-

di çevrelerindeki politikacılarla ilişkileri güçlüydü. Ziya Müezzinoğlu da, Memduh Aytür de planlamada çalışanlarla mesafeli ilişkiler kurarlar, beğenilerini ifade etmezler ama eleştirilerini sert bir şekilde ortaya koyarlardı. Belli uzmanlara yakınlık gösterirlerdi.

Örneğin Memduh Aytür'ün prensi İcen Börtücene, prensesi Tülay Öney'di. Dış toplantılara belli kişilerle giderlerdi. Memduh Aytür, Maliye Bakanlığı'ndan, yurtdışında derece almış bazı çalışanları DPT'ye getirdi. Sadullah Aygün, Vural Güçsavaş uzun yıllar teşkilatta çalıştı. Orhan Çapçı, öne çıkmayı sevmeyen, müsteşarlık koltuğuna geçici olarak oturduğunu bilen bir yöneticiydi. Müsteşarlıktan ayrıldıktan sonra İstanbul'da Eczacıbaşı'nın porselen fabrikalarının başına geçti.

— *DPT çalışanlarının hepsi solcu muydu?*
— Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışanlar genelde solcu bilinir. Ama o yıllar hemen her genç entelektüel, solcu damgası yerdi. Plancıların solculuğu hiçbir zaman servet düşmanlığı çizgisinde değildi. Planın stratejisi karma ekonomiye dayanıyordu. Stratejiye göre hedef özel sektör gücü ile büyüme, özel sektörün başaramadıklarını, gücünün yetmediğini kamunun yapması ve böylece özel sektörün eksiğinin tamamlanmasıydı.

— *Yalçın Küçük, Hikmet Çetin ne yaparlardı?*
— Hikmet Çetin, Yalçın Küçük uzun vadeli plan modeli üzerinde çalışırlardı. Planlama'nın ilk yıllarında model çalışmaları önemli olduğundan, Uzun Vadeli Planlar bölümünde yurtdışında iyi eğitim gören genç kızlar ile erkekler çoğunluğu teşkil ediyordu. Sevil Korum, Tülay Öney, Sevin Yayın da bu bölümdeydi. Daha sonra benim karım (o zamanlar evli değildik) Nuran Akyüz de bu bölümde çalıştı.

— *DPT'de sadece plan program mı yapılırdı?*
— Planlama'nın kuruluş kanununda olmamasına rağmen o yıllarda Planlama şemsiyesi altında değişik birimler oluşmuştu. Bunların en ilginci iki emekli subaydan oluşan Doğu Dairesi'ydi. Bu

Plancıların 31 Aralık 2010'daki yeni yıl yemeğinden bir görüntü. Ayaktakiler (Soldan): Ahmet Buldam, Güngör Uras, Selçuk Maruflu, Ercan Mutlu, Neşet Omay, Besim Üstünel, Ziya Müezzinoğlu, Orhan Ergüneş, Güngör Erdumlu, Barlas Tolon, Hasan Karaçal, Mustafa Özcan, Tanju Polatkan. Oturanlar (Soldan): Zeynep Taymas, Ümmühan Dericioğlu, Bilgi Kongar, Asuman Yücel, Nuran Uras, Tülay Öney, Halık Dural.

dairenin, Milli Emniyet Teşkilatı'nın (MİT) DPT'deki temsilcisi olduğu söylenirdi. Antalya Bölge Planlaması Dairesi kısa sürede kapatıldı. Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi özellikle doğu ve güneydoğu'nun sorunlarının belirlenmesi ve sorun çözücü yatırım projelerinin hazırlanmasında etkin çalışmalar yapıyordu.

Sosyal Planlama Dairesi şemsiyesi altında çalışan dış ilişkiler bölümü, uluslararası kuruluşlardan sağlanan yardımların, özellikle eğitim ve proje yardımlarının ilgili kuruluşlara dağıtımını yapıyordu. Bu bölümün başında Akşit Kayalar vardı

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler gelişince iki kişilik bir bölüm oluşturuldu. Targan Çarıklı ile Dr. Ayla Yardaş'ın çabalarıyla bu bölüm kısa sürede bir dokümantasyon ve bilgi merkezi haline geldi.

Yabancı sermaye ile ilgili işlemler Teşvik ve Uygulama Dairesi'ne devredilinceye kadar bu sorumluluğu bana verdiler. Ben, değişik arkadaşların desteğiyle yabancı sermaye ile ilgili her tür-

lü işlemi yürütüyordum. Ben DPT'den ayrılınca Tülay Öney ve Sertaç Kamu bu sorumluğu üstlendi.

— Plancıların çoğu daha sonra milletvekili veya bakan oldu.

— Plancıların politikayla ilgileri "sempati veya antipati" çerçevesinde yürürdü. Eski plancılar 1970 askeri müdahalesinden sonra partilere girmeye ve milletvekili seçimlerine katılmaya başladı.

Turgut Özal ANAP'ı kurarken DPT'den tanıdığı bildiği çok sayıda plancıyı partiye aldı. Aday listelerine koydu. 1980 yılından önce DPT'de çalışanlardan milletvekili ve bakan olanların listesi uzundur: Ekrem Ceyhun, Ekrem Pakdemirli, Yılmaz Ergenekon, Mehmet Aydın, Agâh Oktay Güner, Veysel Atasoy, Yıldırım Aktürk, Nevzat Yalçıntaş, Vehbi Dinçerler, Vahit Erdem, Hasan Celal Güzel, Kazım Oskay, Hüsnü Doğan, İlhan Keleş, İlhan Kesici, Selçuk Maruflu, Yılmaz Karakoyunlu, Metin Emiroğlu ve Işın Çelebi, Turgut Özal'ın politikaya sürüklediği isimlerdir. Diğer partilerden de Tülay Öney, Birgen Keleş, Enis Tütüncü, Faik Öztrak, Murat Karayalçın milletvekili seçildi.

— Bütün bunları uzun uzun anlatıyorsunuz ama, 2011 yılında hükümet planlamanın kapısına kilit vurdu. Demek ki planlamaya ihtiyaç kalmamış.

— Ne yapalım "kendi gitti, adı kaldı yadigâr"... "Bize plan değil pilav lazım... Planlama da ne imiş" diyenler başarıya ulaştı. Bundan böyle Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) diye bir kamu kurumu yok.

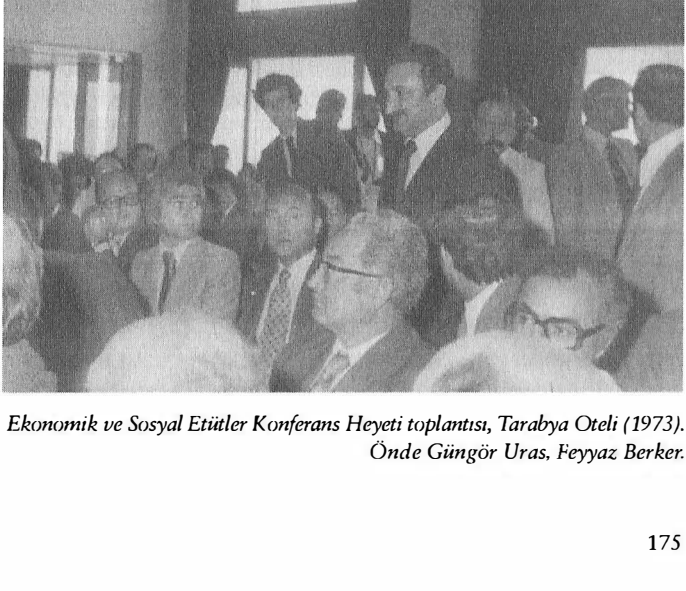
2011 Haziran ayı başında hükümet, bakanlık sayılarını belirledi. Yeni bakanlıkların kurulmasına karar verdi. Bunun için Kanun Hükmünde Kararname yayınlandı. Yeni kurulacak bakanlıklardan biri olan Kalkınma Bakanlığı için çıkarılan "Kanun Hükmündeki Kararname" ile DPT kapatıldı.

DPT'de çalışanlar Kalkınma Bakanlığı'nda, bakanlık memuru olarak çalışmaya başladı. DPT'nin yerine kurulan Kalkınma Bakanlığı için *Resmi Gazete*'de yayınlanan kadro cetvelinde Kalkınma Bakanlığı'nda 1.311 kişinin çalışacağı belirtiliyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ecevitli Yıllar

Bülent Ecevit, CHP genel sekreterliğinden ayrıldıktan sonra genel başkanlığa soyununca Ankara'da Göreme Sokak'ta Hanif Apartmanı'nın giriş katında bir daire tuttu. Bu dairede uzun yıllar, Bülent Ecevit ve CHP için ekonomik, sosyal politikalar ile dış politika üretildi.
Ben bu sokaktaki çalışmalara doğrudan değil de "yandan çarklı" destek verdim.

Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti toplantısı, Tarabya Oteli (1973). Önde Güngör Uras, Feyyaz Berker.

— Hep Planlama'dan konuşmayalım. O yıllardaki sosyal yaşamınız da renkli olmalı.

— Ankara'da 1969'lardan sonra bir dönem Rahşan ve Bülent Ecevit'in dost grubuna katıldım. Rahşan ve Bülent Ecevit'in, dostumuz Gülen ve Prof. Dr. Besim Üstünel ile yakınlığı vardı. Daha sonra gene dostumuz olan Prof. Dr. Ziya Gökalp Mülayim ve eşi ile yakınlıkları oldu. Bu grupta bekâr olarak eski Ankara Belediye Başkanı Vedat Dolakay ile ben de vardım. Genelde bazı hafta sonları bir yerlerde yemek yenir veya sosyal toplantılara birlikte katılınırdı.

O döneme ait güzel bir hatıram vardır. Prof. Dr. Ziya Gökalp Mülayim, o yıllarda Türk-İtalyan Dostluk Cemiyeti Başkanı'ydı. Cemiyet yararına Büyük Ankara Oteli salonunda bir gece düzenlenmişti. Biz grup halinde geceye katıldık. Masamız orkestranın hemen yanında. O yıllar Ankara'da "Zeliha" rüzgârı esiyordu, Zeliha, Hacettepe hastanesinde yüksek hemşire, çıtı pıtı, çok sevimli ve güzel bir genç kızdı. Rus şarkıları söylüyordu. Yine o dönemde Rus şarkıları bizde pek bilinmeyen şarkılardı.

Zeliha sahne aldı. Rahşan Hanım bana, "Acaba *O Çiçorniya* isimli şarkıyı biliyor mu? Söyler mi?" dedi. Ben Zeliha'ya yakın olduğumdan yavaş sesle, "Zeliha Hanım... *O Çiçorniya* lütfen" diye fısıldadım. Ben *O Çiçorniya* şarkısını dinlememişim. Nasıl bir şarkı olduğunu bilmiyorum. Zeliha'nın her şarkıyı tamamlamasından sonra "*O Çiçorniya*" diyerek fısıldamayı sürdürüyorum. Birden bana döndü: "Ne geri zekâlısın be!" dedi "İki şarkı önce söyledim ya..." Sesimi kestim oturdum... Zeliha'nın beni azarlamasını masadakiler fark etmediği için mutluydum... Beni azarlamasına rağmen Zeliha'ya hayranlığım sürdü gitti.

— *Vedat Dalokay mimardı değil mi?*
— Bu grubun yıldızı Vedat Dalokay'dı. Vedat Dalokay çok neşeli, renkli ve başarılı bir mimardı. Davudi sesiyle anlattığı hikâyelerle gruptakileri neşeye boğardı. Evde iki küçük erkek çocuğuna CHP bilinci aşılamak için neler yaptığını abartarak hikâye ederdi. Rahşan Hanım benden hoşlanmış olmalı ki, bir ara beni evlendirmek istedi. Adaylardan söz edilir oldu. Sonunda zengin bir müteahhidin baldızı uygun görüldü. Bizim evde bu hanım kızla birlikte çay içmeye gelmeleri kararlaştırıldı. Bestekâr Sokak'taki eve geldiler. Hanım kız çok güzel, zarif ama benden iri. Hem boyca hem kiloca... Annem bayıldı. Ama ben bahane olarak konuyu sulandırıp dedim ki, "Çok beğendim ama... Çok sağlıklı. Çok güçlü ve benden irice... Evlendikten sonra bu hanım bana kızdığında, vurdu mu ben yerlerde sürünürüm." Ondan sonra da bana kız bulma konusu gündemden çıktı. Zaten o yıllarda gündemde çok daha ciddi konular vardı.

— *Ne gibi ciddi konular?*
— Bülent Ecevit, 1973 yılında "Ak Günlere" adını taşıyan bir seçim bildirgesi yayımladı. Bu bildirge bir "manifesto"dur. Ekonomik ve sosyal alanlarda yapılması gerekenler ve yapılacaklar listesidir. Bu manifestoyu Bülent Ecevit tek başına hazırlamadı. Çok sayıda genç akademisyen ona destek verdi. Bilindiği gibi Bülent Ecevit tarım konularına, çiftçiye çok önem verirdi. Tarım reformu, Köy-Kent, kooperatifçilik öncelikli konularıydı. İşte bu gibi konularda Prof. Dr. Ziya Gökalp Mülayim, Bülent Ecevit'e yardımcı oluyordu. Benim "Ak Günlere" bulaşmam da kooperatifçilik konusundaki çalışmalarım nedeniyledir.

— *Daha sonra Bülent Bey ile ilişkiniz kesildi mi?*
— Bülent Ecevit, CHP genel sekreterliğinden ayrıldıktan sonra genel başkanlığa soyununca Ankara'da Göreme Sokak'ta Hanif Apartmanı'nın giriş katında bir daire tuttu. Bu dairede uzun yıllar, Bülent Ecevit ve CHP için ekonomik, sosyal politikalar ile dış politika üretildi. Ben bu sokaktaki çalışmalara doğrudan değil de "yandan çarklı" destek verdim.

Göreme Sokak'taki çalışmaları 1975 yılında Prof. Haluk Ülman başlattı. Daha sonra Cahit Kayra ve Prof. Bilsay Kuruç çalışmaları koordine etti. Mehmet Kabasakal ile Işın Çelebi çalışmaları derleyip topluyordu. Dış politikayla ilgili çalışmaları uzun süre Prof. Gündüz Ökçün ve Prof. Turan Güneş yönetti. Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Besim Üstünel, Ziya Müezzinoğlu, Prof. Uğur Korum, Sevil Korum, Prof. Emre Kongar ve Vural Güçsavaş, Göreme Sokak'taki çalışmalara katkıda bulunanlar arasındaydı.

Ufak bir hatırlatmada yarar var: Göreme Sokak'taki araştırma, politika geliştirme ve oluşturma çalışmalarına katılanların tamamı iyi eğitim görmüş, konularında sivrilmiş, akademik kökeni olan, ülkenin gerçeklerine aşina ve de "genç" uzmanlardı. Bundan 35 yıl önceki çalışmalara katılanlar o tarihlerde 35-40 yaşlarındaydılar.

— *Göreme Sokak'a en son ne zaman gittiniz?*

— Ankara'dan İstanbul'a taşındıktan sonra TÜSİAD'da çalışırken, bir gün Bilsay Kuruç beni aradı. "Bülent Bey, ekonominin İstanbul'dan görünümünü öğrenmek istiyor. Kimlerle gelirsin?" dedi. Prof. Dr. Yüksel Ülken ve Prof. Dr. Erdoğan Alkin ile Göreme Sokak'a gittik. Bülent Bey ve Göreme Sokak takımıyla birlikte yarım gün sohbet ettik. O günler, CHP'nin on milletvekilinin parti değiştirmesi sayesinde iktidar olduğu günlerin öncesiydi. Benin önerim eleştiriye dayalı politikalardan çok, nelerin nasıl yapılacağının halka anlatılması şeklindeydi. Bülent Ecevit bu görüşü benimsemedi. "Neler yapacağımızı ve nasıl yapacağımızı anlatırsak rakipler bu fikirleri satın alır. Bizim sermayemiz kalmaz" dedi.

"Ekonomi çok kötü durumda. İktidar devamlı yanlış yapıyor. Yarın CHP iktidar olursa bu yıkıntının altından kalkmakta zorlanır. Ekonominin kötü gidişi konusunda uyarılarınızı yapınız" dedim. Bülent Ecevit bu öneriyi de benimsemedi. "İşler daha kötü olsun ki, bunlar iktidardan bir an önce uzaklaşsın. Biz iktidara gelince her şeyi düzeltiriz" dedi.

— *Göreme Sokak bir bilgi ve tartışma merkeziymiş.*
— CHP'nin veya her partinin böyle bir merkeze ihtiyacı vardır. Parti programlarını, stratejilerini belirleyecek ekipler olmalı, bunlar ciddi ve devamlı bir çalışma düzeni içinde parti için çalışma yapmalıdır. Her konuda, partinin politika alternatifleri ancak bu tür çalışmalarla belirlenebilir.

— *Göreme Sokak takımı dağıldıktan sonra ne oldu?*
— CHP için geleceğe yönelik ekonomik ve sosyal politika alternatifleri geliştirmek için Ankara'da CHP merkezinde bir araştırma grubu oluşturuldu Bu grubun başına Birleşmiş Milletler'deki görevinden emekli olarak ayrılan ve Ankara'ya dönen Günal Kansu getirildi. Günal Kansu, Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk uzmanlarındandır. Kuruluşundan başlayarak on yıl Planlama Teşkilatı'nda çalıştı. Bu süre içinde çok sayıda bakan, başbakan, hükümet değişti. Günal Kansu Bakanlar Kurulu'nda, TBMM komisyon ve toplantılarında ekonomik tedbirleri, politikaları anlattı. Tartıştı, savundu. İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı görevinden ayrıldıktan sonra Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı'nda görev aldı. Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak birçok ülkenin kalkınma politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına yardımcı oldu. Türkiye'ye döndükten sonra, birikimleri ile CHP için çalışmaya başladı

— *Bu merkezde ne yapılıyordu?*
— CHP Araştırma Merkezi Ankara'da. Merkezde profesyonel iktisatçılar ekonomiyi izliyor, konjonktür raporları hazırlıyor, gelişmeler hakkında parti yöneticilerini bilgilendiriyordu. CHP Araştırma Merkezi'nin ilginç bir etkinliği 18 ayrı konuda oluşturulan çalışma gruplarına hazırlatılan raporlardı.

CHP Araştırma Merkezi geleceğe yönelik parti politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak arayışıyla sağlık, sosyal güvenlik, Güneydoğu Anadolu sorunu, adalet ve hukuk reformu, demokratikleşme, tarım reformu gibi konularda çalışmalar başlattı. CHP için hazırlanan "Genel Ekonomi Politikası" raporu, parti politikalarına dayanak olacak hale getirildi. Bu rapor

CHP'nin ekonomik politikasına açıklık getiriyordu. "Yeni sol" hareketten devletin ekonomik hayata müdahalesinin sınırları belirleniyor, piyasa sistemi ilkesine inanç vurgulanıyor, devlet girişimciliğinin özel durumlarda ve özellikle Güneydoğu Anadolu gibi bölgesel dengesizliğin ortaya çıktığı alanlarda dengesizliği düzenlemede kullanacağı araçlar anlatılıyor, Merkez Bankası'nın tam bağımsızlığı ilkesi ortaya konuluyordu.

— *Oldukça iyi çalışmalar varmış.*

— 1975 genel merkezinde oluşturulan "Politika Araştırmaları Merkezi"ndeki (PAM) çalışmalarda ilk iş olarak, CHP'nin gelecekte izleyeceği politikaların tartışılmasına zemin hazırlamak için bir "tartışma tebliği" hazırlandı. Bu "tartışma tebliği"ni Günal Kansu ve Prof. Dr. Baran Tuncer ortaklaşa yazdı. Tebliğ uzmanlara dağıtıldı. Çalışma Ankara'da tartışmaya açıldı, ilk tartışma toplantısına uzmanlardan başka parti meclisi üyeleri, CHP genel başkanı ve genel sekreteri katıldı. Attila Karaosmanoğlu'nun başkanlık ettiği, bir gün süren bu toplantıya davetli olan uzmanların çoğu "1960'ların planlamacıları"ydı: Attila Karaosmanoğlu, Günal Kansu, Baran Tuncer, Merih Celasun, Bilsay Kuruç, Oktay Yenal, Atilla Çandır, Hikmet Çetin, Necat Erder, Mehmet Kabasakal, Yakup Kepenek, Sevil Korum, Ali Nejat Ölçen, Oktar Türel, Enis Tütüncü, Yiğit Gülöksüz ve Güngör Uras toplantıya katılmıştı.

Yine eski plancılardan ve iktisatçılardan Erinç Yeldan, Çetin Hacaloğlu, Zekeriya Yıldırım, Taner Berksoy, Faik Öztrak, Ali Tigrel, Erol Tuncer, Osman Arolat ve Osman Ulagay da katılımcı ve panel üyeleri arasındaydı. Tebliğ ışığında uzmanlarca ortaya konulan görüşler partinin yetkili organlarında tartışılıp, olgunlaştırılarak, CHP'nin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler ışığında yeni politikaların oluşturulmasına zemin hazırlandı. Hazırlandı da ne oldu?

— *Sol politikalar mı?*

— Bu toplantıda eski plancılar "sol"a dönük sosyal ve ekonomik politikalar konusunda ilginç görüşler ortaya attı. Bazı uz-

manlar sol bir partinin özelleştirmeye, küreselleşmeye, Avrupa Birliği hareketine karşı olması gerektiğini söylerken, diğerleri, "dünyadaki oluşumlara bir sol partinin tek başına karşı çıkamayacağı, oluşumların dışında kalmak yerine, oluşumlar içinde yer alarak, bunları ülke yararına çevirmenin daha yararlı olacağını" savundu.

Bilsay Kuruç, dünyadaki oluşumlar karşısında, CHP'nin karşısındaki üç alternatifi şöyle açıkladı:

(1) Avrupa Birliği'ne katılıp, birinci ligdeki Sosyal Demokratlar yanında yer almak. Bu "dünya nimetlerinden pay alabilme" tercihidir.

(2) Ülkenin kendi kaynaklarına dayalı gelişme stratejisini sürdürerek, "öncelikle sağlam basmayı becerebilmek." Bu "moral ve felsefi haklılık iddiası"na dayanır. 1920'lerden bu yana CHP'lilerin benimsemediği yoldur.

(3) Küreselleşme hareketinin içinde yer almak. Bu "piyasaların üstünlüğü esasına" dayanır. Türkiye bugün bu yolda "başıboş" ilerlemektedir. Küreselleşmeye teslim olmuş bir ülkede "sosyal demokrasi" diye bir şey olamaz.

O halde çözüm, CHP'nin Avrupa Birliği içinde birinci ligde oynama arayışı ile Avrupalı Sosyal Demokratlar arasında yer alma hedefi doğrultusunda "sağlam basmayı becerebilme" çabalarına dönük politikaları ihmal etmeyen bir stratejiyi benimsemesidir.

— *Farklı görüşler ve öneriler olmadı mı?*

— Prof. Dr. Taner Berksoy, sosyal demokrat partinin yelpazedeki konumunu "Sosyal demokrat parti, sosyal politikalarıyla sağ/liberallerden, demokrat politikalarıyla sol/devletçilerden ayrılır. Liberal politikaları ancak toplum ve ülke yararına 'regülasyon' çerçevesinde uygular. Sol politikalarda 'demokrasi'yi, kişi özgürlüğünü öne çıkarır. Sosyal demokrat parti dayatmacı olamaz. Piyasa ekonomisine sosyal boyut katarak, azgın piyasacılığın karşısında durur. Ama sosyal ve siyasi alanında öncülük ettiği demokrasiyi, serbestiyi, ekonomi alanında kısıtlamamaya da özen gösterir." diyerek anlattı.

Prof. Dr. Merih Celasun ise, günümüzde kalkınma denilen şeyin yüksek büyüme hızı ve gelir dağılımını iyileştirmekten ibaret olmadığını, kalkınmanın insani boyutunun öne çıktığını hatırlattı. İnsani kalkınmayı, "doğruyu, iyiyi, güzeli bulmak" ideali olarak özetleyen Merih Celasun, kalkınmanın üç farklı insani boyutunun önemini vurguladı: (1) İnanç ve felsefe, (2) Bilim, (3) Kültür ve sanat.

Merih Celasun, milli gelir içinde KİT'lerin ağırlığının yok olması karşısında sosyal demokrat bir partinin özel sektörün üretim ve istihdam yaratma gücüne daha fazla önem vermek zorunda kalacağını belirtti. Türkiye'nin hızla artan genç nüfusuna, milli gelirdeki katkısı giderek düşen kamu işletmelerinde iş bulunamayacağına dikkat çekti.

Prof. Dr. Oktay Yenal ise, küreselleşmenin ve değişimin fakir ve gelişmekte olan ülkelerin önüne çıkardığı fırsatları sıraladı: "Yıllar önce ağır sanayi kurulmadan, kendi teknolojilerini yaratmadan, fakir ülkelerin kalkınma şansları yoktu. Otomobil sadece ABD'de Detroit'te üretilirdi. Bilgisayar Silicon Valley'de (Silikon Vadisi) geliştirilirdi. Önce Japonlar teknolojiyi çalarak, taklit ederek üretime geçti. Sonra bilgi toplumu teknoloji dağılımını mümkün kıldı. Bugün Silicon Valley'de üretilen mikroçipin benzeri, küçük bir ülkede hemen kopya edilebiliyor. Türkiye bile otomobil üretebiliyor. Gözünü açan fakir ve gelişme arzusundaki ülkeler, gelişmiş teknolojileri hemen ülkelerinde uygulayarak, dünya pazarına dönük üretim şansına sahip. Fakat bunun altyapısının hazırlanması gerek," dedi.

— *Bayağı ilginç çalışmalar olmuş.*

— Eskiden olurmuş demek daha doğrudur. Eskiden bu çalışmalar oldu ama CHP yönetimi bu çalışmalardan yararlanmadı. Deniz Baykal araştırma grubunu dağıttı. İşte bu nedenledir ki CHP dünyadaki ve Türkiye'deki değişimin, oluşumun dışında, yabancısı kaldı. Halkla iletişimi kesildi. Bir parti lideri ve onun çevresi kendi kendilerine gelişmeleri izleme, politika alternatifleri geliştirme imkânına sahip olamaz. Onları destekleyecek bir araştırma grubuna ihtiyaç vardır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Arkadaşlar, Arkadaşlıklar ve Evlilik

Turgut Bey Planlama'ya geldiğinde, yakın çalışma imkânım oldu. Bazen evinde çalışırdık. Semra Hanım Planlama'yla ilgilenir, olan biteni yakından izlerdi. Evde biz Turgut Özal ile çalışırken, Semra Hanım bir köşeye ilişir, dikiş dikerdi. Ama arada dayanamaz "Güngör, sen yine bir şeyler yapmışsın, anlat bakalım" der, Turgut Bey çok bozulurdu. "Çalışıyoruz, sonra sorarsın" derdi. Ama Semra Hanım çok severdi benim abartılmış aşk hikâyelerimi dinlemeyi.

Ankara Gençlik Parkı Evlendirme Dairesi'ndeki nikâhtan sonra Nuran ve Güngör Uras çifti.

— Planlama'dayken evlenmişsiniz. Ondan önceki hayatınız nasıldı, çapkın bir delikanlı olarak mı bilinirdiniz?

— Şimdi efendim, bir kere bizim zamanımızdaki kadın erkek ilişkileri günümüzdeki kadın erkek ilişkilerinden çok farklıydı. Daha önce de söylediğim gibi, DPT'de insan ilişkileri çok dengeliydi. İyiydi. Kadro, odacısından kapıcısına zaten 85 kişiden ibaret. Uzmanların çoğu Mülkiyeli, evli olanların çoğunun kocası veya karısı da Mülkiyeli. Bir aile gibiydik. O sırada ben bekârdım. Hiçbir bağlantım yoktu. Fakat Planlama'da evli-bekâr ayırımı da yoktu. Kısa tatillerimizi hep beraber değerlendirirdik. "Sosyal bakımdan çok hareketliydik" derken yanlış anlaşılmasın. Gideceğimiz yerler sınırlıydı. Mesela, Ankara Palas'a giden az olurdu. Daha çok politikacılar ile Ankara'nın zenginleri giderdi. Ben Ankara Palas'a Cem Tarhan adında bir arkadaşım sayesinde gitme imkânı buldum. Babası çok girişken biriydi. Cem de Mülkiye'den sınıf arkadaşımdı. Biz Cem'le birlikte, onun aile çevresinden hanımlar ve beylerle birlikte, daha çok da hanımlara refakat ederek giderdik.

Yine böyle gittiğimiz günlerden birinde, Happy Boys orkestrası çalıyor. O sırada Demokrat Parti'li politikacılar da genç hanımlara meyilliydi. Özellikle tarım bakanının, Ankara Koleji'nin son sınıfında okuyan bir kızla ilişkisi vardı. Onlar da böyle genç bir grup olarak gelmişler. O grupta Refik Koraltan da var. Dans başladı. Ben, bizim masadan bir hanımı dansa kaldırdım. Koraltan da kendi masalarındaki genç kızlardan biriyle dans ediyordu. Orkestra hareketli bir parçaya geçti. Koraltan "Yavaş çal evladım, yavaş" dedi. Bunun üzerine Happy Boys'un şefi "Haa... Yavaş... Yavaş" diyerek, yarı alaycı bir şekilde Koraltan'ı cevapladı. Orkestra slow çalmaya başlayınca Koraltan beni dürttü, "O hanımı bana ver, sen bu genç kızı al"

dedi. Genç kızı bana devretti. O da, daha önce benim damım olan hanımla dansa başladı.

— *Bu sözünü ettiğiniz "hanımlar" kimler?*
— Ankara'da o zamanlar bir kısmı Demokrat Partililerle ya da politikacılarla yakın ilişkide olan çok sayıda hanım vardı. Bunların bir kısmı modacı, bir kısmı da basında, değişik gazetelerde idari görevlerde bulunan hanımlardı. Bunlar Demokrat Parti'ye yakın, yaşamları farklı hanımlardı. Bunların evlerinde partiler olur, politikacılar çaya, kahveye gelir. Özellikle Demokrat Partili politikacılar evlerine girer çıkarlardı.

— *Politikadan çok politikacıya mı ilgi duyuluyor?*
— Bunların birçoğunun o zamanki bakanlarla ilişkileri gazetelerde yer almıştı. Çok az kısmı gönül ilişkisi, çoğu da sosyal ilişki gibiydi. Bu dönemden öne çıkan Ankara kadını rahmetli Müşerref Hekimoğlu, ciddi, donanımlı, kültürlü, sempatik bir hanımdı. O gazeteciydi ama sosyal bakımdan bütün politikacılarla iyi ilişkileri vardı. Demokrat Parti'den sonra da itibarını, saygınlığını ve çevresini koruyan biriydi. Müşerref Hanım her yerde hürmet görürdü, her sosyal ortamda olurdu. Ankara'da böyle daha başka hanımlar da vardı o zamanlar. Bunları sakın bugünkü mankenlerle karıştırmayalım. Öyle, gider de önüne gelenle kırıştırır anlamı çıkmasın. Bu hanımların evlerinde politik pazarlıklar olurdu. Çok azının da DP ileri gelenleriyle ciddi ilişkisi vardı ki, olanlar da Yassıada'da mahkeme önüne çıktı.

— *Siz eşiniz Nuran Hanım'la nasıl tanıştınız?*
— Ben Planlama'dayken herkesin derdi beni evlendirmekti. Önce Planlama'dan birkaç hanımla evlendirmek istediler.

— *Neden?*
— Planlama dışında birkaç arkadaşım oldu. Çıktığım kızlarla genelde nişanlanıyordum. Nişanlanmak da şu: O zamanlar farklı bir "mutlu birliktelik" anlayışı vardı. Biriyle sinemaya gitti-

niz, Gençlik Parkı'nda dolaştınız, gece kulübüne de çıkardınız mı arkasından ciddi bir bekleyiş oluşurdu. Biri hariç, diğerlerinin hiçbirinde gönüllü olarak değil de, havaya girerek nişanlandım.

Arkadaş çevrem beni severdi. Maceralarımı "Güngör yine nişanlanmış. Güngör altı kere nişanlanmış. Büyük Çarşı'da bir kuyumcusu varmış. Her seferinde aynı yüzüğü önce iade ediyor, sonra gene satın alıyormuş" gibi, olup biteni abartarak anlatırlardı.

Turgut Bey Planlama'ya geldiğinde, yakın çalışma imkânım oldu. Bazen evinde çalışırdık. Semra Hanım Planlama'yla ilgilenir, olan biteni yakından izlerdi. Evde biz Turgut Özal ile çalışırken, Semra Hanım bir köşeye ilişir, dikiş dikerdi. Ama arada dayanamaz "Güngör, sen yine bir şeyler yapmışsın, anlat bakalım" der, Turgut Bey çok bozulurdu. "Çalışıyoruz, sonra sorarsın" derdi. Ama Semra Hanım çok severdi benim abartılmış aşk hikâyelerimi dinlemeyi.

— Nuran Hanım ile evliliğiniz de "nişan" maceralarınızdan biri gibi mi başladı?

— Şöyle oldu: Planlama'da uzman yardımcılığı için belli dönemlerde giriş sınavı düzenlenirdi. Adaylar, dil sınavı, meslek sınavı, mülakat olmak üzere üç aşamadan geçerlerdi.

Yeni bir sınav için müracaatlar oluyor. Bir gün arkadaşlar benim odaya doluştu. "Üstat" dediler, "Kızlar geliyor. Bu sefer iyi kızlar geliyor. Birini senin odaya sevk ettik."

Planlama'da bir çalışma düzenimiz vardı. Sabahları, genelde öğleye kadar bizim odada beyin fırtınası yapardık. O günün olayları, dostluklar... Asıl ciddi çalışma öğleden sonra başlardı. Hiç kimse birbirinin odasına falan gitmez, gece yarısına kadar ciddi şekilde çalışılırdı. "Kızlar geliyor" dediklerinde de sabahtı. Herkes beklemeye başladı, ne olacak diye. Biraz sonra benim odaya bir genç kız girdi. Ona "Bu formu nasıl dolduracağını Üstat sana anlatsın" demişler. "Üstat kim?" İşte "312 no'lu odada Güngör Uras'a gideceksin. O sana nasıl dolduracağını anlatacak." Önce onu benim odaya sevk etmişler, sonra da gel-

Nuran ve Göngür Uras çifti Bodrum'da balayında.

mişler, odada oturuyorlar. Durum ne olacak diye izliyorlar. Biraz sonra kapı açıldı, Nuran girdi içeri. O zaman kim olduğunu bilmiyorum. Kâğıdını uzattı, "Siz bilirmişsiniz, bu formu nasıl doldurayım?" dedi. Ben de yüzüne bakmışım ve "Tükenmez kalemle doldurun" demişim. Hiçbir şey söylemeden çıktı gitti. Sonradan duydum ki, hüngür hüngür ağlamış, "Benimle alay etti" diyerek. İlk karşılaşmamız böyledir. Bu olaydan sonra biz beş sene hep bir arada olduk. Arkadaş olarak. Arkadaş olarak birbirimizin evini, ailelerini bilirdik. Nuran da beni biliyor, annemi babamı biliyor. Ben onun anasını biliyorum, babasını biliyorum, evlerine gidiyorum. Sadece onların evine değil, diğer kızların ya da evlilerin evine de gidiyoruz. Ben hasta olduğum zaman kızlar gelir, bana çorba yaparlar; annem olmadığı zaman. Bu ortam içinde karımla arkadaşız. Aramızda hiçbir ilişki yok.

— *Ve evlendiniz.*

— Hayır, bu arada ben başkasıyla evlendim. İstanbul'da banka sigorta sistemini yeniden düzenleme çalışmaları vardı. Ben

de o çalışmalar için sık sık İstanbul'a gitmeye başladım. İstanbul'da babamın arkadaşları "Güngör'ü evlendirelim. Burada tanıdığımız çok iyi bir kız var" diye beni apar topar bir kızla tanıştırdılar. Kız Dame de Sion'un son sınıfında, çok güzel, sarışın bir genç kız. Adnan Menderes'in yeğeni Özdemir Evliyazade'nin kızı. O sırada Menderes asılmış. Bu hanımın annesi de çok zarif biri, akrabalık nedeniyle, Menderes'in eşiyle beraber. Dil bildiği için, hep birlikte olmuşlar. Evliyazade'lerin büyükannelerinin İzmir'de çiftliği var. Böyle bir genç kızla biz apar topar nişanlandık, düğünü Ankara'da yapacağız. Bizim Planlama çalkalanıyor İstanbul'dan gelin geliyor diye.

Şahit kim olur diye düşünürken Turgut Özal "Ben olurum" dedi. O sırada Turgut Özal'ın yurtdışına gideceği öğrenildi. Semra Hanım "Turgut yok. Senin şahidin ben olacağım" dedi. O zamanlar kadınların nikâh şahidi olmasına sık rastlanmazdı. Ben "Semra Hanım, kadından şahit olmuyormuş" dedim. Bir süre sonra aradı "Ben sordum, oluyormuş. Daha önce örnekleri varmış" dedi. Velhasıl, Semra Hanım'ın nikâh şahitliğiyle Kent Otel'de bir düğün yaptık.

— *Nuran Hanım bu duruma ne diyor?*
— Planlama'daki arkadaşlarımız pek heyecanlı. Bir kısmı benim odamı hazırlıyor. Bunların da başında, şimdiki karım Nuran var. Biz evlendik ve eşim Ankara'ya geldi. Ankara'da bizim Planlama'daki cadılar yediler onu. Zavallı kız İstanbul kızı, lise son sınıftan ayrıldı. Bizimkilerin hepsi canavar. Kız o kadar rahatsız oldu ki, bütün gün beni evde bekliyor. Ben geliyorum gece yarısı. O saatten sonra kızı işkembeciye mi götüreceksin? Bizim kızlar, kızı Ankara'dan kaçırdılar. Babası "Ayrıl, İstanbul'a yanımıza gel" demiş.

— *Ayrıldınız mı?*
— Evet ayrıldık. Şimdiki karım Nuran, o zaman beş yıllık arkadaşım. İlk eşimden ayrıldıktan sonra yakınlığımız arttı. Evlendik... Ne derler? Dengi dengine, işte o biçim. Evliliğimiz, dostluğun aşka dönüşmesi şeklinde oldu. Eşimin babası eski Demokrat

Parti politikacılarından İsmail Hakkı Akyüz'dü. Demokrat Parti'den ayrılıp Hürriyet Partisi'ni kuran ve ispat hakkı' istediği için Menderes'in "İspat hakkı değil bu, İsmail Hakkı" diye alay ettiği kişiydi.*

Biz, 1971 yılında evlendik. O sırada karım DPT'de uzman yardımcısı olarak çalışıyordu. Çocuğumuz doğduğunda, eşimin de uzmanlık sınavının vakti gelmişti. Kızımız 40 günlükken sınava girdi ve uzman oldu. Eskiden böyle ciddi sınavlar vardı. İkimiz beraber, 1974'e kadar DPT'de çalıştık. Ben Planlama'dan ayrılınca o da hemen ayrılmaya karar verdi ve İstanbul'a geldik.

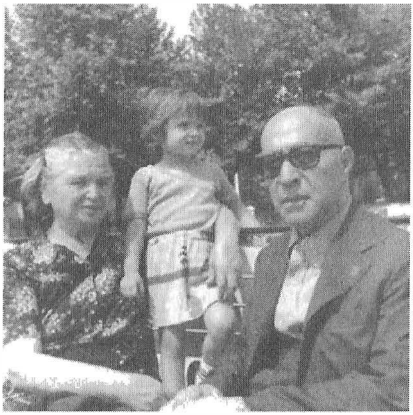
— İstanbul'da nasıl iş buldu?

— Karım Planlama'dan ayrıldıktan sonra evde sıkılıyor, profesyonel olarak çalışmak istiyordu. İstanbul'da uzmanlık alanında iş bulmak zordu. Bir süre işsiz kaldı. Epey iş aradık İstanbul'da. Şansı yaver gitti, iktisatçı olarak Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na girdi. TSKB'da 25 sene çalışıp emekli oldu.

Karım Planlama'dayken, Hikmet Çetin ile aynı odada, uzun vadeli planlamalarda çalışırdı. Yalçın Küçük patronuydu. Yalçın Küçük, Uzun Vadeli Planlama Şubesi müdürüydü. Planlama'dayken onun da epey yayını vardı. Sermaye hasıla oranla-

---

* 1954 seçimlerini büyük bir zaferle kazanan DP'lilerin adının karıştığı yolsuzluk iddiaları basında büyük yer tutmaya başladı. CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesi de Menderes ve DP hükümetine muhalefetin dozunu sürekli artırıyordu. Bunun üzerine DP yeni bir Basın Kanunu çıkartarak durumu denetim altına almaya çalıştı. Yetmeyince kâğıda büyük ölçüde zam yaptı. Bu da işe yaramayınca resmi ilanları kontrolü altına aldı. Bu da işe yaramayınca "Hükümetin manevi şahsiyeti aleyhine suç işledikleri" gerekçesiyle çok sayıda gazeteci hapse atıldı. İş çığırından çıkınca, başta DP Tekirdağ Milletvekili İsmail Hakkı Akyüz olmak üzere dokuz milletvekili, suçlanan gazeteciler için "İspat hakkı" istedi. Menderes reddetti. DP'liler "İspat Hakkı, İsmail Hakkı" diye kendisiyle alay etti. DP'nin 4. Büyük Kongresi'nin hemen öncesinde "İspat hakkı" isteyen dokuz milletvekili partiden ihraç edildi. Bunun üzerine olayı protesto eden dokuz milletvekili de kongreye katılmayıp kongrenin son gününde DP'den istifa etti. Önce bağımsız kalan bu milletvekilleri, DP'ye karşı muhalefetlerini daha etkili sürdürmek amacıyla Hürriyet Partisi'ni kurdu.

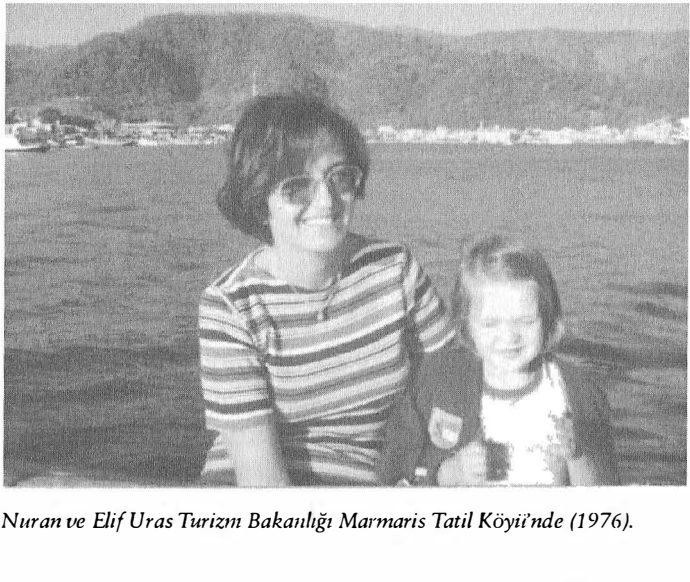

Elif Uras, babaannesi ve dedesiyle.

rı konusunda uzmanlığı vardır. Ama TSKB'da gıda sektörüne projeler hazırladı. Daha çok dondurulmuş gıda, sebze ve meyve, domates salçası konularındaki yayınları hâlâ kullanılır.

— Kızınız ne zaman doğdu?

— Kızımız 1972 yılında doğdu. Kızımızın kırkı çıkınca karım çalışmaya başladı. Planlamadaki arkadaşları karar verdi ki, bu kıza mama lazım. O sırada Türkiye'de hazır mama yok. Arkadaşlar araştırdılar, Merkez Bankası'ndan özel izin alınırsa altı aylık mama, bir paket içinde İsviçre'deki Nestle'den getirilebilirmiş. Sonunda izinler çıktı, özel döviz çıktı. Nestle'ye bir kutu mama ısmarlandı. Nestle'den 6 aylığa kadar çocuklar için hazırlanmış mama geldi. Arkadaşlar bu yapılanı, "Güngör'ün kızı için Merkez Bankası özel izin vermiş" diye, abartarak herkese anlatıyordu. İsviçre'den mamalar geldi. "Kız bu mamalarla besleniyormuş, dur bakalım nasıl olacak? Gâvur mamasıyla besleniyor" diye anlatılıyordu. "Türk halkı mama kullanmaz ki, bunlar kendi kendilerine mama da buluyorlar, döviz de buluyorlar." Böyle şeyler oldu. Ama o kadar sevgi seli vardı ki Planlama'da... Şimdi bakıyorum da o zamanın şartlarıyla çok büyük imkândı. Planlama çok itibarlı bir yerdi. Karımın Hacettepe'de doğumu için, oda temini, doktor bulunması ile de arkadaşlar ilgilendi.

Nuran ve Elif Uras Turizm Bakanlığı Marmaris Tatil Köyü'nde (1976).

Planlamacılara sadece işlerinde değil, dışarıda da itibar gösterilirdi o sıralarda.

— Bu seferki evliliğinizde şahidiniz kimdi?

— Biz öyle düğün yapmadık ki, basit olarak nikâh kıydık. Ankara'daki Belediye'nin nikâh memuru Mücteba Yetişen çok ciddi bir adamdı. Ankara'da herkesi o evlendirmiştir. Gençlik Parkı'ndaki nikâh salonuna gittik. Onun karşısında karım, kısa beyaz bir gelinlik giymişti. Arkadaşlarımız vardı. Benim şahidim dayımdı. Planlama'daki bir arkadaşımız, Nuran'ın şahidiydi. Evlendik. İlki kadar şatafatlı değildi.

— Kızınız doğduğunda neler hissettiniz? Hayata bakışınızı nasıl ve ne kadar etkiledi?

— Biz erkek, kız ayrımı yapmadan bir bekleyiş içindeydik. Kızımızın doğumuna çok sevindik ama hayatımızda büyük bir değişiklik olmadı. Bizim bir özelliğimiz vardı. Annem babamla oturuyorduk. Ayrı evde oturmayı hiç düşünmedik.

— *O zamanlar öyle bir alışkanlık vardı galiba...*
— Ayrı eve çıkmak gibi bir alışkanlık yoktu galiba. Ailesi olan, onlarla otururdu. İmkânlarımız da vardı, istesek ayrı evde otururduk. Annem ile babamın İstanbul'da küçük bir evleri vardı. Biz evlendik, Nuran da Ankara'daki eve geldi. Büyük bir çeyiz yapmadık. Tepe Mobilya o zaman yeni kurulmuştu. Planlama'cılara indirimi vardı. Bir yatak odası takımı aldık. Evdeki bir odayı kendimize yatak odası yaptık. Böylece evlenmiş olduk. Zaten Planlama'daki arkadaşlar o eve gelir giderdi. Nuran dahil, herkes bilirdi o evi. Sabah çıkar, öğle yemeğine gelirdik. İşyerimiz eve yakındı çünkü. Annem yemeği hazırlamış olurdu. Akşam geç saatlerde gelirdik. Biz başka bir odada otururduk. Kızımız, o evde büyüdü. Onun en büyük şansı da annem ve babam ile büyümesi oldu. Biz onunla fazla meşgul olamadık, iş hayatımızı etkilemedi. O zaman Planlama'da yurtdışı seyahatleri çok olurdu. Nuran ayrı gidiyordu, ben ayrı gidiyordum. Tatile gitmemizi ya da sosyal ilişkilerimizi de etkilemedi çocuğumuzun olması. İstanbul'a geldiğimizde kızımız yürümeye başlamıştı. İstanbul'da da beraber oturduk annemle babamla. İlkokula gidinceye kadar onlar baktılar.

— *Bunun ne avantajı oldu?*
— Annem babam politikayla çok ilgilenirdi. Evde devamlı ajans dinlenir, gazete, kitap okunurdu. Bizim kız da onlardan etkilenmiş olmalı ki politikayla, dünya politikasıyla çok yakından ilgileniyor, şimdi Amerika'da. Her sabah kalktığında *New York Times*'ın tamamını okumadan kahvesini içmez, kahvaltısını yapmaz. Bütün dünyada olan biteni, her yayımlanan kitabı izler ama biraz fazlaca ileri gitti. İleri derecede entelektüel olunca insan başkalarıyla diyalog kurmakta zorluk çekiyor.

— *Çok bilince yalnız kalıyor insan...*
— İlgi ve bilgi farkı olunca iki insan diyalog kuramıyor. Ben onunla ne konuşayım diye düşünüyor. İlle de belli konuları konuşmak zorunda değilsin halbuki. Bizim en büyük şansımız annem ve babamdı. Karım hiçbir zaman biz niye beraber oturuyoruz,

ayrı oturalım demedi. Belki o başlangıçtan beri buna hazırlamıştı kendini ama yaşam koşulları da çok elverişliydi. Bizim evde annem babam Nuran'ı, evlenmeden çok önceleri arkadaşım olarak tanıdıkları için kaynana gelin kavgası olmadı. Hiçbir şekilde "Biz çocuğunuza bakıyoruz, siz nereye gidiyorsunuz?" demediler. Onların varlığı yaşamımızı kolaylaştırdı.

— *Çocuk sahibi olmak nasıl bir şey?*
— Çocuk çok büyük bir sorumluluk. Sağlıklı olması çok önemli. Erkek mi olacak, kız mı diye düşünmedik. İsim konusunda da hiç düşünmemiştik. Karım iyileşti. Hacettepe Hastanesi'nden çıkacak. O zaman bilmiyorduk, çıkış kâğıdına "İsim yazacağız, isimsiz çıkamazsınız" dediler. Oysa biz isim kararlaştırmamıştık. Karımla düşünüp önce Elif'i bulduk, sonra da iki isim olsun diyerek önüne Emine'yi ekledik. Son anda konuldu ismi. Karımın uzmanlık sınavı vardı. O zamanlar uzun süreli izin yoktu. Henüz 40 günlükken karım işe başladı.

— *Çocuk sahibi olmak maddi bir yük getirdi mi?*
— O zamanlar Planlama'da karı koca iyi ücret aldığımız için maddi kaygımız yoktu. Sıkıntımız, İstanbul'da eğitimi başlayınca baş gösterdi. İstanbul'da, kızımız hep annem babamla kalmasın, bir çevre edinsin diye ne yapabileceğimizi araştırmaya başladık. O sırada Bebek'te bir apartmanda oturuyoruz, annem parka götürüyor falan ama hep büyüklerle olmasın, bir an önce onu yuvaya verelim dedik. O zamanlar çok az yuva vardı İstanbul'da. Bir yuva bulduk Levent'te. Selin Anaokulu. Bebek'te Orhan Amca diye anılan, sevilen, güvenilir bir şoför vardı. Volkswagen minibüsüyle çocukları okula götürüp getirirdi. Bizim kızı 3.5 yaşındayken anaokuluna verdik. Çok iyi oldu anaokuluna gitmesi, diğer çocuklarla arkadaşlık etmeyi öğrendi. Ama dediler ki "Anaokulundan sonra esas olan yuvadır İstanbul'da. Yuvaya vereceksiniz. Sonra da ilkokula gidecek." Peki, nerede yuva buluruz? 5 yaşında yuvaya verilecek. En iyi yuva Şişli Terakki'ninki. Oraya verirseniz, sonra da 1. sınıftan devam eder. Şişli Terakki'de yuvaya nasıl gidilir? Kurayla 40 kişi alıyorlar. Biz o kuraya ha-

Elif, Bebek'te evden okula giderken (1978).

zırlandık. Kura için gece Nişantaşı'na gittik. Sıra numarası aldık. Ön numaraları almak da önemli. Bir gece yarısı soğukta, Nişantaşı'ndaki Şişli Terakki'nin ana merkezinde sıraya girdik. Gece ortalık panayır yeri gibi. Sosyeteden hanımlar, daha alt gelir grubundan gelen insanlar, termosuyla gelenler, salepçiler falan, saat sabah 9.00'a kadar kaldık orada. 9.00'da bize sıra numarası verdiler.

— *Sıra numarası verdikleri halde neden bütün gece bekleşiyorsunuz?*

— Neden sıraya girdik bilmiyorum. Numaralar elimizde, öğleden sonra noter huzurunda çekiliş var dediler. Noter huzurunda çekiliş yapıldı, bizim kızın adı çıkmadı. O sıralarda Vehbi (Koç) Bey bizimle çok ilgileniyor. Gelip gidiyor, ne oldu ne bitti, her şeyi soruyor. Ne oldu dedi, çıkmadı dedim. Ne yapacaksınız dedi, bilmiyoruz dedik. "Ben bir bakayım. Ben hayatım boyunca böyle bir şeyle meşgul olmadım ama bir bakayım" dedi. Son-

ra telefon etti, "Tamam, siz kaydını yaptırın" dedi. Şişli Terakki, Selanikli bir ailenin ağırlıklı olduğu bir vakıftır. Anladığımız kadarıyla Vehbi Bey vakıf başkanından ricada bulunmuş, sanırım bağışta da bulunmuş vakfa bizim kız için. Elif, onun sayesinde yuvaya girdi. Şişli Terakki'ye girmesi hayatını değiştirdi, çünkü yuvadan sonra 1. sınıfa geçti. Çok iyi bir hanım öğretmeni vardı. Beşinci sınıfa kadar Nemide Şeflek öğretmen onları çok iyi yetiştirdi. Şişli Terakki'de o sınıfta benim kızımla okuyanların çoğu, o altyapı sayesinde bugün çok iyi yerlere gelmiş durumdalar.

— *Şişli Terakki'den sonra?*

— Şişli Terakki bitti, nereye girecek bizim kız, ne yapacağız? O yıllarda en büyük olaylardan biri de çocuğunu Robert Kolej'e sokabilmek. O sınavlar çok sükseli, yeni oluyor kolej sınavları Türkiye'de. O sınava hazırlık için de İstanbul sosyetesinden duyduğumuz bir Ermeni hoca var, Pascal, bir de Garanti Ahmet Bey var. "Bu ikisine çocuğunu teslim ettin mi, gözün arkada kalmaz, hangi okulu istiyorsan ona sokuyorlar" deniyor. Garanti Ahmet Bey'in adı bize güven vermedi, Pascal'a gönderelim dedik. "Pascal öyle herkesi kabul etmez ki; bir referansla gideceksiniz" dediler. Sağdan soldan referans aldık, evine gittik. Pascal, Pangaltı'da bir apartmanın üst katında oturuyor. Çıktık. Yüzü hiç gülmeyen, elinde sigarası olan bir Ermeni vatandaşımız. "Sizin için çok zorladılar. Ayıp, bu kadar zorlanma olmaz" dedi yüzümüze; bize fırça attı. "Bakalım, kızınızın yeteneğini görelim. Siz oturun burada" diyerek kızı aldı, yandaki odaya götürdü. Yarım saat geçti. Sesimizi de çıkarmıyoruz bizi kovmasın diye. Biraz sonra geldi, suratı asık, "Ortalama bir çocuk ama kıramayacağım kimseler telefon etti. Tamam, Elif'e ders vereceğim" deyip bizi sevindirdi. Böylece bizim kız ondan ders alabilen 10 kişinin arasına girebildi. Pascal haftada bir gün ders veriyor. Gidiyoruz, belli bir para veriyoruz. Biz kapının önünde bekliyoruz, yukarıya bile çıkamıyoruz. Derken sınav yaklaştı.

— *Pascal çok disiplinli bir hoca belli ki.*

— Biz o aralar pek seyahate gitmeyiz, ama nereden çıktıysa Feyyaz Tokar, Hasan Pulur ve Yılmaz Çetiner Uludağ'a gidiyorlarmış, illa siz de gelin dediler. "Tamam gidelim. Elif'i de götürelim. Bir gün de Pascal'a gitmesin" dedik. Nuran telefon etmiş, "Bu hafta izin verirseniz Elif gelemeyecek" demiş. Adam hiçbir şey dememiş, kapamış telefonu. Biz gittik Uludağ'a, iki ders sonra da Elif asıl sınava girecek. Geldikten sonraki ilk dersin ardından Nuran kızı almaya gittiğinde Pascal Nuran'a fırçayı atmış. "Zaten kız yeteneksiz, bir de böyle tatile götürdünüz. Bu kızdan bir halt olmaz" demiş. Nuran'a dedim ki, aman kıza bir şey söyleme, sınava girecek. Sınavlar oldu. Robert Kolej'e de 40 kişi alacaklar, acaba bizim kız 40'a girer mi? Oraya giremezse Üsküdar Amerikan'a girer mi? Neticeler belli oldu. O sırada Necati Doğru *Güneş* gazetesinde. Bugünkü gibi internet yok. Neticeler gazetelere geliyor, gazeteler de basıyorlar. Necati'ye telefon ettim. "Şu listeye bakar mısın, bizim kız var mı?" dedim. Necati baktı bir kere, "Elif Robert Kolej'de yok. Üsküdar'da da yok. 150 kişiye de baktım yok. Herhalde kazanamadı. Ama bir birinci var, Emine Elif adında. Türkiye birincisi Emine Elif olmuş" dedi. Soyadı ne diye sordum, "Aa, Uras! Hiç dikkat etmemişim, Emine Elif olduğuna" dedi.

Meğer bizim kız, birinci olmuş! O zamanlar böyle şeyler çok önemliydi. Ben böyle şeylerde sıkılırım. Önce okula gazeteciler gelmiş. Sonra eve gelmişler, öğretmeninin ve bizim kızın resmini çekmişler. O sırada hanımın haberi olmuş. Sevinmiş, okula gitmiş. Akşam Oktay Ekşi, "Güngör, bugün *Hürriyet*'in birinci sayfasında senin hanım" var" dedi. Akşam eve geçerken Yeniköy'e bir gazete bıraktı bize. Bir baktım ki, o zaman *Hürriyet* gazetesinin birinci sayfasının dörtte birinde bizim hanımın kucağında Elif: "İşte Türkiye birincisi Emine Elif."

— *Pascal'a teşekkür ettiniz mi?*

— O zamanlar bunlar daha önemliydi. Ben o zamandan beri karıma takılıyorum, "Duyar duymaz kıza gideceğine doğru berbere gidip saçını yaptırmışsın" diye. Ondan sonra da fotoğrafçıları beklemişler evde. Pascal, bir kez bile tebrik etmedi. Hiç-

bir şey söylemedi. Biz teşekkür ettik. Elif'e "Git bir kutu şeker al, teşekkür et" dedik. Elif'e de hiç yüz vermemiş. Kibirli adamdı. Ama şimdi, doğruya doğru, Elif'in Şişli Terakki'de o sınıftaki arkadaşları, Pascal'ın yetiştirdiği çocuklar, hep iyi okullara girdiler. Çoğu Robert Kolej'e girdi. Hepsi Robert Kolej'de de başarılı oldular. Robert Kolej'den sonra yurtdışına gittiler. Çoğu yurtdışında da iyi yerlerde iş buldu. Ama ilginç olan, o dönemdeki erkeklerin çoğunun, çok iyi okumalarına rağmen finans sektörüne geçmeleri. Kızlar da çok iyi okudular. Sadece üniversite değil lisansüstü de yaptılar. İyi evlilikler yaptılar ve şimdi çocuk bakıyorlar. Halbuki ben o başarılı kuşaktan sosyal olarak çok öne çıkan insanlar beklerdim. Çünkü hepsi yetenekliydi. Fakat o dönem, finans çok iyiydi. Oralardan yetişenler finans sektörüne geçtiler. Çoğu Amerika'da, İngiltere'de Türkiye ile iş yapan bankaların önemli mevkilerinde. Kızlar erkeklerden daha iyi okudu, lisansüstü derece yaptılar. Şimdi evde çocuk bakıyorlar. Karı kocanın çalışmasının çok avantajı var.

— *İkinci çocuğu yapmayı düşünmediniz mi?*
— Efendim zamanımız olmadı, imkânımız olmadı. İstanbul'a geldik. Nuran, Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası'nda ciddi bir çalışma yapıyordu. Olabilirdi ama İstanbul'a geldik. İstanbul şartları, İstanbul'a intibak, İstanbul'da karı kocanın çalışmasının çok iyi olmasından söz ettim ya, Ankara'dayken bizim gelir seviyemiz, ikimiz çalıştığımız için çok iyiydi. Kira da vermiyorduk. Ankara'da yaşam iyiydi. Ama İstanbul'da kirada oturmaya başlayınca, karımın maaşının bir bölümü kiraya yeterken bir süre sonra kirayı karşılayamaz hale geldi.

— *Karı koca çalışırken kızınız ile nasıl ilgileniyordunuz? Örneğin tatillere onu da götürür müydünüz?*
— Kızımız 3 yaşını bitirdikten sonra onunla her yaz tatil yapmaya özen gösterdik. Kendisine anlattık. Dedik ki, "İngilizce öğreninceye kadar yurtdışı tatili yok. Sadece yurtiçinde tatil yapacağız. İngilizce öğrendiğin yıl yurtdışına birlikte gideceğiz."

— *Yurtiçinde nerede tatil yapardınız?*
— 1975'li yıllar. İstanbul'dayız. Ankara'dan alışkanlığımız var. Kamu tesislerini bellemişiz. İzmir'de Emekli Sandığı'nın Efes Oteli'ne giderek birkaç gün kalmak, Marmaris'te Turizm Bankası'nın tatil köyünde uzun bir tatil yapmak bizim için lükstü. Unutmayınız o yıllarda diğer tatil yöreleri henüz gelişmemişti. Bilinmiyordu.

— *Marmaris'in özelliği neydi?*
— O yıllarda Marmaris'te Mustafa Deliveli'nin Lidya Oteli vardı. Bir de Turizm Bankası'nın tatil köyü. Sonra sosyetik "Martı Motel" yapıldı. Turizm Bankası'nın tatil köyüne genellikle Ankara'dan bürokratlar ve İstanbul'dan eski ve yeni politikacılarla, yazar-çizer takımı giderdi. Mülkiye'den hocamız rahmetli Seha Meray, rahmetli yazar Haldun Taner, diplomat büyüğümüz Osman Olcay, politikacı büyüğümüz Necdet Uğur, Tarhan Erdem kardeşimiz, Eylül ayının ilk yarısında Turizm Bankası'nın tatil köyünün aynı dönem konukları olurduk. Daha sonra iki defa turizm bakanlığı yapan İlhan Evliyaoğlu kardeşimiz o yıllar Turizm Bankası Genel Müdürlüğü görevindeydi. Bizim yerlerimizi o ayırtırdı. Özellikle Mülkiye'den hocamız Seha Meray ve aziz dostu Haldun Taner, kızımız Elif'e ilgi gösterirdi. Bu tatillerde Elif, "iyi insan"ın ne demek olduğunu", "kültürlü insan"ın ne demek olduğunu" öğrendi. Uzun süre bu tatiller tekrarlandı. Kızımız, Seha Meray ve Haldun Taner gibi kişileri tanımak, onların ilgisine mahzar olmak, onlardan etkilenip okumaya, edebiyata, kültüre ilgi duymaya başlamak şansına sahip oldu.

— *Marmaris tatilleri nasıl geçerdi?*
— Tatil köyünün şişman ve sempatik gazete bayiinin sevdiği müşteriler için sabah ayırdığı gazeteler okunur, gün politikayla başlar, önce vatan kurtarılır, sonra edebiyat sohbetleri yapılır ve nihayet akşamüzerleri gene şişman gazete bayiinin rehberliğinde civar köylerde arsa arama gezileriyle sona ererdi. Gazete bayii Muharrem, "entel bir Marmarisli" olarak bizim grubun üye-

si haline gelmişti. Akşamüzerleri "Mesela dedik..." diyerek "arsa gezisine" çıkardık.

O yıllar kıyı yolu yapılmadığından, kıyı kıyı Muharrem'in teknesiyle Armutalan'a gidilirdi. Bizi Armutalan Köyü'ne ilk defa Muharrem götürdü. Armutalan'da ilk arsayı Seha Meray Hocamız ile Tarhan Erdem aldılar. O zamanlar tatil köyünde iki kişi tam pansiyon bir haftalık konaklama ücreti 4.250 liraydı. Kaç metrekare olduğunu hatırlamadığım o arsalar 55 bin liraya alındı... Bir tatil dönemi Marmaris'e gelen Büyükelçi Özdemir Benler de Seha Hoca'nın üst yanındaki arsayı yine bu fiyatlardan satın aldı. Özdemir Benler'in arsasının iki ötesinde muhtarın bulduğu, içinde çamlar olan kayalık arsayı alacaktım. O zaman 55 bin lira büyük paraydı. Karım "ödeyemeyiz" diyerek vazgeçirdi. Seha Meray Hocamız Armutalan'da yaptırdığı evi tamamlamadan öldü. Marmarisliler büyük bir törenle onu satın aldığı toprağın bir ucuna defnettiler. Seha Hoca ölünce bizim Marmaris grubu dağıldı.

— *Marmaris zamanla çok değişti...*

— Evet... Uzun aradan sonra Marmaris'e gittim. Bizim bildiğimiz Marmaris gitmiş, yerine başka bir Marmaris gelmiş... Tatil köyü yok olmuş. Bizim Armutalan köyünde rahmetli Seha Meray Hocamızın Hollanda asıllı Türk eşi yaşıyordu ama onu çok az kimse tanıyordu. Çünkü Armutalan şimdi ünlüler mahallesi olmuş... Kenan Evren'den sonra Genelkurmay başkanının da burada ev yaptırmasıyla fiyatlar almış başını gitmiş. Marmaris'in yarısı otel, yarısı apartman... Yöresel özelliği olmayan beton binalarla dolu. Armutalan bile "binadan nefes alamaz halde." Köylüğü kalmamış, omuz omuza, popo popoya binalar... Marmaris'in özelliği yeşili, suyunun bolluğu, havasının ve denizinin temizliğiydi.

— *Kızınız Marmaris'i hâlâ sever mi?*

— Kızım için Marmaris'in önemi büyüklerle bir arada olmaya alışmak, onları dinlemeyi öğrenmektir. Bu alışkanlığı devam etti. Kendinden yaşlılarla bir arada olduğunda onlardan sıkılmamaya alıştı. Onların anlattıklarını dinlemeye alıştı.

— Anne ve baba küçükken çocuklarının her şeyi öğrenmesini ister.

— Günümüzde şartlar daha da iyileşti. Ama 1970'lerde, 1980'lerde de İstanbul'da çocuklar için değişik kurslar vardı. Kızımızın arkadaşlarının ailelerinden öğrendiğimiz kurslara biz de kızımızı götürdük. Tabii ki çocukların küçük yaşta her aktiviteyi sevmeleri, her aktivitede başarılı olmaları beklenemez ama değişik kurslar çocukların ilgi ve yeteneklerinin öne çıkmasına imkân veriyor. Biz de kızımıza piyano dersi aldırdık. Bale kursuna, resim kursuna götürdük. Tenis dersi aldı. Ata binmeyi denedi. Kayak, buz pateni öğrendi. Çocuk küçükken bunları denerse, hepsine ilgi duymasa da ilgi duyacağı faaliyetleri seçme şansına sahip oluyor.

— Marmaris tatilinden söz ettiniz. O yurtiçiydi. Yurtdışına kızınızı ilk ne zaman tatile götürdünüz?

— Karı koca biz iş için veya tatil için yurtdışına giderken kızımız ninesi ve dedesi ile kaldığından, sorun çıkarmazdı. Tatil konusunu anlamaya başladığında ona dedik ki, "Ne zamanki İngilizce öğrenirsin, seni o zaman yurtdışına götürürüz. O zamana kadar yurtdışı yok." O da bunu kabullendi. İlkokulu bitirdikten sonra Robert Kolej'de ilk sınıfta öğrencilere üç ayda İngilizce öğrettiler. Biz de sözümüzü yerine getirdik. Yıl ortası tatilinde kızımızı Londra'ya götürdük. Gazetelerde, dergilerde okudukları nedeniyle yurtdışına gitmekten fazla etkilenmedi. Daha sonra Sakıp Sabancı bizi Fransa gezisine davet etti. Karısı, iki kızı, ben, karım ve Elif, grup halinde Güney Fransa'yı gezdik. Nice, Cannes, Monte Carlo'yu dolaştık.

Prof. Reha Poroy, Prof Memduh Yaşa ve eşleri ile seyahat etmek zevkli olurdu. Prof. Memduh Yaşa ve eşi ile Kıbrıs'a giderdik. Prof. Reha Poroy ve eşi ile çok defa Paris'e ve Londra'ya gittik. Bu seyahatlere Elif de katılırdı. Elif hiçbir zaman sorun olmaz, gerektiğinde otel odasında yalnız kalırdı. Fakat önemli olan hocaların onun için uyguladıkları özel programlardı. Hocalar bu seyahatlerde Elif'e anlatmak için özel programlar hazırlarlardı. Memduh Hoca tarih anlatırdı. Reha Hoca'nın çok

derin bir edebiyat kültürü vardı. Hocalar Elif'e anlatırlardı ama karım ile ben hocaları dinlemeye bayılırdık. Reha Hoca Paris'i çok iyi tanıdığından her semtin, her binanın ve hatta her şarkının hikâyesini tatlı tatlı anlatırdı. Bu nedenle bu tür geziler Elif'e bir ölçüde kültür-eğitim gezileri oluyordu.

Sakıp Sabancı seyahat etmeyi, seyahate birilerini davet etmeyi severdi. Elif yurtdışında üniversite eğitimindeyken, Elif ile beni Avrupa'da kanallarda gemi gezisine götürdü. Tier şehrinden gemiye bindik. Bir hafta, kanal kenarındaki köylere uğraya uğraya Köln'e ulaştık. Nehir gemisinin diğer yolcuları 70 yaşın üzerindeydi. Sakıp Sabancı'nın, benim yaşım belli. Elif şikâyet etmeden geziyi tamamladı. Şimdi roller değişti. Elif bizi tatile götürüyor.

ONUNCU BÖLÜM

Planlama'da Özallı Yıllar

O zamanlar devlet dairelerinde bürokratların namaz kılması olağan bir şey değildi. Bunu Turgut Bey başlattı. Tekrar edeyim Turgut Bey de şov için namaz kılmadı hiçbir zaman, "Ben Cuma'ya gidiyorum" demedi. Cuma'ya gittiğini de bilmiyorduk biz, çünkü Planlama'dayken Cuma'ya gitmezdi.

İktisadi Planlama Dairesi uzmanları (1969).

— DPT'de Turgut Özal dönemine gelelim. Sizi nasıl tanıdı?
— Turgut Özal ile tanışmamı anlatmadan Planlama'daki çalışmalarımdan birkaçını daha anlatayım. O yıllar özel sektörün yatırımları için uygulanan en önemli teşvik tedbiri yatırım indirimiydi. Belli yatırımlara, vergi kolaylığı sağlanırdı. Yatırım üretime geçtikten sonra girişimcinin ödeyeceği vergilerde belli bir indirim yapılıyordu. Yatırımcıların talepleri Maliye Bakanlığı'nda müsteşarın başkanlığında bir komitede değerlendiriliyordu. Ben de Planlama temsilcisi olarak komitenin başkan yardımcısıydım. Gümrük Bakanlığı'nda müsteşarın başkanlığındaki bir başka komite ise, yatırımcıların ithal edecekleri makinelere gümrük indirimi veya muafiyeti veriyordu. Bu komitede de Planlama temsilcisi olarak başkan yardımcısıydım. Yabancı sermaye taleplerinin sorumlusu Ticaret Bakanlığı'ydı. Müsteşar başkanlığındaki Yabancı Sermaye Komitesi'nde Planlama temsilcisi olarak başkan yardımcılığı gene bana verilmişti. Ben bu dağınık ve pek bilinmeyen uygulamalar hakkında üç ayrı rapor hazırladım. Uygulamaların tek çatı altında toplanmasını önerdim. Bu raporlar kapaklı olarak Planlama yayını halinde bastırıldı.

— Bu anlattıklarınızın Turgut Özal ile tanışmanızla ne ilgisi var?
— İlgisi var... Turgut Özal müsteşar olarak işe başladı. Ben daha önce kendisiyle tanışmadım, hiçbir yerde birlikte olmadım. Müsteşar sizi çağırıyor dediler. Odaya girdim. Turgut Bey'in karşısında da Korkut Özal oturuyor. Korkut Özal'ı Türkiye Petrolleri (TPAO) Genel Müdürü olarak tanıyorum. Daha önce DPT'de TPAO ile ilgili çok sayıda toplantıda birlikte olduk. TPAO'nun yıllık yatırımları konusunda birlikte çalıştık. Odaya girince Korkut Özal "Güngör Uras işte bu. İyi çocuktur" dedi. Turgut Özal'ın karşısındaki iskemleye oturdum. Turgut Özal

"Anlat bakalım, sen ne işler yaparsın?" diyerek beni sorguya çekmeye başladı. Yaptıklarımı anlattım. O, özellikle Maliye, Gümrük ve Ticaret bakanlıklarındaki komitelerle ilgilendi. Bu konularda üç yayınım olduğunu söyledim. "Onlardan birer kopya getir" dedi.

— *Raporları okudu mu?*

— Okumaz olur mu? Kısa bir süre sonra beni çağırdı. "Sen 'Özel sektör için uygulanan bütün teşvik tedbirleri bir çatı altında toplansın' diyorsun. Buna aklım yattı. Bu konuda bir kanun tasarısı hazırla" dedi. Ben basit bir kanun tasarısı hazırladım. Müsteşara verdim. Bir süre sonra Yılmaz Ergenekon, Planlama'da hukuk müşaviri olarak çalışmaya başladı. O zamana kadar Planlama'da hukuk müşaviri yok. Bir gün Yılmaz Ergenekon beni aradı. "Teşvik tedbirleri ile ilgili bir kanun tasarısı teklifin varmış, bana verir misin?" dedi. Verdim. Ondan sonra Yılmaz Ergenekon, 933 sayılı Kanun'la neticelenen teşvik mevzuatını hazırladı. O mevzuat, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçti, kanunlaştı. Bu kanunla Planlama, uygulama sorumluluğu alıyordu. O zamana kadar işadamıyla muhatap olmayan, parasal işlere girmeyen Planlama, işlerin içine giriyordu. Turgut Özal'ın burada çok takdir edilen bir tutumu oldu: Teşvik ve Uygulama Dairesi'ni, Planlama'nın içine sokmadı. Teşvik Uygulama Dairesi için ayrı bir yer tutuldu. Planlama dışından kendi güvendiği, çoğu maliye kökenli elemanlar aldı. Turgut Özal zamanında Teşvik ve Uygulama Dairesi çalışanlarının Planlama'yla pek ilişkisi olmadı.

— *Turgut Özal herhalde diğerlerinden farklıydı...*

— Turgut Özal'ın ilginç bir yönetim şekli vardı. DPT'nin çekirdek kadrolarına dokunmadı. Aynen korudu. Bu kadro ile Planlama'nın esas işlevlerini yürüttü. Fakat bunun yanında özel birimler kurdu. O özel birimlerde kendi seçtiği kişileri görevlendiriyordu. Örneğin özel sektörün teşviki için oluşturulan dairede Yılmaz Ergenekon, Muammer Dolmacı, Ekrem Pakdemirli ile çalışıyordu. Ayrıca bir araştırma birimi kurdu. Başına kardeşi Yu-

suf Bozkurt Özal'ı getirdi. Daha sonraları Teşvik ve Uygulama Dairesi büyüdü. Maliye'den ve diğer bakanlıklardan çok sayıda eleman alındı. Tekrarda yarar var, plan - program yapan kadroyu korudu. Plan - program yapan kadroya Turgut Özal'ın eklediği iki isim Nevzat Yalçıntaş ile Ekrem Ceyhun'dur.

— *Yalçıntaş ile Ceyhun ne yaparlardı?*

— Ekrem Ceyhun köy işleri deneyimi olan, "Garcia'ya mektup götürme" yeteneğine sahip bir mühendisti. Kendisine verilen görevi ne yapar eder, engel dinlemeden yerine getirir, mektubu, hikâyedeki gibi, Garcia'ya ulaştırırdı. Nevzat Yalçıntaş, derin tarih ve din kültürü ile kısa sürede Ankara'da sevilen bir kişi oldu. Zarif ve iyi eğitim görmüş eşi, o yıllar babasının demir fabrikasının işleriyle meşgul oluyordu. Eşi modern giyimi, bakımı ile beğeni görürdü. Çok yıllar sonra örtünmeye başladı. Üstü açık spor otomobilinin direksiyonuna geçtiğinde hepimiz onu hayranlıkla izlerdik. Nevzat Yalçıntaş'ın başında bulunduğu Sosyal Planlama Dairesi'nde çalışanların çoğunu kızlar oluşturuyordu. Nevzat Yalçıntaş'ın, kendisiyle çalışanlar çocuk sahibi olduğunda, doğan çocuk erkek ise birer altın hediye ettiği, kız ise bir şey vermediği söylenilirdi.

— *Nevzat Yalçıntaş'ın DPT'de işe başlar başlamaz Emin Çölaşan'ı kovduğu söylenir.*

— Emin Çölaşan uzman yardımcısı olarak, Turgut Özal müsteşar ve Nevzat Yalçıntaş daire başkanı olmadan kısa bir süre önce Sosyal Planlama Dairesi'nda çalışmaya başlamıştı. Genç, yakışıklı, sevimli, güler yüzlü, esprili kişiliği ile çok sevilirdi. Tatillerde Ankara dışına çok kere birlikte seyahate çıktık. Kadrolu olmayanların mukaveleleri her yıl Mart'ta yenilenir, mukavelesi yenilenmeyenlerin DPT ile ilişkisi kalmazdı. Emin Çölaşan'ın mukavelesi yenilenmedi. Nedeni planlamadaki çalışmalarının yetersizliği değildi. ODTÜ'de öğrenciyken hocası Turgut Özal'ı sinirlendirecek davranışları olmuştu. Emin Çölaşan çok üzüldü. Bizler de üzüldük. Emin Çölaşan Danıştay'a başvurdu. Danıştay kararına rağmen Turgut Özal Planlama'ya almadı. Bu ara-

da Emin Çölaşan, davası sırasında bugünkü eşini tanıdı. Turgut Özal'ın Emin Çölaşan'a kızgınlığı DPT'den ayrılmasıyla sona ermedi. Emin Çölaşan'ın TPAO ve Maliye'de bulduğu işlerden de ayrılması için baskı yaptı. Emin Çölaşan, Planlamadaki arkadaşı İcen Bortücene ile *Milliyet*'in yarışmalarından dereceler almıştı. Bu vesile ile Abdi İpekçi'yi tanımıştı. Abdi İpekçi'nin davetiyle *Milliyet*'te çalışmaya başladı. Böylece kader onun başarılı bir gazeteci olmasını sağladı. Fakat DPT'den ayrılmasıyla başlayan sıkıntılı dönem onu çok üzdü, yordu. Bu yorgunluktan kurtulamadı.

— *Çölaşan daha sonra Turgut Özal'la barışmadı mı?*
— Turgut Özal, banker krizinden sonra Ankara'dan ayrılmak zorunda kaldı. Side'ye yerleşti. Bir süre unutuldu. İşte o günlerde Emin Çölaşan *Hürriyet* muhabiri olarak onu aradı. Söyleşileriyle tekrar gündeme getirdi. Turgut Özal Ankara'ya dönünce Emin Çölaşan ile arası düzeldi. Ne yazık ki, bir Uzakdoğu gezisi dönüşünde Emin Çölaşan'ın gezi sırasında olan bitenleri anlatan röportajına kızan Turgut Özal, bu defa bir daha konuşmamak üzere Emin Çölaşan'ı defterinden sildi.

— *Turgut Özal gelince ne oldu?*
— Turgut Özal, Teşvik ve Uygulama Dairesi ile Araştırma ve Geliştirme Dairesi gibi Planlama'nın kuruluş amacı dışında oluşturduğu kadroları DPT kadroları ile bir arada çalıştırmadı. O kadrolar için iki bina kiraladı. Araştırma - Geliştirme Dairesi bölümünün başına da kardeşini koydu.

— *Yusuf Bozkurt Özal'ı mı?*
— Evet. Araştırma - Geliştirme Dairesi'ne, o zamanın şartlarında çok önemli işler, projeler yaptırdı Turgut Özal. O projeler şimdilerde nerededir, kimse bilmiyor. Turgut Özal, ölmeden önce "O projelerden bende bir takım var" demişti. Sonra ne oldu bilemiyorum. Çok üzülüyorum.

— *Ne üzerineydi projeler?*

— Turgut Özal, kendi inisiyatifiyle birtakım fonlar bularak, yabancılara, çok önemli araştırmalar yaptırdı. Mesela, turizm araştırmaları... Örneğin, "Side Bölgesi Turizm Araştırması." Side bölgesini bir cazibe merkezi haline getirmek ve bütün o mevcut yerleşimleri yok ederek, Side'yi ortaya çıkarmak istiyordu. Ne yazık ki uygulanamadı. Side'de yıkılacak evlerden birini de Turgut Özal satın aldı. Sürgün döneminde orada kaldı. Sonra örneğin "Batı Anadolu Kıyı Şeridi Turizm Geliştirme Projesi" ya da "İstanbul-Zeytinburnu-Karaköy Geliştirme Projesi." Bunlar benim hatırladığım projeler. Zeytinburnu'nda, biliyorsunuz o zamanlar deri fabrikaları vardı. Onlar nasılsa oradan temizlenecek, orada ön bölüm tamamen rekreasyon alanı olarak, denize girme alanı olarak, aynı Rio'daki gibi yapılacak. Yolun çok çok gerisine yüksek binalar yapılacak. O bölge Yeşilköy'e kadar turistik sahil şeridi olacak. Kıyılara hiçbir şekilde bina yapılmayacak. Bunlar olmadı. Örneğin İstanbul'dan başlayarak Ege Denizi'nin batı kıyısından aşağıya kadar demiryolu indirmek için bir proje hazırlandı. Çünkü o zamanki şartlarda İstanbul'a gelen turistleri aşağıya taşıyacak bir imkân yoktu. Diyorlardı ki Ankara-İstanbul demiryolu önemli değil. Bu iki nokta arasında sadece memurlar gidip gelir. İstanbul'dan İzmir'e, İzmir'den Antalya'ya kadar demiryoluyla bağlandığında kıyı şeridinde, hızlı demiryoluyla turistler gidip gelir. Turizm ancak böyle gelişir. Bunlar gibi birtakım projeler vardı.

Turgut Özal'ın çok önemli bir başka projesi de, yaş meyvesebze ihracatının teşvikini hedef almıştı. Uzanlar'ın sonra batırdığı bütün o enerji yatırımları, "Çukurova Bölgesi Geliştirme Projesi'nin" parçasıdır. Narenciye ihracatını geliştirmek için Amerika'dan özel fidanlar getirildi, narenciyecilere dağıtıldı. Türkiye'de o zaman domates üretimi yoktu. Domates ve hıyar üretip satacaktık. Frintaş kuruldu. Bütün bunlar o dönemin projeleridir ama ne yazık ki projelerin çoğu kâğıt üzerinde kaldı. Turgut Özal'ın bir başka projesi de "Doğu'yu Kalkındırma, Azgelişmiş Bölgeleri Geliştirme Projesi"dir. Bunun için de özel bir grup kurdu. O grup da araştırma geliştirme grubuyla beraber ayrı bir binada faaliyet gösteriyordu. Altyapı tamamlandıktan sonra sa-

nayi doğuya çekilecek ve doğu, cazibe merkezi haline getirilecekti.

— Turgut Özal'ın DPT dönemindeki Frintaş hikâyesini anlatır mısınız?

— 1970'li yılların ikinci yarısındayız. Özal, Türkiye'ye çağ atlatma arayışında "Yaş Meyve ve Sebze İhracat Projesi"ni geliştirdi. Projeyi Dünya Bankası'na da kabul ettirdik. Yaş Meyve ve Sebze İhracat Projesi'nin aslı şu: Şarıl şurul akan derelerimizi, parıl parıl parlayan güneşimizi dövize çevireceğiz. Bunun için Batı ve Güney Anadolu'da kıyı şeritlerinde cam ve plastik seralar kurulacak. Tohum ithal edilecek. Bu seralarda hıyar ve domates yetiştireceğiz. Domatesler yusyuvarlak, aynı boyda olacak. Hıyarlar değişik boyda, değişik kalınlıkta, dümdüz yemyeşil olacak. Frintaş diye bir nakliye şirketi kurulacak. Bu şirket soğuk hava donanımlı TIR'lar, soğuk hava donanımlı gemiler ve de THY'nin elindeki DC-4 uçaklarını satın alacak. Hıyarları harıl harıl Avrupa'ya taşıyacak. Avrupa şehirlerine her mevsim en taze, en iyi hıyarları biz ihraç edeceğiz. Türkiye'ye döviz akacak. Önce, seraları inşa etmek, üzerlerini plastik, cam kaplamak, gübre, tohum getirmek, ambalaj fabrikası kurup, ambalaj malzemesi temin etmek, daha sonra bunları nakledecek araçlar için dövize ihtiyaç var. Allah'tan bu dövizleri Dünya Bankası kredi olarak bize verdi. Kredi anlaşması imzalandı. Seralar kuruldu. Tohumlar geldi.

O zamanlar Türkiye'de TIR mır yok. İlk TIR'lar "Frintaş" için ithal edildi. Ve başladık hıyarlar, domatesler çıksın da ihraç edelim, yeşil yeşil dolarlar gelsin diye beklemeye. Zaman geçti ve ilk hıyarlar, domatesler merasimle TIR'lara yüklendi. Avrupa yolunu bilmeyen bizim şoförler vaktinde gidemediklerinden veya yollarda soğuk hava tesisatını işletmeyi beceremediklerinden, hıyarları teslim etmemiz gereken vakitte bir türlü sağ salim Avrupa'ya yollayamadık. Ya da yolladık ama sağ salim Avrupa'ya ulaşan hıyarlardan şikâyetler eksik olamadı. Bu hıyarlar eğri, bu hıyarlar gevşek, bu hıyarlar işe yaramaz... Çok geçmedi, Frintaş battı. Kamyonlar Ankara'nın sağındaki solundaki arsalarda çürüdü.

— Üretilen o hıyar ve domatesler ne oldu?
— İç piyasaya sürüldü. Meğer Türk halkı da hıyara meraklıymış. Eskiden mevsiminde, iki, bilemediniz üç ay piyasada hıyar bulunurdu. Şimdi ülkenin her yanında, her mevsim hıyar eksik olmuyor. On iki ay domates yiyoruz.

— Proje amacına ulaşmadı ama o yatırım için Dünya Bankası'ndan alınan döviz kredisi nasıl ödendi?
— Dünya Bankası'ndan alınan döviz kredilerini ödemek tabii ki sorun oldu. Neticede 1980 borç erteleme planı içinde yer aldı.

— Turgut Özal bütün bunları yaparken kimlerle çalışırdı?
— Turgut Özal sağ görüşlüydü ve aynı görüşte, güvendiği birtakım insanlar vardı. Onlara da körü körüne güvenmezdi. Kendi takımını tutardı. Ama buna mukabil, sağcıymış, solcuymuş, komünistmiş, hiç öyle şeylere bakmazdı. Çetin Tokcan isminde bir arkadaşımız vardı. Babası paşaydı. İstanbul Üniversitesi'nde asistanken Planlama'ya gelmişti Sosyal Planlama'daydı. Çetin Tokcan, solcu bilinirdi ve o karmaşada, değişik nedenlerle kendi ayrıldı.

Turgut Özal, Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulurken Maliye Bakanlığı'ndan bir genci getirdi. "Bunun ailesini annem Malatya'dan tanır. Çok namuslu ailedir. Onun için bu dairenin başına getirdim" dedi. Bir süre sonra beni çağırdı. "Güngör, annemin komşusunun oğlu namuslu ama beceriksiz çıktı. Sen Çetin Tokcan'ın arkadaşısın. Ara bakalım, gelir mi?" dedi. Ben şaşırdım. "Çetin Tokcan solcu. Solcu olduğu için ayrıldı. Siz onu tekrar işe alır mısınız?" diye sordum. "Solculuğu sağcılığı işine bulaştırmadıkça beni ilgilendirmez. Ben iş yapan adam arıyorum" cevabını verdi. Benimle ilişkisi de ilginçtir. Ben de solcu tanınırdım. Beni de kendilerinden saymazdı. Ama beni hep yanında çalıştırdı.

— Sizi kendi takımından saymamasını nereden çıkarıyorsunuz?
— Size ilginç bir hikâye anlatayım: 12 Mart döneminde Ben Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışıyorum. Turgut Özal müsteşa-

rımız.* Süleyman Bey'i "yolladılar", rahmetli Nihat Erim'i getirdiler. 109'uncu Topçu Taburu'nda personel subaylığını yaptığım Sadi Koçaş Kumandanım ile Mülkiye'den Attila Karaosmanoğlu dostum, başbakan yardımcısı oldu. Öyle, birtakım değişiklikler oluyor. Turgut Özal'ı arayıp soran yok. Turgut Özal huzursuz. Gülerek odama geldi. "Beni ilk defa aradılar. Attila Karaosmanoğlu aradı. Hükümet programı hazırlıklarına yardımcı olmak için seni istiyor. Bu bir diyalog başlangıcıdır. Bana bir görev düşerse yardıma hazırım. Bunu söyle" dedi.

O yıllar bizim teşkilat, Başbakanlık binasının bitişiğinde. Koridorun sonundan bir kat aşağı inince Başbakanlık katına ulaşıyoruz. Aşağıya indim. Attila Karaosmanoğlu'nun odası ile tuvalet arasındaki odaya iki masa koydular. Birine ben oturdum, diğerine de Planlama'dan arkadaşımız Meral Sezek. Hükümet programında idari konularla ilgili hazırlıklar Atilla Sav tarafından toplanıyor. Attila Karaosmanoğlu ekonomik ve sosyal politikaları belirlemek için hazırlık yapıyor. Sadi Koçaş Kumandanım her işe karışıyor. Koşuşturuyor. Ben de yardımcı "kâtip" rolündeyim.

— *Ne yapıyorsunuz?*

— Programı derledik, toparladık ve basılır hale geldi. Benim önceden belirlenmiş bir konferansım var, Ürdün'e gideceğim. Attila Karaosmanoğlu'ndan üç gün izin istedim. Gittim, geldim. Baktım ki benim masada Hikmet Çetin oturuyor. Hikmet Çetin, Attila Karaosmanoğlu'nun önce talebesi, sonra dostu. "Attila Abi" diyerek "yıllar öncesine uzanan hayranlığını" belirtir. Bana oturacak yer olmadığına göre oralarda dolanmanın gereği yoktu. Attila Karaosmanoğlu'na "Ben geldim. Bir ihtiyacınız olursa yukarıda odamda oturuyorum" deyip Planlama'daki odama çıktım. Benim aşağıda oturmayıp odama geri döndüğümü duyan Turgut Özal şaşırdı. "Neden aşağıda kal-

---

* Turgut Özal 1967-71 yılları arasında DPT'de Müsteşar; 1979-80 tarihlerinde de Demirel Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısıyken "DPT Müsteşar Vekili" olarak görev yaptı.

madın? Neden geri döndün?" diye sordu. "İşim bitti. İhtiyaç olursa herhalde gene çağırırlar" dedim. Durakladı. Onun hiç değişmeyen bir davranışı vardı. Parmağıyla gözlüğünü geriye iter, pantolonunun aşağıya düşen ağını yukarıya çekerdi. Yine öyle yaptı ve "Güngör, ben senin durumuna şaştım kaldım" dedi. "Sen bizim adamımız değilsin. Biz seni onların adamı sanıyorduk, onların adamı da değilmişsin. Pekiyi de kardeşim, sen kimin adamısın?" Turgut Özal'ın bana sorduğu soru, hiçbir zaman kafamdan çıkmadı. Kendi kendime hep sordum: "İyi de kardeşim, ben kimin adamıyım?"

— *Adamı değilsiniz ama sizinle çalışıyor.*
— Burada rahmetli Turgut Özal'ın iyi yanını anlatıp, sözlerinin beni neden etkilediğini açıklamam gerekiyor. "Sen bizim adamımız değilsin. Biz seni onların adamı sanıyorduk" diyen Turgut Özal, "adamı olmadığımı, başkalarının adamı olduğumu sanmasına rağmen" DPT'de birlikte çalıştığımız uzun süre beni yakınında bulundurdu. Çalıştırdı. Bakanlar Kurulu toplantılarına beraber girdik. Önemli devlet sırlarını paylaştı. 1970 devalüasyonunun hazırlıklarına ve gerçekleştirilmesine Planlama'dan katılan tek uzman bendim.

— *Turgut Özal'ın kendi takımı nasıl bir takımdı?*
— Turgut Özal çalışırken ayrımcılık göstermezdi insanlar arasında ama kendi çevresini çok iyi himaye ederdi. Mesela onların maaşlarını daha farklı tutardı. Planlama'dan ayrıldıktan sonra onları hiçbir zaman bırakmadı, ekibi olarak her yere yanında taşıdı. Kendi işsiz kaldığı zaman bile, ilişkilerini kullanır sağa sola telefon ederdi, "Ali bizim adamımızdır, al yanına. Kaç para vereceksin? Biraz daha fazla ver" derdi. Böyle gözetirdi kendi çevresini. Çevresi dışındakilerden istifade eder ama onlarla fazla ilgilenmezdi. Hal hatır sorardı o kadar.

— *Peki, takunyacılık meselesi nereden çıktı?*
— Müsteşar odasının yanında iki gözlü bir tuvalet vardı. Bu iki gözlü tuvalete müsteşar da girer, bizler de girerdik. Müs-

teşarın odasından girilen özel bir tuvaleti yoktu. O tuvaletlerin ikisi de alafrangaydı da sonra biri alaturka mı oldu, hatırlamıyorum, ama biri alafrangaydı, biri alaturkaydı. Ben Turgut Bey'in odasında takunya görmedim. Evlerdeki alaturka tuvaletlerde takunya olurdu ama Planlama'daki tuvalette takunya olduğunu görmedim. Sonradan çıktı bu takunya lafları. Benim çok iyi bildiğim iki şey var: Turgut Bey namaz kılardı. Planlama'dayken de vakti gelince namazını kılardı ama hiç kimsenin yanında namaz kıldığını görmedim. İzin isterdi, "Bir dakika" derdi. Söylemezdi namaz kılacağını, odasının yanında bir oda daha vardı. Oraya girer namazını kılardı. Herkes bilirdi ki o namaz kılmaya gitti; biraz sonra da gelirdi. "Ben namaz kıldım, namaz kılmaya gidiyorum" filan diye tezahürat yaptığını görmedim. Daire Başkanları Nevzat Yalçıntaş, Ekrem Ceyhun namaz kılan insanlardı. Ama Planlama binasında onların tek başlarına veya toplu olarak namaz kıldıklarını gören olmadı. Ramazan'da akşam saatlerinde, Turgut Bey'in odasına bazı bakanlar gelir, orada sohbet edilirdi. Bu sohbetlerin bazılarına ben de katıldım. Odaya pide getirtilir, iftar öncesi biraz ekonomi, biraz politika konularında sohbet edilirdi. Top atıldığında oruçlular oruçlarını açar, bana "Sen burada otur" dedikten sonra yan odada namaza geçerlerdi. İçlerinde bir tek ben namaz kılmıyordum. Müsteşarlık odasında namaz kılabilirlerdi ama onlar yandaki odaya geçerek namazlarını kılıp gelmeyi tercih ederlerdi.

— *Anlattıklarınız, bugüne kadar anlatılanlardan farklı.*

— Bir başka örnek daha vereyim. Müsteşar olduktan sonra Turgut Özal'ın ilk yurtiçi seyahatleri başladı, Adana'ya, İstanbul'a gidiliyor. Özel sektör kuruluşlarına yeni teşvik ve uygulama tedbirlerini anlatmak için ziyaretler yapılıyor. Ben de Turgut Özal ile beraber seyahat ediyorum. İstanbul'a yaptığımız ilk ziyarette nereden icap ettiyse Ülker'in fabrikasına gittik. Uzun bir masanın başında Sabri Ülker oturuyor, çevresinde de diğer yöneticiler. Ben ilk defa görüyorum Sabri Ülker'i, Turgut Bey'in de daha önceden tanıdığını zannetmiyorum. Demek ki Ramazan'mış. Bir ara

"Efendim namaz vakti" dediler. "Peki, gidelim" dedi Turgut Bey. Onlar yandaki odaya geçerlerken, Turgut Özal "Güngör oruçsuzdur, onun yemeğini getirin" dedi. Onlar namaz kıldılar, geldiler. Benim yemeğim henüz gelmemişti, "Güngör'ün yemeği ne oldu?" diye sordu. Bana yemek getirdiler. Onlar oruçlu olduğu halde, onların önünde ben yemek yedim. Turgut Bey'in böyle bağnaz olmayan bir kişiliği vardı.

— Bu takunyalı yakıştırması, DPT'deki sol-sağ kutuplaşması dolayısıyla mıdır?
— O zamanlar devlet dairelerinde bürokratların namaz kılması olağan bir şey değildi. Bunu Turgut Bey başlattı. Tekrar edeyim, Turgut Bey de şov için namaz kılmadı hiçbir zaman, "Ben Cuma'ya gidiyorum" demedi. Cuma'ya gittiğini de bilmiyorduk biz, çünkü Planlama'dayken Cuma'ya gitmezdi, onu da söyleyeyim.

— Takunya meselesi, Emin Çölaşan'ın 80 sonrası yayımlanan Turgut Nereye Koşuyor *kitabında vardı hatırladığım kadarıyla...*
— Emin Çölaşan bu konuda ısrarcıdır.

— Aslında şunun için üzerinde duruyorum bu konunun: Memduh Aytür'ün müsteşarlığı sırasında onun, Batı dünyasının Türkiye'nin sanayileşmesini istemediği veya bölge plancılığının ülkeyi bölünmeye götüreceği türünden komplo teorilerine inandığı ve zaman zaman da daha milliyetçi bir tutum sergilediği söylenir.
— Evet, evet. Çok vardı.

— Bu etki, mesela sonraki diğer plancılara da sirayet etti de özel sektörcü tutumu yüzünden Özal'a karşı bir cephe mi geliştirildi?
— Turgut Özal'ın müsteşarlığı döneminde Planlama'da bir sağ-sol çatışması yoktu. Turgut Bey'in geldiği dönemde Planlama'da kimler vardı? Yalçın Küçük, Hikmet Çetin vardı. Yalçın Küçük

kendine özgü bir arkadaşımızdı. Uzun vadeli planlar bölümünde çalışır, günlük işlerle uğraşmazdı. Günlük işlere Hikmet Çetin daha fazla burnunu sokardı ama o da hiçbir müsteşarla sağ-sol çatışması içinde olmadı. Benim bulunduğum dönemde Planlama'da şu sağcıdır, bu solcudur diye bir ayırım yoktu. Herkes ülkesini severdi. Bize de solcu derlerdi ama kimseden şunu devletleştirelim, şunu batıralım diye bir fikir çıkmazdı. Tam tersine Turgut Özal'dan sonra özel sektörün teşviki için Planlama her türlü çabayı göstermiştir. Her sektörde göstermiştir. Hiçbir şekilde engellememiştir. Özel sektörden hiçbir işadamı "Türkiye'de neler yapacaktık da ah bize yaptırmadılar" diyemez.

— Dolayısıyla Turgut Bey'in özel sektörcü tutumunu eleştirmek adına...

— Turgut Özal sadece özel sektörcü değildi. O da, Süleyman Bey de KİT'lerin daha başarılı olması için her çabayı gösteriyordu. O zaman KİT'ler tabii ki çok önemliydi, KİT'lerin hesabı kitabı yoktu. Turgut Özal KİT'lerin hesabının kitabının tutulması için çok büyük çaba göstermiştir. Bakan olmadan önce Maliye Bakanlığı'nda KİT'ler Kaya Erdem'den sorulurdu. KİT'lerin girdisini çıktısını, birbirine eklenmiş uzun kâğıtlara yazardı. Bakanlar Kurulu'nda KİT'lerin durumu, Kaya Erdem'in elle düzenlediği o uzun tablolara dayalı olarak izlenirdi.

— Bakanlar Kurulu'nda nasıl ele alınırdı konular?

— Bakanlar Kurulu'nda ekonomik konular konuşulurken, Turgut Özal çağırılır, o da giderken o konularla ilgili uzmanları yanında götürürdü. Bakanlar Kurulu, uzun bir masanın çevresinde toplanırdı. Masanın başında Süleyman Bey oturur, Turgut Bey arkasında yer alırdı. Duvarın dibinde de dört beş tane iskemle vardı, oraya da projelere bakan Planlama uzmanları sıralanırdı. Bakanlar Kurulu masasının öbür ucuna Naim Talu, Adnan Başer Kafaoğlu ve Kemal Cantürk de otururdu.

— Toplantılarda nasıl bir dille konuşulurdu? Başbakan ve bakanlar, birbirlerine nasıl hitap ederdi?

— Süleyman Bey herkese "bey" ve "hanım" diye hitap ederdi. Süleyman Bey'e de "Sayın Başbakan" denilirdi. Ondan sonra da doğrudan doğruya lafa girilirdi. Süleyman Bey, bütün o KİT başkanlarını tanır, ismiyle hitap ederdi. "Gel bakalım Mehmet Bey, anlat bakalım, soya kaç para?" derdi mesela. Adam kem küm eder, bilmem ne günü şu kadar, öbür gün bu kadar diyerek lafı uzatırken, Süleyman Bey atılırdı "Ah kardeşim, çok iyi bileceksin" derdi. "Soya bugün 35 kuruş, dün 27 kuruştu. 27 kuruştan 35 kuruşa çıktı, tamam? Ama soya yok piyasada, sen gözünü açıp onu oradan alacaksın" derdi.

— *Gerçekten takip eder miydi?*
— Koskoca genel müdür bilmiyor. Mahcup, "Başbakan biliyor, ben bilemedim soya fiyatını" diye. Sonradan öğreniriz ki, toplantının hemen öncesinde memleketin bir köşesinden soya heyeti gelmiş, Süleyman Bey'e dertlerini anlatmış. Süleyman Bey o sayede soya ile ilgili her şeyi öğrenmiş. Süleyman Bey'in müthiş bir zekâsı vardı. İki küçük defteri vardı, içinde böyle her türden önemli rakam yer alırdı. Bir de ufacık bir anayasa taşırdı küçük mendil cebinde. Toplantılarda iki defter ya da anayasa cepten çıkardı. O zamanlar Süleyman Bey puro içerdi. Bu tür toplantılar genellikle akşamları olurdu.

— *Hareket çok yani...*
— Akşam çalışma kültürü vardı. Gündüz saatleri daha çok teknik çalışmalara ayrılır, toplantılar akşama kalırdı. Süleyman Bey evine gider, Nazmiye Hanım'ın yaptığı mantısını yer ve gelir, o zaman neşeli olur, purosunu yakardı. Sonra da "Söyle bakalım, anlat bakalım" faslı başlardı. Hep anlattırırdı. Dinledikten sonra bakanlara veya genel müdüre talimatını verirdi. "Şimdi kardeşim, sen gideceksin, şöyle yapacaksın, böyle yapacaksın" derdi. Orada ülkenin meseleleri çözülürdü. O dönemler tarımda Türkiye'de çok şey yapılmıştır. Hepsi de Bahri Dağdaş*, Turgut Özal

---

* 1965-1969 yılları arasındaki Demirel Hükümeti'nde Tarım Bakanı.

ve Süleyman Demirel üçlüsü sayesindedir. Bahri Dağdaş anlatırdı, "Buğday üretimini artırmak için Meksika tohumu kullanmaya mecburuz" dedi mi, Süleyman Bey "Bak gardaşım, sen şimdi Ziraat Bakanlığı'ndaki bütün mühendisleri Anadolu'ya yollayacaksın, Ziraat Bankası Genel Müdürü'nü de çağır, bir dahaki hafta o da gelsin buraya. Parayı versin, o da bir ekip kursun" derdi. Yani orada, icraya dönük işler karara bağlanırdı. O dönemde eğer Türkiye'de bir şeyler olmuşsa böyle olmuştur. Zaten dikkat ederseniz, Türkiye'nin altyapısı, yani özel sektörün gelişmesine yardımcı olacak altyapı, o dönemde hazırlandı. O dönemde Türkiye'de enflasyon yüzde 7'nin üzerine çıkmadı. Türkiye her yıl yüzde 7 dolayında kalkındı. Türkiye'nin iyi yönetilen yıllarıdır.

— Siz Planlama'ya para-kredi uzmanı olarak girdiniz. Başka işlerle uğraşıyorsunuz. Para-kredi konuları ne oldu?

— Ben başka konularla da uğraşıyorum ama ana ilgi alanım yine para-kredi konuları. Merkez Bankası Başkanı Naim Bey'le* de aram iyi. Türkiye Bankalar Birliği'yle de iyiyim, diğer bankalarla da. O zamanlar faizleri ve kredileri Merkez Bankası belirlerdi, ama biz de planlamada ciddi ciddi çalışmalar yapardık. Faiz oranları yüzde 1 artırıldığı zaman hangi sektörlerde ne olacak, Türk ekonomisi nasıl etkilenecek, neyin fiyatı artacak, neyin fiyatı artmayacak, bunları bilirdik. Bankalar o dönem büyük ölçüde Merkez Bankası kaynaklarından yararlanırdı. Merkez Bankası bankalara ne kadar kaynak aktarır, bankalar nasıl kredi verir, banka kredileri ne yönde gelişir, bütün bunlarla ilgili çalışmaları biz yapar ve bu çalışmaları Merkez Bankası'nda nihayetlendirirdik. Merkez Bankası buna göre faiz oranlarını açıklar, buna göre ban-

---

* Naim Talu (1919-1998). Sümerbank'ta çalıştıktan sonra 1946'da Merkez Bankası'na geçti. 1966 yılında vekâleten Genel Müdürlük yaptı. Bir yıl sonra da Genel Müdür oldu. 1970 yılında Merkez Bankası'nın yeniden örgütlendirilmesi üzerine Merkez Bankası ile İdare Meclisi'nin başkanlığına getirildi. 12 Mart döneminde Ticaret bakanı, 1973-74 arasında da başbakan olarak görev yaptı.

ka kredilerini düzenlerdi. Hatta belli bir dönemde Halk Bankası ve Ziraat Bankası kredilerinin düzenlenmesini de iki yıl, Planlama'da biz belirledik. Ben bu sorumlulukları taşıyordum. Planlama'da İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı'na (İPD) Merih Celasun (1936-2004) geldi. Merih, Columbia Üniversitesi'nde tahsil etmiş, dışarıya açık, çok yetenekli, bilgili bir arkadaşımızdı. Ben onun bölümündeydim ve çok iyi işbirliği yapıyorduk.

— *Para-banka konusunda mı?*

— O dönemde de Türkiye'de en büyük sorun, banka sisteminin durumuydu. Başka ülkelerde sermaye piyasası var, bizde yok. Başka ülkelerde taksitli satışlar var, bizde yok. Merkez Bankası Kanunu da zaten bankaları yeterli şekilde denetlemeye izin vermiyor. Sistem daha iyi olabilir mi, olamaz mı derken Turgut Bey "Banka sistemi için bir uzman getirsek, senin söylediğin bu şeyleri bir bütün olarak incelesek nasıl olur?" dedi.

O zamanlar bu konuları iyi bilen bir Bülent Yazıcı var. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın başında. Bülent Yazıcı'nın özelliği dışa açık bir bankacı olması. IMF ve Dünya Bankası ile iyi ilişkileri var. Turgut Bey bana "Sen bir git bakalım, Türkiye'de böyle bir imkân olur mu, böyle bir uzman Türkiye'ye gelir mi, bir öğren" dedi. Ben de kalktım İstanbul'a gittim. Bülent Yazıcı'yla konuştum. Bülent Yazıcı "Neden olmasın? Amerika'da IMF'nin merkez bankası bölümü var. Bu tür yardımlar onun sorumluluğudur. Zaten Türkiye Sınai Kalkınma Bankası da Dünya Bankası yardımıyla örgütlenmiş bir finans kuruluşudur" dedi.

Sonra IMF toplantılarına bizimkiler gittiler geldiler, "IMF de ilgileniyor böyle bir şeyle. IMF'nin merkez bankası ve bankacılık bölümü başkanı Türkiye'ye gelecek" dediler. IMF'nin Türkiye Masası Şefi Ernest Sturck, IMF Merkez Bankaları Masası Şefi Mladek'i Türkiye'ye getirdi. Mladek, Çekoslovak Yahudisi, o zamanlar çok önemli bir adamdı. IMF'nin Merkez Bankası ve Bankacılık Bölümü Başkanı. Ona anlattık derdimizi, "Böyle böyle bir şeyler yapıyoruz" diye. Ben anlatıyorum: "Merkez Bankası'nda çalışmalar yapıyoruz, faizi böyle böyle ayarlıyoruz, bizde sermaye piyasası kanunu yok, borsa yok." O da, "Ben size

bir uzman göndereyim ama siz de bir gayret gösterin, bir çalışma grubu kurun" dedi. Turgut Bey böyle şeylere meraklı. "Tamam ben bu işi ayarlarım, uzman göndersinler" dedi. Bunun üzerine IMF, Robert Eisenberg adında, Çekoslovak Yahudisi bir bankacılık uzmanını Türkiye'ye gönderdi.

— Böylece, banka ve kredi sisteminin yeniden düzenlenmesi için harekete geçmiş oluyorsunuz.

— Bu konu, yani banka ve kredi sisteminin yeniden düzenlenmesi, ilk defa 1965 yılı programında yer aldı. Düzenlemeye esas olmak üzere Merkez Bankası 15 değişik konuda araştırma hazırlattı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk dilimini teşkil eden 1968 yılı programında ise, banka kredi sisteminin yeniden düzenlenmesi için Devlet Planlama Teşkilatı'nın sorumluluğunda koordinasyon ve proje çalışmaları yapılması öngörüldü. Çalışma programı gereğince, 6 Temmuz 1967 tarihinde, Türkiye'deki başlıca bankaların genel müdürleriyle Merkez Bankası ve Planlama'dan da biz, Başbakan Demirel'in başkanlığında toplandık. Toplantıda gerekli çalışmaları DPT'nin yürütmesi kararlaştırıldı.

Turgut Özal ile İstanbul'a geldik. Turgut Özal bankaların genel müdürlerine "Böyle böyle bir çalışma yapacağız, sizler de bunun içine katılacaksınız. Ben başkanım, hepiniz de bu komitenin üyesisiniz" dedi. "Genel Politika Komitesi" oluşturuldu. İPD Başkanı Merih Celasun Turgut Bey'in yardımcısı oldu, ben de projenin koordinatörlüğüne getirildim. Ayrıca TSKB Genel Müdürü Bülent Yazıcı'nın başkanlığında bir teknik çalışma grubu kuruldu. Sonra Turgut Özal, "Haydi atın bakalım ortaya bir para. Sonra da bu komitenin masrafları için bir fon oluşturun, onu da siz yönetin" dedi. Bülent Yazıcı'ya "Siz de bu paraları toplayın, masrafları bu fondan karşılarsınız" dedi.

Eisenberg geldi, İstanbul'da bir ev tuttuk ona. Bütün masrafları Bülent Yazıcı o fondan ödedi. Bankalar kendi uzmanlarını ayırdılar. Teknik çalışma grubu için İstanbul'da bir büro tutuldu. Grubun çalışmalarına Oktay Yenal, Kenan Bulutoğlu, İbrahim Öngüt, Metin Tokpınar, Özhan Eroğuz, Akil Kitapçı, Burhan Karagöz, Kemal Türkömer destek sağladılar. Ayrıca sermaye

piyasası mevzuatıyla ilgili bir çalışma için Columbia Üniversitesi'nden Prof. Cary, Paris Üniversitesi'nden Prof. Houin, Cenevre Üniversitesi'nden Prof. Patry davet edildi. Türkiye'den Prof. Reha Poroy, Haluk Tandoğan, Yaşar Karayalçın, Özhan Eroğuz, Hulki Alisbah çalışmalara katıldı. Çalışmalar iki yıl sürdü. Çok sayıda kanun tasarısı, rapor hazırlandı. 1983 - 1985 yıllarında, başbakanlığı sırasında Turgut Özal'ın uygulamaya koyduğu tedbirlerin çoğu bu çalışmaların ürünüdür. Merkez Bankası ve Bankalar Kanunu konusunda iyileştirici politikalar belirlendi. Sermaye Piyasası Kanunu'nun temeli, borsa mevzuatı, yatırım fonları, yatırım ortaklıkları gibi yenilikler bu çalışmalarda oluşturuldu.

— *Bu süreçte Eisenberg nasıl bir rol oynadı?*
— Teknik Çalışma Grubu, Eisenberg'in sorumluğundaydı. Eisenberg bize başka ülkelerde olan bitenleri aktarıyordu.

— *Çalışmalar tamamlandıktan sonra ayrıldı mı Eisenberg?*
— Bu çalışmalara 1967 yılının Ağustos ayında başlamıştık, 1969 yılının Şubat ayında tamamlandı ve Robert Eisenberg ile eşi Türkiye'den ayrıldı. Aslında gitmek istemiyordu pek, çünkü çalışmaların sonucunu görmek istiyordu. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra Turgut Özal'ın DPT'den ayrılması, Eisenberg raporlarının ele alınmasını geciktirdi. Eisenberg'in çalışmalarını, o sırada kurulan "Reform Hükümeti"nde ekonomik reformlardan sorumlu Attila Karaosmanoğlu'na duyurduk. Karaosmanoğlu konuya ilgi gösterdi. Bunu duyunca Eisenberg kendi imkânlarıyla Türkiye'ye geldi, günlerce Ankara'da kaldı. 1971 yılının o civcivli günlerinde, "Reform Hükümeti"nin en saygın döneminde, Karaosmanoğlu ile temas şansı bulamadan geri döndü. Fakat Türkiye'yi, özellikle para-banka-kredi konusundaki gelişmeleri devamlı olarak izledi. 1979 yılında Demirel Hükümeti döneminde Turgut Özal'ın sorumluluk almasına çok sevindi. Turgut Özal da Eisenberg'den öğrendiklerini unutmadı, uygulamaya koydu. Uygulamadaki iyilikleri duymak Eisenberg'in yaşlı günlerinde en büyük zevkiydi. Türkiye'de ilerde para-banka-

kredi sisteminin ve sermaye piyasasının tarihini yazacak olanlar, Eisenberg'in çalışmalarını mutlaka okumalıdır.

— Merkez Bankası'nın yeniden düzenlenmesi de bu dönemde mi oldu?

— Merkez Bankası Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri Merkez Bankası çalışanları ile birlikte Planlama uzmanları hazırladı. Hazırlanan tasarıyı Meclis'e Planlama Teşkilatı sundu. Meclis komisyonlarında tasarıyı Planlama adına ben savundum. Tasarıyı Planlama'dan çıktığı haliyle Meclis'e göndermiştik. Naim Talu beni severdi. Turgut Özal bir gün beni çağırdı. "Valla Naim Abi bir şeye itiraz ediyor ama nedir bilmiyorum. Sanırım tasarıda siz onun görevini Merkez Bankası Genel Müdürü olarak yazmışsınız. Başka ülkelerde o görevdekilere 'Guvernör' denirmiş. O kendisini yurtdışında böyle tanıtıyormuş. Öyle olmasını istiyor. Bir tek onu değiştir. Başka hiçbir şeye itirazı yok" dedi.

— Evet, bir dönem haber bültenlerinde "Merkez Bankası Guvernörü" olarak anılırdı.

— Ben değişikliği yaptım. Tasarı Meclis'ten öyle geçti.

— Söz Merkez Bankası'ndan açılmışken, bir ara nasıl devalüasyon yaptığınızı anlatacaktınız.

— Devlet Planlama Teşkilatı'nda para-banka-kredi konularındaki sorumluluğum dışında, bir de "kararname yazıcılığı" yapardım. O zamanlar 14 sayılı, 18 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu çerçevesinde bir kararname ile bir malın ithali - ihracı yasaklanır veya serbest bırakılır; bir mal fiyat kontrolüne alınır veya kontrol dışı bırakılır, bir kararname ile belli firmaların hayatı karartılır veya belli firmalara imkânlar sağlanırdı.

Hükümet belli konularda kararname çıkarmaya karar verdiğinde Müsteşarımız Turgut Özal beni çağırır, ben koltuğumun altında Olivetti daktilom, verilen talimata uygun biçimde kararnameyi kâğıda dökerdim. Para-banka-kredi uzmanı olarak 1970 devalüasyonunda Turgut Özal, Naim Talu ve Kemal Cantürk'e "yazıcı" olarak yamaklık ediyordum. Devalüasyon ka-

rarı açıklandı. O gün sonuçlarını izlemek üzere Merkez Bankası'na Turgut Bey'le gittik. Naim Talu'nun odasındayız. Öğle vakti geldi. Naim Talu'nun başkanlık odasının yanında böyle cihannüma gibi yuvarlak bir yer vardı. Naim Bey öğle yemeklerini orada yerdi. Öğle yemeğini getirdiler. Turgut Özal, ben, Naim Talu, Adnan Başer Kafaoğlu ve Kemal Cantürk orada oturmuş, bankalardan, İstanbul'dan gelen haberleri değerlendiriyor, 13.00 ajansını bekliyoruz. Haberler başladı. Haberlerin çoğu Anadolu Ajansı kaynaklı ve devalüasyonun değişik sektörlerde nasıl yorumlandığını belirten haberlerdi. Adana kaynaklı Anadolu Ajansı haberi şöyleydi: "Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı sanayici Sakıp Sabancı devalüasyonun maliyetleri altüst edeceğini belirterek, dokuma ürünlerine bu sabahtan geçerli olmak üzere yüzde 19 zam yaptıklarını, açıkladı. Bossa'nın bugünden itibaren ürünlerini zamlı fiyatla satacağını söyledi."

— *Önemli bir haber mi?*

— O yıllarda dokuma sektöründe Bossa ve Güney Sanayi tesisleriyle Adana şehrinin büyük bir ağırlığı vardı. Bu iki firmadan kaynaklanan bir fiyat dalgalanması bütün sektörü etkilerdi. Turgut Bey haberi duyar duymaz sinirlendi. "Ben bu sabah ona telefon ettim, devalüasyon oldu diye sakın zam yapmaya kalkmayın, dedim. O da söz verdi. Şimdi yaptığı işe bak. Bunun dersini vermek lazım" diyerek köpürdü. Özal, Naim Talu'ya "Naim Abi, Merkez Bankası'nın adamları Akbank'ı arasın. Devalüasyon nedeniyle fiyat artışlarını önlemek için reeskont kredileri limitini düşüreceğini haber versin. Ayrıca, dokuma fabrikalarından gelecek senetlerin bir süre reeskonta kabul edilmeyeceğini de dokumacılara bildirsin" dedi. Kemal Cantürk'e de, "Sen de teftiş heyetine söyle, Adana'daki dokumacıların hesapları için müfettişlerin yarından itibaren Adana'ya gideceklerini duyursunlar" dedi. Sonra bana döndü. "Sen de 14 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu'na göre yaz bir kararname. Dersin ki, devalüasyonu bahane edip, fiyat artırımına gideceklerin, ithalat lisansları ve döviz tahsisleri iptal olunacaktır." Naim Talu, Merkez Bankası'ndaki yetkilileri, Kemal Cantürk, Maliye Ba-

kanlığı'ndaki yetkilileri aradı. Ben kararname taslağını yazdım. Anadolu Ajansı'na da kararname hazırlığı hakkında bilgi verdim.

— *Sonuç?*
— Saat 19.00 da gene Naim Talu'nun odasında buluştuk, akşam haber bültenini dinliyoruz. Anadolu Ajansı'nın ilk haberinde, Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sakıp Sabancı'nın açıklamaları vardı. "Sakıp Sabancı'nın, hükümetimizin devalüasyon kararının başarıya ulaşmasına katkıda bulunmak üzere Adana'daki sanayicilerin fedakârlığı göze aldıklarını, bu nedenle devalüasyon maliyetleri etkilese de fiyatlara zam yapmayacaklarını, sabah saatlerinde açıkladıkları yüzde 19 zamdan vazgeçtiklerini ve hatta hükümete destek vermek için fiyatlarda yüzde 5 indirime gideceklerini, Anadolu Ajansı'na açıkladığı" belirtiliyordu.

— *Bir yazınızdan hatırladığım kadarıyla, o yıllarda sizin gönlünüzde Merkez Bankası başkanlığı yatarmış.*
— Merkez Bankası Kanun tasarısının hazırlandığı dönemde, o zamanın şartlarında ekonomiyi denetleyecek bağımsız bir otorite yoktu. Merkez Bankası Kanunu iyi incelenirse, görülür ki, o kanunla Merkez Bankası başkanı istediğini yapar. Sonra bazı maddelerini düzelttiler. "Merkez Bankası'nın tek amacı enflasyonu kontrol etmektir" dediler. Halbuki eski kanuna göre Merkez Bankası başkanı, Türk ekonomisindeki bütün yanlışları düzeltebilecek şekilde ekonomiyi yönlendirebilirdi.

— *Nasıl yönlendirebilirdi?*
— Merkez Bankası Türkiye'nin, Türk ekonomisinin bilgi merkezidir. Bankalar o zamanlar 25 bin liranın üzerindeki bütün kredileri Merkez Bankası'na bildirirdi. Gerçi bugün de belli bir miktarın üzerindeki kredileri yine bildiriyorlar. Merkez Bankası Başkanı, Güngör Uras'ın hangi bankadan ne kadar kredi aldığını bilir. Güngör Uras'ın riskini izleyebilir. Güngör Uras'ın bankalardan ne kadar kredi aldığına kadar, ne durumda olduğunu

da bilir. Yani ne kadar ithalat yapıyor, ne kadar ihracat yapıyor, ne durumda, vaziyeti bozuk mu? Onu da bilir. Onun dışında Türkiye'de ne istiyoruz? O zamanlar en çok üzerinde durulan konu, orta vadeli kredinin olmaması. O yıllar Türkiye'de sanayiye kredi verilmiyordu. Türkiye'de bütün kredileri ithalatçılar kullanıyordu. İhracatçı da kredi alamıyordu. Merkez Bankası, banka kredilerini yönlendirebilir. Orta vadeli kredi verdirebilir. Bu imkânlar bana cazip geliyordu. "Merkez Bankası Başkanı olsam, üretime dönük bir kredi sisteminde düzenleme yaparım" diye düşünüyordum.

— Devletin her şeyinin iyi görünebildiği noktada bu kadar bilgiye sahip olmak, insanda yönetme arzusunu da biraz kamçılıyor mu?

— Yönetim arzusunu verir mi, vermez mi bilmiyorum. Ama bir gerçek var. Kamuda çalışırken siz kendinizi ülkenin sahibi sanıyorsunuz ve her kötü gelişmenin sorumlusu olarak kendinizi görüyorsunuz. Kötülükleri önleyemeyince üzülüyorsunuz. Ah bir gücüm olsa, her şeyi düzeltirim diye düşünmeye başlıyorsunuz. Planlama'da Merih Celasun, en iyi arkadaşlarımdan biriydi. Planlama'dan aynı dönemde ayrıldık. Merih, Bursa'da mütevazı bir ailenin çocuğuyken, lisede çok başarılı olduğu için burslu olarak Amerika'ya gönderilmiş. Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde mühendislik ve ekonomi okumuş, sonra Türkiye'ye gelmiş. Amerika'dayken de üniversitede sınıf arkadaşı olan İsveçli bir kızla evlenmiş. Karısı sağlık alanında uzmandı. Merih Türkiye'ye döndükten sonra evlendiler. Karısı Türkiye'ye Birleşmiş Milletler Uzmanı olarak geldi. İstanbul'da, Cerrahpaşa Hastanesi'nde çok iyi bir ücret alıyordu. Sonra evlendiler. Karısı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olunca Cerrahpaşa'daki uzman maaşı birdenbire onda bire düştü. Oradan ayrıldı, Ankara'ya geldi. Biz Merih Celasun ile birlikte çalışıyoruz. İş saatleri dışında yakın dostluğumuz var. Planlama uzmanı olarak, akşam yatarken "Bugün hiçbir şeyi değiştiremedim" diye kahroluyorsunuz. Sabah uyanıyorsunuz "Memleket neden bu durumda?" diye dertlenmeye başlıyorsunuz. Merih "Ne aile saa-

detimiz kaldı, ne günlük neşemiz. Bize birilerinin üzüntü tazminatı vermesi lazım" derdi. Bir gün "Şu benim kaderime bak!" dedi. "Bizim Bursa'daki evimizin yanındaki komşumuz, Bursa'nın en önemli celebiydi. Onun da tek bir kızı vardı. En büyük hayalleri kızlarını benimle evlendirmekti. Benim Amerika'ya gidişime çok üzüldüler. 'Lise tahsili yeter işte, evlendirelim bunları. Ondan sonra Merih benim işime baksın' dedi babası. Ben o kızla evlenmiş olsaydım, şimdilerde Bursa'nın en büyük celebiydim. Bursa'nın en zengin adamıydım. Karım evde, akşamları yemek yapar, sonra bana o günkü Türkan Şoray filmini anlatırdı. Ben de akşam sofrada rakımı içer, televizyonumu seyreder yatardım. Gittik Amerika'ya okuduk, geldik buraya. Şimdi ne celep kadar para kazanıyoruz ne de celep kadar mutluyuz. Sanki ülkenin tüm sorunlarının sorumlusu biziz. Halkı mutlu edememekten üzüm üzüm üzülüyoruz" derdi. " Bizim halimiz böyleydi.

— Bütün bu olup bitenlerin yanı sıra siz gerçekten işinizden memnun muydunuz?

— Bu soruyu cevaplamak için size plancı psikolojisini anlatmam lazım. Biz, karı koca ikimiz de DPT'de çalışıyoruz. Karım kamu projelerine bakıyor. Aynı binada çalışıyoruz. Alt katımızda Başbakanlık var, Bakanlar Kurulu da orada toplanıyor. Bakanlar Kurulu toplandığı zaman gündemde bir kamu projesi varsa bizim hanımı çağırıyorlar. Para-banka-kredi konuları gündemde ise ben de gidiyorum. Arkada bir yerde oturuyorum. Şimdi ben size bunları anlatıyorum ama orada, o yaşlarda, o dönemlerde Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmak etkiliyor. Kimseye anlatamazsınız ama "Yahu ben neyim be!" diye düşünüyorsunuz. Mesela bizim yanımızda "Kıbrıs'a uçak gitsin de bombalasın" kararı veriliyor. Devalüasyon kararı veriliyor. Bunlara şahit oluyorsun. Sonra devalüasyon kararnamesi hazırlıyorsun. Yavaş yavaş kendini havalarda gezen bir adam olarak buluyorsun. Ben tek başıma olsam hadi neyse... Ama karım da öyle. Biz bunu kimseye söyleyemiyoruz ama ikimiz de yükseklerdeyiz. Uçmak üzereyiz.

— Devleti biz yönetiyoruz hallerinde...
— "Bugün Süleyman'a (Demirel) dedim ki", "Bugün bilmem ne bakanına dedim ki" halindesiniz.

— Bu iyi bir psikolojik hal midir?
— Değil. İnsanı yoran bir durum. İşte bu, plancıları uzmanken politikacı olmaya iten duygudur. Eskiden hiçbir şekilde politikayı düşünmeyen arkadaşlarımız politik ilişkiler içine girdi. Kimi "Ben Bülent (Ecevit) Bey'e dedim ki", kimi "Süleyman Bey'e dedim ki" havasına girmeye başladı. O dönemde politikacıların ekonomi konularına ilgisinin artmasıyla bazı arkadaşlarımız onlara raporlar hazırlamaya, bilgiler aktarmaya, onları desteklemeye başladılar. Ben kendim de böyle bir çalışma içinde yer aldım. Bülent Ecevit "Ak Günler" kitabını hazırlıyordu. Yakın dostum kooperatifçi Prof. Ziya Gökalp Mülayim, Bülent Bey'e yakındı ve yardım ediyordu. Ziya Gökalp'in ısrarıyla ben de Ak Günler'in belli bölümlerine katkıda bulundum. Bana göre bugüne kadar hazırlanmış en güzel parti manifestosudur. Fakat ben böyle şeylerden, politikadan hoşlanmadığım için bu çalışmadan kaçma çareleri arıyordum. O sırada politikaya girmek isteyen arkadaşlarımız vardı. Erol Çevikçe vardı mesela. Aynı odada otururduk. Bülent Bey'e "Ben gelmeyeyim de Erol Çevikçe gelsin, o teknik meselelerde daha iyidir" dedim. "Ak Günler"i hazırlayan ekibe, son rötuşlar sırasında o da girdi ve sonra CHP'nin adamı oldu.

— Bülent Bey sizi çekmeye çalışıyor da siz mi kaçmak istiyordunuz?
— Hayır, hayır. Bülent Bey kimseyi çekmeye çalışmıyordu. Bülent Bey kimse için ısrarcı olmazdı.

— Anlaşıldığı kadarıyla siz Planlama'nın politize olmaya başlayan durumundan rahatsızsınız.
— Karım ile beraber "Ne yapalım? Bir partiye mi girelim? Bir partiye girmez, bir yere yamanmazsak ne olacağız?" noktasındayız. Çünkü Turgut Özal'ın adamı değiliz. O sırada orada "bi-

rinin adamı olma" dönemi başladı. Daha önce yoktu öyle bir şey. Planlama'dayken Turgut Bey insanları böyle değerlendiriyordu. Ama 1970'lerden sonra "Sen kimin adamısın?" dönemi başladı. İşte bu yüzden, 1974'te biz, karımla beraber kendi kendimize "Ne yapacağız?" sorusunu sormaya başladık.

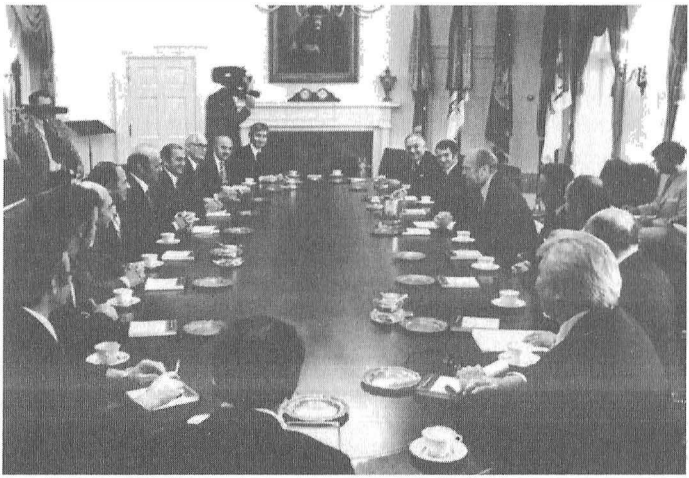
— *Bir karar anı mı?*

— Önümüzde iki seçenek vardı. Ya Planlama'da kalıp gelen her müsteşar ve ekibine uyum göstererek devam edecektik ya da politikaya girecektik. Bizden sonra birçok arkadaşımız, Planlama'nın asıl ağır topları, Hikmet Çetin, Tülay Öney, Sevil Korum, Erol Çevikçe, Vehbi Dinçerler, Yılmaz Karakoyunlu, Hasan Celal Güzel, Koordinasyon Dairesi'nden Avni Akyol, Kazım Oksay, Selçuk Maruflu, Ekrem Ceyhun, Nevzat Yalçıntaş ve Murat Karayalçın politikayı seçti.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

TÜSİAD

TÜSİAD kurucuları, işadamlarının zorunlu üyelikle katıldığı odalar ve borsalar dışında, gönüllü katılıma dayalı bir dernek oluşturmak ve başka ülkelerdeki benzerleri gibi, işadamlarının ülke ve toplum yararına dönük çalışmalarını bu dernek çatısı altında sürdürmek amacındaydı.

TÜSİAD heyeti, ABD Başkanı Ford ile Beyaz Saray'da Oval Ofis'te (1975). Güngör Uras masanın en ucunda şöminenin önünde oturuyor.

— DPT'deyken özellikle Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin düzenlediği toplantılar nedeniyle İstanbul'a sıkça gelip gidiyor, Türkiye'nin büyük işadamlarıyla tanışıklığınız sürekli gelişiyordu. TÜSİAD'a geçene kadar özel sektörden size hiç iş teklifinde bulunan olmadı mı?

— Ben özel sektörden, o zamanki adı ile hür teşebbüsten ilk iş teklifini İzmir'den aldım. İzmir'in önde gelen, saygıdeğer bir işadamı bana iş teklif etti. İzmir'e gittim. Çalışma arkadaşlarıyla tanıştık. Bana çok iyi davrandılar. İyi sözler söylediler... Patron hemen işe başla dedi. Ama ücretten söz eden yok.

— Halbuki herkesin kafasında devlete göre özel sektörün ücretler konusunda eli açık olduğuna dair bir kanaat vardır.

— Devlet baba az veya çok herkese bir ücret biçer. Siz de bunu bilir ve kabul eder, çalışırsınız. Devlet babanın kapısında çalışırken yıl sonunda, gelecek yıl ne kadar ücretle çalışacağınızı bilirsiniz. Yine bilirsiniz ki, devlette herkesin maaşı aynı oranda artar. Özel kesim öyle değil. Ücret politikası patrondan patrona, çalışandan çalışana farklıdır. Hür teşebbüs camiasında çalışma imkânına kavuşamamış olanlar, patronların, "bordrolu, bordrosuz, açık, kapalı, zarflı, zarfsız" olarak çalışanları paraya boğduğuna inanır.

Neyse, biz el sıkıştık, tam ayrılacağız, ben kızara bozara "Şeyy" dedim, "acaba ücret ne olacak?" Patron bir rakam söyledi. Söylenen rakam, devlet baba'nın ödediğine eşitti. "Kusura bakmayın, ama ben neden İzmir'e göç edeyim?" diye soracak oldum. Patron "Bak tatlım," dedi, "bizim sana vereceğimizle sen bugünkü maaşını mukayese etme. Ankara'da domates kaç kuruş?" Ben şaşırdım... Domatesin bizim işle ne alakası vardı? Ama sorusunu da cevapladım: "75 kuruş" dedim. Pat-

ron "Hah! Bak," dedi, "İzmir'de 60 kuruş. Gördün mü? Demek, aynı ücreti alacaksın, ama refahın İzmir'de daha yüksek olacak. Sonra sen benim sol kolum olacaksın. Bizim kuruluşta bana değil, Türk ekonomisine hizmet vereceksin." Benim bu açıklamalara pek aklım ermedi. "Yok" dedim, "En iyisi ben eski işimde kalayım..." Ama pazarlık, benim dönüş uçağım kalkıncaya kadar devam etti. Patron, önce ücreti yükseltmeden yeni ek sorumluluklar verdi. Böylece ülkeye hizmet sahamı ve imkânlarımı genişletti. Bunları yeterince değerlendirme kapasitem olmadığını anlayınca, aylık ücretimde 250 lira bir fark yapma vaadinde bulundu. Uçağın kalkışına yakın bir 100 lira daha artırdı. Dostça ayrıldık, ama patronun yaklaşımı bana acayip geldi.

Uçakta İzmir'de yaşayan ve patronumun yakın dostu olan bir başka işadamıyla yan yanaydık. Baktım bana yapılan tekliften haberdar... "Nasıl?" diye sordu, "Seni Ankara'daki ücretle çalıştırmak istedi değil mi?" Hayret ettim. "Nereden biliyorsunuz?" diye sordum. "Bizim dostumuzun en büyük merakıdır" diye açıkladı. "Senin ücretini iki katına çıkarmanın maddi yükü onun için önemli değildir. Sana vereceği aylık ücret kadar miktarı, o her gün bahşiş olarak dağıtır. Önemli olan, seni devlet babanın verdiği ücretle çalıştırmasıdır. Çünkü o, bizim dost muhitlerinde bunu övgüyle kullanacak. Bize, 'Bakın' diyecek, 'Güngör Uras var ya, Ankara'da kaça çalışıyordu? Aldım yanıma, aynı ücretle şimdi şunu, şunu, şunu yapıyor...' Bu tip bir konuşma imkânına kavuşmanın ona vereceği manevi tatmini başka hiçbir şey sağlayamaz."

— *Sonra hemen TÜSİAD'dan teklif mi geldi?*
— İzmir'den döndükten sonra TÜSİAD'dan beni aradılar.

— *Biliyoruz ki hayatınızda TÜSİAD önemli bir dönüm noktası oluşturuyor. Ama bu konuya gelmeden önce TÜSİAD'ın kendisini konuşalım biraz. Kuruluşundan itibaren, altı yıl boyunca genel sekreterliğini yürüttüğünüz TÜSİAD neden ve nasıl kuruldu?*

— Bu soruyu cevaplamadan önce, müsaade ederseniz o yılları hatırlamakta fayda var. 1970 -1980 yılları arasındaki o on yıllık dönem, Türkiye'nin zor yıllarıydı. Bu dönem içinde, adım adım gidersek: 12 Mart 1971'deki ordu müdahalesinin (12 Mart Muhtırası'nın) arkasında 1968 yılında başlayan öğrenci hareketleri vardır. 1956 yılında Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri tarafından kurulan Fikir Kulüpleri'nin benzeri öğrenci kuruluşları, 27 Mayıs müdahalesinden sonra diğer üniversitelere de yayıldı. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 1968'den başlayarak Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) savunduğu "sosyalist devrim" stratejisine karşı çıkan, TİP dışında bir hayli destek bulan Milli Demokratik Devrim (MDD) yanlılarının etkisi altına girmeye başladı. MDD görüşünü savunanlar FKF'nin yönetimini ele geçirdi. Olağanüstü kongredeyse FKF adı Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) olarak değiştirildi. Sol kesimde farklı mücadele anlayışlarına sahip farklı örgütler ortaya çıktı. Silahlı mücadele, 12 Mart Muhtırası'nın öncesinde ve sonrasında yaygınlaştı.

1968 Mayıs ayı dünya gençliğinin başkaldırı ayıydı. Gençlik hareketleri, Batı Avrupa'yı, Kuzey Amerika'yı, Güney Amerika'yı, Ortadoğu'yu, başta Hindistan olmak üzere bazı Asya ülkelerini ve hatta bir Doğu Bloku ülkesi olan Çekoslovakya'yı derinden sarstı. Gençleri harekete geçiren nedenlerin, ülkeden ülkeye benzeyen yanları olduğu gibi, ayrılan yanları da vardı. Harekete geçen gençlik kesimleri ve benimsedikleri eylem biçimleri de ülkeden ülkeye benzerlik ve farklılıklar gösteriyordu. Dünya ölçeğindeki bu hareketlilik, Türkiye'de daha önceki yıllarda başlamış olan gençlik hareketlerine ivme kazandırdı.1968'de Türkiye'de de, özellikle üniversiteli gençliğin eylemleri baş döndürücü bir hızla tırmanışa geçti. Mayıs ve Haziran aylarında birçok üniversitede boykot ve işgal eylemleri yaşandı. Boykot ve işgal dalgası durulduktan sonra, 15 Temmuz 1968'de ABD'nin 6. Filo'sunun İstanbul'a gelmesi, gençliği yeniden harekete geçirdi. Bazı kentlerde sağcı öğrencilerle göstericiler arasında çatışmalar çıktı. 28 Kasım'da Türkiye'ye gelen ABD'nin yeni Tür-

kiye Büyükelçisi Robert W. Commer aleyhinde İstanbul ve Ankara'da protesto gösterileri düzenlendi.

1970 yılında CHP ve AP tarafından 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda değişiklik öngören iki kanun tasarısı hazırlandı. Tasarılar daha çok Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) ve bu konfederasyona bağlı sendikaların faaliyetlerini kısıtlamayı amaçlıyordu. İşyerlerinde tasarıya karşı eylemler düzenlemek için "Anayasal Direniş Komiteleri" adı verilen komiteler oluşturuldu.

15 Haziran'da protesto eylemleri başladı. İstanbul ve İzmit'te 70 bin kadar işçinin katıldığı ilk günde, Anadolu yakasındaki işçiler Kartal yönünde yürüyüşe geçerek Ankara Asfaltı'nı (E-5) kapattı. Haymak Fabrikası işgal edildi. 16 Haziran'da işçiler sabah saat 8.00'den itibaren tekrar üç koldan yürüyüşe geçti. Kadıköy'de Kurbağalıdere civarında büyük bir barikat kuran polis, işçilerin yürüyüşe devam etmesi üzerine ateş açtı. Buradaki çatışmaya Dev-Genç üyesi gençler de işçilerin safında katıldı. Barikatı aşan işçiler Kadıköy Meydanı'na ulaştı. Kadıköy İskelesi civarında işçilerle güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar oldu. İlan edilen sıkıyönetim her türlü işçi eylemini yasaklamasına rağmen Haziran sonuna kadar küçük çapta işçi eylemleri sürdü. 15-16 Haziran'ı izleyen günlerde 4 bin kadar işçinin işine son verildi.*

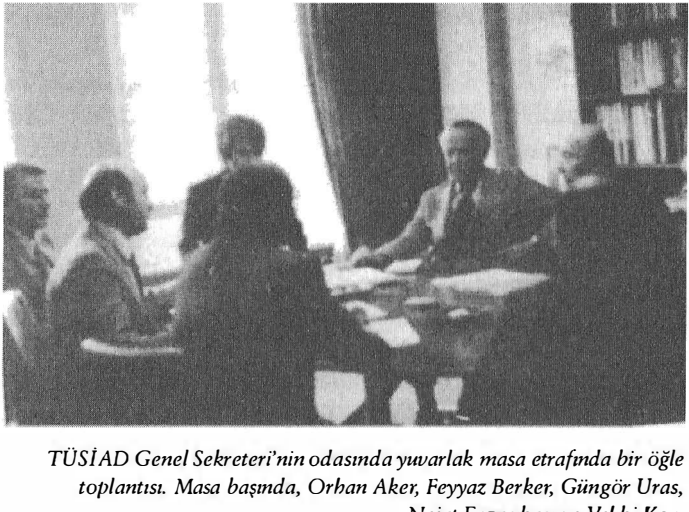
Ülkede can ve mal emniyeti yok olmuştu. Öğrenci ve işçi çatışmaları uzun süre devam etti. Neticede, 1971 yılı 12 Mart'ında ordu muhtıra verdi. Nihat Erim bir "Ara Rejim Hükümeti" kurdu.

— *Bu çalkantılar ekonomiyi de etkiledi.*

— O koşullarda serbest piyasa ekonomisi bir yana, özel sektörün durumu bile tartışma konusuydu. Ekonomi kötü durumdaydı. Döviz kıtlığı yüzünden zorunlu ihtiyaç maddeleri bile bulunamıyordu. Hemen her üründe çift fiyat uygulaması vardı ve bunu

---

* **15-16 Haziran Olayları**, 15-16 Haziran 1970'te başlayarak yayılan, Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemlerinden biri.

TÜSİAD Genel Sekreteri'nin odasında yuvarlak masa etrafında bir öğle toplantısı. Masa başında, Orhan Aker, Feyyaz Berker, Güngör Uras, Nejat Eczacıbaşı ve Vehbi Koç.

önlemek için fiyat kontrolü sistemi sıkılaştırılmıştı. Özel sektöre, büyük sermayeye karşı olanlar seslerini alabildiğine güçlü çıkarıyordu. Özel sektör sinmişti. Özel sektör "hür teşebbüs" şemsiyesi altında varlığını sürdürmeye çalışıyordu. Medya, politikacılar ve bürokrasi, özel sektör temsilcilerinin sorunlarına hiçbir şekilde ilgi göstermiyordu. Birçok sektörde devletleştirme bekleyişi kamuoyuna pompalanıyordu.

İşte bu ortamda 2 Nisan 1971 tarihinde 12 işadamı kendi aralarında bir protokol imzaladı. Protokolde şunlar yazıyordu: "Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak, sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkli hale getirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'nin devamlılığını sağlamak ve görevlerini yürütmek üzere lüzumlu mali yardımları, mutabık kalınacak esaslar dahilinde, müştereken yapacağımızı taahhüt ederiz."

— Sözünü ettiğiniz protokolü imzalayıp TÜSİAD'ı kuran 12 işadamı kimlerden oluşuyordu?
— Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Raşit Özsaruhan, Ahmet Sapmaz, Feyyaz Berker, Melih Özakat, İbrahim Bodur, Hikmet Erenyol, Osman Boyner, Muzaffer Gazioğlu.

— TÜSİAD'ın kuruluşunda temel alınan bir model var mıydı?
— Derneğin örgütlenme ve faaliyet alanlarının belirlenmesinde ABD'deki büyük işverenleri çatısı altında toplayan "The Conference Board" ile Japonlar'ın "Kaidanren" isimli işadamları örgütünden büyük ölçüde esinlenildi.

— The Conference Board'la önceden temas var mıydı?
— Dr. Nejat Eczacıbaşı ve Feyyaz Berker ABD'deki Conference Board'a üyeydi. Zaman zaman derneğin ABD'deki toplantılarına katılıyorlar, muntazam olarak derneğin yayınlarından yararlanıyorlardı. TÜSİAD'ın kurucuları büyük ölçüde The Conference Board modelinden etkilenmiştir. Ama asıl, Türkiye'de kurulan "Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti"nin kısa sürede sağladığı başarıdan cesaret alındı.

TÜSİAD kurucuları, işadamlarının zorunlu üyelikle katıldığı odalar ve borsalar dışında, gönüllü katılıma dayalı bir dernek oluşturmak ve başka ülkelerdeki benzerleri gibi, işadamlarının ülke ve toplum yararına dönük çalışmalarını bu dernek çatısı altında sürdürmek amacındaydı. Dr. Nejat Eczacıbaşı'nın başkanlık ettiği Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, sadece işadamlarını değil, her kesimden üyeyi bir araya getiriyordu. Halbuki işadamlarını çatısı altında toplayacak bir örgütlenmede, sanayici ve işadamlarının bir araya gelmesi bekleniyordu. Bu nedenle de The Conference Board ve Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti modelleri ile başka ülkelerdeki, Japonya'daki, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki, gönüllü katılıma dayalı benzer işadamı örgütleri modellerinden yararlanıldı.

— Ama TÜSİAD'ın temel örneği The Conference Board, öyle değil mi?

— The Conference Board'un kuruluş şartları TÜSİAD'ınkine benzer. 1916 yılında ABD'de Los Angeles şehrinde "The Industrial Conference Board" adıyla kurulan örgüt daha sonra sadece "The Conference Board" olarak devam etti. 1910'lu yıllarda ABD'nin Batı yakasında sosyal çalkantılar giderek tırmanıyordu. Olaylar 1910 yılında *Los Angeles Times* gazetesine bomba atılmasıyla başladı. Şehrin önemli fabrikalarında yangın çıkarıldı. Terör giderek yayılıyordu. İşçiler huzursuzdu. İşveren giderek güven yitiriyordu. İşte bu karmaşık ortamda büyük sanayi kuruluşlarına sahip, önde gelen işadamları, işveren örgütleri "işveren sendikaları" dışında bir örgütlenmeye gitme kararı aldı. Bu örgüt, kâr amacı gütmeyecek, işverenin ve sermayenin propaganda aracı olmayacak, toplumun ve ülkenin ortak sorunlarına çözüm aramaya dönük çalışmalar yapacaktı.

— TÜSİAD'ın kurulduğu koşullar ile The Conference Board'un kurulduğu koşullar birbirine benziyormuş.

— General Electric Şirketi'nden Magnus W. Alexander başkanlığında kurulan ve "The Industrial Conference Board" adını taşıyan dernek kısa sürede tahminlerin ötesinde güç kazandı. Gücünü, tarafsız, kamuoyunun her kesiminin yararını gözeten çalışmalarından alıyordu. İşçi güvenliğine, sağlığına ve eğitimine önem verdiği için işçiler de derneği desteklemeye başladı. Dernek, iş çevreleri ile onların dışındaki tüm çevreler arasında ilişki kurmayı ve ilişkileri geliştirmeyi amaç edindi. Ve bunu başardığı için de 90 yılı aşkın zamandır gücünü hep korudu. The Conference Board'a kişiler ve kuruluşlar üye olabiliyor. Profesyonel bir yönetim merkezi var. ABD'nin en önemli endeksleri olan Tüketici Güven Endeksi ile Temel Ekonomik Göstergeler'i yayınlıyor. Çok sayıda periyodik yayını var. Araştırmalar yaptırıyor. Kitaplar bastırıyor. Ekonomik ve sosyal politika kararlarının oluşmasında ABD hükümetlerine danışmanlık yapıyor. Giderlerini üye katkılarından çok, yapılan araştırmaların ve yayınların, düzenlenen toplantıların gelirleriyle karşılıyor.

— TÜSİAD'ın kuruluşundan hemen sonra hayata geçirdiği bir dizi program ve etkinlik de The Conference Board'un izlediği yolla hemen hemen aynı.

— Onların geçtiği yol, araştırmaları ve yayınları TÜSİAD'ın araştırma ve yayınlarına örnek teşkil etmiştir. TÜSİAD'ı kuranların önceliği, Türkiye'nin o günkü şartlarında politika değil; karma ekonomi düzeninin sürmesi, devletleştirmenin gündemden kalkması; fiyat kontrollerinden vazgeçilmesi; işçi hareketlerinin, direnişlerin ve grevlerin sona erdirilmesi; can ve mal güvenliğinin sağlanmasıydı. TÜSİAD kurulunca önce "vergisini veren, ciddi ve üretici işadamlarını şemsiyesi altında toplayan" üyelerin çıkarı için değil, ülke ekonomisinin yararına çalışmalar yapan bir örgüt imajını oluşturdu. 1970'li yılların ekonomik ve sosyal sorunlarına dönük, tarafsız, ciddi araştırma ve yayın faaliyetiyle kısa sürede kamuoyunun ilgisini çekti. TÜSİAD yayınlarında, parti farkı gözetmeksizin ve sağ-sol ayrımcılığı yapmadan, ülkenin güncel sorunlarına çözüm önerileri geliştiriliyordu. TÜSİAD yöneticileri, sözcüleri, yine parti farkı gözetmeden ve politikaya girmeden, ülke çıkarı doğrultusunda büyük işadamlarının görüş ve önerilerini açıklıyordu. Değişen hükümetlerdeki partiler ile muhalefet partilerine karşı aynı mesafe korundu. TÜSİAD 1980 yılına kadar politikaya girmedi. Politikadan uzak kalma çabasını sürdürdü. İktidardaki ve muhalefetteki politikacılarla ilişkiler kurulmaya başlansa da bu ilişkilerde dengeye özen gösterildi.

— Sizin TÜSİAD öykünüz nasıl başladı?

— İstanbul'da Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin başı, Dr. Nejat Eczacıbaşı'ydı. Heyet, Türkiye'de ilk defa Ford Vakfı'nın desteğiyle kuruldu. O da ABD'deki Conference Board'un modelinden esinlenerek oluşturulan bir kuruluştu. Amacı, sermaye sınıfının dünyada olup biten gelişmelerle ekonomik hareketler hakkında bilgi sahibi olmasıydı. Bunun için Ford Vakfı'nın desteğiyle Türkiye'ye konferansçılar geliyordu, bunların konuşmaları Türkçe'ye tercüme ediliyor ve konferans heyeti tarafından bastırılıyordu. Bunun dışında Türkiye'de değişik ko-

nularda konferanslar düzenleniyor, bu konferanslara Ankara'dan da kamuda çalışan belli gruplar davet ediliyordu. Konferanslar İstanbul'da, Tarabya Oteli'nde, o zamanlar küçük konferans salonunda yapılırdı. O sıralarda da DPT'de ben bu tür toplantılara daha fazla gönderilen kişiydim. O yıllarda İstanbul, ekonomi konularında fazla bilgili ve ilgili değildi. Biz de bu konudaki bilgilerimizi İstanbul'da satarak kendimizi gösteriridik. Ben bu toplantıların çoğuna karımla beraber katılırdım. Bu toplantılar vesilesiyle İstanbul'un önde gelen işadamları beni tanıdılar. O zamanın önde gelen patronları, Vehbi Koç, Şarık Tara, Feyyaz Berker, Nihat Gökyiğit bana yakınlık gösterirdi. Gayrimüslim işadamları ile Selanikli işadamları da bu tür toplantılara katılırdı. Onlar yabancı dil bilen ve dünyada olan bitene daha fazla ilgi duyan kişilerdi.

— *Dış dünyaya daha açık, ilişki kurabilen kişiler yani...*
— Evet. Bu toplantılara katılanlar beni tanıdılar. Toplantılar sadece konuşmaları dinlemekle sınırlı kalmazdı. Tartışmalar olurdu. Toplantı öncesi ve sonrası sosyal temas imkânları olur, toplu olarak yemek yenilirdi. İşadamları hem beni hem de karımı tanıdılar. Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti toplantıları devam ederken, TÜSİAD kurulmuş ve genel sekreter arayışı başlamıştı.

— *TÜSİAD genel sekreter konumunda çalıştıracağı kişide ne türden nitelikler arıyor ki bulamıyor?*
— Yönetim kurulu, genel sekreter için "prensip olarak aranılacak vasıfları" belirlemiş. Buna göre aday peşindeler. Yazılı hale getirilen "olmazsa olmazlar" listesine göre, genel sekreterin, Batı demokrasisi ve hür teşebbüs fikrine inançlı ve bu yöndeki dernek amaçlarını benimsemesi, sevk ve idarecilik vasıflarının mükemmel olması ve yaşının tercihan 35-45 arasında bulunması, ekonomik ve sosyal konularda bilgili olması, lisan bilmesi ve tercihan çok iyi İngilizce bilmesi, derneği her kademede iyi bir şekilde temsil edecek kişiliğe sahip olması isteniyordu.

— Genel sekreter olma teklifi sizden önce kimlere götürülmüş?

— Vehbi Koç önce Turgut Özal'a teklifte bulunmuş. O kabul etmemiş. Benden önce Planlama'da benim şube müdürlüğümü de yapan Günal Kansu'ya teklif etmişler. O sırada UNDP'de çalışıyordu, Cenevre'deydi. Ona da teklif edildiğini duydum. "Duydum," çünkü arkadaşımdı. O gelecek diye beklerken "Günal Kansu gelmiyor" dediler. O sırada TÜSİAD yöneticileri bir toplantı için Ankara'ya geldi. Atatürk Orman Çiftliği'nde, Çiftlik adında bir otel vardı. Yeni yapılmıştı, sonra yıkıldı. Toplantı programında benim de bir konuşmam vardı. Bir yanımda Abdi İpekçi, diğer yanımda da Feyyaz Berker oturuyordu. İkisiyle de sohbet ediyorduk. Feyyaz Bey'i İstanbul'daki Konferans Heyeti toplantılarından tanıyorum. Abdi İpekçi, İstanbul'a toplantılara geldiğinde benimle konuşur, ekonomide olan biteni sorardı. Ankara'daki toplantıdan sonra TÜSİAD'dan genel sekreterlik teklifi geldi. O sırada Ankara'da mı, yoksa İstanbul'da mıydım, tam hatırlamıyorum, telefonla geldi iş teklifi. Ücreti sordum. Bir rakam söylediler. Teşekkür ettim. "Biz burada karı koca çalışıp alıyoruz o parayı. Burada evimiz, düzenimiz var. Böyle bir rakama İstanbul'a gelmeyi düşünemem. İşimizden de memnunuz" dedim.

— Size TÜSİAD'dan teklif geldi ve kabul etmediniz. Sonrasında da "Ne yapacağız?" diye kara kara düşünmeye devam ediyorsunuz.

— TÜSİAD'ın teklifini unuttum. Karı koca çalışmaya devam ediyoruz. Zaten Plancılar olarak biz bir aile gibiyiz. Böyle teklifler geldiğinde arkadaşlarla toplanırdık. Oturup konuşurduk. "Yok, boş ver. Gitme" veya "İş de, parası da iyi" şeklinde herkes fikrini söylerdi. Derken, günlerden bir gün Feyyaz Berker telefon etti. "Güngör seninle konuşmak istiyorum. Sana her ay şu kadar para vereceğiz. Gel" dedi. Bizim plancılar ekibi yine hemen toplandı benim odada. Sonuçta bana "Üstat, sen bir git bakalım, ne olacak" dediler. Uçağa bindim. İstanbul'a geldim. Feyyaz Bey ile Maslak'ta Tekfen binasında görüşeceğiz. İlk defa Tekfen'e gidiyorum, o zamanlar Maslak'a gitmek tam bir maceraydı.

Güngör Uras'ın Ankara Bestekâr Sokak'ta kendi imkânlarıyla satın aldığı ilk daire (orta katta sol daire).

— *Bu arada "gitmesi macera" dediğiniz yer 'şehrin içinde...*
— O zamanlar öyleydi. Maslak uzak bir semtti. Ulaşım imkânı sınırlıydı. Zar zor bir otobüs buldum ve fabrikaya gittim.

— *Tekfen, o yıllarda ampul üretiyordu değil mi?*
— Evet, ampul üretiyordu. Feyyaz Bey, "Ankara'ya geri dönme. Hemen başla çalışmaya" dedi. Ben karıma telefon ettim. "Feyyaz Bey böyle diyor, ne yapalım?" diye sordum.

— *Ücret dışında başka ne sunuyorlar size, ev, araba?*
— Hiçbir şey. Ben de o zaman cahilim, böyle şeyleri bilmiyorum, evimin kirasını verecek misiniz, gibi şeyleri sormak aklımın ucundan bile geçmiyor.

— *O yıllar Ankara'da nerede oturuyorsunuz? Kirada mı, yoksa kendi mülkünüz mü var?*
— Ben Halk Bankası'nda çalışmaya başlayınca biriktirdiğim maaşlarımla Emlak Bankası'nda yapı hesabı açtım. Emlak Ban-

kası'nda 10 bin lira biriktirene, iki yıl sonra 40 bin lira ev kredisi veriliyordu. Bu kredi imkânıyla 1960 yılında TBMM'nin tam karşısında, Dedeman Oteli'nin önünde Bestekâr Sokak 1 numarada inşa edilen üç katlı bir apartmandan kaloriferli, geniş bir daire satın aldık. Daire bedelinin kalan kısmını ödemek için Etlik'teki evimizi ve benim Volkswagen otomobilimi sattık. Ankara'dan İstanbul'a göçünceye kadar bu evde oturduk. Karım bu eve gelin geldi. Evimiz Devlet Planlama Teşkilatı binasına çok yakındı. Yürüyerek gider gelirdik.

O yıllar Mesa İnşaat Şirketi Ankara'da güzel binalar yapmaya başladı. Mesa'nın yöneticisini tanıyorduk. Çankaya'da, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün hemen önünde inşa edilen bir apartmandan bir daire satın almak için anlaşma yaptık. İnşaat süresince karım maaşından aylık ödemeleri yaptı. İnşaat tamamlanmak üzereyken, biz İstanbul'a göçtük.

Biz karı koca İstanbul'da Tarabya Oteli'nde yapılan Sosyal Etütler Konferans Heyeti toplantılarına gidip gelirken, Bebek'te yol üzerinde bir apartmanın bir dairesinin camındaki "Kiralık" ilanı dikkatimizi çekerdi. Karım'a TÜSİAD'daki iş teklifini anlatınca "Oraya bak bakalım, kiralıksa tut. Ben eşyaları kamyona yükler gelirim" dedi.

Feyyaz Bey'e bu konuşmayı naklettim. "Bebek'te bir kiralık ev vardı, orası duruyorsa" derken, "Beraber gidip bakalım. Ben de Bebek'te oturuyorum zaten" dedi. Feyyaz Bey'in o zaman lüks bir arabası vardı, ona bindik. Bebek Yokuşu'ndan indik. O zamanlar Bebek Yokuşu'nu falan bilmiyorum, "İşte şurada, sağ kolda" dedim. "A, burası bizim evin arkası. Öndeki ev de bizim ev" dedi. Feyyaz Bey'in evi denizin kenarındaydı. Onun evinin arkasından geçen yol üzerindeki Beller Apartmanı'nın üst katında hâlâ "Kiralık" yazısı duruyordu. Feyyaz Bey'le kapıdan girdik. "Buranın sahibi kim?" dedi. Osman Beller'miş. Tanışmıyorlar ama Feyyaz Bey beni tanıştırdı, "Güngör Bey bizimle çalışacak. Burayı tutmak istiyoruz. Kirası ne kadar?" dedi. Osman Bey, "Dört bin lira" dedi. Feyyaz Bey "Tamam tuttuk" diye cevapladı. "Ama birer senelik peşin isterim" dedi Osman Bey. Feyyaz Bey, ona da tamam dedi. Ben TÜSİAD'ın kiramı ödemesi

beklentisinde olmadığım için hemen Nuran'a telefon ettim, "48 bin lira bulmamız lazım" dedim. "Tamam, ben bulurum. Mesa evini iade ederiz" dedi. O zamanlar Mesa, Ankara'da bir arkadaş grubunun kurduğu saygın bir inşaat şirketi. Patronu Aykut Mutlu genç bir arkadaş, onu da tanıyoruz. Mesa Çankaya'da, tam Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün sırasında, şehir manzaralı apartmanlar yapıyor ve biz de Sosyal Sigortalar Kurumu kredisiyle bir daire satın aldık. O zamana kadar 52 bin lira da para ödemişiz, inşaat da bitmek üzere. Nuran, Aykut Mutlu'ya gidip "Biz İstanbul'a göçüyoruz. Paramızı verir misin?" demiş. Daireyi iade ederek ödediğimiz parayı almış. Bana gönderdi. Ben bu paranın 48 bin lirasını bir yıllık kira olarak Bebek'teki eve ödedim. Bir daha Ankara'ya gitmedim. Kızımız o sırada 1.5 yaşında, Nuran kızı annemlerle İstanbul'a gönderdi. Kendisi de Planlama'dan istifa edip eşyaları bir kamyona yükleyerek İstanbul'a geldi. O yıllarda DPT Müsteşarı Kemal Cantürk'tü. Hem beni hem de karımı severdi. "Güngör 4 bin liraya ev kiraladı" demişler. "Vay enayi! Ayda 4 bin lira kirayı nasıl ödeyecek? Bu adamda düşünce yok mu?" diyerek acımış.

— TÜSİAD sizi evinizden barkınızdan etti ve Ankara'dan getirdi, o kadar harcama yaptırdı ve bu arada size, bugünün tabiriyle, herhangi bir transfer bedeli gibi fazladan bir para ödemedi mi?
— Hayır, hiçbir şey ödemedi. Bizim zamanımızda öyle şeyler yoktu ya da benim aklıma gelmezdi. Ben bu işlerde pek becerikli değilimdir zaten.

— Daha sonra İstanbul'da nasıl ev sahibi oldunuz?
— 1974 yılından 1979 yılına kadar Bebek'te oturduk. Evimizden ve Bebek'te yaşamaktan memnunduk. Ancak ev sahibimiz her yıl kirayı artırmak istiyordu. Karımın aylık ücreti, evin aylık kirasını karşılayamaz hale geldi. Vehbi Koç bizim yüklü kira faturamıza ve ev sahibinin kira artırma isteklerine üzülürdü. Evine yemeğe davet ettiği akşamlar genelde karıma ve bana ne ücret aldığımızı, bu ücretle neler yaptığımızı sorar, sonra da "Siz bu durumda ev sahibi olamazsınız" derdi. O yıllarda anadan

babadan bir destek olmadan ev sahibi olmak imkânsızdı. Karı koca olarak birikim de yapamıyorduk. Krediyle ev satın almak söz konusu değildi. O sırada ev sahibi evi boşaltmamızı istiyor, kira artıyor. Bir ev sahibi olalım, dedik. Ankara'daki evi sattık, Nuran babasından kalan evi sattı. Önce Özer ve Tansu Çiller'lerle beraber ev aramaya başladık.

— *Hep birlikte mi ev sahibi oldunuz?*
— Uzun hikâye... Biz İstanbul'a geldik, Bebek'te oturuyoruz, ama Ankara'dan, İstanbul'dan zaten tanıdığımız dostlarımız vardı. Prof. Emre Gönensay mesela. Emre Gönensay'ın Planlama'ya gelmesini çok istedik, gelmedi. Emre, çok tatlı ve becerikli, Aylin isimli bir hanımla evlidir. Dr. Selçuk Erez, eski İstanbul Belediye Başkanı Prof. Dr. Nurettin Sözen ve Ergun Göknel üçlü bir gruptu. Erdoğan Alkin ve İsmail Cem'i de tanıyoruz, İsmail Cem o sıralarda Ercan Arıklı ile beraber ansiklopedi çıkartıyor; Kemal Ilıcak, Nazlı ile yeni evlenmiş. Böyle bir dost çevresi içindeyiz. O sırada bir de entelektüel çevremiz var. İstanbul ve Boğaziçi üniversitelerinden öğretim üyesi arkadaşlarımız.

— *Siz Tansu Hanım'la nasıl tanıştınız?*
— Demir Demirgil vasıtasıyla. O zamanlar ben TÜSİAD'dayım, Türkiye bir an önce AB'ye girsin istiyoruz. Toplantı yapıyoruz onun için, Antalya'da. Onlar da AB'ye girin diye ısrar ediyor. AB'den Emil Noel gelmiş, Alain Ferrante adında Türkiye'den sorumlu bir uzman var. Onlarla ufak bir toplantı yapıyoruz, Demir Demirgil var, Erdoğan Alkin, Erol Manisalı, Emre Gönensay ve ben de varım. Derken kapının önünden fıstık gibi bir kız geçti. Demir Hoca gitti, o kızı pat diye öptü. Demir Demirgil çok tatlı, dinamik, neşeli biriydi. "Hocam kim bu kız?" dedik. "O benim hocam" dedi. "Ne hocası?" dedik. "Onun adı Tansu Çiller. Amerika'dan geldi. Boğaziçi'nde benim kürsüde" dedi. Ondan sonra, bizim aklımız o fıstık kızda kaldı. Toplantı bitti, bara gittik ki o da orada. "Hocam, hocanızla bizi tanıştırsanıza" dedik. Ben Tansu Çiller'e o zamandan beri "Fıstık Tansu" derim.

— *Bugün de mi?*

— Ne zamana kadar, nerede durdu, onu da anlatayım. En son Fıstık Tansu bakan olmuştu. Demirel bir toplantıyı idare ediyor, bir tarafta İlhan Kesici, diğer tarafta Fıstık Tansu. "Aa Fıstık Tansu" diye çektim öptüm yanağından. Kulağıma "Güngör Ağabey bundan sonra bana Fıstık deme ne olur" dedi. O zamandan beri Fıstık demiyorum. Önce Fıstık Tansu'yla tanıştık. Sonra Özer Çiller'le tanıştık. Tansu'lar Rumeli Hisarı yolu üzerindeki denize nazır apartmanlardan birinde, girişte kirada oturuyorlar. Biz de Bebek'te kiradayız. Hepimizin derdi de ev sahibi olmak. O zaman bizlerin akıl hocası Emre Gönensay'ın karısı Aylin'di. Çok becerikli ve ilgilidir, her şeyi bilir. "Ben size ev bulurum, yalnız nerede olacak?" dedi. Nuran, ben, Tansu ve kocası, Aylin Hanım ev arıyoruz. Tansu "Bizim 6 milyon liramız var" dedi. Bizim de 4 milyon liramız var diyorduk. Ama nakit yoktu, evleri satacaktık. En sonunda Aylin Hanım bize Yeniköy'de yol üstünde, yeni yapılmakta olan, cephesi tahtayla kaplı bir ev buldu. Özer ile Tansu, biri 1,5, biri 2 milyona iki daire aldılar. Bize de o binanın arkasında, güzel manzaralı bir yer buldular, 1,5 milyon lirayı istediler. Ama yok tabii elimizde. O zaman Aylin bizi fırçalamıştı. "Paranız yoksa neden ev aramaya çıkıyorsunuz?" diye.

— *Sonrası?*

— Sonra biz Ankara'daki evimizi sattık. Nerede ev yaptırabiliriz, diye bakındık. Ankara'da liseden arkadaşım Savcı Eker, Yapı Kredi'nin inşaat müdürü, o da İstanbul'a gelmiş, kirada oturuyor. Bir arsa alırsak, inşaatı o yaptıracaktı. Arsa aradık. En ucuzu İstinye'deydi. O sırada İstinye'de gemi inşa sanayii var. Arsalar ucuz. Tam arsa için bağlantı yaparken sahibi "Üstünde beş kat apartman yapma hakkı var" denince fiyatı artırdı, alamadık. En ucuz yer için daha ileriye, Yeniköy'e doğru gittik. Anlattığım 1978 senesi. Yeniköy'de Yunanistan'a göç etmek isteyen Rumlar mülk satıyorlardı. Yaşlı bir hanımın arsası varmış. Dik bir yerde, ufak bir arsa. En ucuzu bu, dediler. Yaşlı hanım arsayı bize bir milyon iki yüz bin liraya sattı, ama bir şartla: Para Yunanistan'a gönderilecekti. O zaman döviz transferi yok. Biz, arsa parası-

nı Yunanistan'a istediği yere gönderince arsayı sattı. Arkadaşım inşaata başladı. O dönem Ecevit'in yokluk zamanı. Arsada taş çıktı. Oymak için mazot yok. Arkadaşım orada üç katlı bir bina yaptı, bir katında biz oturmaya başladık. Bir katında o oturdu, bir katını da satarak borçları ödedik. Yeniköy'de sırtta sayılır, manzarası var.

— *Yeniköy'de sırtta, Turgut Özal'ın oturduğu bir ev vardı o zamanlar, onun bulunduğu yerde mi?*
— Özal'ın evini de anlatayım. İstanbul'a geldik. O zamanlar Özal'la aramız iyi. Özal'ın işsiz dönemi. "Güngör, biz bir kooperatif kurduk. Eski Sümerbank genel müdürlüğünü yapmış olan bir arkadaş var. Sana da bir daire verelim" dedi. Tamam, dedik. O zaman Volkswagen'imiz var. Karım, babam, annem, Elif annemin kucağında. Apartmanın yapılacağı arsayı bulduk. Bir tarafta mezarlık var, karşısında da at binilen bir bahçe. Oradan gübre kokuları geliyor. Arabayla zorla çıktık inşaat alanına. Düzgün yolu yoktu o sırada. Annem, "Oğlum siz işe gideceksiniz, biz Elif ile burada kalacağız. Alışveriş yapmak zor olur dağ başında" dedi. Kooperatif hissemizi devrettik. Ama sonra o site bitti, Turgut Beyler bir süre o sitede oturdu.

— *İstanbul'a geldiniz. Sonra?*
— Ertuğrul Soysal beni ve karımı tanıyor. İstanbul'a geldiğimizi duyunca yakınlık ve ilgi gösterdi. Bebek'te ev kiraladığımızı duyunca "İstanbul'da Bebek'te ev tutulur mu? Bebek'te dört esnaf vardır, onlar insanı soyar" dedi. Bunlardan biri şarküteri işleten Haldun'du. Haldun, yüzme şampiyonuydu. Bekârdı. Şimdiki Santral Şarküteri'nin biraz ötesinde bir şarküteri dükkânı vardı. Onun tam karşısında, Bebek Oteli'nin yanında Çukur Manav da denilen Arap Manav vardı. Üçüncü önemli esnaf Kasap Sedat'tı. O da sosyete kasabı olarak ün yapmıştı. Mercedes'i vardı. Dördüncü esnaf, Balıkçı Nevzat'tı.

Biz Bebek'te oturmaya başlayınca bu dört esnafla çok iyi dost olduk. Hayatımızın en güzel meyvesini, en güzel etini, balığını, şarküterisini Bebek'te yedik, çünkü bu esnaf her şeyin en güzelini

alıp satardı. Biz bu esnafın halini hatırını sorar, sohbet ederdik. Orada oturduğumuz süre boyunca tek bir gün, et aldık da içinden şöyle bir kıkırdak çıktı yahut bir peynir aldık da iyi peynir değildi veya kiraz aldık da kesekâğıdının dibindekiler çürüktü gibi bir şey olmadı. Çok iyi insanlardı. Haldun erken öldü. Arap Manav kumarda kaybetti. Sosyete kasabı, kumar yüzünden bir otelin çatısından atladı, intihar etti. Balıkçı Nevzat, genç yaşta öldü. Onların yerlerine yenileri geldi. Yeni gelenler fiyatları abarttı. Hatır gönül tanımaz oldu. Santral Şarküteri ve Mevsim Manavı dışındakilerle vedalaştık.

— *Bebek'ten alışveriş etmez mi oldunuz?*

— Biraz abartılı bir hikâyedir ama size "vedalaşma" ile ilgili bir hikâye anlatayım.

Babam 1943 yılında Ankara'ya tayin olduğunda, bütün ticari faaliyet Karaoğlan ve Samanpazarı'nda yoğunlaşmıştı. Araf Kardeşler diye bilinen Musevi asıllı bir ailenin Samanpazarı'ndaki hırdavat dükkânı "Ne ararsan bulursun, derde devadan gayrı" cinsinden bir dükkândı. Vitali Araf isimli Musevi vatandaşın hikâyeleriyse dilden dile dolaşırdı. Ankara'da o yıllarda idam cezaları Samanpazarı'nda kaleye çıkan yolun ağzında kurulan darağacında infaz edilir, halka ibret olsun diye de infaz sonrası teşhir devam ederdi. Bu, Ankara'da İstiklal Mahkemeleri döneminden kalma bir usuldü. Sonra terk edildi. Ben Samanpazarı'nda darağacının kuruluşuna şahit oldum. İdam izlemedim. İstiklal Mahkemeleri çalışmaya başlayıp, idamlar artınca, Araf Kardeşler ticarethanesinin önünde her gün darağacı kurulur olmuş. Vitali Araf bir gün Ankara Valisi Yahya Galip'ten randevu alıp huzura çıkmış: "Vali bey, vali bey," demiş, "ya şu idamları azaltın, ya da her gün adam asmayı bırakın. Belli aralıklarla yapın şu işi!" Vali hiddetlenmiş: "Vay, sen haddini bilmeden İstiklal Mahkemeleri'ne karşı mı çıkıyorsun?" Vitali Araf, "Yok be paşam!" diye atılmış, "Benim İstiklal Mahkemeleri'yle, astığınız adamlarla derdim yok. Benim derdim maişet derdidir. Her gün, her gün darağacı kuruyorsunuz. Kimse Samanpazarı'na uğrayamaz oldu. İdamları arada bir toptan yapın, biz de müşterileri kaybetmeyelim..."

— *Renkli ve espritüel bir gayrimüslimmiş.*
— İşte bu Vitali Araf, uzun yıllar Ankara'da renkli kişiliğini sürdürdü. "Elveda Paşam" hikâyesinin, bir müzikli gazinoda geçtiği ve gerçek hikâye olduğu söylenir.

İstanbul'dan gelen bir arkadaşına ikramda bulunmak üzere, Ankara'da müzikli bir gazinoya gitmişler. Asgari ölçüde yiyip içmeye özen gösteriyorlar. Birer duble rakı, bir patlıcan kızartma, beyaz peynir vs derken hesap gelmiş: 52 lira... Vitali Araf, hesap kâğıdına şöyle bir bakmış, gülümsemiş. Başında bekleyen garsona, "Paşam, bana lütfen patronu çağır" demiş. Garson gitmiş, biraz sonra zebella gibi başgarson gelmiş. "Ne o beyim?" demiş, "Hesaba itirazın varsa bana söyle..." Araf ısrarlı: "Yok paşam, hesaba falan itirazım yok. Ben patronu görmek istiyorum. Lütfen bana patronu çağır..." Biraz sonra iki karış suratla patron gelmiş. Araf, bir söz etmeden kükremiş patron: "Hesabı beğenmedinizse..." Araf atılmış: "Aman be paşam, hesaba itiraz eden yok. Buyur 52 lira hesap. 8 lira bahşiş. 60 lira. Helal olsun. Ama benim sizi ısrarla rica etmemin sebebi başkadır." Ayağa kalkmış, şaşkın vaziyette bakan patronun boynuna sarılıp iki yanağından şapur şupur öpmeye başlamış: "Elveda demek için sizi rica etmiş bulunuyorum. Görüyorum ki, bu fiyatlar karşısında bir daha görüşmemiz mümkün olmayacaktır. Elveda paşam!"

— *Anladım, pahalılık meselesi...*
— Bu hikâyeyi çok severim. Zamanla Bebek'teki eski esnaf değişti. Bazıları fiyatları abarttı.

— *Bebek hayatına dönelim. Karınız İstanbul'a nasıl intibak etti?*
— Nuran çalışmaya, hatta sabahtan akşama değil, sabahtan gece yarılarına kadar çalışmaya alışkın olduğu için, işsizlikten çok sıkılıyordu. Evde oturup çocuk gezdiriyor, bakkalla manavla sohbet ediyor, vakit geçirmeye çalışıyordu. Allah'tan altı ay sonra Özhan Eroğuz'un genel müdürlüğünü yaptığı TSKB'na iktisatçı olarak kabul edildi. Sektör araştırmaları yapıyordu. Türkiye'de o zamana kadar yapılmayan işler yaptılar. Domates salçası te-

sisleri, zeytinyağında ilk rafine kontinu sistem, ilk dondurulmuş gıda ile ilgili yatırıma dönük araştırmalar onun zamanında yapıldı. Yurtdışındaki örnekleri de inceleyerek, bu sektörlerdeki yatırım projelerini Nuran geliştirdi. Üç sektördeki yayınları hâlâ ilgi görür.

— *Nuran Hanım'ın Devlet Planlama da da yayınları oldu mu?*
— Karımın daha önce Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki araştırmaları kapaklı yayın haline getirilmişti. İstanbul'da Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nda çalışırken yaptığı araştırmalar da kapaklı yayın haline getirildi.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bastırılan: *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminin Marjinal Sermaye-Yatırım Katsayısı,* Ekim 1971; *Orijin Sektörler İtibariyle Yatırımların Dağılımı,* Temmuz 1971; *A Model for long term labor supply functions in manufacturing industry*, February 1971; *Tarım Sektöründe Üretim ve Verimlilik İlişkileri*, Ocak 1973 isimli yayınları var.

Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası'nda ki araştırmaları da; *Meyve Suyu Sektörü İzleme Raporu*, Kasım 1982; *Domates İşleme Sanayi Sektör İzleme Raporu*, Haziran 1983; *Gıda Sektöründe Gelişmeler ve Beklentiler,* Mayıs 1992; *Bitkisel Yağlar / Domates Salçası / Dondurulmuş Gıda / Makarna / Et / Meyve Suyu / Margarin / Süt Ürünleri / Zeytinyağı / Süt ve Süt Ürünleri Sanayii Sektör Raporu,* Kasım 1985; *Dondurulmuş Meyve, Sebze ve Kurutulmuş Sebze Sanayi Sektör Raporu*, Kasım 1985; *Domates İşleme Sanayi Sektör Raporu*, Kasım 1985; *Türkiye'de Salça Sanayi*, Şubat 1976; *Türkiye Soğuk Depo Envanter Etüdü*, Ağustos 1981 başlıkları ile yayınlandı.

— *İstanbul sizi kolay kabul etti mi?*
— Biz İstanbul'a iyi zamanda, iyi şartlarda geldik. Ortam karışıktı, bize verilen maddi imkânlar sınırlıydı, ama zaman ve şartlar İstanbul'da bizim kolay kabul görmemize imkân verdi. O yıllar İstanbul'a maliyeciler dışında ekonomist olarak Ankara'dan gelenlerin sayısı çok azdı. İstanbul, Ankara'yı ve ekonomiyi he-

Uras çifti, İstanbul'a ilk geldiği yıllarda Vehbi Koç ile Hilton'da bir toplantıda (1975).

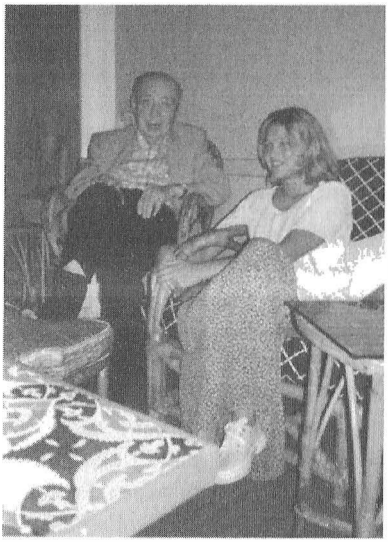
nüz bilmiyordu. TÜSİAD yeni kurulmuştu ve önde gelen işadamları sadece üye olarak değil, gönülden TÜSİAD ile ilgileniyor, değişik vesilelerle sık sık bir araya geliyordu. Şansım, önde gelen işadamlarının bana ve karıma yakın ilgi göstermeleriydi. Ben sosyal ilişkilerde karımla birlikte olurum. Karımın da iktisatçı ve eski bir plancı olması, yabancı dil bilmesi, benimle hemen her toplantıya katılmasına imkân sağlıyordu.

Feyyaz Berker'den sonra en büyük yakınlığı Vehbi Koç'tan gördük. Vehbi Koç'un eşi yeni ölmüştü. Karımı ve beni akşam yemeklerine çağırmaya başladı. Klasik program şöyleydi. Saat 19.30'da giderdik. Önce birer bardak viski içilirdi. Vehbi Koç o gün önemli gördüğü yazılardaki işaretli bölümleri karıma okutur, onlar üzerinde konuşurdu. Saat 20.00'de televizyon haberleri dinlenir, sonra yemeğe geçilirdi. Yemek masası her zaman usulünce düzenlenmiş bir masa olurdu. Vehbi Bey'e evde yardım eden hanım da masaya otururdu. Beyaz ceketli genç bir garson servis yapardı. Yemek çorba ile başlar, zeytinyağlı ile devam eder, balık veya et ile sona ererdi. Yemekte birer kadeh şarap içilirdi. Yemekten sonra kahve sohbeti yapılır, Vehbi Koç karımı ve beni sorguya çekerdi. "Maaşınız ne oldu? Elinize geçen parayı

ne yapıyorsunuz? Nerelere gidiyorsunuz? Neler alıyorsunuz? O kaç para, bu kaç para?" diyerek olanı biteni öğrenmek isterdi. Saat 22.30'da kendisine veda ederdik.

— *Şanslıymışsınız.*

— Vehbi Koç yazılarımı izler, eleştirir, yol gösterirdi. Vehbi Koç'un özelliği, uyarılarını mutlaka yazıya dökmesiydi. Antalya'ya gitmekten pek hoşlanırdı. Antalya'da Talya Otel'de kalır, otele yakın fidanlıkta yürürdü. Bu gezilerine bizi de çağırırdı. Uçak paramızı ve kendisinin ödediği tarifeden oda ücretimizi bizler öderdik. Bu iyi ilişkimiz ölünceye kadar devam etti. 5 Şubat 1996 tarihinde Divan'da iftara davet etti. İftar sonu ayrılırken Nuran'a, "Önümüzdeki salı bana yemeğe gelin" dedi. Nuran "Vehbi Bey, o akşam için on kişiyi evde yemeğe davet ettik. Bizi affedin" deyince, "Atlat onları... Mutlaka gelin" diye ısrarcı oldu. Nuran daha sonra telefonla tekrar özür diledi. Öbür hafta Vehbi Koç Antalya'ya gitti. Ve 25 Şubat 1996 tarihinde Talya Otel'de öldü. Çok üzüldük.

Büyükdere'deki yazlığında pazar günü bir öğle yemeğinde Vehbi Koç, Amerika'dan gelen Elif Uras'la şakalaşıyor.

— Sonuçta İstanbul'da yaşamaya başladınız. TÜSİAD'da "genel sekreter" olarak çalışıyorsunuz.

— Ben 1974 yılı Mart ayı başında TÜSİAD'da genel sekreter olarak çalışmaya başladığımda, ekonomik bilgilerin derlenmesine, değerlendirilmesine ve yayımlanmasına öncelik verdiğimden, bu konularda kadro oluşturmaya çalıştım. Ben işe başladığımda genel sekreterlik ofisinde Boğaziçi Üniversitesi mezunu iktisatçı Tanju Yörükoğlu'ndan başka iki eski Dışişleri Bakanlığı meslek memuru, Hasan Tolon ve Cem Duna görev yapıyordu. Kamu ve parlamentoyla ilişkiler dairesi uzmanı olarak görev yapan Hasan Tolon, aile işlerinde çalışmak üzere 1974 yılında TÜSİAD'dan ayrıldı. Özel sektör kuruluşlarıyla ilişkiler dairesi uzmanı olarak görev yapan Cem Duna da aynı yılın ortasında, Dışişleri Bakanlığı meslek memurluğuna dönmek üzere TÜSİAD'dan ayrıldı.

Ankara'da ODTÜ'deki çalışmalarından tanıdığım Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Demir Demirgil'in TÜSİAD çalışmalarına devamlı katkı sağlamasını istedim. Prof. Demirgil, üniversite çalışmalarının izin verdiği ölçüde ve imkân bulduğunda çalışmalara katılmaya başladı. Tanju Yörükoğlu'nun da üniversiteden hocası olduğu için birlikte iyi bir ekip oluşturdular. Bu ekibe daha sonra Erdoğan Çevik de katıldı.

Ekonomi ekibi, İktisat Fakültesi mezunu Şeref Özgencil ve Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu Oya Enç ile tamamlandı. Şeref Özgencil'in İş Bankası Ekonomik Araştırmalar Bölümü deneyimi, Oya Enç'in ise Ticaret Bakanlığı deneyimi vardı.

Sonraki yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı eski uzmanlarından Berk Koçer ile Hayri Ürgüplü de TÜSİAD Genel Sekreterliği ofisinde görev aldılar.

Bu devamlı ekip ile Cumhuriyet Caddesi'nde Dörtler Apartmanı'nın iki oda bir salondan ibaret küçük ofisinde 1980 yılına kadar birlikte olduk. Araştırma ve yayın çalışmaları, benim yönetimimdeki bu devamlı kadro tarafından gerçekleştiriliyordu. Belli konulardaki araştırmalarda yazılan raporlarda TÜSİAD'a gönüllü katkı sağlayan Prof. Dr. Memduh Yaşa, Prof. Dr. Merih Celasun, Prof. Dr. Erdoğan Alkin, Prof. Dr. Erol Mani-

TÜSİAD'da oval masa etrafında "vatan kurtaranlar": Güngör Uras, Prof. Erdoğan Alkin, Osman Nuri Torun, Prof. Yüksel Ülken ve Öztin Akgüç.

salı, Prof. Dr. Nusret Ekin, Prof. Dr. Yüksel Ülken ve Prof. Dr. Emre Gönensay'ın yardımları oluyordu.

— O zamanlar "TÜSİAD profesörleri" diye bir kavram vardı. TÜSİAD'ın iyi ödeme yaptığı söylenirdi.

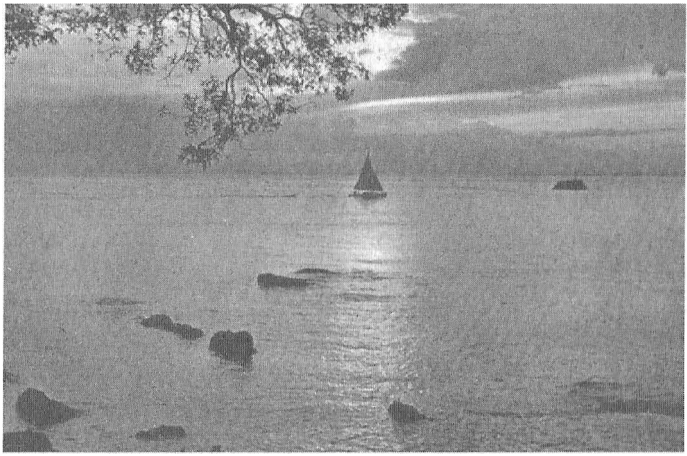
— TÜSİAD'daki çalışmalar bir ekip çalışmasıydı. Çalışmalara katılanlar tartışıyor, araştırıyor, yeni şeyler ortaya koyuyorlardı. Açık anlatımıyla çok kişi katkıda bulunuyordu ama para almıyordu. İlginç olan şudur ki, 1980 yılına kadar TÜSİAD tarafından ücret karşılığı hiçbir araştırma ve rapor hazırlattırılmadı. Tekrar ediyorum: Araştırmalara, yayımlanan raporlara katkıda bulunan öğretim üyeleri ve diğer katılımcıların hiçbirine ücret ödenmedi. Çünkü TÜSİAD'daki araştırma ve yayın faaliyetleri ile çalışmalar bir "work shop" (bilgi oluşturma-geliştirme) ortamında gerçekleştiriliyordu. Katkıda bulunanlar da verdikleri kadar bir şeyler alabiliyordu. O yıllarda İstanbul'da bu tür "work shop"lara değer veriliyordu ve benzeri azdı. TÜSİAD'ın kuruluş dönemi diyebileceğimiz 1980 yılına kadar çalışmalar bu şekilde sürdü. İlk dönemin faaliyetlerinin sorum-

luluğunu "kurucu ön kadro" diyebileceğimiz üç kişi, Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı ve Feyyaz Berker üstlenmişti. Üçü de kuruluşundan 1980 yılına kadar işyerlerinden ve ana işlerinden büyük ölçüde zaman ayırıp TÜSİAD'ın çalışmalarına ağırlık verdiler. Diğer önde gelen işadamları da bu üçlüyü destekledi, onlarla birlikte çalıştı.

— *O dönemde neler yaptı TÜSİAD?*
— Özel sektör karşıtı ideolojilerin öne çıktığı o dönemde, özel mülkiyeti, serbest piyasa ekonomisini, sermayeyi savunmak TÜSİAD'ın öncelikleriydi. Bu doğrultuda kabul edilebilirlik, hatta bunun da ötesinde, güvenilirlik ve saygınlık kazanma çalışmalarına ağırlık verildi. Yatırımcıların, işçiyi istismar eden, ticaret erbabının ise halkı soyan "patronlar" olarak kabul edildiği, işadamlarının "vergi kaçakçısı" genellemesiyle küçümsendiği günlerde TÜSİAD, "vergisini ödeyen, yatırım ve üretimini artırarak istihdam yaratan, ülke kalkınmasına katkıda bulunan işadamı-müteşebbis-özel sektör" imajını öne çıkardı.

— *Toplumun diğer kesiminde "sınıf bilincinin" yükselip TİP ve diğer sol örgütler aracılığıyla siyaseti ve kurulu düzeni etkiler hale gelmesi, doğal olarak sermaye sınıfını da toparlanmaya sevk etti. Ama TÜSİAD'ın görevi herhalde bugünkü tabirle sadece PR faaliyetiyle sınırlı değildi.*
— İlk on yılda TÜSİAD şemsiyesi altında yürütülen çalışmalarda ve yapılan yayınlarda sadece sorunlar ortaya konulmamış, sorunların çözümüne dönük, uzmanların getirdiği alternatif öneriler ilgilenenlerin istifadesine sunulmuştur. Bu çalışmalar ve bunlara dayalı yayınların tarafsızlığı, ele alınan konuların ülkenin genel yararına ve sorunlarının çözümüne olan katkısı hemen her çevrede kabul gördü. Böylece TÜSİAD saygın bir işadamları örgütü olarak kamuoyunda benimsendi.

— *Nelerdi bu sözünü ettiğiniz çalışmalar?*
— İlk on yılda ele alınıp önemi vurgulanan, çözüm önerileri tartışılan, daha sonra da bastırılarak yayın halinde dağıtılan araş-

Güngör Uras'ın Sinan Enç ile ortak olup İstanbul Yelken Kulübü Başkanı Semih Gunur'dan 80 Cumhuriyet altınına satın aldıkları 12 metrelik ahşap tekne.

tırmaların bazılarını sıralayayım. Örneğin, demokratik parlamenter sistemin önemi ve sistemin işlemesini sağlayacak anayasa düzenlemeleri. Serbest piyasa ekonomisinin işlerliği. Çağdaş bir ekonomik ve sosyal yapıya ulaşmak için yapılması zorunlu reformlar. Nüfus planlaması zorunluluğu. Gelir dağılımının düzeltilmesi. Enflasyon sorununun çözümü. Tüketicinin korunması. İşçi-işveren ilişkilerinin iyileştirilmesi. Avrupa Birliği'ne (O sırada Ortak Pazar – AET) tam üyeliğin kısa sürede gerçekleştirilmesi. Cari açık (döviz açığı) sorununun çözümü. Döviz fiyatlarında gerçekçi kur uygulamasının sürdürülmesi. Yabancı sermayenin teşviki politikaları. İhracatı teşvik politikaları. Turizm gelirlerinin artırılması. Yüksek reel faiz ödemesine yol açan faiz politikalarının zararları. DPT'nin yıllık programlarının ve bütçenin önemi. Yıllık programlardaki "Kaynaklar Harcamalar Dengesi" ile Bütçe Dengesi üzerine öneriler, alternatif dengeler. Özel sektör ve kamu yatırımlarının hızlandırılması. İç ve dış borçların disiplin altına alınması. Vergi reformu. Kayıt dışılığın ve vergi kaçaklarının önlenmesi. Petrol politikası. Elektrik enerjisi politikası ve elek-

trikte talebi karşılayacak yatırımların hızlandırılması gibi konular ve yayımlar. İlk on yılda ele alınan araştırma konuları ve yapılan yayınların başlıcaları bunlardır.

— *Dikkat çektiğiniz bu sorunların büyük çoğunluğu bugün de Türkiye'nin gündeminden düşmüş değil.*
— Bütün bu konular 2010'larda da Türkiye'nin gündemindedir. 1970'lerde TÜSİAD'ın çalışmalarında geniş olarak ele aldığı ve önemini vurguladığı ve çözüm önerileri de geliştirdiği sorunların çoğu çözüme kavuşturulamamıştır.

— *Abdi İpekçi'nin bir TÜSİAD toplantısına konuşmacı olarak katıldıktan sonra öldürüldüğü bilinir. Hangi toplantıydı bu toplantı?*
— Fransa İşverenler Milli Konseyi (Conseil National du Patronat Français-CNPF) üyelerinin 1977 yılında TÜSİAD'a yaptığı bir ziyarete karşılık olarak TÜSİAD'cılar da 1979 yılı başında Paris'e davet edilmişti. TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Feyyaz Berker, genel sekreter olarak ben ve Genel Sekreter Danışmanı Hayri Ürgüplü'den oluşan bir heyet Paris'e gittik. Bu seyahatte, Türkiye'ye "Acil Ekonomik Yardım Programları"nı koordine eden OECD Genel Sekreteri ile de görüşecektik. 1 Şubat 1979 Perşembe günü uçakla Paris'e gittik, otellerimize yerleştik. Vakit gece yarısını geçmişti. Odamın kapısının yumruklanmasıyla uyandım. Pijamalar içinde, uyku sersemi merakla kapıyı açtım. Hayri Ürgüplü kapıdaydı. O, elbiselerini giymiş vaziyetteydi. Yüzü, hani kireç gibi derler ya, öyleydi, durmadan aynı cümleyi tekrarlıyordu: "Abdi İpekçi'yi öldürmüşler."

Önce ne söylediğini anlayamadım. İçeri girdi, sandalyeye çöktü. "Karım Fazıla telefon etti. Perişandı... Evine otomobiliyle dönerken, akşam vakti Nişantaşı'nda birisi ateş etmiş. Abdi İpekçi ölmüş" dedi. "Bir yanlışlık olmasın..." dedim. Hayri Ürgüplü "Karım Fazıla telefon ederken hüngür hüngür ağlıyordu" dedi. Hayri Ürgüplü, Prenses Fazıla ile evliydi. Daha sonra ayrıldılar. Fazıla'nın ayrılarak Türkiye'den kaçmasında Abdi İpekçi olayının büyük etkisi vardır. Feyyaz Berker bir başka otelde ko-

naklıyordu. Ona hemen mi haber verelim, sabahı mı bekleyelim diye kendi aramızda tartıştık ve sonunda telefonla haber vermeyi kararlaştırdık. Uykudan uyandırdığım Feyyaz Berker şaşırdı. "Olamaz böyle bir şey" demekten başka bir söz söyleyemedi.

— Toplantıdaki konuşma ile öldürüldüğü tarih arasında kaç gün var?

— Abdi İpekçi 27 Ocak'ta konuştu. 1 Şubat'ta öldürüldü. Toplantı, TÜSİAD'ın Ocak 1979'daki genel kurulunun ertesi günü üyeleri ve davetlileri için düzenlediği bir toplantıydı. TÜSİAD'ın her yılın Ocak ayı içinde yapılan genel kurul toplantıları kamuoyunda ilgiyle izleniyordu. O yıllar, üyelerin her konuda görüşlerini ve eleştirilerini çekinmeden, yanlış anlamaya yol açmadan açıklamalarına fırsat yaratmak arayışında olan dernek, genel kurul toplantılarına ilgili ve yetkililerin dışında kişilerin katılımına izin vermiyor, toplantılar basına ve üye olmayanlara kapalı yapılıyordu. Kamuoyu, bu toplantılarda üyelere dağıtılan, daha sonra gazetelere ve ilgilenenlere dağıtımı yapılan araştırmalara ilgi gösteriyordu. Bu araştırmaları içeren TÜSİAD yayınları, ekonomi üzerine değerlendirmeleri, eleştirileri ve önerileri içerdiğinden her çevrede ilgi görüyordu. Genel kurulun ertesi günü, bir büyük salonda TÜSİAD üyeleri ile kamudan, özel kesimden ve medyadan davet edilenler için düzenlenen ve gün boyu devam eden toplantılar da ilgi çekerdi. Bu toplantılara davet edilmek bir ayrıcalık, bir statü şekline gelmişti. Ama 1979 yılındaki toplantının ayrıca şöyle bir özelliği vardı. O yıl, TÜSİAD'ın kuruluşundan itibaren yönetiminde sorumluluk alan ekibin görevi devretme yılıydı. İstanbul'da 26 Ocak 1979 Cuma günü şimdiki The Marmara, o zamanki Intercontinental Oteli'nde, TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Vehbi Koç, aktif görevden ayrılma isteğini yineleyerek Yüksek İstişare Konseyi Başkanlığı'nı Dr. Nejat Eczacıbaşı'na bıraktı. Feyyaz Berker ise 1979 yılının yönetim kurulu başkanlığı için son dönemi olduğunu, 1980 yılından itibaren başkanlığı bırakacağını söylüyordu. İlk genel sekreter olan ben de Feyyaz Bey'le birlikte TÜSİAD'dan ayrılacağımı, yöne-

tim kurulunda açıklamıştım. Abdi Bey de, öldürülmeden beş gün önce, yani 27 Ocak 1979 Cumartesi günü Intercontinental Oteli Balo Salonu'nda yapılan "1979 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi" başlığıyla düzenlediğimiz toplantının konuşmacısıydı.

— *Toplantı nasıl geçti?*

— Toplantıya altı yüzü aşkın davetli katıldı. Salonda oturacak iskemle kalmamıştı. Çok kişi konuşmaları ayakta izliyordu. Sabah oturumundan sonra davetliler yemek salonuna geçti. Yemek sırasında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Emile Cazimajo, "Türkiye-Fransa ekonomik ilişkilerindeki gelişmeler"i özetleyen bir konuşma yaptı.

Günün en ilgi çekici oturumuysa öğleden sonra Nazlı Ilıcak, Abdi İpekçi ve Uğur Mumcu'nun katıldıkları tartışmalı oturumdu.

Abdi İpekçi, topluluk önünde konuşmayı sevmez, bu tür konuşma davetlerini hep geri çevirirdi. Abdi Bey'in bu konuşması çok kalabalık bir dinleyici karşısında yaptığı ilk ve son konuşma oldu. Konuşması ilgi görünce çok mutlu olmuştu. O hafta beni iki defa telefonla aradı. Konuşmasının dinleyenlerce nasıl değerlendirildiğini öğrenmek istiyordu. Daveti kabul edip konuştuğu için kendisine teşekkür ettim. Katılanların görüşlerini naklettim. O hâlâ "İyi oldu değil mi?" diyor, davete katıldığı ve konuştuğu için memnuniyetini belirtiyordu.

— *O yıllarda Nazlı Ilıcak* Tercüman*'da, Uğur Mumcu* Cumhuriyet*'te, birbirlerinin fikirlerine karşı son derece sert yazılar yazar ve asla yan yana gelmezlermiş gibi bir algı yaratırlardı. Abdi Bey'i, hele böyle bir ortamda, konuşmaya nasıl ikna ettiniz?*

— Hiç kolay olmamıştı. Bu üç ismi bir araya getirip konuşturmak benim fikrimdi. Feyyaz Berker'e "Bu yılki toplantının bir özelliği var. İkimizin de aktif görevdeki son yılımız olacak. İlgi çekici bir şeyler yapalım... İstanbul, Uğur Mumcu'yu tanımıyor. Öcü gibi görüyor" dedim.

— *"İstanbul öcü gibi görüyor" derken sermaye çevrelerini kastediyorsunuz tabii...*

— İşadamları Uğur Mumcu'yu tanımıyordu. Bir önyargı vardı. "Uğur Mumcu'yu İstanbul'a getirelim. Abdi İpekçi'yi herkes gazeteci olarak tanıyor. Kimse yüzünü görmedi. Sesini işitmedi. Onu konuşturalım. Nazlı Ilıcak, hem Uğur Mumcu hem Abdi İpekçi ile ters düşen bir hanım yazar. O da katılırsa, üçlünün kürsüye çıkması büyük olay olur" dedim. Feyyaz Bey, "İyi de, bunları kim razı edecek?" diyerek tereddüt belirtti. Ben "Abdi İpekçi'yi önce siz davet edin. Ben de ısrarcı olurum. Uğur Mumcu'yu getirmek benim sorumluluğum. Nazlı Ilıcak da beni kırmaz" dedim ve kolları sıvadım.

Abdi İpekçi, Feyyaz Berker'in yakın dostuydu. Aile olarak iyi ilişkileri vardı. O yıllar medyanın tepesindeki kişilerin, yazarların, özellikle solcu ve sosyalist medya mensuplarının iş çevresiyle ve işadamlarıyla ilişkileri yoktu. Feyyaz Bey de, Abdi İpekçi'yle TÜSİAD başkanı olarak değil, kişisel ilişkileri nedeniyle yakın dostluk kurmuş tek işadamıydı. Ben de Abdi İpekçi'yi Planlama'da çalıştığım dönemde tanımıştım. İstanbul'da Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti toplantılarına konuşmacı olarak katıldığım günlerde bir araya geldiğimizde de ilişkilerimiz gelişmişti.

Bu arada hemen şunu da belirtmeden geçmeyeyim. Benim Planlama'yı bırakıp TÜSİAD'a gelişime üç kişi tepki gösterdi. Biri Abdi İpekçi'ydi. "Güngör, ben seni *Milliyet*'e almak istiyordum, sen beni bıraktın" dedi. "Allah Allah, ben hatırlamıyorum, ne zaman söylediniz?" diye sordum. "Ben sana söyledim" dedi. Şimdi de samimi olarak söylüyorum, giderdim gitmezdim ayrı mesele ama ben, Abdi İpekçi'nin bana bu konuda herhangi bir şey söylediğini hiç hatırlamıyorum. Şarık Tara da, "Güngör, ben seni bizim şirkete alacaktım, gelmedin" der. Şarık Tara'nın teklifte bulunmadığına yüzde 100 eminim. Abdi İpekçi belki farklı bir şekilde söylemiştir de ben anlamamış olabilirim. O kadar çok emin değilim. Ertuğrul Soysal, İstanbul Sanayi Odası (İSO) başkanıydı. Saygın, herkesin kendisine itibar ettiği biriydi. Çok önceleri bana, "Gel, İSO'ya genel sekreter ol" demişti. Ben o yıllarda İstanbul'da çalışmayı düşünmüyordum.

— Abdi Bey'e dönelim...

— TÜSİAD genel sekreteri olarak İstanbul'da çalışmaya başladıktan sonra Abdi Bey'le daha sık görüşür olmuştuk. *Milliyet*'teki "Düşünenlerin Düşüncesi" sütununda yazılarımı yayımlıyordu. Ekonomi konusunda soruları olduğunda telefonla arıyor, belli konuları tartışıyorduk. Feyyaz Bey Abdi Bey'i aramış. "Abdi İpekçi'ye konuyu açtım ama gönülsüz" dedi. Bunun üzerine *Milliyet*'e gittim. Abdi İpekçi'ye bu tür bir diyalog kurmanın çok ilgi çekeceğini, medyada da yumuşamaya yol açacağını anlattım. "Ben bir yemek düzenleyeyim. Uğur Mumcu ile Nazlı Ilıcak da gelsin. Yemekten sonra kararınızı verirsiniz" dedim. Abdi İpekçi yemeğe katılmayı kabul etti. Ben Uğur Mumcu'yu Ankara'dan tanıyordum. İyi ilişkiler içinde olduğum bir dostumdu. Uğur Mumcu, "Neden olmasın?" diyerek konuşma teklifini ve yemek davetini kabul etti. Nazlı Ilıcak ve Kemal Ilıcak, hem Feyyaz Bey'in hem de benim aile dostumuzdu. Nazlı Ilıcak "Çok güzel olur" diyerek konuşma ve yemek daveti için tereddütsüz evet dedi.

Ocak ayının başında İstanbul'da Kalyon Otel'de Feyyaz Bey, ben, Abdi ipekçi, Uğur Mumcu ve Nazlı Ilıcak, hep birlikte yemek yedik. Uğur Mumcu yemek için Ankara'dan gelmişti. Yemeğin ev sahibi Feyyaz Berker'di ve Uğur Mumcu'yla ilk defa karşılaşıyordu. Yemekte öğrenince şaşırdı ki, Abdi İpekçi ile Uğur Mumcu da ilk defa bir araya gelmişti. Aynı şekilde Nazlı Ilıcak da Uğur Mumcu'yla ilk defa karşılaştığını söylüyordu. Yemek çok neşeli geçti. Espriler, kahkahalar havada uçuştu. Abdi İpekçi, konuşup konuşmama konusundaki tereddütlerinden kurtulmuştu. Üç saati aşan bir süre birlikte olduk. Yemekten sonra Nazlı Ilıcak, Uğur Mumcu'yu o zamanlar kullandığı büyük kahverengi Citroen marka binek aracına davet etti. Abdi İpekçi'nin "Kemal Bey'e takılacağım. Nazlı Hanım Uğur Mumcu'yu götürdü" şeklindeki esprisi gülüşmelere neden oldu.

— Ve böylece Abdi İpekçi'yi kürsüye çıkartmayı başardınız.

— Konuşmacılar kürsüye Feyyaz Berker'le birlikte çıktı. O kısa bir tanıtım konuşmasından sonra konuşmacılara söz verdi.

— Konuşmacıların neler anlattıklarını da hatırlıyor musunuz?

— Aldığım notlara göre, Abdi İpekçi, gelir dağılımındaki dengesizliklerin yarattığı çelişkilerin oluşturduğu düşmanlığın, İran'daki gibi dinsel olaylar ya da salt ideolojik eylemler durumuna gelebileceğini belirtip özetle şunları söyledi: "Toplumumuzda görülen güncel sorunlar yıllardır oluşan bir birikim sonucudur. Bu birikim, özellikle, gelir dağılımındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Bu dengesizliğin yarattığı çelişki bugün toplumu bölen şiddet olaylarını doğurmakta, toplumun her kesimindeki bozulmanın en önemli etkeni olmaktadır. Özgürlükçü demokratik düzenlerde, bu dengesizliği düzenleyecek belli başlı araçlardan biri toplu sözleşme, diğeri vergi sistemidir. Her iki araç da Türkiye'de iyi kullanılmamaktadır" dedi. Türkiye'de sorunlara kısa vadeli çözümlerle yaklaşıldığını, uzun vadeli bakışların uygulanmadığına dikkatleri çekti.

Uğur Mumcu, Türkiye'de çok partili yaşamın temellerinde mutlak bir eksiklik olduğuna değinip özgürlükçü demokratik sistem açısından, Marksist partilerin de parlamentoya girmelerinin sağlanması gerektiğini söyledi.

Nazlı Ilıcak ise, Türkiye'nin en önemli sorununun ekonomik değil, politik olduğunu belirterek, "Ekonomimize ancak siyasi alanda gerçekleştirilecek bazı düzeltmelerden sonra çekidüzen vermek mümkündür. Bu özgürlükçü düzenin var olabilmesi için her şeyden önce bir toplum düzeninin varlığı şarttır. Biz devlete devlet olmak niteliğini tekrar kazandırabilirsek, iktidara, iktidar olabilme gücünü verebilirsek Türkiye'nin aşamayacağı engel, çıkamayacağı yokuş yoktur" dedi.

— Konuşmanın kayıtları yok mu?

— TÜSİAD'ın her toplantısında konuşmalar o günlerin teknik imkânlarıyla banda alınır ve sonra bant çözümü yapılırdı. Herhangi bir teknik sorunla karşılaşmamak için de konuşmalar iki farklı aletle kaydedilirdi. Çok ilginçtir ki, Abdi İpekçi, Uğur Mumcu ve Nazlı Ilıcak'ın konuşmaları tamamlandıktan sonra bant kayıtları ortadan kayboldu. Bütün aramalarımıza rağmen ne kayıtlara ulaşabildik ne de bantların nasıl kaybolduğunu anlayabildik.

— Uğur Mumcu da, İpekçi'nin katlinden 14 yıl sonra, 24 Ocak 1993'te Ankara'da otomobiline konulan bombanın patlamasıyla hayatını kaybetti. Bunların TÜSİAD çevresinde ne gibi etkileri oldu?

— Terör korkusu TÜSİAD'a da bulaştırılmış oldu.

— Bir gazeteci olarak son derece ılımlı bir siyasi konumda olan Abdi İpekçi'nin öldürülmesi, toplumun bütün katmanlarında geniş yankı yarattı ve o ölçüde endişeleri de artırdı. Nitekim terörün ivmesi de arttı. Ama hatırladığım kadarıyla doğrudan TÜSİAD'a yönelik bir saldırı olmadı.

— O yıllar TÜSİAD Genel Sekreterlik binası da terörden nasibini aldı. Genel sekreterlik ofisine mesai saatleri sonunda kimliği belirlenemeyen kişiler girdi. Ortalığı dağıttılar. Terör estirdiler.

— Bu gelişmeler TÜSİAD tarafından nasıl değerlendirildi?

— Olan bitenler genel sekreterlik çalışanlarını ve yönetim kurulu üyelerini huzursuz etmeye yetti. Üyeler sık sık uğradıkları genel sekreterlik ofisine gelmez oldu. Yöneticiler evlerde toplanmaya başladı. Her toplantı bir başka üyenin evinde yapılıyordu.

— Bunun dışında başka herhangi bir olay yaşandı mı?

— Genel sekreterlik ofisindeki olayların hemen ertesinde TÜSİAD yöneticileri Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı ve Feyyaz Berker'in konutlarının çevresinde bombalar patladı.

— Hatırladığım kadarıyla basına pek yansımadı ama bu olaylar, öyle değil mi?

— O günün şartlarında ve de can kaybına neden olmadığı için gazetelerde birer satırlık haberler olarak yayımlandı. Can kaybı yaşanmadığı için de kamuoyunda fazla yankı görmedi. Bombaları atanlar belirlenemedi. Güvenlik güçleri de olanları büyütmedi.

Vehbi Koç'un yaz aylarını geçirdiği Büyükdere'deki konutun bahçe duvarı dışında patlatılan bomba fazla hasara yol açmadı. Vehbi Bey de konutta değildi.

Nejat Eczacıbaşı'nın Yeniköy sırtlarındaki evi geniş bir bahçe içinde olduğundan, bahçe duvarı dışında patlatılan bomba konuta zarar vermedi.

Ama TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker'in konutu ciddi hasar gördü. Feyyaz Berker ve ailesi büyük tehlike atlattı. Bebek'teki evin bahçesine ana yoldan fırlatılan bomba, yol tarafındaki camlı bölümün camlarını parçalayarak evin içine girdi. Büyük bir gürültüyle patlayan bombanın etkisiyle camların bir bölümü bahçeye, bir bölümü salona dağıldı. Bombanın içindeki metal parçaları ve çiviler, salonda, ailenin her zaman oturduğu bölümdeki koltuklara, mobilyalara saplandı. Feyyaz Berkler ve ailesi bu olaydan çok etkilendi. Fakat kamuoyunda abartılmasını istemediklerinden olay basına geniş şekilde aktarılmadı.

— TÜSİAD kuruluş bildirgesinde siyasetle uğraşmayacağını duyurmuştu. O dönem derneklere siyaset yapma yasağı vardı. Buna rağmen TÜSİAD, gazetelere verdiği paralı ilanlar yüzünden Ecevit Hükümeti'yle karşı karşıya gelmişti.

— TÜSİAD'ın o dönemi genelde bu gazete ilanları çerçevesinde değerlendirilir. Bu ilanlar 13 Mayıs-12 Haziran 1979 tarihleri arasında yayımlandı ve toplumda büyük yankı uyandırdı. Her olayı yaşandığı şartlar içinde değerlendirmekte yarar vardır. İlanların hangi şartlarda yayımlandığı hatırlanır ise daha sağlıklı değerlendirme yapılabilir. O nedenle ilanların yayımlandığı dönemden söz etmek istiyorum. Hatırlatmama izin veriniz.

1 Şubat'ta İstanbul'da Abdi İpekçi öldürüldü. 17 Şubat'ta zabıta ekipleri, karaborsaya düşen ampul, sıvıyağ, kahve ve filtreli sigara gibi mallara ait stokları ele geçirmek için işyerlerine baskın düzenledi. 25 Şubat'ta 13 ildeki sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı. 28 Şubat'ta mazot yokluğundan İstanbul'daki şehir hatları vapur seferlerinin sayısı azaltıldı. 1 Mart'ta Başbakan Ecevit ülkenin içinde bulunduğu bunalıma dikkati çekerek "ekonomiyi düzeltmek için zam şarttır" dedi. 5 Mart'ta Ataş Rafinerisi devletleştirildi. 12 Mart'ta akaryakıt darlığı nedeniyle Petrol Ofisi'nin yalnız ticari araçlara akaryakıt vermesi, özel araçlara yakıt satmaması kararlaştırıldı. 1 Mayıs'ta İstanbul'da so-

kağa çıkma yasağı ilan edildi. 6 Mayıs'ta Behice Boran ve 330 TİP'li, 1 Mayıs'taki sokağa çıkma yasağını ihlal ettikleri için tutuklandı. Enflasyon yüzde 75, dolar kuru 47 lira 10 kuruştu. 1978 yılında 9.748 işçinin katıldığı 87 işyerindeki grevlerde 426.127 işgünü kaybolmuşken, 1979 yılında 21.011 işçinin katıldığı 126 işyerindeki grevde 1.124.721 işgünü kayboldu. Bunlara, 13 Eylül'den sonra TÜSİAD Genel Sekreterliği'ne yönelik saldırılar ile TÜSİAD yöneticilerinin evlerine yapılan bombalı saldırıları da ekleyiniz.

— O dönemde TÜSİAD yönetiminde kimler vardı?

— 1979 yılında Feyyaz Berker'in başkanlığındaki TÜSİAD Yönetim Kurulu'nda, Rahmi Koç ve Ali Koçman başkan yardımcılığı, Selman Yaşar muhasip üye sorumluluğunu üstlenmişti. Yönetim kurulu'nun diğer üyeleri Orhan Aker, Bahri Ersöz, Asım Kocabıyık, Ertuğrul Soysal ve Melih Özakat'tı. Ben de genel sekreterdim. 1979 yılının özelliği, döviz kıtlığına dayalı olarak yoklukların insanları hırçınlaştırdığı bir yıl olmasıydı. Bir yanda ekonomik sıkıntı sürerken öte yandan sağ-sol çatışması insanları huzursuz ediyordu. Döviz sıkıntısı sonucu ortaya çıkan yokluğun fiyatları artırmasını önlemek için hükümet fiyat kontrolünü sıklaştırıyor, karaborsayı önlemek için üreticilerin depolarına, bakkallara baskınlar düzenletiyordu. Ekonomideki bu gelişmelerden TÜSİAD Yönetim Kurulu üyelerinin etkilenmemesi imkânsızdı.

— Hükümete karşı tutumda bütün TÜSİAD üyeleri aynı görüşte miydi?

— Feyyaz Berker, Rahmi Koç, Asım Kocabıyık, Orhan Aker ve Bahri Ersöz'ün ılımlı politikasına karşı, Ege kökenli işadamları, Selman Yaşar, Melih Özakat, Ali Koçman ve Ertuğrul Soysal, TÜSİAD'ın olumsuz gidişi engellemek için sert çıkışlar yapmasından yanaydı. Yönetim kurulunda olmamasına rağmen yönetim kurulu üyelerinin yakın ilişkide oldukları ve fikirlerine değer verdikleri Selçuk Yaşar, sert çıkışta ısrarlıydı. Ancak önemli olan bu sert çıkışın nasıl yapılacağıy-

dı. O günlerde Fransa'da da işadamlarının hükümetle sorunu vardı. Askeri uçak üreticisi ünlü işadamı Marcel (Bloch) Dassault, kendi yayın organlarında ve diğer yayın organlarında tam sayfa ilanlar vererek hükümeti eleştiriyordu. Türkiye'de dönemin saygın ve çok dinamik işadamlarından olan Selçuk Yaşar da özel sektörün yok edilmek istendiğine inanıyor, özel sektörün sesini duyurmak için çok şeyler yapması gerektiğini söylüyordu.

Fransa'daki Dassault'un gazetelerdeki ilanları Selçuk Yaşar'ın çok hoşuna gitmişti. "Mademki gazeteler bizim görüşlerimizi yayımlamıyor, biz de paralı ilan verelim" diyerek önce TÜSİAD genel sekreteri olarak beni zorlamaya başladı. Selçuk Yaşar, Fransa'da yayımlanan her ilanı kesip gönderiyor, "Sen de bunun gibi bir şey hazırla!" diyordu. Bu tür ilanların doğru olmayacağını söyleyerek karşı çıkmam üzerine yönetim kurulu üyelerine doğrudan baskı yapmaya başladı. Yönetim kurulu üyeleri Selçuk Yaşar'ı sever, onu kırmamaya özen gösterirlerdi. Selçuk Yaşar'ın

Refahın ve hürriyetlerin düşmanı:

Enflasyon

TÜSİAD'ın hazırlattığı ve daha sonra Ecevit Hükümeti'ni düşürdüğü söylenen gazete ilanlarından biri.

önemli bir dostu da Eli Acıman'dı. Bu dostluk bir bakıma, reklamveren-reklam ajansı ilişkisine de dayanıyordu. Selçuk Yaşar, Fransa'da yayımlanan ilan örneklerini Acıman'a da göndermeye başlamıştı. Eli Acıman, birkaç ilan metni hazırlansa, yayımlamamızın mümkün olup olmayacağını sordu. Ona da buna karşı olduğumu, Fransa'daki ilanların hükümeti muhatap aldığını anlattım. Bir süre sonra Prof. Dr. Memduh Yaşa, Ertuğrul Soysal ve Eli Acıman TÜSİAD'a geldiler. 15 Mart 1979 tarihinde sertlik yanlılarının hazırladığı ve yönetim kuruluna sunduğu bir ilan taslağı, ileri ölçüde politik içerikliydi. İlanda hükümetin değişmesi isteniyordu.

— *Neler vardı Selçuk Yaşar'ın hazırladığı ilan taslağında?*
— Selçuk Yaşar'ın hazırladığı ilan taslağında hükümetin değiştirilmesi gereği vurgulanıyordu. "Neden Yeni Bir Hükümet İstiyoruz?" başlıklı bu taslakta, "Türk ulusu, anarşi, pahalılık, işsizlik ve yokluğun altında ezilmektedir. Türk ulusu, parlamenter, demokratik, hürriyetçi düzen içinde, karma ekonomi ile kalkınmaya kararlıdır. Karma ekonominin temel direği 'özel sektör'dür. Hükümetin başarısızlığından yatırımlar durmakta, üretim gerilemekte, işsizler ordusu artmakta, enflasyon fakirin ekmeğini ufaltmakta, her şey her gün daha kötüye gitmektedir. Sorunlar bugünkü hükümetle çözülemez. Parlamentomuz Türkiye'nin sorunlarını çözecek güçlü hükümet alternatifleri çıkarma gücündedir. Özel sektörün ekonomideki yerini, gücünü, ağırlığını bilecek, buna dayanacak, bunu kullanacak, bunu değerlendirecek güçlü bir hükümet Türkiye'yi kurtaracaktır" deniliyordu.

— *Olağanüstü sert, hükümetle bütün köprüleri atan, neredeyse açık savaş ilan eden bir metinmiş.*
— Yönetim kurulu TÜSİAD'ın böyle bir ilanı yayımlayamayacağı konusunda fikir birliğine sahipti. Politika dışında kalmasına özen gösterilen TÜSİAD'ın, böyle bir ilanla politikaya doğrudan müdahalesi söz konusu olacaktı. İlan konusundaki yoğun baskı, yönetim kurulunu, politikaya bulaşıp hü-

kümeti TÜSİAD'ın karşısına almadan, sorunlarla ilgili olarak hükümetin ve kamuoyunun dikkatini çekecek yönde ilanlar hazırlamaya yöneltti.

Ben, "Gazetelere ilan verecekseniz, kimseyi karşınıza almadan, yanlışları sergileyip neyin doğru olduğunu anlatan metinler hazırlayın. Örneğin, serbest piyasa ekonomisi ne demek, enflasyon, bütçe açığı, fakirlik ne demek, bunları anlatın" dedim.

O yıllarda Türkiye'de kamuoyu, hatta işadamları, ekonomik kavramlara yabancıydı. Eli Acıman, yakını ve dostları olan Prof. Dr. Memduh Yaşa ile Prof. Dr. Emre Gönensay'dan bu konularda çalışma yapmalarını istedi. Hazırlanan metinlerin düzeltilmesi yönündeki önerilerimi kabul ettiler. Metinlerin içeriğinin politik olmamasına çok özen gösterdim. Dikkatle okunursa o günkü ilan metinlerinin, bugün de yayımlanabileceği görülür.

TÜSİAD Yönetim Kurulu'nun her şeye rağmen, bütün hazırlıklara rağmen, ilanın yayımlanıp yayımlanmaması konusunda tereddüdü vardı. Bunun üzerine tüm üyelerin görüşünün alınmasına karar verildi. Manajans'ta metinlerin redaksiyonunu Ege Ernart yapmıştı. Eli Acıman da baştan sona bizzat çalışmanın içindeydi. TÜSİAD'ın o yıllardaki toplam üye sayısı 120 civarındaydı. Üyeler, 30'ar kişilik gruplar halinde Manajans'ın Zincirlikuyu'da, Tofaş Binası'ndaki film platosuna davet edildi.

— Hazırlanan ilan taslaklarını üyeler ilk defa mı öğreniyordu?

— İlanlar, toplantı salonunda ekrana yansıtılıyor, metinleri Ege Ernart davudi sesiyle okuyordu. Bence metinlerden çok okuma şekli izleyenleri etkiliyordu. Üyelerin tüyleri diken diken oluyordu. TÜSİAD Yönetim Kurulu'nun "mutedil" üyeleri de havaya girdi. Yönetim kurulu, TÜSİAD sekretaryası dışındaki bu oluşumu benimsedi. Artık ok yaydan çıkmıştı. İlanlarla ilgili çalışmalar, bu projeyi üstlenen Ali Koçman, Prof. Dr. Memduh Yaşa ve Prof. Dr. Emre Gönensay'ın çalışmalara davet ettiği, çevresindeki öğretim üyeleri tarafından, TÜSİAD üyesi Eli Acıman'ın Zincirlikuyu'daki Manajans binasında yürütüldü.

— Kaç ilan metni hazırlandı?

— Manajans'ın profesyonel kadroları, TÜSİAD heyetinin kamuoyuna duyurulmasında yarar gördüğü konulara dayalı olarak beş ilan metni hazırladı. İlanlarla ilgili çalışmayı yürüten TÜSİAD heyeti ile Manajans profesyonelleri, ikinci bir beş ilanlık paket ve hatta üçüncü bir beş ilanlık paket öneriyor ve bu ilan paketlerinde işlenecek konu başlıkları; "Kamu (gayri) İktisadi Teşekkülleri; Dünyanın en dışa bağımlı ülkesi "İsviçre" hakkında; Vergiler mi artırılmalı, vergi gelirleri mi?; Pamuk, tütün, fındık ve buğday petrole karşı savaşıyor; Vergiler, verenler, vermeyenler; Ortak Pazar: Ortaklar kim? Pazar neresi?; Çalışabilir 100 kişiden 14'ü işsiz; Dış para nasıl gelir? Niçin gelir?; Nüfus patlayınca ekonomi çatırdar; Bunalım biter... Ekonomiyi, ekonomi kuralları yönetirse; Gelişme yolunda kestirme yoktur; Kamu sektörü ve özel sektör mü? Verimsiz sektör ile verimli sektör mü?; Ekonomi yasaları ve (bürokrasinin) bürokratların tasaları" olarak belirlenmişti. Bu ilanların hepsinin sonuna ise şu ifadenin eklenmesi öneriliyordu: "Bu mesaj, demokratik toplumumuzun üretici güçlerinden özel sektörü temsil eden bir kuruluş olarak, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanmış ve sayın halkımızca izlenmesi, incelenmesi ve tartışılması amacıyla sunulmuştur."

— *İlanların tamamı yayımlanmadı ama.*

— Hazırlanan ilk beş ilan taslağından dördü gazete ve dergilerde yayımlandı. Biri yayımlanmadı. Yayımlanan dört ilanın başlıkları; "Gerçekçi çıkış yolu"; "Ulus bekliyor"; "Yokluğu paylaşmak mı, bolluğu yaratmak mı?" ve "Refahın ve hürriyetlerin düşmanı enflasyon" şeklindeydi. Yönetim kurulu üyelerinin görüş birliğiyle benimseyemediği için üyelerin de görüşüne sunmadığı, dolayısıyla da yayımlanmayan beşinci ilan taslağı "Ekonomik özgürlük ve dışa bağımlılık" başlığını taşıyordu.

— *İlan metninde ne söyleniyor, ne tür mesajlar veriliyordu?*

— Bakınız yayımlanmayan ilanın metninde neler vardı:

"Teknoloji, yatırım, insan gücü, belli alanlarda uzmanlık ve karşılıklı menfaatler, ülkeleri birbirine bağlamaktadır.

Günümüzde (tek yanlı bağımlılık değil) karşılıklı ilişkiler, gelişmenin yolunu açmaktadır. Yabancı teknoloji ve yabancı sermaye yatırımları, ister gelişmiş, ister gelişmekte olsun, istisnasız her ülkenin başvurduğu bir ilerleme yoludur.

Çin'den Rusya'ya, İtalya'dan Polonya'ya, Meksika'dan Bulgaristan'a kadar ister piyasa ekonomisine, ister sosyalist ekonomiye sahip olsun bütün ülkeler, yabancı sermayeye kapılarını açmıştır.

Ülkemiz için de karşılıklı ve dengeli menfaate dayalı yabancı yatırımlar, 'dış kredi'lerden muhakkak ki daha yararlıdır.

Ülkemiz tüm ekonomik güçlüklerin üstesinden gelerek gerçek anlamda ekonomik özgürlüğüne kavuştuğu gün, dış dünyayla en sağlam ekonomik bağların kurulduğu gün olacaktır.

Vazgeçilmez ihraç mallarını yeterince üretebildiğimiz gün, dış dünya da bize bağımlı hale gelmiş olacaktır." Yayınlanmayan beşinci ilan taslağı budur.

TÜSİAD Yönetim Kurulu üyeleri, bu ilan taslağının yayımlanması halinde politikacıların eleştirisini çekeceği ve TÜSİAD'ın imajının büyük yara alacağı görüşünü benimsedi. Aradan yıllar geçti. Şimdi bir değerlendirme yapalım. Bu ilanda yazılı olanlar bugün için de geçerli değil mi? Bugün de ana sorunumuz ihracat yapacak ve fabrika kuracak yabancı yatırımcı değil mi?

— *Bu ilan yönetim kurulundan onay almadığı için üyelere de duyurulmadı. Diğer ilanlar nasıl bir süreçten geçerek oylandı?*
— İlanlar yayımlanmadan önce TÜSİAD'ın her üyesi, ilanların içeriğinden ve şeklinden haberdar oldu.

— *Yayımlanan metinlere hiç karşı çıkan olmadı mı?*
— Hayır, ilan metinlerini öğrenen hiçbir üye karşı çıkmadı.

— *Az önce anlatırken "Yönetim kurulu, TÜSİAD sekretaryası dışındaki bu oluşumu benimsedi" dediniz. Yani, başta siz olmak üzere genel sekreterliğin diğer isimleri de bu süreçten rahatsız mıydı?*

— Rahatsızlık demeyelim. İlanların TÜSİAD'ın bir parti liderine karşı cephe alacağı görünümüne gireceğinden huzursuzluk duyuyor ve bunu da Başkan Feyyaz Berker'le paylaşıyorduk. Genel sekreterlikte çalışanların Bülent Ecevit'le iyi ilişkileri vardı. TÜSİAD görevlisi olarak Şeref Özgencil belli aralıklarla, TÜSİAD adına Bülent Ecevit'i de ziyaret ediyor, TÜSİAD yayınlarını Bülent Ecevit'e elden götürüyordu. Bu sadece Bülent Ecevit ile sürdürülen özel bir ilişki değildi. Diğer parti başkanlarıyla da benzer şekilde, hatta daha yakın biçimde ve daha üst düzeyde ilişkiler kurulmuştu. İlanlar Ecevit'e karşı değildi ama iktidarda o vardı. Feyyaz Berker'in de, benim de endişem, Bülent Ecevit ile kurulan iyi ilişkilerin bu ilanlarla zedeleneceği yönündeydi.

— *Ecevit'ten bir tepki bekleniyor muydu?*

— Bir defa TÜSİAD dernek olduğu için, siyasi içerikli sayılabilecek bu ilanlarla ilgili olarak valilikten izin almak zorunluluğu vardı. Daha da önemlisi o sırada İstanbul'da sıkıyönetim vardı. Sıkıyönetim izni olmadan bu ilanların yayımlanması mümkün değildi. Dr. Nejat Eczacıbaşı, ilan taslaklarını İstanbul sıkıyönetim kumandanına sundu. Kumandan ve karargâhı için Manajans'ta özel bir gösteri yapıldı. Nejat Eczacıbaşı ilanların gazetelerde ne şekilde yayımlanacağını ve metinlerini projeksiyonla kumandanlara gösterdi. Kumandan, her bir ilan metninin altını "yayımlanabilir" diyerek imzaladı ve mühürledi. İlanların hazırlığında her adım kanuna uygundu. Hiçbir aşama gizli kapaklı değildi. Hem bütün TÜSİAD üyeleri olup biteni biliyordu, hem vilayet ve hem de sıkıyönetimin her şeyden haberi vardı. O günkü şartlarda İçişleri Bakanlığı ile Sıkıyönetim Komutanlığı'nın Bülent Ecevit'in haberi olmadan böyle bir girişime yeşil ışık yakmasının imkânsız olduğunu düşünüyorum. O günlerde Ankara'ya TÜSİAD yayınlarını hükümet üyelerine ve milletvekillerine dağıtmak için giden Şeref Özgencil, Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'e "Valilik tarafından tasdik edilen ilan metinlerinden haberi olup olmadığını" sordu. O da "Bunların önem taşımadığını, Başbakanın da bilgisi olduğunu" belirtti. Bu nedenle Bülent Ecevit'in Feyyaz Berker'i arayıp "Bu ilan işini bir

süre geciktirin" demesini bekliyorduk. Ama anlaşıldığı kadarıyla Bülent Ecevit bu ilanları önemsemedi. Bu nedenle, yayından önce herhangi bir tepki göstermedi. Önce önemsemedi ama Ecevit, ilanlar yayımlanır yayımlanmaz "Bunlar bana karşı" diyerek çıkış yaptı. İlan fikrini ortaya atanlar, ilanları hazırlayanlar, yayımlanmasına karar verenler, Bülent Ecevit'in politikalarından hoşlanmıyordu ama bu ilanlar Ecevit'i düşürmeyi değil, yanlışları sergilemeyi hedef alıyordu. O günlerde kimse Bülent Ecevit hükümetinin düşebileceğini tahmin etmiyor, yıllar boyu iktidarda kalacağına ve sol uygulamaları gerçekleştireceğine inanıyordu.

— *İlanlar hangi gazetelerde ve ne kadar süreyle yayımlandı?*
— Dört ilanın yayımlanması kararlaştırılmıştı. Bunlar yedi gazete ve bir haftalık dergide 13 Mayıs 1979 tarihi ile 13 Haziran 1979 tarihi arasında toplam 24 defa yayımlandı. Bu ilanlar için o zamanki parayla TÜSİAD, 4.628 lira ödedi. Bu ilanların hiçbirinde partilerin ve politikacıların adı geçmiyordu. İlanlar sadece "ekonomik konularda kamuoyunu bilgilendirmeyi hedef almıştı."

— *Bülent Ecevit'in sonraki tepkisi ne yöndeydi?*
— Aradan yıllar geçti, kamuoyu ilanların içeriğini unuttu. Tekrar ediyorum, ilanlar politik içerikli değildi. Temelde iktisat bilgileri veren ilanlardı. Her dönemde ekonomi politikalarına yön verecek içerik taşıyordu. Bülent Ecevit, 7 Şubat 1994 Pazartesi akşamı Reha Muhtar'ın TRT-1'deki Ateş Hattı programındaki konuşmasında, iktidardan ayrılışını, TÜSİAD'ın gazetelerde yayımlattığı o dört ilana bağlarken, önemli bir kuşkusunu dile getirdi. Bülent Ecevit, Türkiye'den Rusya'yı gözetlemek için Amerikan casus uçaklarının havalanmasına müsaade etmediği için, Amerikalılar'ın kendisine kızdığını, dönemin güçlü adamı Brzezinski'nin* Washington'da TÜSİAD'a gazete ilanları yo-

---

* **Zbigniew Kazimierz Brzezinski:** Soyadı, Ukrayna'nın Brzezany (bugün Berezhany) kasabasından gelen Polonya kökenli bu Amerikalı siyaset bilimci ve devlet adamı, 1977-1981 yılları arasında Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanlığını yaptı.

luyla Ecevit'i düşürme talimatı verdiği şeklinde "duyumlar aldığını" söyledi.

— *Aslı var mıydı böyle bir ilişkinin?*
— Böyle bir şey olabilir mi?

— *Brzezinski'nin adı nasıl karıştı bu olaya peki?*
— 1974 yılında Kıbrıs'a askeri müdahaleden* sonra, ABD Kongresi Rumlar'ın baskısı ile ambargo kararı aldı. Türkiye güç duruma düştü. İşte bu dönemde hükümetin ve Dışişleri Bakanlığı'nın isteğiyle önde gelen bir işadamları heyeti Washington'a gitti. Kongre üyelerini ziyaret ederek "lobi" faaliyeti yürüttü. TÜSİAD'ın organize ettiği bu gezide Brzezinski ile de görüşüldü. Bu seyahat öncesi ve sonrası heyet, Başbakan Ecevit tarafından kabul edildi.

— *Seyahatten Ecevit'in haberi var demek ki...*
— Olmaz olur mu efendim? Seyahat öncesi ziyaret edildi. Bu ziyarette ben de vardım. Sonrasında bilgi verildi. Ankara'ya giden heyette ben de vardım. ABD programlarına katılanlar kendi masraflarını kendileri karşıladı, ama o zaman döviz olmadığından Maliye Bakanlığı özel döviz izni verdi. Her program öncesi ve sonrası maliye bakanına bilgi verildi.

— *TÜSİAD heyeti ABD'de neler yaptı?*
— ABD'de Kongre ve Temsilciler Meclisi'nde, Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuyla ilgili görüşmelerden önce, Türkiye'yi anlatabilmek ve olumsuz bir karar çıkmasını engellemek arayışında, 6-18 Eylül 1975 tarihleri arasında önceden hazırlanan bir program çerçevesinde Washington'da değişik temaslar yapıldı. Programın amacı ABD'den Kıbrıs ve silah ambargosuyla ilgili herhangi bir talepte bulunmak değil, özellikle Kıbrıs Harekâtı'ndan bu yana Amerikan kamuoyunda Türkiye aleyhine yaratılan ortamı düzeltmekti. ABD'nin üst seviyeli yöneticilerinin

* Kıbrıs (Barış) Harekâtı, 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirildi.

farklı düşüncelerine rağmen, Türkiye'ye karşı baskı gruplarının özellikle Rum lobisinin, ABD kamuoyunda Türkiye aleyhine yarattığı kötü imajın, Kıbrıs sorunu ve askeri yardım gibi özel durumlar dışında, uzun sürede Türkiye'nin genel menfaatlerini zedelemesi olasılığını bertaraf etmek, ağırlık verilen konuların başında geliyordu.

— *Washington'da kimlerle konuşuldu?*
— TÜSİAD'ın tamamen kendi inisiyatifiyle düzenlediği ve kendi imkânlarıyla yapılan program çerçevesinde, heyet, ABD'de Başkan Ford, başkanlık danışmanları, dışişleri bakanı, 62 Temsilciler Meclisi üyesi, sekiz senatör ve özel sektör kuruluşları ve temsilcileriyle temas imkânı buldu. İlk program çerçevesinde 9 ve 10 Eylül 1975 tarihlerinde *Washington Post* ve *New York Times*'ta, Türk-Amerikan ilişkilerinin önemi ve ambargonun Türk halkını nasıl üzdüğünü anlatan tam sayfa iki duyuru yayımlandı. Duyuruların parasını geziye katılan işadamları karşıladı.

— *Bu ilk geziden sonra bir ikincisi de var.*
— Evet... Ambargonun devam etmesi nedeniyle 1977 yılında bir ikinci gezi daha yapıldı. Bu ikinci gezi öncesi, Ecevit'i Feyyaz Berker ile birlikte gene ziyaret ettik. Ecevit TBMM'deki odasında okul arkadaşı Feyyaz Berker'e "TÜSİAD'ın Washington'a bir gezi daha yapmasının yararlı olacağına inandığını" belirtti. ABD gezisi, kimlerle temas edileceği, ABD gazetelerinde yayımlanacak ilanların metinleri Ecevit'e gösterildi. Onayı alındı.

— *Bu ikinci geziye hangi işadamları katıldı?*
— Feyyaz Berker başkanlığında, Necati Akçağlılar, Selahattin Beyazıt, Fuat Bezmen, Fred Burla, Nejat Eczacıbaşı, Muzaffer Gazioğlu, Jak Kamhi, Asım Kocabıyık, Şahap Kocatopçu, Rahmi Koç ve Melih Özakat'tan oluşan heyet 24-29 Nisan 1977 tarihlerinde Washington'da 65 kongre üyesiyle konuştu. Kıbrıs nedeniyle Türkiye'ye konulan ambargonun haksızlığını anlatmak için Pentagon'da General R. Bauman, Kıbrıs sorunu özel görevlileri Clark Clifford ve M. Nimetz'le görüşüldü. 29 Nisan 1977

Cuma günü saat 10.00'da Beyaz Saray'da Oval Ofis'te Başkan Yardımcısı Mondale ve Güvenlik Kurulu Başkan Yardımcısı Brzezinski'yle buluşuldu. Bu toplantıda Washington büyükelçimiz, Sayın Ecevit'in Ankara'dan dostu ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi Miss Elaine Smith, o zaman Brzezinski'ye yardımcılık yapan ve Sayın Ecevit'in çok yakındostu olduğunu iddia eden Paul B. Henze de vardı. Genel sekreter olarak benim de izlediğim toplantıda Kıbrıs sorunu dışında hiçbir konuya değinilmedi. TÜSİAD heyetine katılanlar Türkiye'ye dönüşte çalışmalarını yazılı ve sözlü olarak Sayın Ecevit'e duyurdular. Bu ve benzer girişimler sonucu Kongre ambargoyu kaldırdı.

— *Program, gezi diyorsunuz. Ne programı? Nasıl bir gezi?*
— Bu program ve geziler, turistik veya iş gezisi olmadığı, programın tümü, gezi ve programlardan oluşmadığı için ön hazırlık, ön temas ve profesyonel destek gerektiriyordu. Her gezide ABD'de Interpublic isimli bir halkla ilişkiler / lobi şirketinin desteği alındı. Leo Hocsletter isimli bir ünlü gazetecinin ilgisi ile Kongre ve Senato'yu iyi bilen deneyimli profesyoneller, geçici olarak oluşturulan bir ofiste bir araya getirildi. Bunlar senatörlerden, temsilcilerden ve Beyaz Saray ile üst yönetimdekilerden randevu almaya yardımcı oldu. Randevudan önce görüşülecek kişilerle ilgili dokümanlar oluşturuldu. Heyet üyeleri teker veya ikişer kişi olarak randevulara gittikten sonra dönüşte görüşme notlarını geçici ofiste çalışanlara aktardı. Bu görüşme notları bir araya getirildi. Her gezi sonunda rapor hazırlandı. Gezi sonrası üyelerin temas ettiği senatörler ve Kongre üyeleriyle ilişki sürdürülerek Türkiye lehine oy kullanmaları teşvik edildi. Her iki gezi sonunda hazırlanan, kimlerle nelerin konuşulduğunu açıklayan raporlar, TÜSİAD tarafından bastırıldı. TÜSİAD yayını olarak üyelere, medyaya ve Ankara'da ilgililere dağıtıldı.

— *Brzezinski konusuna dönelim. Brzezinski ile ilanların ilişkisi ne?*
— TÜSİAD temsilcileri, Brzezinski ile 29 Nisan 1977 tarihinde Beyaz Saray'da bir araya gelmişti. Ecevit'in Brzezinski'nin tali-

matıyla yayımlandığından şüphe ettiği TÜSİAD'ın paralı gazete ilanlarının ilki, görüşmeden iki yıl sonra 13 Mayıs 1979 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlandı. Ben, bütün bunları 9 Şubat 1994'te *Sabah* gazetesinde yazdım. O yıllarda *Sabah*'ta günlük köşe yazılarım yayımlanıyordu.

— Bülent Ecevit size bazı açıklamalarda bulunmuştu yanlış hatırlamıyorsam. Neler söylüyordu?

— Bana gönderdiği uzun mektupta Bülent Ecevit şunları yazıyordu:

"Ambargo, benim, 1978 Haziran'ında Washington'daki NATO doruk toplantısı vesilesiyle, o sırada Başkan olan Sayın Carter'la yaptığım görüşme üzerine, herhangi bir ödün vermemize gerek kalmadan, aynı yılın güz aylarında kaldırıldı. O görüşmede Başkan Carter, bu amaçla ABD'de lobi etkinliği yapmamızı önerdiğinde 'Ambargonun kaldırılması gereğine gerçekten inanıyorsanız, lobi etkinliğini de siz yapın' dedim. Carter bunu da kabul etti ve sözünü tuttu.

1974'teki Başbakanlığım sırasında da ambargonun kaldırılması için herhangi bir girişimde bulunma gereğini duymamıştım. Çünkü biz hükümetteyken ABD, Kongre'nin ambargo kararını uygulamaya koymayı göze alamamıştı. Ambargo kararı ancak biz hükümetten ayrıldıktan sonra uygulandı. 1978'de kurduğum hükümet döneminde de kaldırıldı. ABD ile aramızda, 'casus uçuşları' konusu yüzünden meydana gelen gerginliğin nedeni de, 7 Şubat 1994 gecesi TRT1'de yayınlanan 'Ateş Hattı' programında belirttiğim gibidir. Yazınızda, o konudaki ayrıntılara yer verilmediği için, izninizle, bir kez daha anlatmak isterim. 1979 Mayıs başlarında, o sırada ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı olan (şimdiki Dışişleri Bakanı) Sayın Warren Christopher, benimle özel ve gizli bir görüşme yapmak üzere Ankara'ya geldi. Kendisini Başbakanlık konutunda kabul ettim. Sayın Christopher'ın yanında Büyükelçi Sayın Macomber vardı. Görüşmeye benimle birlikte, o sırada Başbakan Yardımcısı olan Sayın Hikmet Çetin ile Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Sayın Şükrü Elekdağ da katılmıştı.

O yıllarda dünya ağır bir ekonomik bunalım döneminden geçmekteydi. Türkiye'nin de ciddi döviz sıkıntısı vardı. Önde gelen Batılı devletlerin yılbaşında Guadeloupe'ta aldıkları 'Türkiye'ye ivedinin ivedisi' yardım kararı ise bir türlü gerçekleşmiyordu. Sayın Christopher önce o konuyu açtı. 'Size bir müjdem var, beklediğiniz dış yardım çok yakında gerçekleşecek' dedi ve hemen ardından, 'ancak sizden bir ricamız olacak' diyerek asıl konuya geçti. O sırada ABD ile Sovyetler Birliği arasında SALT-2 (Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması) antlaşması imzalanmıştı ve ABD Kongresi'ne sunulmak üzereydi. ABD, bizden SALT-2'nin uygulanmasıyla ilgili olarak, her gün Türkiye'den kalkacak Amerikan 'casus uçakları' ile Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da Duyuratam'da bulunan nükleer deneme merkezi üzerinde 'casus uçuşlar' yapılmasına izin istiyordu. Ben, bu izni ancak ABD'nin Sovyetler Birliği'nden onay alması koşuluyla verebileceğimizi söyledim. Sayın Christopher buna sert tepki gösterdi. 'Siz bizim müttefikimizsiniz. Sovyetler Birliği'nin onayını almamızı nasıl istersiniz?' dedi. Ben şu yanıtı verdim: 'Evet biz sizinle müttefikiz, ama siz SALT-2 Antlaşması'nı bizimle değil, Sovyetler Birliği ile imzaladınız. Ben daha geçen yılın başlarında, zamanın ABD Dışişleri Bakanı Sayın Cyrus Vance'la Ankara'da yaptığımız görüşmede, eğer SALT-2 imzalanıp yürürlüğe girince, nükleer denemelerin denetimine Türkiye'den bir katkı beklenecekse bunun ayrıntılarını anlaşmaya koydurun, aksi halde komşumuz Sovyetler Birliği'yle başımız derde girer, demiştim. Sayın Vance da bunu çok makul bulmuştu ve görüşmeleri sürdüren ABD heyetine gerekli talimatı vereceğini söylemişti. Şimdi beraberinizde bulunan Büyükelçi Macomber da bunun tanığıdır. Ama belli ki bize verilen söz tutulmamış.' Christopher verecek bir yanıt bulamadığı için çok sinirlendi ve 'Onu bunu bilmem. Siz bu izni vermezseniz dışardan bir dolar yardım alamazsınız' dedi. Onun üzerine ben, 'İki farklı konu arasında böyle bir bağlantı kurulmasını kabul edemem, görüşmemiz burada bitmiştir' dedim ve ayrılmak üzere ayağa kalktım. Ancak Büyükelçi Macomber'in araya girmesiyle yeniden bir araya geldik. Sayın Christopher tehdidini geri aldı. 'Söz ve-

riyorum, böyle bir bağlantı kurmayacağız. Ama siz de ricamızı bir kez daha düşünün' dedi.

Bu görüşmenin ardından, ben konuyu Milli Güvenlik Kurulu'na ve Bakanlar Kurulu'na götürdüm. Bu kurullar da benim tutumumu onayladılar. Christopher'la görüşmemizi izleyen günlerde neler olduğunu ise ben, yaklaşık beş buçuk yıl sonra, değerli araştırmacı yazar Sayın Mehmet Ali Birand'ın 1984 Eylül ayında yayımlanan *12 Eylül* başlıklı belgesel kitabında öğrendim. O gelişmeleri, Sayın Birand'ın kitabının (98-99) sayfalarından aktarıyorum:

'Ecevit'in yanıtı Washington'a ulaştığında, Milli Güvenlik Konseyi (NSC) Başkanı ve Carter'ın başdanışmanı durumundaki Brzezinski'nin tepkisi son derece sert olmuştu. Brzezinski, Carter yönetiminin en sağ, en sertlerinden biri olarak bilinen ancak aynı oranda da etkisi olan bir mensubuydu. Ecevit hakkında, aynı yıl Washington'da bir Türk işadamları grubuyla yaptığı konuşmada, Ecevit'in liderliğini son derece ağır kelimelerle ve açıkça eleştirebilmiş ve sonunda da, bu adam ile Türkiye bir yere ulaşamaz, diyebilmişti. Kısa bir süre sonra da Türk özel sektörünün gazetelere ilan vererek Ecevit hükümetini ilk defa görülen bir yöntemle hırpalama girişimi ortaya çıktı.'

Sayın Birand'ın kitabında bu ifadeler üzerinedir ki, ben TÜSİAD'ın paralı duyuruları ve hükümeti düşürme girişimleri ile Amerikan tutumu arasında bir bağlantı bulunduğu izlenimini edindim.

İki açıklamada daha bulunmak isterim:

TÜSİAD'ın paralı ilanlarının hazırlandığını ve içeriğini benim önceden öğrendiğimi, ancak, etkili olabileceğini tahmin etmediğim için, önleme imkânına sahip iken hiçbir şey yapmadığımı söylüyorsunuz. Oysa böyle bir ilanın gazetelere verildiğini, Bursa yöresinde bir gezideyken parti otobüsünde öğrendim ve öğrenir öğrenmez de, otobüsteki gazetecilere sert bir demeç verdim. İlanları önlemekse elimde değildi, öyle bir yetkim ve olanağım yoktu.

TÜSİAD ilanına tepkimin asıl nedeni de şuydu: Biz bu olaydan kısa bir süre önce, hükümetin ülkeyi ekonomik düzlüğe çı-

karmak için hazırladığı program üzerinde, Sanayi Odaları Birliği, İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş ve DİSK genel başkanlarıyla yapılan bir toplantıda anlaşmaya varmış ve bir ortak bildiriyle bunu kamuoyuna duyurmuştuk. Bu anlaşmaya rağmen yayımlanan paralı ilanı çok yadırgamıştım.

Brzezinski'ye yardımcılık yapan Paul B. Henze'nin benim 'çok yakın dostum' olduğunu söylüyorsunuz. Bu da doğru değildir. Ana muhalefet lideri olduğum sırada, bir gün ABD Büyükelçisi Macomber bana telefon ederek, Paul Henze adlı bir büyükelçilik görevlisi için benden randevu istemişti. Ben de hiyerarşi açısından öyle bir randevu veremeyeceğimi, ancak büyükelçinin refakatinde gelirse kendisini kabul edebileceğimi söylemiştim. Onun üzerine Büyükelçi Macomber, Paul Henze ile birlikte ziyaretime geldi. Henze ile ancak o vesileyle görüştüm. Aramızda hiçbir 'yakın dostluk' vesilesi olmamıştır."

— Bülent Ecevit'in bu açıklamasından sonra başka herhangi bir temasınız oldu mu kendisiyle?

— Sayın Ecevit ile değişik toplantılarda karşılaştım. Bu konulara ne o, ne ben tekrar değindik.

— Konuşmanızın bir yerinde 60'ların, 70'lerin işadamlarının çoğunun ekonomi hakkında pek bilgi sahibi olmadığına dair bir sözünüz var. Aslında TÜSİAD'ın bir iç iletişim organı olması gereken aylık Görüş dergisi bilgilendirme işlevi de gördü, değil mi?

— TÜSİAD'ın kuruluşundan sonra, yayımlanan *Görüş* dergisi, önce TÜSİAD'ın kendi üyeleriyle, daha sonra da kamuoyuyla diyaloğunun gelişmesine imkân sağladı. *Görüş*, boyutları ve sayfa sayısı bakımından The Conference Board'un yayımladığı *Focus* adlı derginin bir benzeridir. TÜSİAD kurucuları ve ilk yönetim kurulu örnek seçerken, The Conference Board'un diğer büyük boy yayınlarını da alternatif olarak değerlendirmiş, farklı bir yayın arayışında *Focus* tercih edilmiştir.

1970'lerin başında işadamları ve medya çalışanları dahil çok kişi, ekonominin temel kavramlarına ve de ekonominin temel göstergelerine yabancıydı. Ekonomiyle ilgili haberler ve bilgiler

Ankara sınırları dışına pek az çıkardı. Onlar da yokluk, pahalılık, zam, karaborsa, işsizlik haberleriydi.

1974 yılından 1980 yılına kadar *Görüş* dergisinin sorumluluğunu taşıdım. Yazıların tamamını ben yazdım. Yazıların tamamı bilgi verici yazılardır. *Görüş* dergisinde 1974 yılından 1980 yılına kadarki dönemde önce ekonominin temel kavramları, sonra da ekonominin temel ve güncel göstergeleri yayımlandı. Artık çok kişinin bildiği enflasyon, fiyat endeksleri, milli gelir, ithalat, ihracat, döviz açığı, Türk parasının değeri, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlar bir, bilemediniz iki sayfa halinde dergide anlatılıyor, güncel rakamlar ve bu rakamların yorumu veriliyordu.

— *TÜSİAD araştırmacıları aynı zamanda derginin de yazarı mıydı?*

— TÜSİAD'ın genel sekreterliğinde çalışanlar ekonomik konularda bilgi topluyor, araştırma yapıyordu. *Görüş*'te yayımlanan yazıları, bu çalışmalara ve araştırmalara dayalı olarak ve diğer kaynaklardan yararlanarak basitleştirerek ben yazıyordum. *Görüş* dergisi çok tuttu. Bir defa derginin boyutları cebe sığacak ölçüdeydi. Kullanılan yazı puntosu da büyüktü. Genelde Türk insanı küçük puntoyla yazılmış yazıları okuyamaz. Okuyamayınca da üzerinde durmaz. Bir de dergide yer alan yazılar herkesin ilgisini çekecek türdendi ve anlatımı da basitti. Ekonomiye ilgi duyan işadamları, politikacılar *Görüş*'ü cebine koyarak arabasına biniyor, şoförü onu bir yere götürürken o arka koltukta cebinden dergiyi çıkararak bir veya iki sayfasını rahat rahat okuyordu. Daha önce bilmediği bir konuda bilgi verdiği için dergiye bağlanıyordu. Okudukları hoşuna gidince de, bunları başkalarına da aktarmanın, başkalarına onların bilmedikleri bir konuda bilgi vermenin keyfini yaşıyordu. Bu yüzden derginin her sayısı 5 bin adet basılıyordu. Sadece TÜSİAD üyelerinin değil, dağıtılıp ulaştığı her kesimin ilgisini çekiyordu. Bu ilgiyi altı yıl canlı tutabildi. TBMM üyelerinin, üniversite çevrelerinin ve bürokrasinin bütün kademelerindeki görevlilerin ilgiyle izlediği bir yayın organı oldu.

— TÜSİAD'ın basınla ilişkilerini düzenlemek, bugünkü tabirle medya iletişimini sağlamak da TÜSİAD Genel Sekreterliği'nin önemli başarılarından biri. Neleri, nasıl yaptınız o dönemde?

— O zamanlar henüz profesyonel halkla ilişkiler şirketleri gelişmemişti. TÜSİAD'ın tanıtımının, basın ile ilişkilerinin sorumluluğunu genel sekreterlikte çalışanlar üstlenmişti. O yıllar, medyanın iş çevrelerinden en kopuk olduğu dönemdir. *Hürriyet*, *Milliyet*, *Günaydın*, *Cumhuriyet* gibi önde gelen gazetelerin iş çevreleriyle ilgili haberleri, genelde olumsuz olurdu. Bu gazeteler, genelde iş çevrelerinin halkın ekonomik menfaatlerini istismar ettiği, stokçuluk ve karaborsacılık yaptığı, fiyatları gereksiz yere artırdığı şeklindeki haberleri öne çıkarıyordu. İş âlemine yakın görünen *Tercüman* gazetesi bile, iş çevreleriyle belli bir mesafeyi koruma zorunluluğunu duyuyordu.

İşadamlarının, hatta TÜSİAD'ı kuran önde gelen sanayicilerin, gazetelerin sahipleri, yöneticileri, köşe yazarları ve muhabirleriyle tanışıklıkları ve ilişkileri yoktu. Büyük gazetelerde iş çevresinden görüşleri yaygın biçimde yayımlanan ilk sanayici Feyyaz Berker'dir. Feyyaz Berker'in Abdi İpekçi ile çok sayıda söyleşisi yayımlandı.

— Sizin basınla ilişkileriniz nasıl başladı?

— DPT'de çalıştığım sırada İstanbul'daki Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti toplantılarına katıldığım dönemde, beni tanıyan Abdi İpekçi ve Ali Gevgilili ile sohbetlerim *Milliyet*'te yayımlanırdı. TÜSİAD'da çalışmaya başlayınca bu tür sohbetlerin sayısı arttı. TÜSİAD'ın üyeleri için düzenlediği sohbet toplantıları, benim ekonomik durum hakkında hazırladığım rakama dayalı açıklamalarla başlıyor, ardından da ekonomik durum ile ilgili sanayici ve işadamlarının sorunları konuşuluyordu. Bu toplantılara *Hürriyet* gazetesi sahibi Erol Simavi ile *Milliyet* gazetesi sahibi Ercüment Karacan ve *Cumhuriyet* gazetesi sahibi Nadir Nadi *Tercüman* gazetesi sahibi Kemal Ilıcak da katılmaya başladı. Böylece medya ile TÜSİAD üyesi sanayici ve işadamları arasındaki ilişkide bir adım daha atılmış oldu. Gazetelerin genel yayın müdürlerinin, köşe yazarlarının ve muhabirlerin TÜ-

SİAD'a ilgisini çeken, TÜSİAD'a ve TÜSİAD'ın çalışmalarına önem vermelerini sağlayan, derneğin başlattığı araştırmalar ile *Görüş* dergisi ve yayınların da ortaya koyduğu "halkın ilgisini çekecek" bilgiler oldu. O günlerin şartlarında TÜSİAD tarafından yürütülen çalışmalar ve yayınlarda yer alan bilgiler, medya için önemli bir kaynaktı. Genel yayın müdürleri, köşe yazarları ve muhabirler bu bilgileri zamanında alabilmek ve başka yayın organlarıyla aynı zamanda değerlendirebilmek için TÜSİAD Genel Sekreterliği ile ilişkilerini geliştirdiler.

Biz de medya organları arasında ayrımcılığa yer vermemek için, tüm bilgi ve yayınları, bütün gazete ve dergilere "ambargolu" olarak veriyorduk. Çok ilginçtir ki, 1970-80 yılları arasında hiçbir yayın organı "ambargo" şartını ihlal etmedi. Çünkü bu durumda TÜSİAD kaynaklarından yararlanamama tehlikesi bir yayın organı için önem taşıyordu.

— Basının ilgisi sadece yayınlarla mı sınırlı kaldı?

— Oktay Ekşi (*Hürriyet* gazetesinin o günlerdeki başyazarı) ile birlikte önde gelen gazete sahiplerini, genel yayın müdürlerini, köşe yazarlarını ve önde gelen TÜSİAD üyelerini tanıştırmaya dönük bir proje oluşturduk. Oktay Ekşi, Ankara'dan arkadaşımdır. İkimiz de TÜSİAD ve *Hürriyet* formalarını çıkarıp sadece Güngör Uras ve Oktay Ekşi olarak, tanıdığımız gazetecilerle işadamlarını bir yemek masası etrafında toplamak için harekete geçtik. Önce belli gazetecilere ve işadamlarına ortak imzalı bir mektup gönderdik. Bu mektupla iki kesimi "ülkenin güncel sorunları üzerinde görüş alışverişi yapmak amacıyla düzenlenen bir yemekli toplantıya" davet ediyorduk. Toplantıya katılanlar yemek ücretlerini kendileri ödeyeceklerdi.

— Artık böyle yapılmıyor biliyorsunuz, PR şirketi gazeteciyi işadamı adına davet ediyor, hesabı da o ödüyor. Sonuç da, doğal olarak bir görüş alışverişi olmaktan çıkıp görüş aktarma oluyor. İlk görüşmenizi kiminle yaptınız?

— İlk toplantı 3 Temmuz 1979 tarihinde, Bebek'te Süreyya Lokantası'nda yapıldı. İlgi gördü ve tekrarlanması istendi. İkinci

toplantı 24 Kasım 1979 tarihinde gene Süreyya Lokantası'nda, üçüncü toplantı ise 23 Şubat 1980 tarihinde Divan Lokantası'nda yapıldı. Toplantılara gazeteci olarak; *Hürriyet*'ten Nezih Demirkent, Oktay Ekşi, Hasan Pulur, Cüneyt Arcayürek; *Günaydın*'dan Can Pulak, Necati Zincirkıran, Hüsamettin Çelebi, Teoman Erel; *Tercüman*'dan Kemal Ilıcak, Nazlı Ilıcak, Güneri Cıvaoğlu, Emre Gönensay, Rauf Tamer, Yavuz Donat; *Milliyet*'ten Zeki Sözer, Turan Aytül, Ali Gevgilili, Çetin Altan, Refik Erduran, Örsan Öymen, Doğan Heper; *Cumhuriyet*'ten Nadir Nadi, İlhan Selçuk, Oktay Kurtböke, Uğur Mumcu, Hasan Cemal; *Son Havadis*'ten Tekin Erer, Abdullah Uraz; *Yeni Asır*'dan Haluk Cansın, Dinç Bilgin, Cemil Devrim; *Serbest*'ten Bedii Faik, Yılmaz Çetiner, Mehmet Barlas, Feyyaz Tokar, İsmail Cem davet edildi.

TÜSİAD üyeleri olarak da; Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Şahap Kocatopçu, Sakıp Sabancı, Şinasi Ertan, Feyyaz Berker, Ali Koçman, Rahmi Koç, Asım Kocabıyık, Orhan Aker, Ömer Dinçkök, Şakir Eczacıbaşı, Nurettin Koçak, Melih Özakat, Ertuğrul Soysal, Selman Yaşar toplantılara katılıyordu.

Yemek başlamadan önce Oktay Ekşi ile ben katılanlara teşekkür edip toplantının amacını anlatıyorduk. Yemekten sonra da Feyyaz Tokar'ın moderatörlüğünde, güncel konularda sohbet ediliyordu. 23 Şubat 1980 tarihinde Divan Oteli'nde yapılan üçüncü toplantıya olağan davetli listesine ek olarak TRT'den Doğan Kasaroğlu ile Erdinç Sağlam, özel davetli olarak da Turgut Özal ve Turan Güneş çağrıldı. 1980 yılı Şubat ayı sonunda TÜSİAD genel sekreterliğinden ayrılmamdan sonra bu toplantılar bir daha düzenlenmedi.

— İstanbul ile Ankara arasındaki soğukluk ne zaman yumuşamaya başladı?

— İstanbul sermaye çevrelerinin, yazılarını okudukları Uğur Mumcu'yu ancak 1979 yılında tanıyabildiklerini anlatmıştım. 2011'lerde bunları okuyacak olanların inanması zor, ama 1980'lere kadar İstanbul ve Ankara arasında demir bir perde vardı. İşadamları İstanbul'daki gazetecilere uzaktı, ama Anka-

ra'dakileri hiç mi hiç tanımıyordu. Sadece Ankara'daki gazetecilerle değil, bürokrasinin tepesindekilerle de diyalogları yoktu. Yalçın Küçük ile Altan Öymen'in Nejat Eczacıbaşı ve Feyyaz Berker'le, Hazine Genel Müdürü Aysel Öymen ile kocası gazeteci Altan Öymen'in Vehbi Koç ile nasıl tanıştıklarını anlatmak istiyorum.

— *Nejat Eczacıbaşı'dan başlayalım isterseniz.*

— İstanbul iş çevrelerinin, TÜSİAD'ın basınla da arasında bir ilişki, bir diyalog kopukluğu vardı. Çalışanlar işadamlarıyla ilişki kurmaktan çekiniyordu. İşte böyle bir ortamda Altan Öymen'in başında bulunduğu, Uğur Mumcu ve Teoman Erel gibi keskin kalemlerin çalıştığı "Anka Haberler Ajansı" 1974 yılında günlük bir ekonomi bülteni yayımlamaya karar verdi. Bülteni yayımlama sorumluluğunu yazılarıyla ünlenen Yalçın Küçük üstlenecekti.

Altan Öymen ve Yalçın Küçük beni aradılar. "Anka'nın *Ekonomik Bülten*'i, sadece ekonomi haberleri verecek. Tarafsız bir günlük haber bülteni olarak sağ-sol tartışmasına girmeyecek. Devletçilik, fiyat kontrolü konularında taraf tutmayacak. Bu tür bir bültenin tek pazarı İstanbul. İstanbul'a gelerek bu yayını büyük iş çevrelerine tanıtmak istiyoruz. Kiminle işe başlayabiliriz?" diye sordular.

O yıllarda İstanbul iş çevreleri güncel ekonomik gelişmelerle ve ekonominin temel göstergeleri ile yakınlığa sahip değildi. Bu tür bir günlük bülten iş çevrelerinin Ankara'da ve ekonomide olan biteni izleyebilmesine kapı açacaktı. TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker'e, Altan Öymen ve Yalçın Küçük ile olan görüşmeyi aktardım. İstanbul'a geleceklerinden söz ettim. Feyyaz Berker, "Ben konuşurum ama sen Nejat Eczacıbaşı'nı ara. O ikna olursa arkadaşlarına daha fazla yardımı dokunur" dedi. Nejat Eczacıbaşı'nı arayarak randevu aldım. Altan Öymen ve Yalçın Küçük İstanbul'a geldi. Bir öğle vakti Eczacıbaşı Fabrikası'nda Nejat Eczacıbaşı'nı ziyaret ettik. Nejat Eczacıbaşı, odasının arkasındaki küçük odada onlara fabrika yemeği ısmarladı. Altan Öymen ve Yalçın Küçük *Anka Ekonomi Bülteni*'ni tanıttılar. Bül-

tenin özellikle büyük işadamlarına yarar sağlayacağını anlattılar. Altan Öymen ve Yalçın Küçük, Nejat Eczacıbaşı'nı ilk defa görüyor, yeni tanıyorlardı. Bırakınız Nejat Eczacıbaşı'nı, İstanbul'un "büyük sermaye" çevresinden, solun hedef aldığı çevrelerden biri ile ilk defa karşılaşıyorlardı. Nejat Eczacıbaşı, "fabrika yemeği"nden sonra, "Geliniz, size fabrikayı gezdireyim, sonra konuşmaya devam ederiz" dedi. Bizi önce fabrikada çalışan kadınların çocuklarının bakıldığı kreşe, sonra da Eczacıbaşı Kız Voleybol Takımı'nın çalıştığı spor salonuna götürdü. Çevredeki gecekondu çocukları için uygulanan spor programlarını anlattı. Nihayet fabrikanın ilaç bölümü gezildi. Altan Öymen ve Yalçın Küçük etkilenmişti.

Sohbete devam etmek üzere odasına tekrar dönüldüğünde Altan Öymen ve Yalçın Küçük, Nejat Eczacıbaşı'na daha farklı bir gözlükle bakmaya başladılar. Nejat Eczacıbaşı'nın makineleri ve parasının ötesinde sosyal konulara ve spora yaklaşımı bir sempatiye neden olmuştu. Kreş ve spor salonu gezisinden önce sadece "başarılı bir büyük sermaye sahibi" olarak değerlendirilen Nejat Eczacıbaşı, geziden sonra "sosyal sorumluluk duygusu olan bir işadamı" olarak konuşuluyordu. Bu ziyaret çok yararlı oldu. Altan Öymen ve Yalçın Küçük ile Nejat Eczacıbaşı arasında dostluk bağı kuruldu. Nejat Eczacıbaşı, dost çevresine *Anka Ekonomi Bülteni*'ni tanıtmaya çalıştı.

— *Şimdi gelelim Vehbi Koç'un Altan Öymen'i tanımasına.*

— Düzelteyim... Vehbi Bey Altan Öymen'i tanımak istemedi. Aysel Öymen'i tanımak istiyordu. Onun kocası olarak da Altan Öymen'i tanıdı. Bu hikâye de renklidir.

Daha önce anlatmıştım, Vehbi Koç, karı koca bizimle akşam yemeği yer, sağdan soldan konuşurdu. Bu sohbetlerden birinde Aysel Öymen'in adı geçti. O yıllarda Hazine çok önemli bir kamu kurumu. Döviz kıtlığı var. Dış krediler ve döviz Hazine'den geçiyor. Tahsiller var, lisanslar var. Hazine'nin genel müdürü olarak da Aysel Öymen'in ismi efsaneleşmiş. Nuran, Aysel'den söz etti. Ben kocası Altan'ı anlattım. İlgisi arttı. "Beni bu arkadaşlarınıza tanıtsanıza" dedi.

Bu arada Aysel ve Altan ile yakınlığımızı anlatayım. Mülkiye'de Mali Şube'de dört kız arkadaşımız vardı. Bunlardan biri, dört yıl sınıf arkadaşlığı yaptığımız Aysel Asal'dı. Güzel, zarif bir kız olan Aysel'e çok kişi âşıktı. O kimseye yüz vermezdi. Son sınıfta, ders yılı başında ders çıkışlarında kapının önünde uzun boylu, ince vücutlu bir gence rastlamaya başladık. Sonra anladık ki Aysel'i bekliyor. Ve de Aysel bu genç delikanlıya "yüz veriyor." Bozulduk. Kıskandık. Ama yapacak bir şey yoktu. *Ulus* gazetesinde çalıştığı için Mülkiye'ye devam edemeyen Altan, Aysel'in aşkıyla son sınıfta derslerin çoğuna girmeye başladı. Ve o yıl birlikte diploma aldık. Altan ile dostluğumuz Anka Ajansı döneminde de sürdü. Ben Uğur Mumcu ve Teoman Erel'e gidip geldiğimde Altan ajansın patronuydu. Aysel Öymen, Hazine'nin değişik bölümlerinde dışarıda ve içeride önemli görevler üstlendi. Türkiye'ye döviz akımı sağlayan OECD Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu'nda Türk heyetlerine başkanlık etti. Paris'te yapılan toplantılarda Türk heyetine Planlama'dan uzman olarak katılan karım Nuran'a dostluk, yakınlık gösterirdi.

Bir Ankara seyahatinde Altan ve Aysel'e Vehbi Bey'in ilgisini anlattım. "Vehbi Bey'i Ankara'da bize yemeğe getirsene" dediler. Vehbi Bey ile özel olarak mı Ankara'ya gittik, hatırlamıyorum ama bir akşam Aysel ve Altan'ların Çankaya'daki evine yemeğe gittik. Vehbi Bey kocaman bir demet çiçek yaptırmıştı. Tanıştılar, viski içildi. Yemek masasına geçildi. Dört kişilik yemek boyunca hiçbir yardımcı ortalıkta görülmedi. Aysel hem servisi yaptı hem sohbete iştirak etti. Vehbi Bey Aysel'i de Altan'ı' da pek beğendi. "Yavuuu... Bu kız müthiş. Hem Maliye'de genel müdür... Hem ev hanımı... O yemek ne yemekti öyle..." diyerek hayranlığını ifade etti. Ve o günden sonra Altan ve Aysel, Vehbi Bey'in en sevdiği çiftlerden biri oldu. Vehbi Bey ölünceye kadar her yıl Erdek yaz tatilini Altan ve Aysel ile birlikte yaptı. Altan başarılı bir gazetecidir. Ama Aysel de başarılı bir kamu görevlisidir. Vehbi Bey sayesinde İstanbul'da ilgi gördüler denilemez ama Altan Öymen'in İstanbul'da kabul ve saygı görmesinde Vehbi Bey'in desteğinin önemi küçümsenemez.

— Sizin ABD gezilerinizden birinde başınızdan geçen ilginç bir olay vardı. Yüzümüze ayna tutmak bakımından da hayli ilginç. Anlatır mısınız? Ecevit'in size yazdığı mektupda da bu oaya gönderme var çünkü.

— ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ekonomik ambargo'nun kaldırılmasını sağlamak amacıyla TÜSİAD, 1975 yılında gerçekleştirilen ilk geziden sonra 24 Nisan- 2 Mayıs 1977 tarihlerinde bir gezi daha düzenledi. Feyyaz Berker başkanlığında 12 TÜSİAD üyesinin katıldığı bu geziden daha önce söz etmiştim. Ben, genel sekreter olarak heyetin görüşeceği Kongre üyeleriyle temasları düzenlemek için Washington'a önceden ulaştım. Orada da bana Washington'u çok iyi tanıyan Altemur Kılıç yardımcı oldu. Altemur Kılıç'ın ABD'de geniş bir çevresi vardı. Programla ilgili Dışişleri Bakanlığı'na birlikte gittik. Türk Masası sorumlusu (daha sonra İzmir'e konsolos olarak gelen) Elaine Smith isimli bir kadındı. Elaine Smith bir süre Ankara'da, ABD Büyükelçiliği'nde bulunmuş, çok kişiyi tanımış, Bülent Ecevit'in dostluğunu kazanmış sempatik bir hariciyeciydi.

O yıllar Brzezinski çok önemli biri olduğundan, ben heyet için Brzezinski'den randevu peşindeydim. Elaine Smith konuşma sırasında bana dönüp "Güngör" dedi, "Brzezinski'nin yardımcısı seni çok iyi tanıyor. Neden sen doğrudan doğruya gidip onun yardımını istemiyorsun? Biraz önce konuşuyorduk, senin ismini duyunca, tanıdığını, görmek istediğini söyledi" dedi. Ben tabii çok şaşırdım. Söylediği ismi hiç hatırlamıyordum. "Beni nasıl tanıyabilir? Herhalde bir yanlışlık var" dedim. Elaine Smith hemen telefonu çevirdi. O söylediği kişiyi buldu. "Güngör benim yanımda. Sana ne zaman gelsin?" diye sordu. Sonra, "Brzezinski'nin yardımcısı sizi bekliyor" dedi. Yanından ayrılırken de beni daha fazla merakta bırakmamak için küçük bir açıklama yaptı: "Brzezinski'nin yardımcısı bir süre Ankara'da 'humpydampy business'taydı.* Ankara'da çok tanıdığı vardır."

— Brzezinski'nin yardımcısını nerede göreceksiniz?

---

* Espri bir şekilde CIA görevlilerini ifade eden bir deyim.

— Altemur Kılıç'la birlikte Beyaz Saray'ın yanındaki dev Executive Office binasına gittik. Brzezinski'nin çalışma odası da bu binadaymış. İsimlerimiz daha önce verildiğinden, sıkı güvenlik kademelerini kolayca geçtik. Binanın muhteşem merdivenlerinin başında sakallı, dev gibi bir adam çıktı karşımıza. "Güngör! Hoş geldin!" diye Türkçe hitap edip elimi sıktı. Allah Allah, ben adamı hiç tanımıyorum. Hafızamı ne kadar zorlarsam zorlayayım, yok! Bir yandan da "Benim tanımadığım bu adam beni nasıl tanıyor?" diye düşünüyorum. Ben böyle düşünürken o "Planlama'daki arkadaşlar ne yapıyor? Hikmet Çetin hâlâ Planlama'da mı? Sahi, senin karın Nuran da Planlama'da Hikmet Çetin'le aynı odada otururdu değil mi? Nuran da Planlama'dan ayrılıp İstanbul'a geldi mi?" diye peş peşe sorularıyla beni şaşırtmaya devam ediyordu. Brzezinski'nin yardımcısı sonunda halime acımış olmalı ki durumu açıklığa kavuşturdu.

"Sen beni hatırlamadın... Ben Ankara'da AID'de (Amerikan Yardım Teşkilatı) çalışıyordum. Görevim DPT ile ilgili bilgileri toplamaktı. Onun için sık sık Planlama'ya gelirdim. Genelde Hikmet Çetin ile görüşürdüm ama birkaç kere seninle de görüştük."

Durum anlaşılmıştı. Bir süre sonra sohbet derinleşti. Brzezinski'nin yardımcısı Türkiye hatıralarından söz etti. Bunlardan biri çok, hem de çok ilginçti.

— *Neymiş hatırası?*

— "Ben size nasıl Türkiye uzmanı olduğumu anlatayım" dedi ve anlattı: "CIA Türkiye'de olup bitecekleri önceden bilmek ister. Bunun için de Türkiye'nin geleceği hakkında isabetli tahminler yapmak gerekir. Türkiye'nin geleceği hakkında tahminde bulunmak çok çok güçtür. Ben Türkiye'nin geleceği hakkında tahmin yaparken, elime bir kâğıt alırdım. Kâğıdı yukarıdan aşağıya tam orta yerinden bir çizgi ile ikiye böler, çizginin sağ tarafına, yukarıdan aşağıya, normal koşullarda Türkiye'de kısa, orta ve uzun vadede neler olması gerektiğini, neler olabileceğini sıralardım. Sonra çizginin öbür bölümüne geçerdim. Çizginin sağına sıraladığım, normal olasılıkların tam tersini, mantıken olamayacağı

sanılanları, olması imkânsız sayılanları yukarıdan aşağıya yazardım. En sonunda sağ taraftakileri, normal koşullarda olması gerekenleri çizer, soldaki olmayacağı sanılanları daktiloyla rapor haline getirir ve merkeze bildirirdim. Türkiye'de olması beklenenler değil, olması imkânsızlar gerçekleşir. Türkiye sürprizler ülkesidir. Bu sayede ben başarılı bir Türkiye uzmanı oldum! Kimsenin tahmin edemeyeceği gelişmeleri önceden bilme becerim yüzünden takdir edildim. Yükseldim..."

— TÜSİAD döneminde ilginç ve önemli kişilerle tanışmış, karşılaşmış, konuşmuşsunuz.

— O dönemde ABD Merkez Bankası (FED) başkanıyla da tanıştım. ABD Merkez Bankası başkanı, Feyyaz Berker'in dostuydu. Feyyaz Berker, uzun yıllardır ABD'deki tanınmış işadamlarını bir araya getiren Conference Board kuruluşunun üyesiydi. TÜSİAD üyelerinden oluşan heyetin, ABD tarafından uygulanan ambargonun kaldırılması için Washington'a yaptığı birinci gezi sırasında, bu kuruluşun 15 Eylül 1975 tarihinde New York'da Waldorf Astoria Otel salonlarında düzenlenen yemekli toplantısına Feyyaz Berker ve Rahmi Koç ile ben de katıldım. Yemekte masanın "host"u, Feyyaz Berker'in yakın arkadaşı Textron firmalarının başkanı Miller'dı. Textron firmaları, Shaffers büro malzemelerini de ürettiğinden, bu ürünleri Türkiye'de pazarlayan Koç Grubu ile ilişki içindeydi. Feyyaz Berker'in yakın dostu Miller, ertesi yıl Federal Reserve Board'un başına getirildi.

İki yıl sonra Washington'a gittik. 26 Nisan 1977 tarihinde Miller'ı tebrik etmek için Feyyaz Berker ile birlikte Washington'da The Madison Oteli'nin lobisinde randevu saatini beklerken, Feyyaz Berker yan koltukta Henry Ford'un oturduğunu fark etti. "Bay Ford, biz sizi geçen yıl İstanbul'da Sayın Koç'un davetinde tanımıştık. Burada size rastlamak bir şeref" deyince, Henry Ford koltuğunu çevirdi ve uzun süre sohbet etti.

ABD otomotiv sanayicilerinin finansman sorununu çözmek için, Federal Reserve Board Başkanlığı'na yeni atanan Miller'a gideceğini belirtti. Feyyaz Berker, "Bizim de Miller ile randevumuz

var" dedi. Bir süre sonra Henry Ford, Feyyaz Berker ile benim elimizi sıkarak ayrıldı. ABD otomotiv sanayiinin en tepedeki insanlarıyla çocuklar gibi şen şakrak bir otobüse doluşup, otelden ayrıldılar. Feyyaz Berker ile Miller'in odasına girdiğimizde, Feyyaz Berker'e büyük yakınlık gösteren, adı ile hitap eden Miller, "Hey Feyyaz" dedi. "Biraz önce Henry buradaydı. Otobüsçü çocukları getirmiş. Otelde sana rastladığını, sizin de bana geleceğinizi söyledi. Henry sizi Türkiye'den tanıyormuş. Ne iyi..."

— *Beyaz Saray'a da gitmişsiniz. Oval Ofis'te fotoğrafınız var.*
— TÜSİAD heyeti 12 Eylül 1975'te Beyaz Saray'da Başkan Ford tarafından kabul edildi.

Başkan, heyeti ünlü Oval Ofis'te kabul etti. Yarım saat süren görüşmede heyet üyelerine kahve ikramında bulundu. Beyaz Saray'da Başkan Ford ile görüşmek üzere beklerken, Başkan ile toplantıdan çıkan Dışişleri Bakanı Kissinger ile karşılaştık. Kissinger el sıktı, bir süre sohbet etti.

— *TÜSİAD'ın daha önce de Türkiye'yi tanıtma konusunda görüşmeleri olmuştu.*
— TÜSİAD'ın, Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale sonrası uygulanan ABD ambargosunun kaldırılmasına katkıda bulunmak amacıyla Washington'a düzenlenen ilk gezi öncesi, Manajans kurucusu Eli Acıman'ın tavsiyesiyle, Washington'daki Interpublic isimli halkla ilişkiler firmasıyla ilişki kurulduğunu anlatmıştım. Bu firmanın yöneticisi Leo Hochsletter, daha önce Londra'da *Günaydın* gazetesi sahibi Haldun Simavi için çalışmış bir gazeteci olduğu için, Türkiye'yi ve Türkler'i de tanıyordu. Önce TÜSİAD'ın Washington temaslarında yardımcı olması için Interpublic ile kısa süreli bir anlaşma imzaladık.

1970'li yılların ortalarında Yunanlılar ABD'de geniş bir reklam ve tanıtım kampanyası sürdürüyordu. O yılların başarılı havayolu işletmesi Olimpic Airways tarafından finanse edilen tanıtım kampanyasında, Kongre üyesi Yunan asıllı tarihçi Bredemas ile o yılların ünlü Yunan asıllı şarkıcısı Nana Mouskouri öne çıkarılan iki kişiydi. Interpublic, TÜSİAD üyelerinin program-

larını yapmada, uygulamada ve özellikle Kongre üyelerinden ve yönetimde önde gelenlerden randevu almada çok yardımcı oldu. Washington'da National Press Building Konferans Salonu'nda toplantılar düzenlenmesini, medya ile ilişkileri sağladı. Ama arayışımız, Türkiye'nin Amerika'da tanıtımını sağlayacak uzun süreli bir program uygulatmaktı. Yunanistan'ın tanıtımını ünlü reklam ajansı J. W. Thomson üstlenmişti. TÜSİAD yöneticileri de, giderleri TÜSİAD üyelerince karşılanacak bir Türkiye'nin tanıtım kampanyası imkânlarını araştırmak için, Interpublic kanalı ile J. W. Thomson'un rakibi olan McCann Ericson reklam firmasıyla ilişki kurdular.

Amerikalı şirket yetkilileri TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Feyyaz Berker'e şunları söyledi: "Tanıtım işi uzun soluklu bir iştir. Türkiye'nin tanıtımı için en az on yıllık mukavele yapacaksınız. Ülke tanıtımına üç yıl sonra başlarız. İlk üç yıl on Türk'ü ABD kamuoyuna tanıtmakla geçecek. Bize isim vereceksiniz. Bir şarkıcınızı, bir tarihçinizi, bir gazetecinizi, bir edebiyatçınızı, bir bilim adamınızı, bir bestecinizi, bir işadamınızı, bir politikacınızı, bir şairinizi, bir ressamınızı, bir halk kahramanınızı üç yıl ABD kamuoyuna tanıtacağız."

TÜSİAD yöneticileri isim bulmakta zorlanınca profesyonel tanıtım uzmanları "Sadece isim veriniz, gerisine karışmayınız. Biz isimleri meşhur edeceğiz, sonra Türkiye imajını oluşturacağız. Sadece turizmiyle değil, kültürü, sanatı, tarihi, ekonomisi ve ticaretiyle Türkiye'nin tanıtımına başlayacağız" cevabını verdiler. TÜSİAD yönetimi projeyi gerçekleştirmek için yola çıktı. Ankara'da toplantılar yapıldı. Bu toplantılara TÜSİAD adına ben katıldım. Dışişleri ve Turizm bakanlıklarındaki sorumlular "Bu bizim işimiz" diyerek projenin gerçekleşmesini önledi.

— Davos Toplantıları'nın temelinde TÜSİAD'ın harcı olduğu söylenir.

— 1970'li yıllarda dünyada bir "management – sevk ve idare modası" vardı. Herkes "management" nedir, onu öğrenmeye çalışıyordu. Bu amaçla okullarda kürsüler kuruluyor, özel şirketler paralı kurslar düzenliyordu. İşte bu moda döneminde İs-

viçre'de, Dr. Klaus Schwab adında bir müteşebbis "European Management Forum (kısaltılmış ismi IMF'ye benzetilsin diye EMF olarak düşünülen) Avrupa Sevk ve İdare Forumu" adında bir özel firma kurdu. Bu firma, şirketlerin personeli için para karşılığı "sevk ve idare kursları" düzenliyordu.

O yıllarda İstanbul'da Nejat Eczacıbaşı'nın başkanlık yaptığı Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin düzenlediği toplantıların aktif katılımcısı olan Şarık Tara, dünyadaki gelişmelere ilgi duyardı.

Şarık Tara'nın yurtdışına açılma, yurtdışında taahhüt işlerine girme, petro-dolarlardan yararlanma arayışları başlamıştı. Şarık Tara, sık sık yurtdışı iş temasına gidiyor, bu arada sık sık da İsviçre'ye uğruyordu. Şarık Tara, İsviçre'de Dr.Schwab'la tanıştı. Bana "European Management Forum"dan ve kurucusu Dr. Schwab'dan söz etti. Davet edilirse Dr. Schwab'ın İstanbul'a gelerek bir toplantı düzenleyebileceğini söyledi.

TÜSİAD yönetimi böyle bir toplantıda ev sahipliği yapmayı ve genel sekreterliğin düzenleme sorumluluğunu üzerine almasını kabul etti. Şarık Tara, Dr. Schwab'ı o yılların moda konusu olan sevk ve idare konusunda konferans vermek için İstanbul'a davet etti. Ben işi sahiplendim ve TÜSİAD'ın desteği ile Dr. Schwab ilk uluslararası toplantısını, 1975 Nisan ayında Tarabya Oteli'nde düzenledi. Bu toplantıya çok sayıda TÜSİAD üyesi katıldı. Katılım ve ilgiden Dr. Schwab çok memnun oldu.

— *O kadar mı?*

— O yıllar "petro -dolar" yıllarıydı. Ecevit "Bilezik" formülünü ortaya attı. Biz Arapların parasını Batı'nın teknolojisi ile birleştirecek bilezik görevi üstlenecektik. Arapların petrol dolarlarını Türkiye üzerinden Batı'ya akıtacağımızı, dolarların bir kısmının Türkiye'de kalacağını sanıyorduk.

Buna Dr. Schwab da inandı ki, TÜSİAD'ın desteğine ve Türk işadamlarının katılımına güvenerek Şarık Tara'nın ilgisi ile İsviçre'nin Montrö kentinde 1976 Ekim ayında Batılı, Türk işadamları ile petrol krallarını bir araya getirmek için uluslararası ilk büyük organizasyonunu düzenledi. Bu toplantıya ben de katıldım. Montrö kentinde, tarihi Mondros Antlaşmasının ya-

pıldığı ünlü Lozan Palas Oteli, bu toplantı için özellikle seçilmişti. Toplantı Lozan Palas Oteli'nde İnönü'nün anlaşmayı imzaladığı salonda yapıldı. Çok sayıda TÜSİAD üyesi, az sayıda Arap işadamı, yüksek bir katılım ücreti ödeyerek bu toplantıları izledi. Bu toplantının düzenlenmesine ve katılımın güçlü olmasına da TÜSİAD doğrudan ve dolaylı destek verdi. Dr. Schwab, bu toplantılardaki yardımları nedeniyle Şarık Tara ile dostluğunu pekiştirdi. Şarık Tara'da Dr. Schwab'ı Enka Holding'in yönetim kuruluna aldı. Yıllarca Enka Holding'de yönetim kurulu üyesi olarak görevlendirdi.

Sevk ve idare konusunun modasının geçmekte olduğunu, uluslararası toplantıların ilgi gördüğünü fark eden Dr. Schwab, şirketinin adını, statüsünü değiştirdi. World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu) yaptı. Ve kurslar düzenleyecek yerde, uluslararası toplantılar düzenlemeye başladı. Dr. Schwab'ın, Dünya Ekonomik Forumu şemsiyesiyle yılda bir defa, Ocak ayının sonunda, Şubat ayının başında İsviçre'nin Davos kentinde düzenlediği "prestij toplantıları" kısa sürede kurumsallaştı. Değişik ülkelerin önde gelen politikacıları, işadamları, akademisyenleri, gazetecileri toplantılara katılmaya başladı. Şarık Tara her zamanki yaratıcılığıyla "Türkiye ile Yunanistan'ın arasının en gergin olduğu dönemde" Türk ve Yunan başbakanlarını, Davos toplantısına davet ettirdi. İki ülkenin politikacıları bu resmi olmayan toplantı vesilesiyle buluştu. Bu toplantının başarısı Davos'un ününün artmasına, uluslararası bir platform haline gelmesine yol açtı.

— TÜSİAD Avrupa Birliği'ne karşı mıydı?

— Olur mu efendim? TÜSİAD, kuruluşundan itibaren Avrupa Birliği'ne tam üyelik için çaba gösterdi. Bu konudaki çalışmaları ben başlattım, yürüttüm ama arkamda Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı ve Feyyaz Berker'in desteği vardı. Bu çaba, Türkiye'de kamuoyuna, politikacılara, iktidar partilerine, hükümetlere Avrupa Birliği'nin Türkiye için yararlarını ve önemini anlatmak, Avrupa Birliği sorumlularına Türkiye'nin tam üyeliğinin zorunluluğunu anlatmak şeklinde üç ayrı platformda sürdürüldü.

TÜSİAD'ın ilk kapsamlı çalışması, benim düzenlediğim zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Türkiye'nin ortaklığının on yılı nedeniyle yapılan bir dizi toplantıdır. Toplantıda Türkiye'nin AET'ye katılmasını zorunlu kılan nedenler, topluluğa müracaatımız, ortaklığımızın on yılındaki gelişmeler, AET'nin geleceği ve Türkiye'nin yeri, geçiş dönemi koşulları ve alınması gereken tedbirler gibi konular ele alındı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1975 yılında TÜSİAD üyesi sanayicileri ve işadamları heyetini Brüksel'e davet etti. Benim de katıldığım bu gezide, AET - Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler konusunda heyete bilgi verildi. TÜSİAD Genel Sekreteri olarak bu geziden önce AET - Türkiye ilişkilerindeki sorunları derleyen İngilizce bir çalışma hazırlamıştım. Bu çalışmada tam üyeliğin en kısa zamanda gerçekleşmesi zorunluluğu belirtiliyordu. Temas sonuçları da bir rapor haline getirildi. 1975 yılında AET çevreleri Türkiye'ye yakınlık gösteriyor, Türkiye'nin üyeliği konusunda Türkiye'deki direnişi kırmaya çalışıyordu.

AET Ankara Enformasyon Bürosu'nun davetlisi olarak 15-16 Aralık 1975 tarihlerinde Brüksel'de AET yetkililerinden M. Emil Noel, Camille Becker, K. H. Zachman, M. A. Wilkinson, Mugnezza, Sovartini, Capporalle ile görüştüm. Görüşmelerdeki izlenimlerim TÜSİAD yayını olarak üyelere dağıtıldı. Şubat ayında İzmir'de Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın, Sanayi Odaları'nın, İktisadi Kalkınma Vakfı'nın (İKV) katılımıyla bir toplantı düzenlenmesini sağladım. Mart ayında Divan Oteli'nde AET ve İKV temsilcilerinin katıldıkları toplantıda tam üyelik konusu ele alındı. Nisan ayında Odakule'de yapılan TÜSİAD - İKV - İstanbul Sanayi Odası Ortak Toplantısı'nda TBMM, AET Grubu üyesi parlamenterlere, AET konusunda TÜSİAD'ın çalışmalarını anlattım. Ekim ayında Divan Oteli'nde yapılan ve AET ile İKV temsilcilerinin katıldığı toplantıda tam üyelik için yapılması gerekenler tartışıldı.

1977 yılında Temmuz ayında TÜSİAD genel sekreteri olarak Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği ile AET Ankara Enformasyon Bürosu olarak ortaklaşa düzenlediğimiz bir program çerçevesinde, değişik basın ve yayın organlarından 17 ga-

zeteci ile dört TÜSİAD üyesi ve üç TÜSİAD Yönetim Kurulu üyesini, Brüksel'de AET yetkilileriyle bir araya getirdik. Bu toplantılarda AET temsilcileri, Türkiye'nin tam üyelik için bir an önce başvuru yapmasının önemini anlattı. O günün şartlarında AET yetkilileri, Türkiye'nin başvurması halinde tam üyeliğe kabul edilebileceğini belirtiyordu.

— Öyleyse o yıllarda hiç de bugünkü gibi değil tutumları, Türkiye'yi istiyorlar Avrupa'ya.

— 1978 yılında TÜSİAD tam üyelik için başvuru yapılmasını, kamuoyuna, hükümete, politikacılara anlatabilmek ve AET çevrelerinin ilgisini sıcak tutabilmek için dört rapor yayımladı. 1980 yılının Nisan ayında TÜSİAD'a Brüksel'den gelen bir davet üzerine TÜSİAD üyelerinden kurulu bir heyet Brüksel'e gitti. Heyet üyeleri AET genel sekreterinden, genel müdür yardımcılarına, kısım başkanlarına ve uzmanlara kadar her kademeden yetkililerle görüşüldü. AET Genel Sekreteri Emile Noel'e Türkiye – AET ilişkileri konusunda TÜSİAD'ın görüşlerini kapsayan ve Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasını savunan bir mektup verildi. Bu mektup Türk basınında geniş biçimde yer aldı. AET'nin Avrupa Birliği'ne dönüşmesinden sonra da, TÜSİAD, tam üyeliğin en kısa sürede gerçekleşmesini savunmayı sürdürdü. Üyelik şartları tartışılmaya başlamıştı ki, 1980 yılında ordu yönetime el koydu. İlişkiler dondu. Fırsatı kaçırdık. Çabalarımız boşa gitti.

— Öyle görünüyor ki, TÜSİAD'ı TÜSİAD yapan ne varsa, kuruluşunu izleyen ilk on yıllık süreçte oluşturulmuş. Mevcut algının tersine çevrilmesi, derneğin kurumsal bir kimlik kazanması, basınla ilişkileri, hem bir haber kaynağı hem de reklamveren olarak belli sistematiklere uygun ve bağlı hale getirilmesi gibi, bugün de iyi işleyen pek çok mekanizma o dönemde kurulmuş. TÜSİAD'a ilişkin bir temel eleştiri, "Zenginler Kulübü" olduğu yönündedir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

— TÜSİAD'ın misyonu, "Demokratik parlamenter sistem içinde, serbest piyasa ekonomisi şartlarında, iç ve dış rekabete açık,

ekonomik boyutta üretim gerçekleştirmek için gerekli şartların oluşması doğrultusunda, alternatif politika önerileri, görüşleri ortaya koymak, yardımcı çalışmalar, araştırmalar yürütmek, karar ve uygulama mevkiinde olanlara yardım etmek, kamuoyu oluşturmak, büyük sermayenin sözcülüğünü yapmaktır. TÜSİAD, gönüllü bir özel sektör örgütü olmanın yanı sıra ekonomik büyüklükteki (ölçek ekonomisindeki) kuruluşların sermaye temsilcilerini bir araya getirir. Bu bakımdan büyük sermayenin örgütüdür. Diğer deyişle "Zenginler Kulübü"dür. TÜSİAD'ın büyük sermayenin temsilcilerini bir araya getirmesi, zenginler kulübü olması utanıp sakınılacak, saklanacak bir şey değildir. Çünkü bu tip müteşebbisler, "ölçek ekonomisinde" üretim çizgisini aşan, ülkenin seçkin müteşebbisleridir. Önemli ölçüde yatırım yapan, iç ve dış rekabete açık üretim gerçekleştiren, belli bir istihdam yaratan ve de vergilerini ödeyen işadamlarıdır. Normal olarak, TÜSİAD'da "ölçek ekonomisinin altındaki küçük işletmelerin" temsilcilerinin yer almaması gerekir. Yine normal olarak, ölçek ekonomisindeki kuruluşlarda sermaye temsilcisi niteliğini taşımayan "profesyonellerin" TÜSİAD'a üye olmaması gerekir.

— *Fakat bu durum zaman içinde değişmedi mi?*

— TÜSİAD'ın üyelik politikası zamanla değişti. Ölçek ekonomisi çizgisinin altında kalan kuruluş temsilcileri, profesyonel yöneticiler, hatta kamu kesiminden yöneticiler TÜSİAD'a üye kabul edildi. Bu bir "üyelik politikası tercihidir." Fakat bu tercih sonucunda ortaya çıkan üyelik yapısında; gerçek anlamda "ölçek ekonomisindeki" büyük üretim kuruluşlarının sermaye sahipleri azınlığa düşer. Ölçek ekonomisindeki büyük üretim kuruluşlarının sermaye sahipleri, TÜSİAD'da "bizzat temsilde azınlıkta kaldıklarını" görünce, aile mensuplarının ve profesyonel yöneticilerinin üyeliği için yeşil ışık yakarlar. Büyük sermaye gruplarının hâkim ortakları, önde gelen sanayiciler ve işadamları "bizzat" TÜSİAD'la ilgilenmez olur. Onları genç aile fertleri ile profesyonel yöneticileri temsil etmeye başlar. Ölçek ekonomisi çizgisinin altında kalan işletmelerin sahipleri ve değişik ölçeklerde

işletmelerde profesyonel yönetici olarak çalışan üyelerin sayıları TÜSİAD'da çoğunluk teşkil eder hale gelir. Üye sayısı artınca ve TÜSİAD şemsiyesi altında farklı ölçekli kuruluşların sermayedarları, yöneticileri bir araya gelince de ilgi dağılır. Tamamı sadece ölçek ekonomisinin üzerinde bulunan az sayıdaki kuruluşun sermaye sahipleri ve temsilcileri olan TÜSİAD üyeleri sık sık bir araya gelip ortak politikalar oluşturur, görüş ve temennilerini ortaya koyarken, üye sayısının artması ve ilgi gruplarının dağılması sonucunda, tüm üyeler yılda bir kere genel kurul toplantısında "formalite icabı" bir araya gelir olurlar. Yıl içinde düzenlenen sınırlı sayıdaki istişare toplantıları, büyük sermayenin gerçek sorunlarının açıklıkla tartışılmasına imkân vermeyecek biçim alır.

— Büyük sermaye grupları neden diğer meslek kuruluşlarına ilgi göstermiyor?

— Değişik nedenlerle kanuni (zorunlu üyeliğe dayalı) özel sektör örgütleri ve tepe kuruluşları "büyük sermayeyi" temsil edemez haldedir. Hatta "büyük sanayi"ye, ölçek ekonomisinin üzerine çıkan kuruluşlara ve bunların sahip ve yöneticilerine karşı politikalar içindedirler. Bu nedenle kanuni kuruluşlar, ölçek ekonomisindeki üretim birimlerinin sorunlarını, gelişmelerini, durumlarını yansıtamamakta, bu alandaki gelişmeleri yeterince izlememektedir. O halde, Türkiye'de ölçek ekonomisindeki üretim birimlerinin durumlarını izleyecek, duyuracak bir gönüllü örgüte ihtiyaç vardır. İşte o örgüt de TÜSİAD'dır. Bütün bu nedenlerledir ki, TÜSİAD'ın "misyonundaki ağırlık noktası" büyük sanayinin temsilcisi olmak, büyük sanayide olan biteni duyurmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

— Üye sayısının artması neden istenmiyor?

— Üye sayısı artınca önce ölçek ekonomisinden küçüğe doğru bir yayılma olur. Daha sonra birlik, bütünlük zedelenir. Oy çoğunluğu hâkimiyeti başlar. TÜSİAD bünyesinde ölçek ekonomisin altındaki kurum ve kuruluşlar ve bunların temsilcileri ile profesyonel yöneticiler çoğunluğa sahip olurlarsa, doğal olarak bir

"dernek statüsü içinde" yönetime katılırlar ve giderek yönetime hâkim olurlar. TÜSİAD'ın özelliği kaybolur. O zaman TÜSİAD'ın diğer kanuni meslek kuruluşlarından hiçbir farkı kalmaz. TÜSİAD, Türkiye'nin ölçek ekonomisi sınırının üzerine çıkmış, uluslararası ölçülere ulaşmış üretim birimlerinin, sermaye gruplarının temsilcisi olma özelliğini kaybeder. TÜSİAD'ın belli bir üretim rakamının altında kalan işletmelerin temsilcilerine kapısını kapaması gerekir.

— *TÜSİAD'dan ayrılışınız nasıl oldu?*

— TÜSİAD'da o yılların imkânları çerçevesinde küçük bir kadroyla hizmet veriyorduk. TÜSİAD'ı farklı ve ilgi çeken araştırma, yayın ve faaliyetlerle "marka" haline, ilgi odağı haline getirmiştik. Ben kendimi devamlı tekrarlar hale gelmekten korkuyordum. Bu durumda klasik bir "Kâtib-i Umumi" olacaktım. Vakit varken kendime TÜSİAD dışında bir iş bulmanın yararına inanmaya başlamıştım. TÜSİAD'dan Başkan Feyyaz Berker ile birlikte ayrılmaya karar verdim. Feyyaz Berker'den sonra başkan olması kararlaştırılan Ali Koçman, bu ayrılışı kendisiyle çalışmak istemememe bağladı. Divan Oteli lokantasında beni yemeğe davet etti. Kendi döneminde de genel sekreterlik görevini sürdürmemi istedi. Ailece iyi ilişkilerimiz vardı. Karımı tanır, kızımı bilirdi. Kendisiyle birlikte çalışmayı sürdürürsem kızımın ileride yurtdışında yapacağı eğitimin giderlerine katılacağını, hatta bu amaçla onun hesabına her ay belli miktarda Alman markı ekleyeceğini söyledi. Tekrar ediyorum, ben TÜSİAD'dan Ali Koçman başkan olacak diye değil, daha uzun kalırsam "Kıdemli Kâtib-i Umumi" durumuna düşeceğim için ayrılmaya karar vermiştim. Yapabileceğim katkıları yaptığıma inanıyor, benden sonra geleceklerin yenilik yapmasını istiyordum.

— *Açıkçası* Milliyet'*ten teklif aldığınız için ayrılmadınız.*

— *Milliyet* hikâyesine başlamadan bir ara bilgi vereyim. TÜSİAD'da çalışmak üzere İstanbul'a geldiğimde Abdi İpekçi'yle tanışıyorduk. İstanbul'a gidiş gelişlerimde tanışmıştık. Ankara'da bir konferans vesilesiyle bana gösterdiği yakınlık, bura-

ya geldiğimde de sürdü. İkide bir bana "Ben seni *Milliyet*'e almak istiyordum, sen TÜSİAD'a gittin" diyerek sitem ederdi. Ben aksini söylesem de her görüşünde bunu tekrarlardı. Abdi Bey'le bu yakınlığımız devam ederken Ercüment Karacan'la da tanışıyorduk. O sırada *Akis* dergisi kapanmıştı. İzmir'de Selçuk Yaşar, haftalık, sağcı bir dergi çıkartıyordu.* Başında Altemur Kılıç var.

Ben de bir yandan TÜSİAD'da daha önce sözünü ettiğim yayınlara başlamışım. Arada bir "Düşünenlerin Düşüncesi" köşesinde yazıyorum, ihtiyaç olduğunda Abdi Bey arayıp bir şeyler soruyor, bazen *Milliyet*'e gidip geliyorum. Böyle iyi bir ilişkimiz var. Bir gün "Güngör, eski *Akis* benzeri haftalık bir dergi çıkartalım. Ekonomi ağırlıklı olsun. Sen ekonomiyi biliyorsun. Bu işin sorumluluğunu üstlen" dedi. Ben bu teklifi ciddiye aldım ve Planlama'da çalışan, orada çalışıp kopmuş, İstanbul'a gelmiş arkadaşlarla, diğer gazetelerin ekonomi bölümlerinde yeni yeni çalışmaya başlamış çocuklarla konuştum. Fikir olgunlaşır hale geldi ve bir maket hazırlayıp Ercüment Karacan'a götürdük. O, böyle baktı, baktı "Valla bu güzel ama böyle bir dergi, bu namussuz Metin Toker'in işi" dedi. Ercüment Karacan çok küfürlü konuşurdu. "Siz hazırlamışsınız iyi güzel de bu b.ku anlatmayı en iyi Metin bilir" dedi. O sırada da Metin Toker *Hürriyet*'te. Öyleydi böyleydi derken bir gün Ankara'dan Emre Kongar geldi. "A, Güngör, bakıyorum dergi çıkartıyormuşsunuz *Milliyet*'te. Ben de bu kapitalistler ne zaman böyle bir dergi çıkartacak diye merak ediyordum" dedi. O böyle deyince kafam bulandı. Abdi İpekçi'ye gittim "Emre böyle diyor" diye.

— *Neden "Kapitalistler dergi çıkartıyor" dedi diye kafanız bulanıyor, anlamadım?*

— Biz hiç öyle kapitalistlerin dergisi filan diye düşünmedik ki.

---

* *Devir* dergisi (1954-1972).

Milliyet *gazetesinde "Düşünenlerin Düşüncesi" toplantısı. Güngör Uras, Ertuğrul Soysal, Prof. Besim Üstünel, Prof. Merih Celasun, Ali Gevgilili (1976).*

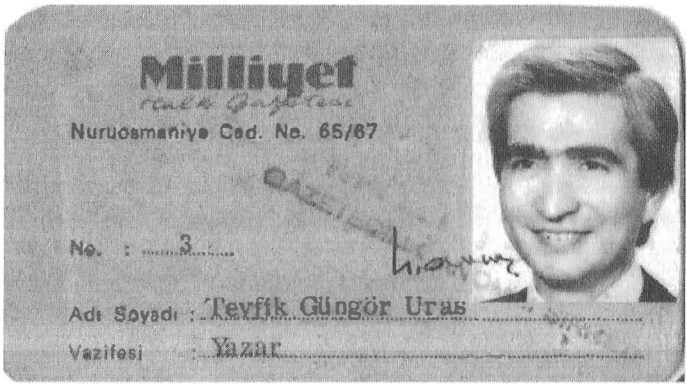
— *Ama siz zaten kapitalistlerin örgütü TÜSİAD'da genel sekreterlik yapmıyor musunuz?*

— O günkü yazılara filan bir bakın bakalım! Biz kapitalistlerin parasıyla solculuk yapıyorduk. O zamanki yazıların, yayınların hiçbirinde kapitalizme övgü kabilinden bir şey yoktur. Zaten o zamanki TÜSİAD'ın başarısı, bir sermaye sahipleri örgütü olmasına rağmen halkın tamamını, fakir kesimi ve işçi sendikalarını da destekler tavır almasındadır. Türkiye İşçi Partisi'nin de, Milliyetçi Hareket Partisi'nin de kabul ettiği ortak değerleri savunurdu. Ben zaten kapitalist bir derginin tutmayacağına inanıyordum. Abdi İpekçi de haklısın dedi. Ercüment Bey de böyle deyince bizim proje rafa kalktı. Ama *Milliyet*'le ilişkimiz devam etti.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Kısa Süren *Milliyet* Macerası

Bu fırtına içindeyken bir gün Ercüment Karacan Fransa'dan İstanbul'a döndü. "Güngör ne haber, ne yapıyorsun, durumun nasıl?" diye sormadan, "Güngör ben gazetenin yüzde 20'sini Aydın Doğan isminde bir işadamına sattım. İnan Kıraç bana tanıttı. Sen de tanı. Kendisine söyledim. Bugün Kalyon Oteli'nde öğle saatinde seninle tanışmaya geliyor" dedi.

Milliyet'*te işe başladığı gün Güngör Uras'a verilen kimlik kartı (1 Mart 1980).*

— Milliyet *hikâyeniz hemen TÜSİAD'dan sonra mı başlıyor?*
— Tekfen'de Feyyaz Berker'in ortağı olan Necati Akçağlılar, 1980 yılının Mart ayına doğru beni aradı. "Ercüment Karacan seninle konuşmak istiyor" dedi. Feyyaz Berker, Necati Akçağlılar, İnan Kıraç, Ercüment Karacan'ın yakın arkadaşlarıydı. *Milliyet*'te Ercüment Karacan'ın odasına girdim. Ercüment Karacan kendine güveni olan, insanlarla kısa ve açık konuşan, sözleri arasına bolca küfür sıkıştıran bir Galatasaraylıydı. "Güngör," dedi. "Abdi de seni sever, seni *Milliyet*'e almak isterdi. Abdi öldü. Ben Fransa'da yaşamak istiyorum. İstanbul beni sıkmaya başladı. Karar verdim. Sen *Milliyet*'te çalışacaksın. Benim yerime patron temsilcisi olacaksın. Gazetenin de başına geçeceksin. Yarın işe başla. Gel, yarın sabah benim masamda otur. Birinci sayfadan da imzalı yazın çıksın. Ali Gevgilili'nin yerinden başla... Ben yarın Fransa'ya gidiyorum. Sen 40 gün çalış. 40 gün sonra ben seni künyeye yerleştireceğim." Bunları söyledikten sonra beni dinlemeden zile bastı. "Bana Turan Aytül'ü çağırın" dedi. Turan Aytül, Abdi İpekçi öldüğünden beri *Milliyet*'i yayımlıyordu. Turan Aytül odaya girdi. Ben Ercüment Karacan'ın karşısında oturuyorum, Turan Aytül ayakta... "Bak Güngör," dedi. "Bu herif pisliğin biridir. Bunun ağzına... Başka türlü bu gazeteye hâkim olamazsın. Bu Abdi'yi deli etti. Bir gün gazeteyi çıkarmayacağım dedi. Abdi'yi parkta kanepede otururken buldum. Gazete çıkmazsa ben intihar ederim, diyordu." Ben şaşırmış durumdayım... Bu abartılı ve beklemediğim iş teklifine şaşıracağım, ama daha sonraki konuşma ile ipin koptuğunu fark ediyorum. Turan Aytül'ü tanıyorum. Kişiliğini, ilişkilerini biliyorum. Unvanı "Deli Turan." Böyle bir "selamün aleyküm-aleyküm selam"dan sonra Turan Aytül ile aynı çatı altında nasıl yaşarım? Daha doğrusu o beni yaşatır mı?

— *Hemen evet dediniz mi?*

— Her neyse... Ben iş teklifini kabul ettim. Ama daha başta Ercüment Karacan'ın dediklerini yapmamakla iki hata yaptım. Odasında, masasında oturmadım. Aynı katta danışmanı Filiz Ofluoğlu'nun odasına, TÜSİAD'daki oval masamı taşıtarak yerleştim. Ali Gevgilili'nin yerine ilk sayfadan imzalı yazı yazmak istemedim. Ekonomi sayfasında imzasız yazılarım yayımlanıyordu. Ve de daha ilk günden Turan Aytül ve çevresi beni "yemeye" başladı. Filiz Ofluoğlu resmen ayrılmış, ama sık sık *Milliyet*'e uğruyor. Gelişmeleri Ercüment Karacan'a iletiyor. Ben yalnızım... Yalnız... Baktım olacak gibi değil... Bir gün gazete yayımlanmaz, benden bilirler diyerek, mutfağa inmeye karar verdim. Meğer en büyük tepkiyi bunu yapmakla toplamışım. Önce Haber Merkezi'nde, haber masasına oturdum. O masaya Doğan Heper'den başkası oturamazmış. Haberlerin nasıl ayıklandığını, gazeteye nasıl girdiğini öğrendim. En alttaki baskı tesislerindeki ustabaşı ve ustalarla dost oldum. Kısa sürede kendime güvenim geldi. Turan Aytül "Ben gazeteyi çıkarmıyorum" dese bile şöyle böyle ben bu gazetenin içini doldurur, baskısını da yaptırırım diye düşünüyorum.

— *Patron Ercüment Karacan hiç sormuyor mu vaziyet nasıl diye?*

— Bu fırtına içindeyken bir gün Ercüment Karacan Fransa'dan İstanbul'a döndü. "Güngör ne haber, ne yapıyorsun, durumun nasıl?" diye sormadan, "Güngör ben gazetenin yüzde 20'sini Aydın Doğan isminde bir işadamına sattım. İnan Kıraç bana tanıttı. Sen de tanı. Kendisine söyledim. Bugün Kalyon Oteli'nde öğle saatinde seninle tanışmaya geliyor" dedi. Kalyon Oteli'ne gittim, Aydın Doğan ile tanıştım. Yemek yedik. Yemekten sonra beni Sirkeci'deki Kelkit İşhanı'ndaki yazıhanesine götürdü. Kahve ikram etti. "Belli bir birikimim vardı. Ne yapayım diye düşünüyordum. İnan Kıraç, *Milliyet*'e yatırım yap dedi. Ben eskiden beri gazeteciliğe meraklıyım. Gazetecilik itibarlı bir meslek. Otomobil ticaretinden gazeteciliğe geçmek bir anlamda sınıf atlamaktır" gibi şeyler söyledi. Kısa süre sonra Aydın Doğan'ın sermaye payını artırdığını ve nihayet *Milliyet*'in tamamını satın aldığını duyduk.

— Aydın Bey basın sektörüne nasıl girdi? Bu konuda değişik söylentiler vardır.

— Söylentilere bakılırsa, Aydın Bey'i basına Vehbi Koç sokmuştur. Ama bunun gerçekle ilgisi yoktur. Ben TÜSİAD'dan ayrılarak *Milliyet*'e geçerken Vehbi Koç'a akıl sormaya gittim. Vehbi Bey'e Ercüment Karacan ile konuşmamızı aktardım. Daha sonra olanları da izliyordu Vehbi Bey. Aydın Doğan *Milliyet*'in hisselerini aldığında, "Nasıl tanıştınız, nasıl biri?" diye sordu. "Sizin daha iyi bilmeniz lazım" dediğimde "Ben tanımıyorum" dedi. Ona inanmıyordum. Fakat sonra gördüm ki, Vehbi Bey, "Aydın Doğan'ı daha sonra, evine yemeğe davet ettiğinde tanıdı. Aydın Doğan'ın en yakın dostu İnan Kıraç'tı. Koç'ta, Otomotiv Grubu'nun başında İnan Kıraç vardı. Aydın Bey'i destekleyen de İnan Bey'di. Aydın Doğan gazetenin satılacağını İnan Bey'den duydu. İnan Bey, Ercüment Bey'in çok iyi arkadaşıydı. Galatasaraylıydı ve aile olarak da iyi ilişkileri vardı. Aydın Bey gazetenin satılacağını duyunca "Ben alayım abi" demiş. Hatta o sıralarda Aydın Bey'in açıklamaları vardır, başka yerlerde de çıktı, "Ben kulvar değiştirmek, yaşam şeklimi değiştirmek istiyordum. Basının önemine inanıyordum. Onun için yatırım olsun diye basına girdim" diyordu. Bazıları nasıl Aydın Doğan, Vehbi Koç'un parasıyla basına girdi diyorsa, bazıları da İnan Kıraç'ın parasıyla girdi derler. İlk günlerde Aydın Doğan ile yakın ilişkim vardı. Aydın Doğan bir gün "Güngör, herkes İnan Kıraç'ı ortağım diye biliyor. Halbuki adamın beş kuruş ortaklığı yok. İstersen bir hisse senedi verelim de hiç olmazsa o da gerçekten 'Ben de *Milliyet*'in ortağıyım' desin" dedi. Aydın Doğan *Milliyet*'i İnan Bey'in desteğiyle almıştır ama onun parasıyla almamıştır.

— Aydın Doğan Milliyet'*e ne zaman taşındı?*

— *Milliyet*'in tamamına sahip olmadan önceki günlerden birinde Aydın Doğan *Milliyet*'teki odama geldi. "Ben de senin odanın yanındaki odaya bir masa attıracağım. Arada sırada gazeteye geleceğim" dedi. Ve öğleden sonraları gelmeye başladı. Tabii ki o gelmeye başlayınca, *Milliyet* çalışanları odasının önünde kuyruklar oluşturur oldu. O yıllar biz Bebek'te oturuyoruz. Aydın Doğan'lar Arnavutköy'de yol üzerinde. Akşamları genelde Aydın Doğan ile

birlikte *Milliyet*'ten ayrılmaya başladım. Onu evinin önünde bırakıyor, aynı caddenin biraz ilerisindeki evimize gidiyordum.

Bir gün Aydın Doğan, "Güngör, *Milliyet*'in tamamını satın almak için Ercüment Karacan ile el sıkıştık. Bu akşam onu eve yemeğe davet ettim. Sen de karını al gel" dedi. Aydın Doğan'ların Arnavutköy'de yol üzerindeki apartmanda bulunan dairelerine gittik. Sema Doğan bir ev sofrası hazırlamıştı. Her zamanki gibi çok zarif ve misafirperverdi. Kızları henüz küçüktü ve etrafta dolaşıyordu. Biz beş kişi masanın etrafına sıralandık. Ercüment Karacan mutat olarak pek havalıydı. Tiril tiril ipek gömleğinin açık göğsünden altın kolyesi görünüyordu. Yemek yenildi. Hayırlı olsun denildi. Ercüment Karacan yemek sonunda "Güngör, ben artık Fransa'da yaşayacağım. Senin tanıdıkların bol. Benim Arnavutköy'deki köşkü de birine sat" dedi. Aydın Doğan, "Abi, istersen onu da ben alayım" diyerek talip oldu.

— *Aydın Doğan* Milliyet*'e sahip olduktan sonra ilişkiniz nasıl gelişti?*

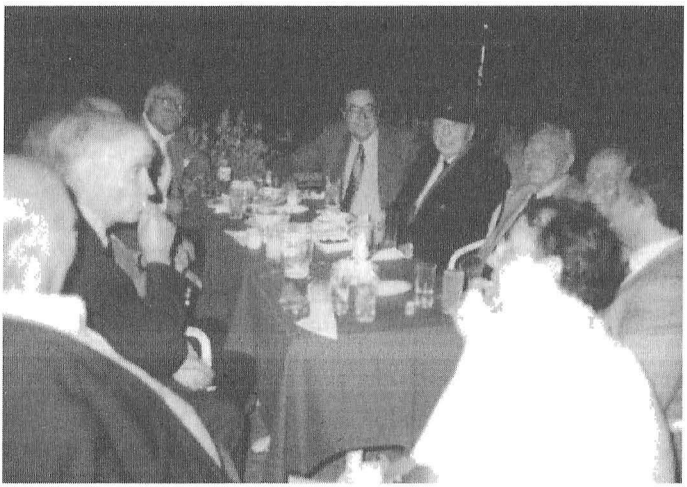
— Aydın Doğan benim *Milliyet*'te nasıl işe başladığımı, Ercüment Karacan ile konuşmalarımı biliyor, ama bambaşka bir durum, bambaşka bir hava var. Önüne gelen Aydın Doğan'a akıl veriyor, önüne gelen bir yana çekiyor. O günler *Milliyet,* "gayya kuyusu" derler ya, işte o biçim... Bu arada anladığım kadarıyla çok kişi beni "gammazlıyor." Akşamları aynı otomobilde eve dönerken Aydın Bey beni uyarıyor: "Bugün filan geldi... Sen ona şunu demişsin... Filan dedi ki... Sen şöyle yapmışsın..."

Kısa sürede anladım ki, benim *Milliyet*'te yaşama şansım yok. Aydın Doğan henüz yeni patron olduğundan, Ercüment Karacan'ın benim için düşündüğü görev ve sorumlulukları bana verebilecek durumda değil. Verse de arkamda duracak durumda değil. Aydın Bey'e "İzin veriniz, ben kendime bir başka iş bulayım" dedim. Aydın Doğan "*Milliyet*'te kal. Ben işi öğrenmeye çalışıyorum. Bu karışıklık uzun sürmez. Hemen pes etme" dedi. Daha sonra da "Grupta kal. Başka işlerim var. Bir süre o işlerde çalışırsın. *Milliyet* oturunca gene buraya gelirsin" diye ekledi. Ama ben *Milliyet*'ten ümidimi kesmiştim. Güzellikle ayrıldım.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İstanbul'da Turgut Özal ile Kesişen Yollar

Meğerse Demirel, Turgut Özal'a Merkez Bankası başkanlığını önermiş. Meğerse Turgut Özal'ın kararnamesi hazırlanmış. Meğerse Turgut Özal başkan olarak gideceği yere beni de başkan yardımcısı olarak götürmeye niyetlenmiş... Meğerse bir akşam önceki telefon "Ben başkan oluyorum. Sen de başkan yardımcılıklarından birine gel" telefonuymuş...

Bebek Oteli'nin barında bir "Salı toplantısı." Güngör Uras, Feyyaz Tokar, Mehmet Barlas, Vehbi Koç, Dr. Gürbüz Barlas, Selim Barlas.

— Siz İstanbul'dasınız. Eski müsteşarımız da İstanbul'da. Özal'la ilişkileriniz nasıldı o sırada?

— Turgut Özal ile İstanbul'daki ilişkilerimizde iyi dönemlerimiz de, kötü dönemlerimiz de oldu.

— Bir iyi, bir kötü. Önce iyiyi anlatın.

— Biz 1974 yılında İstanbul'a göç ettiğimizde Turgut Özal, Sabancı Topluluğu'nda çalışıyordu. Sabancı Holding o zamanlar Salıpazarı'nda kiralık bir binada faaliyet gösteriyordu. Turgut Özal'a, Yeniköy'de Vehbi Koç'un da oturduğu, yol üzerindeki Tugay Apartmanı'nda kiralık bir daire tutulmuştu. Turgut Bey'in Sabancı Topluluğu'ndaki huzursuz dönemine rastladım. Çay içmeye uğradığımda hayatından şikâyet ediyordu. Bir ziyaretimde, Balmumcu ile Ortaköy arasında satılık bir ev bulduklarını, Semra Hanım ile görmeye gideceklerini söyledi. Birlikte gittik. Hatırlıyorum, ev 2 milyon liraya satılıyordu. Almaya karar verdiler. "Sakıp Bey'den 1 milyon lira avans istedim. Üstünü ben tamamlarım" diyordu. Ertesi gün gene ziyaretine gittim. O sırada odacı bir zarf getirdi. Açtı. İçinden 500 bin liralık bir çek çıktı. Çok üzüldü. "Sakıp Bey bunu bana yapmamalıydı" dedi. O ev alındı mı, alınmadı mı bilmiyorum, ama bir süre sonra Sabancı'dan ayrıldı. Yeniköy'de Sabancılar'ın kiraladığı evden çıktı. Yeniköy'de, bizim evimize yakın kooperatif evinde oturmaya başladı. O dönem çok yakın ilişkilerimiz oldu. Bu sıcak ilişki benim *Milliyet*'den ayrılmam ve Sabancı'nın teklifini kabul etmemle soğudu. Bana "Beni çok kırdılar. Sabancılar'ın teklifini sakın kabul etme" diye ısrarcı oldu. "Sabancılar'ın teklifini kabul etme" diyordu da, ne yapmam gerektiğini söylemiyordu.

Turgut Özal'ın ilginç bir özelliği vardı. Birlikte çalıştıkları arasından bazılarını çok korurdu. Planlama'da böyle oldu. İstan-

bul'da işi olduğu zaman da, olmadığı zaman da böyle oldu. Koruduklarına iyi işler bulur, onlara iyi para ödenmesi için ısrarcı olurdu. Dikkat edilirse bu alışkanlığını politikada da sürdürdü. Aynı kişileri politikada, bürokraside himaye etti. Bu seçimi neye göre yapardı anlayamadım. Ama ben bunlardan biri olmadım. Bir defa neredeyse oluyordum, olamadım...

— *Nasıl oluyordunuz?*

— Anlatayım: Turgut Özal DPT müsteşarıyken birlikte çalıştığı kimselerle "vatan kurtarmayı" pek severdi. Boş vakitlerde çalışanlarla bir araya gelir "fikir cimnastiği" yapardı. Ben de bu tip sohbetlerde "Ben Merkez Bankası başkanı olsam, şunu yaparım, bunu yaparım... Kimseyi dinlemem... Üç gün başkanlık yapayım, asayım, keseyim... Sonra beni atsınlar" diyerek konuşup dururdum...

Sonra söylediklerime kendim de inanmaya başladım. 1974 yılında DPT'den ayrılıp, İstanbul'a göç ettikten sonra "Ankara'ya döner misin?" diye soranlara "Sadece bir şey için dönerim, Merkez Bankası başkanı olursam..." derdim. Turgut Özal DPT müsteşarlığı'ndan ayrıldıktan sonra ABD'de, Washington'da Dünya Bankası'nda çalıştı. Türkiye'ye döndü. Sabancı Holding'e genel koordinatör oldu. 14 Temmuz 1975 tarihinde genel koordinatörlük'ten ayrıldı. Turgut Özal ABD'den dönerken, Zeki Aytaç vasıtasıyla Ara Kuyumcuyan ile tanışmıştı. Sabancı Holding'de genel koordinatörlük görevi yanında Ara Kuyumcuyan'ın Çelik Endüstrisi Şirketi'nde de ortaklık tesis etmişti. Bu ortaklık 1978 yılına kadar devam etti. Kâğıthane'de Demir Döküm Fabrikası'nın yanındaki Çelik Endüstrisi Şirketi'nin tesislerini kullanarak, rulo saçları düzeltip sac levha şeklinde sattı. O yıllar düz levha kıtlığı vardı. Sanayiciler için rulo levha ithali mümkündü. Çelik Endüstrisi Şirketi, ithali mümkün rulo levhaları, tesislerinde kesip kesip düz levha haline getirip satarak çok para kazandı. Turgut Özal bu şirketi temsilen MESS'e üye oldu. Sonra MESS'e başkan seçildi. Ama bu işler Turgut Özal'ı manen doyurmuyordu. Onun aklı fikri "vatan kurtarmakta"ydı.

TÜSİAD'ın başlattığı çalışmalar o sıralarda büyük ilgi görüyordu. TÜSİAD'da, DPT çalışmalarına benzer çalışmalar yapılıyordu. Konjonktür raporları hazırlanıyor, alternatif bütçe dengeleri kuruluyor, ekonomi politikalarıyla ilgili öneriler geliştiriliyordu. Turgut Özal bu çalışmalara büyük ilgi gösterirdi. Raporların ne durumda olduğunu izler, çalışmalar baskıya hazır hale geldiğinde, TÜSİAD'a uğrar, masanın başına geçer, çalışmaları okur, "Şurası olmuş, burası yanlış, şöyle yapın, böyle yapın" diye tartışır, sonra da "Ne oldu, söylediklerimi düzelttiniz mi, yaptınız mı, ettiniz mi?" diyerek izlemeyi sürdürürdü. Genelde akşamları saat 22.00 – 23.00 arasında telefonla arar, o günün olaylarını tartışırdı. Tartışmalar, "Ah biz olsak şöyle yapardık, böyle yapardık..." şeklindeki fikir "cimnastiği"ydi. Olaylara yön verememenin, olaylara yön veren kadronun dışında kalmanın üzüntüsünü yaşıyordu. 20 Temmuz 1977 tarihinde AP, MSP ve MHP İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti konusunda anlaştı. Bir süre sonra, akşamın geç saatlerinde evdeyken, yine telefonumuz çaldı. Arayan Turgut Özal'dı. Yine günün olaylarıyla ilgili konuştu. Sonra "Güngör," dedi, "Sen İstanbul'da özel sektörde çalışacak adam değilsin. Sen Ankara'ya dönmelisin. Bak üç yıldır İstanbul'dasın... Ne oldu? Kendin yazıp, kendin okuyorsun. Halbuki Ankara'da icraat yaparsın, icraat... Bırak bu İstanbul'u, dön Ankara'ya..."

Ben, "Döneyim de, nereye döneyim Turgut Bey?" diye sordum. Pat diye "Merkez Bankası başkan yardımcısı ol" dedi. Hemen direndim. "Aman Turgut Bey... Biliyorsunuz, ben eskiden beri kendi kendime gelin güvey olurum, 'Ankara'ya dönsem dönsem sadece Merkez Bankası başkanı olurum' diye konuşurum. Ben başkan yardımcılığı için dönmem."

Turgut Bey ısrarlı: "Yahu ne biçim adamsın? İnsan yapacağı iş için makam mı seçer? Sen başkan yardımcısı olarak da istediğini yaparsın. Yıllardır konuşmuyor muydun 'En yetkili ve etkili yer Merkez Bankası'dır' diye? İşte dön Ankara'ya, başkan yardımcısı ol..." Ben ise direniyorum. "Turgut Bey, durup dururken hayallerimden geri adım mı atayım?" Olan bir şey yok. Mesela dedik... Ben de mesela başkan olacağım diye tutturmuştum...

Bu şekilde konuşmalar devam etti. Sonunda Turgut Özal "Amaaaan! Sen de ne dik kafalı adamsın... Seninle uğraşılmaz!" diyerek telefonu kapattı. Olanları karıma anlattım. "Gereksiz yere tartışıyorsunuz. Gereksiz yere Turgut Bey'e karşı geliyorsun. He deseydin ne fark ederdi?" diyerek bana kızdı. Ertesi sabah apartmanın kapıcısı gazeteyi getirdi. Karım benden önce gazeteyi kaptı. Birinci sayfaya göz gezdirirken, "Tüühhh! Gördün mü olanı? Merkez Bankası başkanlığını kaçırdın" diyerek gülmeye başladı. Gazeteyi karımın elinden çekip aldım. Turgut Özal'ın bir resmi ve altında iri harflerle, Demirel'in Turgut Özal'ın Merkez Bankası başkanlığı için kararnamesini hazırladığına dair bir haber vardı.

Meğerse Demirel, Turgut Özal'a Merkez Bankası başkanlığı'nı önermiş. Meğerse Turgut Özal'ın kararnamesi hazırlanmış. Meğerse Turgut Özal da başkan olarak gideceği yere beni de başkan yardımcısı olarak götürmeye niyetlenmiş... Meğerse bir akşam önceki telefon "Ben Başkan oluyorum. Sen de başkan yardımcılıklarından birine gel" telefonuymuş... Ben bir çuval inciri berbat etmişim... Turgut Özal'ın yerine göz dikmek gibi bir gaflette bulunmuşum...

Ben Merkez Bankası başkanı olamadım ama Turgut Özal da olamadı. Çünkü Demirel'in hazırlattığı kararnameyi Necmettin Erbakan imzalamadı. Halbuki Turgut Özal, MSP'den İzmir milletvekili adayı olacak kadar Necmettin Erbakan'a yakındı.

— Özal'la aranız nasıl bozuldu?

— 1980 yılının Haziran ayında *Milliyet* gazetesinden ayrıldım. Sabancı Topluluğu'nda Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanı olarak çalışmaya başladım.

— 12 Eylül darbesi sırasında Aksigorta'da çalışıyordunuz yani.

— Evet. 7 Kasım 1980 Cuma akşamı evde telefon çaldı. Telefonun karşı ucunda bir yüzbaşı, adını söyledi. "Ankara'dan Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği'nden arıyoruz. Haydar Saltık Paşa'mın yardımcısı Işık Amiralim görüşecekler" dedi. Şaşırdım. Ne olduğunu anlayamadım. Amiral Işık Biren, pazar sabahı An-

kara'ya gelip gelemeyeceğimi sordu. Neden Ankara'ya gelmem emrediliyor, soramadım. Sadece "Emredersiniz" dedim.

Pazar sabahı Esenboğa Havaalanı'nda denizci üniformalı bir yaver ve bir askeri araç beni bekliyordu. Beni TBMM'de Amiral Biren'in odasına götürdüler. Odada tanımadığım bazı subaylar da vardı. Daha sonra bunlardan birinin Albay Hüsnü Küçükahmet olduğunu öğrendim. Oturur oturmaz neden çağrıldığımı kısaca anlattılar:

"Özal'ın ekonomi politikaları beğenilmiyor. Bunlara alternatif bir politika geliştirmek gerekir. DPT fonksiyonunu yerine getirmiyor, onun yerine yeni bir kuruluş meydana getirmek istiyoruz. 'Devlet Durum Merkezi' adıyla doğrudan devlet başkanına ve başbakana hizmet verecek bu kuruluşun teşkilatlanmasını istiyoruz. Bu teşkilatın başına getirilecek bir uzman arıyoruz."

Yani açık bir şekilde şunu söylediler: "Turgut Özal ve ekibini değiştirmek istiyoruz. Yerine bir ekip kuracağız. Sen Ankara'ya gel, sorumluluk üstlen. Örneğin 'Devlet Durum Merkezi'ni sen örgütle."

Bunlar söylenirken, ne kurulması istenen teşkilatın ne de teklif edilen görevin tam ve açık bir tanımı yapıldı. Ben şunları söyledim:

"İstanbul'a yerleştim. Tekrar Ankara'da görev almam ailevi nedenlerle mümkün değil. Ekonomik politika için alternatif görüşlerimi yazılı olarak hazırlarım. DPT ve Turgut Özal hakkında ise acele karar vermemek gerekir. 'Devlet Durum Merkezi'nin sorumlulukları Devlet Planlama Teşkilatı'na verilebilir."

Bir hafta içinde bu konularda bir not hazırlamak üzere ayrıldım. Bir haftada, ekonominin durum değerlendirmesini ve alternatif politikaları uygulamaya ilişkin teklifleri içeren 67 sayfalık bir rapor hazırladım. Raporu ciltlettirdim. Bir hafta sonra tekrar Ankara'ya gittim. TBMM'deki odada Işık Biren Paşa, Hüsnü Küçükahmet Albay ve Tanju Erdem Albay beni bekliyordu. Ekonomi politikası ve DPT konusunda hazırladığım notu verdim. Özetini sözlü olarak anlattım. Turgut Özal'ın ilişiğinin kesilmesi konusunda acele edilmemesini, kendisinden özellikle geçiş döneminde çok yararlanılabileceğini

söyledim. Devlet Durum Merkezi için ısrarlı olunmamasını, Turgut Özal mutlaka değiştirilecekse DPT'nin başına iyi isimlerin getirilerek (Merih Celasun'u önerdim) iyi yetişmiş, DPT deneyimi olan kadrolarla (isimleri verdim) teşkilatın güçlendirilmesini söyledim.

Söylediklerim pek hoş karşılanmadı. Sanırım Turgut Özal'ı koruduğum şeklinde yorumlandı. Hazırladığım raporu bu nedenle içine bakmadan masanın üzerine bıraktılar. Konuşmalarımın, bekleyişlerine ters düştüğünü fark ettim. Ankara'da ve İstanbul'da DPT'de eskiden birlikte çalıştığım yakın arkadaşlarıma olan biteni anlattım. Arkadaşlarım, "Ankara'da Turgut Özal'ı gör. Askerlere verdiğin rapordan söz et. Kendisi hakkındaki kuşkuları çıtlat. Sonra senin temaslarını ve raporu öğrenir, sana gücenir" dediler.

O sıralarda Tanju Erdem Albay telefonla aradı. Raporu görüşmek için Ankara'ya gidip gidemeyeceğimi sordu. Ertesi gün uçakla üçüncü defa Ankara'ya gittim. DPT'nin, MGK'nın istediği hizmetleri verecek biçimde yeniden örgütlenmesiyle ilgili önerimi tartıştık. TBMM'den ayrıldım. Sonra Turgut Özal'ı ziyarete gittim. Vahit Erdem, Turgut Özal'ın yardımcısı durumundaydı. Henüz Adnan Kahveci her konuşmaya katılmıyordu. Başbakanlık'taki odasında Turgut Özal'la görüşürken, Vahit Erdem de yanımızdaydı. Adnan Kahveci odaya girip çıkıyordu.

Olan biteni hikâye ettim. Turgut Özal'ın canı çok sıkıldı. "Bunları bana iyi ki söyledin. Benden kurtulmak istediklerini, soğuk davranmalarından zaten anlıyordum. Ne yapalım? Biz de gideriz. Ben zaten daha önce istifa etmeliydim ama olmadı" şeklinde konuştu. "Askerlere bir rapor verdim. Alternatif ekonomi politikaları ve DPT konusunda öneriler yazdım. Sizden saklayacak bir şey yok, ama raporu size vermem iki taraflı samimiyetsiz bir davranış olur. Anlayışla karşılayın" dedim. Daha sonraki günlerde hazırladığım raporun çoğaltılarak TBMM'de Işık Biren Amiral'e bağlı olarak çalışan "Ekonomik ve Sosyal Komite" üyelerine dağıtıldığını ve bir örneğinin de görüş alınmak üzere Başbakanlığa gönderildiğini öğrendim. Bu yoldan raporun bir örneği de Turgut Özal'a ulaşmış.

1981 yılı Ocak ayı içinde, bu temaslardan üç ay sonra Sakıp Sabancı beni, Hilton Oteli'ne davet etti. Odasında Erol Sabancı da vardı. Turgut Özal ve eşi birlikte Sabancı ailesiyle yemek yemiş. Yemekte Turgut Özal, Sakıp Sabancı'ya şunları söylemiş: "Güngör'ün benim aleyhimdeki toplantılara katıldığını, benim politikalarıma karşı MGK'ya yazılı raporlar verdiğini biliyorum. Hazırladığı rapor elimde. Şimdi de *Hürriyet*'te 'Şili örneği' diye yazılar yazmaya başladı. Sabancı Holding'de çalışmasa ben onu bir gün içinde mahvederim. Ben de insanım. Ona karşı hislerimle, sizin işlerinizde de tarafsız davranamayabilirim. Şu adamın elini dilini tutun" demiş.

— *Siz* Hürriyet*'te çalışmadınız, ne yazıyordunuz ki?*
— O günlerde *Hürriyet* gazetesinde, "Türkiye'de uygulanan politikaların benzerlerinin başka ülkelerde ne sorunlar yarattığını özetleyen" yazılarım yayımlanıyordu.

— *Peki, Sabancı'da çalışmaya başladığınızda gazete yazılarınıza devam edip etmeme konusu gündeme gelmemiş miydi?*
— Sakıp Sabancı ve Erol Sabancı bana Sabancı Topluluğu'nda iş teklif ettiklerinde, "Benim ilişkilerim, yazılarım sizleri rahatsız edebilir. Ben ne ilişkilerimi ne yazılarımı değiştirebilirim" dediğimde, "İlişkilerinde ve yazılarında serbestsin" diyen Sabancı'lar, Turgut Özal'ın uyarısı üzerine "Biz sana söz verdik. Sözümüzden dönmeyiz. Ama durum bu. Takdir senindir" dediler. Halbuki benim o günlerde Milli Güvenlik Konseyi için çalışan görevlilerle yaptığım konuşmalarda ve özellikle Işık Biren Amiral'in odasında düzenlenen toplantılarda, Turgut Özal'ın niteliklerinden övgüyle söz etmem, "Politikasında yapacağı düzeltmelerden sonra bu işi en iyi götürecek kişi odur" demem, Devlet Durum Merkezi yerine DPT'yi savunmam, askerlerde şüphe uyandırmış ve benim Turgut Özal'cı "çıktığım" şeklinde bir kanaat oluşmuş. Bunu da sonradan öğrendim. Yani anlayacağınız ne imamı ne papazı mutlu edebildim.

— *Turgut Özal zamanla mı hırçınlaştı?*

— Rahmetli Özal, beraber çalıştığımız yıllarda karşısındakini dinlerdi. Zamanla eleştiriye pek tahammül edemez hale geldi. Bu anlattığım olay sırasında ikinci dönemini yaşıyordu. Bu olayın üzerinden yıllar geçti. Yanılmıyorsam 1989 yılıydı. Genç İşadamları Derneği'nin Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa Pakoğlu bir gün beni aradı; "Siz Turgut Bey'i çok seversiniz. Salı günü öğle yemeğinde Sheraton'da konuşacak. Davetlim olarak gelip dinleyiniz" dedi. Mustafa Pakoğlu sempatik, tuttuğunu koparan, girişken bir gençti. Derneğin toplantılarına ilgi çeken konuşmacıların katılmasını sağlar, basınla çok sıcak ilişkiler kurup toplantıların kamuoyuna en iyi şekilde yansımasına da önayak olurdu. O gün toplantıya gittim. Turgut Özal'ın tam karşısındaki masaya "baba" işadamları"mız, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı, Feyyaz Berker, Vitali Hakko, Jak Kamhi oturmuş. Beni de onların yanındaki masaya iliştirdiler. Özal alkışlar arasında geldi. Kürsüye oturdu. Yüzü güneşten yanmıştı. Elbisesini patlatacak kadar şişmanlamıştı. Konuştu. Birçok şeyden söz etti. Onun "tenkitlere tahammül" ölçüsü ile "basına" ve "yazı yazanlara bakış açısının," bu konulardaki düşüncelerinin, zamanla nasıl değiştiğini anladım. Konuşmasının bir yerinde Özal başladı eleştirinin faziletlerini anlatmaya. Sanırsınız bir melek... Ağzından bal damlıyor: "Tenkit gelişmenin muharrik gücüdür. Tenkit olmazsa insan rehavete alışır. Tenkit illa iyi niyetli olmaz. Tenkit iyi niyetli olmasa da bundan bir şeyler çıkarmak lazım. Tenkit bizim için iyi olacaktır..." Onu eskiden beri tanıyanlar "Özal eski günlerine dönmüş, tenkide açık hale gelmiş" diyebilirdi. Eskiden de böyleydi çünkü, yağcılardan hiç hoşlanmaz, tenkit gücü olan, alternatif fikir üretebilen kadrolarla çalışır, onlara fırsat verirdi.

Ama bu durum çok sürmedi. Güzel güzel konuşurken, birden sanki şeytan dürttü, hiç ilgisi olmayan bir bölümde basını hedef alır sözler sarf etti: "Bir ülkede fikri tabular varsa, kısıtlamalar varsa, insanın yaratıcı gücü gider, oraya çarpar, ilerleme olmaz. Onun için ülkede tabular, güç odakları, duvarlar kalkmalıdır. Yıkılmalıdır. Tabuları sadece devlet koymaz. Başkaları da koyar. Hiç ummadığınız zamanda basından da gelir. Ülkedeki güç odakları, tabular yıkılmalıdır."

Herkes şaşkın vaziyette. Tamam, tabular yıkılsın, yıkılsın da bu işin basınla ne alakası var, basın bu işe nasıl karıştı, kimse anlayamadı. Ama bu da uzun sürmedi. Gazetecilerin oturduğu tarafa şöyle bir göz atıp, "Kötü fal okuyanlara bakmayın. Türkiye'de kötü fal okuyanların falları bugüne kadar tutmadı. Bundan sonra da tutmayacak" dedi.

Bu, az önceki "tenkidin iyisi de iyi, kötüsü de iyi" lafıyla taban tabana zıt bir durumdu. Hemen arkasından "İnsanların yaratıcı gücünü ortaya koymalarına imkân vermek için, insanları serbest hale getirmek lazımdır. Serbestlik iki türlü olur: Ekonomik serbestlik ve fikri serbestlik. Bunlar birbirini tamamlar. Bunlar demokratik sistemin altyapısıdır" deyip vaziyeti kurtardı.

Güneş gazetesinden Pınar Türenç söz alarak bir soru soracak oldu: "Sayın Başbakanım. Ben İskenderun'dan geliyorum. İskenderun, Demir Çelik grevi nedeniyle sıcak. Güneydoğu Anadolu başka nedenle sıcak. Siz bugün daha çok Türkiye'nin batısındaki insanları ilgilendirecek iyiliklerden bahsettiniz. Bu iyilikler acaba o sıcak bölgelere ne zaman yansıyacak?" dedi.

Turgut Özal birden köpürdü. Soruya mı kızdı, Pınar Türenç'e mi kızdı, neye kızdığı belli değil... "Kalk bakayım ayağa... Kalk... Kalk ayağa... Sen gazetecisin değil mi? Ben seni tanıdım. Kalk ayağa da beni dinle" dedi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sürdürülen altyapı çalışmalarını anlattı. "Bizim hükümetimiz Doğu Anadolu'da 30 bin köy korucusuna her ay 250 lira net para ödüyor. Çarp onu onunla, kaç para eder? Doğu Anadolu'ya kim bu kadar para verdi?" diye de ekledi. Sonra da hiddetle "Bizim Doğu Anadolu'ya, Güneydoğu Anadolu'ya kötü baktığımızı söyleyenlerin gözü kör olsun!" deyip bitirdi.

Zavallı Pınar Türenç ne diyeceğini bilemedi. Sadece kısık bir sesle "Aman başbakanım, bana beddua etmeyin. Hiç olmazsa gözüm kör olmasın" diyebildi.

Havayı yumuşatmak için Genç İşadamları Derneği Başkanı Cefi Kamhi ve Genel Sekreteri Murat Bekdik hemen mikrofona el koydular. "Şimdi Sayın Başbakan'a bir şilt takdim ediyoruz" diyerek karambol yarattılar. Ben de o karışıklıkta salondan kaçtım.

— Diyorsunuz ki, "DPT yıllarında birlikte çalıştığım ve benim tanıdığım Turgut Özal öyle bir değişti ki tanıyamaz oldum." İnsan değişemez mi?

— Bizim yıllar önce tanıdığımız "Turgut Ağabey ve Semra Abla" insan sevgisiyle doluydu. Herkese gülücükler dağıtır, insanları ayrım yapmadan severlerdi. Kimse hakkında kötü şey düşündüklerini, kötü söz söylediklerini duymazdık. Hele hele kimseye kin tuttukları görülmemişti. Üstüne üstlük, "Turgut Ağabey" gerçekten inanmış, samimi bir Müslüman'dı. İslam dini müsamahaya dayanır. Kini, nefreti reddeder. Ama anlattım, bir yazı yüzünden başıma gelenleri. Kaldı ki ben kendisini sevdiğimden, "aman hata yapmasınlar, aman başarılı olsunlar" istiyordum. Saf ve bakir bir Anadolu çocuğu olarak da düşündüğümü yazdım.

— Bizde biraz böyle galiba, hani derler ya "Türk'e iktidar vermişler, önce babasını asmış." ANAP iktidarının başarı grafiği yükselişe geçince Özal'da da bazı sorunlar baş gösterdi galiba.

— Efendim, ben yorum yapmaktan ziyade yaşadıklarımdan yola çıkarak gözlemlerimi aktarıyorum sadece. Bir başka gözlemim de bir Noel yemeği sırasında oldu. Onu da arz edeyim.

— Noel yemeği mi?

— Evet, evet. Şöyle: Yabancı Sermaye Kuruluşları Derneği (YASED) yöneticileri, 1989 yılı sonunda "Yeni bir yıla giriyoruz. Yabancı şirketlerin yabancı yöneticileri Noel'i kutluyor. Noel tatilinin son gecesinde bir yemek düzenleyelim" diye düşünüp "Başbakanınız da gelsin, yabancılara Türkiye'nin durumunu anlatsın" demişler. Yabancı sermayeli kuruluşların yöneticilerinin eşleriyle katılacakları bir akşam yemeği düzenlemişler. Türkiye'deki yabancı sermayeli sanayi ve ticaret şirketleri ile bankaların yabancı yöneticileri eşleriyle birlikte, şık giysiler içinde Hilton'un Balo Salonu'nda toplanmıştı. Turgut Özal konuşmasını İngilizce yaptı. Önce 1980 öncesi "felaket tablosunu" hatırlattı. Satırbaşları itibariyle şunları söyledi konuşmasında:

"Ben DPT'ye 1968 yılında müsteşar oldum. Yabancı sermayeli kuruluşlar, bir komitenin emrinde, bakanlık bakanlık sürünüp duruyordu. 933 Sayılı Kanunu çıkartırdım. Yabancı sermayenin bütün sorunlarını DPT çözer hale geldi. Yabancı sermayeciler memnun, bahtiyarken, 12 Mart 1971'de askerler geldi. Beni sandalyemden kaldırıp attı. 1971-1979 arasında dokuz yılda 12 hükümet değişti. 1977-1979 arasında 5 bin kişi öldürüldü, 30 bin kişi yaralandı. Döviz kasası iflas etti.

1979 yılında 'karakış' yaşadık. Kömür yok, petrol yok... Döviz yok... İnsan geçmişi ve kötülükleri çabuk unutuyor. Zaten unutmazsa yaşayamaz.

12 Eylül 1980'de askerler duruma gene müdahale etti. Bu sefer beni 12 Mart 1971'de olduğu gibi atmadılar. Yerimde bıraktılar. 1983 yılında yeni partiler kuruldu. Benim kurduğum parti iktidara geldi.

Geçmişe bakın. Özal Hükümeti'nin altı yıllık iktidarı, Menderes ve Demirel hükümetleri dahil en uzun dönemli, en istikrarlı hükümet dönemidir. Ben 1992 yılına kadar iktidarda kalacağım. Yapacağımız işleri yapmamızı engelleyen çıkmazsa inşallah, 1992'deki seçimlerde gene seçilip ANAP iktidarını sürdüreceğim.

Diğer partilerde ve gazeteciler arasında muhaliflerim var. Ama halk bizim yaptığımızın iyiliğini görüyor. Bizi takdir ediyor. Bunun için iktidarda kalıyoruz. Üç konuda ciddi yapısal değişim gerçekleştirdik.

Döviz durumunu düzelttik. Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk defa 20 milyar dolar döviz geliri sağlıyoruz. Ve yıllardır ilk defa ödemeler dengesi açık vermeyecek, fazlalık verecek (Tarihte bu durum sadece 1973 yılında olmuştu).

Belediyelere bağımsızlık verdik. Kaynak sağladık, halka hizmet götürdük. Altyapı yatırımlarını tamamladık. Artık elektrik, telefon, su, yol derdi kalmadı.

1983 yılından bu yana üç konuda gerçekleştirdiğimiz yapısal gelişmenin tabii ki bir faturası olacak, işte bu fatura enflasyondur. Enflasyonu önümüzdeki yıl düşürmeye kararlıyız. Bütçeyi sıktık. Uygulamada daha da sıkacağız.

1990 yılında Merkez Bankası'nın kapısını çalmayacağız. Merkez Bankası para çıkarmayacak. 1990 yılında para kıt olacak. Para daha da pahalı olacak. Onun için sanayicilere, işadamlarına tavsiyem, az kredi kullanın. Kredi almayın. Siz kredi almazsanız bankalar faizi düşürmek zorunda kalır. Para sıkılınca, para pahalılaşınca 1990 yılının ilk yarısında piyasada talep daralacak. Bunu görerek ihracata yönelin. İhracat için ana pazar Batı pazarıdır. Doğu pazarının küçük ve istikrarsız olduğunu gördük.

Batı pazarına girmek için Avrupa Topluluğu'nun kapısını da zorluyoruz. Dört ay sonra müracaatımızın ikinci yılı doluyor. Artık bizi alıp almamayı değil de ne zaman alacaklarını tartışıyorlar."

Turgut Özal, tam bir saat konuştu. Etraftaki yabancılar duyduklarından memnun görünüyordu. Konuşması bitince 23.40'ta Semra Hanım'ın elinden tutu. Oğlunu, gelinini peşine takıp, etraftakilerin elini sıka sıka salondan ayrıldı.

— Gerçekten de Özal, muhalefetle karşı karşıya geldiği zaman "1980 öncesi" retoriğine çok sık başvururdu. Belli ki aynı sözleri farklı gerekçelerle iş dünyasına da etmiş.

— Turgut Özal, 1980-1990 yılları arasında özel sektörün 1980 öncesi dönemde devamlı tekrarladığı şikâyetlere çözüm getirme arayışında çok şeyler yaptı. Hatta ve hatta özel sektörün istek listelerinde ne varsa tamamını yaptı.

— Ama gene de özel sektörü memnun edemedi.

— Edemedi, çünkü özel sektörü memnun edecek şey, ekonominin bütünüyle iyi işlemesidir. Ekonomi işlemez, özel sektör iş yapamazsa istekleri yerine gelmiş, neye yarar?

— Geriye dönüp baktığımızda çıkartılacak bir bilançoda Özal'ın aktifleri olarak neler öne çıkar?

— Özal, 24 Ocak Kararları'nda vardı. Sonra 12 Eylül'ün ilk hükümetinde yer aldı. 1983'teyse tek başına iktidara geldi. Dolayısıyla Turgut Özal'ın ekonomik alanda yaptıklarını, 1980-1990 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde görmek lazım. Bakınız Turgut Özal neler yaptı:

Türk sanayicisinin devamlı yakındığı fiyat kontrolünü kaldırdı.

Yerli ve yabancı yatırımlar için söz konusu olan "asgari ihracat mükellefiyeti"ni" kaldırdı.

Büyük kuruluşların devamlı yakındığı, bu gidişle "fabrikalarımızın anahtarlarını işçilere teslim etmekten başka çare kalmayacak" dedikleri "kıdem tazminatı" uygulamasına sınır getirdi.

Sanayide üretimi aksattığı ileri sürülen toplu sözleşme düzenini basitleştirdi.

Üretimi aksattığından dem vurulan grev uygulamasını kısıtladı.

Sanayicilerin üzerinde çok durduğu "yeniden değerleme" sistemini getirdi.

Yatırımcıların ısrarla istediği hızlı amortisman sistemini getirdi. Birinci yıl yüzde 50, müteakip yılda yüzde 25'er oranında amortisman yoluyla, yeni değerleri üç yılda zarar yazma şansını yatırımcılara verdi.

Kambiyo suçlarını, döviz suçlarını affetti.

Servet beyanını kaldırdı.

Kambiyo kontrolünü kaldırdı. Döviz bulundurmayı, alıp satmayı, döviz hesabı açmayı serbest hale getirdi.

Yıllardır yakınılan 14 ve 17 sayılı kararları yok etti.

Sanayiciye, yıllardır dile getirdiği, başlıca girdilerini dünya fiyatıyla ithal etme imkânını verdi.

Enerji sorununu halletti, akaryakıtı, elektriği bulunur hale getirdi. Kısıntıları önledi.

Serbest piyasa ekonomisini getirdi.

Yıllardır, "hür teşebbüs" kavgası verenlerden, "hür teşebbüsü" ispata çalışanlardan daha cesur bir davranışla ülkede "özel teşebbüsün" ekonominin esas unsuru olduğunu kabul etti. Ekonomi politikalarını bu esasa dayandırdı.

Yıllardır hükümetlerle diyalog arayan özel sektör mensuplarını ve kuruluşlarını değişik vesilelerle onore etti. Onlarla toplantılar yaptı, yurtdışı gezilerde resmi heyetlere onları kattı, toplantılarına katıldı.

Başka ülkelerdeki uygulamaları özleyen Türk işadamlarının hayallerini gerçeğe dönüştürdü.

Türk hükümetinin başı ve bakanları, Türkiye'nin yurtdışındaki ekonomik çıkarları doğrultusunda dış temaslarında politikadan çok ekonomiye ağırlık verdiler.

Gerçekçi kur uygulamasını temenni eden işadamlarının istekleri doğrultusunda kurları her gün ayarladı (sonra bundan vazgeçildi).

Negatif faiz uygulanmasın diyen işadamlarının talepleri doğrultusunda faiz oranları yükseltildi (sonra bundan da vazgeçildi).

İhracata teşvik tedbirleri uygulandı. İhracat dövizi pahalı alındı.

Kur riskinin yatırımları önleyeceği endişesini gidermek için, TSKB aracılığıyla sabit faizli yatırım kredisi imkânı yarattı.

Türkiye'de sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin gelişmesi için bütçeden yapılan harcamaları artırdı.

Banker olaylarının gürültüsü içinde, özel sektör kuruluşlarının bankerler aracılığıyla pazarlanan uzun vadeli tahvillerinin faizlerinin, ihraç anındaki düşük oranlarda kalmasına imkân verilerek, kuruluşların mali güçlüklerle karşılaşmamaları sağlandı.

Serbest bölgeler kurulması için yıllardır gündemde olan tartışmaları sonuçlandırıp uygulamaya başladı.

Meclis ile özel sektör arasındaki diyaloğu tesis etti. Başlıca kanun tasarılarının görüşmelerden önce özel sektör kuruluşlarınca incelenip, görüşlerinin aktarılmasına imkân hazırladı.

Yıllardır, TBMM'de özel sektör temsilcilerinin de olması özlemini taşıyan Türk özel sektörü'nün, 1980 sonrasında Meclis'te ve kendi partisinde geniş şekilde temsiline imkân hazırladı.

Vergi yasalarındaki düzenlemelerde özel sektörün temennileri dikkate alındı.

Kurumlar Vergisi'nde ihracatçı ve yatırımcı kuruluşlara geniş imkânlar sağlandı.

Menkul sermaye iratlarına geniş muafiyetler getirildi.

Sermaye piyasasının genişlemesi, borsa'nın açılması için yıllardır süren tartışmaları uygulamaya dönüştürdü. Borsa açıldı.

Özel sektör kuruluşlarının icra iflas mevzuatının düzenlenmesi ve basitleştirilmesi yolundaki temennilerini, kanun değişikliğiyle çözüme kavuşturdu.

Yıllardır KDV'nin uygulanmasını temenni eden özel sektörün bu isteğini yerine getirdi.

İthalat serbest bırakılsın ama ithal mallardaki koruma devam etsin, isteğinde bulunanların istekleri doğrultusunda gümrük vergileri ve fon ayarlamaları sürdürüldü.

KİT'lerin büyümemesi doğrultusundaki temenniler gerçekleşti.

KİT'lerin halka satılması için hazırlıklar yapıldı. Ciddi adımlar atıldı.

Özel sektör kuruluşlarının, yurtdışından borçlanmalarına imkân tanınması yolundaki istekler kabul edildi.

Yabancı sermaye mevzuatının basitleştirilmesi, yabancı sermayeye tam serbesti tanınması yolundaki temenniler gerçekleşti.

Türkiye'ye yabancı bankaların gelmesine müsaade edilmesi ve yabancı bankaların Türk bankalarıyla rekabete girip müteşebbise daha müsait imkânlar sağlaması için hükümetçe tedbirler alındı.

Durumları bozulan özel sektör kuruluşlarındaki banka alacaklarının tahsili için, bankaların kanuni haklarını kullanmamaları ve böylece ekonomide panik yaratılmaması doğrultusunda hükümet tarafından gereken tedbirler alındı.

Özel sektörün doğuya yatırım yapmasını özendirmek için çok geniş teşvik tedbirleri getirildi.

Konut sektörüne ayrılan fonlarla, ekonominin lokomotifi sayılan inşaat sektörünün canlanması sağlandı.

Kamu sektörünün altyapı programları, silah, makine ve teçhizat alımları, özel sektör kuruluşlarına yeni iş imkânları yarattı.

— *Özal'ın söz verip de yapamadıkları, yani pasifleri de var değil mi?*

— Özal, belli bir birikim sonucu kafasında oluşan model çerçevesinde ülkeye iyilikler getirebilecek "tek kişinin kendisi" olduğuna inanıyordu. Bu "misyon" için siyasete soyundu. Par-

tisini kurdu. Seçimi kazandı. Hükümet oldu. 1984 yılı başından itibaren de "tek tabanca olarak" istediğini yaptı. Ülkedeki hiçbir güç, Özal'ı engellemedi veya engelleyemedi. Gerçek anlamıyla "istediğini yaptı." Peki, sonuca ulaşabildi mi?

Hatırlayalım onun hangi "misyon" için soyunduğunu. 1983 yılı sonundaki seçimlere girmeden önce gazetelerde tam sayfa yayımlanan ilanlarda hatırlarsanız, "Kaşıkla Verip, Kepçeyle Geri Almak" diye bir slogan kullanmıştı.

Demek istiyordu ki, "İşçinin, memurun, emeklinin kaderi, kendini bildi bileli değişmedi. Maaşlara bir zam yapıldıysa, fiyatlar üç arttı. Dar gelirli, evdeki hesabı bir türlü çarşıya uyduramadı. Kaşıkla verilen zammı, enflasyon - yani sürekli yükselen hayat pahalılığı- denen kepçeyle geri aldı. Maaşıyla, ücretiyle geçinenler, bir oh diyemedi, iki yakaları bir araya gelemedi... Anavatan Partisi, hayat pahalılığını frenlemeye, memurun, işçinin, emeklinin alım gücünü artırmaya kararlıdır."

Bunu nasıl yapacağını da yine o ilanlarda şöyle söylüyordu:

"Sabit gelirlinin en büyük düşmanı olan enflasyonu dizginleyerek...

Serbest rekabet ortamı içinde ucuz, bol ve kaliteli mal üretimini sağlayarak...

Tasarruflarla, yatırımlara kaynak yaratarak...

Maaşıyla, ücretiyle geçinenlerin vergi yükünü azaltarak...

Anavatan Partisi, dar gelirlileri korumaya, darlığı varlığa çevirmeye söz verir."

Bir başka ilan: Kimse İşsiz Kalmayacak.

Özal, kalkınmayı hızlandırmak ve işsizliği yok etmek amacıyla şunları yapacağına söz verdi:

"Seçimlerden seçimlere çok söylendi, ama hiçbir işe yaramadı bu sözler.

Söylendiği kadar kolay olsaydı, bugün, milyonlarca insan kapı kapı dolaşıp iş aramazdı.

Bugünün Türkiye'sinde, kim işsizliğe çarçabuk çare bulunacağını söylerse hayalcidir. İşsizlik bir düğümdür. Yılların birikimidir. Çözümü, kararlılık ister. Sabır ister. Beceri ister.

Anavatan Partisi, işsizlik sorununa çözümü temelden getirecektir.

Nasıl? Türkiye'yi kalkındırarak.

İşsizliğin tek, temelden çözüm yolu, Türkiye'nin kalkınma hızını hızla artırmaktır.

Türkiye'nin kalkınma hızı, şöyle artar:

Tasarruf özendirilir.

Tasarruf, yatırımlara yönlendirilir.

Devletin elindeki kaynaklar, kısa sürede üretime geçecek alanlarda, verimli hale gelir.

Var olan yatırımlar, tam kapasiteyle çalışır hale getirilir.

İhracat teşvik edilir. Ürünlere yeni dış pazarlar yaratılır.

Yabancı sermayeye, yatırım kolaylıkları sağlanır.

El sanatları desteklenir, yaygınlaştırılır.

Evdeki işgücünden yararlanacak iş alanları açılır.

Türkiye kalkındıkça önce işsizliğin büyümesi durur. Giderek azalır.

Anavatan Partisi, Türkiye'yi, işsizliği bertaraf edecek kalkınma hızına ulaştırmaya çalışacaktır."

Bir başkası: Mevzuat Hazretleri

Özal devlet memuruna yaraşır bir hayat seviyesini şöyle vaat etti:

"Herhalde Türkçeden başka dünyanın hiçbir dilinde 'Allah kimseyi devlet kapısına düşürmesin' diye bir deyim yoktur.

Aslında, bizi böyle yakındıran ne devlettir, ne de devletin memuru. Mevzuattır. Bir imza için, bizi kapılarda süründüren mevzuat. Bir ruhsat almak için, bizi aylarca bekleten mevzuat. Suret, tasdik, pul, havale, noter, harç peşinde, bizi canımızdan bezdiren mevzuat. Vatandaşın sözüne inanmayıp, vatandaşa sahtekâr, yalancı gözüyle bakan mevzuat.

Anavatan Partisi, bu mevzuatı değiştirecek, vatandaşı 'bürokrasi' denen bu illetten kurtaracaktır.

Nasıl?

Güvensizliği kaldırarak.

Devletin memuruna, memurun vatandaşa güvenmesini sağlayarak. Vatandaşın beyanını, esas alarak. Sözüne ve imzasına

güvenerek. Memura karar verme yetkileri tanıyarak. İşlemleri azaltarak, kolaylaştırarak. Memuru, devletin memuruna yaraşır bir hayat seviyesine ulaştırarak.

Anavatan Partisi, vatandaşa, devlet kapısında çile çektirmemeye söz verir.

Özal orta direk için de şunları söylüyordu: Orta direğin hali ortada.

"Çiftçinin, esnafın, memurun, işçinin, emeklinin, toplumumuzu ayakta tutan orta direğin ayakta durması zorlaşıyor. Anavatan Partisi, toplumun temel direği olduğuna inandığı 'orta direği' güçlendirmeye kararlıdır.

Nasıl?

Hayat pahalılığını dizginleyerek. Milli gelirden daha fazla pay vererek.

Anavatan Partisi, 'orta direği' ortada bırakmayacağına söz verir."

Söylediğim bütün bu başlıklar, -belki hatırlamadığım başkaları da vardır- Özal'ın gazete ilanlarının başlığıdır. Bu sözler gazetelerde, Turgut Özal imzasıyla yayımlanmıştır.

Özal çok şeyler yaptı. Ekonomik ve sosyal konularda kimsenin cesaret edemeyeceği değişiklikleri gerçekleştirdi. Fakat yaptıkları "teker teker çok iyi şeyler" olduğu halde "neticeyi" etkilemedi. Şimdi, bugüne baktığımızda bile Özal'ın soyunduğu "misyonu" tamamladığını iddia etmek mümkün müdür?

Özal "çok şey yapmıştır" ama "misyonu olarak belirlediği" şeyleri tamamlayamamıştır. Bunlar "başbakanlık koltuğunda" tamamlanabilecek işler olduğu ve hele hele, Özal kadar şanslı ve tüm yetkileri elinde toplayıp "tek tabanca" olabilen kişilerin yapabileceği işler olduğu halde o tuttu, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. Bizim anayasamıza göre başbakanlık koltuğunda yapılamayan işler, cumhurbaşkanlığı koltuğunda yapılamaz. Özal, cumhurbaşkanı olarak ANAP'ın ve hükümetin iplerini elinde tutup başbakanlık koltuğundayken gerçekleştiremediği yatırımları, cumhurbaşkanlığı koltuğundayken tamamlayamadı. Başbakanken önleyemediği enflasyonu, cumhurbaşkanı olarak kontrol altına alamadı.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yazı Hayatı, Gazeteler

Ben her şeyi çizgiyle anlatmayı severken, çizgiden yazıya geçtim. Yazıcı oldum. Planlama'ya girdiğim dönemde uzmanlar senede en az iki tane kapaklı yayın yapmak mecburiyetindeydi. Yoksa sözleşmesi yenilenmezdi. Ben o dönemde en fazla yayın yapanlardandım. Sadece yayın değil, hemen her gün rapor yazardım.

Beşiktaş'ta Turgut'un Yeri'nde "Çarşamba toplantısı." Hasan Mani, Murat Katoğlu, Turgut Vidinli, Güngör Uras, Cahit Kayra ve Hasan Pulur.

— *Yazı yazmaya ilk ne zaman başladınız?*
— Efendim ben yazar olmadan önce, çizerdim. Mekteb-i Mülkiye'de karikatür ve desen çizerdim. Mekteb-i Mülkiye'de bizden bir sınıf öncekilerden Balıkesirli şair Nejat Tunçsiper, o zamanın imkânlarıyla teksir makinesinde basılan *Mülkiye* adında bir edebiyat dergisi çıkarmaya başladı. Ben de mumlu kâğıtlara çizimler yapıp, katkıda bulunduğumu hatırlıyorum. Teksirde de öyle çizim imkânı falan yoktu. Daktiloyla yazılır ve basılırdı. Bir de duvar gazetesi çıkarırdık. O duvar gazetesinde ben karikatür yapardım. Sonra Nejat, o teksir dergiyi matbaada bastırmaya karar verdi. Ben derginin başlığını/logosunu çizdim.

— *Tek karikatürler mi çizerdiniz, yoksa bant mı çalışırdınız?*
— Karikatürde, olayları anlatan bant türü çalışırdım. Bunun da evveliyatı var. Ben lisedeyken portre karikatür yapmaya başlamıştım. Yenişehir Lisesi'nde her senenin sonunda yıllıklar çıkardı. Ben o yıllıklara hem hocaların hem de talebelerin karikatürlerini yapmıştım. Lisede resim dersi öğretmenimiz ressam Eşref Üren'di. O zamanlar Mülkiye ile Hukuk Fakültesi yan yanaydı. Onların yıllığı *Ceride-i Kantar*'da da mezunların ve hocaların karikatürlerini yaptım.

— *Başka nerelere, ne tür çizimler yapardınız?*
— 1950'li yıllarda bir desen modası vardı. Çini mürekkebiyle değişik desenler çizdiniz mi, bu desenler sanat dergilerinde, şiir ve hikâye sayfalarında yayımlanırdı. Nejat Tunçsiper'in sınıf arkadaşı Cemal Süreya* Seber 1952-53 yıllarında ilk şiirlerini *Mül-*

---

* Cemal Süreya, 1955 yılında bir arkadaşıyla girdiği iddiayı kaybettiği için "Süreyya" olan ikinci adındaki ikinci "y" harfini atıp "Süreya"yı soyadı olarak kullanmıştır.

kiye dergisi için yazdı. Bu dergide şiir aralarına gene ben desen çiziyordum. Cemal Süreya ve Nejat'tan başka Mülkiye'nin bir şairi daha vardı; Sezai Karakoç. Onun, sevgilisine yazdığı şiirleri* topladığı kitabına da desen yaptım. Derken gene aralarında Nejat Tunçsiper'in de bulunduğu, Aydın Yalçın, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit'in de katıldığı geniş bir grup, *Forum* dergisini çıkarmaya karar verdi. Mülkiye'de Aydın Yalçın hocamdı, yaptığım bu desenleri görmüş, *Forum*'un ilk ve orijinal başlığının logosunu da ben çizdim.

— *Cemal Süreya* Papirüs *adlı bir dergi de çıkartırdı bir zamanlar.*
— *Papirüs*'ün logosu da bendenize aittir efendim. *Papirüs* için desen çizdim mi hatırlayamıyorum. Maalesef *Papirüs* koleksiyonum kayboldu. Desenlerim beğenilmiş olmalı ki, Cemal Süreya'nın yazdığı bir mektup var. Osman Arolat bulmuş, *Posta Kutusu* diye bir dergi yayımlamıştı. Cemal Süreya İstanbul'da İlhan Berk'e mektup yazıyor. "Siz dergi çıkartıyorsunuz. Ankara'da Güngör Uras isminde bir arkadaşımız var. Çok güzel desenler yapıyor, ondan faydalanın" diyor.

— *Bir çizer olarak şöhretiniz yaygınlık kazanırken kendinizi birden yazar olarak mı buldunuz?*
— O zamanlar desen yapardım ama bu arada babamın yönetim kurulu üyesi olması nedeniyle, Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun toplantılarına gider gelirdim. Kurumun *Karınca*** adında bir dergisi vardı. Benim ilk yazılarım *Karınca* dergisinde yayımlandı.

---

* Sezai Karakoç'un Mülkiye'de öğrenciyken yazdığı ve teksir baskı *Mülkiye* dergisinde yayımlanan aşk şiiri "Mona Roza"dır. Şiir, 2000 yılına kadar şairin hiçbir kitabında yer almadığı halde şiir severler tarafından elden ele çoğaltılarak müthiş bir şöhret kazanmıştır. Sezai Karakoç, Mona Roza'nın kimliğini bir sır olarak hep korumuştur. Mona Roza'nın gerçekte Muazzez Akçaylı olduğunu ise 2006 yılında Muazzez Akçaylı'nın kızı açıklamıştır.

** Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun dergisi *Karınca* 1934 yılında yayına başladı. O günden bu yana yayınını sürdüren dergi, alanında bir başvuru kaynağıdır.

Önce tercümeler yapıyordum. İngilizce bildiğim için yabancı yayınlarda kooperatifçilik ile ilgili makaleleri takip eder, ilgimi çekenleri tercüme ederdim. O çevirilere dayalı olarak Türkiye'de kooperatifçilik üzerine iki üç kitabım yayımlandı. Sonra da kooperatifçilik konusunda yazılar yazmaya başladım. Derken, 1960'lara kadar böyle gitti.

Ben, Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun yanı sıra Türk Ekonomi Kurumu'na da devam ederdim. Burada Namık Zeki Aral'ı tanıdım. Türk Ekonomi Kurumu'nda eski *Kadro*'cular bir araya gelirdi. Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir gibi... Sonra, Asım Süreyya İloğlu, Muslihiddin Fer, Nusret Uzgören... Ben, lise yıllarımdan itibaren bu iki kurumda ayak altında dolanırdım. Üniversite talebesi olunca yönetim kuruluna da girdim, sekreter oldum. Bu böyle devam etti. Saydığım isimler bir araya geldiğinde, ben onları dinlerdim, çünkü babam da bu toplantılara katılırdı. Sonra babam olmadan da gitmeye başladım.

Namık Zeki Aral, Merkez Bankası Müşaviri; Rahşan Hanım'ın (Ecevit) babasıydı. O zamanlar Türkiye'de en büyük ekonomi gazetesi, haftalık yayımlanan *Türkiye İktisat Gazetesi*'ydi. Gazeteyi, Türkiye Odalar Birliği yayımlardı. O zamanın şartlarında beyaz kaymak kâğıda basılırdı. Yazılar İngilizceye tercüme edilir, 15 günde bir, ince kâğıda gazetenin İngilizcesi yayımlanırdı.

— Ben ince kâğıda basılmış bazı yabancı gazeteler hatırlıyorum. Hatta Anadolu'da sigara kâğıdı bulamayanlar o gazetelere tütün sarıp içerdi.

— Bazı İngiliz gazeteleri o zamanlar uçak postasıyla ucuz olsun diye Türkiye'ye gelirdi. *Türkiye İktisat Gazetesi*'nin İngilizce baskısı da yurtdışına gönderildiğinden, posta ücreti ucuz olsun diye öyle basılırdı. Gazetelerin birinci sayfasının baş sütununda Namık Zeki yazardı. Bana "Sen de yaz" dedi. Böylece benim de gazetenin ikinci sayfasının başındaki köşede yazım çıkmaya başladı.

— Güngör Uras imzasıyla mı?
— Evet. *Karınca* dergisindekileri saymazsak, Güngör Uras imzasıyla ilk yazım, doğrudan doğruya ikinci sayfanın köşesinde çıktı. Böylece ben her hafta yazı yazmaya başladım.

— Peki, neler hissediyordunuz? Yazı yazmak farklı bir şeydir çünkü, desen yapmak gibi değildir.
— Ben her şeyi çizgiyle anlatmayı severken, çizgiden yazıya geçtim. Yazıcı oldum. Planlama'ya girdiğim dönemde uzmanlar senede en az iki tane kapaklı yayın yapmak mecburiyetindeydi. Yoksa sözleşmesi yenilenmezdi. Ben o dönemde en fazla yayın yapanlardandım. Sadece yayın değil, hemen her gün rapor yazardım. O zamanlar bizim çok ilginç bir yazı sistemimiz vardı.

— Nasıldı işleyiş?
— Devlet Planlama Teşkilatı'nda her yazı pembe ve mavi pelür kâğıtlara ve beyaz kâğıda birer kere yazılırdı. Önce mavi pelüre yazılıp arkadaşlara dağıtılırdı. Onlar okuyup düzelttikten sonra, pembe pelüre yazılıp diğer kişilere gönderilirdi. Onlar da düzeltmelerde bulunduktan sonra, yazı veya rapor yazı işlerine gönderilir, orada daktilolar yazıyı beyaz kâğıda geçirirdi. Yani, böylece herkes birbirinin yazdığı yazıyı okur ve yaptığı işten haberdar olurdu. Bir de tabii yaptığınız hatalar ortaya çıkardı. Benim Olivetti marka bir daktilom vardı. Hızlı yazı ve rapor yazardım. Arkadaşlar "Güngör'ün önünde daktilo, bir elinde makas, diğerinde seloteyp, aynı şeyleri kesip yapıştırarak bize yutturuyor" diyerek takılırlardı.

— Gazete yazılarınızın okuyucu üzerindeki etkilerini görme ya da öğrenme şansınız olur muydu?
— O zamanlar öyle şeyler yoktu. O zamanlar Türkiye'de ithalat-ihracat, enflasyon gibi kavramları bilen pek yoktu. Türkiye nasıl kalkınır, nereye yatırım yapmalı, özel sektör ne yapmalı, ihracat nasıl artar gibi konuları Planlama'da öğrenmişiz. Bunlara dayalı olarak eleştiren değil, bilgi verici konularda yazardım. Zaten ben o zamandan bu zamana, bütün yazılarımda buna dikkat ederim. Rakamlar verir, o rakamlara göre yorum yaparım.

— Aslında hiç eleştirmiyor değilsiniz. Sizin yazılarınızda eleştiri, ironiyle gösteriyor kendisini.

— Ben ilgi çeken biçimde konuşma yeteneğine sahip biri olamadım. Konuşma yeteneğim yoktur, ama konuşarak anlatamadıklarımı, yazarak anlatmakta az çok başarılı oldum. Olayları esprili kelimeler de kullanarak anlatmaya çalışırım. Benim bu özelliğimi en iyi değerlendiren kişi de gazeteci Necati Doğru oldu. *Güneş* gazetesi çıkmaya başladığında Necati Doğru bana "Olaylar ve Haberler" başlıklı bir köşe açtı. Ben orada esprili bir dille haftanın olaylarını yazıyordum, Mim Uykusuz ya da Haslet Soyöz de benim yazdıklarımı çizgiyle resimlerdi. Ben bu tür şeylerden hoşlanırdım. Yazı yazmaya başladıktan sonra bazı yarışmalara katıldım. Milli Prodüktivite Merkezi'nin yarışmalarının birinde birinci oldum. İstanbul'a gelince benim Odalar Birliği yayınlarındaki yazarlığım sona erdi.

— Öyleyse sizin daha en baştan ekonomi yazarı olmak gibi bir hedefiniz olmadı anladığım kadarıyla.

— Hayır, olmadı. Daha doğrusu ekonomi yazarlığını ana uğraşı konum olarak düşünmedim. Ana uğraşı konumda öğrendiklerimi, ilgilendiğim konuları yazıya döktüm.

— Zaten 1960'ların önde gelen gazetelerinde başlı başına bir ekonomi sayfası da yoktu bildiğim kadarıyla. Dolayısıyla ekonomi üzerine uzmanlaşma da henüz söz konusu değildi galiba.

— O zamanki günlük gazetelerden *Vatan*, ekonomiye ilgi gösterirdi. Fasih İnal ekonomi sütunu olan ilk yazardır. Haluk Cillov *Milliyet*'te yazmaya başladı.

— Siz o sırada Aksigorta'da Yönetim Kurulu Başkanı olmuşsunuz. Özal'ı eleştiren yazılar yazıyorsunuz...

— Nezih Demirkent benden, o günlerdeki ekonominin sorunlarını anlatan yazılar istiyordu. Ama o yazılar Özal'ı değil, sistemi eleştiren yazılardı. Devamlı yazılar değildi, devamlı yazmıyordum.

— Bir ara Erol Simavi Turgut Özal'la kavgalıydı, sizin yazılar da o bağlamda değerlendirilen yazılar mıydı?
— Ismarlama yazılar değildi. Konularını benim seçtiğim yazılardı.

— Öyleyse Hürriyet*'in düzenli yazarı da olmadınız.*
— Olmadım. Zaten o yazılardan para da almadım.

— Sizin bu yazılar Hürriyet*'te yayımlandıktan sonra Turgut Bey, yazmamanız konusunda Sakıp Bey'i örtülü uyardı. Sonrasında ne oldu?*
— Şöyle gelişti olay. Ben Sabancı topluluğuna girerken Sakıp Bey, Erol Sabancı ve dönemin genel koordinatörü Oğuz Karahan beni o zamanki Sheraton Otel'e yemeğe götürdüler. Eskiden oranın bir kafeteryası vardı. Bir masanın etrafına oturduk. Bana Sabancı Topluluğu'nda şu işleri yapacaksın dediler. Ben "Teşekkür ederim ama ben solcu olarak bilinirim. Ayrıca sağda solda yazı yazıyorum ve buna devam etmek isterim" dedim. Hem Erol Bey hem de Sakıp Bey "Tamam kardeşim, sen neysen osun. Yazı yazmana da karışmayız. O senin bileceğin iş" dediler ve ben Sabancı Topluluğu'nda çalışmaya başladım.

Bir gün de, Sakıp Bey ile Erol Bey beni Hilton'a götürdüler. O zaman Hilton'un en üst kattaki lokantasında localar vardı. Bir locaya girdik "Eyvah, bir şeyler olacak" dedim. O arada da Sakıp Bey, "Yahu, dün Turgut Bey ile Semra Hanım bizde yemekteydi. Turgut Bey sana çok bozulmuş. 'Güngör sizin orada çalışıyor olmasaydı ben onun hakkından gelirdim. Ama dua etsin ki sizde çalışıyor. Ben bir şey söylemeyeyim, kulağını siz bükün. Ben de insanım. Size başka türlü zararım dokunur' dedi. Biz sana yazı yazman konusunda söz verdik ama böyle oldu" dediler. "Anladım" dedim. Bu konuşmamızdan sonra ben Tevfik Güngör imzasıyla yazmaya başladım. Fakat Tevfik Güngör'ün Güngör Uras olduğunu başta Turgut Bey fark etti, sonra herkes öğrendi.

— Sizin takma isim zenginliğiniz var. Tevfik Güngör ilk nerede başladı yazmaya?

— *Rapor* gazetesinde (1982) bir sene yazdım. *Rapor*'u İzmir'de *Yeni Asır*'cılar çıkartıyordu. Gazeteyi Selahattin Beyazıt almak istiyordu. O satış döneminde gazeteyi Şeref Özgencil ve Osman Arolat İstanbul'dan idare ederek çıkarmaya çalışıyordu. Bana da *Rapor*'un başyazısını yazdırdılar. Bir sene yazdım ve beş kuruş para almadım. O bittikten sonra de Nezih Bey'in teklifiyle asıl düzenli yazılarımı yazmaya başladım.

— Dünya *gazetesinde değil mi?*
— Evet. Nezih Bey büyük gürültülerle *Hürriyet*'ten ayrıldı. Bir gün aradı beni "Ben *Dünya* gazetesindeyim, gel" dedi.

— *O sırada* Dünya, *henüz Cağaloğlu'nun o daracık ara sokağındaki uyduruk binasında olmalı.*
— Evet, sidik kokulu binada. Erol Simavi *Dünya*'yı bir tür tazminat karşılığı gibi Nezih Bey'e vermişti. Gittim. "Ben *Hürriyet*'ten ayrıldım. Bana burayı verdiler. Şimdi ben burayı ayağa kaldıracağım. İstersen sana bir ortaklık da veririm. Biz burayı bir ekonomi gazetesi yapacağız. Sen de burada hemen başla" dedi. Beni kadroya aldı ve ben de orada düzenli olarak yazmaya başladım. Sene 1983.

— *Sizin bu "Ayşe Teyze" ile "Saf ve bakir Anadolu çocuğu" kavramları* Dünya*'daki yazılarınız döneminden mi kalma?*
— Onlar *Güneş* dönemindendir. Ben *Dünya*'da ciddi ekonomi yazıları yazarım. Bilgi verici yazılar... Bunun dışında aklıma gelen her konuda yazarım. Bayramda, seyranda... O yıllarda gazetelerin ekonomi sayfaları bugünkü kadar zengin olmadığı için *Dünya*'yı hemen her işadamı okurdu. *Dünya*'da yazdığım yazılar çok etkili olurdu. Ben *Dünya* sayesinde *Sabah*'a girdim. Beni *Sabah*'tan "İş âlemi sadece senin yazılarını okuyor" diye istediler.

— Dünya*'yı galiba abonelik sistemiyle ayağa kaldırdı Nezih Bey.*
— *Dünya*, benim evimde sabah saat 7.30'da masamdadır. Bu herkes için böyledir. Sabah saat 7.30'da *Dünya*, abonelerine dağıtılır. Örneğin, Sakıp Bey okumazdı ama Erol Bey ve Sabancı'nın

yöneticileri, güne, *Dünya* okuyarak başlardı. Bu İstanbul'daki ve Anadolu'daki hemen her işyerinde böyleydi. *Dünya*'daki haberler, başka gazetelerde yoktur. Bir de Anadolu haberleri vardır *Dünya*'da.

— Dünya*'daki köşenizde ekonomi yazılarının yanı sıra ilgi duyduğunuz her alanda yazı yazdınız, yazıyorsunuz. Bu çeşit bolluğu nerden icap etti?*
— Öyle bir serbestlik verdi Nezih Demirkent. Tevfik Güngör adıyla her gün, değişik konularda yazardım. Dini konular, seyahat, tiyatro, kitap, ekonomi, konser, her konuda yazardım.

— *Bir yandan* Dünya*'da yazmayı sürdürürken diğer yandan da aynı tarihte* Güneş*'te yazıyordunuz.*
— *Güneş*'i, Güneri'nin (Cıvaoğlu) çıkardığı dönemdi. Necati Doğru'nun önerisi ile haftanın olaylarını "Haftanın Fotoromanı" başlığı altında esprili bir dille ben yazdım.

— *Gazeteler ekonomiye Yalçın Küçük'ün* Cumhuriyet*'te çalıştığı sırada mı tam sayfa ayırmaya başlamıştı?*
— Yalçın Küçük döneminde, *Cumhuriyet*'in arka sayfasında ekonomiye yarım sayfa yer veriliyordu.

— *Ekonomi de yazsanız herkesin bir okuyuşta kavrayacağı açıklıkta bir dil ve üsluba sahipsiniz. Bunu nasıl geliştirdiniz?*
— Ben eskiden beri, taa Planlama'dan beri basit anlatımı tercih ederim.

— *Halkın sorunları gündeme geldiğinde çok kişi Ayşe Hanım Teyze'nin sorunlarından söz ederek örnek veriyor. Ayşe Hanım Teyze halk temsilcisi oldu. Kimdir bu Ayşe Hanım Teyze?*
— 1982 yılında *Güneş* gazetesinin ekonomi bölümü sorumlusu Necati Doğru'ydu. O yıllar halkımız ekonomide olan bitenle bugünlerdeki kadar ilgilenmezdi. Neyin ne olduğu pek bilinmezdi. Necati Doğru'nun teşvikiyle ben "Olaylarla Alaylar" isimli bir köşe hazırladım. Önce rahmetli karikatürist Mıstık'ın, daha son-

ra *Milliyet*'te birlikte çalıştığımız Haslet'in çizimleriyle ekonomide güncel olayları basitleştirip mizaha büründürerek yazmaya başladım. İlgi gördü. O köşe, Necati Doğru, *Güneş*'ten ayrılıncaya kadar devam etti. Olaylarla Alaylar'da ekonomiyi sorgulayan yaşlı kadın Zehra Hanım Teyze'ydi. Zehra, benim annemin adıydı.

— Konuları Zehra Hanım'a sorgulatmak daha mı iyi bir teknik oldu?

— Ben ekonomi yazıyorum. Yazılarım bilgi vermeyi, haber vermeyi amaçlıyor. Her yazımdan okuyucularımın bir şeyler alabilmesini isterim. Yazıda "İşte bunlar bilgi, haber alın yararlanın" demek çözüm değil. Okuyucu yazıyla verilmek istenen bilgiyi, haberi anlayabilmeli, hazmedebilmeli. Yazıda en orijinal, en yararlı bilgi ve haber olsa bile, eğer anlaşılabilir biçimde ifade edilmemişse okuyucu yararlanamıyor.

Ben kendim için yararlı gördüğüm, ilgimi çeken, araştırarak öğrendiğim, derlediğim bilgileri ve haberleri yazıya dökmeye çalışıyorum. Emek verdiğim, önemine inandığım bu bilgi ve haberlerin de her düzeyde okuyucum tarafından okunması için onları kolay okunabilir hale getirmeye çalışıyorum. Benim yazılarımdaki bilgiler, haberler başka yazılarda da yer alabiliyor. Benim yazılarımın farkı, basitliği ve kolay okunabilirliği. Her kesimi ilgilendiren bilgi ve haberler üzerinde durulması. Başkalarının önem vermediği, basit gördüğü konuların, saf ve bakir Anadolu halkının sorunlarının işlenmesi.

— Basit anlatım her zaman güzeldir.

— Gazeteci dostum Kerem Çalışkan uyardı. İş Bankası Kültür Yayınları tarafından bastırılan *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali* isimli kitabın 75 ve 76'ncı sayfalarında Kılıç Ali şunları anlatıyor:

"Sivas'a gece yarısına yakın dönmüştük. Atlarımızın nal seslerini dinleyerek boş sokakları aşıp idadi binasına varınca, bakışlarımız Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci katın sağ bitimindeki çalışma odasında ışık aradı. Karanlıktı.

Cevat Abbas'ın sorumlu olduğu inzibat karakolundan, Paşa'nın onu ve Muzaffer'i de yanına alarak Vilayet Matbaası'na

gittiğini öğrendik. Hiç yadırgamadık. Adını kendisinin koyduğu *İrade-i Milliye* gazetesi Vilayet Matbaası'nda çıkıyordu.

İdare işlerine Recep Zühtü'yü (Soyak) memur ettiği gazetenin başmakalesini kendisi yazar ve bizlerden birisine dikte ettirirdi. Kısa ve açık cümlelerle fikrini kusursuz anlatabilme yeteneği vardı.

Çok sonraları zamanın ünlü kalemlerinden, ilk anda yadırganan devrimlerine ilişkin düşüncelerini yazıya dökmelerini istediğini, ama bunları yine kendisinin yazdığını veya dikte ettirdiğini hatırlarım. Böylesini tercih etmek zorunda kaldığında karşısındakinin kırılmamasına dikkat eder, 'Bu pek âlimane olmuş. Ben de bizim Mehmet Dayı ve Ayşe Bacı için bir şeyler karalayayım' derdi."

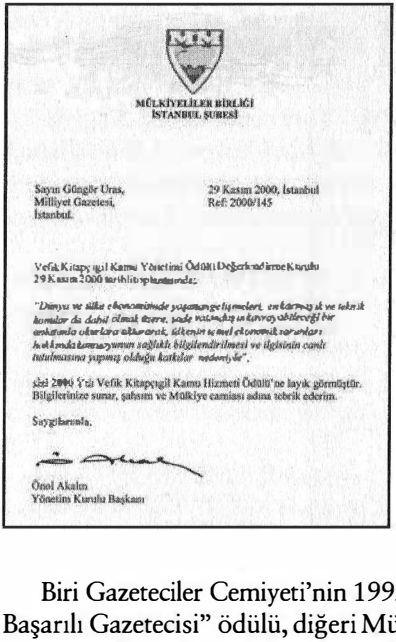
Anlaşılıyor ki Mustafa Kemal bile "ünlü kalemlerin" anlatımını "Ayşe Hanım Teyze" anlatımına dönüştürmenin önemini görüyormuş. Ve bunu kendi yapıyormuş. İlginç olan Mustafa Kemal'in "Ayşe Bacı" deyimini kullanmasıdır.

— Farklı bir aş pişirmek istiyorsunuz da okuyucunun ilgisini nasıl izleyebiliyorsunuz?

— Yazılarımı okuyan bir büyüğüm beni uyarmıştı. Demişti ki, "Eğer yazdıklarını okuyanlar, o yazıdan bir şeyler alabiliyorlarsa, o yazıya gönderme yaparak okuduklarını, öğrendiklerini başkalarına aktarırlar. Okuyucular o yazıdan ne kadar söz ederse o yazı o kadar başarılı demektir." Ben bu uyarıyı hiç unutmadım. Okuyucu bilmediği, merak ettiği şeyleri okuyor. Eğer yazı, bu bilgi ve haberleri anlaşılabilir, okuyucuyu zorlamayacak biçimde verebiliyorsa ilgi uyandırabiliyor.

— Gazeteciliğin tatlı bir yanı da okuyucuların tepkisidir. Bu tepki bazen mektupla olur, bazen sözlü olur. Şimdilerde internetten övgü veya eleştiri yollamak âdet oldu. Bazı kuruluşlar da farklı şekilde gazetecileri ödüllendiriyor. Size de herhalde bu tür ödüller verilmiştir.

— Gazeteci olarak aldığım değişik ödüller arasında ikisi farklıdır.

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ
İSTANBUL ŞUBESİ

Sayın Güngör Uras,
Milliyet Gazetesi,
İstanbul.

29 Kasım 2000, İstanbul
Ref: 2000/145

Vefik Kitapçıgil Kamu Yönetimi Ödülü Değerlendirme Kurulu
29 Kasım 2000 tarihli toplantısında;

"Dünyu ve ülke ekonomisinde yaşanan gelişmeleri, enflasyon ve teknik konular da dahil olmak üzere, yalın ve anlaşılır bir üslupla okurlara aktararak, ülkenin temel ekonomik sorunları hakkında kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesi ve ilgisinin canlı tutulmasına yapmış olduğu katkılar nedeniyle".

sizi 2000 Yılı Vefik Kitapçıgil Kamu Hizmeti Ödülü'ne layık görmüştür. Bilgilerinize sunar, şahsınız ve Mülkiye camiası adına tebrik ederim.

Saygılarımla,

Önol Akalın
Yönetim Kurulu Başkanı

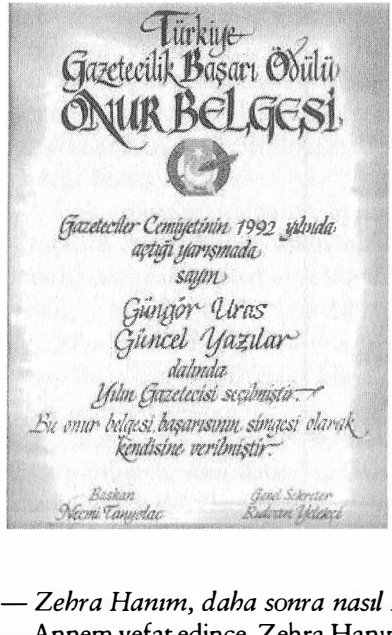
Mülkiyeliler Birliği'nden aldığı bir ödül beratı.

Biri Gazeteciler Cemiyeti'nin 1992 yılında verdiği "1992'nin Başarılı Gazetecisi" ödülü, diğeri Mülkiyeliler Birliği tarafından 2000 yılında verilen "Vefik Kitapçıgil Kamu Hizmeti Ödülü"dür.

1989 yılında *Haftalık Panorama* dergisi "Yılın En Başarılı İktisatçısı" ödülünü verdi.

1992 yılında İktisat Fakültesi tarafından verilen "Yılın En Başarılı Ekonomi Yazarı" ödülünü Osman Ulagay ile paylaştım.

1995 yılında Türkiye Ziraatçılar Derneği; 2000 yılında MÜSİAD, 2001 yılında Yerel Televizyoncular Birliği, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası; 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye Zıraat Odaları Birliği, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, *Nokta* dergisi, Feza Anadolu İletişim Meslek Okulu ve Türkiye Ekonomi Kurumu ödüllendirdi. 2005 yılında Trabzon Ticaret Borsası, Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Kulübü; 2006 yılında Akson Anadolu Aslanları İşletme Kulübü; 2010 yılında Dr. M. Turhan Sosyal Bilimler Lisesi ödülünü aldım. İnsan başkaları tarafından beğenilmekten hoşlanıyor.

Türkiye
Gazetecilik Başarı Ödülü
ONUR BELGESİ

Gazeteciler Cemiyetinin 1992 yılında
açtığı yarışmada
sayın
Güngör Uras
Güncel Yazılar
dalında
Yılın Gazetecisi seçilmiştir.
Bu onur belgesi başarısının simgesi olarak
kendisine verilmiştir.

Başkan
Necmi Tanyolaç

Genel Sekreter
Ruhsan Yıldırır

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nden aldığı ödüllerden biri.

— Zehra Hanım, daha sonra nasıl Ayşe Hanım Teyze oldu?
— Annem vefat edince, Zehra Hanım Teyze anlatımını Ayşe Hanım Teyze'ye dönüştürdüm.

— Ayşe Hanım Teyze nasıl bir Türk kadını?
— Zehra Hanım'dan görevi devralan Ayşe Hanım Teyze, 60 yaşın üzerinde, okuması yazması olan, eşini kaybetmiş bir Türk kadını. Kuran okuyor, namaz kılıyor ama bunları gösteriş için değil, kendisi için yapıyor. Atatürk'ü seviyor. Devrimlere yürekten bağlı. İnönücü, Ecevitçi'ydi... Sonraları CHP'den ümidi kesti. "Ülkeyi geriye götürmeyecek, iş ve aş için çalışacak partiyi desteklerim" diyor. Türbanın ve çarşafın politikacılar tarafından istismarına kızıyor.

— Ekonomik durumu nasıl?
— Ayşe Hanım Teyze kocasından emekli maaşı alıyor. Devletin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanıyor. İstanbul'da eski bir mahallede, eskiden yapılmış üç katlı bir eve sahip. Evin alt ka-

tındaki dükkânı bir bakkala kiraya vermiş. İki katında oturuyor. Kızı evli. Damadı özel sektörde çalışıyor. Geliri emekli maaşı ve dükkân kirası. Üç beş kuruş ölüm kalım parası var.

Her gün iki gazete alır. Politikayı ve ekonomiyi izler. televizyon kanallarında haberleri kaçırmaz. İlgi alanı geniştir. Anlamadığını, anlamadan duramaz. Şeytan tüyü vardır. Mahallede herkes onu sever. Derdi ve sorusu olan ona koşar.

— Yazılarınızda Ayşe Hanım ile birlikte başka isimlerden de söz edersiniz...

— Ayşe Hanım Teyze'den sonra en fazla emekli Ali Rıza Bey Amca ilgi görüyor. İşçi Memed, bakkal Coşkun, şoför Rauf Baba, çiftçi Recep ve sekreter Sema pek ilgi görmedi.

— Bir de "Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu" var.

— O benim işte!.. Besim Hocam, Prof. Dr. Besim Üstünel takılır, "Kazık yiye yiye, senin saflığın falan kalmadı" der ama ben kendimi her zaman kazık yemeye hazır "Saf ve bakir Anadolu çocuğu" olarak görürüm. Anadolu kültürüyle yetişenler, ne kadar kazık yeseler de saflıktan kurtulamıyor. Saf ve bakir Anadolu çocuklarının bir de kendi kendilerini avutmak için sık sık sarıldıkları özürleri vardır. "Burası Türkiye abicim" derler, sonra da eklerler: "Burada, olmaz olmaz." Her şeye hazır olacaksın. Sonra da tevekkülle, "Her ne ki olmuştur, vardır onda bir hayır... Her ne ki olmamıştır, vardır onda bir hayır" diyerek kaderlerine razı olurlar. Büyük Türk Büyükleri'ne hürmetleri bâkidir.

— Ayşe Hanım Teyze anlatımının tek özelliği basitliği mi?

— Basitlik demeyelim de anlaşılabilirlik diyelim. Belli bir eğitim düzeyinde olanların bile her konuda bilgi sahibi olmalarına imkân yoktur. İnsanlar dinledikleri ve okudukları konuları anlayamazlarsa ilgi de duymazlar. Ortalıkta o kadar çok öğrenilecek şey var ki, insanların bunların hepsini anlayacak uzmanlığa sahip olmaları beklenemez. Ben şunu yapmaya çalışıyorum: Okuyucularımın ilgi duyacaklarını tahmin ettiğim konuları önce ben öğreniyorum. Bilenlere ulaşıyorum, araştırıyorum. Sonra

Ayşe Hanım Teyze anlatımına döküyorum. Anlatımın basit, anlaşılabilir olması, önemini ve ciddiyetini küçültmüyor.

— *Günlük ekonomi yazılarınızda da basit ve anlaşılabilir anlatım var ama Ayşe Hanım Teyze devreye girince, yazılarınız daha çok ilgi görüyor.*
— İmkân olsa her yazıda Ayşe Hanım Teyze'yi devreye sokarım. Ama o zaman gazete yönetimi beni ciddiye almaz.

— *Ayşe Hanım Teyze'yi ciddiye almamak olur mu?*
— İzninizle içimde kalan bir hevesi bu vesileyle belirteyim. Ben en ciddi ekonomi anlatımını bile mizaha büründürerek yazmak isterim. Kendimle, çevremle, daha doğrusu ekonomiye bulaşan başbakandan bakanlara, bankacılardan işadamlarına herkesle, basit anlatımıyla dalga geçerek, ekonomide olan biteni okuyuculara anlatmak çok mu çok hoşuma gider. Yabancı basını izleyen okuyucular Art Buchwald'u hatırlar. İşte ona benzer bir yazı yazma özlemi duyarım. Ama herhalde genel yayın müdürüm böyle bir yazıya izin vermez. Daha doğrusu bir iki yazıya ses çıkarmaz da, her gün gayri ciddi ekonomi yazısından hoşlanmaz.

— *Ekonomi güler yüzle neden anlatılamasın?*
— Genelde insanlarımız birçok şeyi, bu arada ekonomiyi ciddiye alır. Ciddiyetin ölçüsü de asık yüzdür. Mümkün oldukça yüzünüzdeki çizgiler sert olacak ki karşınızdakini etkileyebilesiniz. Bir konuyu güler yüzle anlatmaya çalıştığınızda "Adam sırıtarak konuşuyor" diyerek küçümsenir. Mizah karıştırdığınızda "adam sulandırıyor" denir. Bu gerçekleri bilmeme rağmen en ciddi konuları güzler yüzle, mizah karıştırarak ifade etmekten hoşlanıyorum.

— *Üniversitede ders verirken de Ayşe Hanım'dan söz eder misiniz?*
— Öğrencilerime özellikle bir konuyu öğretmeye çalışırım: Üretimin önemi. Üretim olmadan hiçbir şey olmayacağını, üretimin nasıl artırılacağını anlatırım. Ekonomide olan biteni anlaya-

bilmeleri, ekonomiyi izleyebilmeler için gerekli temel bilgiyi veririm. Anlatımı basitleştirmek için Ayşe Hanım devreye girer.

— *Ayşe Hanım Teyze hayatınızı nasıl etkiliyor?*
— Ayşe Hanım'la özdeşleştik. Tanımadıklarım "Merhaba Ayşe Hanım Teyze" diye yakınlık gösteriyor. Hiç yadırgamıyorum. "Ben Ayşe Teyze değilim" demiyorum. Merhaba diyorum. Hiç tanımadıklarım, sempati göstermek, ilişki kurmak için "Ayşe Teyze nasıl?" diyerek söz atıyor. "İyidir, selamı var" diyorum... Uçakta hostes hanımın yanıma gelerek "Kaptanımız Ayşe Hanım Teyze'sine selam gönderdi" demesi hoşuma gidiyor. Ayşe Hanım Teyze'me gönderme yapılarak güncel konularda sorgulanırım. Krizden önce en çok sorulan sorular, "Dolar fiyatı ne zaman artacak, dolar alalım mı, satalım mı? Ev almanın zamanı mı?" gibi sorulardı. Şimdi "Dolardan TL'ye geçelim mi, Ayşe Teyze altın mı alsın; ev alacaktı, biraz beklesin mi?" gibi oldu.

— *Ayşe Hanımlar size nasıl ulaşıyor?*
— Çok becerikliler. Telefon çalıyor, "Ben sizin Ayşe Hanım Teyze'nizim. Bankada 20 bin lira mevduatım var. Altın mı alayım, döviz mi?" diye soruyor. Bu konularda tavsiyede bulunmak çok zor. Her yatırımın olumlu veya olumsuz yanlarını anlatıyorum. Bir başka arayan "Ben Ayşe Teyze'niz, kiracımla sorunum var, nasıl çözeceğim?" diyerek akıl soruyor. Her konuda bilgi sahibi olamayacağımı anlatmaya çalışıyorum. Genelde çok anlayışlılar. Çoğu aradığında, merak ettiği konulardan söz ediyor, "Gazetede yazın da neyin ne olduğunu anlayalım" diyorlar.

— *Ayşe Hanım Teyze üst yaş grubunun sorunlarını dile getiriyor. Ali Rıza Bey Amca, Bakkal Coşkun, İşçi Memed, Çiftçi Recep de öyle. Gençliğin bir temsilcisi neden yok? Neden bir üniversite öğrencisi Berk veya Sema yok?*
— Çok önemli bir noktaya dikkat çektiniz. Doğrusu bugüne kadar düşünememiştim. Uyarınız önemli. Gençlerin sorunlarını ve sorularını cevaplamaya çalışacak bir söyleşi modeli geliştirmeliyim. Bu modelin içinde de bir genç kız ve bir genç erkek olmalı.

— 1990'larda Zehra Hanım Teyze anlatımını televizyona da taşımışsınız...

— O yıllarda henüz özel televizyon kanalları piyasaya çıkmamıştı. TRT 2 ilgi gören bir kanaldı. Bu kanalda da haftada bir gün 19.00 haberlerinden sonraki saatlerde "Olayların İçinden" isminde 45 dakikalık bir söyleşi programı yaptım. Güncel olaylarla ilgili önde gelen isimleri ekrana çıkararak uzmanı oldukları konularda izleyenlere bilgi vermelerini sağlıyordum. Konular çok kişiyi ilgilendirecek konulardı. Örneğin milli gelir nedir, gelir bölüşümü nedir, enflasyonla pahalılık arasındaki fark nedir, gibi konular... Bu programlar canlı yayınlanırdı. Katılımcı, halkın anlayamayacağı biçimde karışık anlatıma yönelince uyarırdım. "Bu programı Zehra Hanım izliyor. Lütfen onun anlayacağı şekilde anlatınız" derdim. Anlatımı basitleştirmezlerse müdahale ederdim. "Yani siz şunu anlatmak istiyorsunuz değil mi?" dedikten sonra basitleştirerek tekrarlardım. Bu yaklaşım ve anlatım çok tuttu. O tarihlerde rahmetli Vehbi Koç, rahmetli Nejat Eczacıbaşı bu anlatım şekli için beni yüreklendirdiler, "Zehra Hanım Teyze anlatımı, söylenenlerin izlenmesine ve konuların anlaşılmasına yardımcı oluyor" dediler.

— Ayşe Hanım Teyze bir çizgi kahraman, bir film kahramanı olarak canlandırılamaz mı?

— Çizgi kahraman belki ama film kahramanı olamaz. *Milliyet*'teki Ayşe Hanım yazılarının bazılarında başörtülü, eli bastonlu bir Ayşe Hanım çizimi kullanılıyor. Bana göre bu çizim Ayşe Hanım'a benzemiyor. Ama benzeyenine kadar idare ediyoruz. Film kahramanı hiç olamaz. En iyisi bırakalım, herkes aklında kendi Ayşe Hanım'ını hayal etsin. Çünkü Ayşe Hanım, Türkiye'nin ortak aklına sahip, ortak sorunlarını yaşayan, ortak coşkuları, sevinçleri, kederleri paylaşan bir Türk kadını. Annelerimiz, teyzelerimiz, karılarımız...

— Politikacılar da konuşmalarında adını anıyorlar...

— Çok ilginçtir, politikacılarımız Ayşe Hanım'ı seviyor. Normalde selam vermeyen, konuşmayan politikacılarımız, özellikle bakanlarımız beni gördüklerinde "Ayşe Hanım Teyze nasıl?" diye

söze giriyor, sonra ekonomiyle ilgili konularda Ayşe Hanım'ın ne düşündüğünü soruyor. Ben de bu fırsatı değerlendirerek, ekonomi konularında yararlı gördüğüm bilgileri aktarmaya çalışıyorum.

— *Ayşe Hanım'ın dostları, arkadaşları yeterince öne çıkamıyor...*
— Doğrudur. Bunun farkındayım. İsterim ki, çiftçi Recep'in, bakkal Coşkun'un, şoför Rauf Baba'nın, işçi Memed'in dertlerini daha çok yazıya dökebileyim. Özellikle kriz döneminde işten çıkarmalar nedeniyle işçi Memed'in anlatmak istediği çok şey var. Bizde orta ve alt sınıflar sahipsiz. Sorunlarını kimseye anlatamıyorlar. Dikkat buyurunuz, seslerini duyuranlar finans çevreleri, büyük sanayiciler, bir ölçüde KOBİ'ler... Eskiden sendikalar aracılığıyla işçiler seslerini duyururdu. Şimdi sendikalar işçileri boşadı. İşçi sahipsiz. Çiftçi örgütlenemedi. Emekliler, dullar, yetimler, güçsüzler unutulmuşlar grubunda. Bunların hepsinin annesi, karısı var... Ayşe Hanım Teyze, bunların ortak anası, karısı olarak bazı sorunlarını dile getiriyor. Bu nedenle o bir temsilci...

— *Siz TÜSİAD'da çalışırken* Tercüman*'a da destek olmuşsunuz. Neden?*
— *Tercüman*'a bir ölçüde destek oldum, çünkü o sırada *Tercüman*'da Kemal Ilıcak vardı. Onunla özel bir dostluğumuz vardı. Babam Halk Bankası'nda görevliyken, Kemal Ilıcak da İstanbul'da *Esnaf Gazetesi* adında bir gazete çıkartıyordu. Halk Bankası bu gazeteyi destekliyordu. Para almak için arada sırada Ankara'ya geldiğinde babamı da ziyaret ederdi. O ziyaretleri sırasında tanımıştım Kemal Ilıcak'ı. Çok sempatik bir insandı.

Biz İstanbul'a geldiğimiz sırada Bebek'te otururken, Kemal Ilıcak, Nazlı Hanım'la yeni evlenmişti. Bize "hoş geldin"e ilk onlar geldi. Sonra biz onlara gittik ve böylece İstanbul'da bir dostluk oluştu aramızda. Daha Nazlı Hanım yazmaya başlamamıştı. Kemal Ilıcak her zaman "Güngör, bizim gazeteye de bir şey yaz" derdi. *Tercüman*, Anadolu'nun din, örf ve âdetlerine önem veren, halkına hitap eden bir gazeteydi. Ben eskiden beri din konusunda yazanların yanlışlarına çok bozulurdum.

Benim din konusundaki görüşüm de şudur: Müslümanların temel kitabı Kuran'dır. Kişi Müslüman'ım diyorsa tek rehberi Kuran'dır. Onun dışındaki hadislerin hepsi, yazılı olmayan, peygamberden kaynaklandığı ifade edilen din bilgileridir. Türkiye'de dini konular hadislere dayalı olarak çarpıtılır. Halbuki *İslam Ansiklopedisi* gibi kaynaklarda ve de Kuran'ın tercüme ve tefsirlerinde neyin ne olduğu yazılıdır. Benim hem ansiklopedim, hem de yabancı dillerden tercüme kaynaklarım vardır. Kadir Gecesi nedir, kurban neden kesilir diye merak edersem açar bakarım. Sonra Kuran'da var mı diye bakarım. Ben dini bir eğitim almadım maalesef; namaz kılma imkânım olmadı. Kuran'ı Arapça okumayı bilmem ama Türkçe okuyorum.

Tercüman, bu gibi dini yazılara geniş yer verirdi. Ben *Tercüman*'da İsmail Halid diye, babamın adıyla, İsmail Halid imzasıyla "dini, ahlaki musahabeler" yazdım. Yazdıklarım inandığım şeylerdi.

— Okuyucu mektubu falan almaz mıydınız? Ya da patrona "Kim bu adam?" türünden sorular gelmez miydi?

— O zamanlar okurlar pek mektup yazmazdı. Ama benim din konusunda yazdığım yazıya da kimse bir şey diyemezdi. Çünkü hepsi kitaba dayalı yazılardı. Kendimden bir şey eklemediğim gibi o alanda hiçbir şekilde açık vermem. Ekonomide açık verebilirsiniz de dini yazıda olmaz.

— Kemal Bey aslında sizden ekonomi sayfalarına destek istemedi mi?

— Ben *Tercüman*'da ekonomiye hiç girmedim. Ama rahmetli Ertuğrul Soysal işsiz kalınca ekonomi bölümünün başına o geçti. O zaman da "Ben dışardan yardım ederim ama içerde bir şey yapmam" dedim. Ertuğrul Soysal'a uzun süre benim ricamla Emre Gönensay destek verdi. Hatta profesyonel anlamda, ücretli olarak destek verdi. O sırada Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim görevlisiydi. Sonra Nilgün Cerrahoğlu yurtdışından gelmişti. Annesini tanırdım. Nilgün Cerrahoğlu çok donanımlıydı,

TÜSİAD'da çalışmak isterdi. Onu tavsiye ettim ve o da uzun süre orada çalıştı. Nilgün Cerrahoğlu'nun Türk basınına girişi *Tercüman*'da, Ertuğrul Soysal'ın yanında ekonomi servisindedir. Haftada bir gün, arka sayfada, yarım sayfa ekonomi veren ilk gazete *Cumhuriyet* oldu. Onu da *Cumhuriyet*'te Yalçın Küçük hazırlardı. Yalçın Küçük o sırada da, her zaman olduğu gibi, işsizdi.

— *Anka'nın* Ekonomi Bülteni*'ni çıkardıkları sırada mı, sonrasında mı?*
— O sırada olmalı. Benim TÜSİAD'da olduğum sırada Altan'la (Öymen) birlikte *Anka Bülteni*'ni çıkarıyorlardı. *Cumhuriyet*'e de o sırada sayfa hazırlıyorlardı.

— Sabah*'a nasıl geçtiniz?*
— *Sabah*'çılar beni *Rapor*'dan tanıyor. Tanıdığı işadamları Dinç Bilgin'e "İstanbul'da iş çevreleri Güngör Uras'ın *Dünya*'daki yazılarını okumadan işe başlamaz" demişler. Bana "Böyle diyorlar. Mademki okunuyorsun, *Dünya*'dan ayrıl, bizde yaz" dedi Dinç Bey. Benim gazetelerinde yazmamı isteyenler önce "*Dünya*'dan ayrıl" der. Dinç Bilgin'e "Madem öyle söylüyorlar, *Dünya*'da beni okuyorlar, *Dünya*'dan ayrılmam doğru olmaz ama *Sabah*'ta da yazarım" dedim. *Sabah*'a öyle girdim. *Sabah* daha Mecidiyeköy'deki binasındaydı ama o sırada daha başka şeyler de vardı. Bir ekonomi gazetesi çıkartacaklardı mesela ve onun için de *Güneş*'ten Necati Doğru ayrılmıştı. Binanın bir bölümünde provalar yapıyordu. Benim için de "Hem o gazetede yazarsın hem de *Sabah*'ta yazarsın" diyorlardı. Maketlerini filan da yaptılar ama o gazete çıkmadı ve Necati Doğru da ayrıldı. Bana "Sen *Sabah*'ta yaz" dediler ve yazmaya başladım. Orada da yer ve konu sınırlaması yoktu, her konuda yazıyordum.

— *"Her sabah onu okumadan işe başlama" denilecek bir şöhrete sahiptiniz...*
— Ama ne var ki, parası şöhreti ölçüsünde değildi.

— Dünya *küçük gazeteydi ama o yıllarda* Sabah'*ın, hem* Hürriyet'*le rekabet hem de "Gazetecileri ucuza çalıştıran Babıâli geleneğini yıkmak" için çok iyi ücretler ödediği söylenirdi.*

— Ben de zaten *Sabah*'tan o yüzden ayrıldım. Sondan başlayarak anlatayım. Evet, gerçekten de *Sabah*'ta kime ne ödeme yapıldığını bilmem ama herkesin çok iyi para aldığı söylenirdi. Bana da, belli bir rakamda para ödenirdi. *Yeni Yüzyıl* yayımlanmaya başladı, "Güngör oraya da yaz" dediler. Okay Gönensin* de zaten canımız...

— *Bu arada, siz* Sabah *ana gazetede,* Sabah'*ın* Pazar Keyfi *ekinde ve* Süper Pazar *dergisinde de yazıyordunuz.*

— Bir de *Dünya*'da yazıyorum. *Yeni Yüzyıl*'da haftada üç gün yazmaya başlamıştım ki bir baktım aldığım paramın bir kısmı *Sabah*'tan, bir kısmı da *Yeni Yüzyıl*'dan ödeniyor. Derken *Yeni Yüzyıl* kapandı. Meral (Tamer) ile Osman (Ulagay) gazeteden ayrıldıkları için *Sabah*'ın koca ekonomi sayfasında ben artık her gün langır lungur yazıyorum. Herkesin altında arabalar var. Evler alınıyor. Ben patronlarla hiç para işi konuşmam. Sekreterlerle hallederim. Zafer'in (Mutlu) sekreteri Gül Hanım'a (Erkürem) "Kusura bakma sana bir şey anlatacağım. Biliyorsun daha önce şu kadar para alıyordum. Şimdi kıstılar" dedim. O da "Ben Zafer Bey'e söylerim, siz merak etmeyin" dedi. Aradan bir ay geçti, iki ay geçti, üç ay geçti ve en sonunda yüzümü kızarttım, randevu alıp Zafer'e kendim gittim. "Aman abi, tamam. Ben meşgul olurum" dedi. İki ay daha geçti, hiçbir şey yok.

O sırada Aydın Doğan, Dinç Bilgin ile arasındaki rekabet nedeniyle bana iş teklif edilince, yine gittim, durumu bildirdim. Zafer Amerika'dan telefon etti, "Abi hiçbir yere gidemezsin. Doğru git, Dinç Bey seni bekliyor" dedi. Gittim. Dinç Bey oturuyor. Yanında oğlu ve Güngör Mengi vardı. "Güngör, hiçbir yere gidemezsin. Al sana imzalı çek. İstediğin kadar yaz" diyerek ma-

---

* Daha önce *Cumhuriyet*'ten ayrılıp *Sabah*'a geçen ekip içinde yer alan Okay Gönensin, kapanana kadar *Yeni Yüzyıl* gazetesinde genel yayın yönetmeni olarak görev yaptı.

sanın üzerine bir çek defteri attı. Ben bu tür hikâyeleri duyardım. İlk defa başıma geliyor. Şaşırdım. "Zafer telefon etti, gitsin aşağıdan istediği kadar para alsın, dedi. Ne kadar istiyorsun?" dedi. Ben "İstediğim kadar para almak için burada değilim ki! Altı aydır anlaştığımız paranın yarısını alıyorum. Kendimi hakarete uğramış hissediyorum. Ben onun için buradayım" dedim. "Ne demek, sen bizim canımızsın. Git al paraları! İşte çek burada. Ben yazayım sen yazmıyorsan" dedi. Ben "Bu saatten sonra dönemem verdiğim sözden. Güzellikle ayrılalım" dedim ve ayrıldım. Açık anlatımla ben patrondan nasıl para alınır, bilmiyorum. Bakıyorsunuz, belli yazarların yaşamları farklı oluyor. Tabii başarı önemlidir, ama demek ki başarıyı değerlendirmenin de hem gazeteci hem patron açısından başka ölçüleri var.

— Siz bu "farklı başarı" ölçüsünü nasıl değerlendiriyorsunuz?
— Benim Planlama'dan beri bir anlayışım var. Planlama'da her sene mart ayında bizim mukavelemiz yenilenirdi. Yenilenince de hemen bazı kimseler, "Görüyor musun Ahmet'e kaç para vermişler? O çocuk, 3.500 lira alacak adam mı?" derlerdi. Onlara hep şunu söylerdim: "Kardeşim, bırakın Ahmet'e 3.500 lira versinler. Siz 'Ona 3.500 verilir mi?' değil, 'Onun hakkı 4.500'dü' deyin. Onun maaşı yükselsin. Siz nasıl olsa ona verileni alamazsınız. Ama onun maaşı yükselsin ki aradaki fark büyüsün. Fark büyüdüğünde sizinkini de mecburen ayarlarlar. Onun için başkasının parasını kıskanmayın, tam tersine bırakın benzerleriniz daha fazla alsın."

— İşe yarar mı bu düşünce?
— Bence yarar. Çünkü hiç olmazsa "Bu adama çok para ödüyoruz" diye patronların gözüne batmazsınız. Sizi işten çıkartmazlar. Ama bütün bunlar patronların takdiridir. Çalışanın bir şeyi patronun hoşuna gider, ona daha fazla verir. Bu, sözleşmeli adam çalıştıran devlette bile böyledir. İlahi adalet diye bir şey yok yani.

— Siz her ne kadar muhabirlikten, yani gazetenin mutfağından yetişme bir yazar olmasanız da gazetecilik dünyasına uzak bir yazar değilsiniz. Hem iş dünyasını ve patronları, hem de patron gazetecileri gayet yakından tanıyorsunuz. Günümüzün tabiriyle medya dünyasının dünü ile bugünü arasında ne tür benzerlikler ya da farklılıklar var size göre?

— Şimdi efendim, benim gazeteciliğim Ankara'da başladı. O yıllarda Ankara'da gazete dediğiniz zaman *Ulus* gazetesi vardı. Bizim kuşak, Ankara kuşağı, Ankara'yı *Ulus* gazetesiyle bilir. Ama *Ulus* gazetesinden sonra DP döneminde *Zafer* adıyla başka bir gazete çıkmaya başladı. Ankara'da *Ulus* gazetesi tabii ki *Zafer* gazetesinin gölgesi altında ezildi. *Zafer*'de çalışan gazeteciler daha saygın kimseler haline geldi. Hatta o zamanlar *Zafer* gazetesi DP'nin gazetesiydi ama DP'liler çağdaş kimseler olduğu için o gazetede genç kuşak gazetecileri de çalıştırdılar. Tabii ki o yıllarda gazeteler yanında köşe yazarlarının kişilikleri de çok önemliydi. Örnek olarak birkaç isim vereyim. Ben ilkokula başladığım sırada, anlatmıştım. İlkokula Düzce'de başladım, oraya gazete iki günde bir gelirdi. Gazete geldiği zaman da hatırladığım şuydu: Düzce'de, havuzlu bir park vardı. Orada gazozlar, çaylar içilir, akşamüzeri oranın eşrafı, önde gelenleri oturur, o gün gelen gazeteyi okurlardı. Hatırladığım kadarıyla bir kişinin yüksek sesle okuyup herkesin dinlediği, Ahmet Emin Yalman'ın makaleleriydi. Harbin tam sonuna doğru taşındığımız Ankara'da *Ulus* gazetesi okunurdu. Sonra *Zafer* yayımlanmaya başlandı. Ankara'nın DP-CHP çatışmaları arasında birden *Akis* öne çıktı ve Ankara'nın en popüler gazetecisi Metin Toker oldu. Metin Toker'in yazıları önemle izlenmeye başladı.

— O zamanlar İstanbul gazeteciliği Ankara'da pek de etkili değil galiba.

— Yılmaz Çetiner ve Feyyaz Tokar, İstanbul gazetelerinin muhabiri olarak Ankara'daki o dönemlere ait faaliyetlerini, ölmeden önce bana anlattılar. Onların anlattığı Ankara gazeteciliğinin karargahı Ankara Palas Oteli'dir. Gazetecinin görevi siyasi olayları izlemektir. Yılmaz Çetiner'in kitabında anlattığı birçok hi-

kâye vardır. Politikacılar ile askerler veya politikacıların kendi aralarındaki ilişkilerde, Ankara'daki İstanbul gazetecileri rol oynar hale gelmiş. Ankara Palas gazeteciliğini bilmezdik. İstanbul gazetelerinin Ankara'daki etkisi dediğiniz zaman benim aklımda kalan, Cüneyt Arcayürek'in *Hürriyet* gazetesinin Ankara temsilcisi olduğu zamanki etkinliğidir.

İstanbul gazeteleri, Ankara'da şöyle öne çıktı: Ankara'daki bürokratlar, kendi inançları doğrultusunda önemli ve kamuoyuna intikalini gerekli gördükleri haber ve belgeleri gazetecilere vermeye başladılar. Bir dönem Ankara'nın oyunu buydu. Bunda önce *Akis* kullanıldı. Çünkü *Akis*'te de bu tür haber ve belgeler çıkıyordu. *Akis* kapandıktan sonra, *Hürriyet* öne çıktı. Sonra *Hürriyet*'ten bu işi *Milliyet* devraldı. Burada önemli olan, gazetelerin Ankara'daki adamına itimattır. Bürokrasinin de bu tür haberleri sızdırırken en büyük endişesi "Ben bu haberi sızdırıyorum ama acaba o gazete bunu iyi değerlendirir mi?" sorusudur. Yani buradaki bütün mesele, haberin iyi değerlendirileceği ve yayımlanacağına dair güvendir. Bugün de gazetelerde hani diyorlar ya...

— *"Gazetemizin ele geçirdiği..."*
— Yok efendim, o belgeler ele geçirilemez, elden verilir. Ama güven duyulan kişiye verilir. *Milliyet*'te Orhan Tokatlı, *Hürriyet*'te de Cüneyt Arcayürek son derece başarılıydılar.

— *Bu güven sadece haberin, sızdıran açısından iyi değerlendirilmesiyle mi sınırlıdır? Gazetecinin daha başka, kişisel bir özelliği de yok mudur?*
— Yok. Dikkat ederseniz bu haberler parayla satılmaz, kişisel yarar sağlamaz. Bunları anlamak için Ankara'daki bürokrasinin ruhunu bilmek lazım.

— *Fakat biliyorsunuz Cüneyt Arcayürek Cumhurbaşkanlığı danışmanı da oldu.*
— O daha sonradır. Ankara'daki bürokrat kendisini devletin sahibi gibi görür. O, devletin sahibidir. Olayları kendisine göre de-

ğerlendirir. Her zaman da haklı olduğunu söylemek mümkün değildir ama o öyle inanır ve "Tüyü bitmedik yetimin hakkını korumak" için o belgeyi sızdırır. Bu, böyle bir savaştır; para işi değildir. Ama diyeceksiniz ki o işler sadece bu konuda mı olur? Hayır. Bir zamanlar Ankara'da bir de ekonomi bültenleri savaşı başlamıştı.

— *1950'lerde mi?*

— Yok, 1960'larda ve 70'lerde. Ekonomi bültenlerinin öncüsü İKA'dır, Ziya Tansu'nun İktisadi Kalkınma Ajansı. Ondan sonra ona çok benzer birçok ajans kuruldu. Bunlar ihale haberleri verirlerdi. Haberleri verirken de ihaleleri yönlendirici yahut ihalelerdeki rekabette belli ürünlere ağırlık getirilebilecek yayın yapan ajanslar kuruldu. Bültenler yayımlandı. Bunlar Ankara'da önem taşırdı. İstanbul'da Sabri Kayabal'ın çıkardığı *Ekonomi* gazetesi yayına başladı. O da belli konularda ağırlık koyar ve korku yaratırdı. Doğrudan doğruya kişileri veya firmaları öne çıkartan, olumlu veya olumsuz haberler yapardı. Bu gazete çeşitliliği içinde Ankara'da hangi gazetenin ağır bastığı konusunda benim bir gözlemim vardır.

Özellikle bakanlıklarda önemli makamlarda sabahları, gazeteler masalara dizilir. En üstte hangi gazete varsa, Ankara'da o dönem, o gazetenin önemli olduğunu anlarsınız. Ankara'da bir ara *Hürriyet* gazetesi en üstte dururdu. Sonra *Milliyet* gazetesi üste çıkmaya başladı. Önceleri *Hürriyet* devlet tarafından, ordudan, MİT'ten sızdırılan haberlere önem verirken bir süre sonra *Milliyet* yarışı kazandı. Masanın üzerindeki gazete takımının en üstünde *Milliyet* yer almaya başladı. Derken Kayabal'ın gazetesi hepsinin üzerine çıktı. Çünkü orada isim isim kişiye, firmaya, kuruma yahut da bürokrata doğrudan hücum olurdu.

1974'te İstanbul'a geldiğim zaman nasıl ki bürokrasi iş âlemine karşı kapalıysa, gazeteler de iş âlemine kapalıydı. *Hürriyet*'in başında profesyonel bir gazeteci olarak Nezih Demirkent vardı. Onu bile kimse göremezdi. O bir imparatordu. Öyle iş âleminden kimselerle filan konuşmazdı. 1975 yılında TÜSİAD ambargonun kaldırılması için Amerika'ya bir gezi düzenlemişti.

Bu heyete de Feyyaz Berker, o sırada *Hürriyet*'te yazan Metin Toker'in ismini de koydu. Bunu Nezih Bey haber almış, "Metin Toker benden habersiz oraya nasıl gider?" demiş ve Metin Toker gidemedi ki Metin Toker, o zamanlar *Hürriyet*'e haftada bir ya da iki defa yazı yazardı.

Bir başka örnek -ki onda da ben suçluyum- o sırada çok önemli olan Sedat Simavi Ödülleri'ne Oktay'ı (Ekşi) aday gösterdiğinde yaşandı. "Sen benden habersiz, kendini birine nasıl aday göstertirsin?" diyerek, Nezih Demirkent Oktay Ekşi'yi epeyce üzdü. Nezih Bey'e anlattım, "Oktay'ın haberi yok, ben aday gösterdim" diye ve bir de yazım vardır, "Oktay'ın hiçbir günahı yok. Suç tamamen bende" diye, daha hâlâ saklarım. *Hürriyet* böyle kapalıydı iş âlemine. Erol Simavi'yi de çok az kimse görebilirdi.

Milliyet derseniz, patronu Ercüment Karacan, Feyyaz Berker, Necati Akçağlılar gibi belli arkadaşları dışında kimseyle gezmez, konuşmazdı. O da kapalıydı. İş âlemi de onlara ulaşamazdı. Feyyaz Bey, Abdi İpekçi'nin akşamları beraber gece kulüplerine gidecek kadar yakın arkadaşı olduğu halde, belli konular dışında telefonu açıp da Abdi Bey'le konuşamazdı, konuşmazdı.

— Gazete patronları da kendilerini o zamanlar patron gibi görmüyor muydu yani?

— Gazete patronları kapalıydı dış dünyaya. Kendilerini gazeteci olarak görüyor, iş âlemiyle içli dışlı olmak istemiyorlardı. Gazete patronlarından dışa açık tek kişi Kemal Ilıcak'tı. Kemal Ilıcak, diğerlerinin tersine iş âlemine açılmaya, iş âlemiyle yakın olmaya çalışıyordu. İstanbul'a o dönem *Son Havadis* gazetesi de geldi. Mustafa Özkan, Ankara'dan İstanbul'a taşındı. Mustafa Özkan, özel sektöre yakınlık gösteren bir gazeteci olarak öne çıktı.

— 1960'larda ve 70'lerde işadamları "sömürücü" tipler olarak algılanır, mizah dergilerinde filan da öyle resmedilirdi. Gazete patronlarının iş âlemine uzak durması biraz da bundan mı acaba?

— Bunun solculukla, sağcılıkla alakası yoktur. İdeolojik bir şey değildir. Bu eskiden de böyle miydi, bilemiyorum. İstanbul'a geldim. İstanbul'da TÜSİAD'ın ilk ofisi Dörtler Apartmanı'ndaydı. Yanımızdaki Beşler Apartmanı'nda da Nadir Nadi oturuyordu. Nasıl olduğunu bilmiyorum, belki de Feyyaz Tokar vasıtasıyla, belki de benim yazılarım dolayısıyla, Nadir Nadi beni sevdi. Bana yakınlık göstermeye başladı. Feyyaz Tokar evine gittiği zaman beni de çağırırlardı. Onlar da iş âlemine kapalıydı ama onlarınki tamamen ideolojik sebeplere dayalıydı.

— *Bir zamanlar* Cumhuriyet *gazetesi reklam bile yayımlamazdı.*
— Nezih Demirkent dış dünyaya, *Dünya* gazetesinin sahibi olduktan sonra açıldı. *Milliyet*'in açılması, Aydın Bey'den sonradır. Bunlar da Türkiye'nin önde gelen gazeteleridir. *Sabah*, iş âlemine açık olarak yayımlanmaya başladı. Dinç Bilgin zaten İzmir'de iş âlemiyle bütünleşmiş biriydi. Daha başlangıçta iş âlemine yönelik bir gazete yapmak üzere yola çıkmıştı.

— *Zaten* Sabah'*ın yayın çizgisi de liberaldi.*
— Patronlar kapalı olunca gazeteciler de bu insanlarla ilişkilerinde çekingen davranıyordu. Mesela bizim bir Özer Oral ağabeyimiz vardı. Özer Oral, sendika muhabiriydi. Solcuydu. Şimdi oğlu *Milliyet*'in yayın koordinatörü.

— *Emre Oral mı?*
— Evet. Özer Oral, İktisat Fakültesi mezunu, gözlüklü, sempatik, babacan bir sendika muhabiriydi. Dev-Genç, Dev-Yol gibi çevrelerden insanlarla beraber gezerdi, benim de dostumdu. O zamanlar bizim TÜSİAD'ın kapısı ona açıktı. Gelir, Feyyaz Bey'e takılırdı, "Siz kapitalistler" diye. Bir gün "DİSK'in Genel Başkanı Kemal Türkler'le beraber yemek yedik, dedi ki" diye söze girince Feyyaz Bey "DİSK'in başkanıyla yemek yiyorsun da benimle yemiyorsun" diye takıldı. Özer Abi, "Güngör de gelirse yerim" dedi. Ben onları Dikilitaş'ın karşısındaki salaş bir köfteciye götürdüm. Böylece Feyyaz Bey de hayatında ilk defa salaş köftecinin ikinci katında köfte yedi. Öyle günlerdi. Şimdi bu-

gün bunlar herkese komik gelir. O günler hangi günlerdi? İşçilerin Kadıköy'de yürüdüğü, fabrikaları sendikaların işgal ettiği, grevlerin birinin bitip ötekinin başladığı günler! O günlerden bugünlere gelindi. Bizim köşe yazarlarımız daha gençti. O günleri hatırlayan bir Hasan Pulur ustamız var. Yavuz (Donat) var, Mehmet Barlas var.

— *Nazlı Hanım var.*
— Nazlı Hanım o günlerden sonra yazar oldu.

— *Rauf Tamer var.*
— Rauf Tamer o sırada "O kafa" anlayışıyla hep solcuları eleştiren yazılar yazardı. Benim aleyhimde bile yazmıştı. Kemal Ilıcak'ın evinde kaç defa birlikte olduk ama yine de benim için "O kafadaki komünist herifler" filan diye yazdı. Gazetelerdeki sağ-sol ayrımı o kadar keskinleşmişti ki sağı müdafaa etmek zavallı *Tercüman* gazetesine kalmıştı. Başka da gazete yoktu.

— *Aman Güngör Bey, öyle "zavallı" diye hafifletmeyelim,* Tercüman *o zamanlar sağın sözcülüğünü son derece militan bir şekilde yürütürdü.*
— Militan sağcıydı, evet.

— *Şimdi bir de o zamanki gazetecilerin parasal durumlarına gelelim.*
— Benim anlayamadığım şey, Kemal Bey hakikaten ticari dehası olan biriydi. Lastik işine girdi, bina işine girdi, onu aldı, bunu sattı. Ben onu İstanbul'a geldiğimden ölümüne kadar bütün hayat çizgisi içinde izledim; para da kazandı ama hiçbir şekilde sefasını süremedi.

— *Yalıda da sefasını süremedi mi?*
— Şimdi efendim o yalıda da oturdu, ama hiçbir gün rahat oturamadı. Dikkat ederseniz, öldükten sonra yalı da gitti. Hiçbir zaman parası olmadı. İşadamlarının durumunu anlatabilmek için varlıklı biri olan Ayhan Şahenk'ten örnek vereyim. Ayhan Şa-

henk'le zaman zaman dertleşirdik. Yolları yapmış, Bayındırlık Bakanlığı'ndan parasını alamıyor. Bana bir gün "Güngör" dedi, "Şu anda her şeyi satıp borçlarımı ödeyeceğimi ve en sonunda da Osmanlı Bankası'nın elimde kalacağını bilsem, satıp çekileceğim. Ama hesabın nasıl kapanacağını bilemiyorum." İnsanlar o zamanlar veya genelleyeyim, her zaman için varlıklarının ne olduğunu, ne olacağını bilemiyordu. Dikkat buyurun, *Milliyet*'i sahibi neden sattı durup dururken? *Hürriyet*'i sahibi neden sattı? Bir ölçüde tabii ki "Bu işi bizden sonra kim yürütecek?" endişesi vardı. Ama bir de "Biz bunu daha fazla sürükleyemeyeceğiz" duygusu da vardı.

— *Bir "Yeter artık" hali mi?*
— Hayır, maddi yük endişesi. Daha o zamandan başlamıştı. Bir zamanlar medyada para kazanılabiliyordu. Sonra kazanılamaz hale geldi. Gerçekçi olalım. Kemal Ilıcak'ın zorluklarla karşılaşmasında, sıkıştığında gazeteyi satmayıp sadece gazetenin imkânlarıyla gazeteyi sürdürme çabasının ve sürdürememesinin rolü vardır. Öbür patronlar zamanında gördüler ve sattılar. Onları satın alan Aydın Bey, bir akıllılık etti ve başka kaynaklardaki imkânlarıyla gazeteleri ayakta tuttu. *Hürriyet* zaten kendi kendine yeterli hale gelmişti. Ama *Milliyet*'i kâr eder hale getirdi. *Milliyet*, önce para getirdi ve *Hürriyet*'i satın alacak ölçüde kaynak yarattı. Ne yazık ki, sonraları *Milliyet* de kendi kendini finanse edemez hale geldi.

— *Gazetelerin dönüşüme uğramasının miladı, Özal dönemi değil mi?*
— Eskiden gazetelerin geliri neydi? İlan geliriydi. Özal'dan sonra serbest piyasa ekonomisine geçilince reklam gelirleri arttı. Arttı ama gazetelerin teknolojik yatırımları bu artışı yuttu. Eskiden gazete dediğiniz şey, *Milliyet* örneğin, üst katta o gazeteyi hazırlayanlar, alt katta da o gazeteyi basan matbaaydı. *Hürriyet* de aynı şekilde. Üstündeki adamlar kadar altındaki matbaada da adamlar çalışıyordu. *Hürriyet* de, *Milliyet* de Türkiye'nin on yerinde matbaa kurdular. Çalışan sayısı arttı. Eskiden üç- beş

sayfa çıkan gazetelerin sayfa sayıları arttı. Gazeteler siyah-beyaz basılırken renkli basılmaya başladı. Bütün bunlar maliyetleri olağanüstü artırdı. Maliyet artışını, ilan geliri ve satış fiyatı karşılayamaz oldu.

— *Sonuçta gazete patronları yatırımcı kişiler haline geldi.*
— Ama gazeteler para yutan devler oldu. Her gazete para yutmaya başladı. Dikkat buyurursanız, *Günaydın* gazetesini bir madenci satın aldı.

— *Bekir Kutmangil.*
— Ama her yerde matbaa kurmak mecburiyetinde kaldı. Para yetiştiremedi. Dinç Bilgin *Sabah* gazetesini kurdu, her yerde matbaa da kurdu. O matbaalar günde bir saat çalışıyordu. Ama o matbaaların her birine teknisyenler alındı. O yatırımlar, o çalışanlar...

— *İyi ama bu gazeteleri baştan satın alan ya da gazete kuran kişi, daha en baştan bu işin olurunu hesaplamaz, verimliliğini düşünmez mi?*
— Demek ki düşünemiyor. Veya o havaya girdiğiniz zaman bu yapılamıyor.

— *Ya yapılmıyor ya da başka bağlantıları hesaba katarak göz yumuyor.*
— Şimdi efendim, diyeceksiniz ki Türkiye'de de bazı gazeteler tetikçilik yapmak için çıktı...

— *Tetikçilik demeyelim, biraz ağır oldu.*
— Tetikçilik diyelim. Tetikçilik yapmak için çıkarılan gazetenin bile hazmedilebilir bir faturası olmalı. Gazetenin getirisi, götürüsünü karşılamalı.

— *Dinç Bilgin "Avrupa'nın en büyük, en modern tesislerini kurdum" demişti. Matbaa makinesi, yanlış hatırlamıyorsam saatte 500 bin basıyordu. O zaman biz bile biliyorduk ki, tek bir*

gazetenin maliyeti, satış fiyatını aşıyordu. Gazete satıştan değil, ilan gelirlerinden para kazanıyordu. Bunu baştan hesaplamak zor değil ki.

— Benim, bazı gazete sahiplerini ve onların çevrelerini tanıma şansım oldu. O gazetenin sahibi olmak ve o kişilerin çevresinde bulunmak, insanları bir şekilde sarhoş ediyor. O zaman sizin bu söylediğiniz şeyler düşünülmüyor. Siz bunları söyleseniz de dinleyen olmuyor. Ben, bazılarına bir şeyler söylemek istedim ama daha söze başlarken, söylediklerinizin dinlenmeyeceğini fark ediyorsunuz. Gazete çıkartma, medyaya girme işi, tamamen farklı bir şey, insanı sarhoş eden bir şey...

— *Fakat bir kazanç da sağlanıyor olmalı ki vazgeçilemiyor.*

— Girişimci başlangıçta gelir elde etmiyor. Bu işin gideri olduğunu bile bile medya sektörüne giriyor. Bunun örnekleri var. Çavuşoğlu-Kozanoğlu eğer bu medya işine (*Güneş* gazetesi) girmemiş olsaydı, Türkiye'nin o zamanki şartlarında en başarılı genç inşaat grubu olarak büyük paralar kazanacaktı. Sadece Türkiye'de değil, Irak'ta da iş yapıyorlardı. Onlarla bir diyaloğum yoktu ama Erol Aksoy'u Türkiye'ye geldiğinden beri tanıyordum. Bankacılıkta çok başarılıyken televizyona girince "Bu senin işin değil, çok riskli. Senin işini de sekteye uğratır" diye söyledim. Ama o bana, "Bu işi en iyi ben yapacağım ve Türkiye'de bu iş nasıl yapılır, herkese öğreteceğim, göreceksin" dedi. Hakikaten de yaptı. Ama öbür işini, bankacılığı bırakıp bu işi yaptı. Ve para kazanamayıp battı! Onu batıran bankacılıktaki hataları değil, bankacılıktaki fonlarını televizyonda kullanmasıdır.

— *Benim aklımda da Korkmaz Yiğit var. Biliyorsunuz,* Milliyet *gazetesini asıl satın alma sebebi, Bahçeşehir'in karşısındaki Ispartakule adı verilen bölgede satın aldığı binlerce dönümlük kocaman araziydi.*

— O arsalara ev yapıp da pazarlayacakmış; naif bir düşünceydi herhalde. Onun diğer işlerinin de naif olduğunu mahkemelerdeki duruşmalarda gördük. O, sonraki dönemde o yanlış düşüncesinin kurbanı oldu.

— Yeni patronlarıyla birlikte gazeteler dış dünyaya açılınca gazeteciler de dış dünyaya açıldılar. Bu değişim sürecinde geçmişle kıyasladığımızda neler değişti?

— Ben İstanbul'a geldim. O zamanlar Ankara'dan gelmiş olmanın, Türkiye'nin bilgi toplumuna yeni yeni geçmeye başlamasının da verdiği şevkle TÜSİAD'da toplantılar yapardık. Ben de toplantıya katılanlara Türkiye'de neler olup bitiyor, milli gelir nedir, ekonomi ne durumda diye basit anlatımlar yapardım. Çok ilginçtir ki bu toplantılara, hiçbir toplantıya katılmayan, sosyal olmadığı söylenen Erol Simavi de gelirdi. Her toplantımıza Kemal Bey (Ilıcak) katılırdı, sonraları Ercüment Karacan da katılır olmuştu. Abdi İpekçi de katılırdı.

— Siz bu toplantıları gazete patronları, yayın yönetmenleri için mi düzenliyordunuz?

— Yok yok, çok az sayıda işadamı için düzenlerdik. Önce birkaç kere Divan Oteli'nde yaptık, sonra Süreyya Lokantası'nda yapıldı. Yemekli toplantılardı. Öyle tartışma olmaz, belli konularda konuşmalar yapılırdı. Ekonomi nasıl gidiyor, ülke ne durumda? Eleştirel de değil, bilgi verici konuşmalardı bunlar. O günlerin içine kapalı patronları, TÜSİAD toplantıları sayesinde bir ölçüde birbirlerine yakınlaşmaya, sosyal, siyasi ve ekonomik konulardaki tartışmalara katılmaya başladılar. En önemlisi işadamlarının gazetecilerle yakınlaşması oldu. Çünkü o dönemlerde gazetecinin iş çevreleriyle ilişki kurması olağan sayılmazdı. Patronlar, gazetelerdeki yazarlardan önce açılmaya başladı. *Cumhuriyet*'ten bir gazeteci, bir iş örgütünün kokteyline katıldı diye işten ayrılmak zorunda kalmıştı.

— Siz bu TÜSİAD toplantılarıyla bugünkü anlamda ekonomi gazeteciliğinin temellerini de atıyorsunuz yavaş yavaş.

— Benim bir gazeteci arkadaş-dost grubum oldu. *Milliyet*'e girmeden önce Hasan Pulur'la tanışıklığım vardı. Ben girdiğimde Hasan Pulur *Milliyet*'te değildi. Yılmaz Çetiner, Feyyaz Tokar ve Mehmet Barlas TÜSİAD toplantılarına çok sık gelirlerdi. Oradan tanışıklığımız ve bir dostluğumuz vardı. Beni TÜSİAD ge-

nel sekreteri olarak severlerdi. Ben *Milliyet*'e girer girmez onlar "Bu çocuk *Milliyet*'te ne yapacak, ne olacak bu *Milliyet*'in hali?" diyerek merakla ya da beni desteklemek niyetiyle, işe başladığımın hemen ertesi günü "Hilton'a gel bir viski içelim" dediler. Gittim. Feyyaz Tokar, Yılmaz Çetiner ve Mehmet Barlas'ın orada "Ne oluyor, ne yapacaksın?" gibi sorularını cevapladıktan sonra "Her hafta bir gün burada buluşup içki içelim" dediler. Böylece haftada bir gün Hilton'un Karagöz Bar'ında üçüyle buluşmaya başladım. Bazen biri, bazen ikisi gelirdi. Daha sonra o toplantıların uzantısı olarak Hasan Pulur'un da katılmasıyla salı günleri Bebek Oteli'nde toplanmaya başladık. Bebek Oteli'ndeki o toplantılara Hasan Pulur'dan sonra Oktay Ekşi de geldi. Oktay Ekşi bir süre sonra "Siz burada cıvık şeyler konuşuyorsunuz" diye ayrıldı. Salı toplantılarında ciddi konulardan çok, neşeli konular gündeme gelirdi.

— *"Salı toplantıları" sonra da devam etti diye biliyorum.*

— Hasan Pulur, Mehmet Barlas, Yılmaz Çetiner, Feyyaz Tokar ve ben her salı akşamüzeri Bebek Oteli barında toplanırken zamanla halka genişledi. Dr. Gürbüz Barlas ve Selim Barlas halkaya eklendi. Sonra misafir katılımcılarımız oldu. Vitali Hakko ve Mustafa Pakoğlu her toplantıya gelir oldu. Vehbi Koç sık sık, Sakıp Sabancı arada sırada gelmeye başladı. Toplantıya katılanların bazıları öldü. Bazılarının çalışma saatleri veya sağlık nedeniyle toplantılara devamlı olarak katılma imkânları kalmadı. Ama salı toplantıları devam ediyor. Şimdilerde Şarık Tara, Tufan Türenç, Erol Sabancı toplantılara en sık katılanlardan.

— *Sizin başka gruplarınız da var.*

— Çarşamba günleri öğle yemeklerinde kışın Beşiktaş'ta Turgut'un meyhanesinde, yazları Moda'da Koço'da toplanan bir entel grubumuz var. Grubun lideri Cahit Kayra'dır. Bu toplantılara katılan Orhan Duru öldü. Şimdilerde Hasan Pulur, Hasan Mani, Murat Katoğlu, İlber Ortaylı, Hilmi Yavuz, Ahmet Yücekök ile birlikte her hafta vatan kurtarırız. Ayda bir de, ayın ilk cuma günü, öğle yemeğinde İstanbul'daki Plancılar bir araya gelir. Dev-

İstanbul DPT eski çalışanlarının ayın ilk cumalarında yaptığı toplantılardan biri. Baran Tuncer, Attila Karaosmanoğlu, Mehmet Kabasakal, Hasan Karaçal.

let Planlama Teşkilatı'nda kuruluşundan bu yana çalışmış, daha sonra İstanbul'a göç etmiş Plancılar, hem birlikte yemek yer hem de daha önce belirlenen bir konuda bir plancının yaptığı konuşma dinlenir, sonra o konu tartışılır. Ziya Müezzinoğlu, Prof. Dr. Besim Üstünel, Attila Karaosmanoğlu gibi eski müsteşarlar ve daire başkanları ile uzmanlar, bu toplantılarda bir arada olurlar.

— Sizin salı toplantılarına Oktay Bey'in (Ekşi) tepkisi dikkatimi çekti. Hakikaten, Oktay Bey ne kadar ciddi adamdır...

— Oktay Ekşi ile düzenlediğimiz ve işadamları ile gazetecilerin katıldığı toplantılar ciddi toplantılardı. Ben bu toplantılardan etkilenerek Oktay'a bu işi müesseseleştirmeyi önerdim. Amerika'ya gidiş gelişlerimde Washington'daki "National Press Club" isimli kuruluştan etkilenmiştim. Bir gazeteci kulübüydü. Basın toplantısı yapacaksanız o kulübün salonunu tutuyorsunuz. Bir lokantası var ve gazeteciler oraya gidip geliyor. Politikacılar, işadamları, diplomatlar, gazetecilerle burada buluşuyor. Oktay'a, "İstanbul'da böyle bir Basın Kulübü kuralım" dedim. O "Nezih bizi yaşatmaz" dedi.

— O sırada Nezih Demirkent de Gazeteciler Cemiyeti Başkanı tabii.

— Ondan sonra bu fikri Feyyaz Tokar benimsedi. "Tamam, ben varım bu işte" dedi. Ben TÜSİAD'dayken uzun toplantılar yaptık üçümüz. Benim planım, Sheraton Otel'in altında bir kulüp odası ayarlamak. Kimseye para filan vermeyecektik. Biz kulüp odasında toplanacağız, ama biz derken bütün gazetelerden gazeteciler gelecek, servisi de otel yapacak. O zaman onların üst katta bir konferans salonu vardı, basın toplantılarını ve konferansları da o salonda yapacak, para kazanacak ve aşağıdaki kulüp odasının masraflarını karşılayacağız. Sonra bu iş olmadı. O hareketi daha sonra Oktay, Basın Konseyi'ne çevirdi. Benimki Basın Kulübü'ydü, o Basın Konseyi kurdu.

— Yazarlık hayatınız boyunca başınız hiç derde girdi mi?

— Tam derde girmek demeyelim de hakkımda açılan davalar oldu. Birincisi TCK 159'dan. Bu madde sonra değiştirildi.

— İnanmıyorum! "Hükümetin manevi şahsiyetine hakaretten" mi dava açıldı?

— Evet efendim. "Devletin askeri kuvvetlerini neşren tahkir ve tezyif" suçundan 2000 yılında mahkemeye verildim. Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 159. maddesine göre cezalandırılmam istendi. O yıllar TCK'nın yürürlükte olan 159 sayılı maddesi, fikir suçuyla mahkemeye verilenlerin en korktukları maddeydi. Çünkü bu maddeye göre yargılanmalar genelde mahkeme heyetinin takdirine dayanıyordu. 159. madde şöyleydi:

"Hükümetin manevi şahsiyetini, bakanlıkları, devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler bir seneden altı seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Cürümlerin irtikabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vuku bulmuş addolunur."

— Savcılık re'sen mi harekete geçti, yoksa hakkınızda şikâyet mi oldu?

— Genelkurmay Başkanlığı başvurmuş. Bakırköy 2. Ağır Ceza Mahkemesi'ne 2 Ağustos 2000 tarihinde gönderilen iddianamede Bakırköy Cumhuriyet Savcısı Hasan Özdemir şunları yazmıştı:

"Hazırlık Tahkikatına ait evrak incelendi: İstanbul'da yayımlanan *Milliyet* gazetesi'nin 3 Nisan 2000 tarihli nüshasında yayımlanan 'İstikrar avukatları düzenin bekçileri' başlıklı, Güngör Uras imzalı yazıda:

Bugüne kadar 'dar çevre' her şeye hâkim idi. Her şeyi kontrol etti. Bu 'dar çevre' askerler, bürokratlar, büyük sanayicilerden oluşuyor. Değişim konusunda 'dar çevre'nin karşısındaki 'geniş çevre' ülkede yaşayanların çoğundan oluşuyor. 'Dar çevre'deki askerler, bürokratlar, büyük sanayiciler kontrolü kaybeder duruma geldiklerinde ise silah, para ve medya avantajını kullanarak demokratik parlamenter sistem de içindeki eksikliklerini güce dönüştürüp, tekrar duruma hâkim oluyor. Sayın Demirel'i tekrar Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturtup istikrarı koruma mücadelesi 'dar çevre'nin iktidarlarını sürdürme, 'dar çevre' dışında birinin oturarak, tıkırında giden düzen çarkının önüne taş koymasıdır" gibi ibarelere yer verilmek suretiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni halk çoğunluğunun karşısındaymış gibi göstermek suretiyle manevi şahsiyetini neşren tahkir ve tezyif edildiği anlaşılmıştır.

Sanığın üzerine atılı suçtan yargılanmasının, görevli Bakırköy Ağır Ceza Mahkemesi'nde icrası ile suçu sabit görüldüğünde eylemine uyan 159/1 madde uyarınca cezalandırılmasına karar verilmesi kamu adına iddia olunur. 02.08.2000"

— Hakkınızda dava açıldığını öğrendiğinizde ilk tepkiniz ne oldu?

— Şaşırdım. Hayatım karardı derler ya, işte öyle oldum... Karımdan başka kimseyle bu konuyu konuşamıyordum. O günlerde benzer davalarda mahkemelerin verdiği kararlar beni çok korkutuyordu. 159. maddeden mahkûmiyet halinde hapis cezasının para cezasına dönüştürülmediğini, hapis cezasının en az bir yıl olduğunu öğrenmem endişelerimi daha da artırıyordu. O dönemde hiç beklenmedik bir olayla karşılaştım. İngiltere Baş-

konsolosluğu'ndan telefon ettiler. Başkonsolos ziyaretinize gelecek dediler.

— *Tanışıyor muydunuz kendisiyle?*
— Hayır efendim, tanımıyordum. Geldi. "159. maddeden hakkınızda dava açılmış. Acaba bizim bir yardımımız olabilir mi?" dedi. O dönemdeki İngiltere Başkonsolosu Peter Hunt'un davadan nasıl haberdar olduğunu, ne tür bir yardımı olabileceğini anlayamadım. Ne olur ne olmaz diyerek 27 Şubat 2000 tarihinde İngiltere Başkonsolosluğu'na bir mektup gönderip ziyaret için teşekkürlerimi belirttim. Hakkımda açılan davanın benim sorunum olduğunu, ilgilerine teşekkür ettiğimi yazdım. *Milliyet* gazetesinin hukuk müşavirleri Prof. Dr. Köksal Bayraktar ile yardımcılarından Nurcan Çalışkan davayı takip ediyordu. Yazılı savunmayı kendim hazırlamak istedim. Mahkemede de sözlü savunmayı bizzat yapacağımı söyledim.

Mahkeme gününe kadar çektiğim sıkıntıları, mahkeme kapısında beklerken yaşadığım korkuyu anlatamam. Mübaşir ismimi okudu. Avukat Nurcan Çalışkan ile salona girdik. Kimlik tespitim yapıldı. Cumhuriyet Savcısı Mustafa Bayarslan iddianameyi okudu.

Mahkeme Heyeti'ne Hâkim Ali Güzel Başkanlık ediyordu. Üye hâkimler Özcan Sağlam ile Mustafa Battal'dı. Mahkeme heyeti başkanı sözlü savunma için söz verdi. Tahta parmaklıklar arkasındaki sandalyeden ayağa kalktım. Kalbim duracak gibiydi. Daha önce hazırladığım yazılı savunmayı sözlü olarak özetlemeye çalıştım. Dedim ki:

"Türkler için ordu ülkenin güvenliğini sağlayan bir güç olmanın ötesinde, sosyal ve ekonomik değişimin ve gelişmenin itici gücü olmuştur. Bir ülkede değişim ve gelişme lider güce bağlıdır. Lider güç, çoğunluğun peşinden gitmez. Çoğunluğu peşine takan güçtür. Mustafa Kemal halk çoğunluğuna uygun bir yönetim benimsemiş olsaydı, ordu, halk çoğunluğunun görüşlerini benimsemiş olsaydı, Türkiye'de hiçbir devrim yapılamazdı. Harf Devrimi, Kıyafet Devrimi ile tüm devrimler Mustafa Kemal ile ordunun liderliğinde gerçekleşmiştir. Mustafa Ke-

mal'den sonra da ordu hep Türkiye'de çağdaşlaşmanın gelişmenin yanında olmuş, o yana ağırlık koymuştur.

Bu durum azınlıktaki ordunun çoğunluktaki halka karşı olması demek değildir. Bunu ifade etmek, halkı orduya karşı isyana teşvik etmek demek değildir. Tersine ordunun liderlik gücünü koruma, dinamizmini teşvik etme çabasıdır.

Çoğunluğu karşısına almak istemeyen ordu, irticaya boyun eğmek, fakirliğe ve tembelliğe prim vermek, vurguna ve soyguna göz yummak zorunda kalır.

Ordu hep iyinin, doğrunun, ülkeye iyilik getirecek değişimin yanında olmak durumundadır. Bu bir liderlik görevidir. Liderlik, değişimine karşı direnen çoğunluğun değil, değişimi gerçekleştirecek azınlığın lideridir.

Yazımda bunlar anlatılmıştır. Ordunun liderlik ve devrimcilik sorumluluğunun, halkı soyanın yanında değil, halkın çıkarlarını koruyan konumda olmasının önemi anlatılmıştır. 2001 yılının ilk yarısında Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve ordunun kötü gidişe karşı davranışı bu anlatımın doğruluğunu ortaya koymaktadır. Bunları bir yazıda halka anlatmak, askerin doğru yerde yer alması çabasını sürdürmek, askere verilen önemin, orduya verilen değerin işaretidir."

Savunmamdan sonra mahkeme heyeti başkanı savcıya söz verdi. Bundan sonra olanları davanın karar özetinden aktarayım:

"Tevsii tahkikat talebi bulunmadığını söyleyen İddia Makamından, esas hakkındaki mütalaası soruldu. İddia Makamı: İddianamede *Milliyet* gazetesi yazarlarından Sayın Güngör Uras'ın 2 Nisan 2000 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayımlanan, 'İstikrar Avukatları' başlığını taşıyan yazısının suç teşkil ettiği, dolayısıyla TCK'nın 159/1 maddesi tarifi yapılan eylemi işlediği ileri sürülerek cezalandırılması için kamu davasının açıldığı görülmektedir.

Yazısında değinmiş olduğu konuya, bu konunun Türkiye gerçeklerinde nasıl bir oluşum içerisinde olduğu ve bu oluşumun ülke yararına nasıl bir darbe indirdiği, bunun sorumluluk alanının herkese şamil bulunduğu, ancak gidişin önlenmesi bakımı da yazarın sözünü ettiği dar çevre kavramını kırması gerektiği yönünü açıklıkla kamuoyuna sergilendiği görülmektedir.

Bu tür yazıların kamuoyuna iletilmesinde herhangi bir devlet makamına hakaret suçunu değil, bir vatandaşın ve özellikle bir bilim adamının uyarı görevini yaptığı, toplumun gidişinin ülkeye büyük zararlar vereceği niteliği taşıdığı açık bir şekilde görülmektedir. Yazar toplumun güvenliğe kavuşması, devletten istenen sosyal devlet ilkesi gerçekleştirilmesi konusunda kendisinden bekleneni yapmıştır. Dosya kapsamı itibariyle yazıda suç unsuru bulmak mümkün değildir. Yazarın herhangi bir makam ve mevkii peşinde koşmayan, toplumu yanlış gidişine düşünceleriyle karşı koyan bir yazı sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla suç unsurları içermeyen yazı dolayısıyla sanık hakkında beraat kararı verilmesi mütalaa olunur" dedi.

— *Yani savcı cezalandırılmanızı değil, beraatinizi talep etti...*

— Evet. Önce anlayamadım. Anladığımda ise sinirim boşaldı. Gözümden nasıl yaşlar dökülüyordu tarif edemem. Mendille durduramıyordum. Cebimden yakın gözlüğümü çıkarıp gözüme taktım. Bu gözlüğün yaşların görünmesini önleyebileceğini zannediyordum. Mahkeme heyeti başkanı yanında oturan heyet üyeleriyle görüştü ve kürsünün önünde oturan zabıt kâtibine "Yaz kızım" dedi. Ve şunları söyledi:

"Günlük olarak basılıp yayımlanan *Milliyet* gazetesinin 2 Nisan 2000 tarihli nüshasının 5. sahifesinde sanık Güngör Uras tarafından kaleme alınarak yayımlanan 'İstikrar avukatları, düzenin bekçileri' başlıklı yazıda devletin askeri kuvvetlerini neşren tahkir ve tezyif ettiği iddia edilerek sanığın TCK'nun 159/1'inci madde uyarınca cezalandırılması talep edilmiştir.

Sanık savunmasında özetle suçlamaları kabul etmemiş, yazısının içerik itibariyle suç kastı taşımadığını, yazısının bütünü itibariyle eleştiri niteliğinde olduğunu belirterek beraatine karar verilmesi talebinde bulunmuştur.

Sanığın savunmasında davaya konu olan yazısının içeriği ve dosyada bulunan tüm delil ve belgelere göre sanık Güngör Uras tarafından hazırlanıp yayımlanmış olan yazının bütünü itibariyle ele alınıp incelendiğinde yazarın bazı olaylardan hareketle kendi düşüncelerini belli bir yorum katarak açıklamaya çalıştığı gö-

rülmektedir. Bu, düşünce özgürlüğünün bir sonucudur. Düşünce özgürlüğünün sağladığı bu olanak sayesinde, değerlendirmeleri iyileştirme önerilerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarının tenkidi nitelik taşıdığını mahkememiz kabul etmiş, yazı içeriğinde herhangi bir suç öğesi bulunmadığı kanısına vararak beraatine karar vermiştir."

Ne kadar dava salonunda kaldım, dava bittikten sonra ne yaptım, salondan nasıl ayrıldım bilemiyorum. O yıllar 159'dan takibata uğramak, yargılanmak, bazı kişilerce büyütülür, övünme vesilesi edilirdi. Ben takibattan da, davadan da, dava sonu beraat ettiğimden de kimselere söz etmedim. Edemedim.

— *Hakkımızda açılan tek dava bu mu?*

— Hayır, ama ikincisinde yarı yoldan döndük. 19 Ocak 2006 tarihinde OYAK Genel Müdürlüğü, "OYAK'ın Erdemir'i Satın Alması"nı eleştiren ve 5 Ocak 2006'da *Milliyet*'te yayımlanan yazım nedeniyle Ankara 5. Asliye Ticaret Mahkemesi'nde dava açtı. OYAK Genel Müdürlüğü, OYAK'ın ticari itibarının zedelendiğinden bahisle, 5 bin TL manevi tazminat talep ediyordu. Mahkeme OYAK'ın dava talebindeki iddiaları değerlendirerek davayı reddetti.

— *Çok uğraştırmamışlar sizi.*

— Efendim, yazı yazanın herkesi mutlu etmesi güç. Her gün farklı bir konuda yayımlanan yazılara farklı kesimden farklı tepkiler gelmesi normal. *Güneş, Dünya, Sabah* gazetelerinde yayımlanan yazılarıma daha önce ciddi tepkiler gelmemişti. Ama *Milliyet*'te yayımlanan bu iki yazımdan başka bir yazımdan dolayı Basın Konseyi'ne şikâyet oldu, bir yazım nedeniyle de noter kanalıyla protesto yedim. *Dünya*'da genetiği değiştirilmiş tohum üretiminin öncüsü olan dev Monsanto firmasının Türkiye Temsilcilisi Monsanto Gıda ve Ticaret A. Ş. 17 Aralık 2003 tarihinde *Milliyet*'te yayımlanan "Yapısı Değiştirilmiş Tohum İstemiyoruz" başlıklı yazıyla firmanın ticari itibarının zedelendiğini ileri sürerek Basın Konseyi'ne şikâyette bulundu. Basın Konseyi, başvuruyu inceledikten sonra yazar hakkında yapılacak bir işlem olmadığına karar verdi.

Ankara'da Halk Bankası tarafından satışa çıkarılan ve Ankara'nın en lüks lojmanı olarak gazetelerde fotoğrafı yayımlanan lojmanın 1.850.000 TL bedelle Türk Silahlı Kuvvetleri Dayanışma Vakfı tarafından satın alınması üzerine bu vakfın ve Mehmetçik Vakfı'nın bağışları kullanmada daha dikkatli olmalarına işaret eden bir yazım 5 Aralık 2004 tarihinde yayımlandı.

Bu yazı üzerine her iki vakfın avukatları noter kanalıyla ihtarda bulundular. Vakıfların itibarının zedelenmesi nedeniyle mahkemeye başvurulacağını belirttiler. Ama daha sonra her halde mahkemeye başvurmaktan vazgeçtiler ki, başkaca ses çıkmadı.

— TÜSİAD döneminizi konuşurken dikkatimi çekti. O dönemki etkinliklerinizle önce gazete patronları ve yayın yönetmenlerini bilgilendirmekle başlayıp, böylece bir anlamda bugünkü ekonomi gazeteciliğinin de temellerini atmışsınız.

— 1970'lerden sonraki ekonomi, geçmişten farklıdır. Benim İstanbul'da ekonomi gazeteciliğine bulaşmam, Ankara'da, DPT'de öğrendiklerim sayesindedir. TÜSİAD'da benden beklenen daha çok politik bir genel sekreterlikti. Ama ben, "TÜSİAD'ı tarafsız bir ekonomi bilgisi veren merkez konumuna getiririm; markasını öyle öne çıkartırım" dedim ve daha gelir gelmez TÜSİAD'da ekonomi yayınlarına başladım.

Bu yayınlardan ilki *Görüş* dergisidir. Bunun modelini de ben keşfetmedim. Amerika'daki Conference Board'un *Vision* adındaki dergisinin Türkiye'ye uyarlanmış halidir. TÜSİAD üyelerinden Orhan Aker "Güngör, işadamlarının öyle uzun uzun okumaya vakti yok. Bir de gözleri görmez. Altı puntoyu, sekiz puntoyu göremezler. En az 10 punto olacak. Bir de yazılar kısa olacak. Okuduklarında bir bilgi alacaklar. Bu bilgiyi sadece kendilerine almayacaklar, istedikleri zaman başkalarına da satacaklar" tavsiyesinde bulundu. Buna dayalı olarak yayımlandı *Görüş* dergisi ve tuttu. O kadar tuttu ki, dergi çıktığı gün ambargolu olarak gazetelere dağıtılırdı. Gazeteler de ertesi gün hepsi birden, o dergide yer alan yazıları sayfalarına aktarırdı. Dergideki yazılar politik içerikli değildi. Orada milli gelir nedir, ihracatın artması neden önemlidir, döviz açığı, iç borç, dış borç, enflasyon

nedir gibi, ekonominin temel kavramlarının tanımları yapılırdı. Bunlar bugün artık herkesin bildiği ya da kolayca erişebileceği bilgilerdir ama o zamanlar bulunmazdı. Tabii ,orada yer alan rakamların ve bilgilerin çoğunun kaynağı Ankara ve Planlama'da bizim öğrendiğimiz şeylerdi. Ama bu bilgiler İstanbul için yeniydi.

Bütün bu çalışmalar sırasında, TÜSİAD'ın kapısı herkese açıktı. O zaman bir yandan sağ-sol çatışması sürüyordu, ama bir yandan da bir bilgi arayışı vardı. TÜSİAD'daki çalışma masasının etrafında Boğaziçi Üniversitesi'nden hocalar yer alırdı. Turgut Özal da o sırada işsizdi, gelirdi. Daha sonra IMF'de önemli bir başkan yardımcılığı görevine gelen Anne Krueger de işsizdi ve gelir masaya otururdu. O zamanlar Türkiye'de döviz kontrolü vardı. Gerçekçi kur nedir, kurlar serbest bırakılırsa ne olur gibi fikirler o masa etrafında tartışılırdı. İstanbul'da gazetelerde ekonomi yazmaya başlayan kimseler de oraya gelip gitmeye, tartışmaları izlemeye başladı.

— *Kimler örneğin?*

— Yalman Özgüner, Nilgün Uysal, Can Aksın, Ali Bilge, Şemsi Yücel, Füsun Özbilgen, Yalçın Doğan, Osman Ulagay, Cahit Çataloğlu, Zafer Toraman, Olcay Göker, Erol Özkök, Zeynep Atikkan, Necati Doğru, Özer Oral, Kenan Mortan, Nilgün Cerrahoğlu, Bülent Yardımcı, Yalçın Eğilmez, Refik Balcı, Seza Dinç o günlerde dostumuz arkadaşımızdı. Gazeteci olmaktan çok, o masanın etrafında oturup tartışan, hem Ankara'dan gelen bilgilerden de yararlanarak kendilerine haber yapan kimselerdi. Şimdilerde bu tür birlikteliklerdeki tartışmalar "workshop" diye adlandırılıyor.

— *Bir tür fikir atölyesi gibi işlev görüyordu yani.*

— Evet, fikir atölyesi oluşmuştu. Sonuçta bu atölyenin, gazetelerin ekonomi bölümlerinin gelişmesinde etkisi oldu. Ekonomi konusunda haftada ilk yarım sayfayı, benim hatırladığım kadarıyla *Cumhuriyet*'in arka sayfasında Yalçın Küçük yapmıştı. Sonra ekonomiye geniş yer veren *Milliyet* oldu. *Milliyet*'te Ali

Gevgilili'nin ekibi oluştu. *Tercüman* bu konuda bir öncülük yaptı. *Tercüman*'ın ekonomi bölümünün gelişmesinde Ertuğrul Soysal'ın büyük rolü vardır. Yanında Emre Gönensay ve Nilgün Cerrahoğlu beraber çalıştılar. Yani böyle bir oluşum oldu. Bu oluşum için TÜSİAD hep bir haber kaynağıydı.

— *TÜSİAD o dönemde iş dünyasını gazetelerle yakınlaştırdığı gibi, üniversiteyle de yakınlaştırdı.*
— Tabii tabii. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin hocalarının çoğu o masanın etrafında buluşurdu. Boğaziçi'nden sadece Demir Demirgil ve Emre (Gönensay) gelirdi. Sonra Tansu da (Çiller) kadroya katıldı. Kendisi çok istedi. Böylece iş âlemi ile yakınlaştı. Ama gazetelerin ekonomi bölümlerinin gelişmesi, ekonominin zaman içinde gelişmesiyle oldu.

— *Böylece gazetecilikte sadece ekonomiyle ilgilenen muhabirler, dolayısıyla ekonomi muhabirliği kategorisi doğdu.*
— Tabii. Eskiden de ekonomiyle ilgilenen muhabirler vardı ama onlar sadece ekonomiye ilgi duyan değil, ekonomi haberleri de yapan muhabirlerdi. Ekonomi muhabirliği, ayrı bir ihtisas dalı haline daha sonra geldi.

— *Peki, size günümüzdeki anlamıyla ekonomi gazeteciliğinin kurucusu denilmesi abartılı mı olur?*
— Yok, değil. Öyle bir şey yok. Yani, bu gelişmeye omuz veren biri olarak görürüm kendimi. İstanbul'da ilk ekonomi sayfalarının oluşmasına ve gazetecilerin ekonomiye ilgi duymasına destek olan biri...

— *Önayak olan...*
— Hayır. Gazetecilerin ekonomiye ilgi duymasında yardımcı olan, destek veren diyebilirim. Tekrar ediyorum, bütün bunların arkasında Ankara'da Planlama'daki birikim vardır. O zamanlar Türkiye'de bilgi yoktu, olan bilginin de kaynağı bilinmiyordu. Bilginin kaynağının, yani bilginin nerede bulunduğunun bilinmesi çok önemlidir. Burada bir parantez açmalıyım. Dünya Ban-

kası'nın Ekonomik Gelişme Enstitüsü'ne devam edenlere ilk gün verilen mesajı tekrarlamalıyım. "Belli bir yaşa gelmiş ve bir eğitim görmüş kişilere eğitim verilemez. Ekonomiyi ilgilendiren her şeyi yeniden öğretmeye imkân yoktur. Sadece dünyada bilgiler olduğu, bunların ne işe yaradığı, bu bilgilerin nereden bulunduğu öğretilebilir. Bilinecek olan, dünyada birtakım bilgilerin bulunduğu, bunların belli işlere yaradığıdır. Öğrenilecek olan, o bilgilere nasıl erişileceğidir." Bence bu çok önemli bir mesajdır.

— *Neden önemlidir?*
— Siz bana ne yaptınız diyorsunuz ya, belki ben 1970'lerin başında Ankara'dan gelerek, Ankara ile diyaloğu olmadığı için oradan kopuk yaşayanlara, orada ne tür bilgiler olduğunu, onların ne işe yaradığını ve nasıl erişileceğini anlatmaya yardımcı oldum. Dikkat buyurulursa bugün artık herkes her şeyi biliyor. Tabii imkânlar gelişti, internet ve şeffaflık da var. Sadece Ankara'da değil, dünyanın her yerinde bilgiye erişim kolaylaştı.

— *Ben sadece sizin için bir sıfat arıyorum da siz kabul etmiyorsunuz.*
— Yok, yok. Öyle bir sıfat yok. Aramayın.

— *Anladım. Peki, o dönemin ekonomi muhabirleri ve aynı anlama gelmek üzere ekonomi gazeteciliği ile günümüzdekini karşılaştırdığımızda bir değişim söz konusu mudur?*
— Efendim şimdi günümüzde ekonomi sayfalarında dünyadaki küresel gelişmeye paralel olarak Türkiye ekonomisinde de mecburen, borsa, döviz ve faiz öne çıktı. Reel ekonomi dediğimiz üretim konuları geri planda kaldı, bu bir. İkincisi, gazeteler reklam endişesiyle büyük kuruluşların haberlerine daha fazla yer vermeye başladılar. Sonra yine bu reklam endişesiyle birçok gazetede, halkla ilişkiler şirketleri ile reklam ajanslarının gazetelere ulaşım ve gazeteleri kullanma gücü arttı. Dikkat edilirse belli bir firmanın bir alanda çıkarttığı ürünle ilgili olarak pek çok gazetede aynı haber yayımlanıyor. Çünkü gazeteler reklam endişesiyle o haberi aynen kullanıyorlar. Gazetelerin otomotiv, gay-

rimenkul, sigortacılık, teknoloji gibi özel sayfalarında bir bakıyorsunuz, aynı haber, aynı fotoğraflarla yer alıyor. Bu, yanlış bir şey; bir ölçüde tembellikten kaynaklanıyor.

— *Tembellikten mi kaynaklanıyor, yoksa yazı işlerinin içine girdiği bu mekanizma nedeniyle muhabirlik işlevsizleşti mi? Birkaç yıl önce Konrad Adenauer Vakfı'nın düzenlediği bir seminerde Almanya'nın en eski gazetelerinden* Frankfurter Algemaine Zeitung*'un yayın yönetmeni, kendi gazetesi de dahil olmak üzere, gazetelerin, halkla ilişkiler şirketleri ile reklam ajanslarının artan baskısı yüzünden "Basın bülteni gazeteciliği" tehdidine maruz kaldıklarını itiraf etmişti.*

— Öyledir. Gazeteler, o basın bültenlerini aynen koyuyor. Burada hem genel yayın yönetmenlerinin hatası var hem muhabirlerin hem de bunu görmeyen sistemin hatası var. Üçüncüsü, Türkiye'de gazeteler daha çok büyük şehirlerde satıldığı için, haberlerinde, Anadolu ekonomisiyle ilgili olanlara daha az yer verir oldular. Burada büyük bir eksiklik var, çünkü büyük şehir nüfusu dediğiniz, şimdi 12 milyon mu, 15 milyon mu, kaç olduysa, bunların içinde bir milyon Doğulu var, bir milyon Orta Anadolulu var, her bölgeden var. Bunlar, kendi bölgelerinde olanları da göremiyorlar. Bu boşluğu eskiden bir ölçüde bölge gazeteleri ya da yerel gazeteler dolduruyordu. Ama yerel gazeteler şimdi daha çok ilan gazetesi haline geldi.

Eskiden Anadolu'dan İstanbul'a gelen işadamları mutlaka bir yerel gazeteye de abone olur ve orada neler yaşandığından haberdar olurdu. Artık bu alışkanlık da ortadan kalktı. Bana göre bu da önemli bir eksikliktir. İstanbul'a gelenler bölgesinden kopmuş oluyor ve oradaki ekonomik gelişmelerin haberlerini almamış oluyor. Halbuki Anadolu'da olup bitenleri sadece İstanbul değil, Anadolu da öğrenemiyor. O yüzden ben *Dünya* gazetesinin fonksiyonunun çok büyük olduğunu düşünüyorum.

Ben *Dünya* gazetesini okuduğum için Kars'ta ne yaşandığını, Erzurum'da neler olduğunu, hepsinin sorunlarının ne olduğunu öğrenebiliyorum. Keşke o sorunlar ve tabii başarılar büyük

gazetelerde de çıksa da Ankara'da yaşayanlar da öğrense. Efendim, "Oranın milletvekilleri neler olup bittiğini öğreniyor ve gidip başbakana söylüyor" denebilir. Şunu bir gerçek olarak kabul etmek gerekir ki, böyle bir şey yoktur. Politikacılar seçildikten sonra seçim bölgelerine maalesef sadece protokol ziyaretleri yapıyorlar. Kaymakam, vali ziyareti yapmaktan olup bitenleri izleyemiyorlar. Onun için ben medyanın, ülkeyi yönetenleri bilgilendirmede çok büyük işlevi olduğuna inanıyorum.

— Dolayısıyla ekonomi gazeteciliği de enformatif olmaktan uzaklaşıyor.

— Uzaklaşıyor da bana göre belli dönemlerde gazetelerin ekonomi bölümleri, okuyucuyu siyasetten daha çok ilgilendiriyor. Gazeteleri yapanlar daha çok politik haberleri öne çıkartıyor ama dikkat buyrulursa halkın büyük bir bölümü, illa işadamları değil, ev kadınlarından bu konularla ilgisi olmayanlarına kadar herkes, döviz kurları ne oluyor, faiz oranı kaç, otomobil fiyatları nedir gibi konularla ilgileniyor. Yaşam, ekonomi oldu çünkü. Günümüzde ekonomi bilgisi insan hayatında sadece para kazanmak için değil, yaşamı sürdürmek için de önem kazanan bir faktör oldu. Eskiden ekonomi sadece iş yapanları ilgilendirirdi. Ama günümüzde ekonomi hem marangozu ilgilendiriyor hem de Ayşe Hanım Teyze'mi ilgilendiriyor. Çünkü o da hangi mağazada ucuzluk var, fiyatlar artacak mı, eyvah bak enflasyon açıklandı, yine çok olmuş, bankaların faizleri düşmüş, ne, nerede ucuza satılıyor, bunları düşünüyor. Politik çekişmeler bir fantezi, günü geçiriyor. Ama öbürü doğrudan yaşamını ilgilendiriyor.

— Önemli bir kararın açıklanacağı Milli Güvenlik Kurulu toplantıları bile cuma gününe denk getiriliyordu borsa etkilenmesin diye.

— Bu işler bu kadar abartılır oldu.

— Ekonomi gazeteciliği dediğimizde büyük gazeteler arasında pozisyon alma konusunda bir fark var mı?

— Gazetelerde genellikle büyük gruplarla ilgili olarak olumsuz haber yapılmaz. Çünkü onlar reklam kaynağıdır. Gazetelerin hükümetle ilişkileri vardır doğal olarak, bankalarla iş yapıyordur. Çok az da olsa bazı gazetelerin reklam alamadığı yahut da kredi sorunları olduğu için belli bankalara, bakanlara karşı pozisyon aldığı görüldü bugüne kadar. Ama bunlar istisnadır. Medya, bunları yaparken de kendini ölçülü davranmak zorunda hissetti, çünkü bunun fazla ortaya çıkması, insanları yaralıyor. Bir zamanlar "ihaleci gazeteciler" filan da vardı, ama çoğu geride kaldı. Bir genelleme yapmak mümkün değil.

— *Yeni patronaj sistemiyle birlikte şöyle şeyler de olmadı mı? Eskiden gazete ve gazeteciler daha sorgulayıcı, soruşturucu, sorunları deşip açığa çıkartarak çözümü için siyasi iktidarı zorlayıcıydı. Yeni dönemdeyse patronun diğer alanlardaki iş ilişkileri nedeniyle ekonomi gazeteciliği daha ön plana çıktı ve gazetelerin soru sorma, sorgulama refleksleri köreldi. Örneğin gazete patronunun bir sektörde yatırımı varsa hükümetin bu alandaki politikaları eleştirilmez hale geldi, sorunlar da olabildiği kadar örtbas edildi. Ya da herhangi bir eleştiri yapılacaksa sorun, bir çıkara dönük bakış açısıyla ele alındı.*
— Bu tür şeyler, işin tabiatı icabı gelişmelerdir. Ama zaten, tekrar ediyorum, bu işin tabiatı icabı gelişmelerde, kâfinin ötesine gidilmemesi arayışları dikkat çekiyor. Çünkü kâfinin ötesine gidildiği zaman, o tür davranışlar yarar yerine zarar getiriyor. Sadece gazetenin tirajı bakımından değil, karşı tarafı da korkutup caydırıyor. Bu noktada mevcut ölçüler konusunda bir arayış var.

— *Siz, belli başlı gazetelerin çoğundan yazma teklifi almışsınız ama bunların arasında* Hürriyet *yok. Hiç teklif gelmedi mi, yoksa siz mi istemediniz?*
— *Sabah*'ta günlük yazılarıma devam ederken *Hürriyet* gazetesinden beni aradılar. Erol Simavi Türkiye'yi terk etmişti ve *Hürriyet* gazetesini oğluna bırakmıştı. Gazete yönetiminde Yaşar Eroğlu vardı, avukat. *Hürriyet* gazetesini Erol Simavi'nin oğlu Sedat Simavi'nin temsilcisi olarak yönetirdi. Aydın Doğan *Hürriyet*'i henüz satın almamıştı.

— O yıllarda Sedat Simavi'nin bırakın gazeteye gelmeyi, evinden hiç dışarı çıkmadığı konuşulurdu.
— Bilmiyorum, ben hiç tanımadım kendisini. Yaşar Eroğlu "Sizinle bir yemek yemek istiyoruz, bizim gazeteye gelir misiniz?" dedi.

— O sırada da Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök müydü?
— Davete icabet ettim, *Hürriyet* gazetesinin Cağaloğlundaki eski binasının en üst katına çıktım. Orada yemek salonunda ben sadece Yaşar Eroğlu olacak zannediyordum, Ertuğrul Bey ile Doğan Hızlan da vardı. Sadece Yaşar Eroğlu konuştu ve "Sedat Simavi, sizin bizim gazetede yazmanızı istiyor. Yazılarınızı beğeniyor. Babası da beğenirmiş" dedi. "Benim için bir şereftir" dedim ve ne para ne pul, hiçbir şey konuşmadık. Ama o zaman ne oldu bilmiyorum, korktum. Ben *Sabah*'ta daha "low profile" havasındaydım. *Hürriyet* gibi yazarlarını öne çıkaran bir gazetede yazmaya cesaret edemedim.

— Neden acaba? Geriye dönüp bakarak hiç sorguladınız mı bu kararınızı?
— Bugün kendi kendime "Neden o zaman *Hürriyet*'e gitmedim?" diye soruyorum. Cevap bulamıyorum. Bir süre sonra bu sefer Özcan Ertuna beni aradı. *Hürriyet*'te genel müdür koltuğunda oturuyordu. Mülkiye'liydi, "Abi, bana bi gelsene" dedi. Özcan Ertuna'yı ziyarete gittim. Odasında yine Ertuğrul Özkök, Doğan Hızlan ve bu defa onlardan başka Oktay Ekşi de vardı.

— İlk yemeğin ardından teklifi red mi ettiniz?
— İlk yemekten sonra bir mektup yazdım, "Bana yaptığınız kibar teklife çok teşekkür ederim" diye. O gün de zaten "Ben yapamam, ilginize teşekkür ederim ama gelemem" demiştim. Özcan Ertuna'nın davetinde yemek yemedik, konuştuk. "Neden gelmiyorsun, gel. Bak işte, Sedat Bey ısrarla istiyor" dediler. Yalnız, her iki davette de bunları bana söyleyenlerin biri patronun vekili Yaşar Eroğlu, diğeri Genel Müdür Özcan Ertuna... Ertuğrul

Özkök konuşmuyor, gel demiyor. Şimdi düşünüyorum da belki ben Ertuğrul Özkök'ün davranışından çekindim.

— *Haksız sayılmazsınız, genel yayın yönetmeni susuyor çünkü.*
— Evet, Sedat Simavi seni istiyor diyerek beni davet ediyorlar ama yayın yönetmeni de "Gel Güngör, şöyle olur böyle olur" demiyor. Doğan Hızlan da konuşmuyor. Oktay Ekşi de gel demiyor. Birincide mektup yazmıştım, ikincide yazmadım da, orada söyledim. "Ben korkuyorum. Ne olur, bırakın, ben *Sabah*'ta yazmaya devam edeyim" diye. "Ne farkı var, aynı şey" dediler. Ama *Hürriyet* işi de böylece noktalandı.

Daha sonra arayan soran olmadı. O zamandan beri Ertuğrul Özkök ile çok saygılı bir ilişkimiz var. Ama o zamandan beri Ertuğrul Özkök'ün bana karşı bir kırgınlığı mı var, soğukluğu mu var, anlayamadığım bir ilişki ortaya çıktı. Ertuğrul Özkök bana biraz uzaktır. O zamandan kalma mı, yoksa benden kaynaklanan başka bir şey mi? Başkalarına gösterdiği sıcaklığı bana karşı göstermez. Halbuki ben kendisini başarılı bir genel yayın yönetmeni olarak görürüm. Türkiye'de bazı kimseleri değerlendirirsiniz, eleştirirsiniz; onu da eleştirebilirsiniz ama *Hürriyet*'in yaşamasında, büyümesinde onu çok başarılı bulurum. Başka bir şeyini daha görürüm: Eğer ben *Hürriyet*'e girmiş olsaydım ve Ertuğrul Özkök beni benimsemiş olsaydı, beni mutlaka daha da öne çıkartırdı. Bugüne kadar görülmüştür ki Ertuğrul Özkök, benimsediği kişileri hep yıldızlaştıran, yazılarıyla öne çıkartıp marka yapan kimse olmuştur.

— *Yayın yönetmeni olarak Ertuğrul Bey'in her iki görüşmedeki suskunluğunun sebebini hiç araştırmadınız mı? İkinci toplantıda hazır bulunan Oktay Bey yakın dostunuz örneğin.*
— O benim ta Ankara'dan arkadaşım, ama Oktay Ekşi'ye bile bir gün olsun "Beni kim davet etti, benden sonra ne oldu, ne konuştunuz?" diye sormadım. Ben peşine düşmem öyle şeylerin. Benim tarzım değil.

— *O kadarla mı kaldı?*

— Sonra bir gün, *Milliyet*'in başına Ufuk Güldemir geldi. Ufuk Güldemir'le belli bir dostluğumuz var ama şöyle: Ufuk Güldemir, Hasan Cemal'in eski arkadaşı. Sedat Ergin Ankara'dan geldiğinde Hasan Cemal'in evinde, karım da dahil yemek yeriz. Böyle bir yakınlığımız var. Konuşuruz, Ufuk benim görüşlerimi alır. Mesela Ufuk Güldemir *Habertürk*'ü internette başlattığında onun yanında bir gazete ve bir televizyon kanalı olmasını önerdim. "Bunu nasıl yapacağım?" dedi. "En bağımsız medya kuruluşu *Dünya*. Onların dağıtım teşkilatı var. Sen şimdi gazetenin dağıtım, reklam gibi işleriyle uğraşmazsın. Hem *Dünya*'nın rakibi de değilsin. Sen tarafsız bir siyasi gazete yap" dedim. Ben önce Osman'la (Arolat) konuştum, o da Nezih (Demirkent) Bey'le konuştu. Sonra ben Nezih Bey'le konuştum. "Tamam" dedi. Ufuk Güldemir'e *Dünya* matbaasının üst katında bir oda verdiler ve Ufuk Güldemir orada *Habertürk* gazetesini çıkartma ve televizyonunu kurma çalışmalarına başladı. Sonra oradan ayrılıp kendi yerine taşındı.

Ufuk Güldemir *Milliyet*'e genel yayın müdürü oldu, bir gün telefon etti "Abi, Bebek Oteli'nde bir içki içelim" diye. Buluştuk. "Abi, sen artık benimle berabersin. Hemen *Sabah*'tan ayrıl, *Milliyet*'e geçiyorsun" dedi. "Ufuk kardeşim, şimdiye kadar nasıl abi-kardeş ilişkisi içinde senin başarılı olman için destek verdiysem, bundan sonra da elimden geleni yaparım ama *Milliyet*'te sana yardımım olabileceğini sanmıyorum, beni affet" dedim. "Olur mu? Benim güveneceğim bir adam olması lazım. Gazeteye gelip abilik yapacaksın" dedi. Kabul etmedim. Dostça ayrıldık. Ölünceye kadar dostluğumuz devam etti. Derken Tuncay Özkan, Doğan Grubu'ndan ayrıldı. Karamehmet'in medya grubuna başkan oldu. Bir telefon, Tuncay Özkan: "Abi, seninle Bebek Oteli'nde bir içki içelim." Gittim. O sırada ben *Milliyet*'teyim. "Abi sen *Milliyet*'ten hemen ayrılıyorsun. Benim sana abi olarak ihtiyacım var. Ne olur beni yalnız bırakma" dedi. "Kardeşim sen daha yeni gittin oraya. O iş çok geniş bir iş. Ben böyle işleri bilmem. Bana dokunma. Ben yazımı yazıyorum Hem yeni bir maceraya girecek halde değilim" dedim. "Olur mu abi? Ben sana çok iyi imkânlar sağlayacağım" dedi.

Önemli bir nokta; yukardan beri anlattığım bütün bu konuşmalarda hiç kimse kaç para vereceği konusunda tek kelime etmedi. Sadece Tuncay Özkan "Senin aklının almayacağı imkânlar sağlayacağım" dedi ve ona da teşekkür ederek ayrıldım.

Ufuk'la diyaloğumuz, o *Milliyet*'i yönetirken devam etti. *Milliyet*'ten ayrılırken de üzüntülerimi belirttim. Tuncay Özkan'la ilişkimizse bir süre devam etti. Arada sırada telefon edip bazı konularda görüşümü alırdı. Bir iki ay sonra irtibatımız kesildi. Bir daha hiç konuşmadık. Ama Ufuk'la ölünceye kadar devam etti. Hayatını yazması, bunu da ölmeden önce bitirmesi için çok ısrar ettim, hep "Tamam, tamam abi" dedi ama başaramadı ne yazık ki.

Son teklif hikâyemi ise Turgay Ciner'le yaşadım. Turgay Ciner'le *Sabah*'ı satın almasından önce tanıştım. *Sabah*'ı aldıktan sonra "Abi gel, bizde yaz" dedi.

Turgay Bey'le tanışıklığımız, bir ölçüde aile tanışıklığı. Zaten Tuncay Özkan hariç, bütün bu tanışıklıklarımız hep bir aile tanışıklığı. Ben hemen her yere karımla giderim. Karım da sosyaldir. Biz insanlarla aile olarak tanışırız. Turgay Bey'le de böyle bir tanışıklığımız var. "*Sabah*'a gel" dedi.

Tekrar ediyorum, belki cesaretsizlik, belki alıştığı yerden ayrılamama duygusu, belki çalıştığı yerin patronuna bağlılık, ona ihanet etmiş duruma düşme endişesi ile evet diyemedim.

Turgay Bey, bana dargın veya kırgındır. Çünkü benim kendisine itimat etmediğim gibi bir hava doğdu. O, "Sen benim abimsin, güven bana" diyordu. Güveneyim de, benim derdim güvenip güvenmemek değil ki! Ben şimdi orada yazıyorum. *Sabah*'a geçeceğim, yeni bir kalıba gireceğim... Turgay Bey teklifini üç defa tekrarladı. Üçüncü tekliften sonra ilişkimiz kesildi. Ben gene onu ararım. Başarılarını tebrik ederim. Ama o beni aramıyor.

— Siz genel olarak yer değiştirmekten pek hoşlanan biri değilsiniz anladığım kadarıyla.

— Hoşlanmam. Ben, değişiklikten hoşlanmayan bir adamım. Ben, affedersiniz, bir ayakkabı alsam, o ayakkabıyı birkaç ay giyemem. Bazıları alır almaz hemen giyer, ben birkaç ay bekletirim, giyemem. Alışmam zaman alır. Kafa yapım böyle.

— *Eskisinden ayrılmak zor geldiği için değil herhalde...*
— Eskiden ayrılmaktan çok, yeniye intibak zordur. Maceracı biri değilim. Yenilikten korkan biri miyim? Yenilikleri ve yeniyi çok severim ama bilmiyorum. Bunu tahlil etmek çok zor.

— *Turgay Bey, "Bana güven abi" dedi, sonra?*
— Hatta bir ara, "Tamam, artık geldin" noktasındaydı. "Bu akşam, bunun şerefine seni maça götüreceğim" dedi. Beşiktaşlıdır ve o akşam da Beşiktaş'ın maçı var. Ben hayatımda maça çok az gitmişimdir. İnönü Stadyumu'na gittim.

— *Turgay Ciner'in orada locası vardı o sırada.*
— Ben hayatımda ilk defa stadyumda bir locaya davet edilmişim. Daha önce gittiğim maçlarda herkes gibi tribünde oturup seyretmiştim maçları. Locada camlı bir bölüm var, üşüyorsan oraya, üşümüyorsan öne geçip oradan seyrediyorsun. Kafeterya mı, bar mı, merkezi bir yerden servis elemanı hanımlar viski getiriyor. Ben etkilendim bayağı. Sonra maçı izledik, maç bitti. İçeriye girdim. Yerler parıl parıl cilalı granit. Ben tabii saf ve bakir Anadolu çocuğu, böyle şeylere alışık olmadığım için birden ayağım kaydı. Yere kapaklanmamak için sağ elimin üzerine tutunmaya çalıştım. Bir de baktım, sağ elim ters dönmüş. İşte o gün, Turgay Bey'in hayatım boyunca hiç unutmayacağım yiğitliğini, insanı sahiplenmesini gördüm. "Ne oldu abi?" dedi. O sırada stadyum dağılıyor. Benim elim kırılıp dönmüş ve sarkıyor. Turgay Bey bir taraftan beni tutuyor, bir taraftan da insanları açıp beni çıkartıyor. Loca kapısının önüne arabasını getirtmiş. Beni oturttu. Ben bunları hep hayal meyal hatırlıyorum. Arabanın hareket etmesine imkân yok, çünkü stadyum boşalıyor. O, arabanın önüne geçti, o yapılı vücuduyla "Açılın, açılın diyorum size" diye bağıra bağıra kalabalığı yarmaya uğraştı. Millet bilmiyor ki içerde yaralı biri var. Sonuçta otomobilin önündeki kalabalığı yara yara, otomobili kalabalığın dışına çıkardı ve beni Amerikan Hastanesi'ne götürdü. Doktor buldu. Gece yarısı kolum alçıya alındı. Bu bir patron yiğitliğidir. Turgay Bey'in öyle bir delikanlılığı vardır.

Bu etkileyici bir tavırdır. Herhalde bütün bunlara rağmen yine de *Sabah*'a gitmedim diye bana gücendi. Bir menfaat bağından değil, ama onu gücendirmiş olmaktan çok üzülürüm. Tekrarda yarar var. "Bana çok transfer teklifleri geldi. Büyük paralar önerdiler" derler. Bana "Gel" diyenlerin hiçbiri paradan söz etmedi.

— *Parasız teklif olur mu?*

— Para herkes için önemlidir. Ama bazı kişilerin para konusunda "nasibi" bağlıdır. Bu Prof. Erdoğan Alkin'in değerlendirmesidir. Onun bazı arkadaşları, profesör olarak epey para kazanır, Erdoğan kazanamaz. Her zaman ona da fikir sorarlar, yabancıların toplantılarına çağırırlar. İstanbul'da ekonominin gelişmesine paralel olarak yeni bir iş alanı oluştu. Bankalar, şirketler konferans vermek için veya kendi çalışanları için düzenlediği seminerler için yahut da yabancı müşterisi falan geldiğinde onlara bilgi vermeleri için profesörleri çağırır oldu. Erdoğan da, ben de böyle yerlere gideriz, yemek yeriz. Sonuçta teşekkür ederler, bir de teşekkür mektubu gönderirler, o kadar. Ama bazı arkadaşlarımıza bu işleri için para ödenir. Erdoğan "Biz bu işi baştan kaçırdık abi" der. Yani hayatta "un mu, ün mü," buna karar vereceksin. Biz üne yattık. Zannettik ki ün iyidir. Halbuki bazıları una yattı. Fatura kesti. Biz fatura kesmeyi bilemedik. Sonradan öğrendim ki İstanbul'da bir fatura kesme alışkanlığı varmış. Bazı insanlar yemeğe bile gitse önceden ne ücret ödeneceğini sorar, sonra da hemen faturasını kesermiş. Erdoğan'ın söylediği gibi, ben gazetecilikte de fatura kesmeyi bilemedim.

— *Sizi dinledikçe gazete patronlarının aslında ne kadar ilginç adamlar olduğunu fark ettim.*

— İstanbul'a gelmeden Kemal Ilıcak'ı tanıyordum. Ondan sonra tanıdığım ikinci gazete patronu, TÜSİAD ilişkileri nedeniyle Erol Simavi'ydi. Erol Simavi'yi barda falan değil, Konferans Heyeti'nin sohbet toplantılarında tanıdım. Ciddi yönünü tanıdım. Aramızda gelme gitme yoktu, ama karşılaştığımız yerlerde konuşur, sohbet ederdik.

Haldun Simavi'yi geç tanıdım. Son derece yaratıcı biriydi. Haldun Simavi yazılarımı beğendiğini söylerdi. Diğer patronlardan pek öyle şeyler duymadım. Haldun Simavi'nin yazılarımı beğendiğini söylemesi beni onurlandıran bir şeydir. Ondan sonra Ercüment Karacan'ı, Nezih Demirkent'i, Aydın Doğan'ı, Mustafa Özkan'ı, Turgay Ciner'i tanıdım. Bütün bunların dışında, daha henüz medyaya adım atmadan önce Mehmet Emin Karamehmet'i tanıdım. Onu tanımama da yine Kemal Ilıcak vesile olmuştur.

Önceleri Kemal Ilıcak'ın her yemek davetine o da gelirdi. Bir kenarda durur, az kimseyle konuşurdu. Benimle ve karımla sohbet ederdi. Bu arada hiç unutmam, bir gün "Benim modelim Kemal Ilıcak'tır. Bir gün Kemal Ilıcak gibi bir gazete sahibi olmak isterim. Hem işim olsun hem de bir gazetem olsun. Kemal Ilıcak'ın modelini beğeniyorum" demişti. Bunu hiç unutmuyorum. O zaman daha medyayla hiç ilgisi yoktu.

Nadir Nadi'yi, İlhan Selçuk'u da tanıma şerefine nail oldum. Nadir Nadi saygın ve içine kapanık biriydi. Dar bir dost çevresi vardı. Bu çevrede benim "Kont" adını taktığım Feyyaz Tokar yer alırdı. Feyyaz Tokar eski bir gazeteciydi. Sadece Nadir Nadi'nin değil, diğer gazete patronlarının da dostuydu. Sadece Turgay Ciner'le ve Karamehmet'le ilişkisi olmadı.

— Diğer işadamları ile gazete patronlarını karşılaştırdığımızda birbirlerine pek benzemiyorlar.

— Bütün bu patronlar içinde dışa en açık olan Kemal Ilıcak ile Mustafa Özkan'dır. Sonra Aydın Doğan ve Turgay Ciner gelir. Mustafa Özkan'ın 70. yaş günü dolayısıyla Güneri Cıvaoğlu bir kitap hazırlamış. Güneri, Mustafa Özkan'ın tanıdıklarına, dostlarına mektup göndermiş. "Mustafa Özkan hakkında bir şeyler yazın" demiş. 380 cevap almış, düşünebiliyor musunuz? Kaç mektup gönderdiğini bilemiyorum. Bunların arasında tabii Süleyman Demirel'den Sibel Can'a kadar geniş bir yelpazede 380 mektup, Mustafa Özkan'la dostluğunu anlatıyor ve her mektup sahibinin de Mustafa Özkan'la geçmişten gelme bir fotoğrafı var. Medyada çıkmadı bu kitap ama önemli bir şey.

— Mesleğin genç elemanlarının çoğu Son Havadis *gazetesinin adını bile bilmez halbuki.*

— Mustafa Özkan İstanbul'a 1974'te geldi. O *Son Havadis* gazetesini İstanbul'a getirdi. Adalet Partisi ne zaman kapandıysa o zamandan beri o da yok basında. Ama bugün herhangi bir medya patronunun en yakın dostu kim, diye baksanız Mustafa Özkan çıkar. Adını andığımız bu gazete patronları dışında kalanlar, daha kendi içlerine kapalı, dar bir arkadaş ve dost çevresinde kalmış kimselerdir.

— Gazete patronlarının bu içe dönüklüğünü, bir tür kamu görevi yapıyor olmanın getirdiği sakınma güdüsüne bağlamak mümkün mü acaba? Hani yüksek yargı mensupları da yaşamlarına çok dikkat etmek zorunda kalırlar, adamların canı dışarıda yemek yemek istese gittiği lokantayı seçerken bile kılı kırk yarar, bu yüzden de asosyal bir hayat sürerler.

— Şimdi efendim, bu kişilikten gelen bir şeydir. Misal olarak söylüyorum, Karamehmet, sadece gazete patronu olarak değil, patron olarak da kendi arabasını kendi kullanır. Sinemaya tek başına gider. Ama Turgay Ciner farklı bir patron. Ortaköy'de arkadaşlarıyla tavla oynayan, akşam arkadaşlarıyla bara gidip rakı içen, patronlarla değil de kendi çevresiyle bir arada olmak isteyen bir patron. Aydın Bey derseniz, o aile babası. Ailesiyle, kızlarıyla birlikte olmak isteyen ve çok az sayıda dostuyla her zaman beraber olmaktan hoşlanan, diğer ilişkileri protokolde tutan bir patron. Erol Simavi, medyayla ilişkisi olmayan bir arkadaş çevresiyle yaşayan, Haldun Simavi daha aristokrat bir çevre içinde yaşayıp, aşağı kesimle bütünleşmeden farklı yaşayan bir patron. Nadir Nadi, entelektüel, sol kesimden kimselerle fikir alışverişinde bulunup kahve içmekten hoşlanan biri. Onun için hepsini aynı kefeye koyamazsınız. Bunların her biri kişisel özelliklerden kaynaklanan davranışlardır.

— Dolayısıyla iş dünyasında yer alan diğer patronlardan da ayrılıyorlar, öyle değil mi?

— Tabii, tabii. İş dünyasının medya dünyasına yaklaşımı da çok ilginçtir. Medya patronu, en başarılı işadamı ile en büyük sermaye grubunun en tepesindeki kişiyle, aynı çizgidedir. O en başarılı işadamı, en büyük sermaye grubunun tepesindeki kişi, farklı düşünse bile, bir araya geldiklerinde gazete patronunun bir adım önünden gitmesini içine sindirir. Onun için gazete patronluğu çok önemli bir müessesedir ve gazete patronları para kaybetse bile o işten büyük zevk alırlar. Küçük büyük gazete fark etmez. Gazete patronunun iş âlemi protokolündeki yeri ön sıradır.

— Peki, bu durum, gazete patronunun yaptığı işin itibarından mı kaynaklanır, yoksa o gazete patronunun elinde tuttuğu güçten mi?
— Güç önemlidir elbette. Para çok kişide var. Az kişi gazete patronu.

— Dolayısıyla bu güç, her para sahibinin başını döndürüyor ve her ne pahasına olursa olsun bir gazete sahibi olmak istiyor.
— O da kolay değil. Her gazete, sahibine güç ve saygınlık kazandırmaz. Her gazete sahibi olan da o gücü kullanamaz. At sahibine göre kişner derler ya, işte o biçim. Biz başarılı gazete sahiplerinden söz ediyoruz. Gazetelere, medyaya girmek için dünya kadar para akıtanlar, girenler var ama başaramıyorlar. Onları tanımıyoruz. Onlar da gazete sahibi oldu, onlar da para akıttı. Bazıları beceremiyor. Bazen de ufacık bir gazetesi olan öne çıkabiliyor.

— Siz, birbirinden farklı alanlarda çalışıp pek çok ülke gezdiniz. Bu ilişki biçimi dünyanın her tarafında böyle midir, yoksa bize, bizim gibi ülkelere mi özgüdür?
— Bu sorunuzu şöyle cevaplayacağım. Katharine Graham'ın *Personal History* (Kişisel Tarih) diye, 642 sayfalık, tuğla gibi bir kitabı vardır. Ben hayatımda, o kalınlıkta hiçbir İngilizce kitabı sonuna kadar okumaya tahammül edemedim. Ama Katharine Graham'in hikâyesini merakla ve ilgiyle okudum. Şimdi, biraz

uzun olacak, ama size anlatacağım, çünkü bu hikâyeden çıkartılacak çok ders vardır.

Katharine Graham'ın babası Eugene Isaac Mayer. Kökleri Fransa'ya uzanan bir Yahudi anne babadan, 1875'te ABD'de doğmuş. Ailesi 1893'te San Francisco'dan New York'a göçmüş. Isaac Mayer, iki yıl Yale'de okumuş. Sonra Lazard Freres adlı bir yatırım bankasında çalışmış. Almanya, İngiltere ve Fransa'da görev yapmış. Babasının 21 yaşına kadar sigara içmemesi karşılığında vaat ettiği 600 dolarlık ödülü, değişik hisse senetlerinde değerlendirip para kazanmaya başlamış. Derken dolar milyoneri olarak Wall Street'te kendi dükkânını açmış. 1915'te serveti 40-60 milyon dolar olmuş. 1930 yılında Başkan Hoover tarafından Merkez Bankası'nın başına getiriliyor. 1932 seçimini Roosevelt kazanınca başkanlıktan ayrılıyor.

Bundan sonra Isaac Mayer, Washington'da zararına yayımlanan *Herald* gazetesine ve ardından da *Washington Post*'a talip oluyor. Gazetelerin sahibi 5 milyon dolarlık teklifi geri çeviriyor. Fakat üç yıl sonra kâğıt parasını ödeyemeyen ve tirajı 50 bin düşen *Washington Post* satışa çıkarıldığında Mayer, avukatı aracılığıyla gazeteyi 825 bin dolara satın alıyor. Dünya Bankası kurulduğunda Başkan Truman, Eugene Isaac Mayer'i bankanın ilk başkanı olarak atıyor.

Isaac Mayer, iyi bir koca bulsun diye kızını fikir grupları oluşturmaya teşvik ediyor. Kız avukat. Bu fikir gruplarından birinde de bir başka avukat olan Phill Graham'la evlenmeye karar veriyor. Damat adayı, Phill Graham, Harvard mezunu bir genç. Isaac Mayer, 70 yaşına geldiğinde gazeteden elini ayağını çekmek istiyor. Damat Phill Graham, 33 yaşında askerden döndükten sonra, kayınpederinin davetiyle *Washington Post*'ta çalışmaya başlıyor. Beş ay sonra, 1947 yılında birden gazetenin başında buluyor kendisini. Kayınpederi, gazetede çalışan 31 yaşındaki kızını karşısına alıyor; "Bu gazeteyi sana düğün hediyesi olarak veriyorum. Ama bu gazetenin patronu sen olursan kocanı ezersin. Hiçbir erkek, karısının patronluğunda iş yapmaktan hoşlanmaz" diyerek hisselerin çoğunluğunu Phill Graham'a veriyor.

Phill Graham, gazetenin başına geçtikten sonra *New York Times*'ın yüksek tirajını ünlü yazarlara bağlı gördüğünden, bu yazarları gazetesine transfer ediyor. 1954 yılında Washington'da yayımlanan *Times Herald*'ı satın alıp *The Washington Post* ile birleştirerek iki gazeteyi birlikte piyasaya sürünce tiraj 200 binden 400 bine fırlıyor. *Washington Post* devamlı zarardan ilk defa 1957 yılında kâra geçtiğinde Phill de hastalanıyor. O yıllar *Washington Post* artık saygın bir gazete olmuş. ABD'nin her konuda önde gelen kişileri gazeteyi ziyaret etmeyi, gazetede yazarlarla yemek yemeyi bir ayrıcalık olarak görür hale gelmiş. Akli dengesini kaybeden, alkolün de etkisiyle giderek kötüleşen Phill, evinde tabancayla kendisini vurup intihar ediyor.

Şimdi, işin hikâye kısmını bitirdikten sonra gelelim en can alıcı noktasına. Kızı Katharine Graham'in anlattığına göre baba Eugene Isaac Mayer, gazeteyi satın aldıktan sonra, 5 Mart 1935'te gazete çalışanlarını toplayıp bir konuşma yapıyor. Bu toplantıda, belirlediği yedi temel ilkeyi, çalışanlarına duyuruyor.

— *Nedir bu yedi temel ilke?*

— Kay Graham, "Kişisel Tarih"inin 63. sayfasında bakınız gazetenin ilkelerini nasıl naklediyor:

"Bir gazetenin ilk sorumluluğu, gerçek olduğuna inanılanları okuyucularına aktarmaktır.

Gazete sadece Amerika'da değil, dünyada da olup biten her türlü olayın tamamı hakkında okuyucularına bilgi vermek zorundadır.

Gazete olayları izler ve aktarırken adileşmemek, saygın olmak, kibar olmak zorundadır.

Gazete hem gençlerin hem de yaşlıların ilgi duyacağı haberleri vermelidir.

Gazete, sahibi ve belli çıkar grupları için değil, halk için haber vermelidir.

Gazete halk için, kamu yararı için yapacağı yayınların faturasını ödemeye hazır olmalı, bundan çekinmemelidir.

Gazete hiçbir zaman belli kişilerin ve çıkar gruplarının yanında yer alamaz, halkın yanında olur, kamu yararını gözetir."

Babası, bu ilkelere uymasını isteyerek gazetenin başına Katharine Graham'ı geçiriyor. Gazetenin sahip olduğu gücü görüyorsunuz! Babası parayla güçlü, ama Katharine Graham, gazete sayesinde babasından daha güçlü hale geliyor. İşte, medyanın gücü bu.*

— *Katharine Graham'ın "Kişisel Tarih"inde bize tanıdık gelen kısımlar var.*
— Bunun dışında bir de *The Plain Dealer* adında bir gazete ve onun patronunun hikâyesi var. Ben hem Katharine Graham'ın "Kişisel Tarih"i hem de bu *The Plain Dealer* hakkında farklı tarihlerde iki ayrı yazı yazmıştım. Bu yazıları *Milliyet*'in başına geçtiğinde Aydın (Doğan) Bey'in kızı Hanzade (Doğan Boyner) Hanım'a da göndermiştim.

— *Tepkisi ne oldu Hanzade Hanım'ın?*
— Çok teşekkür etti. Hep söyler, "İkisinden de çok yararlandım" der.

— The Plain Dealer'*ın öyküsü nedir?*
— *The Plain Dealer* Amerika'da, Cleveland şehrinde 160 yıldır yayımlanan, büyük şehirler dışında satılan en büyük günlük gazete. Günlük 500 bin, pazar günleri 1 milyonluk baskısıyla Ohio Eyaleti'nin en büyük, ABD'nin de 14. büyük günlük gazetesi. Bu gazeteyi "dede" Vail kurmuş. Ben, 70 yaşına geldiğinde "torun" Thomas Vail'i tanıdım.

— *Hangi vesileyle tanıştınız?*

---

* Katharine Graham, kocasının ölümünden sonra 1969'da *Washington Post* ile gruba bağlı tüm yayın şirketlerinin başına geçti ve 1979'a kadar yönetimin başında kaldı. 1979'da "Yönetim Kurulu Başkanlığı"nı koruyarak yönetimi oğlu Donald Graham'a devretti. Grup halen gazete, dergi, radyo, televizyon istasyonları ile yılda 2 milyar dolar kazancı olan en kârlı basın kuruluşu. Diğer oğullarından biri *Post*'un başında, öbürü hukukçu, en küçüğü ise sinemacılık yapıyor.

— Efendim, İstanbul'daki dostlarımızdan biri de Gürbüz Barlas'tır. Dr. Gürbüz Barlas, Amerikan ve Amerika'daki Cleveland Hastanesi'nin Türkiye temsilcisiydi. Şimdi herkes Amerika'ya gidiyor, oradaki hastaneleri biliyor. O zamanlar Cleveland'i çok az kişi bilirdi. Çünkü hem döviz imkânlarımız dardı hem de dış dünyayla ilgimiz azdı. Cleveland'in de özelliği, Vehbi Koç'un bu hastaneyle iyi bir ilişkisinin olmasıydı. Cleveland Hastanesi'nin Keizer adında bir başhekimi vardı ve Vehbi Bey'in de doktoruydu. Âdettendir, Türkiye'ye gelen yabancılara davet verilir. Keizer İngilizce biliyor, Vehbi Bey bilmiyordu. Keizer İstanbul'a geldiğinde Vehbi Bey karıkoca bizi de çağırır sohbet ederdik. Keizer'i de böyle tanıdık. Keizer'in artist gibi çok güzel de bir hanımı vardı. Vehbi Bey güzel hanımlardan hoşlanırdı. Keizer iki senede bir Türkiye'ye gelirdi. Her görüşmemizde de bizi Cleveland'e davet ederdi.

Kızımın okulu nedeniyle bir Amerika seyahatimiz sırasında gidip şu Cleveland'i bir görelim dedik. Bunu da Gürbüz Barlas ayarladı. O randevuları aldı, biz gideceğiz; üstelik bana da bedavadan bir check-up yapacaklar.

Cleveland'e gittik. Şimdi çok daha büyümüş ama o zaman da büyüktü, nefis bir hastane ve yanında bir oteli de var. Keizer beni yemeğe götürüyor. Beni İstanbul'dan gazeteci olarak bildiği için "Buranın *The Plain Dealer* adında bir gazetesi var. Sahibi Thomas Vail çok önemli bir adamdır. O da Türkiye'den bir gazeteci geldi diye seni duydu. Karıkoca sizi yemeğe davet ediyorlar" dedi.

Ben, öyle normal bir gazetecinin evine gidiyorum diye çok önemsemedim. Kravatlıyım, kıyafetim de kötü değil ve zaten de yanımızda öyle giyecek fazla şık bir şey yok. Biz karıkoca otelden çıktık. Keizer arabasıyla bizi otelden aldı, şehrin dışına çıktık. Hani böyle Amerikan filmlerinde olur ya, ağaçlıklı yollardan geçip kocaman demir kapılardan geçtik. Gittik, gittik... "Parkta mı gidiyoruz?" diye sordum, Keizer "Hayır. Bu çok eski bir ailedir. Burası Vail ailesinin malikânesidir" dedi. Bir geldik, ben şaşırdım kaldım ve çok mahcup oldum. Orası, 450 dönümlük arazi içinde, en az iki yüz yıllık, göremeyeceğiniz kadar tarihi

bir bina. O binanın içi, taa dedelerden kalma mobilyalarla dolu. Yine dedelerden kalma, tanınmış ressamlara ait tablolar duvarları süslüyor, kütüphanenin rafları, tanınmış yazarların kitaplarının ilk baskılarıyla dolu.

Tabii bizde böyle bir şey yok, biz hep Amerika'yı sonradan görme, uyduruk falan biliriz; ama bu ev üç kuşak önceden kalma eşya ve eserlerle doluydu. Gazetenin çalışanları da, Thomas Vail'in yardımcısı W. Bernard, editör Mary Anne Sharkey, yazar Joseph Dirch, editör Thom Greer, gazetenin genel müdürü Alex Maschaskee, reklam müdürü Stan Rosenberg ve pazarlama müdürü Robert Thrasher de davetli. Evin uşakları filan da tam usule, erkâna uygun; hiçbir şey öyle uyduruk, sonradan görme zengin işi değil. Adam yaşlı, karısı öyle; herkes güzel güzel giyinmiş. Ben giyimimden kuşamımdan utanır oldum.

Gayet samimi bir şekilde çok güzel, nefis yemekler yedik, son derece kaliteli şaraplar içtik. Thomas Vail, gazeteyi kuran, bugünlere getiren Vail ailesinin, "gazeteciliği meslek olarak kabul eden" hayattaki son ferdi; bana bu *The Plain Dealer*'ın hikâyesini anlattı.

— *Onun kuruluşu da çok eskidir muhtemelen.*

— 1842 yılında kurulmuş ve zamanla aile fertleri arasında dağılmış olan hisseler bir süre önce Amerika'nın en büyük yayın kuruluşlarından biri olan Newhouse Grubu'nun eline geçmiş. Newhouse Grubu da oldukça eski, "Baba" Newhouse kurmuş, bugün "Oğul" Samuel Newhouse yönetiyor. Amerika'nın önde gelen dergilerinden *Vogue*, *Mademoiselle*, *Gentlemen's Quarterly*, *Vanity Fair*, *New Yorker* bu grup tarafından çıkarılıyor. Ünlü kitap yayıncısı Random House da bu grup içinde. Grubun elinde 29 tane günlük gazete var. *The Plain Dealer* da bunlardan biri. Grubun Newhouse Communication adlı şirketiyse kablolu televizyon işletiyor. Ünlü 7. *Kanal* bu grubun kanalı.

— *Satış sonrasında gazetenin yayın politikası değişmiş mi?*

— Hayır. Mülkiyetinin Vail ailesinden Newhouse Grubu'na geçmesi, gazetenin yayın politikasında hiçbir değişikliğe sebep ol-

mamış. *The Plain Dealer*, bağımsız bir gazete ama her olay karşısında belli bir politika izliyor. Yayın politikasında uyuma özen gösteriliyor. Bunun için her sabah saat 10.00'da altı editör ve siyasi karikatür çizen sanatkâr, yayın müdürünün başkanlığında toplanıp günlük olaylar üzerine gazetenin ana politikasının ne olacağını belirliyor. Çünkü her haber tarafsız olarak okuyucuya aktarılıyor ama köşe yazılarında ve karikatürde ortak bir mesaj söz konusu... Bu mesajlar arasında çelişki olmaması, mesajların gazetenin yayın politikası ile çelişmemesi önemli.

Gruba bağlı bir gazete olarak *The Plain Dealer*, bağımsız bir işletme olarak yönetiliyor. Fakat yaratılan her fon, grubun çanağına aktarılıyor. İhtiyaç oldukça bu çanaktan para kullanılıyor. Büyük ve pahalı yayın projeleri grup tarafından onaylandığında kaynağı grup tahsis ediyor. Yayıncı grubun sermaye sahiplerinin politik tercihlerinin hiçbir şekilde işlerine yansımaması nedeniyle, gruba bağlı diğer 28 gazetede olduğu gibi *The Plain Dealer*'da da yayın politikasına hiçbir şekilde müdahalede bulunulmuyor.

— Çünkü gazeteciliği iş olarak görüp kârlılığı temel alıyorlar. Peki, başarıdaki tek kıstas bu mu?

— Olur mu efendim? Cleveland kentinde çıkan bir gazetenin günde 500 bin, pazar günleri 1 milyon satmasının sırrı, önce gazetenin başka gazetelerde ve televizyon kanallarında yer almayan ulusal ve yerel haberlere yer vermesi, sonra da dağıtımda yatıyor. Amerika'da gazete satabilmenin yolu evlere, ofislere gazeteyi sabah dağıtabilmektir. Yoldan gelip geçen gazete alsın diye beklerseniz bir şey satamazsınız. Bu Türkiye'deki gazetelerin örnek almaları gereken bir sistem. İnanılmayacak bir rakam fakat *The Plain Dealer*'ın dağıtım bölgesindeki toplam nüfus, sadece iki milyon kişi. Demek ki o bölgede yaşayan her dört kişiden biri her gün mutlaka *The Plain Dealer* alıyor. *The Plain Dealer*'da ve diğer benzeri eyalet gazetelerinde çalışanlar ile *New York Times* veya *Washington Post* gibi ünlü gazetelerde çalışanlar arasında ücret bakımından büyük farklılıklar olmadığı anlatıldı.

Genel olarak gazetenin ücretleri sendikalarca belirlendiğinden, aynı hizmet süresindeki gazetecilerin benzer rakamlar dolayında ücret aldıkları biliniyor. Tabii ki çok parlak isimler bunun dışında.

Yazısının ve haberinin altında ismi çıkan gazetecinin yıllık ücreti 70-130 bin dolar dolayında. Sayfa sorumluluğu ve yazı işleri müdürü sorumluluğu taşıyanlar da benzer ücreti alıyor. Tecrübeli muhabirlerin yıllık ücretleriyse daha yüksek.

— *Gazetecilik anlayışını nasıl tarif ediyor Thomas Vail?*

— Thomas Vail, bizim "köşe yazısı" dediğimiz "sütun yazarlığı" ile "editoryal" denilen yazı şeklini ayırıyor. "Editoryal yazı"da, olayların ve haberlerin değişik yönü, tarafsız bir şekilde incelenerek okuyucuya topluca aktarılıyor.

Thomas Vail, "sütun yazarlarının, uzaydan mide ilacına, fıkra anlatmaktan dünya meselelerine kadar her konuda" ahkâm kesmelerinin artık okuyucuyu ilgilendirmediği görüşünde. Anlattığına göre birkaç yıl önce gazetede isimleriyle yazıları çıkan 30 köşe yazarının yazılarını yayımlamama kararı aldıklarında, okuyucudan önemli bir tepki gelmemiş. Sadece beş okuyucu mektupla "Neden böyle yaptınız?" diye sormuş.

Thomas Vail'e göre günümüzde okuyucu "haber ve bilgi" arıyor. Köşe yazarının veya adıyla yazı yazanların devamlı haber ve bilgi aktarmaları gerekiyor. Bunu da her gün yapmak çok zor.

Vail, "Gazete mutlaka okuyucunun hoşuna gidecek haberlere, yazılara yer vermemeli, okuyucuya, topluma, ülkeye karşı basının sorumluluğu çerçevesinde, aydınlatıcı, sanatı ve kültürü yükseltici, daha iyiye yönlendirici yazıları, resimleri ihmal etmemelidir" diyor.

— *Gazetenin yayın politikası, az önce söylediğinize göre, günlük gelişmelere uygun olarak esneyebiliyor. Seçim zamanları nasıl bir tutum takınıyorlar?*

— Genel yayın müdürünün söylediğine göre, *The Plain Dealer* bugüne kadar seçimlerde hiçbir partinin peşine takılmamış. Bu konudaki prensiplerini "Gazete körü körüne güçlü görülen, se-

çimi kazanacağı tahmin edilen partinin peşine takılmaz, karşısına da geçmez. İlk önem verilecek şey 'ahlaklı ve yetenekli' politikacıların desteklenmesidir. Partileri ne olursa olsun bu tip insanlar ortaya çıkarılmalı, ahlaksız ve yeteneksizler teşhir edilmelidir" sözleriyle özetliyor. Thomas Vail daha sonra Turgut Özal'la konuşmak üzere Türkiye'ye geldi. Turgut Özal nereden tanıyorsa, belki Vehbi Bey tavsiye etti bilmiyorum, Vail'i davet etti. Türkiye'ye geldi ve Turgut Özal'la konuştu.

— *Amerika'da abonelik sisteminin bu kadar iyi oturması yerleşim yerlerinin merkeze uzak olmasından mı kaynaklanıyor acaba?*
— Sistem büyük küçük her şehirde düzgün işliyor. Benim kızım New York'un göbeğinde oturuyor, gazetesi her sabah 06.00'dan önce kapısına konuluyor.

— *Bizde değişik girişimler oldu bu konuda biliyorsunuz, ama pek tutmadı. Neden acaba?*
— Amerika'da insanlar, kahvesini içerken gazetesini de okumak istiyor. Bizde öyle bir alışkanlık yok. Amerikalılar gazetelerini okuyup çıkıyor evinden veya yanına alıp yolda, metroda okuyor. *The Plain Dealer*'ı abone olarak evde okursa 42 cent ödüyor. Gazeteciden satın alan 75 cent. Pazar günleri abone fiyatı da, sokak fiyatı da aynı: 1.5 dolar.

— *Abone olmak çok daha ucuz tabii ki.*
— Ben, gazete yönetimi ve gazete stratejileri konusunda çok okudum ve bu konulardan hoşlanıyorum da. Ama bu konularda Türkiye'de yazabileceğim bir mecra yok. Bu konularda yeni düşüncelere açık tek gazeteci Okay Gönensin'dir. Okay Gönensin hem kendi okur, hem de bu tür konuları tartışmaktan çok hoşlanır. Önceleri bu konularda *Cumhuriyet*'te yazardı. Sonra *Sabah*'ta yazdı. Şimdi o da bu konuları yazmaz oldu. Çünkü talep yok.

— *Gazete yönetimi ve gazete stratejileri diyorsunuz. Yönetime, stratejiye kim yön veriyor?*

— Size bir araştırmayı anlatayım. Acaba Amerikalılar okudukları gazetelere güvenlerini neden yitirdiler? Bu soruyu cevaplamak için Amerikan Gazete Yayıncıları Derneği (American Society of Newspaper Editors - ASNE) bir araştırma yaptırmış. Araştırmanın sonuçlarına göre "Gazeteciliğe Saygınlık Kazandırma Projesi" hazırlanacakmış.

ABD'de haftalık olarak yayımlanan *U.S. News and World Report* isimli dergide John Leo bu konuyu işledi. Ve iki Amerikalı gazetecinin gözlem ve değerlendirmelerini aktardı.

Orlando Sentinel gazetesi yayıncısı Peter Brown, okuyucuların gazetelerden uzaklaşmasının ve güven yitirmelerinin nedenini kendi çevresinde araştırmış. Diyor ki: "Amerikalı gazetecilerin, normal Amerikan halkı ile aralarında uçurum oluşmuş durumda. Gazeteciler zenginlerin yaşadığı semtlerde yaşıyor, onlarla komşuluk, dostluk ediyorlar. Hizmetçileri, şoförleri, Mercedes marka otomobilleri var. Borsada hisse senedi alıp satıyorlar. Sadece devlet adamları ile politikacılarla ve zenginlerle konuşuyorlar. Evlerindeki espresso kahve makineleri ile övünüyorlar. 'Chablis' tipi şarap içiyorlar. Yabancı filmleri izliyorlar. Mimarlık, yat, yiyecek, içecek, dekorasyon ve seyahat dergilerini okuyorlar. Kiliseye gitmiyorlar. Gönüllü sosyal hizmetlere ilgi duymuyorlar. Böyle bir gazetecinin halkla ilişkisi kesilmiş demektir. O halkı anlamaz. Halk onu anlamaz."

— *Türkiye'deki duruma benziyor.*

— *Washigton Post* gazetesinin köşe yazarı Michael Kelly diyor ki: "Her gazetede bir haber odası vardır. Gazetelerine kapanan ve halkla ilişkisini kesen gazeteciler, halkı ve dünyayı bu haber odasının penceresinden seyrediyor, haber odasına bağlı fişi bilgisayarlarına takıyor, ekrana dökületi yazıya dönüştürüyorlar."

Brown diyor ki: "Gazeteciler halkın değer yargılarından farklı değer yargılarını halka rağmen öne çıkarma savaşı veriyor. Örneğin kürtaj konusunda, örneğin dini inançlar konusunda, tarımsal ürün fiyatları konusunda... Gazeteciler kendilerini sosyal ve kültürel bakımdan üst tabakada (elit) görüyor. Alt tabaka-

daki halkın politik, dini inançlarını, parasal sorunlarını, güçlüklerini küçümsüyor."

— *Tespitler ilginç.*
— John Leo'nun yazısında bir de örnek var. Örneği anlaşılır hale getirmeye çalışarak aktaracağım. Örnekte bir gazete ile bir sandviççi dükkânının farklı olmadığı anlatılıyor. "Bir sandviççi dükkânı açmışsınız. Müşteri peynirli sandviç almak istiyor. Satıcılarınız 'Peynirli sandviçi aptallar yer, siz sosisli sandviç yiyin' diyerek müşteriye zorla sosisli sandviç; kola yerine ise şarap satmaya çalışıyor. Sonra da, 'Bu halk ne sandviçten ne de şaraptan anlıyor' diyerek söyleniyor... 'Olur mu böyle şey?' deniliyor." John Leo bu örneğin Amerikan basınının durumunu yansıttığını yazıyor.

— *Sanki bizim durumumuzu anlatıyorlar.*
— Amerikalı gazetecilerin dünyası ile halkın dünyası arasındaki uçurumu anlatmak için haber örnekleri verilmiş. Homoseksüellerin, lezbiyenlerin korunması, beyazlara ayrıcalık tanınması, zenginlerin pohpohlanması gibi farklı davranışların, halkın gazetecilere güvenini zedelediğine işaret ediliyor.

— *Ölmeden önce Nezih Bey de* Dünya*'da her salı günü medya yazıları yazardı.*
— Siz benim salı yazılarımı bilmiyorsunuz.

— *Hangi "salı yazıları"nı?*
— Nezih Bey'in ölümünden sonra "salı yazıları"nı ben yazdım. Fakat en sonunda medyadaki rekabet ve karışıklıkların yol açtığı ortam yüzünden, bir gün dönemin Genel Yayın Müdürü Osman Arolat "Abi bu 'salı yazıları'nı kaldıralım" dedi. Gazetenin ve benim medya polemiklerine alet edilir duruma düşmemizden çekindi.

— *Nezih Demirkent birikimi ile* Dünya*'yı kendi ayakları üzerinde durur, okunur bir gazete yaptı.*

— *Dünya* gazetesi Türkiye için dikkatle incelenmesi gereken bir modeldir aslında. Gazeteyi açtığınız zaman sadece büyük şehirlerin, büyük firmaların haberlerini okumazsınız. Onlar da vardır ama günlük gazeteler reklam arayışı içinde, onların halkla ilişkiler müdürlüklerinden verilen haberleri olduğu gibi verir zaten. Halbuki *Dünya*, o kuruluşlar hakkında bilgi verirken onların faaliyetlerini rakama dayalı olarak aktarır. *Dünya*'da Kars'taki hayvancıdan Uşak'taki tavukçuya, Trabzon'daki balıkçıya kadar herkesin haberini okursunuz. Çünkü *Dünya*'nın bütün bu şehirlerde bir temsilcisi var. O temsilciler hem haber veriyor hem reklam alıyor hem de gazeteyi dağıtıyor, gazeteyi satıyor. Temsilcinin menfaati, bu gazetenin orada tanınması ve okunması. Orada okunması için de oradan doğru ve bol miktarda haberin gazeteye gönderilmesi ve o haberlerin de gazetede yer alması gerekiyor. Gazete o haberleri ne kadar iyi değerlendirirse o bölgeden o kadar reklam alıyor ve o büro da yaşamını sürdürüyor. Oradaki insanlar da haberleri çıktığında kendi isimlerini ve dertlerini gazetede görüyor. O gazeteden bir şeyler aldıkları için gazeteye abone oluyor. Yani gazeteye hatır için abone olmuyor.

— *Başkaları örnek almıyor mu* Dünya*'yı?*
— Bu çok başarılı bir model. Nezih Bey bunu kurdu ama başkaları bunu uygulayamadı. Uzun nefesli uygulamalar olmadı. Mesela *Referans* da *Dünya*'yı model alarak yayına başladı. Ama uzun soluklu olamadı. O Anadolu teşkilatını kuramadığı için sonunda büyük şehir gazetesi kapandı.

— Dünya*'nın dağıtım sistemini neden başkaları örnek almıyor?*
— Bizde bir kapıcı ve ekmek alma sistemi var. Türk halkı kahvaltıda taze ekmek yemek istiyor. Bu neyse, taze ekmek almak için bakkala giden gazeteyi de alıyor. Bizde taze ekmek ve gazete, birlikte satılıyor.

— *Gazetelerin tirajları neden okuryazar nüfusa oranla yıllardır hiç artmıyor, dolayısıyla tiraja göre reklam gelirleri düşük kalıyor?*

— Şimdi gazete satışlarının gerilemesine internet sebep gösteriliyor. Halbuki Amerika'da da her evde internet var. Ama insanlar yine de gazete alımından vazgeçmedi. Hatta *New York Times*, çok küçük bir abonelik bedeli karşılığında gazeteyi sayfa olarak internetten veriyor, haberi sayfada seçebiliyorsun. Bizdeki gibi haberleri kısım kısım almıyorsun. Ama yine de okuyucu, gazetesini elinde tutmak istiyor.

— *Acaba bizde neden gazete aboneliği sistemi tutmuyor?*
— Abone dediğiniz zaman peşin para vermeniz gerekiyor. Ben kendimden pay biçiyorum. Ben bile abone olmuyorum belli gazetelere, nedenini bilmiyorum. Peşin para vermek zor geliyor. Abonelik belki daha ucuzdur ama her gün ödediğiniz para, göze batmıyor.

— *Bir de bizde aksıyor elden dağıtım. Günlük gazeteler bir yana, aylık dergi aboneliğinde bile dergi ya bayilere dağıtıldıktan sonra geliyor ya da hiç gelmeyebiliyor.*
— Bazı yayıncılara "*Dünya*'nın bir dağıtım teşkilatı var, neden ondan yararlanmıyorsunuz?" diye sorarım. "Benim evime her sabah geliyor. Siz de gazetenizi onlara verin, o da gelsin" derim. Önemseyen olmaz. Büyük şehirlerdeki dağıtımı bir yana bırakın, asıl Anadolu'daki dağıtım önemli.

Anadolu için bence sorun içerikte düğümleniyor. İstanbul'da ve gerçekte İstanbul okuru için özenle hazırladığınız gazeteyi, erken yetiştireceğim diyerek "taşra baskısı" adıyla yalap şalap yapar, bir gün önceki bayat haberleri kullanmaktan kaçınmazsanız, Anadolu'daki okur da kendisini ikinci sınıf vatandaş hisseder ve gazeteyi satın almaz.

Thomas Vail'i anlatırken "gazeteciliği meslek olarak görüyor" demiştim. Bu çok önemli. Başkaları gazeteciliği meslek olarak görüyor. Başarıdaki tesadüf payı ortadan kalkıyor. Otomobil üretmek ile gazete çıkartmak arasında fark yok çünkü. Ürettiğiniz otomobilde nasıl "bir cıvatayı takmasak da olur" diyemezseniz, gazetede de öyledir. Bu özeni göstermeyince okur kendini aldatılmış hissediyor.

Patron, gazeteciliği meslek olarak görünce ekibini özenle seçiyor ve devamlı tutuyor. Gazetelerde kadro değişimi iyi sonuç vermiyor. Her kadro değişiminde gazeteler sarsıntı geçiriyor. Çünkü o gazetenin devamlı okuyucuları belli bir alışkanlık ediniyor. Değişiklikler okuyucuyu huzursuz ediyor.

— Türkiye'de köşe yazarları öne çıkınca muhabirlere önem verilmez oldu.

— Belki de bunda televizyonun etkisi var. İnsanlar haberi bir gün önceden televizyondan izliyor. Gazeteyi haber için değil, köşe yazılarını ve yorumları okumak için alıyor. Bu nedenle gazetelerde köşe yazarları öne çıktı. Halbuki beklenen, gazetelerin televizyonlarla rekabete girerek televizyonlarda yer almayan farklı haberlere yönelmesiydi. Bu farklı haberleri yapacak olanlar da muhabirlerdir. Halbuki gazetelerde muhabirler giderek daha az ilgi görür oldu. Eskiden gazetelerde kıdemli, deneyimli muhabirler öne çıkardı. Bunlar haber kaynaklarına ulaşmayı bilir, becerir, birbirleriyle rekabet içinde olurdu. Deneyimsiz genç muhabirler kendilerine haber kaynaklarınca verilen haber bültenlerini gazeteye ulaştırmak durumunda olunca, gazetelerde aynı haberler, aynı ifadelerle yer almaya başladı.

— Araştırmaya dayalı farklı haberler neredeyse yok derecesinde artık.

— Yabancı gazetelerde hâlâ araştırmaya dayalı farklı haberler yer alıyor. Dikkat ediniz, Türkiye'de görevli yabancı gazetecilerin gazetelerine gönderdikleri haberler, bizim gazetelerde yer almayan haberler. Bizim gazeteler onları tercüme ederek kullanıyor.

— Yabancı gazetelerin Türkiye'deki temsilcilerinin çalışmalarından ders almak gerekiyor.

— Yakın geçmişte *New York Times*'ın Türkiye'de görevlendirdiği gazeteci Stephen Kinzer, başarılı bir gazeteciydi, farklı ve orijinal haberler bulurdu. Açık anlatımıyla bu iş bir "beceri" işidir. Ama becerili gazeteciyi yetiştirmek ve bulmak da gazeteleri yayımlayanların işidir.

— Stephen Kinzer, New York Times*'ın, bütün bir Orta Asya'ya kadar uzanan bölgeden sorumlu İstanbul bürosunun şefiydi.*

— Ben onun Türkiye hakkındaki değerlendirmelerini çok beğenirim. O 1996'da İstanbul'da çalışmaya başladıktan sonda *The New York Times* ve *The Herald Tribune*'da yayımlanan Türkiye ile ilgili haber sayısı arttı. Eskiden bu gazetelerde sadece "kötü haberler" yer alırdı. Kinzer'le birlikte, onun yaygın ilgi alanı nedeniyle renkli ve iyi haberler de yayımlandı. Kinzer New York doğumlu. Boston Üniversitesi'nden mezun. Columbia Üniversitesi'nin Maria Moors Cabot ödülünü almış bir gazeteciydi. 1970 yılında Massachusetts Eyalet Hükümeti için çalıştıktan sonra *Boston Globe* gazetesine geçmiş. 1983-90 arasında Nikaragua'da, daha sonra altı yıl Bonn ve Berlin'de *The Times* bürosunda şeflik yapmış.

— Bir ara, sanırım gitmesine yakın bir dönemde, kırık Türkçesiyle Açık Radyo'da çok güzel bir caz programı da yapardı.

— Açık Radyo'da Ömer Madra ile söyleşiler de yapardı. Açık Radyo, biliyorsunuz 1997 Sedat Simavi Vakfı Radyo Ödülü'nü de kazanan, başta Ömer Madra olmak üzere "amatör ve idealist" az sayıdaki kişinin gayretiyle, bana göre Türkiye'nin en çağdaş, en entelektüel yayın yapan radyo kanalı.

Stephen Kinzer ile söyleşi yapan Ömer Madra soruyor: "Türkiye'de medyanın Türkiye ve dünya meselelerini kapsayışını nasıl değerlendiriyorsunuz?" Stephen Kinzer cevaplıyor:

"Türk basınının gelişme sürecinin başında olduğu söylenebilir. Bunun değişik nedenleri var. Nedenlerin biri gazetelerin büyük ekonomik gruplar arasında paylaşılmış olması ve bu grupların genellikle gazetecilikle ilgili olmayan alanlarda ekonomik faaliyetlerinin bulunması.

İkinci olarak köşe yazarlarının gazeteleri ele geçirmeleri var ki bu çok garip doğrusu. Muhabir olmanın bu ülkede hiçbir kıymeti yok. Bir köşe sahibi oluncaya kadar bir hiçsin sen. Bu ne sonuç veriyor biliyor musunuz? Siyasiler başka ülkelerdeki gibi beyanat vermiyor. Bir basın toplantısı yapıp, kamuoyuna açıklamada bulunmuyor. Onun yerine sevdikleri bir veya

iki köşe yazarını çağırıyor. Hatta ofislerine, evlerine getiriyor. Verecekleri mesajı onlara oracıkta veriyor. Okurlar da bu yönteme alışıyor. Hangi yazarın hangi partiye veya kime yakın olduğunu, kimin fikirlerini paylaştığını anlıyor. Sonuçta okurlar köşe yazarlarını bir film veya tiyatro eleştirmeni gibi takip etmeye başlıyor. Yani zevkleri kendisine yakın olan eleştirmenleri izlemek gibi bir şey. Okurlar köşe yazarları ile birlikte gazete değiştiriyor. Okur da yazarına uygun olarak ilerliyor. Bu tehlikeli bir durum. Çünkü o zaman haberi açıklandığı gibi değil, köşe yazarının renkli gözlüklerinin ardından alıyorsun. Ya da haberi alan, ama o habere kendi damgasını da vuran biri aracılığıyla."

Ömer Madra tekrar soruyor: "Türk basınında dar anlamda muhabire önem verilmiyor. Ancak önemli meselelerde söyleyecek sözü ve felsefesi olan bazı yazarlara önem veriliyor, öyle mi?"

Madra'nın "Önemli meselelerde söyleyecek sözü ve felsefesi olan bazı yazarlar" ifadesine Stephen Kinzer itiraz ederek devam ediyor: "Amerika'da biz buna 'tuvalette otururken üretilmiş düşünceler' deriz. Herkesin her şey hakkında nasıl olsa bir fikri vardır: "Şu adamın söylediklerini geçen gün düşündüm de... Benim fikrime göre... Vesaire... Vesaire..." Ama bütün bunlar koca bir gazeteyi üzerine oturtmak için yeterli değil. Ve gerçekte haber toplayan insanlarla köşe yazarları sayısı arasında büyük bir dengesizlik var."

— Güzel değerlendirmeler yapmış.

— Daha bunun gibi araştırmaya dayalı pek çok değerlendirmesi vardı Stephen Kinzer'in. Mesela bizim Metin Münir de eskiden *Financial Times* için Türkiye'den haber yapardı. Her gün haber yapmazdı ama her haberi hem *Financial Times*'da yabancıların, hem de Türkiye'de Türkler'in ilgisini çeken konular olurdu.

— Aklın yolu birmiş. Stephen Kinzer de, köşe yazarının yazılarında içeriği önemseyip sizin tarzınızdaki gibi bilgi verenleri sözlerinin dışında tutuyor. Gazetenin içeriği ne kadar doluysa o kadar

itibar görüyor. Medyaya dışarıdan gelen patronlar konusunda Şahenk'leri konuşmamak eksiklik olacak. Biraz da Doğuş Grubu'nu konuşalım mı?
— Doğuş Grubu'nun medyayla pek ilgisi yok.

*— Dört televizyon kanalı, radyoları, dergileri var. Yeni bir hamle yapacaklardı ki kriz nedeniyle ertelediler.**
— Çok akıllı gidiyorlar. Bir banka sahibinin aslında politik bir gazetenin sahibi olması, özellikle Türkiye'de çok zor. Çünkü Türkiye'de sermaye grubu olunca muhakkak bir aile şirketi oluyor. Aile bankanın da sahibi oluyor. Ne kadar müesseseleşmeye çalışırsanız çalışın olmuyor. Onun için Ferit Şahenk çok akıllı bir iş yaptı ve hiçbir şekilde politik medya işine girmedi. Televizyonlarında da dikkat ederseniz gerçek bir tarafsızlığa özen gösteriyor ve mümkün olduğunca da hükümet aleyhine yahut hükümeti veya devleti rencide edecek yayın politikalarına girmiyor. Bana göre çok akıllı bir iş. Aksi halde öbür türlü davrandığı zaman şu veya bu şekilde devletle muhatap oluyor. Çünkü hem finans kuruluşu hem de bir müteahhitlik kuruluşu var. İki ağır topun sorumluluğunu taşıyor.

— Doğan Grubu medyası siyaset yapıyor elbette.
— Doğan Grubu gazete ve televizyon kanallarında, haber müdürleri, yayın yönetmenleri şu veya bu partiden yana kişisel değerlendirmeler yapıp ona göre tavır koyabiliyor. Ama dikkat buyurulursa NTV ve CNBC-e'de daha bir kurumsal tutum var ki, bu daha önce anlattığım *The Plain Dealer*'ın yayın tarzına benziyor.

— Peki, Ferit Şahenk'i medyada yatırım yapmaya iten veya çeken neydi?

---

* Bu söyleşinin yapıldığı tarihte Doğuş Grubu'nun NTV, NTV Spor, CNBC-e ve Kral TV kanalları ile çok sayıda dergi ve radyo kanalı vardı. Video klip yayınlayan Kral TV'ninse ulusal ölçekte yayın yapacak bir kanala dönüştürülmesi projesi dondurulmuştu.

— Medyadaki faaliyet, dergi yayınıyla sınırlı. Ve de televizyonun uzantısı. Televizyon işi ise babasından, Ayhan Şahenk'ten kalmadır. Biliyorsunuz Kanal-D'nin "D"si, Doğuş'tan gelir. Ayhan Şahenk Kanal-D'yi kurmak istiyor, yanına Tekfen'i ve Aydın Doğan'ı alıyor. Kuruluşunu da bir profesyonel olan Zekeriya Yıldırım'a* veriyorlar. Kısa sürede Tekfen, ardından da Ayhan Şahenk ortaklıktan ayrılıyor ve Kanal-D Aydın Doğan'a kalıyor.

— *Kanal D'den sonra da Ayhan Bey televizyonda kaldı.*
— Yeni televizyon kurmadı.

— *NTV'yi Cavit Çağlar'dan satın aldı.*
— O sırada NTV makul bir fiyattan satılıyordu, olduğu gibi satın aldı.

— *Ardından da Kanal-e'yi satın alıp CNBC-e yaptılar.*
— O da Ferit Bey'in finans konusundaki ilgisi nedeniyle Amerika'daki örneğine benzer bir yavru kanal olarak finans haberleri yayınlar hale getirildi.

— *Daha sonra da TMSF'nin Uzanlar'dan el koyduğu Kral TV'yi 2011 yılında da Star TV'yi aldılar.*
— Kral TV'nin ne olacağı belirsiz. Herhalde uykusundan uyandırıldığında diğer kanalların taklidi bir kanal olmayacak. Kral TV'yi ulusal kanal olarak geliştirmek isterlerken gördüler ki markası olan bir kanalı satın almak daha az harcama gerektirecek. 2011 yılında Doğan Grubu'ndan Star TV'yi satın aldılar. Ankara'dan tanıdığım Ayhan Şahenk, değişik defalar bana, ne derece ciddi olduğunu bir türlü anlayamadığım şekilde, iş teklif etmişti. Ölmeden kısa bir süre önce Emirgân'da yeni binaya yemeğe çağırdı. O sırada televizyonların başında Nuri Çolakoğlu vardı. Kahvelerimizi içerken o da geldi. Ayhan Bey bana "Güngör, *Milliyet*'i alma ihtimalim var. Ama bir şartla alırım, bu işin

---

* Eski Maliye Bakanlığı Müfettişi Zekeriya Yıldırım, 1987-1999 yıllarında Doğuş Holding'e bağlı birçok şirkette yöneticilik yaptı. 2008 yılından beri de Doğan Holding yönetim kurulu üyesi olarak görev yapıyor.

başına sen geçersen" dedi. Ben, daha önceki iş teklifi deneyimlerinden şerbetli olduğum için bu teklifi ciddiye almadım. Kaldı ki, ben artık bambaşka bir noktada idim. Yazılar yazıyordum. İdari görevler alma isteğini kaybetmiştim. Teklifi gerçek mi idi, bir temenni mi idi, yoksa benim gönlümü almak için mi böyle söyledi bilemiyorum. Ama böyle bir şey demek ki kafasında vardı. O zamanlar, Aydın Bey *Milliyet*'i satmayı düşünüyor. "Satarsam Ayhan Bey'e satarım" gibi bir şeyler söylediği şayiaları ortalıkta dolaşıyordu. Ayhan Bey'i bir daha göremedim; vefat etti.

— *Anlattıklarınız da gösteriyor ki hem Ayhan Bey'i hem de Ferit Bey'i medyada var olmaya iten/çeken bir şey var. Benim anlamaya çalıştığım, bu iktisadi bir yatırım gayreti midir, medyada da var olmak düşüncesi midir, nedir?*
— Ferit Bey herhalde yurtdışındaki CNBC gibi ekonomi haberleri veren kanallara sahip olmaktan hoşlanıyor. Ve böyle bir şeyin ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Ben de aynı fikirdeyim. Finans sektöründe olsam Türkiye'de herkesin izlediği, işyerlerinde devamlı açık olan, petrol fiyatından dolar fiyatına, faizlere kadar ekonomiyi ilgilendiren haberleri devamlı verecek bir kanalın olmasını ben de isterim. Benim de bir bankam olsa böyle uluslararası bir kanalı getiririm. Bunu ticaret olarak görmem. Bu beni kişisel olarak tatmin eder.

— *Ferit Şahenk bu işten para kazanmıyor mudur?*
— Başa baştır herhalde. NTV ve CNBC-e'nin gelirinin, giderini karşıladığını tahmin ediyorum. Bu işlerin başındaki Erman Yerdelen, hesabı kitabı bilen, zarardan kaçan iyi bir yöneticidir.

— *Ben model olarak da son derece doğru ve başarılı buluyorum Doğuş Grubu'nun medyadaki durumunu.*
— Çok dengeli, çok iyi bir model. Hem dergileri hem de tele-vizyonculuğu bakımından iyi bir model. Şimdi Doğuş Grubu televizyonlarının kalitesi, benzer bazı kanalları da o kalite çizgisine uymaya zorluyor. Şu anda kabul edelim ki NTV ve CNBC-e, kendi kulvarlarında kaliteyi belirliyor.

— Gazetecilikle ilgili sohbetimizi tamamlarken, biraz da günümüze değinelim istiyorum. 2010'lardaki gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Medyada çok önemli değişiklikler oluyor.

Gazete ve TV yatırımı yapan sermaye grupları giderek iktidar partisinin emir ve kumandasına giriyor.

Bu iki yönlü bir gelişme. Bir kanatta iktidar yanlısı sermaye grupları gazete ve TV kanalı sahibi olmaya başladı.

Öteki kanatta, bağımsız veya muhalif yayın yapan gazete ve TV'lere sahip sermaye grupları iktidardan korktukları için bağımsız ve muhalif yayınları sone erdirerek iktidarın hoşuna gidecek yayınlara yöneldi.

— Bu oluşumun ardında ne var?

— Sermaye gruplarının risk korkusu var. Çünkü her gazete ve TV kanalı bir sermaye grubunun. Sermaye gruplarının farklı sektörlerde farklı yatırımları, üretimleri var.

Doğan Medya Grubu'na haklı veya haksız olarak uygulanan büyük bir vergi cezası, gazetesi ve TV kanalı olan diğer sermaye gruplarını korkuttu.

— Dolayısıyla da sermaye grupları gazete ve TV kanallarında çalışanlara baskı mı uyguluyor?

— Bildiğim kadarı ile sermaye gruplarının çalışanlara doğrudan müdahaleleri söz konusu değil. Fakat her çalışan, çalıştığı grubun iş ilişkilerinin ne olduğunu, sermaye grubunun ne tür riskler altında olduğunu biliyor. Burada direktifle yönlendirme, sansür söz konusu değil de çalışanların kendi kendilerine kontrolü etkili oluyor.

— Doğan Grubu'nun Milliyet *ve* Vatan*'ı satmak zorunda kalması bu tür bir gelişmenin sonucu değil mi?*

— Aydın Doğan'ın medyaya girmesinde, medyada ve diğer sektörlerde büyümesine imkân veren ilk göz ağrısı *Milliyet*'i gözden çıkarması çok önemli bir gelişmedir.

"Al diyetini, ver kolumu" misali, vergi baskısını hafifletmenin bir diyetidir.

Bu gelişmeleri değerlendirecek olanların kendilerini bir gazete ve TV kanallarının sahibinin yerine koymaları gerekir. "Bekâra hanım boşamak kolay" derler. İşte o biçim... "Patron neden korkuyor? Sonuna kadar dayansın. Yazarlar neden korkuyor? Korkmadan yazsın..." İyi de... Yazar korkmadan yazınca, patron kokmadan gazete ve televizyonunu iktidarın hoşlanmayacağı yayınlara açınca, o sermaye grubunun yaşamını sürdürme, yayın organının yayınını sürdürme imkânı kalmayacaksa bu kahramanlık ne kadar sürebilir?

— Cumhuriyet *ve* Sözcü, *bir ölçüde* Taraf, *2011 yılında direnmeyi sürdürmüyor mu?* Aydınlık *ve* Evrensel *gibi gazeteler muhalefet yapmıyor mu?*

— *Sözcü* başarılı bir yayın organı oldu. Yayınlayanların başka bir işi olmadığı için iktidardan korkmadan yayın yapıyor. Tirajları arttı. Satış gelirleri ile yaşıyorlar.

Cumhuriyet'in yapısı farklı. Klasik çizgisinde yayınını sürdürüyor. *Aydınlık* ve *Evrensel* gibi gazeteler belli fikir gruplarının, bu fikre inananların desteği ile yayınlarını sürdürüyor. Bunlarda kâr zarar hesabı yok.

— *Kâr zarar dediniz. Gazete ve TV kanallarında kâr eden var mı?*

— Gazetelerden *Sözcü* ve *Hürriyet* dışındakilerin, TV kanallarından Kanal D, Star ve NTV dışındakilerin kâr etmedikleri söylenir. Kâr etmeyen gazete ve TV kanalları nasıl yayınını sürdürür? Arkalarındaki sermaye grupları ile. İşte burada medyanın sermaye grubu ile ve medya organları olan sermaye gruplarının iktidar ile ilişki bağı ortaya çıkıyor.

— *Bu anlattığınız çerçevede sermaye grupları neden gazete ve TV kanalı sahibi olmak ister ki?*

— Medya patronu olmak her ülkede prestiji olan bir iştir. Medya sermaye gruplarına saygınlık, güç getirir. İktidar ile ilişki sağ-

lar... Eğer gideri, zararı hazmedilebilir boyutta ise, sorun olmaz. Diğer işlerden gelen para ile zararı kapatılır.

— Biraz da yayın organlarında çalışanlardan söz edelim.

— Yayın organlarında çalışanlar için de dönüm noktası Doğan Grubu'na getirilen vergi cezasıdır.

O ceza gelinceye kadar, iktidar yanlısı gazeteler ve TV kanalları dışındaki yayın organlarında yazanlar, çizenler, konuşanlar, tartışma programlarına katılanlar çok kolay muhalefet yapabiliyor, iktidarı çok sert şekilde eleştirebiliyordu.

Doğan Grubu'na ceza gelince patronlar "Bunlar bizim sırtımızdan kahraman oluyor... Onlar kahraman olacak diye cezayı biz çekiyoruz" havasına girdiler. Tekrar ediyorum: Sermaye sahibinin risk karşısındaki bu tepkisini doğal karşılamak gerekir.

Sonuçta patronların "Gözlerimin içine bakın... Ne dediğimi anlarsınız" davranışı ile muhalif yazılar, söylemler, tartışmalar yavaş yavaş sona erdi.

İlginç olan, bu aşamada bazı yazarların, konuşmacıların, tartışma programları gedikli katılımcılarının çok hızlı bir şekilde iktidara yanaşmalarıdır.

Önceki kahramanlık gösterileri ne kadar abartılı ise, sonra süngüyü indirmeleri de o kadar abartılı oldu. Kısa sürede oldu.

— Bu değişimde iktidarın "gel gel"i var mı?

— Gazete yöneticileri ve gazetelerde siyaset konularında yazanlar giderek "Uçak Gazetecisi" oldu.

Cumhurbaşkanının, Başbakanın, Dışişleri bakanının özel uçakları var. Ekonomiden sorumlu bakanlar uçak kiralıyorlar. Sık sık dış ve iç gezi yapıyorlar.

Bu gezilere her gazeteden, TV kanalından, her seferinde belli yöneticiler, yazarlar, yorumcular davet ediliyor. Davet edilenler, her gezide davet eden politikacıyı övmekle kalmıyor, uçağına bindikleri politikacılar hakkında daha sonra eleştiri yapma imkânını kaybediyorlar. Çünkü daha sonra davet listesinden çıkarılma riski var.

Böylece medyanın önde gelen yayın yönetmenleri, yazarları ve TV yorumcuları, politikacıların yakın dostu, destekçisi haline geldi.

— *İş çevrelerinde de benzer yaklaşım var.*

— İş çevreleri de önemli köşe yazarlarından kulis yazarına kadar her seviyedeki gazeteciyi İç veya dış gezilere davet ediyor. Bu gezilere katılanlar gezi sonunda gezinin faturasını ödemek için uzun uzun davet sahibini veya davet sahibinin yaptıklarını övüyor.

Böylece gazetelerde parasız reklam, tanıtım imkânı ortaya çıkıyor.

İlginç bir gelişme de şu: Bu tür davetlere katılanlar aynı haberi aynı gün aynı fotoğraf ile yayınlıyorlar. Aynı gün farklı gazetelerde aynı işadamının veya sermaye grubunun ne yiğit olduğu aynı ifadelerle anlatılıyor. Anlatılmıyor övülüyor.

— *Belki de reklam geliri bakımından bu davetlere medya kuruluşları icabet etmek zorunda?*

— Gazeteci davetine katıldığı sermaye grubuyla ilgili herhangi bir olumsuz haberi gazetesine koyamıyor.

Sermaye gruplarıyla ilgili olumsuz haberleri sadece davetler engellemiyor. İlgili sektörün veya firmanın reklam boykotu tehlikesi gazetecilerin olumsuz haberlere gazetede yer vermelerine set çekiyor.

— *Medyada sermaye grupları arasındaki rekabet azaldığına göre eskisi gibi gazeteci transferi de duyulmaz oldu.*

— Haklısınız. Bir zamanlar gazeteler ve TV kanalları önde gelen ve kamuoyunun ilgi duyduğu isimleri transfer etmek için önemli ödemeler yapardı. Bu gibi isimlere yıllık, büyük ödeme paketleri söz konusu idi. Ev alınır, şoförlü lüks araç, hatta koruma tahsis edilirdi.

2010'larda medyadaki değişim ile bu uygulamalar da sona erdi. Önceki dönemdeki şartları değerlendirenler, birikim yapanlar şanslı kişiler oldu.

— Önceki dönem diye bir ayırım yaptınız. O dönemdeki şartları değerlendirenler halktan biraz koptu gibi.

— Patronların ayrıcalıklı ödeme yaptıkları, hem gazetelerin ve TV kanallarının alt kadrolarından hem de halktan koptu. Apayrı varlıklı bir yaşam çizgisinde, varlıklı yaşam çevresi ile bütünleşen, yemeye, içmeye, gezmeye kısacası daha farklı yaşama yönelmiş bir gazeteci kadrosu oluştu.

Bunlar giderek kendi aralarında bütünleşmeye birbirlerini sevmese de birlikte hareket etmeye başladı. Kendi yaşamlarını okuyuculara, izleyicilere aktarır oldu.

Bazı okuyucular bu tür yayınlara tepki gösterse de merakla bu tür gazetecileri izler ve hatta daha fazla izler hale geldi.

— Sermaye sahiplerinin eskisi gibi belli ilişkileri nedeniyle gazetelerinde ve TV kanallarında öne çıkardığı gazetecilerden de biraz söz edelim.

— Bazı sermaye sahipleri politika yapmaya meraklı oldukları için partilerle ilişki kurmak, politikacıları yönlendirmek, onların yanında güçlü kişi olmak arayışında, politika çevrelerinde iyi ilişkisi olan gazetecileri sever olmuştu.

Daha sonra bazı gazeteciler çalıştıkları işyerinin iş ilişkilerine doğrudan veya dolaylı aracılık eder, sermaye grubunun hükümet ve bürokrasi ile sorunlarını çözer oldu.

İktidarda tek parti hâkimiyeti öne çıkınca bu defa bazı gazeteciler iktidar ile sermaye grubunun ilişkisini sıcak tutma çabasına yöneldi.

— Kürt sorunu ile ilgili gelişmelerde pozisyon alan gazeteciler de var.

— Kürt sorunu önemli bir sorun. Eskiden solculuk yaparak farklılaşmaya çalışan bazı gazetecilerin bazıları Kürt sorununda çözümde rol kapma arayışına girdi. Bu arayışta genelde gene çoğu Kürt tarafının görüş ve önerilerini kamuoyuna aktarmakta, Kürt davasına sempati toplamada etkili oldu.

— Hassas bir konu da gazetecilerin birbirlerinin kuyusunu kazmaları.

— Çok ilginçtir, birbirine çok yakın olduğu sanılan gazeteciler bile belki basındaki krizin baskısı yüzünden, birbirleriyle gazete sayfalarında önce çatışmaya sonra birbirlerini kötülemeye başladı.

Önceleri bu tartışmalar polemik sınırındaydı. Sonra, polemik sever gazetecilerin sayısı arttı. Derken polemikçiler kavgacı, hırçın gazeteci oldu. Ama bu işin de alıcısı var. Alıcısı olmasa, alıcısı artmasa gazete yöneticileri bu tür tartışmalara yer ayırmaz.

— Ergenekon Davası da Türk medya tarihinde önemli bir sayfa teşkil etmeyecek mi?

— Ergenekon Davası nedeniyle 40'ı aşkın gazeteci tutuklandı. Ankara gazetecilerinin tutuklanma gerekçeleri askerlerle yakınlık ve diyalogları. İstanbul gazetecilerinin tutuklanma gerekçeleri Ergenekonculara destek vermeleri.

Burada gözden kaçan bir nokta var: Her medya kuruluşunda politikacılarla olduğu gibi ordu ile de yakınlığı olan gazeteci olur. Bunda yarar da vardır. Ordu ile yakınlığı olmayan gazeteci askeri konularda haber yapamaz. Değerleme yapamaz. Dışişleri ile yakınlığı olmayan gazeteci dış politika konusunda uzmanlaşamaz.

— Askeri çevrelere yakın gazeteciler Ergenekoncu mu oldu?

— Ergenekon olaylarını izleyen Nedim Şener gibi gazeteciler ise Ergenekonculara destek verdikleri gerekçesiyle izlendi, dinlendi ve tutuklandı.

Tutuklananların tutuklanmalarına dayanak teşkil eden, telefon dinleme zabıtları, hukuk tarihine kara sayfa olarak geçecektir. Dinlemelerin yazıya dökülerek kamuoyuna açıklanması, özel hayatın, insanların birbiriyle konuşmalarının birbiri hakkındaki değerlemelerin ortaya dökülmesi üzücü olmuştur.

— Bu konuda son bir soru: Gazeteciler arasında dostluk, arkadaşlık nasıldır?

— Benim gördüğüm kadarıyla, gazeteciler arasında bütünlük değil de gruplar arasında yakınlık söz konusu.

Gazeteciler önce, köşe yazarları ve muhabirler diye ayrılıyor. Muhabirlere giderek daha az önem veriliyor. Köşe yazarları ise aralarında patrona yakın olanlar, kamuoyunda isimleri parlak olanlar ve olmayanlar diye gruplanıyor. Kamuoyunda isimleri parlak olanlar da kimden yana olduklarına göre ayrışıyor. Örneğin Başbakandan mı, Cumhurbaşkanından mı yana? Kürtlerden mi, hükümetten mi yana?

Eskiden sermayeden mi, halktan mı yana? diye bir ayrım vardı. Şimdi halktan yana olmanın hiçbir anlamı yok. Her zaman sermayeden ve iktidardan yana olmak yarar sağlıyor.

Bunları yazıyorum, çünkü ben de bu oluşumun parçası haline geldim.

— *Nasıl?*

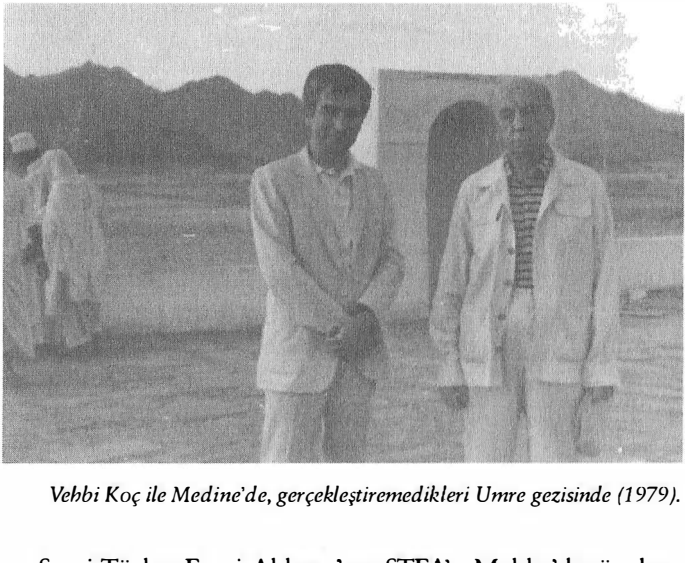
— Başbakanın Lübnan gezisine katıldım. Yazdıklarım beğenilmemiş olmalı ki, bir daha başbakanın hiçbir gezisi için davet almadım. Sayın Gül, dışişleri bakanıyken, Japonya ve Çin'e yaptığı gezilere davet edildim. Yazdıklarımdan memnun kalınmış ki, cumhurbaşkanı olduktan sonra Mısır gezisi ve Suudi Arabistan gezisi için davet aldım. Bunlardan Suudi Arabistan gezisi benim için çok önemlidir.

— *Kral pahalı hediye mi dağıttı?*

— Kral hediye dağıtmadı, ama kralın Mekke'deki misafirhanesinde konaklayarak umre yapma şansı elde ettim.

— *Bunun Cumhurbaşkanı'nın gezisiyle ilgisi nedir?*

— Uzun hikâyedir ama anlatacağım. 30 yıl önce "az kalsın" yarı hacı oluyordum da... Olamadım. Umudumu kesmiştim ki, Cumhurbaşkanı'nın daveti ile yarım kalan görevi tamamlayabildim. Bir gün rahmetli Vehbi Koç, "Suudi Arabistan'a gidiyorum. Seni de götüreyim" dedi. Gülerek de ekledi: "Gitmişken umre yaparız. Sen de yarı hacı olursun." Aslında Vehbi Koç'un Suudi Arabistan'a gitmesinin ana nedeni umre değildi. O yıllarda Suudi Arabistan Türk müteahhitleri ve işadamları için potansiyel bir yatırım ve iş alanı olarak görülüyordu.

Vehbi Koç ile Medine'de, gerçekleştiremedikleri Umre gezisinde (1979).

Sezai Türkeş-Fevzi Akkaya'nın STFA'sı Mekke'de tünel yapıyordu. Şarık Tara'nın Enka'sı Mekke'ye su borusu döşüyor, Riyad'da çimento fabrikasını büyütüyor, üniversite camiini inşa ediyor, Cidde'de inşaat malzemesi üreten bir fabrika yapıyordu. Tekfen ise yol ve altyapı işlerine girmişti. Tekfen'in inşaat bölümünün başında olan Necati Akçağlılar da Cidde'deydi. Cidde'de yoğun bir altyapı faaliyeti vardı. Nasıl şimdilerde Çin efsanesi herkesi etkiliyorsa, o yıllarda da dünyada bir Suudi Arabistan efsanesi vardı. Suudi Arabistan "Küçük Amerika" olacaktı. İthalat o kadar hızlı patlamıştı ki, gemiler limanlarda mal boşaltabilmek için günlerce bekliyordu. Çare olarak yüzen konteynerleri denize atarak mal teslimi gündeme geldi.

O yıllarda Suudi Arabistan'ın iki önemli ailesi (Koç'u ve Sabancı'sı) vardı: Juffali ailesi ve Ali Reza ailesi. Vehbi Koç bu iki aileyi de tanıyordu. Ali Reza ailesinin evine akşam yemeğine davet edildik. Bu aile krala yakındı. Ailenin okumuş bir üyesi Suudi Arabistan'ın Birleşmiş Milletler temsilcisiydi. Yemeğe gittiğimiz akşam baba Ali Reza evde yoktu. Kralın yanında olduğundan biraz geç geldi. Bizi ailenin yaşlı ve genç, kadın ve erkek üyele-

Güngör Uras, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Suudi Arabistan gezisi sayesinde Umre'de (2009).

ri birlikte ağırladı. Genç kadın ve kızların çoğu Avrupa'da eğitim görmüştü. Başları açıktı. Davet nedeniyle şık giyinmişlerdi.

Juffali ailesiyle öğle yemeğinde birlikte olduk. Otel salonu büyüklüğünde bir salonun ortasında oval bir masanın başına baba Juffali oturdu. Yanına Vehbi Koç'u aldı. Bana ortalarda bir yer gösterdiler. Sonra anlattılar. Bu masa aile masasıymış. Baba Juffali her gün o masanın başında yemeğini yermiş. Ailenin diğer erkeklerinin masada belli yerleri varmış. Cidde'den Riyad'a geçtik. Oradan Mekke'ye gittik. Sezai Türkeş ve Fevzi Akkaya da Mekke'de tünel inşa ediyorlardı. Şantiyelerinde kahvelerini içtik. Bu vesileyle umre yapacaktık. Ama yapamadık. 21 Kasım 1979 Salı günü Cüheyman el-Uteybi liderliğinde bir grup, Mescid-i Haram'ı işgal etti. Kraliyet düzeninin yıkılmasını, İslam devleti kurulmasını, ABD'ye petrol ihracatının durdurulmasını istiyorlardı. İşgal bir günde sona erer sandık. Uzadı. Umre yapamadık. Ve de ben yarı hacı olma fırsatını kaçırdım.

— Bu anlattıklarınızın gazetecilikle ilgisini kuramadım.

— Devamı var da ondan... 2009 yılı başında Cumhurbaşkanlığı'ndan aradılar. "Cumhurbaşkanımız Suudi Arabistan'a resmi bir ziyaret yapacak. Sizi de gazeteci olarak resmi heyete dahil edeceğiz" dediler. Teşekkür ettim. Yarı şaka yarı ciddi, "Cumhurbaşkanımız umre imkânı tanırsa giderim" diyecek oldum. Tekrar aradılar "Size bir kolaylık gösterilecek" dediler. Cumhurbaşkanı Sayın Gül Riyad ve Cidde'de resmi temaslarını tamamladı. Cidde'de bir gece daha yatılacak, ertesi sabah Türkiye'ye dönülecek. Heyette bulunan, Cumhurbaşkanı Sayın Gül'e yakın kişilerden biri, akşamüzeri elinde bir paketle beni buldu.

"Hadi bakalım ihrama bürünün. Size özel araç ayarlandı. Mekke'ye umreye gideceksiniz" dedi.

Bilenlerin anlatımına göre ihrama büründüm.

Bir minibüse bindik. Minibüste umrenin kaidelerini bilen bir din bilgini vardı. O duaları okuyor, ben tekrarlıyordum. Mekke'de kıralın özel misafirhanesinde yer ayrılmış. Odanın penceresinin hemen önü Kâbe. Misafirhane'nin içinden yürüyen merdiven ile Kâbe'nin kapısının önüne iniliyor.

Kâbe 24 saat açık. İnsanlar istedikleri saat umre amacıyla veya dua için Kâbe'ye girebiliyor.

Gene bir bilenin yardımı ile "umre" mükellefiyetini yerine getirerek Cumhurbaşkanımız Sayın Gül sayesinde "yarı hacı olabildim."

Hac ve umre ziyaretleri, Suudi Arabistan için önemli bir gelir kaynağı. Dünya nüfusunun yüzde 19.2'si (yaklaşık 1.3 milyar insan) Müslüman. Bunlar için hac ve umre, dini bir vecibe teşkil ediyor.

Mekke'ye hac mevsiminde 1.4 milyon, hac mevsimi dışında umre için 1.6 milyon olmak üzere her yıl toplam 3 milyon Müslüman geliyor. Bu nedenle Kâbe'nin çevresi gökdelenlerle dolmuş. Otel ve devremülk şeklinde işletilen bu gökdelenlerde her mevsim yer bulmak imkânsız.

Varlığı olmayan, tüm imkânlarını Mekke'ye ulaşabilmek için kullanan Müslümanlar ise sokaklarda, günlerini ve gecelerini geçirerek dini vecibelerini yerine getirmeye çalışıyor.

— Siz neyin ne olduğunu biliyor musunuz?

— Okudum. Okuduklarıma göre, Kâbe, Hazreti Âdem tarafından yapıldığı, Nuh tufanında zarar gördüğü için de Hazreti İbrahim ve oğlu İsmail tarafından onarıldığı rivayet olunan, Allah'ın elçisi Hazreti Muhammed'e inen vahiy ile Müslümanlar için de kutsal kılınan bir mekândır. Yüzlerce yıl önce çölün ortasındaki bu mekân, şimdilerde Mekke şehrinin göbeğinde. "Beytullah" (Allahın mekânı) ve de "Mescidü'l Haram" diye de adlandırılıyor. İslam'dan önce de insanlar yılda bir defa "Allah'a yakın olmak arayışında" Kâbe'ye giderdi. Kâbe sadece Mekke bölgesinde yaşayanların değil, çevredeki tüm kabilelerin dini merkezi durumundaydı. Fakat o dönemlerde Kâbe'nin içi putlarla doluydu. Kâbe'nin içi ancak kralın özel izniyle ziyaret edilebiliyor. Fotoğrafının çekilmesine izin verilmiyor. Hicret'in ikinci yılından itibaren Kâbe ve hac deyimleri vahiylerde yer almaya başladı. Kâbe putlardan arındırıldı. Namaz sırasında Kudüs'e değil de Kâbe'ye (Kıble) dönülme gereği, bir emir ile (Bakara Suresi) bildirildi. Hicretin altıncı yılında Mekke'nin kutsal bir ibadet yeri olduğu bildirildi.

Hac zamanı haricinde yapılan hacca "umre" denir. Umre'nin anlamı "ziyaret"tir. Bu görevi yerine getirene "mutemir" (yarı hacı) adı verilir. Umre "ihram"a girilerek, Kâbe'yi tavaf etmek, "say" etmek ve tıraş olmaktır.

İhram, insanın çırılçıplak soyunduktan sonra vücudunu iki parça (dikişsiz) bez ile örtmesidir. Böylece insanoğlu hiç olmazsa hayatında bir defa bütün statülerinden arınarak diğer Müslümanlar'la eşit olmaktadır. İhram altındaki insanın zenginliği, sosyal statüsü yok olmakta, kul olduğunu, hesap vermek zorunda olduğunu, kendinin hiçbir gücünün olmadığını, bütün gücün Allah'ta olduğunu düşünmesinin yolu açılmaktadır.

Umreye, niyet edilerek Mescidü'l Haram'ın kapısından çıplak ayakla girilerek başlanır. Umreye başlanırken erkekler sağ omzu ve sağ kolu ihramın dışında, çıplak olarak bırakır. Hacerül Esved hizasından başlanarak Kâbe'nin çevresinde yedi defa dönülür. Buna "tavaf" denilir. Tavaftan sonra iki rekât tavaf namazı kılınır. Sonra "say"a geçilir. Mescid-i Haram'ın doğusundaki

iki tepe olan Safa Tepesi ile Merve Tepesi arasında (Niyet edilerek ve Safa Tepesi'nden başlayarak) dört gidiş ve üç gelişle yapılan ibadete "say" denilir. Umre ibadeti, say'dan sonra erkeklerin tıraş olması ile sona erer. Ve de ihramdan çıkılır.

— *Umre hikâyenize dönelim.*

— Kralın resmi daveti ile Suudi Arabistan'a resmi bir ziyaret yapan Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün programı arasındaki bir boşluğu değerlendirerek, gece yarısı umre yapmaya imkân bulabildik. Günün, gecenin her saatinde Kâbe'nin etrafında insanlar dönüyor. Şimdilerde çevresi tertemiz. Hem Kâbe'nin çevresinde hem Safa ile Merve arasında yerler mermer. Bu nedenle çıplak ayak yürümekte zorluk çekilmiyor. Safa ile Merve tepelerinin arasındaki mermer koridorun üzeri kapatılmış. Vantilatörler havayı değiştiriyor. Duvar diplerine, isteyenlerin plastik bardaklarla zemzem suyu içebilmeleri için özel musluklu plastik bidonlar dizilmiş.

— *Yazı hayatınızı kapatırken, ekonomi yazarlığınızın yanı sıra, benzerlerinizde görmediğim, dolayısıyla da değinmezsek haksızlık etmiş olacağımız bir yiyecek-içecek ve lokanta yazarlığı yönünüz de var. Nasıl başladınız lokanta yazmaya?*

— Bilebildiğim kadarıyla bizde ilk yemek yazılarını Atilla Dorsay yazdı. *Cumhuriyet*'te sinema konularında yazarken lokanta yazısı yazmasını Lütfi Tınç istemiş.

1986'lı yıllarda Atilla Dorsay'ın lokanta yazıları yayınlanınca *Cumhuriyet*'in klasik okuyucu kesimi "Lüks lokantalarda zenginlerin yiyip içtiklerini anlatıyor" şeklinde tepki görmüş.

Cumhuriyet'te Atilla Dorsay ile aynı dönemde yazı yazan Ali Sirmen, Paris'te olduğu yıllarda, gazetelerdeki lokanta-yemek yazılarını okudukça "Ben de yazsam" diyerek özenirmiş. Atilla Dorsay'ın yemek yazıları "Zengin lokantalarını anlatıyor" diye tepki görünce "Ben fakirlerin meyhanelerini yazayım" diyerek Bekir Çeşnici takma adı ile 1986-1987 yıllarında yemek ve lokanta yazılarına başlamış.

Ben bu iki ustadan sonra lokanta yazmaya başladım.

Benden sonra *Hürriyet*'te Tuğrul Şavkay yemek yazılarına başlayınca, yemek yazarlığı ve yazıları dikkat çeker oldu.

Tuğrul Şavkay, "mutfak ustası, lezzet uzmanı" idi. 52 yaşındayken kalbine yenik düştü. Ölmeden üç gece önce birlikte yemek yemiştik. Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne bağlı olarak dört yıl süreyle aşçılık eğitimi verecek "Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü"nü kurmanın heyecanını yaşıyordu. Galatasaray Lisesi'nde, Avusturya Graz Üniversitesi ile Boğaziçi Üniversitesi'nde okuyan Tuğrul Şavkay, yazıları yanında değişik eğitim programlarıyla Türkiye'de yeme - içme ve otel sektöründe çok kişinin yetişmesini sağlamıştı. Güler yüzü, nezaketi, engin mesleki bilgisi ve kültürü ile eşine az rastlanır bir kişiydi.

Yemeği hem yapıyor, hem tadıyor, hem yazıyordu. Gerçek anlamda "gurme" bir yemek yazarıydı.

Tuğrul Şavkay'dan sonra *Hürriyet*'te her hafta yazıları yayınlanan Prof. Dr. Arman Kırım da gerçek bir gurme ve yemek yazarıydı. O da yemek yapar, yaptığı yemeği yazar, gittiği lokantaları ve yediği yemekleri gurme olarak değerlendirirdi.

— *Siz gurme misiniz?*

— Kısaca cevaplayayım: Ben gurme değilim. Lokanta yazıyorum. Gittiğim, gördüğüm, yemek yediğim lokantaları anlatıyorum. Ben, lokantalara gidemeyenlere lokantayı hikâye ediyorum. Gitmeyi düşünenlere bilgi veriyorum.

Gittiğim lokantalardan beğenmediklerim hakkında hiçbir şey yazmıyorum. Çünkü kimsenin ekmeğine mani olmak istemem.

Gittiğim ve yazılarımda olumlu olarak değerlendirdiğim bazı lokantalara gidenler bir süre sonra bana eleştirilerini ulaştırıyorlar. Haklılar. Bizim lokantalarımızda istikrar yok. Dahası da var. Beğenilen bir lokantanın kısa süre sonra kapandığı veya el değiştirdiği duyuluyor.

— *Yemek yazılarına nasıl başladınız?*

— Ben gittiğim, gördüğüm yerleri anlatmaktan hoşlanırım. Hele hele beğendiğim bir yer varsa başkalarının da görmesini isterim.

Biliyorsunuz, 1988 yılında *Sabah* gazetesinde yazmaya başladım. Ekonomi yazıyorum. *Sabah* gazetesi İstanbul'da yeni yayımlanmaya başladı. Mecidiyeköy'deki gazete binasında, patron Dinç Bilgin, Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu ve yazarlar öğle saatlerinde sık sık birlikte oluyoruz.

Dinç Bilgin, Başyazar Güngör Mengi İzmir'den, Zafer Mutlu Ankara'dan İstanbul'a gelmiş.

İstanbul'da yeme içme mekânları o yıllar sayılı. O sayılı yerlere de sayılı kişiler gidiyor.

Ben öğle saatlerinde gazetede sohbet ederken gittiğim yerleri ballandırarak anlatıyorum.

Ben anlatmasam da ismi öne çıkan yerlere gidecek olanlar "Orası nasıl bir yer?" diyerek bana soruyorlar.

1989 yılı Ocak ayında Turgut Özal ve Semra Özal ile birlikte Maksim'de Bülent Ersoy ve İbrahim Tatlıses'i dinledik. Sonra onlarla birlikte Maksim'in altındaki Elma Kabare'de Muazzez Abacı'yı, Cenk Koray ile Müjdat Gezen'in şovunu izledik. Bermutat, gazetede ballandıra ballandıra anlattım.

Dinç Bilgin "Bu anlattıklarını yazsana" dedi. Uzun uzun yazdım. Murat da karikatürle bezedi. Tam sayfa yazı yayınlandı. İlgi gördü.

O yıllar Celal Çapa, Sabancı'nın Yeniköy Korusu'nda Şamdan-Sa'yı açtı. Metin Fadıllıoğlu Kanlıca'da Kulüp 29'u açtı. Kulüp 29'a giden kabadayının şefin kafasına buz kovası geçirdiği haberi gazetelerde yer aldı.

O yıllarda bizde Hasan Kazankaya fırtınası vardı. Hasan Kazankaya, müteşebbis fakat devamlı kaybeden bir işletmeciydi. Önce varlıklı kesim için Gümüşkapı isminde, ancak anahtarı olanların girebildiği bir lokanta açtı. Orası yıkıldı. Bu defa Tahtasaray ismi ile lüks bir lokanta işletmeye başladı. Orası da yıkıldı.

Bu tür yerlere o tarihlerde gidenlerin sayısı sınırlı olduğundan, insanlar buralarının nasıl bir yerler olduğunu, ne yenip ne içildiğini, kaç para ödendiğini merak ediyor.

Zafer Mutlu, "Gittiğin yerleri düzenli olarak yaz. İlgi görüyor" deyince 1990 yılında her hafta sonu bir lokanta yazmaya başladım. Yirmi bir yıldır Ali Rıza Kardüz imzası ile her hafta yazmaya devam ediyorum.

— Şimdilerde lokanta yazarı-gurme yazar sayısı arttı.

— Doğrudur. Hemen her ülkede, hemen her yayında şimdilerde yeme-içme köşesi var. Bizde de gazeteler ve dergiler yeme-içme konularına daha fazla yer ayırmaya başladı. Buna paralel olarak da şimdilerde yeme-içme konusunda yazı yazanların sayısı arttı.

Ancak olumsuz bir gelişme de var. Bu tür yazıların "ticari" yanının olmaması gerekir. Bu çok hassas bir nokta. Yazıların belli alkollü veya alkolsüz ürünü pazarlamak veya belli bir müessesenin reklamını yapmak amacı gütmemesi gerekir. Bu konuda ölçü giderek kaçmaya başladı. Bazı yemek yazarlarının ürün reklamında görünmeleri bana göre yanlıştır.

Yazılı basından sonra TV kanalları da yeme-içme programları düzenler oldu. Şarap konusunu çok iyi bilen Vedat Milor ile Anadolu mutfağını çok iyi bilen Mehmet Yaşin, çok güzel programlar düzenliyorlar. Programları ve yazıları ilgi görüyor.

— Lokanta yazarlığı nasıl bir şey? Para ödemeden mi yiyip içiyorsunuz?

— Ben yemeği yedikten sonra parasını ödemediğim lokanta hakkında yazı yazamam. İstisnası var. Bazı lokantalara grup halinde gidiliyor. Hesabı kimlerin ödediği ve ne kadar ödediği bilinmiyor. Davet ile gidilen lokantalar hakkında yazarken bunu okuyuculara duyurmaya çalışıyorum.

Genelde ben ilk defa gittiğim ve ilk defa yemek yediğim lokantaları yazarım. Bu nedenle lokantanın sahibi, şefi veya servis görevlisi beni tanımaz. Hesabı ödedikten sonra sorgu sual eyler, bilgi toplarım.

Lokantalarda ödemeyi kredi kartı ile yaparım. Böylece her lokantaya yaptığım ödemeyi belgelerim. Oray Eğin kardeşimiz bir ara lokanta yazarlarının para ödemeden yedikleri yemekleri övdüklerinden söz edince, geçmiş ödemelerin fotokopisini kendisine verdim. İşe yaradı.

Normal olarak hesap fişlerini de yazının yanında yayınlamak istedim ama olmuyor. Hatta bazı yazılarda toplam ödemeyi vermekten çekiniyorum. Türkiye'de insanların gelir düzeyleri bel-

li. Bazı lokantalarda hesaplar abartılı ölçüde büyük. Okuyucuyu tahrik etmenin gereği yok diye düşünüyorum.

— Yemek paralarını gazete mi ödüyor?

— Bazı yemek yazarlarının lokanta faturalarını gazeteleri ödüyormuş. Bugüne kadar benim faturamı yazılarımı yayınlayan gazeteler ödemedi. Ben gazetelerin bana her ay ödedikleri telif ücreti ile yemek giderlerini karşılıyorum.

— Haftada bir gün hafta sonları lokanta yazınız yayınlanıyor. Her hafta yazacak lokantayı nasıl buluyorsunuz? Her gün dışarıda mı yemek yiyorsunuz?

— Eskiden insanlar akşamları evlerinde yemek yerdi, yemek sonu misafirliğe gidilirdi. Şimdi samimi arkadaşlar, dostlar birbirlerini ancak öğle veya akşam yemeğinde sofra başında görüyor, sohbet edebiliyor.

Bunun dışında İstanbul'da sosyal etkinlikler de genelde akşamları bir lokantada düzenleniyor.

İstanbul'da insanlar daha çok lokantaya gider oldu. Devamlı yeni lokantalar açılıyor.

Anadolu'da gezmeyi seviyorum. Anadolu lokantalarını anlatmaktan hoşlanıyorum.

Konu bitmiyor.

Son yıllarda yemek yazısı yazanlar aynı zamanda şarap uzmanı. Şimdilerde her yemek yazısı yazan "gurme", her şarap yazısı yazan "şarap uzmanı" olarak adlandırılıyor.

Ben gurme de değilim, şarap uzmanı da değilim. Ben sadece yemeğin ve şarabın iyisini anlayan sade bir vatandaşım.

Yemeğin ve şarabın iyisi, mideye oturmaz. İnsanı rahatsız etmez. Mideyi yakmaz. Gündüz uyku getirmez, gece uyku kaçırmaz.

— Şarap konusuna değindiniz.

— Şimdi yemek denilince akla hemen şarap geliyor Özel sektör şarap işine girince, şaraplarımız çeşitlendi. Kaliteleri yükseldi. Batı dünyasında şaraba olan ilgi benzeri Türkiye'de de ilgi arttı.

Şimdilerde lokantalarda hemen her masada şarap içilmeye başlandı. Fakat bir şişe şarabın fiyatı, iki kişilik yemeğe ödenen paranın üzerinde seyreder oldu.

Şarabın fiyatını yüksek gören rakı içsin diyeceksiniz. Kaliteli 70 cc.lik bir şişe rakının fiyatını da şarap fiyatına eşit hale getirdiler.

Açık anlatımla lokantaya giden, alkol alan bir çift, yemek parasından çok alkole para öder hale geldi.

— Bir an bugünkü duruma ara verip geriye, lokanta yazmaya başladığınız günlere dönelim.

— Bizim Ankara'dan İstanbul'a taşındığımız yıllarda, İstanbul'da çok sayıda doğru dürüst lokanta yoktu.

Genelde işadamlarının öğle yemeği için gittikleri lokantalar vardı.

Konyalı, İstanbul Lokantası, Pandeli, Denizcilik İşletmesi'nin Liman Lokantası, Abdullah Efendi Lokantası, Divan'ın Kazan lokantası, Hilton'un Greeen House'ı, üst kattaki Divan Lokantası... Sheraton'un Park Cafe'sine öğle saatlerinde işadamları giderdi. Hemen ekleyeyim: Beşiktaş'taki (daha sonra yıkılan) Mobil benzin istasyonundaki Motorest* de iş adamlarının öğle yemeklerinde beğendikleri bir lokanta idi.

Boğaz'da yemek yemek isteyenler Bebek'te Süreyya'ya, Bebek Oteli altındaki Ambassadors'a veya daha uzakta Tarabya Oteli'nin lokantasına, akşam yemeklerine gidecekler genelde eski Moda Kulübü'ne, Süreyya'ya veya Beyti'ye giderlerdi.

— Bu adımı verdiğiniz lokantaların çoğu kapandı.

— Eski lokantalar zamanla kimlik değiştirmeye başladı. İstanbul'da Konya Lezzet Lokantası, Abdullah Efendi Lokantası, Tokatlayan Lokantası, Park Otel Lokantası sadece lokanta idi.

Bu lokantalara gidenler, beyaz örtülü masalarda, mekânın belli yemeklerini yemek, yemek boyu da dostlarıyla sohbet et-

---

* Motorest, Beşiktaş-Akaretlerde, şimdinin Barbaros Hayrettin İskelesi'ne giden yolun sol köşesindeydi.

mek için giderlerdi. Daha sonra İstanbul'a Süreyya geldi. Divan Oteli Lokantası açıldı. Nişantaşı Ziya Lokantası ve Bebek Ambassadors, lokanta gibi lokanta olarak ün yaptı.

— *Nedir bu özellikle vurguladığınız "lokanta gibi lokanta?"*
— Lokanta gibi lokantanın servisi önemlidir. Servis elemanları lokantanın "sahibi gibidir," geleni gideni tanır. Lokantanın mutfağında istikrar vardır.

Derken İstanbul'da bu tür lokantalar azaldı. Çünkü müşterinin profili ve lokantadan bekleyişi değişti. Ama yine de hâlâ talep var ki, İstanbul'da bunların birkaçı yaşayabiliyor.

— *Örneğin Ziya, Nişantaşı'ndan sonra Ortaköy'e gitti ve orada da kapandı.*
— Ziya'nın hikâyesi daha eskidir.

Ziya Haznedar, 1948 yılında, Ankara'da Orduevi'nin karşısında inşası tamamlanan Yüksel Palas'ın lokantasıyla lokantacılığa başlamıştı.

Yüksel Palas, İkinci Dünya Savaşı sonunda Ankara'da yapılan ilk oteldi... Bu nedenle otel, "Balkanların ve de Ortadoğu'nun en modern oteli", lokantası da, "Balkanların ve Ortadoğu'nun en modern lokantası" olarak bilinirdi!

Bugünkü durumuna bakarak küçümsemeyin. Yüksel Palas gene eski Yüksel Palas... Ama Türkiye değişti...

Ziya Haznedar 10 yıl Yüksel Palas'ı işlettikten sonra Amerika'ya gitti. Orada değişik lokantalarda çalıştı. 1959 yılında Ankara'ya döndüğünde, Yenişehir'de bulvar üzerinde, arkadaşım Sümer Kalaç'ların ünlü Kalaç Apartmanı'nın hemen altında Expresso'yu açtı...

Expresso, Ankara'nın ilk "Amerikanvari" kahvesiydi... Bizim nesil için büyük bir yenilikti...

Expresso'ya girip bir kahve içmek büyük bir lükstü... Expresso'nun da "Balkanların ve de Ortadoğu'nun en lüks kahvesi" olduğu söylenirdi...

Ziya Haznedar 1963 yılında İstanbul'a göç etti. Beşiktaş'ta, Deniz Müzesi ile Devlet Malzeme Ofisi binaları arasındaki ben-

zin istasyonunun bitişiğinde Motorest adını taşıyan lokantayı açtı.

1972 yılında Erdoğan Esmerer ile ortak olarak Nişantaşı Ziya Lokantası'nı kurdu. 1979 yılında Nişantaşı Ziya ile ilgisini kesti. Boğaziçi Köprüsü'nün ayağının dibinde, geniş bir bahçe içinde Boğaz'a nazır iki katlı beyaz şirin bir binada, Ortaköy Ziya'yı açtı. Nişantaşı Ziya da, Ortaköy Ziya da 1985'lerde kapandı.

— *Park Şamdan yaşıyor.*

— Park Şamdan'ın yaşamasının önemli bir nedeni 1982 yılında açıldığından bu yana lokanta gibi lokanta çizgisini koruyabilmesidir.

Halen İstanbul'da farklı lokantaları işleten Mehmet Tuna, Metin Fadıllıoğlu, Celal Çapa ve Ahmet Çapa bir zamanlar birlikte iş yapıyordu. Park Şamdan da bu birliktelikte açılan bir lokantaydı. Birliktelik bozuldu. Uzun yıllar Park Şamdan'ı Ahmet Çapa işletti. Şimdilerde Ersoy Çetin aktif olarak işin başında. Ama Park Şamdan'ı yaşatan servis kadrosu ve mutfak kadrosu yıllardır değişmedi. Lokantanın müşterileri için lokantanın "sahibi" onlar.

— *Barlardan, gece kulüplerinden de söz etseniz.*

— İstanbul'da önde gelen gazeteciler ile sanatçıların ünlendirdiği ilk bar Tokatlıyan Oteli Barı imiş. Ben onu görmedim. Pera Palas'ın da barı vardı ama pek giden olmazdı. Öne çıkan ilk bar Pera Palas Oteli Bar'ı oldu. Onu Divan ve Ünver Oteli barları izledi. Bir ara Taksim Marmara (Intercontinental) Oteli Bar'ı da ilgi çekti.

Bu otel barlarına genelde erkekler giderdi. Kadınların da gittiği ilk bar Hilton Oteli'nin Karagöz Bar'ı idi. O yıllar yabancı içki ithal edilmediğinden bar müdavimleri kendi içki şişelerini getirir, bu şişelerden bardağa içki boşaltıldıkça üzerine işaret konulur, sonra da barın arka duvarındaki küçük kilitli dolaplarda saklanırdı.

Daha sonraları Park Otel kapandı. Otelin bar tezgâhını satın alan Zihni, Nişantaşı'ndaki ilk barını açtı. Kadınlar akşamları bara gitmeye başladı.

Bunlar belli kesimin gittiği barlardı. Bir de buralara gitmeyen başka kesim vardı. Onların barları ise farklıydı.

O kesim için ise bar denilince Atlas Sineması'nın girişinde bulunan Corc'un Kulis'inden, daha sonra açılan Ertuğrul'un Papirus'undan ve Arif Keskiner'in Çiçek Bar'ından başka bar, bar sayılmazdı. Bu barlara alt ve orta gelir grubundaki entelektüel takımı, sinemacılar, yazarlar takılırdı.

— O zamanın kendine göre bir bar kültürü olduğu söylenir.

— Divan Oteli yepyeni bir otel olarak işletmeye açılınca, Park Otel Barı'nın müdavimi yazar-çizer-sanatçı takımı, Divan Bar'ı mekân tutmuş. Barın bitişiğindeki bölümde berber Kemal'de tıraş olur, barda barmen Arap Avni'nin sohbeti ile de demlenirlermiş. O zamanlar barda soğuk ve sıcak meze âdeti yok. Erik, kiraz gibi mevsim meyvesi ile kuruyemiş eşliğinde rakı ve viski içiliyor. Ama önemli olan içki değil sohbet.

Barın müdavimleri, Doğan Nadi, Bedii Faik, Şevket Rado, Baki Süha Ediboğlu ve çırak gazeteci Yılmaz Çetiner... Arada sırada uğrayanlar ise, Nadir Nadi, Erol Simavi, Orhan Boran, Çetin Altan, Ümit Yaşar Oğuzcan, Yaşar Kemal. Bu kadro zaman zaman küçülüyor, büyüyor... Doğan Nadi'nin ölümünden sonra ise kadroyu Erol Simavi sürüklüyor.

Bazı günler Divan'ın fiyatlarına bozuluyorlar, Park Otel'e dönüyorlar. Barmen İzzet'in tezgâhının önüne diziliyorlar. Bazı günler Terzi İzzet'in Ünver Oteli'nde demleniyorlar. Ama her akşam saat 17.00-20.00 arası mutlaka bar tezgâhının önünde, ayakta veya yüksek taburelere tüneyerek, bar sohbetini sürdürüyorlar. Saat 20.00'den sonra ya bir lokantaya ya müzikli bir yere ya da tiyatroya gidiliyor.

Bu gruptan gazete patronları Doğan Nadi ve Erol Simavi her sabah saat 07.00'de gazetelerinin idarehanesindeler. Saat 12.00'de gazeteden ayrılarak gene bara uğruyorlar. Doğan Nadi bir daha gazeteye dönmüyor... Ama Erol Simavi mutlaka gazeteye tekrar gidiyor.

— Divan Oteli yakın zamanda yıkılıp yeniden yapıldı. Barı ne durumda?

— Eski müdavimler dağılınca Divan Oteli yönetimi eski barın yerini değiştirdi. Binanın yola bakan pastane bölümünde Kehribar Bar adı ile bir bar açıldı. Bu barı otelin ünlü mimarı Abdurrahman Hancı düzenlerken, Balkan Naci İslimyeli'nin kocaman bir bar tablosunu duvara astı. Kehribar Bar'ı hareketlendiren İlham Gencer'in müziğiydi.

İlham Gencer barın ortasına beyaz piyanosunu oturtmuştu ve müşterinin bekleyişine göre müzik yapıyordu, İlham Gencer, Kehribar Bar'dan ayrılarak Maçka'daki Parksa Hilton Barı'na "nakl-i mekân" eyleyince Kehribar Bar'ın havası kaçtı. Otel yönetimi bu "bar"ı da doğrayıp "bardak" yaptı. Bar ikiye ayrıldı. Büyük bölümünde "Hai Sushi" lokantası açıldı. Dipteki ufacık bölüm ise eski Kehribar Bar adını yaşatmak için bar olarak düzenlendi.

Elli yıl sonra Divan ve Ünver Oteli binaları yıkıldı. Yeni bir bina yapıldı. Yeni binanın da barı var ama fanfinfon bir bar... Şark odası gibi görkemli bir salon. Barın bar tezgâhı yok. Anlaşılan hayatında hiç bara gitmemiş, Divan Oteli eski barının fotoğrafını görmemiş, hikâyesini dinlememiş bir mimarın tasarımı aynen uygulanmış.

— *İstanbul'da o yıllar gece kulüpleri de varmış.*

— İlham Gencer 1960'larda Nişantaşı'nda Çatı'yı açmış. Çatı müzikli gece kulübü olarak ünlenmiş. 1970'lerde İstanbul'un önde gelen (o zamanlar genç olan) gazete patronları işadamları eşleri ile Çatı'ya giderdi.

İstanbul'a göç ettiğimizde İstanbul'un müzikli yerlerinin yabancısı idim. O zamanlar Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Genel Müdürü olan Özhan Eroğuz beni ve karımı Elmadağ'da Sevillanas isimli bir lokantaya götürdü. Yerin altında bir müzikli lokanta. Şefik Uyguner piyano çalıp söylüyordu. Bursa Lisesi'nden Özhan Eroğuz'un arkadaşı imiş. Tanıştık. Sohbet ettik. O gece çalıp söylediği bir şarkıyı unutamadım: "Gece saat on iki gönlüm delinin teki/bu her gece böyledir / ne istiyor bilmem ki / on ikiye on kala / beni biraz oyala / sen anlarsın halimden." Yanılmıyorsam bu şarkıyı Suat Sayın bestelemiş.

Şefik Uyguner Bursa Lisesi'nden sonra İstanbul Konservatuarı'na girmiş. Şan bölümüne devam ederken piyano ve flüt öğrenmiş. Cemal Reşit Rey'in orkestrasında flüt çalmış. Ve de "profesyonel olarak" ilk defa 1945 yılbaşında Beşiktaş Halkevi'nde müzik yapmış. "Sevdim Bir Genç Kadını" adlı tango ile "Komparsita"yı seslendirmiş. Elli yıldır piyano çalarak yaşıyor. Elli yıldır "eskimemiş." Elli yıldır insanlar onu arıyor. Onu dinliyor. Hem de dört buçuk saat kesintisiz dinliyor. Çünkü Şefik Uyguner "bir profesyonel" olarak işini ciddiye alıyor. İşine saygı duyuyor. Yaptığını en iyi şekilde yapmaya çalışıyor. Dinleyicileri tanıyor. Onlarla diyalog kuruyor.

Dinleyicinin bekleyişine göre "program düzenleme becerisine ve kıvraklığına" sahip.

Bir şey daha fark ettim: Şefik Uyguner, "iş olsun, vakit dolsun" diye müzik yapmıyor. Çaldığı ve söylediği parçaları "yaşıyor." Levent Yüksel'in bir şarkısını çaldı, söyledi. Çalıp, söylemedi, "yaşadı." Ve de dinleyenleri mest etti: "Saçlarını dağıtır rüzgâr / yedi tepe üzerinden / hatıralar tarihin/ küllerini savuran / kadın gibi / kısrak gibi / sarılayım gel ince beline / yarim İstanbul /gel öpeyim gerdanından."

Gece kulüplerinden söz ederken Elmadağ'daki ilk striptiz kulübü Parisyen'i unutmamak lazım. Ankara'da Ankara Palas Oteli'nde ilk striptiz şovu yapan Anjelik ve sevgilisi daha sonra İstanbul'da Parisyen'i açtı. 1970'lerde doğru dürüst bir gece kulübü idi.

— Yemek ve lokanta yazarları şimdilerde değişik dernekler oluşturdu. Siz de bu tür derneklere üye misiniz?

— 1995 yılında " Chaine des Rotisseurs" isimli uluslararası dernek, Atok ilhan'ın çabalarıyla İstanbul'da teşkilatlandığında, ben de yazar kontenjanından üye oldum. Bu derneğin de bir hikâyesi vardır, anlatayım size.

Ortaçağ'da loncalar, klasik müzik, edebiyat ve tiyatro gibi güzel sanatların gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Avrupa'da yemek-içmek de bir sanat sayılır. Yemek-içmek ile uğraşanlar loncalar içinde bir araya gelmişlerdir. Avrupa'da yemek

içmek konusundaki ilk loncanın Kral Louis tarafından kurulan "Les Ayeurs" isimli "Eti Şişe Geçirerek Kızartanlar Loncası" olduğu bilinir.

Bu lonca çırak, kalfa ve ustalardan oluşuyordu. Üyeler hüner kazandıkça unvanları değişiyordu. 1610 yılında kraliyet himayesine alındı. "Maitrise des Rotisseurs" (eti şişe geçirerek kızartma ustalarının) ilk resmi arması ihsan olundu. Bu arma, yan yana duran iki çapraz şiş ve dört et kancası ile sembolize ediliyor. Lonca 1789 Fransız Devrimi ile diğer loncalar gibi dağıtıldı.

1950 yılında üç gastronom ve iki aşçı Fransa'da bu loncayı ihya etmek, için "Confrerie de la Chaine des Rotisseurs" adını verdikleri bir dernek kurdu. Fransız Hükümeti bu derneğe, tarihi loncanın armasını kullanma hakkı tanıdı. Dernek halen 126 ülkede faaliyetini sürdürüyor. 85 bin kayıtlı üyesi var. Üyeler her ay en az bir defa buluşuyor, yemek, içmek konusunda sohbet ediyor. Gelişmeleri izliyor, hünerlerini gösteriyor.

Türkiye'de "Eti Şişe Geçirerek Kızartanlar Loncası"nın 50 üyesi vardı. Bu 50 üyenin çoğu Türkiye'de görevli yabancılar. Otel müdürleri, aşçılarıydı. Lonca'da ustaların, kalfaların, çırakların her birinin boynuna farklı renk kordon asılıyor. Böylece kimin ne olduğu biliniyor.

Bir süre sonra derneğe üye sayısındaki sınır kaldırıldı. Bugün birbirini tanımayan yüzlerce üyesi olan derneğin Ankara, İzmir ve Antalya'da şubeleri var.

— Siz lokanta yazmaya başladığınızdan bu yana yirmi yılda neler değişti?

— Türk halkı kebap ve balık düşkünü oldu. Kebap denilince akla lahmacun, Adana, Urfa ve şiş kebap akla geliyor. Balık denilince bolca meze üzerine ızgara veya tavada kızartılmış balık.

Bizim klasik tükürük köftemiz, sulu et yemeklerimiz, sebzeli et yemeklerimiz unutuldu. Bizim değişik balık yemeklerimiz, en basitinden balık pilaki yapılmaz oldu.

Lokantalarda "füzyon" adı altında bilinen et ve balık yemeklerine takla attırma, uyduruk yemekler ortaya çıkarma modası var.

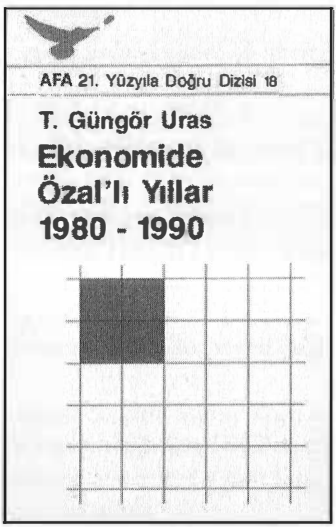
Safranbolu'ya gittim. Zarif genç bir kadın "Tarihi Safranbolu Yemekleri" kitabı hazırlıyormuş. Ne gibi yemekler var diye sordum. "Safranlı Mango'yu tarif etim" dedi. Şaşırdım. Mango ithalatı ne zaman başladı? Bırakınız tarihi, bugün Safranbolu'da ithal mango bulmak mümkün mü?

Hamur işlerine bile taklalar attırılıyor. Fasulye, pilav, piyaz, çoban salatası, cacık, kavurma gibi klasik yemekler sadece esnaf lokantalarında bulunuyor.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Ekonomi Basını

Tüketiciyle ilgilenen pek olmadı. Böyle bir yerde tüketicinin sorunlarına eğilen gazetecilere "domates-patates muhabirleri" denildi. Domates-patates muhabirleri'nin bir numarası, İzmir kökenli, Refik Balcı adında bir arkadaştır. O devamlı, domates, patates fiyatları, pazar haberleri yapardı. Ondan sonra Bülent Yardımcı aynı tarzda haberler yaptı. Sonra Necati Doğru, Şemsi Yücel, Faruk Türkoğlu, Jale Özgentürk bu alana girdi. Ben de bu camiadan, domates-patates muhabirlerinden sayılırım. Ben kendimi o sınıfa yerleştiriyorum. Onun için onlara yakın oldum.

— Türkiye'de ekonomi basını dediğimizde hangi tarihten başlamak doğrudur?

— Bugün ekonomi gazeteciliği dediğimiz şeyin başlangıcı 1928'de Zeki Cemil Bey'in çıkarttığı *İzmir Ticaret* gazetesidir. Onu, Süha Sükuti Tükel'in 1942'de yayın hayatına giren *İzmir Ticaret* gazetesi izledi ve oğlu Ahmet Sükuti Tükel de gazeteyi bugüne kadar getirdi. Bir de 1944'te Zeki Cemal Bakiçelebioğlu'nun *Ekonomi* gazetesi vardır. O zamanki gazeteler borsa haberleri verirdi. Ekonomi gazeteciliğinin İzmir'de başlama sebebi de zaten budur. 1884 yılında Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası gazetesinin Osmanlı'nın ilk ekonomi gazetesi olduğu söylenir. 1835'te çıkan *New York Herald* dünyada ilk günlük ekonomi gazetesi imiş. 1969 yılında *Milliyet*'in tam sayfayı ekonomiye ayırması da önemli bir gelişmedir.

— Borsa deyince yanlış anlaşılmasın, ilk ekonomi gazeteleri menkul kıymetler değil, emtia borsası haberleri verirdi.

— Evet. Ticaret Odaları borsa haberleri vermek için gazete çıkarmaya başlamış. İstanbul'da da İstanbul Ticaret Odası ve diğer odalar gazete çıkartıyor. Bu gazeteler içinde en büyüğü, Ankara'da Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin (TOBB) çıkardığı *Türkiye İktisat Gazetesi*'dir. TOBB aynı zamanda *Ticaret Sicili* gazetesini de çıkarttığı için matbaa imkânı geniş idi. Demek ki ilk ticaret gazeteleri esnaf ve borsa gazeteleri. Emtia borsasından haber veren gazeteler.

— Bu gazeteler yaygın dağıtım içinde değil herhalde...

— Bunların içinde en iyi dağıtılan 1942'de çıkan *İzmir Ticaret* gazetesi ama o da yine abonelere giden bir gazete. Kuruluşundan bu yana abonelere gider.

Daha sonra yavaş yavaş gazetelerde ekonomi haberleri çıkmaya başlıyor. Bunlar da borsa haberleri. *Cumhuriyet* gazetesinde Mazhar Kent yazıyor mesela. Anadolu Ajansı, Niyazi Sel'in yönetiminde Mali İktisadi Tetkikler Servisi diye bir servis kuruyor. Bir süre böyle gidiyor. Gerçek anlamda tüm ekonomik konulan işleyen yazarlar, Dr. Aydemir Aşkın, Prof. Haluk Cillov, Prof. Dr. Selahattin Tuncer ve Fasih İnal'dır. Bu dört isim öncü ekonomi yazarlarıdır.

Tekrar Odalar Birliği'nin *İktisat Gazetesi*'ne dönersek, başyazarı Namık Zeki Aral'dı.

Namık Zeki Aral o zamanlar Merkez Bankası'nın da müşaviri olduğu için gerçek anlamda ilk defa Türk ve dünya ekonomisinde neler olup bittiğini, Merkez Bankası ve bankalar penceresinden ciddi bir şekilde değerlendiren, bilerek yazan bir kimseydi. Ben de Namık Zeki Aral sayesinde *Türkiye İktisat Gazetesi*'nin başköşesinde her hafta yazmaya başladım.

Bu arada İstanbul'da da iktisat haberleri vermek üzere yayımlanan gazeteler vardı.

Esnaf Dernekleri Birliği'nde çalışan Refik Söylemez, *Son Telgraf* muhabiri Kemal Ilıcak ile birlikte haftalık *Esnaf Gazetesi*'ni çıkartmaya başladı. Bu gazete Türkiye'nin ilk esnaf gazetesiydi. Ama sonunda Kemal Ilıcak o gazeteyi *Tercüman*'a dönüştürdü. *Tercüman*'ın esnaf ve Anadolu'nun geleneksel orta sınıfına yönelmesinin sebebi de böyle bir esnaf gazetesinden geçmiş olmasıdır. Sonra *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde ekonomi haberleri çoğalmaya başladı.

— Ekonomi gazeteciliğinin ivme kazanması ve bunun yanı sıra gazetelerde ekonomi haberlerinin sayısal olarak artmasında DP iktidarıyla birlikte serbest piyasa ekonomisine geçiş çabalarının da rolü var, öyle değil mi?

— Tabii. Demokrat Parti hareketi de dikkat ederseniz esnaf ve tüccarın öne çıktığı bir harekettir. Esnaf derneklerinin kuruluşu ve küçük sanayicilere kredi verme o dönemin icraatıdır. İlk dönem ticaret odaları ve borsaların haberleri öndeydi. 1950'li yıllarda esnaf ve Anadolu'daki ticari hareketler öne çıktı.

1960 sonrası planlama dönemiydi, Türkiye'de planlama ve ekonomi konuşulmaya başladı. Tam olarak ekonomi ortaya konmasa da ekonomi politikalarının, ekonominin ne olduğunun konuşulduğu, yazılıp çizildiği bir dönemdi. Başta *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve diğer gazetelerde de ekonomiye ilginin bu dönemde arttığını görüyoruz.

DPT kurulmuş ve her gün planlı kalkınmadan, programdan, Türkiye'nin kalkınma programından söz ediyor; hedefler var, altyapı yatırımları konuşuluyor, Türkiye'de geleceğe dönük bir umut var. İşte o sırada başka konularda değil de gazetelerin sadece ekonomi sayfalarında ve ekonomi üzerine yazarak ihtisaslaşmaya başlayan isimler görüyoruz.

Milliyet, 1963 yılından itibaren Ali Gevgilili'nin yönetiminde başladı ekonomi haberleri vermeye. Önce yarım sayfa başladılar, sonra tam sayfaya çıktı ekonomi haberleri ve Ali Gevgilili 1980 yılına kadar bu bölümün başında seçkin bir okura seslendi. Ali Gevgilili dışında Prof. Haluk Cillov, Prof. Erdoğan Alkin, Nilgün Uysal, Metin Dinçer, Doğan Heper, Mukaddes Orçun, Yalman Özgüner, Yücel Yaman ve Ünsal Oskay ekonomi sayfasının yazarlarıydı. Sonra *Hürriyet*'in Doğan Koloğlu'nun yönetimindeki ekonomi bölümünde birçok kişi yetişti. Zafer Toraman, Cahit Çataloğlu, Vahap Munyar, Enis Berberoğlu, Zeynep Atikkan, Zeynep Göğüş başlıcalarıdır.

Sendika ve işçilerle ilgili haberlerin gazetelere girmesi, ilginçtir, ancak 1970'lerin ortasına rastlar. O zamana kadar işçi ve sendika hareketlerinden bahsedilmezdi.

1975 yılında *Hürriyet* gazetesinin orta sayfasında tek sütuna bir iş ve işçi dünyası köşesi açıldı, Bu bölümü Doğan Koloğlu yönetiyordu. Aynı dönemde *Cumhuriyet* gazetesinde haftada bir gün Prof. Melih Tümer bir sayfa hazırlamaya başladı. Sayfanın yazarları Arslan Başer Kafaoğlu ve Yalçın Küçük'tü.

Sendikalılaşma mı, yoksa işçi hareketleri mi bu değişime yol açtı, tartışmaya değerdir. Ama sendika ve işçi hareketleriyle beraber sendikalara ve işçilere yakın duran, bu alanda uzmanlaşan gazeteciler de belirmeye başladı. Amele veya Arap lakabıyla da anılan Erol Özkök, Atilla Ersever ilk aklıma gelen isimler mesela.

— Ama her gazete işçi hareketi ve sendikal sorunlar üzerine uzmanlaşmış gazeteci çalıştırmıyordu herhalde.

— Tabii ki. Belli çizgideki gazetelerdi bunlar. Derken 1980'lere doğru ekonomide Ankara'nın ağırlığı artmaya başladı. Bu durumda Ankara'nın ekonomik kararlardaki rolü etkili oldu. 1975'lere doğru Turgut Özal DPT Müsteşarı'ydı. İhracatın ve Yatırımların Teşviki Mevzuatı'nın uygulamaya geçmesiyle Ankara'nın önemini arttı. Daha önce ekonomide Ankara'nın önemi, Odalar Birliği'nin döviz tahsisi ve ithalat lisansı tahsisiyle sınırlıydı. Ama 1975'in ortasından itibaren iş çevreleri için Ankara'da yeni bir imkân doğmuş oldu. Bu da teşvik uygulamasının getirdiği mekanizmaydı, yani yatırım ve ihracat yapanlar devlet kesesinden teşvik ediliyordu ve bu da Ankara'da bir hareket yarattı. O zaman Ankara'da ekonomi gazeteciliğinde iki gelişme görüldü. Biri haftalık veya günlük ekonomi bülteni çıkartan ajanslardır. İkincisi, gazetelerin Ankara'daki muhabir sayılarının artmasıdır. Ankara'da kurulmuş, bülten çıkartan ajansları da ikiye ayırmak lazım. Bunların bir bölümü daha çok ihale haberleri veren ajanslardı. İlki Ziya Tansu'nun kurduğu İktisadi Kalkınma Ajansı'ydı (İKA-1961). Sonra Yavuz Tolon Ekonomik Basın Ajansı (EBA-1969) adında bir ajans kurdu. Bu iki ajansın çıkardığı haftalık bültenler daha sonra günlük oldu. Her ikisi de ağırlıklı olarak devlet ihaleleriyle ilgili haberler yayımlardı. Ziya Tansu'nun ölümünden sonra Tahsin Togay ihale haberlerine ağırlık veren bir bülten yayımladı. Sonra sadece ekonomi haberleri veren ajanslar kuruldu: Ankara Haber Ajansı (ANKA-1972), Türkiye Basın Ajansı (TÜBA-1973). Sonra, İstanbul'da da bunların benzeri olarak Osman (Saffet) Arolat ile Aydın Engin'in kurduğu İstanbul Haberler Ajansı (İSTA-1974) ile Muharrem Özgüven'in kurduğu Ekonomi Haberleri Ajansı (EKA-1976) faaliyete geçti.

— Anka Bülteni *mi ANKA Ajansı'na dönüştü, yoksa bülten ajansın çalışmalarından biri miydi?*

— *Anka Bülteni*, ANKA Ajansı'nın çıkardığı bir ekonomi bültenidir. ANKA sadece ekonomi haberleri veren bir ajans olarak

kurulmadı. Altan Öymen kurdu ajansı ve çok önemli bir işlev üstlendi. Çünkü ANKA Ajansı Ankara'da, bir anlamda siyasi güç merkezi haline geldi. Bu hem Altan Öymen'in kişiliğinden kaynaklanan bir durumdu, hem de ANKA Ajansı'nda Uğur Mumcu ve Teoman Erel çalışıyordu. Hiç unutmam, Uğur Mumcu ile Teoman Erel karşılıklı iki masada otururdu ve masalarının üzerinde kutular içinde, sırtlarında Yolsuzluk-1, Yolsuzluk-2 diye mizahi bir dille yazılmış yolsuzluk ve suiistimal dosyaları dururdu. Olağanüstü bir hava vardı. Ustalar gençleri yönlendirir, gençler de ANKA Ajansı için koştururdu.

"Baba"lardan sonra bu işin ikinci adamı Uluç Gürkan'dı. O dönem Uğur Mumcu ve Teoman Erel, gündeme getirdikleri yolsuzluk haberleriyle kamuda bozuk çarkların düzelmesine belli ölçüde katkı yaptılar. Altan Öymen ajansı bıraktıktan sonra ANKA renklendi, çünkü Müşerref Hekimoğlu ajansın sorumluluğunu devraldı. Müşerref Hekimoğlu gazeteciliğe Ankara'da *Cumhuriyet* muhabiri olarak başlamıştı ama Ankara'da çok popüler, sevilen ve siyasi hayatta etkin bir isimdi. Onun telefon açıp da konuşamayacağı politikacı yoktu.

— *Nereden kaynaklanıyor bu etkisi?*

— Müşerref Hekimoğlu'nun kişiliğinden kaynaklanıyordu. Anlatmak çok zordur. Müşerref Hekimoğlu kültürlü, hanımefendi, evinde davetler veren, bu davetlerde yerli ve yabancı misafirler ağırlayan çok oturaklı bir hanımdı ve herkes ona itimat ederdi. Bir de *Cumhuriyet*'in en parlak döneminde sütunu olan bir köşe yazarıydı. Müşerref Hekimoğlu, ekonomi yazarı değildi, daha çok politika değil, politikacıları yazardı, sanat yazardı ama ölünceye kadar ANKA Ajansı'nın omurgası oldu. İşte bu ANKA Ajansı'nın içinden *Anka Bülteni* çıktı. Bunu da Altan Öymen ile Yalçın Küçük çıkardı. Sonra yönetimini Uluç Gürkan devraldı. İşte o sıralarda Ankara'da etkin gazetecilerden biri Nilüfer Yalçın'dı. Nilüfer Yalçın'ın ekonomiyle ilgisi yoktu ama hem kocası Aydın Yalçın Ankara'da ünlü biriydi hem de Abdi İpekçi'nin baş kadınıydı. Onun da Ankara'da ulaşamayacağı haber kaynağı yoktu.

— *Nilüfer Hanım* Milliyet'*te miydi?*
— Evet, *Milliyet*'teydi. Ankara'da ekonomi muhabiri olarak etkin isimler *Cumhuriyet*'ten Özgen Acar, *Yeni Gazete*'den Olcay Göker vardı.

— *İstanbul'daki ajanslar, TÜBA, İSTA ne kadar etkiliydi?*
— TÜBA öyle pek ortaya çıkan bir ajans değildi. O da ihale bültenleri yayımlardı. Ama İSTA çok önemliydi. İSTA daha sol ağırlıklı, sendikal hareketlere yakın bir ajanstı. EKA da bültenler yayımlayan küçük bir ajanstı. Burada büyüklük ve etki açısından bir değerlendirme yaparsak ilk sırada Ziya Tansu'nun, ikinci sırada Yavuz Token'in ajansı gelirdi, çünkü Yavuz İngilizce de yayın yapardı. Elbette bunların içinde en uzun soluklu olanı ANKA Ajansı'dır. Ondan sonra da İSTA gelir.

Ankara'ya dönersek Nilüfer Yalçın'ın dışında, ekonomi muhabirleri arasında Füsun Özbilgen'in sivrildiğini görürüz. İkisi, Ankara'nın "canavar kadın" gazetecileriydi. Türk basınında asıl ekonomi haberleri 1980'den sonra, özel sektörün iyice gelişmesiyle başladı. Çünkü o teşvik tedbirlerinin sonucunda birçok sanayi kuruluşu ortaya çıktı. Ekonomi büyüdü. Turgut Özal, serbest piyasa ekonomisini getirdi, konvertibiliteye geçildi. 1980 sonrasında Türk halkı dövizi, faizi öğrenmeye başladı ve böylece ekonomi basınının önemi arttı.

— *Yakın zamana kadar ekonomi basınını oluşturan muhabirlerin ve hatta yöneticilerin büyük çoğunluğu herhangi bir ekonomi eğitim-öğretiminden geçmiş kimseler değildi. Bu size de tuhaf gelmez mi?*
— Hep öyleydi ve çok az değişti. O zamanın şartlarında öyle gelişti. Ekonomiye ilgi duyanlar kendi çabalarıyla öğrenip yaptılar işlerini. Dikkat buyurursanız yurtdışında ekonomi okumuş da gelip gazetecilik yapmış çok az kimse vardır. Zeynep Atikkan, Zeynep Göğüş ve Nilgün Cerrahoğlu, yurtdışında ekonomi okuyup ekonomi gazeteciliğine soyunmuş kadın gazetecilerdi. Bir başka önemli nokta şudur: İlk dönem ekonomi gazetecilerinin genelde yabancı dil bilgisi yoktu. O kuşaklar yabancı dilde eğitim görmedi.

— Bu biraz da ekonominin o zamanki büyüklüğü ve canlılığıyla da bağlantılı galiba. Küçük bir ekonomi, karmaşık olmayan ilişkiler; o kadar bilgi yetiyor yazıya aktarmaya demek ki.

— Sanayileşmeyle beraber gazetelerin ve gazetecilerin ilgi alanına daha çok IMF nedir, bütçe nedir, enflasyon nedir, borsa nedir, döviz nedir, konuları girdi. Bu arada iki şey ihmal edildi. Biri Anadolu, diğeri de üretici ve halk. Anadolu ihmal edildi, çünkü büyük gazeteler büyük şehirlerde basılıyor ve yine en çok büyük şehirlerde satılıyordu. Onun için Anadolu'daki köylünün sorunları ihmal edildi. Anadolu'nun üretim sorunları sadece politik bakımdan bir anlam taşıyorsa gündeme getirildi. Sorunlar sadece fındık fiyatı, pancar fiyatı düzeyinde ele alındı. Yoksa Anadolu çiftçisinin ne durumda olduğu, Anadolu esnafının ne yaptığı gibi konular üzerinde durulmadı. Bunlarla ilgilenen esnaf gazeteleri zamanla kapandı. O boşluğu bir tek *Dünya* gazetesi doldurma arayışına girdi. *Dünya* gazetesinden önce yine İzmir'de *Yeni Asır*'da Dinç Bilgin *Rapor* adında çok ilginç bir gazete çıkartmaya başlamıştı. *Rapor* da günlük ekonomi gazetesiydi ve *Dünya*'dan öncedir onun çıkışı. Ben, kapanmasından bir önceki yıl, *Rapor* gazetesine imzasız yazdım.

— Osman Arolat'ın gazeteyi İstanbul'dan yönettiği zaman.

— Evet. Çünkü Selahattin Beyazıt o gazeteyi alıp *Financial Times* yapacak ve Osman da ona yardım edecekti. Önce bir elense çektiler. Selahattin Beyazıt o gazeteyi *Financial Times* yapmak için satın da aldı. 60 bin dolar ödedi. Fakat sonra hiçbir şey yapmadı, kapattı. Gazetenin sahibi de hâlâ Selahattin Beyazıt'tır.

Öte yandan Nezih Demirkent, *Dünya*'yı tam bir ekonomi gazetesi olarak geliştirdikten sonra çok iyi bir yere oturttu, çünkü Anadolu'daki bu nişi, boşluğu buldu. Daha sonra *Finansal Forum* çıktı, sonra adı *Referans* oldu. Ama onlar Anadolu'yu ihmal ettikleri için *Dünya* ile aynı çizgiye oturamadı, başka kulvarlara yerleşti. *Dünya* rakipsiz kaldı. Hâlâ rakipsiz kalmasının nedeni, Anadolu'nun haberlerini toplu olarak vermesidir. Anadolu haberleri dediğimiz zaman akla Anadolu'daki tayinler, ölümler gelmesin; Anadolu'daki ekonomik hareketi kastediyorum, bu çok önemli.

— Dünya *gazetesi bu tür haberleri veriyor, evet ama siyasi mekanizma üzerindeki etkisi nedir?*
— *Dünya* tarafsız bir gazetedir. Hiçbir zaman politikaya bulaşmıyor. Belki siyasi mekanizma üzerinde de hiçbir etkisi yoktur, ama *Dünya*, Anadolu tüccarı ve bir de İstanbul'daki Anadolu'yu izlemek isteyenlerin vazgeçemeyeceği bir gazetedir.

— Ekonomik Bülten, Ekonomik Barometre *isminde de ekonomi gazeteleri yayımlandı...*
— Ekonomi gazeteciliğinde adı anılması gereken iki kişi daha vardır. Biri Can Aksın'dır. Önce *Ekonomik Bülten*'i, sonra da Ekonomik *Barometre*'yi uzun yıllar çıkardı ve başarılı oldu. Diğeri de *Gözlem*'i çıkartan Çetin Güler'dir. Bu iki gazete de bir ölçüde *Sabah*'ın içinden çıkmış gazetelerdir.

— Dünya *gazetesi Anadolu'nun sesi oldu. Peki, tüketici ya da halkın sesini kimler duyurdu?*
— Tüketiciyle ilgilenen pek olmadı. Böyle bir yerde tüketicinin sorunlarına eğilen gazetecilere "domates-patates muhabirleri" denildi. Domates-patates muhabirlerinin bir numarası, İzmir kökenli, Refik Balcı adında bir arkadaştır. O devamlı, domates, patates fiyatları, pazar haberleri yapardı. Ondan sonra rahmetli Bülent Yardımcı aynı tarzda haberler yaptı. Sonra Necati Doğru, Şemsi Yücel, Faruk Türkoğlu, Jale Özgentürk bu alana girdi. Mesela Faruk Türkoğlu çok iyi rakam bilir, halkı ilgilendiren konuları yakından takip ederdi. Ben de bu camiadan, domates-patates muhabirlerinden sayılırım. Ben kendimi o sınıfa yerleştiriyorum. Onun için onlara yakın oldum.

— *Faruk Türkoğlu-Şemsi Yücel ikilisi, sözünü ettiğiniz yaklaşımla Türkiye'de ekonomi dergiciliğini de patlattılar.*
— Tabii, sonra başka yerlere de atladılar ama bu çok önemlidir. Türkiye'de ilk haftalık ekonomi dergisini çıkardılar ve ekonomi dergiciliğinin öncüsü oldular. 1980'li yıllarda İstanbul'da bu saydığımız iki önemli oluşumun yanında bir de "kulis muhabirliği" adında bir şey çıktı. Ticaret ve iş âlemi

1980'lerde hızlı bir değişime uğrayınca yeni yeni işadamları çıktı ortaya. Eskiden işadamı dediğin zaman Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı gelirdi akla. Ama 1980'de bunların sayısı birden arttı. Genç işadamları, banka genel müdürleri, borsacılar belirdi orta yerde. Bu da kadın ekonomi gazetecilerine yeni bir iş alanı yarattı.

— *Sosyete muhabirliği gibi bir şey mi?*
— Bu sosyete muhabirliği değil, sosyete herkesten bahseder. Kulis muhabirliği ise ekonomide, kişilere dönük, habere dönüşmeyen hareketleri sütunlarına taşıma işiydi. Bu işi iyi yapanlar arasında da iyi isimler ortaya çıkmıştır.

— *En meşhuru Gülçin Telci'ydi herhalde.*
— Gülçin Telci, Serpil Yılmaz, Perihan Çakıroğlu, Meliha Okur, Funda Özkan, Gila Benmayor, Şelale Kadak. Bu isimler zaman içinde kendileri de geliştiler. Bizim Enis'in hanımı Oya Berberoğlu da hem ekonomiyi hem de Ankara kulisini çok iyi bilirdi.

— *"Kulis bilmek" nedir ve nasıl bir maharet gerektirir?*
— Kulis bilmek çok önemlidir. Henüz haber haline gelmemiş, haber olacak derecede olgunlaşmamış olayları önceden haber almaktır kulis bilmek. Ekonomide bir olay gerçekleştiğinde haber olur zaten. Ama haber haline gelmemiş niyetler, basına intikal etmemiş gelişmeler yahut da herkesin ilgisini çeken haberlerin bilinmeyen yönleri, perde arkası çok önemlidir. Bizdeki hanımların kulis muhabirliği, başka ülkelerdeki sosyete muhabirliğiyle filan asla kıyaslanamaz.

— *Kulis muhabirliği, iş dünyasından tanıdığı kişilerle buluşup görüşüp neler olup bittiğini koklama, öğrenebilme midir?*
— Sadece iş dünyasından tanıdığı kimselerle değil işte. O gazeteciler, iş dünyasının o kadar içinde yaşıyor ki o dünyada olanları, tekrar ediyorum, henüz haberleşmemiş olayları ve haberleştiği halde perde arkası bilinmeyenleri gazete sütunlarına taşıyorlar.

— Kulis denince akla dedikodu geliyor. Kadınlar da erkeklere göre dedikoduyu daha çok sever anlayışı vardır. Kulis yazarlığında kadın gazeteciler bu yüzden mi başarılıdır acaba?

— Ama işin tuhaf tarafı, haber aldıkları kişilerin çoğu erkek! Erkekler kadınlara güveniyor. Güvenmeyen açmaz telefonunu çünkü. Fakat bu iş sonraları biraz sulandı. Yani işin 1980'lerdeki ciddiyeti 2000'lerde gevşedi. 2000'lerde gazetelerde ilan gelirlerinin büyük önem kazanmasıyla beraber kulis muhabirliği de gazetelere reklam alma çabasının bir parçası oldu. Bunu elbette ki bütün kulis muhabirleri için söylemiyorum, işini hâlâ ciddi olarak yapanlar var. Ama aynı haberleri ayrı gazetelerde aynı sözlerle ve aynı resimlerle verenler de var. Çünkü bu haberler şirketlerin halkla ilişkiler görevlilerince hazırlanıp dağıtılıyor.

— Kulis muhabirleri, en azından bir kısmı, halkla ilişkiler faaliyetinin yürütücüsü mü oldu?

— Burası çok önemli. Kendileri için değil, çalıştıkları gazeteler için. Gazeteler, onları kötü kullanmaya başladı. Onun için birçok kulis haberi eski özelliğini kaybetti. Çünkü gazeteler reklam alma çabasıyla alakasız yazarlarını kulis yazarı gibi değerlendirdi. "Git şirketin patronuyla konuş, ne söylüyorsa al gel" dediler. Patron, basın toplantısı yapıyor, gezi düzenliyor. Haber bütün gazetelerde aynı ifadeler ve aynı fotoğraflarla çıkıyor. Kulis, eski güzelliğini, etkisini kaybetti.

— Bu kötü döneminde kulis muhabirliğinin birtakım manipülatif amaçlar yönünde kullanıldığı da oldu mu?

— Bunu bilemeyiz ama bazı kimseler gereğinden fazla öne çıkartıldı. Eskiden kulis muhabirleri arasında büyük bir rekabet vardı ve bu rekabet yüzünden her birinin haberleri ayrı ayrı okunurdu. Onun için size saydığım isimler öne çıktı. Ama daha sonra, bu isimler dışında oluşturulan yeni kadrolarla kulis haberleri saptırıldı. Kulis haberleri gazeteler için ilanlara "gel gel" diyen, kapı aralayan bir iş olarak kabul edildi. O kulis muhabirlerini yönlendiren, kişilerin veya şirketlerin halkla ilişkiler firmaları tarafından da gazetelere belli haberler kanalize edildi. Ama iki

taraf da bu işten haberdardı. Yani gazete yönetimleri bu işe bilerek kapı açtı, göz yumdu. Böylece Türkiye'de kamuoyuna yalancı şöhretler takdim edildi. Bu tek bir gazete tarafından değil, bütün gazeteler tarafından uygulandı. Bir süre sonra bakıyorsunuz ki o haber de, o yatırım da gerçek değil, o kişi hakkında yazılanlar yanlış. Yılın işadamı, yılın bankacısı diye yüceltilen bazı isimler kısa sürede işlerini, bankalarını batırdı, yok oldu.

— Benim aklıma hemen Jet-Pa ve "Jet Fadıl" olayı geldi. Biliyorsunuz bir otomobil markasını Türkiye'ye getireceği için koskoca televizyon kanalları, para karşılığı hep birden canlı yayına geçmişti.

— Günümüzde de bazı müteahhitler aynı şekilde parlatılıyor. Böyle şeyler her zaman oluyor. Derken Türk ekonomisinde üretimden uzaklaşılmasına paralel olarak döviz, faiz ve borsa öne çıkınca ekonomi sayfalarında bu üç ana başlıktaki haberler önem kazandı. Borsa, döviz ve faiz haberleri yapan ekonomi muhabirleri daha çok bu sektörden yetişme veya iyi ekonomi okullarında okuyan kimselerden oldu.

— Bu işin piri Abdurrahman Yıldırım mıdır?

— Abdurrahman Yıldırım borsa haberlerini ilk defa gazetesine taşıyan isimdir ve o da borsaya dışardan merak salan biridir. Ama gerçekten de borsa haberlerini gazetelerde öne çıkartmıştır. Daha sonra onu takip eden çok kişi çıktı. Döviz, faiz ve borsa haberleri sadece gazetelerle sınırlı kalmadı. Borsa haberlerine ağırlık veren haftalık ekonomi dergileri başarılı oldu.

ON ALTINCI BÖLÜM

Sabancı Dönemi

1980'lerde Sabancılar bana iş teklif ettiğinde, onlar için benim özelliğim şuydu: Önce Ankara'nın ne olacağı belli değildi. Ankara'ya solcular hâkim olacak mı, olmayacak mı? Bilinmiyor. Ankara'da Hazine ile Merkez Bankası'yla nasıl temas edilir, oradaki insanlar kimlerdir? Ben Ankara'yı tanıyorum, Ankara'da politikacıları tanıyorum... Politikacılarla ilişkilerim var... Bu, onlar için cazip bir şeydi. Onun için beni çağırıp iş teklif ettikleri zaman benden hem bu şirketlerdeki görevleri yapmamı bekledikleri hem de "Bizim Ankara'yla ilişkilerimizi de götürür" gibi bir bekleyiş içinde olduklarını tahmin ediyorum.

Emirgan'da Atlı Köşk'ün bahçesi: Halid Uras, Hacı Ömer Sabancı, Sadıka Sabancı, Zehra Uras ve Güngör Uras (1970).

— Haziran 1980'de Milliyet'*ten ayrıldıktan sonra nasıl iş buldunuz?*

— Feyyaz Berker bana TÜSİAD Genel Sekreterliği görevini teklif ederken "Güngör, ben sana söz veriyorum. Herhangi bir şekilde İstanbul'da iş arama durumunda olursan Tekfen'de sana iş veririz" şeklinde çok kibar bir güvence vermişti.

Feyyaz Berker ile ortakları Necati Akçağlılar ve Nihat Gökyiğit *Milliyet*'ten ayrıldığımı duyunca beni Tekfen'e davet ettiler. "Gel burada çalış" dediler. O yıllarda Tekfen daha çok inşaat ağırlıklı bir gruptu. O yıllarda Tekfen'in profesyonel tepe yöneticisi Sami Gerdan Mülkiye'liydi, dostumdu ama benim Tekfen'de görev almamdan rahatsız olacağını açık şekilde sergiliyordu. Bütün bunlara ilave olarak "sokakta kaldığımdan mecbur olarak beni işe aldılar" psikolojisine kapılmamak için Tekfen'de çalışmaya sıcak bakamadım.

TÜSİAD'da çalışmaya başladıktan sonra Şarık Tara devamlı olarak bana takılıyor, "Sen Enka'ya gelecektin... Bize ihanet ettin" diyordu. Ankara'ya gitmiştim. Şarık Tara ile o zamanın Ankara Oteli'nin barında buluştuk. "Hemen bizde işe başla" dedi. *Milliyet*'te kaç para aldığımı sordu. Söyledim. "Ooooo... İmkânı yok o kadar veremeyiz. Onun yarısı kadar veririz. Ben bile şirketten o kadar aylık almıyorum" diye tepki gösterdi.

Biz karı koca çalışır ve ikimizin maaşı ile ancak geçinirken, Şarık Tara'nın benim maaşımın yarısı bir maaşla nasıl yaşadığını anlayamadım ama "Sağ olun... Ben başka yerde iş arayayım" dedim.

Bütün bunlardan sonra bir gün Sakıp Sabancı telefon etti. "Ağam, *Millliyet*'ten ayrılmışsın. Sheraton Oteli'nin kafeteryasında seninle bir yemek yiyelim. Yarın öğle vakti buluşalım" dedi. Yemeğe gittim. Masada Sakıp Sabancı, Erol Sabancı ve Sabancı Holding Genel Koordinatörü olarak kısa süre önce atanan Yapı

Kredi Bankası eski Genel Müdür Yardımcısı Oğuz Karahan beni bekliyor. Benim para banka konusundaki deneyimime dayalı olarak Akbank'ta bir görev teklif etmelerini bekliyordum. Yapmam istenenler sıralanınca şaşırdım.

Akbank yönetim kurulu üyesi (1980-1985),

Aksigorta, Doğan Sigorta, Atlantik Sigorta (sonra Cigna Sigorta oldu) adında üç sigorta şirketinin yönetim kurulu başkanlığı (1980-2001),

Çimento şirketinin (önce Akçimento, sonra Çimsa) yönetim kurulu başkan yardımcısı (1980-2001),

Philips Sanayi, Philips Aydınlatma ve Philips Ticaret Şirketleri (1980-1995) başkan yardımcısı,

TÜPKO şirketinin (1980-1983) başkan yardımcısı, Holsa yönetim kurulu başkanı olacaktım.

Bunlara ek olarak Lassa'da, Citroen ve Philip Morris projelerinde de Sakıp Bey'e yardımcı olmam isteniyordu.

— *Bu görevlerde gerçekten bulundunuz mu?*

En uzun süre, 21 yıl, 1980'den 2001 yılına kadar Aksigorta, Doğan Sigorta ve Atlantik Sigorta yönetim kurulu başkanlığını yaptım. Ayrılıncaya kadar Sakıp Sabancı ile çalıştım. Akbank'ta 1980-85 yılları arasında yönetim kurulu üyeliği yaptım. Londra'da kuruluşunu sağladığım Ak International isimli bankada kurucu yönetim kurulu üyesiydim. 1980 yılından 2001 yılına kadar Akçimento'da ve Çimsa'da yönetim kurulu başkan yardımcılığı görevinde bulundum. 1980'den, 1995 yılında Sabancı hisseleri satılıncaya kadar Philips Sanayi, Philips Ampul ve Philips ticaret şirketlerinin yönetim kurulu başkan yardımcısıydım. Aksigorta'nın bir yan kuruluşu halinde faaliyete geçen ve İstanbul'da Parksa Hilton, Ankara Hilton, Mersin Hilton ve Adana Hilton şirketlerinin sahibi olan Tursa'da yönetim kurulu başkan yardımcılığı sorumluluğunu taşıdım. Yurtdışındaki ticaret şirketi Holsa'da, Exsa ile birleşinceye kadar yönetim kurulu başkanı bendim.

— *Bir profesyonel için çok geniş bir iş tanımı değil mi?*

— 1980'lerin İstanbul'undaki profesyonel hayat ile şimdiki kıyaslanamaz. O yıllarda aile şirketleri yeni yeni yapılanıyor, profesyonel yönetici çalıştırmaya başlıyordu.

— *Siz hem gazetelere yazılar yazıp hem de bütün bu işlere nasıl yetişiyordunuz?*
— Dikkat buyrulursa bütün bu işler yöneticilik. Ben hiçbir yerde kadrolu-bordrolu değildim. Sadece belli bir para karşılığında çalışırdım.

— *Ama bu yönetim kurulu üyeliği ve başkanlığı görevleri kâğıt üzerinde değil, gerçek anlamda görevler değil mi?*
— Tabii, tabii, sorumluluklarım vardı. Mesela burada tam sorumlu olduğum Aksigorta, Doğan Sigorta ve Atlantik Sigorta vardı. Diğerlerinde tam sorumlu değildim.

— *Tam ve yarım sorumluluklar nedir?*
— Tam sorumlu olduğum sigorta şirketlerinde, şirketin kârından, zararından, genel müdürünün yaptığı bütün hatalardan ben sorumluydum. Ama mesela Akbank'ta yönetim kurulu üyesiydim, kârından, zararından ben sorumlu değildim. Ama yönetim kurulu üyesi olarak bana verilen belli sorumluluklar vardı. Ben kredi komitesi üyesiydim. Erol Sabancı Bey'le beraber büyük kredi taleplerini incelemek ve onaylamak sorumluluğunu taşıyordum. Ayrıca Akbank'ın sanat-yayın faaliyetlerini yürütürdüm. Şevket Rado bankanın danışmanı idi. İzzet Çintav ve Hamit Belli komite üyelerimizdi. Mesela Holsa, o zaman yurtdışında küçük bir dış ticaret şirketi idi. Sabancı'nın ticari faaliyetinde o daha gelişmemişti, onunla meşgul olurdum. Tekrarda yarar var 1980'li yıllarda İstanbul'daki aile işletmelerinin çok azında profesyonel yönetici çalışıyordu. Sabancı Topluluğu'nda da üst düzeyde Yapı Kredi Bankası genel Müdürlüğü yapmış olan Oğuz Karahan ve Akbank Yönetim Kurulu Başkanı Naim Talu'dan başka ismi öne çıkmış profesyonel yönetici yoktu.

— *Sabancı Topluluğu aile işletmesinden kurumsallaşmaya ne zaman geçti?*

— Türkiye'deki işletmelerin tamamı aile işletmeleri olarak kurulmuş ve büyümüştür. 1970'lerde, 1980'lerde öne çıkan çağdaş işletmeler de aile işletmeleridir. Koç, bir aile işletmesiydi. Eczacıbaşı, Sabancı, önde gelen aile şirketleri, gruplarıydı. Bu aile işletmelerinde kurumlaşmayı öne çıkartan, kurumlaşma isteğini ortaya koyan, Vehbi Koç olmuştur. Profesyonel yönetici kullanma anlamında da Vehbi Koç, örnek ve önder kişidir. Bunda belki de Vehbi Bey'in çok farklı alanlarda belli kişilerin yeteneklerini değerlendirme becerisinin de rolü vardır. Dikkat buyrulursa Vehbi Koç'un iş hayatındaki başarısının arkasında, hep o alanda en başarılı olan yöneticileri kendi yanına çekip onlarla benzer işleri geliştirmek vardır. Bunların bir bölümü de gayrimüslim işadamlarıdır. Mesela Bernar Nahum'u bulmuş, otomotiv alanında onu değerlendirmiştir. Mesela finans işini İzak Eskinazi'ye vermiştir. Bu kişilerin hemen tamamı ölünceye kadar onunla birlikte çalıştı. Vehbi Koç, İş Bankası'ndan, Sümerbank'tan başarılı yöneticileri almıştır. Fahir İlker, Can Kıraç gibi hep ken-

Hilton Oteli bahçesinde Nuran Uras, Vehbi Koç, Sakıp Sabancı, Güngör Uras ve Memduh Yaşa. (1976)

di alanlarında başarılı olmuş kimseleri Vehbi Koç çok iyi değerlendirmiştir.

Vehbi Koç'un kurumsallaşma arayışında da Hulki Alisbah öne çıkar. Hulki Alisbah, eski Sümerbank Genel Müdürü ve çok başarılı bir bürokrattır. Sonra Koç Grubu'na katılmıştır. Kamuyu ve özel sektörü çok iyi bilen bir kimsedir. Vehbi Bey Hulki Alisbah'a, yurtdışında duyduğu şekilde, şirketleri tek bir şemsiye altında toplayacak bir holdingleşme hedefi vermiştir ve o da uzun yıllar çalışıp bu işin uzmanlarından da yararlanarak Türkiye'de holdingleşme mevzuatının hazırlanmasına ve Koç Holding'in kurulmasına öncülük etmiştir.

— *Bir aile işletmesiyken holding olduktan sonra Koç Grubu'nda uzmanlığa önem verilmiş.*

— Koç Topluluğu'nda şirketlerin başına getirilen profesyonellerin güç sahibi olmasına imkân tanınmıştır. Bu nedenle Koç şirketleri belli kişilerin isimleriyle bütünleşmişti. Başarıda, Koç'un o kişilere verdiği yönetim gücü (delegation of power) dışında o kişilerin şirketleri benimsemelerinin de payı vardır. Hatırlanırsa uzun yıllar boyunca Koç'un birçok şirketinin tepe yöneticileri vergi listelerinde yer aldı. Çünkü Koç tepe yöneticilerini bir şekilde o şirketin sahibi, ortağı gibi destekledi. Bu da Koç Grubu'nun o yıllardaki hızlı gelişmesini sağlamıştır. Aile işletmelerindeyse eskiden en önemli kişi muhasebeciydi. Muhasebeci, o şirkette patrondan sonra para durumunu, vergi durumunu en iyi bilen kişiydi. Ondan sonra bir "kâtibi umumi" modası çıktı. Patronun sırdaşı bir yöneticiydi.

— *Devletteki "özel kalem" gibi mi?*

— İşte, o zamanlar devlette de özel kalem diye bir müessese yoktu. Kâtibi umumiler daha çok özel sektörde olurdu. İstanbul'a Anadolu'dan gelen Türk işadamları dil bilmedikleri için ya da yabancılarla muhaberatta geri oldukları, İstanbul piyasasını bilmedikleri için daha çok gayrimüslim kişileri şirketlerine "kâtibi umumi" diye almaya başladı. O kişiler, şirketin dış temaslarını, muhaberatını, yabancılarla ilişkilerini yürütürdü. Ondan

sonra bir "genel koordinatör" unvanı çıktı. "Kâtibi umumi"likten "genel koordinatör"lüğe geçiş, Koç Grubu'nda oldu. Holding kurulduktan sonra Hulki Alisbah'a bir görev verebilmek için ona "holding genel koordinatörü" sıfatını verdi. İkinci genel koordinatörlük makamı, Sabancı Grubu'nda görüldü. Sabancı Grubu daha Adana'dayken Turgut Özal Sabancı Grubu'na katılınca, hem Akbank'ta yönetim kurulu üyesi oldu, hem de holdingde genel koordinatör unvanını aldı. Genel koordinatörlükler o dönemden sonra yayılmaya başladı. Biliyorsunuz günümüzde bu genel koordinatörlere CEO diyorlar. Sonra genel koordinatörler de farklılaştı. Genel koordinatörler önce profesyonellerden olurken, daha sonra bu makam yine aileden, ya oğula ya da damada verilen bir makam veya unvan oldu.

— *Şimdi gelelim bürokrasiyle ilişkiler meselesine.*
— Günümüzde işadamlarının politikacılarla sıkı ilişki içinde olduğu görülüyor. Halbuki işadamlarının politikacılarla çok yakın tarihlere kadar sıkı ilişkileri yoktu. Ankara'yı iş âlemine açan kişi, DPT Müsteşarlığı döneminde Turgut Özal'dır. Turgut Özal, Teşvik ve Uygulama çalışmaları sırasında Türk iş âleminin tepe yöneticileriyle ilişkiler kurmaya başladı. Ankara'ya gelip gider oldular. O zamana kadar yerli ve yabancı işadamlarının bürokrasiyle hiçbir teması yoktu. Mesela 1970'lere kadar, Turgut Özal dönemi dahil, Planlama'ya işadamları girmezdi. Yasak filan değildi ama girmezlerdi. Ankara'da böyle bir âdet yoktu. Ankara'da işadamlarının temas makamları, Planlama'ya bağlı Teşvik ve Uygulama Dairesi oldu ama o da Planlama binası içinde değildi. Turgut Özal ayrı bir bina tuttu, ayrı bir kadro oluşturdu. Ama işadamlarının, Hazine ve Merkez Bankası ile temas etmeleri, konuşmaları, söz konusu bile değildi. Dolayısıyla Ankara, işadamları için gizemli bir yerdi. Bunun için Ankara'daki bürokratlar da çok ender ulaşılabilecek kişilerdi.

— *Daha sonra bürokratlar istifa ederek İstanbul'a akın etti.*
— Bugün her yaştan ve her seviyeden bürokratın özel sektöre geçmesi olağan karşılanıyor. Kimin nereye geçtiği bilinmiyor. Ama

o zamanlar ancak emekli hesap uzmanlarıyla Maliye'nin müfettişlerinin bazıları, çok azı, İstanbul'da özel sektörde görev yaparlardı. Onlar için bile, özel sektörde görev yapmak öyle kolay kolay düşünülebilecek konu değildi. Yani İstanbul ile Ankara arasında önemli bir bağ yoktu. Bu bağın ilk düğümleri Turgut Özal'ın 1983 yılında başbakan yardımcısı, daha sonra da başbakan olmasıyla atıldı. Daha sonra da cumhurbaşkanı olmasıyla tamamen kuruldu. Ama bu bağın güçlenmesinde 1980'den sonra askerler de etkili oldu.

— *12 Eylül darbesini mi kastediyorsunuz?*
— Siz nasıl diyorsanız... Ondan sonra bu bağ sıkılaşmaya başladı, çünkü askerler özel sektörle daha çok ilişki kurma çabası içine girdiler.

Buradan kendi durumuma gelmek istiyorum. Ben Ankara'dan İstanbul'a 1974 senesinde geldiğim zaman İstanbul'da benim gibi DPT'den İstanbul'a gelmiş kimse yoktu. Hazine'den, Maliye'den gelmiş çok az kimse vardı. O zamanlar DPT, Hazine, Maliye, Ticaret Bakanlığı çok saygın ve iyi eleman yetiştiren kuruluşlardı. Ben çok şanslı bir dönemde geldim İstanbul'a. Şansımın bir başka nedeni de şuydu: Türkiye'de ve İstanbul'da ekonomi konusuna ilgi, daha yeni başlıyordu. Türkiye dünyaya yeni açılıyordu. İstanbul, birçok konuya kapalı, yabancıydı. Ankara'yı tanımıyor, Ankara'da kim kimdir, bilgi nereden alınır, Ankara'da ne tür bilgiler bulunur, ekonominin temel bilgileri nedir, daha o zamanlar o kadar yaygın olarak bilinmiyordu. Bugün artık herkes günü gününe milli gelirin hangi gün saat kaçta açıklanacağını biliyor. Enflasyon nedir, biliyor. Faiz oranları günü gününe değil, saat saat izleniyor. Bugün bu faiz oranlarını kimlerin belirlediği, herkese ne etkileri olduğu artık bir sır değil. O zamanlar bilinmiyordu.

— *Sabancılar size neden iş teklif etti?*
— 1980'lerde Sabancılar bana iş teklif ettiğinde, onlar için benim özelliğim şuydu: Önce Ankara'nın ne olacağı belli değildi. Ankara'ya solcular hâkim olacak mı, olmayacak mı? Bilinmi-

yor. Ankara'da Hazine ile, Merkez Bankası'yla nasıl temas edilir, oradaki insanlar kimlerdir? Bilinmiyor. Ben Ankara'yı tanıyorum, Ankara'da politikacıları tanıyorum. Politikacılarla ilişkilerim var. Bu, onlar için cazip bir şeydi. Onun için beni çağırıp iş teklif ettikleri zaman, benden hem bu şirketlerdeki görevleri yapmamı bekledikleri, hem de "Bizim Ankara'yla ilişkilerimizi de götürür" gibi bir bekleyiş içinde olduklarını tahmin ediyorum. Fakat şunu da açıklıkla söyleyeyim: Sabancı Topluluğu'na girdikten sonra benden Ankara'ya gitmem ya da bir işi takip etmem için talepte bulunulmadı. Çünkü zaten değişen şartlarda Sabancı ailesi ve diğer işadamlarımız, kendi işlerini herkesten daha iyi takip eder hale geldi.

1980'den sonra, önce askerlerle, sonra da politikacılarla doğrudan ve rahatlıkla temas etme imkânı sağlandı. Bir gün bir işadamının yanındaydım. Ankara'da bir bakana telefon ediyordu. "Kalemi kâğıdı al eline, bak ben sana anlatayım kararname nasıl çıkacak" diyordu. Neyse, bana iş teklif etmelerinde bir önemli etken de şudur; Sabancı Topluluğu büyüyordu. Kardeşler her işe yetişemiyordu. Dışarıdan desteğe ihtiyaçları vardı. Ben Ankara'yı ve İstanbul'u, Ankara ve İstanbul'daki kadroları tanıyordum. Ekonomi biliyordum. Erol Sabancı beni apartman komşusu olarak, Sakıp Sabancı da TÜSİAD'dan tanıyor, biliyordu. Ben, bu ahval ve şerait içinde Sabancı Grubu'nda çalışmaya başladım.

— *Ne işler yapıyordunuz?*

— Şirketleri zaten aile üyeleri idare ediyor, profesyonelleri ise pek yönetime sokmuyorlardı. Profesyonellerden beklenen günlük işleri yürütmeleri idi. Benim ana sorumluluk alanım, sigorta şirketleriydi. Bazı kuruluşlarda yönetim kurulları göstermelik kurullardır. Sabancı Gurubu'nun bir özelliği vardı: Sabancı'da, Sakıp Bey'in otoritesi nedeniyle yönetim kurulları düzenli çalışırdı. Sadece yönetim kurulları değil, her şirketin bir icra kurulu vardı. İcra kurulları her hafta bir gündem ile toplanır, toplantı sonunda mutlaka bir rapor hazırlanırdı. Şirketler muntazam raporlama sistemine sahipti.

Sabancı Holding'in yönetim kurulu sadece 5 kardeşten oluşuyordu. Holding yönetim kurulu toplantıları, kardeşler toplantısı oluyordu. Bu kardeşler toplantısının tabii başkanı, diğer kardeşlerin de hürmet ettiği Sakıp Sabancı idi. Aileyi ilgilendiren özel konuların konuşulmadığı zamanlarda bu toplantılara beni de çağırırlardı. İlk defa dışarıdan bir profesyonelin kendi içlerinde olmasını kabul etmişlerdi ki bu önemli bir gelişme idi. Önemli kararlar alınırken benim de etkim vardı demek istemiyorum ama bazen bana da sorulduğu olurdu. Bir ölçüde de kardeşler arasındaki koordinasyonu sağlamam için benden yararlanırlardı diye düşünüyorum. 1985 yılında Hasan Güleşçi koordinatör olunca, yönetim kuruluna kendi çevresinden katılım sağladı. Ben davet edilmez oldum.

— Bu kadar çok yerde çalışan biri olarak nasıl ücret alırdınız Sabancı Topluluğu'nda?

— O yıllarda İstanbul'da şöyle bir anlayış vardı: Bu tür fazla işlerde sorumlulukları olanlara yıllık belli bir ücret rakamını patron belirlerdi. O kişinin bulunduğu sorumluluk alanlarından aldığı bütün paralar bir havuza giderdi. O havuzdan yıl içinde de belli ödemeler yapılır ama yıl sonunda, anlaşılan o ücret rakamı tutturulurdu. Bu, Sabancı Topluluğu'nda böyle başlamıştır ve sonra birçok yerde benzer uygulamalar geçerli olmuştur. Eğer birden fazla yerde sorumluluğunuz varsa, oralardan aldığınız maaşlar, pirimler hep o havuza gider. Sabancı kardeşler de tüm gelirlerini havuzda toplar, yıl sonunda havuzdaki parayı eşit olarak bölüşürlerdi.

— Uygulama sizin için ne kadar tatminkârdı?

— Ben, kimsenin ne aldığını, ne kadar aldığını bilemem. Ama şöyle söyleyeyim: Sabancı Topluluğu'na geçmeden, *Milliyet*'te de bana yıllık rakam üzerinden ödeme yapılıyordu. Sabancı Topluluğu'na da o parayla girdim. Hayatımda hiç para pazarlığı yapamadım. Onun için iyi bir örnek oluşturamam. Pirimler vardır. Patronun gönlünden kopar, bazılarına ev alır, otomobil alır... Ev kirası öder. Ben o sisteme bir türlü giremedim.

— Böyle olabilmenin ölçütü nedir acaba?

— Benim dönemimde o zamanlar profesyonellerin patronlara beklenmedik yararları olabilirdi. Misal olarak anlatayım. O dönemlerde diyelim ki bir inşaat firması Ankara'da Maliye'de çalışmış bir eski yöneticiye iş verdi. Onun da Ankara'da iyi ilişkileri var. İnşaat firmasının Ankara'da Maliye'den alacakları vardır. O alacakları da üç ay, altı ay gecikmeyle alabilir. O zamanlar faiz yüzde 40, 50, 60. Eğer o kişi, üç ay gecikme ile ödenecek alacağı 15 günde alırsa, altı ayda alınacak parayı bir ayda alırsa bu, o kuruluşa çok büyük bir imkân sağlar. O zamanlar döviz tahsisleri vardı, teşvik ödemeleri vardı. İşte, Ankara ilişkilerini bu şekilde değerlendirebilenlerin iyi ücretler, primler almasının, onlara yüksek ödemeler yapılmasının nedeni budur.

— Emekli generallerin büyük şirket yönetim kurullarına girmesi de 1980 sonrasında mı yaygınlık kazandı?

— Akbank yönetim kurulunda her zaman bir emekli general oldu. Emekli generaller, en azından benim rastladıklarım, çok efendi kimselerdi. Öğrenmeye, yararlı olmaya çalışırlardı. Bir paşanın, devlette ve özel sektörde iş takip etmesi beklenmez, onlar da bunu yapamaz. Ama paşaların yönetim kurullarına girmesi bir ara moda oldu. Bir de bir saygınlık ve disiplin getiriyorlardı bulundukları kuruluşa.

— Kimilerinin belki tam da ihtiyacı olan şey, bu saygınlık. Benim hemen hatırladığım bir örnek, Cavit Çağlar'ın İnterbank'ına el konulduğu sırada yönetim kurulu üyelerinden biri, emekli Jandarma Genel Komutanı İlhan Koman'dı.

— Bazı işadamları paşaları yönetim kuruluna üye olarak almayı kendilerine güvence gibi görebilir. Emekli jandarma kumandanı bir güvence olabilir mi, bilemiyorum ama Çağlar olayında güvence olamayacağı görüldü. Belki bir saygınlık, belki kurullara bir disiplin isteği vardır bunun altında. Bir de şöyle düşününüz: Bu, Amerika'da da, başka ülkelerde de olan bir şeydir. Yönetim kurullarına vitrin süslemek için saygın isimler aranır.

— Burada yine, bürokrasinin iş dünyasıyla bu kadar sıkı ilişkiye girmesi iyi mi oldu, kötü mü oldu soruma geleceğiz.

— Ankara'dan gelen eski bürokratların İstanbul'da özel sektör kuruluşlarında görev almasından işverenler nasıl etkilendiler derseniz, o farklıdır da... Paşaların gelmesinin çok büyük etkisi olmamıştır.

— Amerika'yı örnek verdiniz. Orada zaten sistem buna göre kurulu. Devlet, şirket gibi çalışıyor. Bu yüzden de genelkurmay başkanı veya dışişleri bakanının uluslararası silah ticaretinde yer alması fazla yadırganmıyor.

— Emekli generallere şimdi daha çok imkân tanınıyor, lojman, otomobil, koruma tahsis ediliyor. O zamanlar bunlar yoktu. Bir gün Sakıp Sabancı, "Eski bir kumandanı gördüm, çok kötü durumda ve hem de rahatsızmış. İçim parçalandı. Ben utanarak ona yönetim kurulu üyeliği teklif ettim. Bütün amacım bir otomobil ve bir şoför vermek. Çok nazlandı ama zorla kabul ettirdim" demişti. Belki de böyle yaklaşırlardı olaya.

— Siz Sabancı Topluluğu'nda kiminle daha çok temas halindeydiniz?

— Daha çok iki kişiyle yakın çalıştım. Erol Sabancı, banka dolayısıyla ve sigorta şirketlerinde benim bağlı olduğum kişiydi. Bir de Sakıp Sabancı.

Bana iş teklifinde bulunup yapacağım işleri anlattıkları zaman Erol Bey "Ben Aksigorta, Doğan Sigorta ve Atlantik Sigorta'da yönetim kurulu başkanıyım. Bu üç şirketten de istifa ediyorum. Sorumluluk sana ait olsun" dedi. Tabii çok onurlandım, Erol Bey kendi işini bana verdi diye. Bir de işe başladım ki Aksigorta o sırada çok kötü durumda. Doğan Sigorta, Yapı Kredi grubundan yeni alınmış, Atlantik Sigorta da tabela şirketi durumunda. Yönetim kurulu başkanının büyük sorumluluğu var. Ama 21 senede Aksigorta en başa güreşen sigorta şirketlerinden biri oldu. Ben sadece yönetim kurulu başkanıydım. Başarı da oradaki ekibin, hem var olan hem de yetiştirdiğimiz ekibin başarısıydı.

Sabancı Topluluğu'nda, 1980'lerde belki de İstanbul'daki büyük kuruluşlarda bir ilki denedim. İnsan fidanlığı oluşturdum. Fidanlığa, farklı yüksek ücretle iyi eğitim görmüş gençleri topladım (Şimdilerde bunlara *Management Trainee* diyorlar). 20 kişiyle başladık. 11'i şirkette kaldı. Bunlar zamanla önemli görevlere geldi. Genel müdür oldu. Dışarıdan yönetici almaz olduk. Şirketler kendi yöneticilerini içeriden yetiştirdi. Bu, çalışanların şirkete bağlılığını artırdı. Kurumsal kimlik oluştu. Çalışan biliyordu ki, başarılı olursa genel müdürlüğe kadar yükselir. Bir gün dışarıdan birisini işe alarak onun önüne geçirmezler. Başında bulunduğum şirketlerin başarısı buna bağlıdır. Ben ayrıldıktan sonra bu zincir kırıldı.

Benim sigortacılıkla ilgili iki hikâyem vardır. Birincisi, babamın bana anlattığı ve hayat boyu hiç unutmadığım bir olaydır. Babam Ticaret Bankası Düzce Şubesi müdürüyken, Akçakoca'dan fındık ihraç edilirmiş. Akçakoca'ya gemiler gelir, fındık yüklenir, banka finanse eder, babam da şube müdürü olarak gemileri sigorta ettirir, daha sonra da gemiler ayrılıp gidermiş. Babam Düzce'den Akçakoca'ya atla gidip gelirmiş, o zaman yol yok arabayla gitmek için. Gemileri sigorta yaparlarmış ama bazen deniz patladığı için gemi günlerce yüklenmezmiş. Veya yükü almadan gidermiş. Sigortaya da boş yere para ödenirmiş. Sigorta şirketi "Bundan sonra gemi yüklendiğinde haber verin de sigortayı o zaman yapalım" demiş.

— *Boşa para yanmasın diye mi?*

— Hayır, onun yanı sıra bir de poliçeler iptal ediliyor, sonra yeniden düzenleniyor filan. Bir gün yine böyle gemi gelmiş. Babam ata binerek Akçakoca'ya geminin yüklenip yüklenmediğini görmeye giderken yolda haber almış ki, gemi yüklenmesi bitmeden batmış. Babam o olayda Doğan Sigorta'nın nasıl büyük bir anlayış göstererek sigorta bedeli ödediğini anlatırdı. Sigortacılık çok hassas bir konudur.

İkinci hikâyem de şudur: Babam benim için hayat sigortası yaptırmıştı. Her üç ayda bir görevli gelir, babamdan sigorta parasını alırdı. Babam öldü. Babama gelen o sigorta elemanı beni

aramaya başladı. Ve üç ayda bir, neredeysem mutlaka beni bulur ve o zamanın parasıyla alacağı ne kadarsa tahsil eder giderdi. Büyük tesadüf, ben o Doğan Sigorta'nın yönetim kurulu başkanı oldum.

Doğan Sigorta'da birinci yılım mı, ikinci yılım mı hatırlamıyorum, bir görevli geldi "Efendim, sizin hayat sigortanızın süresi doldu" dedi. Ben unutmuştum bile. Bana çıkartıp 3.500 TL verdi. O zamanın 3.500 lirası, benim bir aylık maaşımdan daha düşük bir paraydı. Halbuki babam beni 20 yıl önce hayat sigortası yapmıştı. Primlerini ödemişti. Sigortadan alacağım para ile bir ev sahibi olabileceğimi düşünürdü.

— Philips'te de 15 yıl yönetim kurulu başkan yardımcılığınız varmış.

— Ankara'da, Yabancı Sermaye Teşvik Dairesi'nde beraber çalıştığımız dönemde Turgut Özal'ın en büyük hayali Türkiye'de Philips'e fabrika kurdurup üretime geçirtmekti. Dünyanın en büyük şirketi Türkiye'de yatırım yapsın isterdi. Olmaz böyle bir şey ya, isterdi.

— Philips'in, 1980'e kadar Levent'te, şu anda Metro City Alışveriş Merkezi'nin bulunduğu alanda bir fabrikası vardı.

— Turgut Özal Philips'çileri çağırır, onlarla toplantılar yapar, "Türkiye'de yatırım yapın" diye ısrar eder. O sırada Philips'in üç şirketi vardı Türkiye'de. Sizin sözünü ettiğiniz Levent'teki fabrikada televizyon ve tıraş makinesi üretilirdi. İzmit'te ampul fabrikası vardı. Bir de ticaret şirketi vardı, o da ithalat yapardı. Sabancı'nın yüzde 25 ortaklık payının temsilcisi olarak ben bu üç şirketin de başkan yardımcısı oldum. O zaman yatırım yapın diye ısrar ettiğimiz şirketlerde, tesadüfen ben sorumluluk üstlendim. 1980'den 1995'e kadar 15 yıl başkan yardımcılığı yaptım ve ne yazıktır ki 1995'te Sabancı Topluluğu bu şirketlerden çıktı. Bu şirketler Türkiye'de üretimi tamamen durdurdu. Sadece ithalat yapar hale geldiler.

— Televizyon tüpü fabrikasında da yöneticiliğiniz var.

— Yine Ankara'da DPT'deyken televizyon tüpü yatırımı yapacak olan TÜPKO projesine karşıydım. "Türkiye'de siyah-beyaz televizyon yapmayalım. Dünya değişiyor. En ileri teknoloji neyse biraz bekleyip onu getirelim" dedim. "Hayır efendim, Plancılar her şeye karşı çıkıyor" dediler. Önce televizyon yayını siyah beyaz başladı. Sonra da siyah beyaz televizyon alıcısı için tüp fabrikası kuruldu. Sabancı Topluluğu'nda görev alınca, Akbank'ın ortaklığı nedeniyle TÜPKO'nun da başkan yardımcısı oldum. TÜPKO battı. TÜPKO adına düzenlenen bütün borç senetlerinde başkan yardımcısı olarak benim imzalarım vardı. Binlerce zavallı hisse sahibi de hiçbir şey alamadı, perişan oldu.

— Bağlı çalıştığınız iki Sabancı'dan Sakıp Bey ile Erol Bey birbirine ne kadar benzerdi?

— İkisi de birbirinden farklı karakterlerdi. Sakıp Bey'le ölene kadar iyi bir diyaloğumuz oldu. Aslında Sabancı kardeşlerin beşi de birbirinden farklı insanlardı. Özdemir Bey risk alan, yaratıcı, her zaman yeniliğin peşinde koşan ve cesur biriydi. Erol Bey, finans meselelerini çok iyi bilen biridir. Sabancı ailesinin gücü, fon akımlarındaki başarısından ileri gelir ki bunda da Erol Bey çok başarılıdır.

Sakıp Bey çok iyi bir koordinatördü. Sakıp Bey'in de kendine özgü yaratıcı bir yanı vardı. Bir konuya aklı keserse onu gerçekleştirmek için her şeyi yapan ve onu beceren biriydi.

Hacı Sabancı, çok dengeliydi. Bir denge adamıydı.

Şevket Sabancı, uzun yıllar Almanya ve İngiltere'de yaşadığı için, dış dünyaya açık fakat risk almada çok daha ihtiyatlı bir kimsedir.

Tabii olarak her birinin profesyonellere yaklaşımı da birbirinden farklıydı. Kendi aralarında bir orkestra uyumu içinde çalışırlardı. Ama birinci kemancı, Özdemir Sabancı ölünce, şef Sakıp Sabancı, orkestranın ayarını tutturmakta güçlük çekmeye başladı. Hacı Sabancı'nın vefatı çok şeyi götürdü. Çünkü Hacı Bey, Sakıp Bey'den sonra ailenin devamını sağlayacak en dengeli kişi olarak kabul ediliyordu.

Erol Bey, bu ailenin varlıklarını çok iyi idare etme becerisini sürdürüyor. Ama zaten bu ailenin başarısı varlıkları iyi idare etme başarısıdır. Tabii ki çok şey değişti.

Sakıp Bey ticareti küçümseyen, sanayi ve üretime ağırlık veren, üretimi, büyümeyi önemseyen biriydi. Sanayileşmeye ve dikine entegrasyona çok önem veren bir politikaya sahipti. Topluluk, giderek sanayiden ticaret alanına kaydı. Sanayide entegrasyondan vazgeçildi.

— *Özdemir Bey'in öldürüldüğü gün neredeydiniz?*
— Holding binasındaydım. Özdemir Bey'in öldürülmesini hâlâ aklım almıyor.

Her salı günü öğleden sonra Sakıp Bey'in odasında toplanır konuşurduk. Bu tür önceden belirlenmiş toplantıların mazereti olmaz. Sakıp Bey önceden belirlenmiş randevuları aksatmazdı. Ben de aksatamaz, mutlaka her salı öğleden sonra holding binasına giderdim.

— *Belirli bir gündeminiz olur muydu?*
— Sakıp Bey'in aklında ne varsa onu konuşurduk. Onun bir defteri vardı. Kendi gündemini o deftere kendisi yazardı. Salı günü giriş kartımla turnikeden geçerken, Sakıp Bey'in servis görevlisi Hıdır önümü kesti. Şaşkın bir halde "Nilgün'ü vurdular, Nilgün'ü vurdular efendim" dedi. "Hangi Nilgün'ü vurdular, ne oldu Hıdır?" dedim. "Şimdi yukardan geliyorum. Nilgün yerde yatıyor. Birileri silahla Nilgün'ü vurmuş" dedi. "Kim vurmuş?" dedim, "Bilmiyorum" dedi. "Güvenliğe haber verin öyleyse, kapılardan kimseyi bırakmasınlar" dedim. Asansöre bindim. Yukarı çıktım. Sakıp Bey ile Hacı Bey şaşkın bir vaziyette koridorda duruyor. Nilgün'ün üstünde bir bez örtülüydü. O şaşkınlıkla ben üzerindeki yazıyı görmedim, okumadım. Bezi örgüt bırakmış. Üzerinde yazı varmış.

O katın dört köşesinde dört kardeşin her birine ait birer oda, odaları ortalayacak şekilde karşılıklı iki yardımcının oturduğu masalar vardı. Bunlardan birinde Sakıp Bey'in yardımcısı Ali Haydar Taşlı, diğerinde Sakıp Bey'in sekreteri Nilgün (Hasefe), otu-

rurdu. Sabancı Kardeşler, holding binasına devamlı gelmezlerdi. Hacı Sabancı, İstanbul'da olduğu zaman, Şevket Sabancı, Türkiye'de olduğu zaman gelirdi, Özdemir Sabancı ise çok az uğrardı.

Ben Sakıp Bey'le görüşmeye geldiğimde Nilgün Hasefe'nin yanında bir süre oturur, sohbet ederdim. Fehriye Erdal hemen bana çay getirir, sonra ayakta sohbetimizi izlerdi. Fehriye Erdal'ı Nilgün Hasefe himaye ederdi. Ona acır, bizden para veya eşya toplar, ona verirdi. Valiz dolusu, hiç giyilmemiş giysiler verdiğini biliyorum. Fehriye Erdal, eli yüzü düzgün, herkesin çok sevdiği biriydi.

Ben yukarıda Nilgün Hasefe'nin yerde yatan cesedini gördüğümde Özdemir Bey'in öldürüldüğünü bilmiyordum. Hacı Sabancı'nın odasında Sakıp Sabancı, Hacı Sabancı ve Genel Koordinatör Hasan Güleşçi toplanmışlar. Katil kapıdan girip önce Nilgün Hasefe'yi, sonra Özdemir Sabancı ile Haluk Görgün'ü vurmuş ve çıkıp gitmiş. Burada anlayamadığım, Ali Haydar Taşlı'nın bütün bu olanları fark edememesi. Ali Haydar Taşlı, hep Sakıp Sabancı'nın yanında olan, emekli bir astsubay başçavuştu. Turgut Sunalp'ın eski yaveriydi. Eğer cinayeti işleyen çocuğa Fehriye Erdal yol gösterdiyse neden Sakıp Sabancı ve Hacı Sabancı ile Hasan Güleşçi'nin olduğu odayı değil de ötekini gösterdi? Neden Özdemir Sabancı'yı vurdular? Ben hâlâ hiçbir soruya cevap bulabilmiş değilim.

— *Aile nasıl değerlendiriyordu olayı?*
— Hiçbir şekilde değerlendiremiyordu. Değerlendirseler bile bu konuda suskun kaldılar. Aylarca polisler geldi gitti, bir şey anlaşılamadı. Ama şimdi bu olaylar gösteriyor ki o zaman bir korkutma vardı...

— *O dönemki iddialardan biri, sizin desteğiniz ile Sakıp Sabancı imzasıyla yayımlanan* Doğu Anadolu Ekonomik ve Kalkınma Politikaları Raporu*'nun bu cinayeti tetiklediği yönündeydi. Onun gerçek yazarı sizdiniz değil mi?*
— *Doğu Raporu*, Planlama'nın bu alanda yayımladığı raporların bir özetidir. Hiçbir farklı yanı yoktur.

— Olabilir ama Türkiye'de ilk defa, bir sermaye sahibinin Kürt meselesi üzerine bir fikir beyanıdır. Dahası böyle bir raporun altına imza atarak sorunun varlığına işaret etmektedir.

— Raporda Doğu Anadolu'da yapılan yatırımlar anlatılıyor. Özel sektörün Doğu Anadolu'ya daha fazla ilgi göstermesi gerektiği vurgulanıyor. Bence raporla alakası yok. O zamanlar işadamlarından parasal destek talebi vardı. Sabancılar kimseye para vermezdi. Bana göre Sakıp Bey'i korkutmak için yaptılar. İsteseler onu öldürürlerdi.

— Ama zaten Mustafa Duyar, yayımlanan ilk ifadelerinde asıl hedefin Sakıp Bey olduğunu, yanlışlıkla Özdemir Bey'i vurduğunu söylüyor.

— Ben inanmıyorum. Bana göre Sakıp Bey'i korkutup aileden para almaktı hedefleri. Çünkü Sakıp Bey'i öldürürlerse hedeflerinin gerçekleşmesi çok daha güç olurdu. Bana göre bu, Sakıp Bey'e gözdağıydı.

— Ama yine de olayın Sabancılara yönelmesinde bu Doğu Anadolu Raporu *bir etken değil midir?*

— Sakıp Bey'in Doğu Anadolu raporu yayımlamasının bir başka nedeni vardır. Ticaret Odası, "Doğu'da iş yapacağız, Doğu'yu kalkındıracağız" diyerek işadamlarından para topladı. O paralar yok oldu. O paraların hesabı hiç sorulmadı. Sakıp Bey bu raporla "Geliniz, Doğu Anadolu için bir para vereceksek bu parayı hangi mekanizmayla vereceğimiz belli olsun, işe yarasın" diye kendine göre bir öneri geliştirdi.

— Paraları İstanbul Ticaret Odası mı toplamıştı?

— Zamanın İstanbul Ticaret Odası Başkanı paraları topladı. Doğu Holding yatırımlar yapacaktı. Hiçbir şey yapılmadı. Bu konuda sadece Necati Doğru birkaç yazı yazdı ve sonra unutuldu gitti. Doğu Holding için toplanan paraların ne olduğu belli değil.

— Özdemir Bey'in öldürülmesi aile üzerinde ne kadar yıkıcı bir etki yarattı?

— Özdemir Sabancı'nın öldürülmesi önce kendi ailesinin, sonra Sabancılar'ın moralini bozdu, yaşam şeklini etkiledi. Eğer Özdemir Sabancı hayatta olsaydı, Sabancı Topluluğu bugün olduğu yerden çok daha başka bir yerde olurdu. İleri teknolojiye sahip, dünyaya açık projelerin içinde olurdu. Çünkü Sabancı Topluluğu'nun proje lideri Özdemir Sabancı idi. O, sadece Sabancı ailesi için değil, Türkiye için de farklı bir kişiliğe sahipti.

— Hem bu cinayetin engellenememesi hem de katillerinin yakalanmasında, yakalandıklarında da Türkiye'ye iadesinde devletin ağır, hatta ihmalkâr davranması da dikkat çekiciydi.

— Cinayetten hemen sonra binaya gelen İstanbul emniyet müdürünü büyük bir heyecan içinde görmedim. Ankara'dan ekip beklendi. Beyaz giysiler içinde bir tespit ekibi geldi. Emniyetin ve Milli Emniyet'in ne çalışmalar yaptığı bilinmiyor ama Özdemir Sabancı'nın oğlu Demir Sabancı işini gücünü bıraktı ve neler olduğunu öğrenebilmek için çok uğraştı. Bir sonuç alamadı.

— Sabancı'dan ayrılırken kendi kendinize bir hesaplaşma yaptınız mı?

— Sabancı Topluluğu'nda benim ana sorumluğum sigorta grubuydu. Benden beklenen yönetim kurulu başkanı olarak bu grubu kârlı hale getirmekti.

Bana sorumluluk verildiğinde Aksigorta zararlı, Doğan Sigorta ve Atlantik Sigorta iş yapmayan sigorta şirketleriydi. Atlantik Sigorta'nın yabancı ortak payını ABD'nin ünlü Cigna Sigorta Grubu satın aldı. Cigna ile ortak olarak Cigna-Sa adı altında şirketi işler hale getirdik. Tek sorun yönetimde yüzde 50 - yüzde 50 olmamızdı. Cigna Grubu bir süre sonra yönetimin kendilerine verilmesini talep etti. Yabancı genel müdür iki yıl içinde şirketi o kadar büyük zarara soktu ki, Cigna-Sa'yı tasfiye etmekten başka çare kalmadı.

Bu deneyim gösterdi ki, yabancı ortak ile yüzde 50 - yüzde 50 ortaklık yürümüyor. Menagement Contract (Yönetim Anlaşması) olsa bile taraflar yönetimde uyum içine giremiyor. Türkiye'yi tanımayan bir yabancı yönetici denetimsiz kalınca ve ül-

keyi tanıyanların desteğini almayınca, kısa sürede büyük ve altından kalkılması imkânsız riskler ortaya çıkarabiliyor. Doğan Sigorta, hayat sigortası olarak canlandırıldı. Daha sonra hayat sigortası sistemindeki değişiklikler olunca portföyü Aksigorta'ya devredildi. Aksigorta'dan Aviva-Sa'ya aktarıldı. Portföyü Aksigorta'ya devredilen Doğan Sigorta da tasfiye edildi. Doğan Sigorta, Kazım Taşkent tarafından kurulan, Yapı Kredi Bankası'nın kuruluşunu sağlayan, bir dönem sigorta sisteminde büyük ağırlığı olan bir müesseseydi.

— *Sigortacılık dışında ne yaptınız?*

— 1980 yılından 1985 yılına kadar Akbank yönetim kurulu üyeliği yaptım. 1980'lerde benden yurtdışında bir banka kurmam istendi. O zamanlar yurtdışında Türk bankası yoktu. İş Bankası ile Ziraat Bankası'nın şubeleri, başta Akbank olmak üzere bazı bankaların yurtdışı temsilcilikleri vardı. Ben Almanya, İngiltere ve ABD'de banka kurma imkânlarını araştırdım. Sonunda İngiltere'de banka kurmanın mümkün olabileceğini gördüm. Akbank'ın o yıllar Londra'da temsilciliği vardı. İngiliz Merkez Bankası'nın bankaların denetimi ile sorumlu bölümünde görevli Mr. Bull'u, Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışırken tanımıştım. OECD Türkiye'ye yardım konsorsiyumunda İngiliz Hükümeti'ni temsil ettiğinden Türkiye'yi biliyordu. Onun yardımı ile banka kuruluşlarına izin veren ve bankaları denetleyen bölümün başındaki Mr. Peter Cook'a ulaşabildim. O yıllarda İngiltere'de bankaların kuruluşu, gözetimi ve denetiminden Merkez Bankası'nın bir bölümü, Banking Supervision Division (Bankalar Gözetim Birimi) sorumluydu. Mr. Cook da bu birimin başıydı. Yardımcısı Mr. Bull'du. Mr. Cook, daha sonra Avrupa Birliği'nde bankacılık ilkelerini belirleyen ünlü Cook Komisyonu'nun başkanlığını yaptı.

Banka kurarken bize şunları sordular:

"Bu bankayı kimler, ne amaçla kuruyor? Bankayı kuranlar daha önce ne iş yaptı? Parayı nereden buldu? Ahlaki ve moral değerleri nedir? İtibarlı kişiler mi? Bankayı kurduktan sonra yürütebilecek kişilikte ve maddi güçteler mi?

Bankanın yaşama ve başarı şansı nedir? Nereden para bulup, nereye verecek? Ne kadar kazanacak? Kazandığı ile nasıl yaşayacak?

Bankanın yönetim kuruluna kimler üye olacak? Bunlar bankacılıktan anlar mı? Bunların ahlaki, moral değerleri nedir? Özgeçmişleri temiz mi?

Bankaya genel müdür ve muavini olarak kimler atanacak? Bu kimselerle temasa geçildi mi? Bunlara ne ücret ödenecek? Bunlara ödenecek ücret, piyasanın üstünde mi, altında mı? Bu ödemeyi banka hazmedebilir mi? Yöneticilerin özgeçmişleri, yetenekleri nedir? Bir banka yönetme güçleri ve yetenekleri var mı?"

Yetmedi. Sermaye grubunu tanıyalım dediler. Erol Sabancı Londra'ya geldi. Mr. Peter Cook'u ziyaret ettik. Erol Sabancı sınavdan geçti. Bütün bunlardan sonra, bankanın hukuken teşekkülüne imkân verildi. Banka genel müdür adayını incelediler. Daha sonra atanması mümkün olabildi. Kuruluşun iki yıl süreyle faaliyeti gözetildikten sonra, "banka" unvanını kullanması mümkün olabildi.

Daha sonraları bu sorumlu birim, Merkez Bankası'ndan ayrıldı. Bizdeki Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi bağımsız bir birim oldu. Şimdilerde İngiltere'de banka unvanının kullanılması için iki yıllık bekleme süresi yok. Fakat diğer uygulamalar devam ediyor. Bankalar, her on beş günde bir, her aybaşı, belli rasyoları, belli oranları gözetim birimine gönderiyor. Gözetim birimi belirlenen oranlardan sapma gördüğünde bankayı uyarıyor. Banka uyarıya uymaz ise ceza, kapatma... Bu işin mahkemesi, Danıştay'ı yok. Karar kesin.

Bitmedi... Bankanın genel müdürünün hatalı bir kredi işlemi nedeniyle görevden ayrılması gerekti. Yönetim bunu gerekçeleriyle gözetim birimine duyurdu. Gözetim birimi ayrılmayı onayladı. Fakat bu hatalı işlem, ayrılan genel müdürün siciline işlendiğinden o tarihten sonra bu kişinin İngiltere'de herhangi bir bankada görev alma şansı kalmadı. Hayatı söndü.

Bitmedi... Bankanın yönetim kurulu üyeliğine, saygın bir İngiliz bankasında yıllarca çalışmış, saygın bir bankacının atanması için gözetim biriminden izin istendiğinde, gözetim birimi

bir süre sonra banka yönetimini uyardı: "Bu kişinin yirmi yıl önce ödenmemiş 237 İngiliz Lirası bir vergi borcu vardır. Bu konu açıklığa kavuşmadan yönetim kurulu üyeliğine tayini uygun olamaz." İlgili bankacı, vergi dairesindeki hesap hatasını düzeltip, temiz kâğıdını aldıktan sonra, gözetim biriminin izni ile göreve başlayabildi.

Bunları neden anlatıyorum? Bankacılık ciddi bir iştir. Küp kırıldıktan sonra adam dövmek işe yaramaz. Önemli olan küp kırılmadan gerekli tedbiri almaktır.

O yıllar Türkiye'nin dövizinin kıt olduğu ve sermaye transferlerinin izne bağlı olduğu yıllardır, Hazine'nin izni ve Bakanlar Kurulu kararı ile Londra'da Ak International Bank'ın kuruluşu için sermaye transfer edildi. Ben bankanın kuruluşunda yönetim kurulu üyesiydim. Kısa süre sonra benim yerime Şevket Sabancı atandı. Benim banka ile ilgim kalmadı.

— *Daha başka neler yaptınız?*

— Aksigorta'nın kârlılığı nedeniyle her yıl yatırıma yöneltilebilecek fonlar ortaya çıkıyordu. Sigorta şirketleri için sağlam yatırım, gayrimenkul yatırımıdır. Aksigorta'ya çok sayıda gayrimenkul satın alındı. Terzi İzzet Ünver'in Taksim'de Divan Oteli'ne bitişik Ünver Oteli'ni Koç Grubu satın almıştı. Taşlık'ta inşaat halindeki otel binasını Aksigorta'ya genel müdürlük binası olarak tamamlamak düşüncesiyle satın aldık. Gördük ki, otel ruhsatı ile inşa edilen binanın otel dışı amaçla kullanılması halinde son iki katının yıkılması gerekiyor. O yıllar İstanbul Hilton'un genel müdürlüğünü yapan Amerikalı Mr. Spitinger, bir sohbet sırasında, "Siz binayı otel olarak tamamlayın. Hilton olarak biz işletelim" dedi. Hilton ile işletme sözleşmesi yaptıktan sonra binayı otel olarak tamamladık. Otel işletmesini sigorta sistemi dışına çıkarmak için sermayesinin tamamı Aksigorta'ya ait Tur-Sa isminde bir şirket kurduk. Ben bu şirketin yöneticisi, yönetim kurulu üyesiydim. Park-Sa ismi ile İstanbul'da faaliyete geçen otel başarılı olunca, Erol Sabancı Hilton ile ortaklığı sevdi. Ankara Hilton'un hisseleri satılırken bu hisseler satın alındı. Mersin ve ardından Adana'da Hilton-Sa'lar inşa edildi. Tur-Sa büyüdü.

— *Sabancı Üniversitesi'nin kuruluşunda da katkınız olmuş.*
— Sakıp Sabancı, Sabancı Vakfı işinde, okul ve yurt işine önem verirdi. Başta Hacı Sabancı olmak üzere kardeşleri de bu çabasını desteklerdi. Ülkenin değişik yerlerinde çok sayıda küçük ve orta boy okul ve yurt yapıldı. Sakıp Sabancı'ya "Size büyük ve farklı bir eğitim tesisi kurmak yakışır. Bir üniversite ve yabancı dil eğitimi verecek bir kolej projesi" geliştirelim diye ısrarcı oluyordum. O yıllar Vehbi Koç da Koç Üniversitesi kurmak için hazırlık içindeydi.

— *Sabancı Üniversitesi'nin kuruluşu nasıl oldu?*
— Sabancı Üniversitesi'yle ilgili ilk ciddi çalışma 28 Temmuz 1984 tarihinde Emirgân'daki Atlı Köşk'te yapılan uzun ve verimli toplantıdır. Planlama günlerinden tanıdığım İhsan Doğramacı bir gün bana, "Güngör, Vehbi Bey'in üniversite kurma işi gecikti. Tek vakıf üniversitesi olarak Bilkent'i yaşatmazlar. Bilkent'in garantisi başkalarının da vakıf üniversitesi kurmasıdır. Sakıp Bey'i ikna edelim. O bir üniversite kursun" dedi. Sakıp Bey'e konuşmayı aktardım. "İhsan Bey'i köşke davet edelim de konuşalım" dedi. İşte o toplantı böyle yapıldı. O yıllarda Doğramacı YÖK'ün (Yüksek Öğrenim Kurumu'nun) de başındaydı. Toplantıya Prof. Dr. Memduh Yaşa da katıldı. Önce ben, o güne kadar üniversite ile ilgili olarak yaptığımız çalışmaları anlattım. Prof. Dr. İhsan Doğramacı teşebbüsün yararını vurgulayıp, yardım vaadinde bulundu.

Sabancı'da bu işlerin sorumluluğu bendeydi. Bilgiler bende toplanıyordu. Hemen çalışmalara başladık. Kanuni çerçeveyi belirledik. Bu çerçevede neler yapılabileceğini tartışmaya başladık. Sakıp Sabancı, üniversitenin kısa sürede gerçekleşeceği inancıyla, zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le, başbakanı Turgut Özal'la ve o yıllarda muhalefette olan Süleyman Demirel'le temaslar kurdu. Hepsi destek vaadinde bulundular. Başbakan Turgut Özal, Sabancı Üniversitesi kuruluşunu şahsen bütün gücüyle destekleyeceğini ve arsa temininde yardım edeceğini söyledi. Süleyman Demirel ise, ülke yararına en önemli teşebbüs olarak nitelediği bu girişime şahsen yardım teklifini tekrarladı.

Sabancı Kardeşler toplantısında, kaba bir ön fizibilite etüdünün yararından söz edilmesi üzerine, İstanbul'da, ODTÜ'nün kurucusu Kemal Kurdaş'la bir toplantı yapıldı. Kemal Kurdaş'ın önerdiği isimlerden, ODTÜ kurucularından Prof. Dr. Uğur Ersoy'dan bir "ön fizibilite çalışması" yapması istendi. 7 Mart 1985 tarihinde yapılan konuşmadan sonra Ersoy ön fizibilite raporunu 13 Mart 1985 tarihinde bize verdi.

8 Mart 1985 tarihinde Sakıp Sabancı ile Ankara'ya gittik. Prof. Dr. İhsan Doğramacı ile yardımcıları Prof. Dr. Kemal Karahan, Prof. Dr. Altan Günalp ve Lütfi Sel Paşa'yla YÖK binasında toplantı yaptık. Prof. Doğramacı, ön fizibilite çalışmalarına katkıda bulunmak üzere, Gündoğdu Akkor'u görevlendirdi. Gündoğdu Akkor, yirmi altı yıldır Hacettepe Üniversitesi'nin bütün binalarını çözen grubu yöneten ve Türkiye'deki 27 üniversitenin 17'sinin yerleşim planlarını hazırlatan tecrübeli bir gençti. Gündoğdu Akkor, yaptığı ön çalışmaları 14 Mart 1985 tarihinde İstanbul'a gelerek bize anlattı.

Bu arada İstanbul valisinin ilgisiyle İstanbul'da üniversite için tahsis edilebilecek müsait bir kamu arazisi aranması çalışmalarına başlandı. Önceleri en az 5 bin dönüm arazi aranırken, 14 Mart 1985 tarihinde yapılan toplantıda bin dönümlük bir arazinin yeterli olabileceği ortaya çıktı. 31 Ekim 1984 tarihinde Sabancı Vakfı senedine üniversite kurmayı mümkün kılacak eklemeler yapılmıştı. O günün şartlarında bizim vakıf üniversiteleri konusunda açtığımız kapıdan başkaları da geçmeye başladı. Vakıf üniversiteleriyle ilgili kanuni çerçeve açıklığa kavuştu. Uygulamada deneyimler sonucu belli arayışlar ortaya çıktı.

Bir süre üniversite işi unutuldu. 1995 yılında eski dosyalar açıldı. Kuruluş izni alındı. Kurucu Mütevelli Heyeti oluşturuldu. Projenin kaptanı Hacı Sabancı, yöneticisi Güler Sabancı olarak belirlendi. İstanbul Tuzla'da 93 hektarlık bir arazi bulundu. Üniversitenin yapısı ve çalışma şeklinin belirlenmesi için İstanbul'da uluslararası bir toplantı yapıldı. Yirmi iki değişik ülkeden, çeşitli üniversite, bilim merkezi ve disiplinlere mensup ellinin üzerinde bilim adamı, araştırmacı, öğrenci ve işadamı, İs-

tanbul'da düzenlenen arama konferansında bir araya geldi. Bu konferans sonunda, katılımcıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanılarak, Sabancı Üniversitesi'nin felsefesi oluşturuldu.

Sabancı Üniversitesi'nin temel felsefesi, "Birlikte yaratmak ve geliştirmek" olarak belirlendi. Bu modele uygun biçimde ABD'de eğitim tesisleri çiziminde deneyimli mimari bürolara proje hazırlatıldı. Kampusu, üniversite tasarımında uzmanlaşmış Cannon firmasının uzun çalışmaları sonucu, büyüyüp gelişmeye açık bir yapıda planlandı. En gelişmiş teknolojiyle donatılacak olan kampus, üniversitenin öngördüğü eğitim anlayışının ayrılmaz bir parçası, hatta mekânsal somutlanışı olarak, kütüphanesi, yurtları, gölü, parkları, gösteri ve toplantı salonları, spor alanlarıyla bütün öğrencileri, öğretim üyelerine, çalışanlara, diledikleri ölçüde yararlanabilecekleri kapsamlı bir kültürel ve sosyal ortam hedef alındı.

Üniversitenin temeli 31 Temmuz 1997'de Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda düzenlenen bir törenle, uzaktan kumandayla atıldı. Katılımcılığa ve ekip çalışmasına bağlı bir kurum kültürü oluşturarak, tüm paydaşların gereksinimlerine duyarlı, yenilikçi bir üniversite kurmak hedef alındı. Disiplinlerarası bir eğitim altyapısıyla öncülüğe yol açan özgür bilginin yaratılması ve yayılması öngörüldü. Üniversitenin üç eğitim alanını kucaklaması kararlaştırıldı: Sanat ve sosyal bilimler, mühendislik ve doğa bilimleri, yönetim bilimleri.

Koray İnşaat'ın üstlendiği projenin 1999 yılı sonunda tamamlanabilmesi, 1999-2000 ders yılında öğretime başlama imkânı yarattı. Mütevelli heyeti başkanı olarak Güler Sabancı bu işe gönül ve zaman verdi. Rektör olarak Prof. Dr. Tosun Terzioğlu kıymetli bir eğitim kadrosu oluşturdu. Sakıp Sabancı ve Hacı Sabancı üniversite projesine başından sonuna kadar sahip çıktılar. Projenin finansmanını sadece Sabancı ailesi ile Sabancı Topluluğu'na dahil kuruluşlar sağladı. Böylece örnek bir müessese ortaya çıktı.

Ben fikrin ortaya çıkmasından Güler Sabancı'nın mütevelli heyet başkanlığına kadarki çalışmaların hepsine katıldım. Sakıp Sabancı ile birlikte çalıştım. İlk mütevelli heyetin üyesiydim.

Güler Sabancı başkan olduktan sonra yerime başkaları getirildi. Bana mütevelli heyetten ayrıldığım bile tebliğ edilmedi. Ama ben, kırılmadan, gücenmeden üniversitenin başarılı olması için elimden gelen desteği verdim. Yönetim kurulu başkanlığım döneminde Aksigorta'nın kaynaklarından her yıl önemli ölçüde destek verilmesine öncülük ettim. Akbank'ın her yıl benzer miktarlarda bağış yapmasına aracılık ettim. Önemli olan Sabancı Üniversitesi'nin gelişmesidir. Üniversitenin marka olmasında, sıfırdan başlayarak hızla büyümesinde Güler Sabancı'nın işe sahip çıkmasının etkisi büyüktür.

— Üniversite, Koç Üniversitesi'nin aksine, neden şehrin uzağında, kıraç bir arazi üzerine kuruldu?

— Bizim işadamlarımız hayır işlerine büyük imkânlar ayırıyorlar. Fakat işadamlarımızın bir takıntıları var. "Okul, hastane, cami gibi hayır işi yapacak isem, devlet bedava arsa vermeli" diye düşünüyorlar. Bunda da ısrarcı oluyorlar.

Vehbi Koç çok güzel bir üniversite kurdu. Ama yer bekleyişi nedeniyle üniversitenin kuruluşu gecikti. Daha sonra da Rumelikavağı gibi uzak bir yerde orman içinde dar bir alana sıkıştı. Orman arazisine üniversite yapıldığı için de tartışmalar oldu. Üniversiteye 400 milyon dolar yatıran Koç grubu 40 milyon dolara şehre yakın bir arazi satın alabilirdi.

Benzer durum Sabancı Üniversitesi için de söz konusudur. Sakıp Sabancı uzun süre devletin arazi tahsisini bekledi. O yıllar ben üniversitenin kuruluş çalışmalarını yürütüyorum. Ankara'da, daha önce İstanbul'da Milli Emlak'a ait arsaları araştırdık. Maliye Bakanlığı yetkilileri yardımcı oldu. İstanbul defterdarı o yıllar Zekeriya Temizel idi. Zekeriya Temizel'i mühendis Cem Aydemir ile ziyaret ettim. Milli Emlak arazilerinden üzerinde üniversite yapılabilecek yerleri araştırdığını söyledi. En uygun arsanın şimdilerde üzerinde Galatasaray Stadı yapılan Seyrantepe'deki arazi olduğunu belirtti. Bu arazi için bir ön ekspertiz yaptırdığını, 17 milyon dolar dolayında bir parayla bu arsanın üniversite kampusu için satılabileceğini anlattı. Ben sevinerek Sakıp Sabancı'ya bu müjdeyi vermek istedim. "Üniversite için bu

kadar para harcayacağız. Arsayı devlet vermeli" diyerek Seyrantepe arsasına ilgi göstermedi. Sonunda yerleşim merkezine 70 km uzakta, Gebze'ye yakın, TEM otoyolu üzerinde bir arsa tahsis edildi. O arsaya üniversite kampusu için 400 milyon dolar harcandı.

— Sakıp Sabancı'nın 12 kitabı yayımlandı. Bu kitapların yayınına katkınız olmadı mı?

— Sabancı ailesini, başta Sakıp Sabancı olmak üzere 21 yıl boyunca tanıdım. Özellikle Sakıp Bey yaşamını anlatmaktan hoşlanırdı "Sakıp Bey, yaşam hikâyeniz ilginç. Parça parça anlatıyorsunuz. Neden bunları bir kitapta toplamıyorsunuz?" dedim. *Hayat Hikâyem* başlığı ile ilk kitap yayımlandı. İlgi gördü. Sakıp Bey'in hoşuna gitti. Başka işadamlarına da örnek teşkil etti. Daha sonra çok sayıda işadamı hayat hikâyesini yazdı. Sakıp Bey, daha sonra yaşadıklarını, deneyimlerini de kitaplaştırmak istedi. Profesyonel, dışarıdan bir yazar yerine kendi anlatımının daha etkili olacağını söyledim. Anlatımlarının kitaplaştırılmasına yardımcı oldum.

Sabancı Topluluğu'ndan ayrıldıktan sonra da iyi ilişkilerimiz devam ediyordu. Ölmeden önce de hayat hikâyesinin son bölümlerini ve hastalık hikâyesini kitaplaştırmak istedi. Gene yardımcı oldum. Çok önemlidir; bu yardımlarım, daha doğrusu katkılarım için para almadım. Ölmeden bir hafta önce akşamüzeri Ortaköy'deki ofisimin kapısı çalındı. Ofiste benden başka kimse yoktu. Kapıyı açtım, Sakıp Sabancı. "Yarın hastaneye yatacağım, sana merhaba demek istedim" dedi. Bir şey ikram edemedim. Yorgun görünüyordu ama belli etmiyordu. Ölümünden sonra şoförü bir zarf içinde 10 bin dolar (o günün döviz kuruyla 15 bin TL) getirdi. "Sakıp Bey hastanede kızı Sevil Sabancı'ya söylemiş. Size kitaplardan borcu varmış. Bu parayı Sevil Hanım gönderdi" dedi.

— Söyleşiyi bağlayalım. Sabancı'dan nasıl ayrıldınız? Ayrıldıktan sonra ne yaptınız? Önce Sabancı'dan nasıl ayrıldınız onu anlatın.

— Özel sektör kuruluşlarında, her kademede çalışanlar için iş güvencesi yoktur. Çalışanlar, bulundukları iş yerinde ne kadar çalışacaklarını bilemezler.

Aile şirketlerinde, aile üyeleri ile yakın çalışma sürdürenler için bu daha ciddi bir sorundur. Çünkü sadece iş konusundaki değerlemeler değil, insan ilişkilerindeki, aile üyeleriyle olan ilişkilerdeki değerlemeler, aile üyelerinin çalışan hakkındaki sempati veya antipatileri de çalışma süresinin kısalmasına veya uzamasına yol açabilir.

Sanayileşmiş ülkelerde, kurumsallaşan işletmelerde çalışanın başarısı verimliliği ve işletmeye sağladığı katkıyla ölçülür. Kâra, pazar payına, hisse senedi değerindeki değişime bakılır.

Aslında bizde çalışanın, hele hele üst düzey profesyonellerin aile şirketlerinde daha başka gözle, farklı değerlendirilmeleri, kurumsallaşmayı önlemektedir.

Kurumsallaşmanın esası, profesyonellerin çalıştıkları müesseseleri benimsemeleri, ona sahip çıkmalarıdır. İşinden ne zaman ayrılacağını bilmeyen, iş güvenliği olmayan çalışan, müesseseye beklenen, olması gereken ölçüde bağlanamaz. Çalışanların iş güvenliğinin olmaması, yukarıdan aşağıya tüm çalışanları güven bunalımına, huzursuzluğa iter. "İnsanlar bugün o, yarın ben" havasına girer.

Ne yapalım ki bu bir gerçektir. Bu gerçeği gören, bilen, içine sindiren rahat eder.

Ben özel sektörde çalışmaya başladığımda, özel sektörün mevcut yapısını değiştiremeyeceğimi görerek, mevcut yapıda mutlu olma arayışına girdim.

Hiçbir zaman "Acaba burada ne kadar çalışırım? Yarın işime son verirler mi?" endişesine kapılmadan işime gidip geldim. "Başkasına ne ödeniyor, benim maaşım ne kadar?" diyerek huzurumu bozmadım. Çalışma şartlarını ve yapılan ödemeyi beğenmeyenin, şikâyet edecek yerde kendine başka iş araması gerekeceğini kafama yerleştirdim.

Hani bir deyim vardır. "Yarın ölecekmişsin gibi hazırlıklı ol, hiç ölmeyecekmişsin gibi çalış" denilir ya... İşte o biçim, "Patronun yarın çağırarak işime son verebileceğini kabul ederek, işimi gücümü sürdürmeye çalıştım."

— Yarın oldu mu?

— Hem de hiç beklemediğim bir günde oldu. Sabancı topluluğunda bana verilen sorumlulukları yerine getiriyordum. Yönetim kurulu başkanlığını yaptığım Aksigorta'yı 1980'lerde batmış durumda aldıktan sonra bazı yıllar en başta, bazı yıllar ikinci sırada yer alan bir sigorta şirketi haline gelmesini sağlamıştım.

Sigorta şirketinin büyük birikimi olmuştu. Akbank'ın sermayesinin yüzde 10'unu ve Sabancı şirketlerinin çoğunun önemli ölçüdeki hisse senetlerini portföyünde bulunduruyordu. Menkul ve gayrimenkul varlığı diğer sigorta şirketlerine göre en tepelerde olan bir şirket halindeydi. Sorunu yoktu.

Bir gün Erol Sabancı beni aradı. "Akbank'a kadar gelir misin? Bir çay içelim" dedi. Karşılıklı oturduk. Çaylar geldi. "Güngör, biz Sabancı Ailesi olarak seni çok seviyoruz... Ama şimdilerde gençler de çalışmaya başlıyor... Şirketlerdeki yönetimi gençleştirelim diyorlar... Sen Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanlığı'ndan ayrıl. Ama bizle bağını kesme... Aksigorta'da Yönetim Kurulu görevli üyeliğin devam etsin. Haftada en az iki gün Aksigorta'ya gel. Orada odan olsun. Haftada bir gün Sakıp Ağabey'im ile olağan toplantılarını yap... Ayda sana belli bir ödeme yapılsın. Ama Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanı olarak bindiğin otomobil satılsın. O otomobilin şoförü ile senin bulunduğun katta görev yapan sekreter hanım ve hademe de işten çıkarılsın... Böylece şirket de bir tasarruf etmiş olur..."

Hiçbir şey söylemedim. Sabancı topluluğunda 21 yıl çalışma imkânı verdikleri için teşekkür ettim. El sıkışarak ayrıldım.

— Sonra ne oldu?

— Aksigorta'ya döndüm. Yöneticileri topladım. Erol Sabancı ile konuştuklarımı aktardım. "Allahaısmarladık. Ben ayrılıyorum. Yarın odamı boşaltmama yardımcı olun" dedim

Aksigorta binasından ayrıldım. Bir daha da ne o binaya ne de Akbank'ta Erol Sabancı'nın odasına hiç adım atmadım.

Gücenmekten değil... Böyle olması gerektiğine inandığım için.

— Erol Sabancı sizin ilişkinizi kesmemenizi istemiş ama.

— Bir kuruluşta belli bir görev ve sorumluluk üstlendikten sonra daha düşük bir görev ve sorumlulukta çalışmaya devam etmek, çalışanın hem kendisini hem de diğer çalışanları üzer.

Sizin görev ve sorumluluk alanınıza getirilen profesyonel yönetici de bundan rahatsız olur. Şirketin yapısı, huzuru bozulur.

Bunları yazıya dökerek Erol Sabancı'dan "Yandan çarklı ilişkinin zararlarını anlatan" bir mektup gönderdim. İlişkiyi noktaladım. Herhangi bir ödeme de almadım. Hatta bindiğim otomobili bile satın almak için piyasa rayicini ödedim.

— Bu tür ayrılmalarda tazminat veya başka isimler altında ödeme olmaz mı?

— Olur mu, olmaz mı bilmiyorum. Bana herhangi bir ödeme yapılmadı.

— İşten ayrılınca sudan çıkmış balığa mı döndünüz?

— Dediğim gibi, bir gün işten ayrılmak zorunda kalacağıma yıllar önceden kendimi hazırlamıştım...

1985'lerde Ortaköy'de eski ve küçük bir Rum evini satın almıştık. Mimar Berna Bora bu evi kütüphane olarak kullanılacak şekilde düzenlemişti. Aksigorta'daki tüm kitaplarımı, dosyalarımı, Ortaköy'e taşıdım.

Aksigorta'da 21 yıl benimle çalışan asistanım Hediye Ünlü ile Sigorta'nın şoförü Erol İşler de işten çıkarılınca Ortaköy'de benim yanıma geldiler. Şimdilerde gene birlikteyiz. Aksigorta'da odamın bulunduğu kattaki odalara hizmet veren odacı Bayram Ardıç işten çıkarıldığında emeklilik süresinin bitmesine iki yıl vardı. Sigorta primlerini ben ödedim. Emeklilik hakkını kazandı. Kendi işini kurmaya çalıştı. Erken yaşta da öldü.

— İşten ayrılınca gelirinizde büyük azalma olmadı mı?

— Sabancı'dan ayrıldığımda, Sabancı'dan aldığım ücret dışında tek gelirim Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan aldığım emekli aylığı idi. O da o yıllar 600 TL dolayındaydı. Karım da emekli idi ama özel bir emekli sandığı desteği nedeniyle onun aylık geliri benimkinden yüksekti.

Eğer gazetelere yazı yazmasam, eğer gazeteler bu yazılar karşılığında bana para ödemese hayatımı nasıl sürdürürdüm bilemiyorum.

Allaha şükür ki, gazete yazılarından aldığım para ile çizgimi düşürmeden, yaşamımı bugüne kadar sürdürmem mümkün olabildi.

— *Sabancı'dan ayrılınca size iş teklif eden olmadı mı?*

— İstanbul'a göç ettikten sonra, TÜSİAD'dayken, Sabancı topluluğundayken, işadamlarından ve kuruluşlardan iş teklifleri gelirdi. Sabancı topluluğundan ayrılınca da iş teklifleri oldu. Fakat tekliflerin çoğu Sabancı topluluğunda üstlendiğim sorumluluk alanları ile ilgiliydi. Uzun yıllar çalıştığım bir işyerinden ayrıldıktan sonra onun rakibi veya benzer işi yapan bir işyerinde çalışmayı etik açıdan doğru bulmadım.

Ayrıca belli yaştan sonra amir-memur, patron-ücretli ilişkisi olmadan çalışmanın konforu hoşuma gitti. Hayatım eskisine benzer şekilde devam etmeye başladı.

Her gün işe gider gibi sabahları Ortaköy'deki ofisime gelirim. Sabancı'dan ayrıldığımdan bu yana hiçbir şirketle paralı parasız ilişkim olmadı. Hiçbir şirketle bağım yok.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Sermayenin Gelişimi

"İstanbul sermayesi" diye bir şey yok. "Öncekiler" var. "Bizimkiler" var. Bugün İstanbul'daki sermayenin tamamı Anadolu kökenlidir. Ancak Anadolu'dan gelenlerin bir kısmı daha önce, bir kısmı daha sonra gelmiştir. Her iktidar, kendi döneminde güçlenen sermayeyi "Bizimkiler" diye benimser. Daha öncekilere "İstanbul sermayesi" der.

Asil Nadir'in Boğaziçi'nde Sadullah Paşa Yalısı'nda Singapur başbakanı şerefine verdiği davette Aydın Doğan, Güngör Uras ve Asil Nadir (1990).

— Bugüne kadar hangi yöntemle olursa olsun hükümete gelen her parti, kendi zenginini de yaratmanın yanı sıra, dönüp dolaşıp belli bir programı uyguluyor. Bu durum Türkiye'de demokrasinin gelişmesiyle ya da neden gelişemediğiyle de doğrudan ilintili olmalı ki bizim zenginlerimiz, seslerinin en çok çıkması gerektiği kritik zamanlarda sessizliği tercih ediyor. Buna o hükümet döneminde zenginleşip daha sonra silinenler de dahil. Neden böyledir bu?

— Günümüzde olan biteni anlayabilmek için, Türkiye'de sermayenin kökenini, ticaretin ve sanayinin nasıl başladığını hatırlamak gerekir. Bunun için geçen yüzyılın başlarına kadar gitmekte yarar vardır. Devlet Planlama Teşkilatı'nda oda arkadaşım Yılmaz Karakoyunlu, sermayenin gelişimini en iyi inceleyenlerden biridir. Konuya ilgi duyanların onun bu konudaki çalışmalarını okumalarında yarar vardır.

19. yüzyıl, yani 1800'lü yıllar sona ererken, Anadolu denildiğinde, azınlıkların hâkim olduğu ekonomik yapı ile asker ihtiyacını karşılayan "insan deposu" akla gelirdi. Osmanlı İmparatorluğu'na tam altı defa sadrazam olarak getirilmiş Kıbrıslı Sadrazam Kamil Paşa'nın 1882 yılında ettiği bir laf, durumu gayet veciz bir şekilde özetler: "Anadolu elhak (doğrusu ya Anadolu), padişahına ve halifesine sadık ve bağlıdır. Yuları, ecnebinin elindedir. Ecnebi, eşrafla birleşip bu halkı bir güzel suya götürüp sudan getirmektedir."

Osmanlı İmparatorluğu denince, akla gelen iki şehir vardı: İstanbul ve Selanik. Bu iki şehir de, Bizans'tan kalma surlarla çevriliydi. Selanik'te, Edirne'den fazla cami, mescit ve medrese vardı. Selanik, imparatorluğun, Batı'yla temas ettiği yerde ve son derece zengin, görgülü, kültürlü, terbiyeli bir şehirdi. Anadolu'yu

ilgilendiren bütün iktisadi, ticari ve hatta siyasi kararlar Selanik meclislerinde, Veritas ve Makedonya localarında* veriliyordu.

Anadolu'daki ticari hayatın imkânları da Selanik piyasasının elindeydi. Meşrutiyet ilan edilince, her şeyin yoluna gireceği zannedildi. Aslında ticari hayat açısından değişen bir şey yoktu.

— *Anadolu hiç akla gelmedi mi?*

— Anadolu'nun bir sermaye sınıfı olarak teşekkül etmesi gerektiği fikrini, İttihat Terakki Cemiyeti içinde ilk ortaya atan Kara Kemal'dir.** Kara Kemal, İstanbul Postanesi'nde küçük bir memurdu. Hayatı zorluklar ve yokluklar içinde geçmişti. Sirkeci, Bahçekapı, Sultanhamam çevrelerini iyi bilirdi. Oraya gelen giden Anadolu esnafını görmüş, sıkıntılarını kavramıştı. Kara Kemal, İttihat Terakki'nin İstanbul delegesi olarak hazırladığı bir teklifle Anadolu'nun iktisadi kalkınmasını gündeme getirerek ön plana çıkarır. Teklifinin özü şudur:

"İttihat Terakki önce askerlere dayanmıştır. Sonra memurlara dayanmaktadır.

Askerin siyaset ile meşgul olması doğru değildir.

Memur, en çok kim maaş verirse, ona yanaşır, onun taraftarı olur.

İttihat Terakki'nin dayanacağı yeni ve devamlı bir güç lazımdır. Bu güç vardır, tektir ve mutlaka bu gücü kalkındırmak gerekir.

---

* Yüzyılın başında Selanik'te masonluk adına sadece İtalyan Grand Orienti'ne bağlı Makedonya Risorta Locası varken 1904'te Veritas, 1906'da Labor et Lux, 1907'de Philippos ve Persevencia locaları kurulmuştur. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda da masonluğun büyük etkisi vardı. Partinin çekirdek kadrosu ile üyelerinin büyük kısmı 1903 yılında Makedonya Locası üyesidir. Talat Paşa, bir yıl sonra Veritas Locası'na geçer.

** İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Kara Kemal, Birinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin İaşe Nazırı'ydı. Mondros Mütarekesi'nin ardından Milli Mücadele'de silah, cephane ve subay kaçırılmasında önemli rol oynayan Karakol Teşkilatı'nın kurucularından biri oldu. Kurtuluş Savaşı sonrasında eski İttihatçıların lideri haline geldi. 1926'da Atatürk'e suikast girişimiyle (İzmir Suikastı) suçlanarak idama mahkûm edildi. Aranırken intihar etti. Kemal Tahir'in, "İnkılapçılar'la" "İttihatçılar'ın" mücadelesini anlattığı *Kurt Kanunu* adlı romanının başkarakteridir.

Bu gücün adı esnaftır. Esnaf, eşraftan farklıdır ve daha önemlidir. Esnaf dağınıktır. Bu dağınıklıktan, azınlık tüccarı istifade etmektedir ve esnafı, birbirine kırdırmaktadır. Loncalar, Ahilik esasları kısmidir; organize olmak noktasında zayıftır. Esnaf bir araya gelip işe sarılmazsa sokağa düşer ve nümayiş yapar. Bu ise çok tehlikelidir. Hem ihtilaf yaratır hem de ticaret yine azınlık elinde kalır.

O halde İttihat ve Terakki, esnafa dayanan bir parti olmalıdır ve esnafı ilk fırsatta bir araya getirmelidir. Bu maksatla milli şirketler kurulmalıdır. Milli şirketlerle ticaret, azınlıklardan alınıp Müslüman esnafa verilmelidir. Esnafı finanse edecek milli bankalar kurulmalı, tefeciye düşürülmemelidir."

— *Kara Kemal, daha önceleri Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Moiz Kohen'in birbirinden farklı da olsa geliştirdiği fikirlerden esinlenerek, "milli" bir orta sınıf yaratmayı hedef alıyordu.*
— Meşrutiyet'in ekonomi politikası aynı zamanda "içtimaiyat" politikasıyla birleştirilmek istendi. Çünkü "Milli İktisat" politikası ancak, Anadolu'da başlatılabilirdi ve bunun için Müslüman-Türk unsurların maddi üretime geçmelerini sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç vardı.

— *Savaşlar da azınlıkların öne çıkmasının kapısını açıyordu.*
— Harpler sırasında gayrimüslimler askere alınmazdı. Zengin Müslümanlar da askere gitmemek için adam başına 30 altın ödemek zorundaydı. Böylece zengin Müslüman, bedelli askerlik için sermayesini harbe aktarırken, esnaf da emek ve tecrübesini fiili askerlik olarak savaşa verdi ve kaybetti. Azınlıklar, harbe gitmeyerek yine ticaret ve sanayi hayatında hâkim noktaya geldiler.

— *Birinci Dünya Harbi'nin etkisi ne oldu?*
— Harp sırasında ortaya çıkan tehlikeli gidiş, ekonomiyi çok zorladı ve ekonomi, ahlak açısından silkelendi. Birinci Dünya Savaşı'nda finansman ihtiyacıyla yeni vergiler konulması önerildi. Yürümedi. Bunun üzerine servet vergisi alınması teklif edildi. Maliye Nazırı Cavid, Dr. Nâzım, Kara Kemal karşı çıktı. Bu defa da, bedeli sonra ödenmek üzere "Tekâlif-i Harbiye" geti-

rildi. Yani, herkesin malına el kondu ve savaş sonunda bedeli ödenecek dendi. İlginçtir ki, Tekâlif-i Harbiye* denilen zorla el koyma, sadece Müslüman-Türk kesimine uygulandı ve azınlıklar yeni bir palazlanma fırsatı daha ele geçirdiler. Önemli ölçüde ihtikâr (karaborsa) başladı, İzmir rıhtımındaki bütün kahvehaneler kapandı, yerlerine levantenlerin yeni yeni kurdukları kolektif şirketlerin idarehaneleri geldi. Fiyat artışları yıldırım hızına ulaştı. O tarihte, bir çift ajur çorap (teni gösteren kadın çorabı) almak için üç lira ödemek gerekiyordu.

— Bu dönemde Düyun-u Umumiye'nin de palazlanma dönemi değil mi?

— Bankalar, harp sırasında, İttihatçılar'a büyük güçlükler çıkarmıştı. Hatta o kadar ki, Almanya'dan borç alınan 5 milyon lira karşılığında 7 milyon lira tutarında (yüzde 40 enflasyonla) kâğıt para basmayı Osmanlı Bankası reddedince, Düyun-u Umumiye kâğıt para basmıştı. Kâğıt paranın üzerine imzayı da ünlü gazeteci Hüseyin Cahid Yalçın atmıştı. Çünkü Dainler (Borçlar) Bakanı'ydı.

— İttihat ve Terakki döneminde "milli sermaye" yaratma politikasının bir uygulaması da bazı azınlık unsurlara ait sermayenin zor yoluyla el değiştirmesi değil midir?

— Milli Mücadele döneminde, sermayenin el değiştirmesi meselesi, Türkiye'de hâlâ işlenmemiş bir konudur. Dikkat buyurulursa o zaman birçok gayrimüslime ait tesis ve mülk zorunlu olarak Türkler'e devredilmiştir.

— Devredilmiş mi, yoksa devretmek zorunda mı bırakılmış?

— Türkler'e devredilmiş... Mesela özelleştirdiğimiz Devlet Üretme Çiftlikleri, gayrimüslimlere ait büyük tarım işletmeleridir.

---

* Tekalif-i Harbiye (Savaş Vergisi), Trablusgarp Savaşı nedeniyle önce 5 Ağustos 1328 (1912) tarihli yasayla gündeme getirildi. Çeşitli tüketim maddelerinden alınan vergilerin oranları artırıldı, yeni özel vergiler kondu. Vergiler üç yıllığına konmuştu. Savaşın uzaması ve Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine uygulama, ağırlaştırılmış vaziyette devam etti.

Milli Mücadele dönemi, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası, Varlık Vergisi dönemi ve 6-7 Eylül Olayları... Böyle dört büyük dalgada gayrimüslimlerden Türkler'e geçen varlıklar ve üretim tesisleri var. Bunları konuşacağız. Ama şimdi müsaade buyurursanız şu konuyu tamamlayayım.

— *Lütfen, buyurunuz.*

— İttihatçılar'ın izlediği ekonomi politikası ile kolay yoldan bir "milli tüccar" kadrosu yetiştirildi. Bu dönemin sermayedar burjuvazisi "Selanikliler"dir. İttihatçı subaylar ve memurlar, Cavid Bey'in deyimiyle "ticaretin tadını aldılar." Enver Paşa'nın eniştesi Albay Nâzım, fedaisi Sapancalı Hakkı, Hüsrev Sami, Topçu İhsan ve Dr. Fikret, yabancı şirketlerin mümessilliklerini ve acenteliklerini üstlendiler ve zengin oldular.*

---

* Adı geçen "dönem zenginleri"nden bazıları, "Havuz-Yavuz Davası" olarak tarihe geçen Cumhuriyet döneminin ilk yolsuzluğunun da kahramanları oldu. Bahriye Bakanlığı, Fethi Okyar'ın başkanlığındaki 3. Hükümet (22.11.1924-03.03.1925) döneminde 30 Aralık 1924'te kuruldu ve bakanlığa Cebelübereket (Osmaniye) Milletvekili İhsan Bey (Eryavuz) getirildi.
Bakanlığa atanmadan önce de Yavuz zırhlısının onarımı işiyle ilgilenen İhsan Bey, Enver Paşa'nın eniştesi Ömer Nâzım Bey ve Ertuğrul Bey (Bilecik) Milletvekili Dr. Fikret Bey (Onuralp) ile şirket kurmuş ve hükümete birçok öneri götürmüştü. İhsan Bey, Bahriye Bakanı olduktan sonra Yavuz'un onarım işini Fransız Penoit Şirketi'ne verdi. İhsan Bey (Eryavuz), Bahriye Bakanlığı görevini, Fethi Okyar hükümetinin istifası (3 Mart 1925) üzerine, İsmet İnönü'nün kurduğu hükümette de (4. Hükümet, 03.03.1925-01.11.1927) sürdürdü. Bahriye Bakanlığı, 1927 seçimlerinden sonra İsmet İnönü tarafından kurulan 5. Hükümet döneminde kaldırıldı.
İhsan Eryavuz'un bakanlığı döneminde Penoit şirketine, hükümete bilgi vermeksizin ayrıcalıklar tanıdığına ilişkin iddialar üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün, 18 Aralık 1927'de Malatya milletvekili sıfatıyla verdiği soru önergesiyle İhsan Eryavuz hakkında meclis soruşturması açıldı. Tarihe "Yavuz-Havuz Olayı" olarak geçen konuyu araştıran Meclis Soruşturma Komisyonu, 13 Şubat 1928'de İhsan Eryavuz ve Dr. Fikret Onuralp'in dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ve Divan-ı Âli'de (Yüce Divan) yargılanmalarına karar verdi. 16 Nisan 1928'deki dava sonucunda Dr. Fikret Onuralp dolandırıcılıktan 4 ay hapis, 100 lira ağır para; İhsan Eryavuz da görevi kötüye kullanmaktan ve rüşvet alma girişiminden iki yıl ağır hapis ve iki yıl memuriyetten men cezasına çarptırıldı.

İttihatçılar'ın yarattığı, "Fesli Osmanlı tüccarı" yerine Milliciler'in "Kalpaklı, milli tüccar" yaratma fikri dikkat çekmeye başladı. Ama bunun başarılması epey zaman aldı. Kurtuluş Savaşı, Anadolu sermayesini bir ölçüde tüketti. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı, Anadolu eşrafına ve tüccarına dayandırdı. Parasız kaldığı dönemlerde, savaşın finansmanı için bazı mekanizmaları kullandı.

— Burada ortaya çıkan manzaraya göre, İttihatçılar'ın Anadolu'ya aktardığı sermaye Kurtuluş Savaşı'nı finanse etmiş görünüyor.

— Tam olarak öyle söylenemez. Ama ikisi arasında benzerlikler de yok denemez. Şöyle kabaca bakarsak:

İttihatçılar, Teşkilat-ı Mahsusa'yı kurmuşlardı. Eşrafa, tüccara dayandılar. Bankalar kurdular, finansmanı tüccardan-eşraftan sağladılar. Şirketler teşkil ettiler. Ticareti ele aldılar. Şirketler devlete dayandı. Esnaf meclisleri kuruldu. Küçük esnafı palazlandırdılar, tüccar yarattılar. Çiftlikler kurdular. Köylüyü palazlandırdılar. Asker ve memuru ticarete alıştırdılar.

Milliciler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurdular. Eşrafa, tüccara dayandılar. Para, eşraftan-tüccardan sağlandı. Mal, esnaftan toplandı. Can köylüden alındı. Milli Mücadele, Tekalif-i Milliye'yi getirdi. Böylece, bedeli sonra ödenmek üzere mallara el kondu. Meşhur "10 Emir" bizzat Atatürk tarafından yazıldı ve yayımlandı.*

---

* Tekâlif-i Milliye Emirleri, Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından olan Sakarya Meydan Muharebesi öncesi ordunun ihtiyacını karşılamak ve Sakarya Savaşı'na hazırlanmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kanunla kendisine verilen yasama yetkisini kullanarak yayınladığı "Ulusal Yükümlülük Emirleri"dir. 7 Ağustos 1921'de yayınlanan emirler toplam 10 maddeden oluşuyordu. Buna göre:
Her ilçede bir tane Tekalif-i Milliye Komisyonu kurulacak.
Halk, elindeki silah ve cephaneyi 3 gün içinde orduya teslim edecek.
Her aile bir askeri giydirecek.
Yiyecek ve giyecek maddelerinin yüzde 40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.

Hâkimiyeti Milliye gazetesi ile bu emirler halka açıklandı; uygulamaya konuldu. Kadınlar, bir askerin giyimi için gerekli bir don, bir fanila, bir çorap örüp vermeye mecbur tutuldu. İki atı olanın bir atı alındı. İki öküzün birine ordu el koydu. Öküz veremeyen, kağnıya kendisini koştu. Filmlerde gördüğünüz kadınların kağnı çekişleri bunun örnekleridir. Bayramda bütün kurbanların gövdesi kavurma yapılıp orduya verildi. Kellesi, paçası, işkembesi fakire dağıtıldı; ciğeri, kurban sahibinin evinde yenildi. Pöstekisi orduya verildi.

— Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'te "Başkomutan" olarak tam yetki istediği bu dönemde Anadolu'da bir iktidar boşluğu da söz konusu. Dolayısıyla uygulama hiç istismar edilmedi mi?

— Milli Mücadele'de özellikle Batı Anadolu'da efeler, o bölgenin önemli sayılabilecek sermayesini kendi adamlarının geçimi için eşrafın, tüccarın elinden aldılar. Demirci Efe, Yörük Ali, Sarı Mehmet, Pehlivan Ağa, Halil Efe ve Topal İsmail; Uşak, Kütahya, Denizli, Aydın, Manisa havalisinin tüccarından, eşrafından ve esnafından önemli ölçüde para ve altın aldı. Hesabını da vermedi. Çerkez Ethem'in adamları bir gece Denizli'den 80 deve yükü yağ, 40 deve yükü peynir, 10 deve yükü bal, 100 koyun ve 300 tavuk götürdüler. Maliye kaydına geçirmediler.

— Az önce konuştuğumuz noktaya geldik. Milliciler, İttihatçılar'ın başlattığı "milli iktisat" politikasını da devralmış olmuyor mu?

Ticaret adamlarının elindeki her türlü giyim eşyasının yüzde 40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.
Her türlü makineli aracın yüzde 40'ına el konacak.
Halkın elindeki binek hayvanlarının ve taşıt araçlarının yüzde 20'sine el konacak.
Sahipsiz bütün mallara el konacak.
Tüm demirci, dökümcü, nalbant, terzi ve marangoz gibi iş sahipleri ordunun emrinde çalışacak.
Halkın elindeki araçlar aylık 100 km. askeri ulaşım yapacak.

— Efendim, bakınız, başka ülkelerin yapısı Türkiye'ye benzemez. Avrupa ülkelerinde sermaye oluşumunda sömürgecilik var. Kendi ticari faaliyetleriyle zenginleşen çok az Avrupa ülkesi vardır. Avrupa'daki pek çok ülkenin zenginliği, dış ülkelerden gelmedir. Oradan parayı getirip kendi ülkelerinde, bina, tesis vb. şeklinde değerlendiriyorlar. Bizde öyle bir şey yok. Bizdeki fütuhatlarda dışarıdan gelen para hep saraya akıyor. Hiçbir şekilde kişilere akmıyor. Saray ancak paşalara bir şey dağıtırsa -ki onu da paşalara dağıtıyor- onlar kendi adlarına bir şey yapıyor. Yani dışarıdan gelen parayla bir üretim tesisi kurulmuyor.

Cumhuriyet kuruluyor ama var olan bir üretim yapısı üzerine kurulmuyor. Kimden sermaye alıp kime transfer edeceksiniz? Aşar vergisiyle fakir köylüden alıp kimi zengin edeceksiniz? Cumhuriyet'te de böyle bir açmaz var. Daha 1923 yılında, Lozan'da barış görüşmeleri sürerken, Atatürk'ün direktifiyle toplanan İzmir İktisat Kongresi, izlenecek ekonomi politikayı şöyle belirliyor: 1. Kalkınma özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilecek. 2. Özel sektör teşvik edilecek. 3. Bankacılık geliştirilecek. 4. Altyapıda demiryolları yatırımına önem verilecek.

Cumhuriyet "üç beyaz" denilen un, şeker ve bezin ithalatından kurtulmak için "özel teşebbüs"ü desteklemeye karar verdi. Böylece "milli burjuva" yaratmak ve iktisadi hayatı bu kadroyla yönetmek ihtiyacı duyuldu. Bu yüzden de İttihatçılar döneminde ordu ve memurun ticarete olan ilgisi Cumhuriyet'te de devam etti. Bürokrasi ticaretin tadını almaya başladı. Ermeni ve Rumlar'ın bıraktığı araziye eşraf sahip çıktı.*

---

* Burada sözü edilen araziler, hukukta "emval-i metruke" yani "terk edilmiş mallar" olarak anılır.
Konuyla ilgili ilk yasa, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nca 14 Mayıs 1331 (1915) tarihli Vakt-ı Seferde İcraat-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat'tır. 19 Mayıs 1331 tarih ve 2189 sayılı *Takvim-i Vakayi*'de yayımlanarak yürürlüğe giren bu kanunun 1. maddesi, "Savaş sırasında ordu, kolordu ve tümen komutanları, bunların vekilleri ve müstakil mevki komutanları, halk tarafından herhangi bir suretle Hükûmet emirlerine, ülke savunması ve asayişin korunması ile ilgili icraat ve alınan tedbirlere karşı muhalefet, si-

— 1915'teki Ermeni tehciri, ardından Kurtuluş Savaşı sonrası mübadeleyle birlikte azınlık mallarına el konarak sermayenin el değiştirmesi ki buna İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşananları da eklemek gerekecek, bütün bu "milli sermaye" yaratma girişimleri, belli ölçüde bile olsa neden yeterli olmadı?

— Türkiye'de sermaye birikimi yoktu. Cumhuriyet kurulduğunda gayrimüslimlerin çok iyi fabrikaları, çok iyi yatırımları vardı da o yatırımlar Türkler'e geçti denilemez. Borçlanmanın uzantısı olarak Osmanlı'nın dış ticaret rejimine getirilen şeyler var. İhracat üzerinde yüzde 7, ithalat üzerinde yüzde 3 vergi var. Türkiye içinde şehirler arasındaki mal naklinde vergi uygulanıyor. Bu şartlarda yabancılar da üretime yönelmiyor. Yabancıların tek yaptığı şey, mal taşımak için demiryolu. Almanlar'ın yaptığı Bağdat-Berlin demiryolu var, bunun dışında bir şey yok. Türkiye'de bir şey yapmaktansa satmak daha kolay. O zaman ticaret kesimi, ithalatçılar canlanıyor. İthalatı da devletleştirdiğiniz zaman, ithalat dediğiniz şey, bir beceri ve kaynak isteyen iş, ithalatı devletleştirdiğiniz zaman, olmuyor. Atatürk devletleştirdi de neyi devletleştirdi? İstanbul Tramvay Şirketi'ni, İstanbul Terkos İdaresi'ni, elektrik idaresini devletleştirdi. Başka ne var? İzmir'de Körfez Vapur İşletmesi, tuz inhisarı... Yani Atatürk, İngilizler'e ait bütün dokuma fabrikalarını devletleştirmedi, yoktu böyle bir şey çünkü. Üretim tesisi yoktu.

---

lâhlı tecavüz ve direnme görürlerse, her türlü önlemi almaya ve uygulamaya yetkili ve zorunlu" kılmıştır. Yasanın 2. maddesine göre alınacak tedbirlerden biri de, "köy veya beldeler halkının tek tek veya toplu olarak başka yerlere sevk ve iskân ettirme"dir. Dolayısıyla askeri gerekçelerle göç ettirilen (tehcir edilen) Ermeniler'in terk etmiş oldukları yerdeki "mal, alacak ve borçları" daha sonra (13 Eylül 1915) çıkartılan bir yasayla tasfiye edilmek üzere devlete geçmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında işgal edilen topraklar geri alındığında da o bölgelerde yaşayan Rumların çoğu, bulundukları yerleri terk etmiştir. Bu sefer de devlet, TBMM'nin önceki yasalara ek olarak 15 Nisan 1339 (1923) tarihinde çıkardığı bir yasayla "her ne surette olursa olsun kaybolan, ayrılan, yabancı ülkelere, işgal altındaki yerlere, İstanbul ve bağlı yerlerine firar edenlerin menkul malları, gayrimenkul malları, borçları ve alacakları"na, kurulan bir komisyonla el koymuştur. Bu mallardan taşınmazlar, ilgili yönetmeliğe göre satılmıştır.

— *Üretim tesisleri Cumhuriyet'le kurulmaya başladı.*

— Türkiye'de kurulan ilk üretim tesisleri bugün sattığımız Merinos fabrikası, Sümerbank tesisleridir. Atatürk'ün bu çabaları gözden kaçıyor. Atatürkçülük dediğimiz zaman "kimi astı, kimi kesti, nasıl bir diktatördü" gibi şeyleri tartışıyoruz. Bugünkü altyapı Atatürk zamanında döşendi. Biz kaç zamandır Atatürk zamanının demiryollarını yapamadık. Demir-çelik tesisi, demiryolu, liman, çimento... Bunlar önemli. Halk için önemli olan ne? Bez, kaput, ayakkabı, şeker... O zamanın yatırımları bunlar. Atatürk dönemi bunlarla kapanıyor. Sonra İnönü dönemi yokluklarla başlıyor. Elini kıpırdatacak halde değil. Sonra demokrasi mücadelesi başlarken Türkiye, Amerika'nın tesiri altında. O zaman kalkınmaya dönük, stratejik altyapı yatırımları önem taşıyor. Elektrik üretimine dönük baraj yapımı...

— *Peki, bu noktaya yeniden dönmek üzere devam edelim kaldığımız yerden...*

— Cumhuriyet dönemi ilk "halk şirketi"ni kurdu. Şirketi, o dönemin iktisat bakanı -ki sonra adalet bakanı olduğunda Medeni Kanun'un yaratıcısı olan- Mahmut Esat Bozkurt gerçekleştirdi. Şirketin adı, Türkiye Milli İthalat ve İhracat A. Ş.'dir. Şirketin halka tanıtılması ve ortak edilmesinin teşviki için, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde makaleler yayımlandı ve amaçları açıklandı. Asıl amaç, ticaretin Türkleştirilmesidir.

Bu amaçlar devlet tarafından şöyle belirtildi: İthalat ve ihracatı toptan yaparak, kârı artırmak, üreticiyi korumak, kaçan Rumlar'ın ve Ermeniler'in Amerikan ve İngiliz tabiyetine girip tekrar Türkiye'ye gelerek ticarete yeniden el koymalarını önlemek, Rum ve Ermeni esnafın yerine Türk esnafı ve sanatkârı yetiştirmek, Rum ve Ermeni tüccar ve esnafın yerlerini Türkler'e vermek, perakende ticareti Türk sermayesine vermek, Rum ve Ermeni çiftliklerini Türkler'e vermek.

Belirtilen amaçla her biri 1 lira nominal değer taşıyan hisselerle bir şirket kuruldu ve halk bu şirkete ortak olmak için çağrıldı. Şirketin kuruluş için uyguladığı reklam programı çok ilginçtir. Bugün halka açılan şirketlerin uyguladığı yolu ilk defa onlar de-

nediler. Bir demiryolu işçisi 20 lirayla ortak oldu ve mektubu günlerce gazetelerde ilan edildi.

— Türkiye'de halkla ilişkiler tarihi yazacaklar için çok güzel ve önemli bir örnek.

— Şirkete ortak olmak üzere halk davet edildi ama ortaklar daha çok Cumhuriyet'in ileri gelen milletvekilleri, subayları oldu. İşi yürüteceklerine inandıkları birkaç büyük tüccar da bu arada ortak yazıldı. Bazı kurucuları şunlardır: Yunus Nadi, Şükrü Kaya, Müfit Hoca, Ali Çetinkaya. Ticaret Bakanı Mustafa Şeref, Vali Bedrettin, Hüseyin Avni Ulaş, Kara Vasıf, Topçu İhsan, Kılıç Ali.*

---

* **Yunus Nadi [Abalıoğlu (1880-1945)]:** Gazeteci. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Aydın Milletvekili (1912), İzmir Milletvekili (1918). Daha sonra Anadolu'ya geçerek TBMM'de İzmir Milletvekili olarak görev yaptı. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'a geçerek *Cumhuriyet* gazetesini kurdu (1924). İttihatçılıktan Milliciliğe geçen nadir şahsiyetlerden biridir.

Şükrü Kaya (1883-1959): Osmanlı Devleti'nde üst düzey çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra Kurtuluş Savaşı'na katıldı, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Birinici Lozan Heyeti'nde danışmanlık yaptı. Çeşitli dönemlerde milletvekilliği, 1924 yılındaki İnönü Hükümeti'nde Tarım Bakanlığı, Fethi Okyar Hükümeti'nde (1923-1924) Dışişleri Bakanlığı, 4. İnönü Hükümeti'nde İçişleri Bakanlığı yaptı. Atatürk'ün ölümüne kadarki bütün hükümetlerde görev aldı. CHP Genel Sekreterliği'ni üstlendi.

Ali Çetinkaya [Kel Ali] (1879-1949): Kurtuluş Savaşı komutanlarından, Bayındırlık Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı görevlerinde bulundu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ulaştırma Bakanı'dır. 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ı işgal eden Yunan ordusuna karşı ilk direnişi başlatıp halkın katılımını sağlayarak Ayvalık Cephesi'ni oluşturdu. İttihat ve Terakki Partisi üyesiydi. 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda milletvekiliydi. Malta Sürgünleri arasında yer aldı. 1921'de serbest bırakılınca Afyon milletvekili olarak TBMM'ye katıldı. Şeyh Sait Ayaklanması sırasında İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak görev yaptı. 1934'te Bayındırlık Bakanı oldu. Ankara'daki resmi dairelerin çoğu, beş yıllık görev süresi içinde yapıldı. Ulaştırma Bakanlığı sırasında da (1939-1940) 1200 km. demiryolu yaptırdı. İstiklal Mahkemeleri'nin "Üç Ali"sinden biridir (Diğerleri Antep Milletvekili Ali Kılıç ve Necip Ali Küçüka).

Tüccardan da Kınacızade Şakir, Alaiyeli Mahmud, Muzaffer Halim, Atıf Tüzün, Çolak Selahattin, Galatalı Şevket vb. ortak oldular. Göstermelik olmak üzere bir iki Anadolu tüccarı da ortak edildi.

Türkiye Milli İthalat ve İhracat A. Ş. ilk iki yıl çok iyi para kazandı, çok iyi temettü dağıttı. Fakat 1925 yılında Atatürk'e cephe alan İttihatçılar'ın ve Terakkiperver Parti'nin yıldızıyla birlikte o da gözden düşüp iflas etti. Devreye Maliye Bakanlığı girdi ve şirketi 90 bin liraya kurtardı. Başına Kel Ali (Çetinkaya), Kılıç Ali getirildi. Genel müdür olarak Adana Valisi Hilmi Uran tayin edildi. Şirket önceleri çok kâr etse de sonunda battı (1937). Türkiye Milli İthalat ve İhracat A. Ş. battı ama önemli bir ticaret terbiyesini de Türkiye'ye getirmiş oldu.

— *"Emval-i metruke"nin tasfiyesi, daha doğrusu malların dağıtımı hangi temelde gerçekleşir?*

— Yurdu, çeşitli sebeplerle terk eden veya gönderilen azınlıklardan kalan ve devletin el koyduğu araziler, çıkartılan Medeni Kanun ile o anki sahipleri adına tapulaştırıldı. Böylece tarımın getireceği servetin biriktirilmesi yoluna gidildi. Cumhuriyet'in kapitalist yetiştirme metodu buydu. Bunun için 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. Toprak ağasının, kapitalist

---

Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948): Erzurum ve Sivas kongreleri delegesi. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye katıldı. Daha sonra "İkinci Grup"un önderlerinden biri oldu. İzmir Suikastı'na adı karıştı, idam isteğiyle yargılandı ve beraat etti. 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Kızı Fethiye Ulaş, yazar ve fikir adamı Nurettin Topçu (Osman Nuri) ile evlendi.

Kara Vasıf: Karakol Cemiyeti kurucusu. Daha sonra İzmir Suikastı nedeniyle idam edildi.

Topçu İhsan: Yavuz-Havuz Davası'ndan hüküm giydi.

Ali Kılıç [Kılıç Ali] (1888-1978): Maraş, Antep ve Urfa'daki Fransız kuvvetlerine karşı direnişteki başarısıyla "Antep Kahramanı" ilan edildi. Ağrı İstiklal Mahkemesi üyesi. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaveri. 1920-1938 yılları arasında TBMM Antep milletvekili. 1970'te Yeni Türkiye Partisi kurucusu (Gazeteci Altemur Kılıç ile Beşiktaşlı ünlü futbol adamı Gündüz Kılıç'ın babası).

çiftçi olması yolunda büyük imkânlar tanındı. Esnaf unutuldu. İş Bankası ve Ziraat Bankası krediler açtı. Ege ve Çukurova çiftçilerine, (Adana, Osmaniye, Ceyhan, Tarsus, Aydın, Söke, Salihli, Turgutlu, Ödemiş çiftçileri) kapitalist olmaları için hükümet tarafından baskı yapıldı. Recai Tarımer'in, Ramazanoğlu'nun, Paksoy'un etkisiyle Çukurova; Karaosmanoğlu ve Dikmen'in baskısıyla Ege çiftçileri kapitalist bir gelişme içine girdi. Sonunda CHP bir eşraf ve kapitalist çiftçi partisi haline geldi. Halktan koptu. Bütün bunları bugün hatırlayan yok. Yılmaz Karakoyunlu bunları uzun uzun yazdı. İlgilenenler Karakoyunlu'nun yazılarını okumalıdır.

— Kurucu kadro, İzmir İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan ekonomik politikayı neden bu kadar çabuk rafa kaldırdı?

— Özel sektörün hem sermayesi, hem de tecrübesi uygulamayı geçekleştirmeye yetmedi. Cumhuriyet kurulduğunda kişi başına gelir, 59 dolar. O yıllarda kişi başına gelirde Türkiye'den daha düşük iki ülkeden Hindistan'da 28, Brezilya'da 46 dolar. Bulgaristan'da bile kişi başına gelir Türkiye'den yüksek: 66 dolar. Almanya'da 279, İngiltere'de 406, ABD'de 806 dolar.

Ticaret ve sanayi kesimindeki toplam sermaye ve istihdamda Türkler'in payı sadece yüzde 15. Kalanı yabancılara ait. Türkler tarımla uğraşıyor ve nüfusun yüzde 90'ı tarıma bağlı. Burada ise hâkim zihniyet "kadercilik, kanaatkârlık, tevekkül ve yaşama seviyesini yükseltmeye çalışma zayıflığı." Nüfusun çoğunluğu hayat ve çalışma biçimini sürdürmekten vazgeçemiyor. Biraz para kazanan tekrar toprağa dönüyor. Toprağa bağlı nüfus, köyden kalkıp şehre göçmeyi bile "külfet" kabul ediyor. 1927 ile 1950 yılları arasındaki 23 yılda, kentlerde oturan nüfusun toplam nüfustaki payı yüzde 16'dan ancak yüzde 18'e çıkabilmişti.

Dolayısıyla yeni kurulan ticari ve sınai işletmelerde çalıştıracak işgücü bulmak imkânsızdı. Hükümetlerin belli işkollarında, özellikle Karadeniz kömür ocaklarında "mecburi iş mükellefiyeti" ihdas etmesinin nedeni bu idi. O yüzden Atatürk, kanaatkârlığı "hazine" sayan inanışı ve bunu besleyen, "herhangi bir mantığa dayanmayan gelenekleri" değiştirmek için "inkılap"ları başlattı.

— *"Yoktan var ettik" denilen durum böyle bir gerçekliğe dayanıyor yani.*
— 1927 yılında Türkiye'de tarımda, ticarette, hizmetlerde ve sanayide toplam 65 bin işletme var ve bunların yüzde 97'si, 5 kişiden az insan çalıştıran işyerleri. Çalışanı 50'den fazla olan işletme sayısı, dikkatinizi çekerim, sadece 321! İçinde motor bulunan toplam işletme sayısı 2.822. Türkiye'de o tarihteki motor gücü, Almanya'daki motor gücünün 113'te biri.

Hemen ardından da "devletçilik" 1933 yılında CHP programına, 1936 yılında da anayasaya girdi. İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. 1933-38 yılları arasında bu plan çerçevesinde devlet, şeker, pamuklu ve yünlü mensucat, demir-çelik, kömür, kimya, seramik ve çimento, cam ve kâğıt sanayilerini kurdu. Demiryolu uzunluğu 4.138 kilometreden, 7.324 kilometreye çıkarıldı. Denizyollarında 35 bin groston olan taşıma kapasitesi 400 bin grostona yükseltildi. Değişik standartta 40 bin kilometre karayolu yapıldı.

— *Para nereden bulundu?*
— Bu yatırımların gerçekleşmesinde ana kaynak, yetersiz iç tasarruflardı. Dış kaynak olarak sadece Rusya'dan alınan 10 milyon dolar kredi kullanıldı. Gerçi İngiltere'den de 16 milyon sterlin geldi ama o silah alımına gitti. Ondan sonra da İkinci Dünya Savaşı başladı.

— *Anadolu'da Müslüman-Türk sermaye oluşturma ediminin birinci dalgası emval-i metruke'ydi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında getirilen Varlık Vergisi'ni de ikinci dalga olarak niteleyebilir miyiz?*
— İkinci Dünya Savaşı Türkiye'de Anadolu sermayesinin palazlanmış bölümüne, İstanbul ticaretinin kapılarını açan olaydır. Cumhuriyet, imparatorluktan, bakımsız ve fakir bir ülke devralmış ve bunu geliştirmek istemişti. Tehcir dolayısıyla bırakılmış arazilerin, emval-i metruke'nin dağıtılması ile bir ölçüde toparlanan ve paralanan Anadolu eşrafı, hâlâ uluslararası ticaret konusunda herhangi bir tecrübeye sahip değildi. İkinci Dünya

Savaşı sırasında mallarda görülen kıtlıkların getirdiği ilave kâr imkânlarıyla, önemli denebilecek seviyede para da biriktirdi.

— Genel ekonomik durum nasıldı?

— Yılmaz Karakoyunlu, İkinci Dünya Savaşı sürerken, genel ekonomik durumu şöyle özetler:

Ticaretin köşe başları hâlâ azınlıkların elindeydi. Tütün, üzüm, incir vb. ihracat organizasyonuyla önemli komisyon alıyorlardı. İthalat, komisyonculuk ve acenteliklerin çoğu azınlık kontrolündeydi.

Orman üretimi yoktu. Aksine arazi için önemli bir orman katliamı başlamıştı. Tarım karasabanla ve olağanüstü ilkel yöntemlerle yürütülüyordu. Traktör yoktu. Sınai hayat henüz başlamamıştı.

Devleti yönetenler, Mülkiye'den veya Harbiye'den gelmişti, hiçbir ticari tecrübe ve bilgileri yoktu. Öğrenmeye niyetli de olmadılar. Vali ve kaymakam neredeyse Allah gibiydi. Jandarmadan daha kuvvetli güç yoktu.

Düyûn-u Umumiye borçları vardı ve Cumhuriyet bu borcu ödüyordu. Uzun vadeli dış borçların vadeleri kısaltılmış ve yükleri ağırlaştırılmıştı.

Müthiş bir "yabancı sermaye düşmanlığı" vardı. Yabancı sermayenin getirdiği bütün yatırım teklifleri geri çevriliyordu. Buna ilaveten, yapılmış bütün yabancı sermayeli yatırımlar (demiryolu, limanlar) devletleştirilerek kıt kaynaklar dışarıya aktarıldı. Fabrikaların yer seçimlerinde kararları iktisatçılar ve işletmeciler değil askeri mülahazalarla komutanlar veriyordu.

Bu arada işlenen en büyük hata, eski deyimle, "ehemi mühime" tercih edecek basiret gösterilemiyordu. Garzan'da, Batman'da, Siirt'te, Tunceli'de halk kovuklarda yaşarken; başta yabancıları, sonra aklı başında olanları şaşırtan şeyler yapıldı.

— Hiç mi olumlu adım atılmadı?

— Bu dönemde atılmış en önemli adım, adam yetiştirmekti. Kabiliyetli yüzlerce Türk çocuğu Avrupa'ya (Almanya) gönderildi. Mühendisler yetiştirildi. Bu kadronun memleketimize hizmeti

büyük olmuştur. 1939 yılında savaş başlayınca, askeri masraflarda önemli artışlar oldu. Ordu ihtiyacı ön planda tutuldu, ithalat durdu. Üretim sınırlıydı. İmkânlar azdı ve kıtlık başladı. Kıtlık daima ihtikârı (karaborsayı) getirir. Türkiye'de karaborsa aldı başını yürüdü. Birdenbire umulmadık ölçülerde servet birikmeye başladı. Tek bir parti malla köşeyi dönenler oldu. Bu paralarla daha sonra özel bankalar kuruldu.

— Dönem, tek parti dönemi. Dolayısıyla devlet, olup bitene hiç mi karşı çıkmadı?

— Devlet önce, Milli Korunma Kanunu'nu getirdi ve milletin canını yaktı. Milli Korunma Kanunu bir faciaydı. Ondan sonra Varlık Vergisi uygulaması getirildi ve daha zalim bir can yakma mekanizması işletildi. Ama Varlık Vergisi sayesinde Anadolu'nun birikmiş sermayesi İstanbul'a geldi.

— Varlık Vergisi nasıl uygulandı?

— Varlık Vergisi nedeniyle vergi borcunu ödeyemeyenlerin binaları satışa çıktı. Milli Reasürans bunları satın aldı ve Anadolu'dan İstanbul'a yüzlerce aile geldi; Sultanhamam, Bahçekapı, Sirkeci ve Mahmutpaşa'ya yerleşti. Bugünün önemli tüccarları o gün gelenlerin çocuklarıdır. Sonra devlet 1944 yılında vergiyi kaldırdı. Alınmayan vergiler affedildi; vergi verenler verdikleriyle kaldı. Vermeyenler kazançlı çıktı.

— CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesinde Varlık Vergisi'nin etkisi vardır. Demokrat Parti döneminde ne değişti?

— 1950 seçimini kazanan Demokrat Parti'nin ilk mebusları, Anadolu eşrafının iyi okumuş çocuklarıdır ve özgürlükçü iktisat mantığını benimsemişlerdi. Çoğu avukat ve doktordu. Halkı iyi tanımışlardı. DP "Her vilayette bir fabrika" sloganıyla işe başladı; yerli yersiz çok fabrika yaptı ve o bölgedeki esnafı, tüccarı zengin etti. Onlara ticari terbiyeyi tanıttı ve yetişmelerini sağladı. Demokrat Parti'nin siyasi terbiyesi içinde iktisat, liberaldi. Ancak bu politikayı DP kadrosuna katılan eski CHP'liler yönetiyordu.

— 27 Mayıs'a gelmeden DP dönemi üzerinde biraz duralım istiyorum. DP, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde nasıl bir kilometre taşıdır?

— Efendim, şöyledir ya da böyledir, ne derseniz deyiniz, DP Türkiye tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. En başta, çok büyük bir karayolları hamlesi vardır. Bu, aynı zamanda pazarın açılması demektir. Biz şimdi karayollarını kötülüyoruz ama pazardan uzak kalan üretim bölgelerini pazara, köylüyü şehre, dolayısıyla köylüyü devlete, demokrasiye bağlayan asıl açılım karayollarıdır. Bir de tabii ki Demokrat Parti zamanında liberalleşme politikaları, Türkiye'de müteşebbis ruhu harekete geçirdi. Türkiye'nin bütün büyük sanayicileri o zamanki teşviklerle yahut da o zamanın liderlerinin yol açmasıyla ortaya çıkmıştır. Vehbi Koç'un hayat hikâyesini okuyoruz işte. O zamanki bütün liderler, başka partiden olmasına rağmen desteklemiş, işini büyütmesini istemiş. Vehbi Koç ilk demir döküm, ampul fabrikalarını o zaman kurdu. Vehbi Koç'un ilk sanayileşme hamleleri o zaman başladı. Nejat Eczacıbaşı o zaman öne çıktı. DP, çok insanın öne çıkmasına sebep oldu. Hacı Ömer'i buluyorlar, ona "Sen fabrika kur, Bossa'yı kur, arkandayız" diyorlar. Özel sektörü, banka kurma konusunda teşvik ediyorlar. Demek ki bir fikir değişikliği var.

— Sanayinin gelişimini ve değişimini anlatırken Yılmaz Karakoyunlu'nun çalışmalarını kaynak gösteriyorsunuz.

— Evet. Devlet Planlama'da oda arkadaşım Yılmaz Karakoyunlu bu konuları en iyi inceleyen araştırmacılardan biridir. Onun için sermayenin gelişimiyle ilgili sorularınızı, onun çalışmalarından yararlanarak cevapladım.

— Tekrar sohbete dönelim. 1950 sonrasındaki liberal uygulamaların arkasında Amerika yok mu?

— Elbette. 1950'lerde bizim her bakımdan arkamızda oldu Amerika. Her şeyden önce bir Marshall Yardımı gerçeği var. Marshall Yardımı'nda Amerika'nın amacı, harp sonrası Avrupa pazarının canlandırılmasıydı. Avrupa beklenenden önce canlanınca

Türkiye de Marshall Yardımı'ndan daha büyük ölçülerde faydalandı.

— Komünizmin kucağına düşmesin diye Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelere de el uzattılar!

— Birçok kişiye "Marshall Yardımı nedir?" diye sorsanız, "Kutular içinde Amerikan peyniri ve süttozu" der, ama onun dışında da Marshall Yardımı'yla Türkiye'ye bir kaynak aktarıldı. Türk hazinesine aktarılan önemli bir kaynaktı. Sonra Dünya Bankası kaynakları kullanıldı.

— Daha sonra da işler kötüleşti. 300 bin dolar kredi bile, ABD ile Menderes Hükümeti arasında sorun oldu, vermediler. Neden böyle oldu?

— O dönemde ABD ve Rusya Türkiye'den farklı beklentiler içindeydi. Türkiye'nin hangi tarafa yöneleceği önem taşıyordu. Rivayetler şudur ki, Amerika eğer Menderes'i gözden çıkarmasaydı ihtilal olmazdı. Menderes Amerika'dan uzaklaşıp Rusya'ya doğru gidiyordu da, onun için askeri müdahaleye yeşil ışık yaktı diye söylenir. Bu ne kadar gerçektir, bilinmiyor. Tarihçilerin pek üzerinde durmadığı bir konudur. DP zamanında neler oldu dersek, Türkiye'de özel sektör az da olsa ilk sanayi tesislerini, DP zamanında kurmaya başladı ki bu çok önemli bir gelişmedir.

— 27 Mayıs darbesi neden yapıldı? Sebep sadece genç subayların DP'nin birtakım sosyal ve siyasal politikalarından duyduğu hoşnutsuzluk değildi herhalde. İktisadi gerekçeleri neydi?

— Bunu değerlendirebilecek bilgilere sahip değilim ama şunu hatırlatayım ki, Türkiye'de hiçbir askeri müdahale ekonomi iyiyken olmadı. Ekonomi bozulduktan sonra ekonomiyi düzeltebilecek ümit ışıkları görüldüğü zaman oldu. 1959'da Türk ekonomisi tamamen inişe geçmişti. Toplum hazırdı böyle bir iktidar değişimine. Tabii, Türkiye'de bir de şöyle bir durum var. Ekonomi inişe geçince politikacılar da sinirleniyor, kamuoyuyla daha iyi diyalog kurmak yerine kamuoyunu rahatsız etmeye başlıyorlar.

— 1960 darbesinin yapılmasına Türk sermayesi de karşı çıkmıyor. Neden karşı çıkmadı?

— Çok ilginçtir. Demokrat Parti, devletçi uygulamalarda serbest piyasa ekonomisine geçişin yolunu açtı. Köyü, şehre bağladı. Köylünün malını şehre taşıdı. Özel sektörün sanayi yatırımı yapmasını teşvik etti. Esnafı, sanatkârı öne çıkardı. Teşkilatlandırdı. Kredilendirdi. Ama 1960 darbesinde bu kesimlerin hiçbirinin sesi çıkmadı. Bu kesimler DP'yi sahiplenmedi. 1960 darbesi yapılırken büyük sermayeden direnecek kimse yoktu. Büyük sermaye sahibi bir tek kişi Vehbi Koç'tu. Sakıp Sabancı daha ortaya çıkmamıştı.

— DP'nin uyguladığı liberal ekonomik politikadan yarar sağlayan orta sınıf, esnaf ve sanatkârın sessiz kalmasına ne denir?

— DP, çok önemli bir şey yaptı Türkiye'de. Esnafı ve sanatkârları teşkilatlandırıp ortaya çıkardı. Türkiye'de orta sınıfa kişilik kazandıran DP'dir. Bunu anlatmak isterim. Eski, klasik yapıda Avrupa ülkeleri, tarım, küçük imalat, ticaret ve sanayi kesimini, dört kesimi örgütleyerek güçlendirmiştir. Tarım kesiminde çiftçinin kooperatifler çatısı altında örgütlenmesi sağlanmış, ziraat bankaları devlet tarafından desteklenmiş, ucuz kredi için destek verilmiştir. Bizde de Avrupa'daki ziraat bankaları modeli 1880'li yıllarda uygulanmaya başlamış, tarım ve kredi kooperatifleri ve nihayetinde de Ziraat Bankası kurularak tarım kesiminin kredilendirilmesi sorumluluğu, Ziraat Bankası'na verilmiştir.

Orta sınıf dediğimiz, esnaf ve sanatkârlardan oluşan küçük üreticinin örgütlendirilmesi, kredilendirilmesi sorumluluğu, tarım kesimindekine benzer modelde, halk bankalarına verilmiştir. Burada da esnaf ve sanatkârların dernekler ve kooperatifler halinde örgütlenmeleri sağlanmıştır. Halk bankalarının ucuz faizli kredi programları da devlet sübvansiyonlarından yararlanmıştır.

Bizde de 1930'ların başında, İktisat Vekâleti'nin genç memurlarının Avrupa'dakine benzer bir banka ağı için çalışmalar yaptığı ve Celal Bayar'ın da bu gruba öncülük ettiği söy-

lenir. Nitekim 1933 yılında "esnaf, küçük sanat erbabı ve küçük sanayicilerin mesleki kredi ihtiyaçlarını karşılamak" amacıyla, 2284 Sayılı Kanun çıkarılmış, fakat uygulamaya konulamamıştır. Ancak beş yıl sonra 1938'de, Halk Bankası, Celal Bayar'ın kişisel çabasıyla Ankara'da 3 milyon lira sermaye ile kurulmuştur.

Getirilen modelde Halk Bankası, doğrudan mevduat toplama yetkisi olmayan bir toptancı banka, holding ve halk sandıkları merkez bankası şeklinde düşünülmüştü. Halk sandıkları il hudutları içinde mahalli sermaye ile kurulacak, sermayeye krediden yararlanacak orta sınıf mensupları ve belediyeler katılacak, sermaye eksiği ve fon açığı, holding statüsündeki Halk Bankası tarafından karşılanacaktı. Her halk sandığının bağımsız bir yönetim kurulu olacaktı. Bu model, 1938 yılından 1963 yılına kadar başarıyla uygulandı. Ankara, İstanbul ve İzmir'de "halk sandıkları" kuruldu. Bu sandıkların sermayeleri mahalli katkılarla oluştu. Sandıklar, şube yerine ajanslar açarak, il sınırları içinde bankacılık yaptı.

1963 yılında yürürlüğe giren 358 Sayılı Kanun ile model değiştirildi. Halk Bankası'nın unvanı, Türkiye Halk Bankası oldu. Bankaya şube açma yetkisi verildi. Sandıklar, bankanın şubesi haline getirildi. 1964 yılında 440 Sayılı Kanun ile de banka "iktisadi devlet teşekkülü" statüsüne kavuşturuldu.

— *Orta sınıf örgütlenmesi konusunu açar mısınız?*

— 1950 yılından itibaren Demokrat Parti, Halk Bankası aracılığıyla tıpkı Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi, Türkiye'deki orta sınıfı örgütlemiştir. Esnaf, küçük zanaat erbabı, küçük sanayici, mesleki özelliklere göre "esnaf dernekleri" kurmuş, dernekler birlikleri, birlikler de "konfederasyonu" meydana getirmiştir. Aynı orta sınıf mensuplarının kredi başvurusundaki teminat sorununu çözmek için "esnaf kefalet kooperatifleri" kurulmuş, kooperatifler, birlik ve konfederasyon halinde üst kuruluşlara gitmiştir. Esnaf ve zanaatkârları daha üretken hale getirmek arayışında küçük sanayi sitelerinin kuruluşu teşvik edilmiş, desteklenmiştir.

— Bu çalışmada birinci dereceden rol Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın üzerinde miydi?

— Elbette; çünkü Celal Bayar bu konuyu çok iyi biliyordu ve cumhurbaşkanı olmasına rağmen iki konuda çok aktifti: Biri Ziraat Bankası, diğeri Halk Bankası. Bu iki müesseseyi çok iyi kullandı. Dikkatinizi çekerim, Başbakan Adnan Menderes değil, bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar. Ziraat Bakası ve Halk Bankası'nın bütün tepe yöneticileriyle kişisel olarak temas halindeydi. Ziraat Bankası'nda çiftçi, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri şemsiyesi altında zaten teşkilatlanmıştı. Ama o, ölü durumdaki Halk Bankası'nı canlandırdı. Halk Bankası şemsiyesi altında da, esnafın dernekleşmesine önayak oldu ve bu dernekleşme çabalarına kendisi aktif olarak katıldı. Anadolu'daki dernek toplantılarına gitti. Modelin işler hale gelmesinde Celal Bayar, büyük çaba gösterdi. Bu dernek ve birliklerin yöneticileri de yerel olarak, o sırada DP'nin, daha sonra da Adalet Partisi'nin en savunucu askerleriydi. Kimdir onlar? Her küçük veya büyük yerleşim bölgesinde o esnafın en sevdiği insanlardır.

— Bunlara, meslek sahibi toplum liderleri diyebiliriz herhalde.

Evet. Hem tarımla, hem de imalat veya ticaretle işbirliği içinde insanlar. İmalatla uğraşanlara ilk defa olarak Halk Bankası eliyle 25'er bin lira kredi dağıtıldı. O paralarla Anadolu'daki atölyelere torna tezgâhı alındı. Böylece bir orta sınıf hareketi yaratıldı. Orta sınıf, imalat sanayiinde aktif olmaya başladı. Tamircilikten üretime yöneldi. Bu orta sınıf, DP taraftarı olan kesimdir. Bunlar, DP'ye, Menderes'e, Celal Bayar'a ve sonra da Demirel'e bağlı kimselerdi.

— Gerçekten de güçlü bir orta sınıf hareketi var Türkiye'de ama bu gücün siyasete yansıması, seçimden seçime oy vermekten öteye geçmiyor. Demokrasiyi sahiplenme konusunda pasif bir orta sınıf bu.

— Beni en fazla etkileyen de budur. Babam Halk Bankası'nda müdür olduğu için, ben bu hareketin doğuşuna şahit oldum. Ge-

lişmesini ilgiyle izledim. Babamı ve beni en fazla etkileyen şu oldu: İhtilalde, bu dernekler üzerine büyük baskılar uygulandı, derneklerin liderleri gözaltına alındı filan, ama bu inanmış liderler ve onların takımlarından tek bir kişi bile, Menderes asılırken çıkıp da "Yahu bu adamı neden asıyorsunuz?" demedi. Bir kişi bile çıkmadı. Celal Bayar yargılanırken de öyle. Döndüler diyemeyeceğim, çünkü daha sonra Adalet Partisi'nin altyapısını da bunlar oluşturdu. Ama duyarsız kaldılar. O zaman için çok önemli ve güçlü olan orta sınıf zamanla dağıldı. Onların dernekleri de şimdi birer sembol halinde. Tıpkı işçi sendikalarının zamanla tabela örgütü haline gelmesi gibi... Esnaf dernekleri de öyle oldu. Dernek başkanlığı demek, bugün dernek ağalığı, dernek hâkimiyeti anlamına geliyor. Halbuki eskiden son derece demokratik örgütlerdi. Bunun için de liderleri, çok önemli ve etkin kişiler olarak kamuoyunda öne çıkarlardı. O zamanki esnaf liderleri, Odalar Birliği başkanlarıyla yarışacak, politik ve ekonomik gücü temsil ederdi. Bu, Türkiye'de heba olmuş bir teşkilatlanma şeklidir. Zaten zamanla orta sınıf da yok oldu.

— Oysa DP'nin bu girişimi, aslında aşağıdan yukarı doğru demokrasinin gelişimi açısından da çok önemliydi.

— Tekrarlamakta fayda var: Bu, Türkiye'de heba olmuş bir girişimdir. Ama zaten o dönemde Türkiye'de siyasi partilerin ocakbucak teşkilatları da vardı. Biz şimdi demokrasiden filan söz ediyoruz ama ilk ocak teşkilatları da Demokrat Parti zamanında kuruldu. O zaman bir partide yükselebilmek için ocak teşkilatına girmek, oradan bucak teşkilatına ve sonra şehir teşkilatına geçmek gerekiyordu. Esnaf derneklerinin yönetimleri, belli bir grubun hâkimiyetiyle değil, gerçek anlamda esnafın oylarıyla belirlenirdi. İşte o nedenle DP taşra teşkilatları bunlara dayanıyordu. İlk yıllarında Süleyman Demirel de onların desteğini aldı. Ama Süleyman Demirel, orta sınıfı, Bayar ve Menderes kadar desteklemedi.

— Orta sınıfın siyasi hayattan tasfiye olması, iktisadi hayattan tasfiye olması anlamına gelmiyor mu?

— Türkiye'de o dönemler en az 1-2 milyon esnaf ve küçük sanatkâr olduğu söylenirdi. Bunlar emeklerini, becerilerini üretime dönüştüren bir kesimdir, Türk ekonomisinin olduğu kadar toplumsal yapının da temel direğidir. Bunlar daha sonra Turgut Özal'ın da "orta direk" diye sözünü ettiği kesimdir. Benim tespit edebildiğim kadarı ile 3 binin üzerinde esnaf ve sanatkâr derneğinin ve odasının, kayıtlı 2 milyona yakın aktif üyesi vardır. Bine yakın esnaf kefalet kooperatifinin, bir milyon kayıtlı üyesi vardır. Faal durumdaki 400'ü aşkın küçük sanayi sitesinde de 90 bin işyeri bulunuyor.

Halk Bankası'nın misyonu bitmedi. Eski esnaf ve küçük sanayi kesimi varlığını sürdürüyor çünkü. Bazıları KOBİ oldu ama arkadan gelenler ve KOBİ olamayanlar Halk Bankası'nın özel desteğine muhtaç. Üretim ve istihdam artışı için Halk Bankası'nın bu kesimin bankası olmaya devam etmesi ekonomi için önem taşıyor.

— Önceki konuşmalarımızda sözünü ettiğiniz, 1960 sonrası, küçük sanayinin organize edilip imalat sektörünün iyileştirilerek sanayi üretimine eklemlenmesi çabalarının yozlaştırılması da bu tasfiye sürecinin bir parçası değil mi?

— "Ben zengini severim" arayışı içinde orta sınıfın kemiğini teşkil eden esnaf ve küçük sanayici ihmal edildi. Daha sonra hedef, yandaş sermayedarları, müteşebbisi destekleyerek onları öne çıkarmak şeklini aldı.

— Sağ iktidarların, imalatçı küçük üreticinin tasfiyesine seyirci kalması, bu kesimin başarılı olabileceğine dair güvensizlik midir? İktisadi olarak bunun bir getirisi yok diye mi baktılar?

— Çok sayıda sorunlu, zayıf, güçsüz, fakir esnaf ve küçük sanat erbabı ile uğraşacak yerde az ama öz kimseleri muhatap almak bir tercihtir. Bugün, MÜSİAD ile TÜSİAD ile ya da Odalar Birliği'yle toplantı yapıyor büyüklerimiz. TÜSİAD bir gönüllü kuruluş; hiç esnafla ya da ziraatçıların kanuni kuruluşlarıyla toplantı yapıldığını duyar mısınız? Bu bir tercihtir. Hem kötü tercihtir, hem de demokratik sistemin işlememesinden ileri gelen

bir tercihtir. Türkiye'de demokrasi olsa tabandan itibaren, derneklerde de, sendikalarda de demokrasi olacak. Biz demokrasiyi yok ettik. Şimdi demokrasi dediğimiz şey nedir? Olmayan bir şeyi tarif de edemeyiz. Şimdi lider birini bir yere getiriyor, milletvekili, bakan yapıyor. Biz de ona demokrasi diyoruz. Var mı köyden, şehirden halkın oyları ile öne çıkmış biri? Çok çalışan, halka kendini sevdiren birini, halk bir yere getirebiliyor mu?.. Yok artık böyle bir şey. Halkın seni bir yere getirmesi maalesef olmuyor Türkiye'de.

— Her siyasi iktidarın kendi zenginini yaratması ve sırtını da ona yaslaması, sonuçta köklü bir zengin yaratma modeliyle gelişmediği için de ömürleri, o siyasi iktidarın ömrüyle sınırlı oluyor.

— Ben de bunu anlatmak istiyorum. Her iktidar kendi "burjuvazisini" yaratmak zorundadır. İktidar ya "silaha" dayanır ya da "ekonomik güce." Açık anlatımı ile paraya. Mustafa Kemal sadece silah zoruyla iktidarı sürdürmenin imkânsızlığını görerek ekonomiye yönelmiştir. Günümüzde iktidarların tek dayanağı "ekonomik güç"tür. Ekonomik gücü artırmak için "devlet zengini" yaratmak mecburiyetini duyan iktidarların, kendilerinden yana olanları, olacakları "kollamalarından doğal bir şey olamaz." Böylece her iktidar "kendi burjuvazisini" yaratır. Besler, palazlandırır. Atatürk ve İnönü dönemlerinin ortaya çıkardığı, beslediği, palazlandırdığı işadamları vardı. Bayar-Menderes döneminde, Demirel döneminde, Erbakan döneminde, Ecevit döneminde, Turgut Özal, Mesut Yılmaz döneminde başkaları ortaya çıktı. Turgut Özal'ın zenginleri vardı, Mehmet Okumuş vardı, Hasbi Ağa (Menteşoğlu) vardı, müteahhit firmalar vardı. Hepsi de Turgut Özal'la çok iyi işbirliği yapıyordu. Özal gidince onlar da gitti. AKP iktidarının da kendi zenginleri var ve daha da olacak.

— Sermaye desteği dediğimizde bir sınıfı değil, kendisinin siyasi finansörünü kastediyoruz herhalde, Siyasi Partiler Kanunu'nun belirlediği parti aidatları ve resmi bağışlarla yapmıyorlar siyaseti çünkü.

— Evet, ama öyle olmuyor bu iş. Amerika'da yok mu? Orada da kim seçim döneminde kendisini destekliyorsa, başkan seçilince onu büyükelçi olarak tayin ediyor.

— *Avrupa'da da böyle mi?*
— Çok fazla bilgim yok ama Avrupa'da firmalar açık oynuyor. Mesela Volkswagen'deki büyük sermaye, hâkim ailenin kimi desteklediği büyük anlam taşımıyor. Avrupa'da demokratik yapı daha kurumsallaşmış. Amerika'da daha farklı sistem. Amerika'da petrol, sigara, silah, gemi ve uçak üreticileri, kendi politikalarını öne çıkarma arayışında farklı girişimlerde bulunuyorlar. Türkiye'de henüz böyle bir şey yok. Türkiye'de kişisel beklentiler uğruna yapılan şeyler var.

— *Sorunu çok olağanmış gibi anlatıyorsunuz.*
— Olan biteni "devleti hortumlayanların tasfiyesi" basitliğinde görmeyiniz. Bu tür bir tasfiye şimdiye kadar kaç defa yapıldı, sonunda ne oldu, ne değişti? O yüzden sorunun temeline inmek, sistemi bütünüyle sorgulamak gerekir. Her şeyden önce bir ülkede sermaye birikimi olmadan kalkınma, gelişme olmaz. Olamaz. Hatırlamakta yarar var. Batı'daki klasik gelişme, tarımdan, geniş topraklardan, sömürgelerden, deniz aşırı ticaretten kaynaklanan sermaye birikimi ile gerçekleşti. Genelde tarımdaki sermaye birikimi sanayileşmeyi finanse etti.

Cumhuriyet kurulduğunda böyle bir birikime sahip değildik. Tarım fakirdi. Ticari kesimde sermaye yoktu. Sıfır sermaye ile işe başladık. Seksen yılda da sermaye oluşturamadık. İçe kapanık ekonomi, uzun yıllar 3 bin doların üzerine çıkamayan yıllık üretim ve kişi başına gelir, sermaye birikimine imkân vermedi. Kapitülasyonların kötü tecrübesi yüzünden yabancı sermayeye de kapıyı kapatınca kalkınma ve gelişmeyi besleyecek sermayemiz olamadı.

Biz mecburen "devletçi" olduk, "KİT"leri kurduk. Sermaye birikimi olmayan ülkede devletin yatırım yapma "sorumluluğu" ve "zorunluluğu" vardır. Biz bu nedenle KİT'leri kurduk. Sanayileşme bizde KİT'lerle başladı. Özel sektörün sermayesi

olmadığı için devlet vergiden "sermaye" yaptı. Özel sektör borçlanamadığından devlet borçlanıp fabrika kurdu.

— Eş zamanlı olarak yarattığı devlet zenginleriyle ve özel sektörle "karma ekonomi" modeli oluşturdu.

— Evet, ama iktidarlar "mecburiyetten" devlet zengini yarattı. İktidarlar, devletin "ömür boyu" ticaret yapamayacağının, sanayi kuramayacağının bilincinde, özel sektörü teşvik ederek, özel müteşebbis yaratma arayışına girdi. Burada da kendilerine yakin buldukları kişilerin başına "talih kuşu"nu kondurdu. Vergiden topladığı parayı onlara akıttı. Banka kurdurdu, fabrika yaptırdı.

— Sistem nasıl işliyor?

— Sermaye birikimi olmayan ülkede bankalar güç kaynağıdır. Halkın eline geçen paranın tüketilmeyen kısmı, tasarruftur. Bu da sermayenin kaynağıdır. Halkın tasarrufunun bir bölümüne devlet "vergi-resim-harç" olarak el koyar. Buna "zorunlu tasarruf" denir. Gönüllü tasarruf ise bankalara, borsaya giden paradır. Vergi zaten iktidarların kontrolünde, ama yetersizdir. O halde iktidarların halkın gönüllü tasarrufunu da kontrol etme ihtiyacı duyması normaldir. O zaman tasarrufların büyük kısmını kontrol altına alarak bunları istedikleri kişilere kanalize etme şansları doğar. Atatürk bunun için İş Bankası'nı kurdurdu. Bu bankaya fabrika kurdurdu. Bu bankayla kendi burjuvazisini yarattı. Bayar-Menderes iktidarı bunun için Ziraat, Halk ve Emlak bankalarını bilinçli bir şekilde kullandı. Daha sonralarıysa "devlet zengini olmaya aday kimselere" banka kurduruldu. Devlet güvencesinde ve yönlendirmesinde halkın tasarrufları devlet zenginlerine sermaye olarak aktarıldı.

Gerçekçi olalım, üretimden sermaye yaratmak çok zor. Türkiye'de bugün kim ne üretiyor? En çok, en çok, en çok buzdolabı üretseniz, senede üç, hadi dört milyon üretirsiniz. Sadece buzdolabı ürettiği için zengin olan var mı? Bugün bir buzdolabı, bir televizyon, en aşağı 500 lira. Değerli ürünler bunlar. Birim üretimde kaç lira kazanırsanız zengin olursunuz? Türkiye'de zenginliğin kaynağı ranttır.

Başka ülkelerde sermaye, tarımdan ya da ticaretten sanayiye akar. Türkiye'de tarım o kadar fakir ki bir şey aktaramıyorsunuz. O zaman rant aktarıyorsunuz. Rant ne demek? Devlet, aracı olarak birilerinden bir kaynak buluyor ve onu birilerine aktarıyor. Yahut da devlet aktarmıyor da, hükümet belli düzenlemelerle kamuya ait belli kaynakların değer artışından, yandaşlarının yararlanmasını sağlıyor.

Şimdi, bir arsanın üzerindeki inşaat hakkını 2 kattan 22 kata çıkartarak birisini zengin etmek kimin elinde? İktidarın elinde. Buradan yaratılan rantın kime gideceğini tayin etmek de iktidarın elinde. Eğer bu devlet hakikaten sosyal bir devletse, icap ediyorsa o 2 katı 22 kata çıkartır, ama orada yaratılan rantı Hazine'ye aktarır. Ve onu da halk için kullanır. Ama rant dağıtan bir iktidar, 2 katı 22 kata çıkartır ve oradan sağlanacak rantı da yandaşlarına hediye ederse, buradaki rant ile yandaşlar sermaye sahibi olur. 22 kat iznini alan, o katları kime satacak? Halka satacak. O rantı halka vermeyenler buna ek olarak yandaşlarının o rant için halktan para toplamasına fırsat yaratıyor. Yani halk, çifte kavrulmuş olarak sömürülüyor.

— *Yandaşlar da bunun geçici bir durum olduğunu bildiği için oradan sağladığı sermayeyi kalıcı bir yatırıma aktarmıyor.*
— Yandaş bunun bir beceriye dayanmadığının, bir gönül işi olduğunun bilinci içinde ve bunu yaratanlarla belli bir işbirliği halinde. İktidarın burjuvası olduğunu biliyor. Mekanizma böyle işliyor. Böyle gittiği sürece de kaynaklar üretken yatırıma dönüşmüyor. Kamu kaynaklarından zengin yaratılıyor ama kamu kaynağıyla yaratılan zengin, üretime değil, ranta dönük düzenin bir parçası oluyor.

— *Dolayısıyla, nasıl olsa bunlar yapılacak. Herhangi birisi yapacağına bizim yandaşımız yapsın deniyor.*
— Yandaş böylece iktidarın burjuvasını oluşturuyor. Büyük kamu ihaleleri bunlar üzerinden yürütülüyor. Dikkat buyrulursa, Türkiye'deki büyük zenginliğin kaynağında bu vardır. Kamu ile iş yapanlar, kamuya bir şeyler satanlar başarılı ve zengin olur. Bu Atatürk zamanında başladı ve öyle de sürüyor.

— Kamunun zaten ihtiyacı var. Hans'tan alacağına Hasan'dan alayım diyor.
— Bir de ona ithal değil, yerli sermaye diyorsunuz ve pahalı da alıyorsunuz, "bizden" diyerek.

— İthal ikameci politikalarla koruyorsunuz da...
— Eğer ithal ikamesi bilinçliyse, ithal ikameci politikalar sonuçta o üretimde rekabeti sağlamaya imkân veriyorsa çok başarılıdır ve teşvik edilmelidir. Özelleştirme furyasında ve özel sektörün bazı tesisleri satılırken de üzerinde durmamız gereken ama gözden kaçan bir nokta vardı. Örneğin, özel girişimciye, Türkiye'de ilk demir döküm fabrikasını kurarken bazı teşvikler veriyorsunuz. Neden? Türkiye'ye ithal edilen motor gövdesi veya radyatör gibi önemli dökümlerin dışarıdan getirilmesi yerine, ülkede üretilmesini sağlaması için. Bu teşvik bazen parasaldır, devlet bunu vergiler yoluyla halleder veya ithalat sınırlaması ile yapar. Böylece belli bir süre sonra, o sanayi tesisi kendi ayakları üzerinde durabilecek hale gelir. O sanayi tesisinin, kendi ayakları üzerinde duracak hale geldiği günkü değerini sadece girişimcinin sermayesi ile başarısı belirlemez. O fabrikanın değerinin önemli bölümü, doğrudan veya dolaylı yollardan verilen destekten oluşur. Girişimci fabrikayı, "Uluslararası rekabete açık üretim yapıyoruz. İsteyen gelsin alsın" diye satışa çıkardığında ve sattığında müteşebbis fabrikanın o günkü satış bedelini cebine koyuyor ama o fabrika için dolaylı olarak devletin, daha doğrusu halkın ödediği teşviklerin faturasını yok saymış oluyor. Halk, "Madem satacaktı bu tesisi, biz neden bu kadar fedakârlıkta bulunduk?" duygusuna kapılıyor. Burası çok önemli ve çok hassas bir nokta.

— İthal ikamesi, 24 Ocak Kararları'yla sona erdi. Hemen ardından da zaten 12 Eylül darbesi geldi. Gerçi Demirel Hükümeti işbaşındaydı ama bu işin mimarı da Turgut Özal'dı.
— İthal ikamesi, serbest piyasa ekonomisine geçişi sağladı. Türkiye'de planlı dönem, serbest piyasa ekonomisinin altyapısının kurulduğu dönemdir.

— Türkiye'de plan ve planlama lafı edildiğinde bir kesim irkilir, aklına başka şeyler gelir. Siz ise eski plancı olarak devamlı planı övüyorsunuz.

— Planlama, modern iktisat ilminin kalkınma için ortaya koyduğu bir yöntem, bir tekniktir. Planlama, belli hedeflere ulaşabilmek için iktisadi ve sosyal hayatın hangi noktalarına, nasıl ve ne ölçüde müdahale edilmesi gerektiğini gösteren bir araçtır. Batı ülkeleri, uzun zamana dayalı bir süreçte gelişti, büyüdü, kalkındı. Sömürgelerinden yararlandı. Devletin halk için yaptığı hizmetlerin az olduğu dönemde sermaye birikimi sağladı. O ülkelerin gelişmesi önceden düşünülmüş biçimde, planlanarak olmadı. Ama artık şartlar değişti. Bugünün sorunu gelişmiş ülkelerle, geri kalmış ülkeler arasındaki farkın ortadan kaldırılması, hiç olmazsa azaltılmasıdır. Gelişmiş ülkelerin gelişmesi yavaşlatılamayacağına göre yapılması gereken, geri kalmışların gelişmesini hızlandırmaktır. Bu da devletin iktisadi, sosyal ve kültürel hayatı bir plan dahilinde yönlendirmesiyle mümkündür.

Kalkınmanın göstergesi üretim ve dolayısıyla milli gelirin artışıdır. Ancak ana hedef insanlara daha iyi yaşam şartı sağlamak olsa da sadece ekonomiyi güçlendirmek kalkınmanın tek hedefi olamaz. Artan ekonomik imkânların eğitim, kültür, sağlık, insan gücü ve kişisel gelir dağılımında sosyal adaleti sağlayacak ve bölgelerarası dengeyi kuracak, sosyal sorunları çözecek biçimde kullanılması, yani dengeli kalkınma esastır. Bu da ancak planlama ile sağlanır.

— Demokrat Parti döneminde neden planlı bir kalkınma modeli geliştirilemedi?

— Plan hazırlıkları, aslında DP zamanında Amerikalılar'ın teşvikiyle başladı. Amerikalılar, Türkiye'nin uzun vadeli, 15 yıllık bir stratejisi olmadan, elektrifikasyonunun yapılamayacağını söylediler. Bu yüzden Elektrik Etüt İdaresi'nden 15 mühendisi Amerika'ya götürdüler. Süleyman Demirel ve Turgut Özal, 15 kişilik uzmanların arasındaydı. O 15 kişiye, aslında elektrik mühendisi olmalarına rağmen, temel ekonomi eğitimi verdiler. Ülke planlamasını, ülkede üretimin talebine göre elektrik üretileceğini,

elektrik üretiminin asıl müşterisinin sanayi olduğunu anlattılar. Ve o isimler, Türkiye'ye hazırlıklı döndüler. Mesela Süleyman Bey ülke meselelerine nasıl bu kadar vâkıf derseniz, arkalarında böyle bir eğitimin var olduğunu görürsünüz. O zamanlar hazırlıklar vardı. 27 Mayıs oldu, birdenbire planlama fikri doğdu denilemez.

Türkiye'ye plan, neden öyle oldu bilmiyorum ama sanki özel sektörü yok eden bir uygulamaymış gibi, kötü anlatıldı. Plan, özel sektör için yol gösterici, devlet için zorunlu bir belgedir. Devletin gelir gider trafiğinin düzenlenmesini, özel sektörün gerçekleştiremeyeceği yatırımları yapmasını hedef alır. Bu çok önemlidir.

Plan, bir strateji belgesine dayalı olarak ülkenin 15 yıllık hedeflerini belirleyecektir. 15 yıl sonra nasıl bir Türkiye görmek istiyoruz? Bu açık olarak ortaya konuluyor. Özel sektörde olanlar strateji belgesini okuyor ve şunu görüyor: "15 yıl sonra Türkiye'de elektronik sanayii kurulacak. Türkiye, 15 yıl sonranın talebi neyse, o talebe bağlı, elektronik ürünler konusunda dünya rekabetine hazır bir ekonomik yapıya kavuşacak." Bunu okuyan girişimci "Devlet 15 yıl sonrasına bu hedefi koyduğuna göre, demek ki bu sektörün önü açık," diyerek yatırım yapacak. Devlet girişimciyi teşvik edecek. Bu yatırımı özel girişimci yapmıyorsa doğacak yatırım boşluğunu devlet dolduracak. 15 yıllık stratejik hedeflere 5'er yıllık planlar ve 1'er yıllık programlarla ulaşılacak. 15 yıl sonrayı planlıyorsanız, o süre içindeki elektrik talebini de hesaba katacaksınız. O zaman, 15 yıllık süre boyunca Türkiye'de sanayinin talebine bağlı olarak elektrik üretimini de kademeli olarak artırmanız gerekecek.

Örneğin, ilk plan stratejisinde, 15 yıl sonra Türkiye'nin otomotiv ve gemi sanayiinde gelişmesi hedef alınmıştı. Bu sanayilerin gelişmesi için 15 yıl içinde Türkiye'nin gemi ve otomotiv sanayiinde kullanılacak düz levha ve gemi sacı üretecek demir-çelik sanayii kurması öngörülmüştü. 15 yıl sonra otomotivde rekabet edebilmemiz için otomotiv sanayiinin esası olan ince yassı levha ve kaliteli çeliği üretebilecek tesisleriniz olmalı. 15 yıl sonra Türkiye'nin nüfusu ne olacaksa, o insanların giyim kuşamı

için dokuma ve tekstil sanayiinin gelişmesi gerekir. Plan, işte bunların bir düzene sokulmasını sağlar. Planlama hep küçümsendi. Devamlı olarak Rusya'dan örnekler verildi.

— *"Bize plan değil, pilav lazım" lafı da meşhurdu.*
— Türkiye'nin bugünü için de planlamanın önemi var. 15 yıl sonra nasıl bir Türkiye görmek istiyoruz? Ne olursa olsun üreten bir Türkiye mi? Hurda demir getirip onu elektrikle eritip inşaat demiri haline getirerek ihracat yapıyoruz diye sevinen bir Türkiye mi? Don gömlek üreten bir Türkiye mi? Hiçbir zaman elektronik sanayiine geçemeyecek bir Türkiye mi? Bunları bilemiyoruz.

— *Tekrar geriye dönelim. Planlı dönem için kollar DP döneminde sıvanmış ama çalışmalar akim kalmış. Bunun sebebi DP iktidarının ömrünün yetmemesi mi?*
— Ömrünün yetmemesidir. Askeri dönemdeki geçiş de bir tür zorunlu geçiştir.

— *27 Mayıs'çıların kendi iç iktidarları için aralarında mücadele ettikleri bir sırada DPT kuruluşunu gündemin ilk sıralarında tutmaları ilginç aslında.*
— 1950'lerde ve 1960'larda planlama küçük nüfuslu ülkelerde kalkınma projelerinin dış finansmanını bulmak için önemliydi. Sanayileşmek isteyen büyük nüfuslu Hindistan, Mısır, Pakistan, G. Kore ve Türkiye gibi ülkelerdeyse planlamayla ithal kısıtlamaları, aşırı değerlendirilmiş döviz kuru, düşük faiz ve ithal ikamesi politikalarına dayalı olarak milli sanayinin kurulmasına çalışıldı. Planlama, bu ülkelere yarar sağladı. Türkiye'de de sanayileşme yolunu açan altyapı yatırımları, planlama ile başladı. Tamamlandı. Sanayileşme hareketini planlama başlattı. Türkiye gibi ülkelerin ithal ikamesine dayalı başlattığı sanayi hareketini sürdürebilmesi için, sermaye ve teknoloji yoğunluğu yüksek, olgunlaşma süresi uzun yatırımlara ihtiyaç vardır. Bu tarz bir gelişme sürecinde ülkenin döviz darboğazıyla karşılaşmaması için ihracatın, milli gelirin artış hızının üzerinde gelişmesi gerekir.

Bunun için dünya pazarında rekabet şansı olan mal ve hizmetleri dünya kalitesi ve fiyatıyla üretmek yetmez. Dış ticaretin geliştirilmesi, yeni pazarlar bulunması, dış rekabet gücünün yükseltilmesi önem kazanır. Fakat Türkiye gibi ülkelerin enerji, ulaştırma ve konut gibi altyapı alanlarında açık var. Bunlara yapılacak harcama, ihraç malları üretecek sanayi ve hizmet sektörlerine gidecek parayı emiyor.

— *İyi de zaman zaman DPT ile hükümetlerin hedefleri çatıştı da. Boğaziçi Köprüsü, televizyon üretimi, Türkiye'ye yabancı sermayenin gelişi gibi konularda "Hayır" bayrağı hep o kalenin burcunda yükselmedi mi?*
— Ben DPT'de 1962-1974 yıllarında çalıştım. Söylediğiniz konuların hepsine, hatta otomobile de "hayır" diyenlerden biriyim. Sadece ben değil, bazı arkadaşlarım da "hayır" diyordu. Bu konu sonradan da çok gündeme getirildi, neden "hayır" dediğimiz unutturuldu.

— *O yıllarda Boğaziçi Köprüsü'ne de karşıydınız. Şimdi "Pişman mısınız?" diye soracağım...*
— O zamanlar hayır dediğim için pişman değilim. Normal bir insan durup dururken, köprüye hayır, televizyona hayır, yabancı sermayeye hayır, otomobil fabrikasına hayır der mi? Ben diyordum. Köprünün üzerindeki otomobil trafiğine, yabancı sermaye uygulamasına ve de hâlâ montaj televizyon üretimiyle rekor kırmaya çabalayan televizyon sanayisinin durumuna bakıyorum da "hayır" demekle ne kadar haklı olduğumu görüyorum. Ama bazıları bizim "hayır"larımızla alay ediyor. Halbuki bizim "hayır"larımız dikkate alınsaydı, Türkiye bu durumlara düşmezdi.

— *Neden "hayır" diyordunuz?*
— Köprüden başlayalım. O zamanlar önceliğimiz, İstanbul Nazım Planı'ydı. Nazım plan olmadan, İstanbul'da yerleşim düzenlenmeden, gelişigüzel yapılacak bir köprünün şehri rezil hale getireceğini, her köprünün yeni bir köprüyü doğuracağını, köp-

rü projelerinin toplu taşıma projeleriyle birlikte ele alınması gerektiğini savunuyorduk. Plana, programa alınmadan, Karayolları bütçesi içinde başlatılan köprü, yapıldı. Kadıköy, İstanbul'un yatakhanesi oldu. Milyonlarca insan sabah köprüden geçip, Avrupa tarafına çalışmaya gidiyor. Akşam uyumaya dönüyor. İki yeni köprü de yapsanız, tüp geçit de yapsanız bu trafiği önleyemezsiniz. İkinci köprü de bu sorunu çözmedi, şimdi üçüncünün peşindeyiz!

— *Ya yabancı sermayeye muhalefetiniz?*

— Dünyada yabancı sermaye akımı yeni başlamıştı. Önemli olan, çokuluslu şirketlerle belli pazarlıklara dayalı biçimde ekonomik boyutta yatırımlara yönelmekti. Sadece iç pazara dönük yabancı sermaye gelirse, koruma duvarı kalktığında bunların ekonomiye yararı olmaz diyorduk. Bu nedenle her gelene izin vermek yerine, aktif yabancı sermaye politikasıyla istediğimiz kuruluşları biz davet edelim, seçici olalım, abur cuburlar gelirse ciddiler gelmez diyorduk. O zaman yabancı sermayeye hayır diyenlerin neden hayır dedikleri dikkate alınsaydı, bugün Türkiye'de yabancı sermayenin ciddi yatırımları olurdu.

Aynı şekilde köprünün gelirinin satışına hayır diyenler, satış gelirinin nerede kullanılacağını, faizinin nasıl ödeneceğini soruyorlardı. Köprü gelirinin satışının faturası, bugünkü iç borç yüküdür. Bugünkü iç borç ve bunu çevirmek için ödenen yüksek faiz, köprü satışı ve benzer yollardan toparlanan ve cömertçe ona buna dağıtılan paraların mirasıdır.

İhracat teşviklerine de hayır dedik. Çünkü her şeyi teşvik etmek, hiçbir şeyi teşvik etmemektir, diye anlatmaya çalıştık. Kontrolsüz teşvik sistemi, hayali ihracat gibi belaları başımıza sarıyor dedik. Bu demek değil ki, ciddi, seçici ve etkin bir teşvik politikası olmasın... Tam tersine yatırımda, üretimde, ihracatta etkin, sonuç verecek teşvikler olmaz ise, gelişme stratejisi doğrultusunda bir ekonomik yapı oluşturamayız.

Hayır diyenlerin neden "hayır" dediklerini kimse dikkate almadı. Köprü yapıldı. İstanbul'un bugünkü düzeninden memnun musunuz? Ulaşım sistemi hoşunuza gidiyor mu? İki köp-

rü yetiyor mu? Televizyon yayını siyah-beyaz başladı. Sonra tüm sistem ve göstericiler çöpe atıldı. Fabrikalar battı. Televizyon ithalatı devam ediyor. Anadol'un yapımı ile kurulmaya başlayan binek otomobil sanayiini geliştiremedik. Yabancı markaları üreten bir otomotiv sanayii oluştu. İhracat teşvikleri kapanın elinde kaldı. Köprü geliri satışı ile başlayan iç borçlanma Türkiye'nin önünü tıkadı. Hâlâ yabancı sermaye kendiliğinden gelecek diye bekleşiyoruz. Demek ki "hayır" diyenlerin neye hayır dediklerini dinlemekte yarar var. "Hayır" denilen şeylerin yapılması sonucu Türkiye bu duruma düştü. Bu durum iyi ise "hayır" diyenler, kötü ise "hayır"ı dinlemeyenler yanlış yapmıştır. Yapmaktadır...

— *Televizyon tüpü üretimine neden karşıydınız?*
— Efendim sadece ben değil, 1960'lı yılların planlamacılarının çoğu önce televizyona, sonra tüp üretimine karşıydı. Çünkü bu işler, plan program işidir. Bu konu Türkiye'nin gündemine geç geldi. Dünyada renkli televizyon yayınları başlamışken, Türkiye'ye siyah-beyaz televizyonlar daha yeni yeni giriyordu. Biz o sırada, dünyada televizyon teknolojisi gelişirken en iyisini getirelim, hangi sistemi seçeceksek o sisteme dayalı televizyon tüpü ve göstericisi üretelim, ortaya çıkacak büyük iç pazar talebine dayalı olarak, dış pazarda da rekabet şansımız olur, diyorduk. Hükümet bizi dinlemedi. Oldubittiye getirip televizyon yayınını başlattı. Türkiye'de televizyon alıcısı monte etmek için 15 dolayında firma faaliyete geçti. Bunlar televizyon alıcısının tüpünü ithal ediyordu. Hükümet bunları bir araya getirerek bir siyah beyaz televizyon tüpü fabrikası kurmaya zorladı. Fabrika kuruldu. Hükümet renkli televizyon yayınına geçmeye karar verdi. Siyah beyaz televizyon tüpü üretmek için kurulan fabrika da battı. Tamamlanmış yatırımlar durduruldu. Yapılan harcamalar boşa gitti. Televizyona karşı olan planlamacılar haklı çıktı.

— *Ama biliyorsunuz, hep "Planlamacılara kalsa bugün ne televizyon olurdu ne de köprü" denir ve hiç de haklı olmadığınız söylenir.*

— Hayır. Planlamacılar haklı çıktı. Çünkü onlar, "Köprü yapılmasın" demedikleri gibi, "televizyon kurulmasın" da demiyorlardı. "Bunların nasıl yapılacağını önceden düşünüp taşınarak planlayalım, aceleye getirirsek, başımıza büyük sorunlar çıkacak" diyorlardı.

Bu çok tartışılan konuyu anlatabilmek için, Türkiye'de siyah beyaz televizyon yayınının hikâyesini özetlemem gerekir: Öncelikle, "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda televizyon yayınından söz edilmiyordu. Türkiye'de televizyon yayınını Dışişleri Bakanlığı başlattı.

— *Anlamadım, bu işte neden Dışişleri Bakanlığı rol oynadı ki?*

— 9 Nisan 1963 tarihinde Almanlar "aşka gelerek" Türkiye'ye televizyon yayını konusunda eğitim yardımı yapmayı kararlaştırdı. Dönemin Federal Almanya Cumhuriyeti ve Dışişleri Bakanlığımız arasında imzalanan ve 2 Eylül 1963 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanan teknik yardım anlaşmasına "bir televizyon eğitim merkezi" kurma konusunda Almanlar'ın yardım yapmaları maddesi de eklenmiştir.

Bunun ardından, 1965 yılında Türkiye'de televizyon yayınının başlatılması tartışmaları başladı. Aynı yıl DPT tarafından bir "Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu" kuruldu. Planlamacılar "Belli konularda hazırlıklar tamamlanmadan televizyon yayınlarının başlatılmaması" konusunda kesin bir tavır aldı. Planlamacıların iddiaları iki noktada toplanıyordu:

"Biz zaten televizyon yayınında geç kaldık. Dünyada bu teknoloji çok hızlı gelişiyor. Alelacele siyah beyazla işe başlayacağımıza belki de renkliyle başlamak, uydu sistemlerine katılmak daha doğru olacaktır. Çünkü siyah/beyazla başlayıp renkliye geçişin ekonomik maliyeti büyüktür. Sistem araştırmaları tamamlanmadan ve televizyon vericilerinin yurtiçinde uzun dönemli üretim planlaması yapılmadan, televizyon yayınına başlanmamalıdır."

Planlamacıların bu görüşleri kamuoyuna "Plancılar televizyona da karşı" diye aktarıldı. Böylece televizyon yayınını alelacele başlatmak isteyenler, kamuoyunun desteğini sağladı. O yıllarda Türk işçileri Almanya'da çalışıyor. Türkiye'ye televiz-

yon alıcısı cihazları sadece işçi beraberinde veya işçi permisiyle Almanya'dan getirilebiliyordu. Bu durum Almanlar'ın aşkını bir kere daha kabarttı. Gene Dışişleri Bakanlığı'nın delaletiyle Alman Hükümeti 1967 yılında TRT'ye bir de küçük televizyon vericisi bağışladı. Böylece planlamacıların kontrolü dışında stüdyo ve vericiye sahip olan TRT, "deneme yayınları" adı altında siyah beyaz yayına 1968 yılının ilk aylarında başladı.

İlk üç yılın deneyimleriyle kendini ispatlamış olan TRT, 1970 yılında yayınlarını genişletti. Yayın gün ve saatlerini artırdı. Böylece "Planlamacıların bütün dar kafalı karşı koymalarına karşın" Türkiye siyah beyaz televizyon yayınına kavuşmuş oldu.

Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay'ın TRT'ye hazırladığı ve TRT Kurumu'nun 85'nolu yayını olarak 1976 yılında bastırılan bu raporun 80. sayfasında, "Türkiye'de siyah beyaz televizyon alıcısı kullanımı 1979 yılında 8.3 milyon, 1980 yılında 14.7 milyon adet olacaktır" deniliyor. Böyle "parlak projeksiyonlara" inanan hükümetler, her yıl 1.2 milyon adet televizyon alıcısı tüpünün de Türkiye'de yapılmasını sağlamak üzere, İş Bankası'nı ve Şişe Cam Şirketleri Grubu'nu çağırdılar. Onların büyük itirazına, "Olmaz böyle şey" demelerine rağmen, Trakya'da siyah beyaz televizyon tüpü yatırımını başlattılar. Ayrıca, televizyon üreticisi sermaye gruplarını, cam kavanozdan siyah beyaz televizyon tüpü yapacak yatırıma zorladılar.

Şişe Cam Fabrikaları A.Ş.'nin Trakya'da 5-6 milyar lira harcamayla sürdürdüğü çalışmalar henüz tamamlanamadan, özel sektörde televizyon montajı yapan firmaların ortaklaşa kurdukları Tüpko'nun tesisleri bitti. Tüpko, 1980 yılı başında siyah-beyaz televizyon tüpü üretimine başladı. 700 bin kapasiteli tesis üretime başladığı halde, hükümet, ithalatçı firmalara Doğu Bloku'ndan televizyon tüpü ithal ettiriyordu.

18 Ocak 1982 tarihinde bir hükümet bildirisi yayımlandı. Televizyon yayınlarıyla geçen 10 yılda Türkiye'de nüfusun yüzde 90'ına hizmet götürüldüğü, yaklaşık 4.6 milyon adet siyah beyaz televizyon alıcısı bulunduğu belirtildikten sonra, 1 Temmuz 1984'ten itibaren televizyon yayınlarının renkli olarak yapılacağı ilan edildi.

— Siyah beyaz televizyon tüpü üretenlerin idam fermanı yayımlanmış oldu.

— Bu bildiri üzerine siyah beyaz televizyona olan talep birden kesildi. 4.6 milyon siyah beyaz televizyon alıcısı çöpe atıldı. Renk-li televizyon alıcısının en önemli parçası tüpüdür. Renkli televizyon tüpü teknolojisi, siyah beyazınkinden tamamen ayrıdır. Siyah beyaz televizyon kavanozu yapmak için Şişe Cam'ın kurduğu fabrikayla, bu kavanozdan siyah beyaz tüp yapmak için kurulan fabrikanın ve devam eden yatırımının ölüm fermanı, hükümetin tebliği oldu. Bu tesislerin renkli tüp yapabilecek şekilde değişikliğe tabi kılınması, büyük yatırımları gerektiriyordu.

Bu iki tesis özel sektöre ait olduğundan siyah beyazdan renkliye geçişin faturasını özel sektör ödedi. Aynı faturanın daha büyüğü TRT için de söz konusuydu. Fakat TRT'nin zararını devlet, dolayısıyla halk ödediğinden bunu kimse göremedi. Bilemedi.

"Bu işe başlamadan uzun dönemli bir planlama yapılmalıdır. Bu planlama çerçevesinde, gerekiyorsa en ileri teknolojiyi kullanarak renkliden işe başlanmalıdır. Türkiye'de televizyon alıcısı için yapılacak yatırımlar ile yayın arasında bağlantı kurulmalıdır" diyen o zamanki planlamacıların gerçek niyeti acaba "Her iyiliğe taş koymak, her iyiliği engellemek, Türkiye'de televizyon yayınının başlamasını önlemek" miydi?

— DPT'nin by-pass edildiği bir başka örnek daha var bildiğim. Bir dönem teşkilat, görevi gereği otomotiv sanayiinde dünyadaki yeni oluşumları izliyor, büyük ölçekli, dünya pazarına dönük üretime geçmeyi hedefleyen bir otomotiv sanayii stratejisi oluşturuyor. Çalışmalar sürerken birden Sanayi Bakanlığı Koç'a Anadol'un üretim iznini veriyor. Proje de başarısızlığa uğruyor. Anlatır mısınız, nasıl oldu?

— Efendim, başarısızlığa uğradı demek ne kadar doğrudur bilemem ama anlatayım.

O sırada ben Planlama'da uzman olarak çalışıyorum. Devlet Planlama Teşkilatı'nda Ziya Müezzinoğlu müsteşarlıktan ayrıldı, Memduh Aytür müsteşar oldu.

— Günal Kansu anılarında Memduh Aytür'ü "milli duyguları güçlü birisi" olarak tanıtıyor.*

— Memduh Aytür sert ve atak bir kişiliğe sahipti. Orijinal fikirleri benimser, onlara arka çıkardı.

Bu otomobil meselesi biraz uzun, kısaca anlatayım.

Batı Almanya'ya Türk işçilerini göndermeye başlamıştık. Bu işçilerin çoğu otomotiv sanayiinde çalışmaya gidiyordu. Gidenlerin, yurda gönderecekleri tasarrufları nasıl yatırıma dönüştürecek, hangi konularda değerlendirecek ve çarçur olmasını nasıl önleyecektik? Bu işçiler bir süre sonra döneceklerini söylüyordu. Sanayi işçisi olacak, otomotivde çalışacak bu işçilere, dönüşlerinde nerede iş bulacaktık? Ereğli Demir Çelik Fabrikası düz levha üretimine başlıyordu. Kapasite süratle artacaktı. Türkiye'de üretimi tüketme şansı yoktu. Ancak gemi inşa sanayii veya otomotiv sanayii gelişirse, bu düz levha ürünlerini Türk sanayii kullanabilirdi. Türkiye'de 12 kadar firma yuttur-gitsin metoduyla kamyon monte ediyordu. Bir türlü ciddi üretime geçemiyorlardı. Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) kamyon motor bloku döküp işleyebilecek modern yatırımlar yapmıştı. Bunlar boş duruyordu. Kamyon montajcısı 12 firma ve MKEK'nin toplam varlıkları, rejinin yüzde 50 sermayesini teşkil edecek, diğer yüzde 50 sermaye, yurtdışında otomotiv kuruluşlarında işçi olarak çalışan Türklerin gönderdikleri paralarla karşılanacaktı. Almanya'da otomotiv sanayiinde çalışan işçiler yurda dönüşlerinde ortak oldukları bu otomotiv rejisinde çalışma imkânı bulacaklardı. Rejinin yönetimini, yönetim mukavelesiyle, Devlet Planlama Teşkilatı'nın seçip belirleyeceği, dünyanın önde gelen bir otomotiv üreticisi kuruluşa verecektik. Bu kuruluşa yönetim külfeti ve Türkiye'ye transfer edeceği teknoloji karşılığı ödeme yapılacaktı. Bu "müthiş" fikrimi müsteşarımız Memduh Aytür, "tuttu." Ancak, Türkiye'de "yeni tekeller kurulması nasıl kabul edilebilir" türünden bir tereddüdü vardı. O konuda da ısrarcı oldum. "Kimseye imtiyaz vermiyoruz. İşçi kardeşlerimiz

---

* Günal Kansu, **Planlı Yıllar: Anılarla DPT'nin Öyküsü**, İş Bankası Kültür Yayınları, İst.

tekelin sahibi olacak. Bir kişi veya grup söz konusu değil. Üstelik rejiye yabancı sermaye de, Türk özel sektörü de, MKEK de ortak..."

— Bir saniye... Bu projenin fikir babası siz misiniz?

— Planlama'da bizim işimiz bu idi. Benim projem kabul görseydi, Türkiye'de "Fransız modeli"ne benzer bir reji kuracaktık. Fakat bu reji tam KİT olmayacak, KİT gibi olacaktı. Şöyle: Türkiye'de kamyon ve binek otomobil üretmek üzere tek bir firmaya "tekel imtiyazı verecektik." Kendi markamızla kamyon ve otomobil üretecektik. Müsteşar ve arkadaşlarım "12 kamyon firması ne olacak?" diye itiraz etti. Ona da çare düşünmüştüm. Kurulacak anonim şirkete mevcut 12 yerli ve yabancı kamyon montajcısı firma, mevcut varlıkları oranında katılacaktı. MKEK'nin motor döküm ve işleme bölümü de varlığı ölçüsünde şirkete ortak olacaktı.

— Neden? Bu, 1960'ların sol siyasi atmosferine uygun bir çaba mı? Planlama'da bir "sol" zihniyetin hâkimiyetinden söz edilir hep...

— Bizler o zamanlar, müsteşarından uzmanına hepimiz üç beş odada, sabahtan akşama memleketi kurtarmak için fikir üretmeye çabalardık. Ama o zamanlar "serbest piyasa ekonomisi henüz Türkiye'yi teşrif buyurmamıştı." Biz saf ve bakir Anadolu çocuğu olarak, kendi inancımız doğrultusunda, en iyiyi yaptığımızı sanıyorduk. Özel sektörün birçok şeyi gerçekleştirme gücü olmadığından, tabii olarak özel sektörün yapamayacaklarını devletin yapmasını planlıyorduk. O zaman da devletçi ve solcu oluyorduk. Biz olmuyorduk da öyle olduğumuz söyleniyordu. Bizim dönemimizde bizler, otomotiv tekeli gibi "müthiş" fikirleri kâğıda döker, müsteşarımıza devrederdik. O benimsedikten sonra, hükümete benimsetmeye çalışırdı. Şurasını önemle belirteyim: DPT gibi teknik kuruluşların görevi de budur. Alternatif fikirler, projeler üretilir. Bunlar ilgililere, politikacılara sunulur. Bunları değerlendirip değerlendirmemek, beğenip beğenmemek, birini seçip uygulamak onların görevi, sorumluluğudur.

— *Otomotiv tekeli neden kurulamadı?*

— Memduh Aytür önemli bir bürokrattı. Bir fikri satın aldı mı, artık o fikir onun olur, uygulamaya dönüştürmek, gerçekleştirmek için büyük çaba gösterirdi. Reji fikrini satın almıştı. Artık o, onun fikri, onun projesiydi. Konunun teknik, hukuki yanları ve mevzuat için değişik uzmanlara çalışmalar yaptırıyordu. Derken 1966 yılı Şubat ayı başında bizleri topladı. "Beyler," dedi, "reji işi yattı... Sanayi Bakanı Mehmet Turgut, yıl sonuna kadar imal etme şartıyla Vehbi Koç'a otomobil müsaadesi vermiş."

— *Vehbi Koç'a verilen otomobil üretme izni, Anadol için değil mi?*

— Evet, evet. Bu hikâyenin devamında Vehbi Koç var. *Hayat Hikâyem* adlı anılarında hikâyenin devamını anlatır. Der ki, "Bir akşam Ankara'da Otokoç şirketimizin önünde dinlenmekte olan Bernar Nahum ve oğlum Rahmi Koç'un, yedek parça almak üzere gelen bir bayinin pikabı dikkatlerini çekiyor. Bunun sac olmayan bir maddeden, fiberglastan (cam elyafı) yapıldığını görüyorlar. Merak edip araştırıyorlar. Bunun İsrail'de 'Plastine Automobile Corporation Ltd.' şirketince yapıldığını ve ilk defa İzmir Fuarı'nda teşhir edildiğini öğreniyorlar."

Hikâye bu. Rahmi Koç 1963 yılında İsrail'e, 1964 yılında İngiltere'ye gidiyor. Raliant firması ve Ford'la anlaşma yapıyor. Vehbi Koç 1965 yılının Nisan ayında bir özel mektupla Mehmet Turgut'a otomobil üretimine geçme konusundaki niyetlerini duyuruyor. Ve Mehmet Turgut da 1966 yılı Şubat ayında yıl sonuna kadar imal kaydıyla hükümet adına izin veriyor.

— *Böylece Anadol piyasaya çıkıyor*

— Anadol piyasaya 1966 yılı sonunda çıktı. Bernar Nahum ilk Anadol'lardan birini, DPT'nin önüne getirdi. O zamanlar DPT uzmanları mukaveleyle devlet görevlileri arasında en yüksek ücreti alırdı. En kıdemli uzman aylığı 3.500 liraydı. Anadol'un Sanayi Bakanlığı'nca tespit edilen fiyatı 26.800 lira, DPT uzmanlarına bayi kârı almadan taksitle 25 bin liralık bir imkân tanındı. Hatırladığım kadarıyla ilk Anadol'u Tülay Öney kardeşimiz satın aldı.

— Devletin yapmadığını Vehbi Koç yapmış, fena mı?

— Fena olur mu? Keşke Anadol projesi uzun soluklu olabilseydi. O zaman Türkiye, kendi markası ile otomotiv sanayiinde küresel piyasaya çıkabilirdi. Sorun otomotivde marka yaratmanın ve markayı devam ettirmenin güçlüğünde. Koç Grubu ne kadar güçlü olursa olsun Anadol projesini geliştirme, büyütme ve yaşatma imkânına sahip değildi. Daha önce yola çıkan ve küresel piyasaya yerleşenler ile rekabet edebilmek için önce parasal güce ihtiyaç vardı. Sonra parasal desteğe ve koruma tedbirlerine. Planlamanın reji projesinin ayrıcalığı bu idi. Eğer Anadol projesi planlamanın tekel projesi kapsamında veya desteğinde yürütülebilseydi, Anadol markası bugün yaşıyor olurdu.

— Sermayenin gelişimi konusunu tartışırken, başka konulara geçtik. Tekrar o konuya dönelim. Cumhuriyet öncesinde başlayıp Cumhuriyet'le birlikte devam eden "yandaşları" devlet eliyle zengin etme çabalarının, başlangıçtaki keyfilik çerçevesinde sürmesi beklenemezdi. Nitekim 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren kadronun, bu uygulamaya da bir müdahalesi söz konusu. Sonraki hükümetler nasıl bir çözüm getirdiler?

— İhracatta Vergi İadesi uygulaması, yandaşları zengin etme arayışında değil de, genel olarak ihracatçı tüccar yaratmak arayışında, planlı dönemin başında düşünülmüş tedbirler dizisinden biridir. 1963 yılında uygulanmaya başlandı.

1965'lerden itibaren Dünya Bankası, IMF, OECD, GATT gibi uluslararası kuruluşlar her vesileyle bu uygulamayı kötülediler, "açık sübvansiyon" olarak niteleddiler ve kaldırılması için baskı yaptılar.

Vergi iadesi teşvikini ihracatçılara yönelik diğer teşvikler izledi. Bunlar: İhracat taahhüdü karşılığı uzun vadeli kredi, kısa vadeli ve ucuz faizli ihracat kredisi, yapılan ihracat bedeli kârlılığı, kurumlar vergisi istisnası gibi teşviklerdir.

1984 yılı itibariyle yapılan bir araştırma, toplam ihracatımızın değer olarak yüzde 55 dolayındaki kısmının ihracatta vergi iadesinden yararlandığını ve uygulama kapsamındaki ürünlere ihraç değerlerinin yaklaşık yüzde 22'si dolayındaki miktarı için

vergi iadesi yapıldığını ortaya koyuyordu. Açık anlatımıyla, 100 dolarlık ihracat yapana, 100 artı 22, yani 122 dolar karşılığı Türk Lirası ödeniyordu.

— Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere yardım amacıyla kurulmuş bir kaynak aracı olmakla birlikte TSKB ile, Türkiye'de özel sektörün gelişiminde ciddi rol oynadı. Bu model dünyada bir ilk bildiğim kadarıyla. Bu nasıl gerçekleşti?

— Sanayileşmiş ülkelerde özel sektör sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesinde yatırım bankalarının desteği önem taşır. Bizde de 1936 yılında Sümerbank kamu ve özel sektör yatırımlarını finanse edecek bir banka olarak kuruldu. Ama memlekette özel sektör olmadığı için o yıllarda sınai yatırımlarını devlet üstlendi. 1940'lı yılların sonuna geldiğimizde, Odalar ve Borsalar Kanunu henüz çıkmadığından İstanbul'da sanayi odası yok. Sanayiciyi, Milli Korunma Kanunu'na göre kurulmuş bir "Sanayi Birliği" temsil ediyor. Bu birlik, sanayiciye önce döviz, sonra kredi bulmak amacıyla "Sanayi Bankası" kurmaya çalışıyor. Bir başka müteşebbis grup da "Endüstriyel Kalkınma Bankası" kurma arayışında. O sıralarda Dünya Bankası* yeni faaliyete geçmiş. Gelişmekte olan ülkelere heyet gönderiyor. O ülkelerin kalkınmasına nasıl yardım edebileceklerini araştırıyor.

Dünya Bankası temsilcileri, 1949'da Türkiye'ye geldiklerinde görüyorlar; kalkınma için enerji, baraj gibi altyapı yatırımlarının başlaması yetmiyor. Türkiye sanayileşemiyor. Çünkü müteşebbise orta ve uzun vadeli kredi verecek finans kuruluşu yok. Ve de döviz yok. Özel sektör yatırımları için gereken dövizi Türkiye kendi imkânlarıyla karşılayamıyor. Müteşebbis, bırakınız fabrika kurmayı, tek bir makine almak için bile döviz bulamıyor.

---

* Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) adıyla İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945'te kuruldu. 1947'de Birleşmiş Milletler'in özerk uzman kuruluşlarından biri haline geldi. Türkiye, gelişmekte olan ülkelerin kamu sektörüne kredi açan kuruma 1947'de üye oldu. Günümüzde dünya devletlerinin 184'ü Dünya Bankası üyesidir. Bunlardan 11'i, banka sermayesinin yüzde 5'ine sahiptir. Türkiye'nin sermayedeki payı ve oy gücü yüzde 0,5 düzeyindedir.

— Bankayı Dünya Bankası mı kurdu?

— O günkü şartlarda İstanbul'daki müteşebbisler, Türkiye'ye gelen Dünya Bankası yetkililerini, kuracakları bankayı desteklemeye razı etti. Böylece Dünya Bankası, "özel teşebbüs tarafından kurulmuş ve fakat hükümetin de güven ve desteğine sahip bir müessese" olarak Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın (TSKB) kuruluşuna yardımcı oldu. Bankanın kuruluş sermayesinin büyük kısmi İş, Osmanlı ve Yapı Kredi bankalarınca sağlandı. Ticaret, Akbank ve Garanti bankaları, İstanbul Ticaret Odası, Borsası, Mensucat Santral, İzmir Pamuklu Mensucat da bankaya ortak oldu. TSKB, Dünya Bankası'nın dünyada kuruluşuna yardım ettiği ilk "milli sınai kalkınma bankası"dır. Bu banka modeli, Türkiye'den sonra çok sayıda ülkede uygulandı.

TSKB, 1950 yılında kuruldu. Dünya Bankası'nın Hazine'ye borç olarak verdiği dövizlerin bir bölümü, TSKB kanalı ile özel sektördeki sanayiciye aktarıldı. O sırada 1 dolar, karaborsada 9 liradan işlem görürken, TSKB, 2.20'den sanayiciye döviz kredisi veriyordu.

— TSKB'nin ilk müşterileri kimlerdi?

— TSKB'nin kuruluşundan sonra, 1951 yılında bankaya yapılan ilk kredi başvurusu İskenderunlu Abdülkadir Kocabaş'tan geliyor. Banka Kocabaş'a, pamuğun içinden tohumu ayıracak çırçırlama makineleri satın alabilmesi için yüzde 300 teminatla 95 bin lira (34 bin dolar) kredi verilmesini kabul ediyor.

Bankaya 1951 yılı Nisan ayında 16'ncı sıra numarasıyla kredi için başvuran ve o zamanlar kimsenin tanımadığı bir genç girişimci var: Nejat Ferit Eczacıbaşı. Müracaatında belirttiğine göre, Galata Mumhane Caddesi'nde Aya Andrea Hanı'nda kiraladığı beş odada, 10 işçi ile "D-vital" adını verdiği balıkyağı ile içine vitamin karıştırılmış nişastadan ibaret çocuk maması üretiyor. Ondan önce TSKB'ye tanınmış eczacı İbrahim Ethem'in Şark İspençiyari firması ile, dünyaca ünlü Squibb firması da ilaç fabrikası kurmak için başvurmuş. Diğer tanınmış ilaç firmaları yanında ismi duyulmamış genç bir müteşebbisi, yönetim kurulu toplantısına davet edip dinliyorlar. Projesine inanıyorlar. Yüz-

de 7 faiz, 2 yıl ödemesiz dönem, 8 yıl vade ile 800 bin lira (285 bin dolar) veriyorlar. Eczacıbaşı, Levent'teki ilk modern ve büyük ilaç tesisini böylece kuruyor.*

TSKB daha sonra kredileriyle Türkiye'nin ilk büyük özel sektör sanayi kuruluşlarının temeline harç koyuyor. İzmir Mensucat, Çimentaş, Aslan ve Eskişehir Çimento Fabrikaları, Mensucat Santral, Koruma Tarım İlaçları, Tatko, Anadolu Çimento, Çukurova Sanayi İşletmeleri, Kayseri-Birlik Mensucat, Ekinciler Tekstil, Altınyıldız Mensucat, Elka Yonga Levha, Türkay Kibrit, Aksu Tekstil, Bozkurt Tekstil, DYO Boya, Komili Yağ ve Sabun, Kavel Kablo, Türk Demir Döküm, Uzel Traktör ve Narin Mensucat kuruluş kredilerini ve dövizlerini TSKB'den alan sanayi tesisleri.

Bankanın, 1952 yılı sonuna kadar bir sanayi tesisine verdiği en büyük kredi 1 milyon 200 bin lira (425 bin dolar). O yıl banka, Hacı Ömer Sabancı'ya, Bossa'yı kurması için, yüzde 100 ipotek ve Hacı Ömer'in şahsi kefaletiyle 5 milyon lira eşdeğerinde 1 milyon 800 bin dolar Dünya Bankası kredisi veriyor ve Adana'daki Bossa kuruluyor.

TSKB 1960 yılı Temmuz'unda "Vehbi Koç, Sıtkı Koçman ve ortaklarının bir bira ve malt tesisi için 11 milyon doları döviz olmak üzere 27.5 milyon lira yatırım kredisi isteklerini, "memleket ekonomisi bakımından muhik (doğru) görülmediğinden" reddediyor. 1954'te Vehbi Koç, Arçelik'in babası Erel Çelik Eşya'ya ortak olmak istiyor. O zaman firmanın sahibi olan Lütfi Doruk "Sen beni yutarsın" diyerek önce kaçınıyor. Sonra Vehbi Koç, Eli Burla ve Lütfi Doruk ortaklığı gerçekleşiyor. TSKB, bu ortaklığa, çelik eşya fabrikası tesisi için 275 bin dolar ve 421 bin TL kredi veriyor. Böylece Haliç'teki Arçelik tesisi ortaya çıkıyor.

1959 yılında Arçelik tekrar TSKB'ye başvuruyor. "Buzdolabı imalatında kullanılacak plastik şekillendirme makinesi ile doğrama işlerinde darboğaz teşkil eden köşe kaynak ve testere makinesi ithali için" 4 yıl vadeyle 40 bin dolar, evet, sadece 40

---

* Bu ilaç tesisinin yerinde şu anda Kanyon konutları ve alışveriş merkezi yükseliyor.

bin dolar kredi alıyor. Böylece Türkiye'de ilk buzdolabı yapımına başlanıyor.

Jak Kamhi "mevcut profil ve demir pencere fabrikasının tevsii için" TSKB'den 1957 yılında döviz kredisi istiyor. Banka kredi talebini olumlu bulmuyor. Fakat Profilo fabrikasının kurulması için 2.80 TL kurdan (o yıllar takas dövizinin kuru 7.00, serbest piyasa 9.00 TL'ydi) peşin para ile Jak Kamhi'ye 55 bin dolar satılmasına karar veriliyor. Bu parayla Arçelik benzeri bir demir konstrüksiyon ve madeni eşya tesisi kuran Jak Kamhi, Arçelik'e buzdolabı üretimine imkân verecek kredi işlemini örnek göstererek 1960 yılında Profilo'da buzdolabı üretiminde kullanılacak bir plastik pres için kredi talep ediyor.

TSKB, "buzdolabı için ayrı bir proje" hazırlanması" gerektiği gerekçesiyle kredi talebini reddediyor. Dört yıl geçiyor. Profilo TSKB'den 1964 yılında aldığı 126 bin dolarlık kredi ile çamaşır makinesi ve 1967 yılında aldığı 310 bin dolar krediyle buzdolabı yatırımlarını gerçekleştiriyor. Daha önce kredi alan, Anadolu deyimiyle "atı alan" Arçelik ise, bu arada çoktan "Üsküdar'ı geçmiş" oluyor. Arçelik o yıllarda Haliç'ten Çayırova'daki modern tesislerine taşınmak üzeredir. İşte bu şartlarda Profilo da beyaz eşyada gecikmeli olarak rekabete başlayabiliyor.

Bugünkü büyük kuruluşların hemen hepsinin temelinde TSKB'nin harcı var. Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Kamhi sanayi sektörüne TSKB kredileriyle adım attı. Arçelik, Bossa, Profilo, Eczacıbaşı İlaç ve bugünün büyük tesisleri TSKB kredisiyle kuruldu.

O gün kurulan tesislerde çok büyük ölçüde rantlar vardır. Bu rant ucuz döviz rantıdır. Bulunmayan kıt dövizden pay alabilme rantıdır.

— *Peki, müteşebbislerimiz de başarılı değil mi?*

— Evet, ama devletin aktardığı rantın ve ayrıcalığın önemini unutmamak lazım. TSKB, Türkiye'de dövizin bollaşması ve dövizin serbest piyasasının oluşmasına kadar sadece büyük sanayinin değil, Anadolu'da sanayinin gelişmesine de büyük katkıda bulundu. Maalesef Anadolu çabaları başarılı olamadı. TSKB, yurtdışından gelen tasarrufları değerlendirmek için projeler hazır-

layarak, Anadolu'da, Van'da, Muş'ta vb model sanayi tesisleri kurulmasına çabaladı. Ama maalesef başarılı olamadı.

— 1970'lere böyle mi geldik?
— Önce 65'ten söz etmeliyiz. Turgut Özal'ın DPT Müsteşarlığı döneminden.

— DPT'de, 1965'e kadar, kalkınma modeli oluşturma konusunda çatışan görüşler de yok mu?
— Planlama'nın ilk yıllarında sanayileşme konularından çok tarım ve toprak reformu gibi konular öne çıkmıştır. Karaosmanoğlu ve arkadaşlarının Planlama'dan ayrılmasına kadarki dönem, daha çok tarım reformuyla ilgili tartışmalarla geçmiştir. Onun dışında Türkiye'nin sanayileşmesi için farklı yaklaşımlar olmamıştır. Türkiye'de nasıl bir tarım ve toprak reformunun yapılacağı tartışılmıştır. Karaosmanoğlu ekibi ayrıldıktan sonra bu konular unutulmuştur.

— DPT'nin ya da genel anlamda devletin, Türkiye'de tarım ve toprak reformu dolayısıyla feodalizmin tasfiyesi gibi bir sorunu görmezden gelmesi, bugün de süregelen birtakım sorunlara neden olmamış mıdır?
— Toprak reformu konusu da pek iyi anlaşılamamıştır. Dikkat buyurulursa toprak reformu, halktan gelen bir istek değil, entelektüellerin bir özlemi olarak ortaya çıkmıştır. "Türkiye'de fakir çiftçi, maraba toprak reformu için ayağa kalktı" falan... Yok böyle bir şey. Bizde tam tersine yarıcılar, çalışanlar hayatlarından memnun. Entelektüeller "köylüye bir imkân yaratalım" arayışında. Bu yapılırken Ankara'da her kesimde bir korku vardı. Ankara, Türkiye'nin doğusunda olanlardan korkuyordu. Doğuda bir ağalık sistemi var. Bu ağalık sistemi bir, politikacıyı destekleme bakımından; iki, asayişi kontrol etme bakımından; üç, oradaki sosyal huzuru sağlama bakımından ve dört, ekonomi, yani açları doyurma bakımından, yerleşmiş bir düzeni temsil ediyor. Toprak reformu için öncelikle ağalık sistemini kaldırmalısınız. Ağalık sistemini kaldırırsanız yerine ne koyacaksınız? Top-

rak reformu konusunda iktidarları endişelendiren hep bu olmuştur. Toprak reformunu iktidarlar, tarımda üretimin artışı olarak görmediler. Toprak reformu olursa müesses nizam değişir korkusu gündeme geldi. Bu değişim nasıl bir sosyal ve asayiş sorunu yaratır korkusu, toprak reformunu önlemiştir.

— *Türkiye'de ciddi bir tarım reformuna bugün de ihtiyaç var mı?*
— Şartlar değişti. O günler gerekliydi ama bugün tartışılabilir. Topraklar öylesine bölündü ki, nasıl bütünleştireceğiz? Demokratik sistemde, sosyal haklar verildikten sonra, bugün sorun tersine döndü. Toprak reformunda o gün amaç "dağıtmak"tı. Bugün çiftçinin hakkını koruyarak "nasıl birleştireceğiz"dir. Bugün çıkıp toprak reformu yapacağım diyen olsa, gülerler. Kimin nesini dağıtacaksın? Ceylanpınar'ı mı dağıtacaksın? Başka toprak yok.

— *Fakat ağalık sistemi hâlâ devam ediyor.*
— O ayrı mesele. Ağanın bugün de beş tane köyü var ama eskiden olduğu gibi istediği zaman satamaz onu. Bugün, eski şartlar geçerli değil.

— *Ve tarımda verimlilik sorunu da ciddi bir biçimde sürüyor.*
— Esas sorun bu. Bugünün sorunu olan toprakların kullanılamaması, kullanılan topraklarda verimin düşüklüğüdür.

— *İyi de... Türkiye'de belli dönemlerde belli oluşumlar, belli kişilerin, ailelerin öne çıkmasına neden olmadı mı?*
— Tabii ki oldu. Türkiye'de sermaye sınıfının oluşması konusunu tartışırken, bu konuda, arkadaşım Yılmaz Karakoyunlu'nun çalışmalarının önemini tekrarlamak isterim. Yılmaz Karakoyunlu, *Salkım Hanım'ın Taneleri* romanında, servet transferi ile sermaye transferinin farklılığını öne çıkarmaya ve Türkiye'deki ilk sermaye transferi operasyonu olan Varlık Vergisi'ni anlatmaya çalışmıştır. "Aydınlarımız, bunu tartışacak yerde, Salkım Hanım'a tecavüz eden kayınpederinin rütbesini tartışmayı tercih etti" diye

yakınır. "Servet" ile "sermaye" farklı şeylerdir. Servet, kişisel varlıktır. Sermaye, ekonomik varlıktır. Servet, miras yoluyla başkalarına geçer. Kumar yoluyla başkalarına geçer. Hırsızlık yoluyla başkalarına geçer... Servet kaybedilebilir. Yok olabilir. El değiştirebilir. Buna karşılık, sermaye ancak "devlet zoruyla" el değiştirir.

— *Sermaye devlet zoruyla nasıl el değiştiriyor?*

— Cumhuriyet döneminde sermayenin devlet zoruyla ilk el değiştirmesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Ermeni ve Rum azınlıkların uzaklaştırılması ve onlara ait malların el değiştirmesiyle yaşandı. İkinci dalga, İkinci Dünya Savaşı sırasında "Varlık Vergisi"yle gerçekleşti. Üçüncü dalga, daha sonra "6 - 7 Eylül Olayları" ve bu olayları izleyen dönemdeki zorunlu göçlerle geldi.

Son olarak yakın dönemindeki dördüncü "sermaye transferi" olaylarını izliyoruz. Banka hortumcusu diye adlandırılanların ekonomik varlıklarına devlet önce el koydu. Sonra onları satmaya koyuldu, sattı. Beşinci transfer şekli olarak özelleştirilen kamu varlıklarının iktidar yandaşlarına dağıtılmasını da unutmamak gerekir.

Her transfer olayında sermayenin "devlet zoruyla ve devlet tarafından" el değiştirme operasyonu gündeme geliyor. O sermayenin oluşumuna emeği geçmemiş bazı kişi ve kurumların, oluşumu zaman ve emek isteyen hazır bir sermayeye (ekonomik varlığa) sahip olmaları fırsatı ortaya çıkıyor.

2001'de banka krizi sonunda, kanunlara dayalı olarak sermayeye el konuldu. Fakat devletin el koyduğu ve başkalarına satmak istediği, sattığı sermaye, "kırıntı sermaye." Çünkü devletin el koyduğu bankaların ve bağlı işletmelerin hâkim ortakları, devlet el koymadan önce sermayeyi servete dönüştürdü. Hortumlama denilen şey, ekonomik varlıkların, şahsi varlık haline getirilmesiyle gerçekleştirildi. Devletin el koyduğu sermaye, servete dönüştürülen sermayeden arta kalan "kırıntı sermaye"dir. Önce bunun altını çizelim. Ama "kırıntı sermaye" de olsa, ortada bir sermaye transferi var. Belli ekonomik varlıklar bir elden öbür ele geçti, geçecek. Bazı kişi ve kurumlar, belli ekono-

mik varlıklara sahip olurken, bu varlıkları ortaya çıkaranlar, sorumlu ve suçlu olsalar da, bunları kaybetmenin üzüntüsünü yaşadılar. Ekonomide uzun bir gayret sonucu ve uzun bir sürede ortaya çıkan belli isimler yok olurken, hiç bilinmeyen isimler öne çıktı. Ekonomide çok önemli değişimler ve gelişmeler oldu, oluyor. Olan bitenin farkında olalım.

— *Örneklerden gidelim... Koç ailesinin gelişmesi çok eskiye gidiyor. Ama 1950'lerden sonra Adana'dan, İzmir'den, İstanbul'dan başarılı işadamları çıktı. Önemli yatırımlar yaptılar. Siz içinde bulundunuz... Örneğin Sabancı'nın ilginç bir gelişme hikâyesi vardır.*

— Sabancı ailesinin hikâyesi, Anadolu'da sermayenin oluşmasının, Anadolu sermayesinin sanayi ve finans kesiminde büyümesinin ve İstanbul sermayesi haline gelmesinin hikâyesidir.

— *Sabancılar aslen Kayserili değil mi? Nasıl olmuş da yolları Çukurova'ya, daha doğrusu Adana'ya düşmüş?*

— Efendim doğru, Kayserili. Ama Kayseri sert iklimi, bereketsiz topraklarıyla insanlarını besleyemeyen bir yöredir. Bunun için Kayserili, rızkını başka yerlerde arama zorunluluğu duyar. Nimet Arzık, Hacı Ömer'in hayatını anlatan *Ak Altının Ağası* isimli kitabında*, Kayserililer'i anlatırken, "Kayserililer, başarıya kendi bölgelerinde ulaşamamışlar. Kendi bölgelerinde aynı çeşit zekâ, ancak birbirini baltalar. Ta Boğazlıyan'a kadar. Boğazlıyan, Kayseri'nin merkezinden 18 km. uzaklıkta bir kazadır. Çarpışırlar. Boğazlıyan'dan sonra savaş durur ve dışarılıklıya karşı, Kayserili Kayserili'ye el verir. Birbirlerini İzmirliler'den fazla tutarlar. Ellerine düşen fırsatları destekleşe destekleşe değerlendirirler" diyor.

"'Akçakaya'nın otu saz, kuşu kazdır / Amma velakin Adana'nın otu kekik, kuşu kekliktir.'

Akçakaya'nın fakir tabiat şartlarından sonra, Adana'nın verimli topraklarına kavuşanlar, Adana'yı böyle tarif ederler. Ada-

---

* Nimet Arzık, *Ak Altının Ağası*, Tur Yayınevi, Ankara 1970.

na genelinde, Çukurova toprakları bereketli olmasına bereketlidir de, 1950'li yıllara kadar buralara 'ölüm ovası' gözüyle bakılırdı. İnsanların vahşi tabiat şartlarını kontrol altına alması, 'ölüm ovasını, bereket ovasına', hastalık beşiği çeltik tarlalarını, zenginlik kaynağı 'beyaz altın' pamuk tarlalarına dönüştürdü."

Yazılıp söylendiğine göre Çukurova, bir zamanlar ölüm ovası olarak bilinirmiş. Ovaya inen bir daha geri dönmezmiş. Karadan tek bir ulaşım yolu varmış. Denizden ulaşımsa zaman alırmış. İnsanlar dağlarda yaşamayı seçmişler. 1877'lerde Adana valisi, dağlardaki Yörükler'in çadırlarını yıktırıp, onları ovaya indirmiş. İnsanlar doğayla boğuşmak zorunda kalmışlar. Yaşamak için ekip, biçmeye başlamışlar.*

Çukurova'ya pamuğun girmesine İngilizler sebep olmuş. 1861-1865 yıllarında Amerikan İç Savaşı sırasında, Amerika'nın güneyindeki pamuk tarlaları tarumar olunca, daha önce Amerika'dan pamuk alan İngiliz tekstilcileri, gözlerini Mısır'a, Ortadoğu'ya, Hindistan'a çevirmişler. 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisinde, Manchester dokuma fabrikaları sahipleri, padişahtan, Türkiye'de pamuk ekimine önem vermesini istemişler. Gerçekte o tarihlerden 35 - 40 yıl önce, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Anadolu'ya yaptığı seferlerde, bu bölgeye pamuk tohumunu getirmiş, pamuk üretimini başlatmış. Sultan Abdülaziz, Avrupa'dan dönünce, pamuk işi büyümüş. İlk çırçır fabrikası kurulmuş. Bölgede ihracat amacıyla pamuk üretimi gelişmiş.

Adana'daki toprak mülkiyetinin yapısı da, Yörükler'in ovaya indirilmesi olayına bağlanır. O sırada toprağı zorla aşi-

---

* Sultan Abdülaziz'in pamuk tarımı için yerleşik düzene zorladığı Yörükler, Toros Dağları'nda, bugün Adana'nın ilçeleri olan Kozan, Erzin ve Payas yörelerinde yaşayan göçebe Türkmen aşiretleridir. Türkmen aşiretleri, Avşar boyundan Dadaloğlu'nun (1785-1868) türküsündeki "Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir" dizesinde olduğu gibi, Sultan Abdülaziz'in uygulamasına karşı isyan etmiş ve sonunda yenilmişlerdir. Bu süre içinde Mısır Hıdivi (valisi) Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, daha sonra Adana ve havalisinde "Fellah" olarak anılacak olan, Mısırlı "esmer tenli" tarım işçilerini Çukurova'ya getirerek çalıştırmıştır.

ret beylerine dağıtmışlar. Doğuştan çiftçi olmayan, toprak gelenekleri bulunmayan Türkmen beyleri, topraklarını yarıcılara işlettirmişler. Beyler, ya kendi rızalarıyla yarıcılara toprak bağışlamış ya da açıkgöz yarıcılar beyin topraklarına sahip çıkmış. Daha sonra, Adana'dan göç eden gayrimüslimlerin topraklarını bunları işleyen yarıcılar başkalarına verdirmemiş. Böylece, karışık bir toprak mülkiyeti yapısı ortaya çıkmış.

— *Çukurova için "ölüm ovası" nitelemesi nereden çıkmış**?
— Ovanın bol sulu olması, pamuk yanında, çeltik işini de cazip kılmıştır, ama çeltik ekimi yayıldıkça sivrisinek, sıtma ve ölüm de çoğalmış. 1940'lı yıllarda sıtmanın, 1950'li yıllarda suların kontrol altına alınması ve ulaşım ağının kurulması, 1960'lı yıllarda sulama sistemlerinin yapımı, Adana'nın gerçek kurtuluşu olmuş. İşte, Sabancı ailesinden Hacı Ömer, Kayseri'den bu şartlar içindeki Çukurova'ya göç ettiğinde Adana böyle bir Adana'ymış.

— *O dönem farklı bir dönem.*
— Hacı Ömer'in Adana'daki ilk yılları, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin milli tüccar, milli sanayici yetiştirme arayışları dönemi olan 1920'lerdir. Rum ve Ermenilerin çekilişiyle iyice sönükleşmiş bulunan ekonomik hayata, Türkleri heveslendirebilmek için, devlet, durmadan sloganlar üretmekte, ticaretin kutsal bir iş ve hizmet olduğunu yaygınlaştırmaya çalışmakta, Türkleri sanayi alanına çekebilmek için, teşvik tedbirleriyle dolu yasalar çıkartmaktadır.

O dönem, Türkiye'nin ihtiyacı olan en basit, en hurda mallar bile, döviz verip dışarıdan getirtilmektedir. İthal listelerinde bin kalemden fazla eşya vardır. Don, gömlek, iç çamaşırı, her çeşit pamuklu, yünlü kumaş, hazır elbise, demir, nal, çivi, üzengi, elektrik malzemesi, elektrikli alet, fırça, zincir, lamba, ütü, gazocağı, kaşık, çatal, bıçak, tabak, mobilya, topluiğne, kilit, di-

* Orhan Kemal'in başta *Bereketli Topraklar Üzerinde* ve *Hanımın Çiftliği* olmak üzere ve Yaşar Kemal'in hemen hemen bütün romanları, Çukurova gerçeği hakkında olağanüstü ayrıntılarla bezeli olarak gözler önüne serer.

kiş iğnesi, olta, çuvaldız, çuval, madeni mamuller, fenni aletler, tarım aletleri, sabun, deri, matbaa levazımatı, kırtasiye eşyası, kâğıt, kalem, bisiklet, pil, akü, telefon, film, tüfek, fişek, saat, piyano, müzik aletleri, lastik, kereste, çimento, şeker, defter, tebeşir, talk, alçı, asfalt, tuğla, kiremit, mermer, demir, cam, şişe, lamba şişesi, porselen, yağ, parfüm, akaryakıt, petrol ürünleri, zamk, cam macunu, boya, çivit, mürekkep, kibrit, gübre, nişasta, un, buğday, maden kömürü, yiyecek maddesi, konserve, tarak, oyuncak, spor malzemesi ve akla gelebilecek her şey dışarıdan getirilmektedir. Türkiye o yıllarda pamuğunu 45-50 kuruşa satıp, kilosu üç buçuk liradan bez, basma, pazen alıyordu. Kilosu 80 santimden odun ve kereste satıp, kilosu 19 kuruşa gazete kâğıdı, 35 kuruşa yazı kâğıt, kilosu 125-150 kuruşa mobilya ve parke ithal ediyordu. Madenlerimiz, kromumuz, çinkomuz, manganezimiz, kilosu 1 kuruştan gidiyordu ve yerine kilosu 650 kuruşa makineler alınıyorduk.

1921 yılında Adana'da 2 iplik ve dokuma tesisi, 3 un fabrikası, 8 çırçır ve pres tesisi ile gayrimüslimlerin bırakıp kaçtığı 4 sanayi kuruluşu mevcuttu. Adana'nın düşman istilasından kurtuluşundan, 1950 yılına kadar geçen 30 yıl boyunca, gayrimüslimlerin bırakıp gittiği 17 tesise pek bir şey eklenmemişti.

Kayserililer Çukurova'ya göçe başladığında, Çukurova toprakları eski Yörük beylerinin ve yeni toprak ağalarının hâkimiyetindeydi. Toprağa yabancı olan Yörükler, zamanla ağalığa alışmış, toprağa alışamamıştı. Topraktan gereğince yararlanmaya çalışmıyor, toprağı genellikle yarıcılar eliyle işletiyor ve hatta bir süre sonra yarıcılara kaptırıyorlardı.

— *Yarıcılık ne anlama geliyor?*

— Yarıcılık, toprak sahibinin toprağının, köylüler tarafından işlenmesidir. Toprak sahibi, sadece toprağı verir. Emek, tohum, ekim ve hasat onu eken köylüye aittir. Yarıcı, hasat sonunda elde ettiği ürünün yarısını toprak sahibine rant olarak verir. Ticari faaliyetten sermaye birikimi sağlayanların, toprak ağaları ile ağalardan toprak edinen eski yarıcılardan, bu toprakları ele geçirmeleri çok kolay oldu.

İkinci Dünya Harbi yıllarının, normal olmayan kârlarının devam edeceğini sanan Adanalı toprak ağaları, 1945-1955 yılları arasındaki dönemde, Adana'nın bar diye adlandırılan batakhanelerinde safahata dalınca, her şeyi satıp savmaya başladılar. İşte bu dönemde toprak edinen yeni toprak sahipleri, tarım kesiminde verim artışına sebep olan birçok imkândan da yararlanma şansına kavuştu. Önce, Marshall Yardımı çerçevesinde, Amerika'dan traktör ve diğer tarım makineleri geldi. Ardından Seyhan Barajı inşa edilerek, Adana Ovası'nda su düzeni kontrol altına alındı. Sulu tarım başladı. Kaliteli tohum, tarım ilaçlama teknikleri öğrenildi. Aynı topraklardan daha çok ürün alınmaya başlandı. Bu yoldan sermayelerini artıranlar da sanayi yatırımlarına yöneldiler.

— *Adana'da tarımdan sanayiye geçiş önemlidir.*

— Adana'ya göçen Kayserililer'in yazgısı, üç aşamada başarıya ulaşmak oldu: Önce ticaret, sonra toprak sahibi olarak tarım ve nihayet sanayi. Hacı Ömer'in işini geliştirdiği dönemde, Adana'da kurtuluştan sonra da şehirde kalıp faaliyetlerini sürdüren ve ekonomik faaliyetlerde adı geçen belli başlı gayrimüslimler; Alber Diyap, Corç Lûtfullah, Salomon Rafael Gilado, Vital Eskenazi, Jak Natus, Yako Benyas, Moiz ve Alber Amado, Köşkeryan, Antuvan Brazofolli'dir. Adana'ya daha önce gelen, halı ve pamuk ticareti ile meşgul olan Kayserililer; Mustafa Özgür, Seyit Tekin ve Nuri Has'tır.

Adana'ya Kurtuluş'tan sonra gelen Kayserili ise Nuh Naci Yazgan'dır. Bu dönemde Adana'daki tanınmış diğer işadamları, Bekir Sapmaz, Ahmet Sapmaz, Bosnalı Salih Efendi ve Asım Özbilen'dir. Bu kişilerden, Alber Diyap, Corç Lûtfullah, Yako Benyas, Alber Amado ve Brazofolli Adana'da öldüler.

Köşkeryan'ın kız kardeşi Alber Diyap ile evliydi, o da Adana'da öldü. Salamon Rafael Gilado, Adana'daki yağ tesislerini Hacı Ömer'e sattıktan sonra İstanbul'a yerleşmişti, orada öldü.

Mustafa Özgür'ün çocuğu yoktu. Yeğenlerini evlat edindi. Mustafa Özgür, Emin Özgür, Kemal Özgür isimli üç yeğeni vardı.

Seyit Tekin'in iki oğlu vardı. Erkek çocuklarından Hacı Tekin, genç yaşta öldü. Öbür oğlu İbrahim Tekin, Milli Mensucat'ta genel müdürlük yaptı ve daha sonra Akbank'ta yönetim kurulu başkanı oldu.

Nuri Has'ın iki kızından Fazilet, Paktaş fabrikasının sahibi Talip Aksoy ile evlendi. Yıldız ise Ahmet Sayga isimli bir genç-le evlendi. Üç erkek çocuğundan Mahmut öldü, Kemal öldürüldü. Kadir Has ise Akbank'ta Sabancılar'la ortaklığı sürdürdü.

Nuh Naci Yazgan'ın tek oğlu 18 yaşında İstanbul'da ölünce, Adana'da kalamadı. Yeğeni Mehmet Muhaddisoğlu'nu evlât edindi.

Bekir Sapmaz hiç çocuğu olmadan Adana'da öldü.

Ahmet Sapmaz iki evlilik yaptı. Birinci evliliğinden altı kız, ikinci evliliğinden dört erkek, iki kız sahibi oldu.

Simyonoğlu'nun iplik ve bez fabrikasını, Milli Mensucat Fabrikası olarak işleten beş ortak, bir süre sonra anlaşmazlığa düştü. Hacı Ömer'in tabiriyle "kâr ve refah tepti"." Her biri işi kendi yanlarına çekmek istedi. Fabrika dağıldı.

Bekir ve Ahmet Sapmaz ile Sabancılar'ın uzun süren değişik ortaklıkları olmasına rağmen, iki kardeş kendi imkânlarıyla bir iplik ve bez fabrikası kurmak istedi ve Güney Sanayi fabrikasını kurdular. Güney Sanayi'nin iplikhanesi, Bossa İplik ve Bez Fabrikası'nın kuruluşundan bir yıl önce üretime başladı.

Hacı Ömer, evlendiği 1930 yılından, ilk sanayi tesisi olan yağ fabrikasına sahip olduğu 1944 yılına kadar, Adana'da pamuk ticaretiyle uğraştı.

— Çırçır fabrikaları ilk fabrikalar değil mi?

— Pamuğun içinden çekirdeğinin ayrılmasına çırçırlama, bunu yapan basit tesislere "çırçır fabrikası," bir veya birkaç çırçır makinesi olana da "çırçır fabrikatörü" denir. Çırçırlanan pamuk, ya insan gücüyle haşa denen çuvallara basılır ya da makineyle sıkıştırılır, preslenir. Sıkıştırma makineleri "prese fabrikası" diye bilinir. Pamuğun, tohum için ayrılmayan çekirdeğinden yağ çıkarılır. Tarladan toplanıp kabuğu ayrılan pamuğun yarıya yakını çiğit, yani çekirdektir. Aşağı yukarı dokuz kilo çiğitten, bir

kilo pamuk yağı elde edilir. O tarihlerde Adana'da yaklaşık 30 bin ton pamuk üretilirdi.

— *Bunları nereden biliyorsunuz?*

— Sabancı Topluluğu'nda çalışırken bunları okudum, öğrendim. Sakıp Sabancı'dan dinledim. Hacı Ömer, önceleri pamuk İhracatçısı Alber Diyap adına pamuk alımlarına girermiş. Sonra Nuh Naci, Adana'ya gelip Adana'daki Kayserililer'den Mustafa Özgür, Seyit Tekin ve Nuri Has ile ortak olarak Simyonoğlu fabrikasını Milli Mensucat Fabrikası adı altında işletmeye başlayınca, Alber Diyap, "Bize fabrika alım işlerinde, pamuk borsasında ve piyasa izlemede becerikli, çalışkan, güvenilir bir adam lazım" diyerek, Hacı Ömer'i Nuh Naci'ye tavsiye etmiş. Hacı Ömer pamuk alım satımına girince, Milli Mensucat fabrikasına ortak olan Kayserililer; Nuh Naci, Mustafa Özgür, Seyit Tekin ve Nuri Has beyler ile dostluk kurmuş. Satın aldığı pamuğu birisine satmak zorunda. O zamanın en büyük pamuk alıcıları Milli Mensucat Firması ile Alber Diyap, Corc Lûtfullah, Brazofolli gibi pamuk ihracatçıları.

Hacı Ömer bakmış ki pamuk çırçırlamada iş var. Elden düşme beş adet çırçır makinesi bulmuş. Bunları Boduroğlu'nun fabrikasında bir yer kiralayıp oraya koymuş. Kendi hesabına çalıştırmaya başlamış. Çırçır işine girişince, bu kere tohumu satın alabilecek tek kişi olan yağ fabrikatörü Salomon Rafael Gilado ile ilişkisini geliştirmiş. Pamuk piyasasında, beraber koşuştukları, Kayserili olmamalarına rağmen dost oldukları Karaisalı iki kardeş tanımış: Ahmet Sapmaz ve Bekir Sapmaz. Hacı Ömer ve Sapmaz kardeşler ortak olarak bir çırçır fabrikası kurmuş. Bekir Sapmaz ve Ortakları Çırçır Fabrikası'nda 50 adet çırçır makinesi varmış.

Hikâyeyi uzatıyorum. Görüldüğü gibi altyapıda Milli Mücadele'de ülkeyi terk eden gayrimüslimlerden kalan toprak, çiftlikler ve sanayi tesisleri var. Ülkeyi terk edip gitmeyen deneyimli gayrimüslimlerin hocalığı, öğretisi ve ortaklığı var.

— *Adana'da ne çok gayrimüslim varmış...*

— Hacı Ömer ve çırçır işlerindeki ortaklarından Ahmet Sapmaz, 1942'de, Türk Nebati Yağlar Fabrikası teşebbüsünden iki yıl önce, bir gayrimüslimin, İtalyan Musevisi Triçelli'nin sahibi olduğu, Katlı İplik Fabrikası'nın satılacağını duymuş ve yarı yarıya ortak olarak satın almışlar. Çok basit makineleri olan bu fabrika, o zaman pamuk yerine iplik yapıp satmak bakımından onlara cazip görünmüş. Fakat zamanla işe yaramaz hale gelmiş.

Hacı Ömer Bey, Milli Mensucat Fabrikası'na pamuk satarak, dört ortağıyla da iyi ilişkisini sürdürürken, kimsesi olmayan zengin bir işadamı, Mustafa Özgür, ona ayrı bir ilgi gösterir; kendi işlerinde de yararlanmaya başlar. Tutumlu bir işadamı olan Mustafa Özgür'ün, ayrıca halı ticaretiyle ve gayrimenkul işleriyle ilişkisi vardı. Bir süre sonra da Hacı Ömer'i kendine umumi vekil tayin eder.

Hacı Ömer, Erciyes Otel, çarşı ve sinemasının yapımında bu sefer de Mustafa Özgür'le yarı yarıya ortak olur. 1945-49 yıllarında önce dükkânlar, arkasından otel ve daha sonra da lokanta ile sinema tamamlanır. Kalan inşaat malzemesiyle de yolun karşısındaki Cici Berber İşhanı yapılır. Mustafa Özgür ölünce varisleri mallarını satar. Erciyes binaları Sabancı ailesine geçer.

Erciyes Sineması, o günün ölçülerinde 1.200 koltuğuyla Adana'nın, belki de Çukurova'nın en büyük sinemasıdır. İstanbul'da tanınmış bir kişi olan İpek Film Şirketi sahibi Cemil Filmer sinemayı kiralar. İmzalanan kira sözleşmesine göre sinemanın 8 numaralı locası Sabancı ailesinindir.

1948-49 yıllarında Hacı Ömer, Alber Diyap ile pamuk ihracat işinde ortak olur. Alber Diyap da kimsesi olmayan, işine çok düşkün bir gayrimüslimmiş. Alfons adlı bir müdürü, Selahattin Şakacı adında da bir muhasebecisi varmış. Diyap Efendi yine de işleri onlara bırakmaz, masanın başında ölgün bir lambanın ışığında defterlere kapanır, gece yarılarına kadar hesapları gözden geçirirmiş.

— Hacı Ömer'in bir de inşaat müteahhitliği yaptığı dönem vardır.

— Muzaffer Budak adlı bir inşaat kalfası, Hacı Ömer ve Ahmet Sapmaz ile eşit paya dayalı bir ortaklık kurar. Firmanın adı Muzaffer Budak İnşaat Şirketi'dir. Bu şirket Adana Sanat Okulu, Anıtkabir, TBMM İnşaatı, İstanbul-Ankara Karayolu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi inşaatlarında değişik ölçülerde işler yapar. Son olarak Ankara'da, Ulus İşhanı inşaatını gerçekleştirir. 30-35 mühendis ve mimarın çalıştığı güçlü bir şirket haline gelir. Hatta anlatıldığına göre, zamanın hükümeti bu firmanın Irak'ta iş yapmasını bile ister.

Zaman geçer ve Brazofilli'nin eskiden sahip olduğu yerler, Adana'da şehrin ortasında kalır. Dahası, anayol da bu arsadan geçince değeri artar. Muzaffer Budak yola cepheli üç ev inşa eder. Biri Hacı Ömer, öbürü Ahmet Sapmaz'ın ve iki evin ortasındaki küçüğü de kendisinindir. Muzaffer Budak evlenmemiş, tek başına yaşayan biri olduğundan, kendine küçük bir ev ayırmıştır. Mimar Ertuğrul Arf'ın imzasını taşıyan ve kaloriferli olan bu evler, Adana'nın ilk lüks yapılarıdır.

Mimarisi, mermer salonları ve kaloriferleriyle yenilikler içeren bu binayı herkes hayranlıkla seyreder. Sonunda Hacı Ömer, büyüğüne hürmet ve yol verişin bir örneği olarak kardeşine "O evde siz oturun" der.

Muzaffer Budak, yaşlanınca müteahhitlik firması da işlemez hale gelir. Çünkü firma tamamıyla ona dayalıdır. Yanında işi devam ettirecek kimseyi yetiştirmediğinden ölümünün ardından sahip olduğu küçük ev, yarımşar hisseleriyle Ahmet Sapmaz ve Hacı Ömer Sabancı'nın olur.

1958 yılında SAPEKSA ve 1960 yılında AKSİGORTA'yı kuran Hacı Ömer Sabancı 1966 yılında İstanbul'da vefat etti. Sabancı'nın ölümünün ardından 1967 yılında Hacı Ömer Sabancı Holding kuruldu. Ardından Akçimento, TEMSA, Olmuksa, Pilsa, ÇİMSA, YÜNSA ve KORDSA kuruldu. 1974 yılında Hacı Ömer Sabancı Holding'in merkezi İstanbul'a taşındı, sonrası malum.

— Anlattığınız Hacı Ömer Sabancı hikâyesinde çok sayıda gayrimüslimin adı geçti.

— İlk kuşak işadamlarımızın hemen hepsinin iş hayatına girişinde gayrimüslim işadamları ile yakınlıkları olmuştur. Unutmayınız, bunlar Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının özel şartlarıdır. Vehbi Koç *Hayat Hikâyem* isimli kitabında Ankara'daki iş hayatını anlatır ve der ki;

"Halka gelince, Ankara halkının çoğu Müslüman Türkler'di. Bir de Hıristiyanlar ve Museviler vardı. Hıristiyanlar çalışırlar, kazanırlardı. İyi yer, içer, eğlenirler, iyi giyinir, güzel evlerde otururlardı. Pazarları hafta tatili yaparlardı. Türkler de çoğunlukla ya hoca, ya bakkal, ya bekçi ya da ambarcı olurlardı. Hıristiyanlar askere alınmazlar, bedel öderlerdi. Askere gitmediklerinden daha rahatça iş yapma, dükkân açma olanağı bulurlardı.

Türk'ün ise tükenmek bilmeyen bir görevi vardı; Kur'a, ihtiyat, redif denilen, sonu gelmeyen askerlik hizmeti ve bu hizmet sırasında açlıktan, sefaletten veya düşmanla çarpışırken ölmek. İşte Ankara'nın hali bu, Türkiye'nin hali buydu."

Vehbi Koç gene aynı kitapta, *Hayat Hikâyem* isimli kitabında, Ankara'da babasının buğday işinde Elmacıoğlu Ligor Ağa isimli bir Ermeni ortağından söz eder. Daha sonra babasının İkizyan isimli bir Ermeni ile çalıştığını anlatır.

İstanbul'a ilk gidişinde ise babasının işlerini takip eden İsrail Anastasyan'dan söz eder. Ankara'ya dönüşte kösele işine girmek için Kosti adında bir Rum ile hırdavat işine girmek için Hiya Elmanaki isimli bir Rum ile anlaştığını bunlardan çok şey öğrendiğini anlatır. Savaş sırasında Çankırı'daki Poysan isimli Ermeni ile ortak iş yapar. İstanbul'da Aram Geseryan ile iş yapar. 1934 yılında Hovagimyan ile Koç-Boru şirketini kurar. İstanbul Galata'da açtığı işyerinde Kevork ve Bayan Takuhi ile çalışır. İsak Altabef ile kamu ihalelerine girer.

1937'de İstanbul'da kurduğu şirkette İsrail Anastasyan, İsak Altabef ve daha sonra İsrail Maneşe ile ortaklık yapar. Ankara'da 1933 yılında Numune Hastanesi inşaatında Daniel Burla ile ortak iş yapar. Daha sonraki yıllarda da Vehbi Koç gayrimüslim vatandaşlardan yararlanmış, onlarla ortaklık kurmuştur. Ortaklıkların en önemlisi Arçelik'te Burla Biraderler ile ortaklığı, en fazla birlikte olduğu gayrimüslim çalışma arkadaşları ise İzak Eskinazi ile Bernar Nahum'dur.

— İzmir'deki gelişmeler Adana'dakinden farklıdır dediniz. İzmir, Cumhuriyet öncesi dönemde son derece önemli bir ticaret merkeziydi. Cumhuriyet'in ilk iktisat kongresini orada toplaması da bu yüzden anlamlıdır. Merak ettiğim, Anadolu'nun Batı'ya açılan bu penceresi, daha sonra neden kapandı? Anadolu'nun Batı dünyasıyla ticaret ve sanayi bağını kuran bu şehir, daha sonra bağları neden kopardı? Diğer şehirler gelişirken İzmir neden beklenen gelişmeyi gösteremedi? Bu şehrin insanlarına ne oldu?

— Ben İzmir'i severim ama bu "kapalı kutu"da olup bitenleri bir türlü anlayamam. 1965'li yıllarda İzmir'deki sanayi kuruluşları orta boy kuruluşlardır. Sermaye yönünden yüzde 40'ı, 1965 yılı değerleriyle 100 bin - 500 bin TL arası bir sermayeye sahiptir. Yüzde 21'i ise 50 bin liradan az sermayeli küçük imalathanelerdir. Tesislerin ancak yüzde 15'inin sermayesi 500 bin TL üzerindedir.

1960'lı yıllarda İzmir'de Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı 5 binden fazla işyeri vardır. Tüccarların dörtte birini, sanayicilerin de en az yarısını esnaf veya küçük imalatçı olarak kabul etmek gerekir.

1950-61 yılları arasında İzmir'de ve Ege'de önemli sınai gelişmeler olmaya başlamış, çimento, demir-çelik, elektrik ve tekstil sanayiinde bugün hâlâ faaliyetlerini sürdüren önemli şirketler kurulmuştur. Karteks, 1955 yılında kurulan Dewilux Boya Fabrikası, 1959 yılında kurulan Bayraklı Boya Fabrikası, bu şirketler arasında bulunmaktadır.

1960 yılından sonra yabancı sermaye iştirakiyle büyük yatırımlar devam etmiş, otomobil, kamyon, kâğıt, içki, çimento tesislerinin kuruluşu bu dönemde gerçekleşmiştir. 1960 yılında kurulan Desa, 1963 yılında kurulan Dyosad, 1969 yılında kurulan Türk Tuborg, 1968 yılında kurulan Botaş, 1964 yılında kurulan Ege Endüstri, BMC, 1969 yılında kurulan Viking Kâğıt Fabrikası bu yıllarda kurulan büyük fabrikalardır.

1960 yılı sonuna doğru İzmir'de 11'i devlet sektörüne, 209'u özel sektöre ait olmak üzere 220 büyük firma imalat dallarında faaliyet göstermekteydi. Bu yıllarda genellikle tüketim malı

üretim sanayiinden, ara malı ve yatırım malı üretim sanayilerine doğru bir geçiş vardı. Bölge sanayii için gerekli hammadde genellikle bölgeden temin edilmekte, özellikle gıda, içki, tütün ve dokuma sanayiinin hammaddeleri tamamen bölge içinden sağlanmaktaydı.

1960'lı yıllarda İzmir'den ihracat, değer olarak toplam Türkiye ihracatının yüzde 40'ını bulmaktadır ve İzmir Limanı, Türkiye'nin birinci derecede ihracat limanıdır.

1970-80 yılları arasında, 1975 yılında kurulan Kompoze Gübre Fabrikası, Pınar Et, Pınar Süt, Pınar Deniz Mahsulleri A.Ş., Raks, Elbo Mumluyum Radyatör Fabrikası, Dizelsan ve Oma, İzmir'in kazandığı büyük tesisler olmuştur. Kuruluşu 1970'lerde gerçekleşen Aliağa Petrol Rafinerisi'yle 1980'lerde yatırım sürecini başlatan Aliağa Petrokimya Tesisleri bir anlamda bölge imalat sanayiinde üretimde yüzde 38, katma değerde yüzde 41'e ulaşan ağırlıklarıyla bölgenin en büyük tesisleri arasındaydı.

Ege Bölgesi'nde imalat sanayiinin büyük çapta artması 1970'li yıllarda olmuştur. 1972-74 döneminde Türkiye imalat sanayii üretimi değer olarak yüzde 52 artarken, aynı artış oranı bölgenin imalat sanayiinde yüzde 143 olmuştur. Bu yıllarda bölge imalat sanayii öncelikle büyük tüketici kitlenin gıda ve giyim gibi zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelmiştir.

1970 yılı başlarında genellikle tüketim malı üreten bir sanayiden ara malı üreten sanayi dalına doğru bir geçiş olmuştur.

Ege Bölgesi'nde tarıma dayalı sanayi kollarının en güçlülerinden birisi gıda sanayiidir. Gıda sanayii, bölge imalat sanayii içinde üretim değeri olarak birinci, çalışan işçi sayısı bakımından ikinci sırayı almaktadır. Dokuma sanayii ikinci sıradadır fakat istihdam bakımından işçi sayısıyla birinci sırayı almaktadır. İhracatta ilk sırayı, eski yıllarda olduğu gibi, tarım ürünleri almaktadır. Sanayi kuruluşları arasında dokuma ve hazır giyim sanayii başta gelmekte, bunu gıda sanayii, metal eşya sanayii, makine ve yedek parça sanayii, ulaştırma araçları imalat sanai takip etmektedir. Ticari faaliyet alanlarının büyük çoğunluğunu İzmir'de gelişmiş olan imalat sanayii ürünleriyle tarımsal ürün-

lerin pazarlanması oluşturmaktadır. Önde gelen tüccarlar gıda sanayii ürünleri, mensucat ürünleri, tütün tüccar ve simsarları, akaryakıt, nakliyat ve satış acenteleri, inşaat müteahhit ve taşeronları, mimarlık ve mühendislik büroları, makine teçhizat ve tarım aletleri satış acenteleridir.

— *İzmir, böyle göz kamaştırıcı bir yükseliş trendinde giderken 1985'ten itibaren yokuş aşağı inmeye başladı.*

— 1986-87 yıllarına kadar iyi bir atılım yapan bölge sanayi müesseseleri, 1987'den sonra bazı problemlerle karşılaşmaya başladı. Aşırı ithalat ve damping şeklinde gelen ithal malları haksız rekabete neden oldu ve bir kısım imalatçıyı zor durumda bıraktı. Ege Bölgesi'nde 1963-79 yılları arasında sadece 17 adet sanayi işletmesi, çoğunlukla tasfiye yoluyla kapanmışken, 1980-1985 yılları arasında 49 adet işletme faaliyetine son verdi. Devlet İstatistik Enstitüsü'nce verilen bilgilere göre 1988 yılında İzmir'de imalat sanayii firmalarından 162'si kapandı. 1989 yılının ilk beş ayında İzmir imalat sanayiinde kapanan tesislerin sayısı 153'tür. 1980-92 yılları arasında bölge imalat sanayiinde yatırımların gelişimi, büyük ölçüde izlenen ekonomik politikaların etkisi altında kaldı. Ülkedeki yüksek enflasyon, işletmelerin işletme sermayesi ihtiyaçlarını durmadan artırırken, yüksek faiz oranları, bu ihtiyacın giderilmesini çok pahalı bir hale getirdi. Bu durum bir yandan yatırımların yeterince artmasını, diğer yandan teknolojik gelişmeyi engelledi. 1980'den sonraki devrede Kula Mensucat, İzmir Yün, Sezak Halı, İzmir Elektronik, Karaoğlu Madeni Eşya, İmesko Madeni Eşya, Yupi Tavukçuluk, Aykent Gıda, Kent Lastikleri, Metaş gibi İzmir'in, hatta Türkiye'nin en büyük firmaları arasında bulunan firmalar faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı. Bunlar arasında Metaş, 1992 yılında, devletin büyük yardımıyla tekrar çalışır duruma geldi. Kula Mensucat da sahip değiştirerek 1990 yılından itibaren tekrar üretime geçti. Bölge imalat sanayii alt sektörlerinde yatırım eğilimi, özellikle 1985 yılından sonra azalma gösterdi.

— *Metaş'ın ilginç bir öyküsü vardır.*

— Metaş'ın kurucusu Raşit Özsaruhan, İzmir'in sevilen, bir işadamıydı. İzmir'de 1950'den sonraki sanayileşme hareketinin öncülerindendi. 1971 yılında TÜSİAD'ın kuruluş protokolünü imzalayan İzmirli üç işadamından biriydi. İzmir dışında da birikimi, konulara ciddi yaklaşımıyla takdir toplamıştı. İzmir'de 1951 yılında Çimentaş'ın, 1952 yılında Betontaş'ın, 1956 yılında Metaş'ın kuruluşuna öncülük etmişti. Raşit Özsaruhan'ı 1974 yılında Metaş, İzmir Metalürji Fabrikası'nın kurucusu olarak tanıdım. Daha sonra yönetimindeki şirketleri "Ege Yatırım Grubu" adı altında geliştirdi. Yaşlanınca "aktif yönetimi" gençlere, çocuklarına ve profesyonel yöneticilere devretti.

— *Öyküyü anlatır mısınız?*

— Bir işyerinde kapağında *Raşit Özsaruhan ile Bir Gün* başlıklı bir broşür gördüm, dikkatimi çekti. Ne zaman basıldığı, kimin tarafından dağıtıldığı belli değildi. Broşürde Raşit Özsaruhan, kendi hayat hikâyesini anlatırken, İzmir'de ilk büyük sanayi kuruluşlarının nasıl ortaya çıktığını da hikâye ediyordu. Anlatımın ilginç yanı, Marshall kredisini kullanmak için durup dururken İzmir'de tüccarların sanayiciliğe soyunmaları, önce bir çimento fabrikasını, çimentoyu kullanmak için bir beton direk fabrikasını, beton direğin içindeki demiri üretmek için de bir çelik fabrikasını kurmalarıdır.

Raşit Özsaruhan, sözünü ettiğim broşürde, İzmir'de özel sektörün ilk çimento fabrikasının kuruluşunu anlatıyordu. Diyordu ki;

"Bir çimento fabrikası kurulması için 1950'lerin başında Türkiye'ye tahsis edilmiş iki milyon dolarlık Marshall kredisini Ege Bölgesi'nde kimse kullanmadı. Krediye başvurunun bitimine iki aylık bir süre kalmıştı. Devlet sıkıştırıyor, 'Yapın bunu!' diyordu. Biz, İzmirli sanayiciler olarak, sermayeyi tamamlayamadığımız takdirde Sümerbank yahut Etibank gibi bir devlet müessesesinin iştirakini arzu ediyorduk. Kararname bir devlet kuruluşunun ortaklığına da imkân verecek şekilde çıktı. Bedri Akgerman'ın ısrarıyla sermayeye yüzde 10 nispetinde iştirak etmeye karar verdim. Başlangıçta 1 milyon lira civarında bir sermaye

ile iki ay içinde formaliteleri tamamlayarak Sümerbank ve Etibank'ın iştirakine lüzum kalmadan Çimentaş'ı kurduk.

İki milyon dolarlık Marshall Yardımı bu şekilde kullanılmış oldu. Bedri Akgerman, Nuri Rodop, Selahattin Sanver, Hüseyin Bahri Aktı, Şekip Uyal, Tahsin Tan, Enver Bakioğlu, Kâmil Tınaz, İş Bankası, Özsaruhan ailesi, Çimentaş'ın kurucularını oluşturdu. O tarihte Türkiye için öngörülen yıllık çimento tüketim kapasitesi 150 bin tondu. 1950'de yılda 150 bin ton çimento bile tüketilemiyordu.*

Çimentaş hizmete girdikten kısa bir süre sonra gördük ki, kış aylarında çimento stoku birikmeye başlıyor. Bunun üzerine bu stoku harcamak için bir çare aramaya başladık. Bunları sarf edecek bir tesis kuralım istedik. Bir maden mühendisi karşımıza çıktı. Akıllı bir öneriyle geldi: Uygun bir sektör bulduk: Santrifüj beton direk..."

— *Yatırım, yatırımı doğuruyor yani.*

— Evet. Raşit Özsaruhan diyor ki; "İtalya'da gördüğüm bu tesislerin etüdünü yaptırdım. Demir üretimi çok sınırlı olan Türkiye için bu alan çok uygundu. Ancak Çimentaş'ın ana ortakları pek arzulu görünmediler. Biz de başka bir İzmir grubuyla ayrı bir ortaklık kurduk. Amaç, satılamayan çimentoyu değerlendirmekti. Betontaş, kendi alanında Türkiye'de kurulan ilk müessese oldu. O yıllara kadar müteşebbisler işlerini kendileri yürüterek gelişmişler. Bir yatırımda ortak bir anlayışla çalışmaya alışmamışlar. Aslında ekonominin büyüklükleri de buna ihtiyaç göstermemiş. O tarihlerde, iki kişiden fazla ortaklı şirketler, hele anonim şirketler çok nadirdi. Zaten şirketleşme de çift vergiyle önleniyordu. Betontaş'ta, Çimentaş kurucu ortaklarının bazıları yer aldı, bazıları iştirak etmedi. Tahsin Tan, Nuri Rodop, Hüseyin Bahri Aktı, Şekip Uyal katılanlar arasındaydı. Bir de mühendis Lütfü Çizgenakad vardı. Çimentaş'ta olduğu gibi Betontaş'ta da ortakların tamamı tüccardı, sanayici yoktu."

---

* 2010 yılında içeride çimento tüketimi 42.5 milyon ton, ihracat 16.5 milyon ton olarak gerçekleşti.

— *Demek ki daha sonra Metaş kuruldu.*

— Raşit Özsaruhan, beton direk fabrikasına demir bulma arayışında, İzmir Metalürji Fabrikası Metaş'ın nasıl kurulduğunu ise şöyle anlatır:

"Çimentaş 1951, Betontaş ise 1953 yılında bir milyon lira sermayeyle kurulmuş oldu. Fakat burada bir sorun çıktı: Biz Betontaş'ın üretiminde Karabük'ün üretim programında bulunan yüksek karbonlu çeliğe güveniyorduk. Çünkü santrifüj direklerde mukavemeti çok yüksek olan betona uygun, yüksek mukavemetli çelik kullanmak zorundaydık. Ancak Karabük bu çeliği imal etmeyince ister istemez ithalata başladık. Tabii ki ithalatın da güçlükleri vardı bu tarihlerde. Kütahya'da çalışan bir İtalyan maden mühendisi akıllı bir öneriyle geldi ve 'Gelin bunu Türkiye'de üretelim!' dedi.

O sıralarda Türk-İtalyan teknik ve ekonomik işbirliği anlaşması içinde 50 milyon dolarlık bir kredi imkânı vardı. Bu kredi paketinden 1.2 milyon dolarlık bir kredi sağlandı. İtalya ve Almanya'ya gittik. Almanya'da teklif edilen tesisler bizim için büyüktü. İtalya'daki tesisler, mevcut dünya teknolojisi seviyesinden biraz daha geri olmakla beraber, çapı bakımından imkânlarımıza uygun ve kredisi hazır olduğundan, İtalyan teknolojisinden yararlanmaya karar verdik.

1956 yılında Metaş'ı kurduk. Metaş'ın ortakları arasında benden başka Nuri Rodop, Bedri Akgerman, Tahsin Tan, Hüseyin Bahri Aktı ve Şekip Uyal yer aldı. O yıllarda Türkiye'de demirin büyük kıtlığı vardı. Tonu, o günkü resmi fiyatıyla 2 bin liraydı. Teslim müddeti birkaç ay beklemeyi gerektiriyordu. Sıkışan kişiler karaborsada 6 bin liraya bulabiliyordu. Fabrika inşasında kullandığımız demirin tonunu piyasadan 2 bin-6 bin TL arasında farklı fiyatlarla almıştık. Ama üretime geçtiğimiz zaman bu mütevazı üretimi bile piyasa eritemedi. Demir fiyatları, tonu 1.500 liraya kadar düştü. Oysa biz üretime geçtiğimizde demirin tonunu 2 bin liraya mal ediyorduk. Buna göre rantabilite hesabımızı yapmış, satışlarımızın bu fiyatın üstünde olacağını varsaymıştık.

Düşündük: 'Bunun çaresi nedir? 1.500 liraya satacağız ve yine de nasıl kâr edeceğiz?..' Buna göre birtakım tedbirler alındı. Maliyetler düşürüldü. Üretimde ve verimde bu önemli gelişmeler yaşanırken, bazı ortaklar arasında yöntem anlaşmazlığı çıktı. Zira ortak çalışmak fikri yeniydi. Esasen buna lüzum da yoktu. Çünkü Türkiye'de ölçekler küçük olduğu için kimse kendi işine ortak aramıyordu. Bazı ortaklar verimli çalışmaktan işçi ücretlerini kısmayı anlıyordu. Bizse bütün çalışanları üretimin menfaatlerine iştirak ettirerek maliyeti düşürebileceğimiz düşüncesindeydik. Bunun sonucu, 1968'de Çimentaş iştiraki karşılığı, Metaş hisselerini takas karşılığı devralarak meseleyi hallettik."

— *Böylece zorluklar artmaya başlıyor...*

— Raşit Özsaruhan devalüasyonun kendilerini nasıl ezdiğini öyle anlatır: "Tesisi, 280 kuruş değeri olan dolar üzerinden kurarken, 1957 Türkiye'sindeki sıkıntılı ortamda gümrük vergisinin dışında bir de yüzde 40 Hazine hissesi namı altında 'Kur Dengeleme Primi' alınmaya başladı. Derken, 1 ABD doları 1958 devalüasyonunda 9 lira oldu. İthalat 9 lira üstünden hesaplanırken bunun üstüne bir de kaldırılması unutulan kararname yüzünden Hazine hissesi eklendi.

Özetle "Sanayiyi teşvik ediyorum" demek yeterli değildir. Sanayileşme sadece yatırım demek değildir. Teşvik verip, arkasından olayı desteklemeyi unutursanız, o teşviklerle başladığınız teşebbüs başınıza dert olur! Kısacası, sanayinin teşvikinde istikrar şarttır. Biz teşvik sistemindeki bu istikrarsızlık nedeniyle kuruluş dönemimizde çok sıkıntı çektik."

Raşit Özsaruhan'ın hikâyesi daha uzun aslında, ama girişimciliğin tek başına yeterli olmadığı, bununla beraber müteşebbisin devletin teşvik ve kredileriyle de desteklenmesi örneği bakımından yeterlidir.

— *İzmir, söylediğiniz gibi sanayide de başarılı işlere ev sahipliği yapıyor. Fakat bu yatırımların ömrü neden bu kadar kısa sürüyor?*

— Bunu çözemedim. İzmir'in havasından mıdır, suyundan mıdır bilmiyorum. İzmirliler çok başarılı kuruluşlar ortaya çıkarıyor. Tepeye tırmanıyor. Ama tepede bir türlü duramıyor. Bir zamanlar Türkiye'nin en "kral" tekstil işletmesi, İzmir'deki "Kula" fabrikasıydı. Sait Çolak'a ait bu işletme bugün ortalıkta yok. Hacı Ahmet Tatari'ye ait Taç Sanayi, işinde "bir numara"ydı. Bugün yok. Türkiye'ye kaliteli halıyı Osman Sezik'in "Sezak Halı'sı" tanıttı. Sezak kalitenin ismiydi. Bugün yok. Yılmaz Adıgüzel, Türkiye'nin en modern yağ tesisi "Altınyağ"ı kurmuştu. Bugün ismi unutuldu. Melih ve Ergün Özakat BMC, Ege Otomotiv ve Egebank'tan oluşan bir imparatorluğun başındaydı. Bugün imparatorluk dağılmış durumda. Raşit Özsaruhan, Metaş gibi Türkiye'nin en büyük demir çelik tesisini ortaya çıkardı. Sonra Metaş'ın başına gelmeyen kalmadı. Aslan Önen, Avrupalı üreticilerin hayran olduğu Raks tesislerini kurdu. Tepeye çıkardı. Tepede duramadı. Acaba İzmir'in havası veya suyu mu firmaları kurutuyor? Geçmişe bakıyoruz, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası İzmir'de önemli girişimler ortaya çıkmış.

— *İzmir'in geçmişinde kimlerden söz edilebilir?*
— Cumhuriyet döneminin başında İzmir'de Tahirbeyzadeler, ki İzmirli ünlü gazeteci Haluk Cansın'ın ailesidir, Hacı Veliler, Balcı Osman Efendiler varmış. Avrupalı tüccarlar, levantenler, İzmir'de önemli işler yapmış. Giraud, Whittall ve La Fontaine aileleri bunların bilinenleri. Sonra Filibeli Hacı Süleyman Efendi, Alanyalızadeler, Mehmet Necip Kilimci, Eczacı Esad Bey, Şekerci Galip Efendi, Uşakizadeler dönemi başlamış. Onları Alaiyelizade Halim Bey, Osman Akça, Süleyman Ferid Eczacıbaşı, Abdullahoğlu Nuri Sevil, Alpaslan Beşikçioğlu, Avni Nuri Meserretçi, Şevket Filibeli, Çolakzadeler, Gallia ailesi, Giraud ailesi, Bohor Avram Gomel ailesi, Giyudici ailesi, İkballer, Kibarlar, Ulukartallar, Piyale ailesi, Tatari ailesi izlemiş.

— *Say, say bitmiyor...*
— Dahası da var efendim. Bedri Akgerman, Mehmet Karaoğlu, Osman Kibar, Mücahit Büktaş, Talat Muşkara, Sadi Aral,

Cezmi Kutsay, Mehmet Karagözoğlu, Mustafa Komili, Hayrettin Yorgancıoğlu, Mazhar Zorlu, İsmail Karagözoğlu, Yusuf Tanık, Hakkı Balcıoğlu, Şerif Remzi Reyent, Selahattin Sanver ve Selçuk Yaşar İzmir'in başarılı işadamları olmuş...

Cumhuriyet'ten önce İzmir'de altı Fransızca, üç Yunanca, iki Türkçe ve iki İbranice gazete yayımlanırmış. Cumhuriyet'ten sonra İzmir'de *Yeni Asır* yayımlanmaya başlamış. 1950'lerde Haydar Rüştü Öktem *Anadolu*'yu, Dündar Soyer *Sabah Postası*'nı, Adnan Düvenci *Demokrat İzmir*'i, Nihat Kürşat *Ekspres*'i, Süha Suküti Tükel *İzmir Ticaret* gazetesini yayımlamış. *Sabah Postası*, *Demokrat İzmir* ve *Ekspres* şimdi çıkmıyor. Haluk Cansın'ın başında bulunduğu günlük ekonomi gazetesi *Rapor* kapandı. *Yeni Asır* sahip değiştirdi.

Ama İzmir kökenli firmaların "kara bahtı kem talihi" İzmir dışında da peşlerini bırakmadı. Biliyorsunuz, *Sabah*'ı yayımlayan Bilgin ailesi 1885 yılından bu yana gazeteci. Dede daha Selanik'te *Yeni Asır*'ı çıkarmaya başlamış. Cumhuriyet'ten sonra gazeteyi İzmir'e taşımış. Şevket Bilgin ve Abdi Sokullu'dan sonra gazetenin yönetimi Dinç Bilgin'e geçmiş. Dinç Bilgin, *Yeni Asır*'ı 1982 yılında bölge gazetesi olarak 120 bin tiraja oturttuktan sonra 1984 yılında İstanbul'a gelip, *Sabah*'ı çıkarmaya soyundu. *Sabah*'ı tepeye taşıdı. Ama orada duramadı. İzmir'den İstanbul'a gelen Dinç Bilgin de benzer bir akıbete uğradı.

— Devletin önce "tamam" deyip sonradan yarı yolda bıraktığı, destek olacağına köstek olduğu örnekler de yok mu?

— Olmaz olur mu? Size hemen, faaliyetine son verdiğini öğrendiğimde çok üzüldüğüm bir örneği, İstanbul Porselen'in hikâyesini anlatayım. Bu tesisin ilginç hikâyesini bana, şirketin kurucusuyla uzun süre birlikte çalışmış olan Ali Gömeç anlattı. Ben de ondan size nakledeceğim. Biliyorsunuz koskoca ve tarihi Yıldız Porselen tesislerini işe yaramaz hale getirdik. Bu tesisten sonra kurulan Kütahya Porselen, Yarımca Porselen ve İstanbul Porselen iç talebi karşılamaya çalışıyordu. İstanbul Porselen'in kurucusu, Yugoslavya'dan göç eden bir aileye mensup olan Şakir Kesebir, çeşitli dönemlerde milletvekili olarak, Atatürk döneminde

üç defa iktisat vekilliği koltuğuna oturmuş. İnönü başbakanlıktan ayrıldıktan sonra Celal Bayar Hükümeti'nde de iktisat vekilliğini kabul edince, İnönü tarafından kara listeye alınmış. Atatürk öldükten sonra politik kariyeri nihayete ermiş.

— *Şakir Kesebir önemli biriydi!*

— Şakir Kesebir 1948 yılında Türkiye Kredi Bankası'nın kuruluşuna öncülük ediyor. Hayri İpar (Türkiye'nin Şeker Kralı), İzmirli Balcıoğlu ailesi, Bezmenler, Behçet Gücer (Galatasaray Mektebi Müdürü), Faik Soyay, Ahmet Meçgel (gazinocu), Nesim Baruh (Trakya Yağ Sanayi), Şükrü Ataman (Ziraat Bankası eski Genel Müdürü), Sezai Ömer Madra (yağcı ve sabuncu), Kemal Dönentaş, İzzet Ünver (terzi), diğer kurucu üyeler. Şakir Kesebir eski "Deutche Orient" bankasının kadrosunu (Edmond Goldenberg, Yatro Rozzalotas, Nikola Vinpapotos) transfer ediyor ve bankayı dış ticaret konusunda ihtisas bankası haline getirmeye çalışıyor.

Türkiye Kredi Bankası, 1960 yılında tabak-çanak yapmak üzere bir porselen tesisi kurma kararıyla İstanbul Porselen Sanayii'nin makinelerini sipariş ediyor.

Makineler sipariş edildiğinde 1 ABD doları 2.80 TL. Devalüasyon olup kur 9 liraya yükselince, İstanbul Porselen Sanayii 6 milyon TL borç yükü altına giriyor. Önemli bir sorun, ithalatla rekabet edebilmekte. Şakir Kesebir, İnönü'ye ricaya gidip ithalat karşısında bu tesisin yaşama şansı olmadığını anlatıyor. İnönü konuyu anlayışla karşılıyor. Fabrikaya geliyor, geziyor ve beğeniyor. "Siz yatırımı bitirin, ben ithalatı keseceğim" diyor. Yatırım bitiriliyor ve fabrikanın başbayiliği porselen konusunda ihtisas sahibi Moreno ailesine veriliyor. Şakir Kesebir'i sevmeyen İnönü sözünü tutmuyor ve hükümet porselen ithalatını serbest bırakıyor. Porselenin en büyük ithalatçısı da o tarihte Moreno ailesi. Bu aile, İstanbul Porselen Sanayii'nin bütün üretimini elinde tutarken diğer taraftan da açılan kapıdan bol miktarda porselen getirtiyor. Ve neticede fabrika, hükümet ve başbayi Moreno ailesi politikası nedeniyle çıkmaza sürükleniyor.

İstanbul Porselen Sanayii borçlarını ödeyemiyor. Batıyor. Batarken ardından Türkiye Kredi Bankası'nı da sürüklüyor. Türkiye Kredi Bankası da batıyor.

— *Türkiye Kredi Bankası daha sonra ne oldu?*

— Türkiye Kredi Bankası'nın tasfiyesini yürütmek üzere İş Bankası, Ziraat Bankası ve Emlak Kredi Bankası'nın üye olduğu bir konsorsiyum görevlendiriliyor. Türkiye Kredi Bankası tasfiyeye girdiğinden İstanbul Porselen Sanayii'nin hisseleri İş Bankası'na geçiyor. Türkiye Kredi Bankası ortakları, İstanbul Porselen Sanayii'nin kendilerine ait olduğunda direndi. Bir sonuç alamadı. Bunlar olurken Şakir Kesebir diğer ortaklar tarafından bankanın başından uzaklaştırılmış durumda. Türkiye Kredi Bankası'nın en büyük hissedarı o tarihte Türkiye Genel Sigorta A.Ş.'dir. Genel Sigorta'da da bir operasyon yapılıyor, sigorta hisselerinin çoğunluğu ve yönetim, ortaklardan Ali Sohtorik'in* oluyor. 1974 yılında da çoğunluk hisselerini Yapı Kredi Bankası satın alıyor.

— *İstanbul Porselen nasıl batıyor?*

— Bedii Yazıcı, İstanbul Porselen Sanayii tesisinin ilk yönetim kurulu başkanlarından. Şirketin batışını şöyle anlatıyor: "Hammaddenin yüzde 99'u yerli kaynaklardan geliyordu. Emek yoğun bir sanayiydi. Bizim insanların eli bu işe yatkındı. Tesis Türkiye'nin tüm talebini karşılayacak kapasiteye sahipti. Devalüasyon yükü altında ezilirken, İnönü Hükümeti'nin Ticaret Bakanı Muhlis Mete, inanılmayacak bir şey yaptı. Ek kotaya porselen ithalatı için 10 bin dolar koydu. Kendisine sorulduğunda '10 bin dolarcık ithalattan ne olur ki?' dedi. Halbuki bu bir pencereydi. Anlaşmalı ülkelerden Türkiye'ye oluk gibi porselen aktı."

Derken, İş Bankası İstanbul Porselen'i işletmeye çalıştı. Kalitede pek başarı sağlanamadı, iş kör topal yürürken, İş Bankası

---

* Rizeli armatör Ali Sohtorik, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze denizcilik ve gemicilik sektöründe iş yapan Sohtorik Denizcilik'in kurucusuydu. Ali Sohtorik, kızı Sevinç Sohtorik'in, Heybeliada'dan komşuları Erdal İnönü'yle evlenmesi üzerine (1957) İsmet İnönü'nün dünürü oldu.

tesisi kapattı. Şişe-Cam İşletmeleri'ne devretti. Şişe-Cam, yönetim değişikliğiyle işe ciddi sarıldı. Ve gerçekten kısa sürede İstanbul Porselen, kalite ve desen bakımından piyasayı doyuracak bir çizgiye yükseldi. Derken gene ithalat başladı. Buna işçi ücretlerinin ağır faturası tuz biber ekti. Ve sonunda, İstanbul Porselen Sanayii'nin kapısına kilit vuruldu.

— Aslında bu denetimsiz ithalat, özellikle Çin'den getirilen mallarla diğer porselen üreticilerinin de korkulu rüyası.

— Başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere Uzakdoğu ve Avrupa ülkelerinden ithal edilen porselen eşyalar piyasayı etkilemeye devam ediyor, İstanbul Porselen'in kapanmasından sonra sektörün en büyük kuruluşları Kütahya Porselen ve Yarımca Porselen de ayakta kalma mücadelesi verdi. Çin malı ithal porselen eşyalar, yerli malın üçte bir fiyatına satılıyor ve işin kötüsü vatandaşlarca tutuldu ve yerli porselen malların piyasadaki payı düştü. Piyasada yok payına satılan Çin malı porselenlerle yerli üreticilerin uzun süre rekabet etmesi neredeyse imkânsızdır.

— Göz göre göre batırılan örneklerden bahsettiğimizde benim aklımda Asil Nadir örneği vardı. Turgut Özal'ın siyaset dünyasında yarattığı müthiş etkinin bir benzerini de iş dünyasında o yaratmıştı. Fakat sonu hazin oldu. Daha da hazin olanı, haksız bir şekilde, neredeyse hiç var olmamış gibi unutulup gitmesi.

— Biz alışmışız Türkiye'de, Türk hazinesinin kolaylıklarından, spekülatif hareketlerden kısa zamanda para kazanıp bu paralarla saman alevi gibi parlayanlara... Hayali ihracat yapacaksın. Ucuz arsayı alıp, pahalıya devlete satacaksın. Devletten ucuz ihale alıp sonra fiyatını artıracaksın. Böylece para yapacaksın... Bu adamcağız tutmuş, yurtdışından Türkiye'ye para getirmeye kalkmış. Dur bakalım kardeşim... Sen kim oluyorsun? Brunei Sultanı'nın parasını mı getiriyorsun? İngiliz Gizli Servisi'nin parasını mı? Bunları getirmeyip de borsadan para toplamışsan, biz senin ipliğini borsada da pazara çıkarmayı biliriz... Gelme bi-

zim memlekete... Bak arkadaşım, biz sana bu mahallede top oynatmayız... Biz şurada on birerden yirmi iki kişi iki takım kurmuş oynuyoruz. Sen de sahaya çıkarsan oyun bozulur. Sen illa da bu sahaya girmeye kalkmışsan, o zaman bela arıyorsun demektir... Cezana razı ol...

Asil Nadir'e reva görülen muamele budur. Düşünün bu memleketteki işlerin komikliğini ki Asil Nadir'in yaptıklarını anlatmak, durumuna üzülmek bana düşüyor... Bu adamcağızın, hani çok tenkit edilen, hani her ay milyarlarca para yiyen gazeteleri, dergileri vardı ve onları kendi amacı için kullanacaktı ya, o zamanlar öyle söyleniyordu, hangisinde Asil Nadir'in batması halinde Türk ekonomisinin uğrayacağı kayıplardan, Asil Nadir'in kısa dönemde Türk ekonomisine katkılarından söz edildi? Hiç gördünüz, okudunuz mu?

— *Siz incelediniz mi Asil Nadir'in durumunu?*

— Türkiye'de Asil Nadir'in ilişkili bulunduğu yatırımların hepsinin aynı statü içinde olduğu sanılır. Halbuki Asil Nadir'in ilişkili bulunduğu yatırımlar, üç değişik statü, yani sermaye sahipliği altında faaliyetlerini sürdürürdü.

Asil Nadir'in şahsen sermaye sahibi olduğu kuruluşlar.

Polly Peck'in sahip olduğu kuruluşlar.

Asil Nadir'in akrabalık (ortaklık) ilişkisi bulunan kişilerin sahip olduğu kuruluşlar.

O zamanlar derleyebildiğim bilgilere göre size anlatayım:

Asil Nadir'in şahsen sermaye sahibi olduğu bir bankası vardı. Eskiden Titibank adıyla faaliyete başlayan Türkiye İthalat ve İhracat Bankası, Asil Nadir'in kontrolüne geçmiş, kısa adı "Impexbank" olarak değiştirilmiş, sermayesi 10 milyar liraya yükseltilmişti.

Basın kuruluşları vardı. *Günaydın* gazetesi ile Günaydın Grubu'na bağlı gazeteler: *Tan, Ekonomik Panorama; Güneş* gazetesi, Gelişim Grubu'na bağlı dergiler: *Kadınca, Nokta, Erkekçe, Gelişim Spor.*

Asil Nadir'in iştirak ilişkilerine sahip olduğu sermaye gruplarının kontrolünde de kuruluşlar vardı. Asil Nadir ve Polly Peck

ile doğrudan ilişkisi bulunmayan, doğrudan kontrolleri dışında, fakat dolaylı ilişkili oldukları bu kuruluşlar arasında; üç adet 727 Boeing tipi uçağı bulunan, bir adet Airbus almak üzere müzakereler yürüten ve tarifeli uçuş izni temin eden Noble Air; Kuşadası'ndaki Sun-Set turistik tatil köyünün, Antalya'daki Sheraton Oteli'nin ve diğer bazı projelerin inşaat işini üstlenen Askon İnşaat vardı.

Polly Peck'in kontrolünde olan bu kuruluşun başında da Elektronik (Vestel) Grubu vardı. Yaklaşık 600 milyar lira cirosu bulunan bu grup 1984 yılında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde renkli televizyon üretimiyle faaliyete başlamıştı. O tarihte üretiminin yüzde 90'ı ihraç ediliyordu. "Vestel Elektronik Sanayi", "Astelsan Elektronik Sanayi" yanında, "Vestel Goldstar Elektronik Sanayi", "Güney Kore kaynaklı" "Lucky Goldstar" (LG) firmasının ortaklığıyla mikrodalga fırınlar ve diğer elektrikli ev aletleri üretiyordu. Vestel Grubu, Türkiye'deki tesislerinde, dünyanın başka ünlü kuruluşları için, onların markasıyla (örneğin IBM, Toshiba, Philips) değişik elektronik cihazlar, televizyon, radyo-teyp, diskçalar üretip başka pazarlarda satılmak üzere Nadir Dış Ticaret Şirketi ile Vestel Elektronik Gereçler şirketine teslim ediyordu. Diğer deyişle fason üretim de yapıyordu. Daha sonra, İzmir'deki küçük bir elektronik sanayi kuruluşu olan Telcon da gruba katıldı. Bu küçük şirket, elektronik aletler için uzaktan kumanda cihazı üretirdi.

Polly Peck'in Türkiye'de sermayesini kontrol ettiği beş gıda şirketi vardı. Su ve Şişeleme A. Ş. Niksar, şişe suyu üretip pazarlıyordu. Meyna Gıda Maddeleri Değerlendirme ve Ambalajlama Grubu, bir bakıma holding görünümündeydi. Meyna'ya bağlı olarak İzmir, Finike, Eğirdir, Mersin, Adana ve Dörtyol'da dört soğuk hava tesisi, beş narenciye paketleme tesisi, iki elma paketleme tesisi, iki kuru üzüm ve kayısı paketleme tesisi, bir meyve konsantre tesisi ve bir meyve suyu şişeleme tesisi vardı. Adana'da, KKTC'nin Unipak tesisinin teknolojisiyle yılda 25 milyon birim karton kutu yapan bir ambalaj tesisi vardı. Meysin ise yeni kurulmuştu. Tarsus'ta bulunan ve işlemeyen Tüdaş'a ait makineleri değerlendirerek konsantre meyve suyu üretiyordu.

Meysan ise, Trakya'da eski Uçar Yağ Sanayii tesislerinde Blum yağlarını üretiyordu. Kaynak Gıda, uluslararası emtia ticareti amacıyla kurulmuştu. Türkiye'ye şeker, kahve, pirinç ithal etmek için yaptığı teşebbüslerle kamuoyunda adı duyuldu. Gıda grubunda Safir tuzları gibi daha başka küçük üretim birimleri de vardı.

Gıda grubunun özelliği, Türkiye'deki birimlerin dünyanın başka yerindeki Polly Peck'e ait 16 kuruluşla entegre ilişkisi, bu sayede dünya pazarına çıkma imkânı sağlamasıydı. Küresel pazarda iş yapan bu 16 kuruluş; Sunzest Ltd. (İngiltere), Sunzest Trading Ltd. (KKTC), Unipac Ltd. (KKTC), Sunzest BV. (Hollanda), Jes Van Den Brink Group BV (Hollanda), Sunzest S. A. (Fransa), Sunzest S. A. (İspanya), Prevor Marketing A. B. (İsveç), Prevor Marketing International Inc. (ABD), Sunzest (Meksika), Sunzest Milagro S. A. (Uruguay), Sunzest Far East Ltd. (Hong Kong), Sunzest Ltd. (Japonya) isimli uluslararası pazarlama birimleriydi.

Polly Peck'in Türkiye'deki en büyük yatırımlarından biri, Antalya'daki Voyager Sheraton Oteli'ydi. Polly Peck Grubu "franchise" (isim kullanma hakkı) ile Türkiye'de İstanbul'da ve İzmir'de iki adet Pizza Hut lokantası açtı. Bu lokantaların sayısı daha sonra arttı. Polly Peck iştiraki ile Türkiye'de basın yayın alanında faaliyet gösteren iki kuruluş vardı. Batı Alman sermayesiyle ortaklık halinde, (Türkiye'de bir ara Sarı Rehber'in basımını yapan) Medya Print ve de baskı işleri yapan AN Grafik Matbaacılık grubu.

— Bu saydığınız yatırımlar içinde en önemli bulduğunuz hangisiydi?

— Hiç şüphesiz hepsi çok önemli yatırımlardır ama en önemlisi elektronik sanayiindeki yatırımı Vestel'di. Çok ciddi bir yatırımdı. Çünkü Vestel, diğer Türk firmalarının da rekabet ortamında büyümesine, gelişmesine yardımcı oldu. Vestel, üretiminin büyük kısmını ihraç ediyordu. Bu tesis içinde IBM bilgisayarlarının görüntü birimlerini yapan ayrı bir bölüm geliştirildi. Sonraki yıllarda Avrupa'da satılan tüm görüntü birimleri Tür-

kiye'de yapılacaktı. Bu görüntü birimleri ve renkli televizyon tüpü için yeni bir yatırım yapılıyordu. Vestel, beyaz eşyada mevcut üreticilere büyük bir rakip olma hazırlığındaydı. Piyasaya buzdolabı, çamaşır makinesi, fırın çıkarıyordu.

Asil Nadir ayrıca otomotiv sanayiinde korkulu bir rakip olarak piyasaya girmek üzere büyük bir yatırıma başlamıştı.

Meyve sebze pazarlamasında ve donmuş gıdada, dünya pazarına çıkan bir kalite ve büyüklükte zincir meydana getirmişti.

Otel ve uçak şirketleriyle, yabancı turistleri Türkiye'ye getirmeye çalışıyordu.

Basın sektöründe 4.500 kişiye doğrudan istihdam imkânı sağlayan gazete ve dergi yayınlarını yürütüyordu.

— Gelişmesini bu kadar kapsamlı sürdürürken ne oldu da yıkıma dönüşen sürece yol açtı?

— En büyük hatası, durup dururken, "Türk basınına iyi gazete çıkarmak nasıl olurmuş, onu öğreteceğim" gibi iddialı ve kırıcı sözlerle basını karşısına almak oldu. Bazen başkalarının yaptığı işi daha iyi bildiğimizi iddia ederiz. Asil Nadir de bu hataya düştü. Basına bir şey getirmedi, tersine götürdü. Kalite ve maliyetle ilgisi olmayan hatalı rekabet zorlaması, zaten çok az kâr marjıyla çalışan diğer basın kuruluşlarını zorlu bir yaşam savaşına itti. Diğer yayın organları "ya savaş ya ölüm" seçeneğiyle karşı karşıya kaldı. Bu hatalı ve pahalı fatura karşılığında Asil Nadir ne kazandı? Kocaman bir hiç... Tersine büyük bir zarar faturası.

İşin garibi, Asil Nadir'in Türkiye adına yaptığı güzel işlere, bırakınız övgüyü, kendi gazeteleri bile sahip çıkmadı. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra adaya yüzlerce heyet gitti geldi. KKTC ilan edildi. Kıbrıs'ta turizm yatırımları için, ulaşım sorununu çözmek veya tarım ürünlerini pazarlamak için hiçbir kamu ve özel Türk kuruluşu yatırım yapmadı. KKTC'nin narenciye ve patatesini sadece Asil Nadir'in kuruluşları pazarladı. O devreden çıkınca da orada üretilen malları Türkiye'den başka hiçbir yer satın almadı. KKTC'nin dış dünyayla bağlantısını yıllarca Asil Nadir'in uçakları sağladı. Daha bunun gibi pek çok örnek sayılabilir.

— O yıllarda Asil Nadir'in parasal kaynakları hakkında da şüphe uyandıracak çok sayıda yayın yapıldı.

— Asil Nadir parayı Londra Borsası'ndan buluyordu. Bütün dünyada ve İngiltere'de Asil Nadir gibi borsayı iyi kullanarak fon yaratan binlerce kişi var. Bizim Türk vatandaşlarından bu öncülüğü Asil Nadir yaptı. Tabii ki borsa oyununun esası "spekülasyon"dur. Spekülasyon belli usul ve kaidelere uymak şartıyla mübahtır. Bu usul ve kaidelerde çizgi dışına çıkıldı mı, borsa sorumluları hemen duruma müdahale eder. Asil Nadir'in de belli ki bu konuda bazı sorunları oldu. Ayağı sürçtü. Sonra bu çizgiye gelebilmiş bir insandan beklenmeyecek "hissi" davranışlar sergiledi. Ağzını tutamadı. Hisse senetlerini "alacağım-almayacağım" diyerek dalgalandırdı.

Borsada zarar, kârın ikiz kardeşidir... Saadet zincirini kırdığı için başına gelen dertler Asil Nadir'in kendi sorunudur. Fakat acaba "Oh olsun!.. Batsın!.. Ne hali varsa görsün" diye sevinmek mümkün mü?

1993 yılında İngiliz gazetesi *The Sunday Times*'ta İngiltere'deki büyük iflaslarla ilgili bir yazı yayımlandı. Yazıda büyük iflasların listesi de verilmişti. Listede 406 milyon İngiliz lirasıyla iflas eden Maxwell'den sonra ikinci sırada 378 milyon İngiliz lirasıyla Asil Nadir'in ismi geçiyordu.

Aynı gazete, İngiltere'nin 100 zenginin listesini de yayımladı. Ne ilginçtir ki, 1989-1991 yılları arasında bu listede Asil Nadir'in ismi hep yukarda yer alırdı. İngiltere'de başta kraliyet ailesi ve basın-yayın kuruluşları olmak üzere tepe çevreler, Asil Nadir ve Polly-Peck'in hızlı yükselişini öve öve bitiremezlerdi.

Asil Nadir, çok hata yaptı... Ama en büyük hatası, Kuzey Kıbrıs (KKTC) ve Türkiye'de yatırım yapması oldu. Kuzey Kıbrıs ve Türkiye'de o güne kadar ciddi yatırımcıların girmediği alanlarda, alışılmış boyutların üzerinde yatırıma başlayınca, "aferin" alacak yerde", "Bu adam bu paraları nereden buluyor? Bir an önce batsın da kurtulalım" diyenlerden ağzının payını aldı.

Neyse, olan oldu. Anadolu'da bir deyim vardır, "insanlar fani, eserler bakidir" derler. Asil Nadir iyiydi, kötüydü, şöyleydi, böyleydi... Ne yazık ki, Asil Nadir batırılınca KKTC ve Türkiye'de

kurduğu tesisler de yağma edildi veya batırıldı. Keşke bu tesisler yaşatılsaydı... Asil Nadir'in batırılması, özellikle Kıbrıs Türk Kesimi için kötü oldu.

— *Gelelim 2010'lara...*
— Günümüzde de sermaye konusunda farklı yaklaşımlar var. İstanbul sermayesi, Anadolu sermayesi ayrımı var. Yandaş sermaye, karşı sermaye ayrımı var. Rant sermayesi, kaynağı bilinmeyen sermaye var.

— *En çok tartışılan da herhalde Anadolu sermayesi ve İstanbul sermayesi kavramları...*
— "İstanbul sermayesi" diye bir şey yok. "Öncekiler" var. "Bizimkiler" var. Bugün İstanbul'daki sermayenin tamamı Anadolu kökenlidir. Ancak Anadolu'dan gelenlerin bir kısmı daha önce, bir kısmı daha sonra gelmiştir. Her iktidar, kendi döneminde güçlenen sermayeyi "bizimkiler" diye benimser. Daha öncekilere "İstanbul sermayesi" der.

Osmanlı döneminde İstanbul'da ekonomiyi elinde tutan gayrimüslim işadamları ile yabancı sermaye "İstanbul sermayesi" diye adlandırılıyordu. Yabancı sermaye 1938'lere kadar tasfiye edildi. "İstanbul Sermayesi" Varlık Vergisi ile tırpanlandı. 6-7 Eylül Olayları ile tasfiye edildi.

Ondan sonra İstanbul'daki boşluğu Anadolu sermayesi doldurmaya başladı. Vehbi Koç Ankara'dan, Nejat Eczacıbaşı İzmir'den, Sakıp Sabancı Adana'dan, Kamil Yazıcı Kayseri'den, Asım Kocabıyık Afyon'dan geldi.

İstanbul sermayesinin mabedi TÜSİAD'ı 1970'lerde kuranların tamamı Anadolu sermayesidir. Vehbi Koç ve Feyyaz Berker Ankaralı'dır. Nejat Eczacıbaşı, Selçuk Yaşar, Melih Özakat ile Raşit Özsaruhan İzmirli'dir. Sakıp Sabancı ve Ahmet Sapmaz Adanalı'dır. Osman Boyner Kastamonulu'dur. Muzaffer Gazioğlu Kayserili'dir, İbrahim Bodur Çanakkaleli'dir.

TÜSİAD'ı 2010-2011 yıllarında yönetenlerden Ümit Boyner İstanbul doğumlu ama Ayvalıklı, Haluk Dinçer İstanbul doğumlu. Diğer üyeler Anadolu'dan. Cansen Başaran Trabzonlu, Mehmet

Ali Aydınlar Arapkirli, Erman Ilıcak Malatyalı, Muharrem Yılmaz Bursa-Karacabeyli, Ali Kibar Kayserli, Lucien Arkas İzmirli, Tayfun Bayazıt ile Volkan Vural Ankaralı.

Biz ülkenin her yanını İstanbul yapamadığımızdan, doğal olarak Anadolu'da güçlenen her sermaye grubu belli bir noktadan sonra İstanbul'a taşınıyor. Üretim merkezleri Anadolu'da kalsa da yönetim merkezleri İstanbul oluyor.

Her iktidar kendi burjuvazisini (kendine destek verecek sermaye gruplarını) yaratmak ister. Bu başka ülkelerde de böyledir. Bizde de böyledir. Mustafa Kemal, İnönü, Bayar, Menderes, Demirel, Özal, Yılmaz, Çiller de bu arayışta olmuşlardır. Onlar da kendi burjuvazilerini yaratmak istemişlerdir. Belli iktidarların desteği ile büyüyen sermaye grupları kendilerine destek ve imkân veren iktidarların doğal olarak yanında durur. İktidarların destekleyerek, imkân vererek yarattıkları burjuvazi ise, büyümelerini sürdürebilmek için iktidarla yakın olmaya, onlar da iktidara destek vermeye mecburdur. İktidarı alkışlarlar, imkânlarından yararlanabilmek için iktidardakileri hoş etmek için, birlikte iç ve dış gezilere katılırlar. İktidarlar "bizimkiler" olarak benimsedikleri bu sermaye gruplarının önünü açar. Onları gidemedikleri ülkelere götürür, ulaşamayacakları kişilere ulaştırır.

Sermaye grupları güçlendikçe, iktidarlara daha mesafeli davranmaya başlarlar. Kendi imkânları ile iç ve dış temasları sağlayabildiklerinden, pazarlara ulaşabildiklerinden, başbakanın, bakanların gezilerine katılmaz olurlar. İktidar yandaşı görüntüsünden korkmaya başlarlar. Bu böyle geldi. Böyle gidecek. Yararı da var, zararı da... Yararı şu: Her iktidar Anadolu'dan yeni sermaye gruplarının çıkmasına imkân veriyor. Böylece ülke ekonomisine yeni yeni oyuncular katılıyor. Zararı şu: İktidarlar kendilerine destek vereceği beklentisiyle yanlış oyuncuları, kamu kaynaklarıyla ve ayrıcalıkla büyütmeye kalkarsa hem oyuncuya hem ülkeye kötülük yapmış oluyor. Yanlış oyuncu ya iktidar dönemi sonunda yok olup gidiyor, kaynak israfına neden oluyor. Ya da kamu imkânlarıyla desteklenen ve güçlenen oyuncu piyasada haksız rekabete yol açıyor.

— *Bu oyun yıllardır sürmüyor mu?*

— 1950'den önce de olmuştur. 1950'lerden sonraki demokrasi döneminde, Demokrat Parti hükümetleri döneminden bu yana da bu böyle olmuştur. Fakat iktidar desteği ile öne çıkan sermaye gruplarının pek azı ayakta kalabilmiş, çoğu iktidar dönemi sona erince yok olmuştur. Bunun örnekleri Ali İpar'dan başlar, Mehmet Okumuş, Hasbi Ağa (Menteşoğlu) gibi örneklerle sürüp gider. Yandaşları palazlandırmanın tek yolu devlet imkânlarını kullandırmaktır. Devlet malları ucuza satılır, arsa tahsis edilir. Mevcut arsanın imar planı değiştirilir. Kamu tesisleri ve malları satışında yönlendirmeler yapılır. 2010'larda da tartışılan, bu tür sermaye oluşumudur.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Özelleştirme

"Türkiye en çok memur çalıştıran ülkedir" sözüne hepimiz inandık. Türkiye'de her 30 kişiden biri memur, doğrudur. Fakat Türkiye'de özelleştirme konusunda son derece ısrarcı olan ABD'de ve bazı AB ülkelerinde durum nasıl? Bir de oralara bakalım. ABD'de her 13 kişiden biri memur. Memurların nüfusa oranı Türkiye'de 3.34 iken, ABD'de bu oran yüzde 7.46. Finlandiya'da her 10 kişiden biri, Kanada'da her 12, Almanya ve Hollanda'da her 19, İspanya ve İtalya'da ise her 25 kişiden biri memur.

ULUS

ADIMIZ, ANDIMIZDIR

İlk basma fabrikan

NAZİLLİ BAYRAM YAPIYOR

Atatürk altın anahtarla

fabrikayı bizzat açtılar

B. CELÂL BAYAR GÜZEL BİR NUTUK SÖYLEDİ

ATATÜR

Ege ma

dün

www.isteatatürk.com

— 2000 yılından sonra ekonomide önemli gelişmeler oldu. Bunları konuşalım.

— Türkiye'de 2000'lerden sonra ekonomik yapıyı servet ve gelir dağılımını sarsan üç önemli olay olmuştur.

Bunlardan biri 2000'lerin başındaki bankacılık olaylarıdır.

Öbürü özelleştirme ve devlet varlıklarının satışıdır.

Sonuncusu da TOKİ'nin başını çektiği arazi rantı dağıtımıdır.

Bunlara belki AKP'nin kendi burjuvazisini yaratma arayışında yandaş iş adamlarını destekleme, karşıtları köstekleme politikasının etkileri de eklenebilir.

— Bankacılık olaylarından başlayalım.

— Türkiye'nin IMF programını dikkatle uygulamasına rağmen, ekonomi, 2000'li yılların başında tıkandı. Banka sistemi, çarkı çeviremez hale geldi. Eğer Merkez Bankası destek verseydi, sistem ayakta kalacaktı. IMF yönetimi Merkez Bankası'nın banka sistemine destek vermesine mani oldu. Halbuki 2008-2009-2010 yıllarında her ülke büyük desteklerle banka sistemini ayakta tutmaya çalıştı. Bu politikaları da Merkez Bankası destekledi. 2001'de batması değil de, tasfiyesi gereken, el konulması gereken bankalar vardı. Ama kurunun yanında yaş da yandı.

2001 krizi döneminde ülkemizde 23 banka battı ve tamamının yönetim ve denetimi TMSF kontrolüne geçti. Bu bankaların bazıları beceriksiz idarecilerin basiretsiz yönetiminden, bazıları hortumcu zihniyetin kötü niyetinden, bazıları da tamamı o dönem oluşturulan yüksek faiz piyasası ve kur spekülasyonundan battı. Bu karmaşada 23 banka batarken kamu bankaları kurtarıldı. "Görev zararı" adı altında bankalara büyük destek verile-

rek bu bankaları yönetenlerin, bu bankalardan büyük imkânlar sağlayanların günahlarının, sorumluluklarının üzerine sünger çekildi.

— *Kamu bankaları derken...*
— Ziraat, Halk ve Emlak bankalarının 31.12.2000 tarihli bilançolarındaki zarar kalemi 14.7 milyar TL. idi. Bu üç bankaya 2001 Haziran ayında 3 milyar TL. nakit verildi. Faizleri 2001 Nisan ayından itibaren işlemek üzere, 25.5 milyar TL'lik tahvil verildi. Bankalar bu tahvillerin faizini Hazine'den tahsil ediyor. Bunu kâr gösteriyor. Çok kâr ettikleri için bütçeye bir miktar para aktarıyor. Çok kârlı görünüyor. Ama portföylerindeki Hazine bonolarının, tahvillerin yükünü Hazine, dolayısıyla halk taşıyor.

— *Özel bankaların durumu ne oldu?*
— Özel bankaların hepsi hortumlanma nedeni ile batmadı. 2001 krizinde bilançoları ekside olan bankalar, bu açıklarını piyasadan yüksek faizle topladıkları mevduatla veya diğer yerli-yabancı bankalardan borçlandıkları paralarla kapatmaya çalıştılar. Zor durumda olan banka ve şirketler, 2001 krizinden önceki tarihlerde, yıllık yüzde 60-70 faizle borçlanırken, 2001 krizi döneminde yüzde 150- yüzde 500 arasında faiz oranlarıyla borçlanmaya başladılar ve bu yüksek faiz nedeniyle açıkları çok kısa sürede 5-6 kat büyüdü. Örneğin, bir bankanın 100 milyon dolar olan mevcut zararı (açığı), kriz döneminde 4-5 ay içinde ödemiş olduğu bu fahiş faizle 500 milyon dolar oldu ve banka bunun altından kalkamayıp battı.

— *TMSF de batan bankanın bu zararını üstlendi ve ödedi.*
— TMSF, böylelikle batan bankanın zararını üstlenirken aslında yüksek faizle para satanların faizlerini ödemiş oldu. TMSF, batan bankalar aracılığıyla yüksek faiz ile para satan kuruluşlarının paralarını ödemiş oldu. Ancak verdiği bu paraları batan bankalardan tahsil etmeye kalkışınca tabii ki karşılığını da bulamadı.

— Fatura ne kadar?

— 2001 bankacılık krizinin devlete (kamu bankalarınınki hariç) faturası 60 milyar dolardır. Geçen 10 sene zarfında TMSF'nin ne kadar tahsilat yaptığı ve devletin ödemiş olduğu bu 60 milyar doların tahsil edilip tekrar milletin cebine dönüp dönmediğinin kamuoyuna anlatılmış olması gerekir. Önceki TMSF başkanı, görevinden ayrılırken toplam 18.6 milyar dolar tahsilat yaptığını açıkladı. Oransal olarak da, meblağ olarak da bakıldığında önemsiz bir tahsilat rakamı olduğu görülür. TMSF'nin 2011 yılına kadar tahsil ettiği 18.6 milyar doların yarısından fazlası, sadece Uzan Grubu'nun iki bankasından yapılan tahsilattır. Diğer 21 batık bankadan yapılan tahsilat tutarı ise sadece 10 milyar dolardan azdır.

— Şimdilerde yük kimin sırtında?

— Halkın sırtında. 2008 yılında Borç Yönetimi Düzenlemesi adı altında bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla, Hazine'nin bu bankaları kurtarmak için Bankalara verdiği borçlanma senetlerinden, bonolardan ve tahvillerden oluşmuş 93.3 milyar TL'lik borç silindi. Bu borç TMSF'nin hesabından silindi, ama Hazine'nin hesabında duruyor. Çünkü bu borcun karşılığı hazine bonosu ve tahvil karşılığı halktan toplanan ve her yıl faizi ödenen paradır.

— İç borç stoku nasıl büyüdü?

— 2001 yılında iç borç stoku 122 milyar TL'ydi. 2002 yılında 149 milyar TL, 2003 yılında 196 milyar TL oldu. Sonra 226, 247, 253, 256, 277 milyar TL olarak büyüdü. 2009 yılında 332 milyar TL'ye ulaştı... Bu borç stokunun yıllık faiz yükü, 2002 yılından bu yana 50 milyar TL dolayında. Açık anlatımıyla bankacılık krizindeki yanlış politikaların faturasını halkımız ödemeye devam ediyor.

— Yanlış nedir?

— Merkez Bankası ayakta kalabilecek bankaları destekleseydi, TMSF'nin sorumluluk alanı daralırdı. TMSF batacak durumda olan o bankalardaki mevduatın, sadece anaparasını ödeye-

rek bankaları batmaya terk etseydi, fatura hazmedilebilir boyutta olurdu. Kamu bankalarının tüm zararları görev zararı olarak kabul edilmeseydi, bu bankalardan büyük rakamlarda ticari kredi alanlardan önemli rakamlarda tahsilat yapılabilirdi. Kaldı ki bu bankalara ihtiyaçlarının çok üzerinde devlet tahvili ve bono verildi. Bu tahvil ve bono miktarı iç borç stokunu büyüttü.

— *Ya özelleştirmede yapılan yanlışlar?*
— Bu uzun hikâyedir... Ama anlatmak isterim.

— *"Özelleştirme" denildi mi, Türkiye'ye de örnek olduğu düşünüldüğünden, akla ilk gelen isim, eski Britanya Başbakanı Margareth Thatcher'dır. Neden öyle?*
— Margareth Thatcher'ı, çok kişi "bakkalın kızı" diye küçümser ama o bakkalın kızının enteresan bir hayat hikâyesi vardır. Margareth Thatcher, 1925 yılında dünyaya gelmiş. Kazandığı bursla Mord'da, Somerville Koleji'nde okumuş. Kolejden Oxford Üniversitesi'ne girmiş. 1947 yılında kimya diploması almış. Bir şirketin kimya bölümünde araştırmacı olarak çalışırken hukuk fakültesini bitirip avukat olma hakkını kazanmış.

1958 yılında Muhafazakâr Parti'den politikaya girmiş. 1961-63 yılları arasında Herald Mac Millan ve Lord Home hükümetlerinde, Sağlık ve Sosyal Sigortalar Parlamento Sekreterliği yapmış. Muhafazakârların muhalefette kaldığı 1964-70 yıllarında, Avam Kamarası'nda partisinin parlamento sözcülüğünü yürütmüş. Partisi 1970'te iktidara gelince Eğitim Bakanı olmuş. 1975'te de partisinin on yıllık lideri Edward Heath'i devirip başkanlığı ele geçirmiş. 1979 seçimlerinde Başbakan oldu. On bir buçuk yıllık başbakanlığı döneminde üç seçim kazandı. İşte, bakkalın kızı böyle biri.

— *Britanya için önemi nedir Margareth Thatcher'ın?*
— Thatcher, 1979 yılında başbakan olduğunda İngiltere tam anlamıyla dökülüyordu. Deyim yerindeyse, "Avrupa'nın tek azgelişmiş ülkesi" durumundaydı. İşçi Partisi'nin sendika - özel sektör - devlet işbirliğine dayalı "toplumsal uzlaşma" politikası eko-

nomiyi kilitlemişti. İngiliz ekonomisi Avrupa'nın verimi en düşük, en köhne işletmelerine sahip haldeydi. Thatcher, Avrupa'nın en devletçi ekonomisini, en liberal ekonomisi haline dönüştürdü. Avrupa'nın en güçsüz ekonomisini en güçlü ekonomisi haline getirdi. Bunun için de:

Hükümetin ekonomiye müdahalesini asgariye indirdi. Hükümetin sadece mali politikalar ve para politikasında hedefler belirleyip bu hedefleri tutturması için uğraştı. Sendikaların gücünü kırdı. Vergi oranlarını düşürdü. Verimsiz ve zarar eden, kamu ya da özel sektör, her türlü işletmenin kapanmasını ya da batmasını teşvik etti. Özelleştirme yaptı. Tasarrufu teşvik etti. Bunun sonucu olarak da, İngiliz sanayiinde ve genel olarak ekonomisinde verimlilik arttı. İngiliz ürünleri dünya pazarında rekabet edebilir hale geldi, İngiltere'de sanayide ileri teknolojiye dayalı kapasite büyüdü.

— *Amerika'da Milton Friedman'ın geliştirdiği monetarizmin de sıkı bir uygulayıcısıydı.*

— Elbette. İngiltere'de onu küçümseyenlerin hücum ettiği ve "moneter" politikalar olarak kötüledikleri politikanın esası şudur: Thatcher finans alanında liberal uygulamalara öncülük etti. Finans kesiminin gelişmesi demek, fonların artması demektir. Fonları artan finansman kuruluşları ve özellikle bankalar, tüketiciye kredi verme arayışına girdi.

Batı dünyasında kredi talebinde ev, otomobil, elektronik eşya gibi, pahalıdan ucuza bir alışveriş listesi vardır. İngiltere'de bankalar öncelikle konut kredisi vermeye başladı. Bu konut talebi de patlamaya neden oldu. Konut fiyatları talep nedeniyle arttı. Bankalar konut yanında otomobil, elektronik eşya gibi tüketim malların finansmanına kredi vermeye başladılar.

Bu aşırı genişleme enflasyon oranının yükselmesine neden oldu. Thatcher enflasyonu kontrol altına almak için faizleri yükseltti. Faiz yükselince, ev kredisi alanların durumu sıkıştı. Borçlarını ödeyemez oldular. Evleri satmaya başladılar. Ev fiyatları düştü. Faiz yükselince İngiliz sterlini değer kazanmaya başladı. Halbuki İngiliz parasının fazla değer kazanması, dünya paza-

rındaki rekabet gücünü zedeleyeceğinden, bunu önlemek için Thatcher piyasaya para sürdü. Bu da enflasyonun kontrolünü güçleştirdi, iş içinden çıkılmaz görünüme girdi.

— Bir de "Kelle Vergisi" getirmiş ve İngiltere ayağa kalkmıştı.
— Thatcher'ın doğru bildiği için ödün vermediği, fakat kamuoyunda büyük tepki çeken bir uygulamaydı. İngilizcesi "Poll Tax" olan bu verginin esası şudur: 18 yaşından büyük her İngiliz, yerel yönetimlere, yaşadığı bölgenin gelişmişliğine göre, belirlenecek ölçüde, yılda 180 ila 600 İngiliz sterlini arasında vergi ödeyecektir. Zengin fakir, insanların gelir durumuna bakılmaksızın tahsil edilen vergiye "Kelle Vergisi" deniliyordu. Thatcher'ın şirketlerden, gelirden ve evlerden alınan vergileri düşürürken, Kelle Vergisi gibi herkese eşit ölçüde uygulanan bir vergi getirmesi, "kellesinin istenmesi"nin temel nedenlerinden biri oldu.

— Thatcher, Avrupa Birliği'nin bileşenlerinden biri olan Avrupa Topluluğu'na (AT) da apaçık karşıydı bildiğim kadarıyla.
— Özellikle iki konuda, Avrupa Politik Birliği ve Avrupa Para Birliği konularında, AT çevrelerine kök söktürüyordu Thatcher. Bu iki birliğe girdiğinde, İngiltere'nin parlamenter bağımsızlığının ve para bağımsızlığının yok olacağı inancıyla, iki birliğe karşı savaş veren tek Avrupalı lider durumundaydı. 2009 krizinde Euro bölgesinin karşılaştığı sorunlar, Thatcher'ın İngiltere'yi Euro sistemi dışında tutmasındaki kararının doğruluğunu ortaya koydu.

— Siz, Thatcher'la konuşmuştunuz da. Nasıl tanışmıştınız?
— Güzel bir tesadüf sonucu. 1982 yılında bir iş seyahati için Londra'ya gittim. Otel odamda otururken telefonum çaldı. Telefonun öbür ucunda eski valilerden ve eski Emniyet Genel Müdürü Celalettin Tüfekçi, "Biz buraya Avrupa Orta Sınıflar Birliği Kongresi için geldik. Delegeler İngiliz Başbakanı için bir çay veriyor. Sen de gel" dedi. Bazen haber insanın ayağına gelir ya, duyduklarıma inanamadım. Celalettin Tüfekçi beni almak için geldi. Bindik taksiye, doğru verilen adrese... Saraya yakın bir res-

mi binanın ilk katına girdik. Değişik Avrupa ülkelerinden gelen 50-55 kişi, salonda ayakta duruyor. Benim yakama da "Türkiye" yazılı ve ismimi belirten bir yakalık iliştirdiler. Ayakta içkimizi içerken, Bayan Thatcher geldi. Zaten 50-55 kişiyiz. Yarısı da delegelerin hanımları. Onun için Thatcher teker teker el sıkıp iki üç söz söylüyor. Benim yakınıma geldiğinde ben öne çıktım. Kendimi tanıtıp "Türkiye'den..." diye ekledim. Kolumu tuttu. Kenara çekti. Genel hatlarıyla şunları söyledi:

"Türkiye ile çok ilgileniyorum. Türkiye'deki gelişmeler iyiye gidiyor değil mi? Askerin müdahalesi iyi oldu, Evren Türk kamuoyunda benimseniyor değil mi? Turgut Özal çok yetenekli bir devlet adamı. Ekonomiden onun sorumlu olması çok iyi bir şey değil mi? Özal'ın uygulamaları (Özal o zamanlar henüz başbakan değil, ama 24 Ocak Kararları'ndan itibaren ekonominin sorumlu kişisi) çok başarılı değil mi? Türkiye'de KİT'ler ekonomiye çok büyük bir yük getiriyor değil mi?"

Thatcher'ın Türkiye hakkındaki bilgisi, ilgisi, Turgut Özal'a güveni ve hayranlığı, askeri hareketi tasvip etmesi ve her şeyin ötesinde, soru sorar gibi yaparak kendi görüşlerini empoze eden konuşma tarzı, beni çok etkilemişti. Belki bu küçük tesadüf nedeniyle ben Thatcher'ın hep "etkisinde" kaldım. Ne yaptıysa "genel hatları" ile beğendim. Ülkesi için iyi şeyler yaptığına da inandım.

— Etkisinde kaldığınız Thatcher'ın reçetelerini Türkiye'de çok yakından tanıdığınız, ahbabınız Tansu Çiller uygulayacaktı.

— Tansu Çiller, İngiltere'nin eski Başbakanı Thatcher Hanım'ı kendisine örnek almıştı. Onun reçetelerini uygulayıp, Türk ekonomisini dar boğazdan çıkaracaktı. Derken "Thatcher" adını birden unuttu. Thatcher'ın en önemli özelliği, iktidara geldiğinde İngiliz ekonomisinin içinde bulunduğu bataktan çıkaracak ekonomi politikalarını oluşturmak için güvendiği iktisatçıları bir araya getirip bir program hazırlatmasıydı. Bu da yetmez, o programı "ödün vermeden", yarı yolda korkup "sağa sola kıvırtmadan" uygulaması gerekiyordu. Öyle de yaptı. Çünkü ekonomi politikaları, uzman kişilerce hazırlanmış, doğru politikalardı; en

önemlisi Thatcher buna inanıyordu. Ayrıca bu politikaların belli bir zaman içinde başarıya ulaşacağını bildiğinden, ilk günlerdeki tenkitlerden, hücumlardan yılıp uygulamayı aksatmadı. O politikaların gereği neyse yerine getirdi.

— *Danışmanları da vardı herhalde...*

— Thatcher'ın ekonomik konulardaki başdanışmanı, Liverpool Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Patrick Minford ile 1989 yılı Ekim ayında konuşma imkânım oldu. Minford, Thatcher'ın uyguladığı ve sonra Thatcherizm olarak anılan ekonomik programın da başmimarıydı. Prof. Minford 1979 yılından sonra, kendisinin önerdiği ve Thatcher'ın uyguladığı ekonomi politikalarını şöyle özetlemişti: "Sıkı para politikası uyguladık. Bunun için banknot basımını durdurduk. Para arzı taş çatlasa yılda yüzde 5'i geçmeyecek dedik.

Bütçe açığını sınırladık. Bütçe açığı taş çatlasa, milli gelir (GSMH) rakamının yüzde 3'ünü geçmeyecek dedik. Sıkı para politikasından on yılda hiç taviz vermedik.

Sanayide verimi artırdık. Sanayide verim artışı, rekabetin teşvikiyle olur. Biz rekabet ortamını yarattık. Özelleştirme, kamu işletmelerinde verimlilik artırma aracı olarak kullanıldı. Özelleştirilen kamu işletmelerinde yönetici, özel sektör havasına giriyor. Aksi halde kendini memur sayıyor. Özelleştirme hareketinin baş düşmanı, o kuruluşlarda çalışanlardır. Onlar memur kalmayı tercih ettiklerinden, özelleştirmeye karşı olanları teşvik ederler.

Mevzuat zincirini kırdık. Her konuda, kamu ve özel sektör kuruluşlarının elini kolunu bağlayan düzenleyici, koruyucu mevzuatı kaldırıp onları serbest bıraktık. Bunun yararı özellikle finans kesiminde, bankalarda görüldü.

Vergi oranlarını düşürdük. İnanılmaz ama vergi oranı düşürüldükçe, vergi geliri arttı. Çünkü insanlar ve firmalar tamamını vergi olarak vereceksem neden daha çok kazanayım diye düşünüyor. Kurumlar Vergisi'ni yüzde 83'ten yüzde 40'a indirdik. Gelir Vergisi'ni yüzde 32'den yüzde 25'e indirdik. Yüzde 20'ye indirmeyi hedef aldık.

Sendika reformu yaptık. Sendikalar, üyeleri işsiz kalacak diyerek yeni teknolojiye, verimlilik artışına karşı koyuyordu. Sendikaların gücü azaldı.

İşsizlik sigortası sistemini değiştirdik. Eskiden 'ben işsizim' diyen herkese devlet, sigortadan para ödüyordu. Bir sistem geliştirdik. 'İşsizim' diyeni çağırdık. 'Sana iş bulacağız, nasıl iş istiyorsun' diye sorduk. 'Ben çalışmam' diyene sigortadan para yok. Kendisine iş bulamadıklarımıza ödeme yaptık."

— Çok radikal politikalar değil mi? Bunları uygulamak kolay mı?

— Thatcher'ın kellesini tehlikeye atarak İngiltere'de uygulanan ama İngiliz ekonomisini ayağa kaldıran ekonomi politikasının ana hatları bunlar. Bizim Thatcher'ımız Tansu Çiller'in bu örneği yakından incelediğini, tecrübelerinden ders aldığını sanmıyorum. Zaten sonuç da ortada: Olmadı.

— TÜSİAD'ın kuruluşunda görev almış, genel sekreterliğini yapmış, özel sektörü savunan birisi olarak özelleştirme konusunda farklı bir tutum izlediniz. Karşı mıydınız özelleştirmeye?

— Bizde özelleştirme harekâtı nasıl başlatıldı? Denildi ki: "Mülkiyet halka yayılacak. Zarar eden kuruluşlar kâr etmeye başlayacak. Halk ekonomiye doğrudan doğruya katılacak. Ekonomiye canlılık gelecek. Sanayileşme hızlanacak. KİT'ler artık devlete yük olmaktan çıkacak. İstihdam artacak. Devletin vergi gelirleri artacak. Yolsuzluklar azalacak."

Özelleştirmenin ateşli savunucularının dillerine doladığı bir iddia vardı. "Dünyada en fazla memur istihdam eden, ekonomide kamunun ağırlığının en yüksek olduğu, dünyanın nadir sosyalist ülkelerinden biri olduğumuza" hepimizi inandırmışlardı.

— Gerçekten de öyle değil mi? Türk sinemasında "işsiz" memurları hicveden pek çok film vardır.

— "Türkiye en çok memur çalıştıran ülkedir" sözüne hepimiz inandık. Türkiye'de, her 30 kişiden biri memur, doğrudur. Fakat Türkiye'de özelleştirme konusunda son derece ısrarcı olan ABD'de ve bazı AB ülkelerinde durum nasıl? Bir de oralara ba-

kalım. ABD'de her 13 kişiden biri memur. Memurların nüfusa oranı Türkiye'de 3.34 iken, ABD'de bu oran yüzde 7.46. Finlandiya'da her 10 kişiden biri, Kanada'da her 12, Almanya ve Hollanda'da her 19, İspanya ve İtalya'da ise her 25 kişiden biri memur.

"Kamunun ekonomide en fazla pay sahibi olduğu ülke Türkiye'dir" sözü ne kadar doğru? Özelleştirme başlarken kamunun ekonomideki payı, Amerika'da yüzde 32.3, Almanya'da yüzde 49.0, Avustralya'da yüzde 51.7, Belçika'da yüzde 54.3, Fransa'da yüzde 54.25, Hollanda'da yüzde 49.9, İngiltere'de yüzde 41, İspanya'da yüzde 42.2, İsveç'te yüzde 62.3, İsviçre'de yüzde 48.8, İtalya'da yüzde 50.2, Japonya'da yüzde 35, Kanada'da yüzde 42.3, Norveç'te yüzde 43.6. Türkiye'de ise bu oran yüzde 26.6! idi.

— Özelleştirmenin hedeflerinden biri de, "sermayenin tabana" yayılmasıydı. Bu konuda durum, biliyoruz ki çok daha vahim.
— Ekonomide güç, az sayıda sermaye grubunun eline geçerse bu gruplar sadece ekonomide değil, ülkenin her alanında söz ve güç sahibi olur. Kanun yapıcıları da, kanunları uygulayıcıları da etkilemeye, kendi yararları doğrultusunda kullanmaya başlar. Sermayenin tabana yayılması bu açıdan önem taşır.

Margaret Thatcher 1987 yılında İngiltere'de özelleştirme hareketini başlatırken, hantal ve zarar eden devlet işletmelerini verimli işletmeler haline getirmeye çalışırken, "sermayenin halka yayılmasına" öncelik verdi. "Sermayenin nasıl halka yayılabileceğini" dünyaya gösterdi.

Özelleştirilen devlet işletmelerinin hisse senetlerinin bir bölümü işçilere bedava veya ucuz fiyatla ve taksitle dağıtıldı. Böylece "zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri olmayan" işçiler, "sermaye sahibi" oldu. Sosyal konutlar, içinde oturanlara ucuz fiyatla ve taksitle satılınca, "zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri olmayanlar" bu defa da "mülk sahibi" oldu. Sermaye ve mülk sahibi olmak için taksit ödemek zorunda kalan işçi, verimli çalışarak, daha çok katma değer yaratma ve katma değer artışından daha çok pay alma çabasına girdi.

Sosyal devlet döneminde, ekonominin dışında kalan orta ve alt gelir grubundaki halk ise, özelleştirilen devlet işletmelerinden hisse senedi satın alarak "serbest piyasa" sisteminin "rekabetçi" düzeninde" yaşamaya başladı.

Tekrarlıyorum: İngilizler özelleştirilen kuruluşlarda hisse senedinin büyük bölümünü çalışanlara sattılar. Böylece hem çalışanları pay sahibi yaparak motive ettiler, hem de özelleştirmeye direnişi önlediler. Daha sonra da halka arza ağırlık verdiler. İngilizler'in başlattığı bu uygulama, özelleştirmeyi savunanların sloganı haline geldi. Özelleştirme ile sermaye tabana yayılacak denildi. Özelleştirme ile halkın malı olan kamu tesislerinin hisse senetleri halka dağıtılıyor denildi. Özelleştirmenin hızla tamamlandığı ülkelerin çoğunda halka arz ağırlık taşıdı.

— Oysa bizde öyle olmadı. Acaba talep mi yoktu ya da yetersizdi?

— Bizde, talep olduğu halde halka arza gereken önem verilmedi. Talep vardı, çünkü uygulamada halk, sürekli olarak tasarruflarını değerlendirecek alternatif yatırım alanları arayışındaydı, hisse senetlerine ilgi gösteriyordu. Fakat blok satış ve tesis/varlık satışı tercih edildi. Hele hele yabancı alıcılara öncelik verildi. Neticede 24.9 milyar dolarlık satıştan blok satış, tesis/varlık satışı yoluyla yapılan satışların payı yüzde 80.8 oranında. Yani sermayeyi tabana yaymak yerine sermayenin belli ellerde yoğunlaşmasına dönük bir özelleştirme uygulamasına yöneldik. Belli sayıdaki sermaye grubu, özelleştirilmek için satışa çıkarılan devlet işletmelerini satın alıyor. Böylece daha önce devlet elinde olan sermaye, bu belli sayıdaki sermaye grubunun eline geçiyor.

— Özelleştirme politikası bir dönem "AB müktesebatı" çerçevesinde "yapısal değişim" ve "reform tedbiri" gibi adlar altında da sunuldu. Britanya dışında diğer AB ülkelerinde nasıl bir uygulama söz konusu?

— Her konuda "serbestleşmeyi savunan" ve de bizden "yabancı sermayenin önündeki her türlü engelin kaldırılmasını isteyen AB

(Avrupa Birliği) ülkeleri, enerji sektörünü yabancı sermayeye kapatmak için yeni düzenlemeler yaptı, yapıyor. AB ülkeleri, başta Rusya ve Suudi Arabistan olmak üzere, petrol ve gaz zengini ülkelerle, para zengini ülkelerin ve yabancı kaynaklı fonların, AB ülkelerinde gaz nakil ve dağıtımı, elektrik üretimi ve dağıtımı konularında yabancı sermaye yatırımı yapmasını önleyici tedbirleri tartıştı, tartışıyor. AB ülkeleri, yabancı sermayenin enerji piyasalarındaki gücünün artmasını önleme arayışını sürdürüyor.

Tartışmaların odağında ise, enerjide üretim sahipliği ile nakil ve dağıtım sistemi sahipliğinin ayrılmasının önlenmesi konusu var. Bu konuyu, Rusya'nın gaz fazlasıyla elektrik üretip bu elektriği, satın alacağı nakil ve dağıtım kanallarıyla Avrupa ülkelerine taşıma planları gündeme getirdi. Rusya, nakil ve dağıtım sistemini ele geçirirse AB ülkeleri elektrikte de Rusya'ya bağımlı hale gelecek. Asıl korku bu.

AB Komisyonu'nun bu konudaki çalışmaları gazetelere yansıyınca* Rus yetkililer "AB ülkelerinin bu korku ve sinirliliğini anlamak mümkün değil. Bugüne kadar Rusya, AB ülkelerini gazsız mı bıraktı? Enerji arzında kesinti mi oldu? AB'nin serbest rekabet ilkelerini sınırlaması halinde Rusya, mahkemelerde hakkını arar" diyerek karşı çıktılar.

Ortaya çıktı ki, AB Komisyonu'nda, enerjide yabancı sermayeyi sınırlamaya dönük çalışmalarda enerji sektörünün "stratejik" bir sektör olarak, genel serbesti politikaları dışında tutulması görüşü benimsenmiş durumda. Bu yüzden enerji sektöründe, yabancı yatırımların sınırlandırılması için üç farklı ilke tartışılıyor: Enerji sektörüne yatırım yapacak yabancıların taleplerinin tek tek incelenerek, AB yararına göre değerlendirilmesi; mütekabiliyet (karşılıklı eşitlik) ilkesine göre yabancı yatırımcıların taleplerinin cevaplandırılması; AB üyesi olmayan ülkelerin AB ülkelerinde enerji yatırımı yapmalarının yasaklanması.

— *Bu gelişmeler ne anlama geliyor?*

---

* W. Proissi- E. Crooks'un konuyla ilgili yazısı, *Financial Times*, 30 Ağustos 2007.

— Şu anlama geliyor: Bizim gibi ülkelerde yabancı sermayeye sınır getirilmemesi konusunun şampiyonluğunu yapan AB Komisyonu, AB ülkelerinin menfaati söz konusu olduğunda tam tersi bir tutum sergiliyor. Hatta sınırlamanın ötesinde yasaklamayı bile normal sayabiliyor. Fransa'da özelleştirme yapılıyor havası yaratılarak iki enerji şirketi birleştirildi. Birleşmeyle ortaya çıkan dev şirkette kontrolü devlet ele geçirdi. Bu operasyonla İtalyanlar'ın şirket satın alarak Fransa'da enerji sektörüne girmesi de önlenmiş oldu.

Bildiğiniz gibi Fransa'da iki büyük enerji şirketi var. Bunlardan biri GDF (Gaz de France), gaz dağıtımında Avrupa'nın üçüncü büyük şirketi. 53 bin çalışanı var. Gaz dağıtımı yanında elektrik de üretiyor. Toplam iş hacminin yüzde 66.5'i enerji, yüzde 26.6'sı altyapı, yüzde 7'si servis. 22.4 milyar avro cirosu var. İkincisi, Suez, elektrik üretiminde Avrupa'nın beşinci, gaz dağıtımındaysa altıncı büyük şirketi. Onun da 160 bin çalışanı var. Elektrik üretimi ve gaz dağıtımının yanı sıra su işi de var. Toplam iş hacminin yüzde 26'sı su, yüzde 74'ü enerji işi. Cirosu 41.5 milyar avro.

GDF'nin özelleştirilmesi gündeme gelince, İtalyan enerji şirketi Enel, GDF ile birleşerek, Fransız enerji sektöründe büyük oyuncu olma arayışına girdi. Ancak, Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin çabalarıyla tamamlanan operasyon sonucu, GDF ile Suez birleşince, İtalyanlar'ın hevesi kursağında kaldı. GDF özelleştirildi, ama GDF'nin Suez ile birleşmesiyle ortaya çıkan enerji devinin sermayesinin yüzde 34.6'sı devlete ait oldu. Bu payla da devlet, fiilen GDF-Suez şirketinin kontrolünü elinde tutuyor.

GDF-Suez, 123 milyar dolarlık piyasa değeriyle dünyanın üçüncü enerji devi oldu. En büyük enerji devi Rus Gazprom grubu. İkinci büyük dev, yine Fransızlar'ın ve yine devlet kontrolündeki elektrik şirketi Electricité de France (EDF) grubu.

GDF-Suez, Fransa'nın ikinci büyük elektrik üreticisi ve Avrupa'nın en büyük gaz ithalatçısı haline gelmiş bulunuyor. Fransa'da olan biten, enerji sektörünü stratejik sektör olarak belirleyen Fransız hükümetinin, sektörün devlet kontrolünde güçlendirilmesi ve yabancı girişlerinin önlenmesi politikalarının bir parçası.

Özelleştirmeyi ve enerji piyasaları başta olmak üzere finans ve haberleşme sektörlerinde yabancı sermayeye getirilen engellerin kaldırılmasını savunan Avrupa ülkeleri, kendi ülkelerindeki stratejik sektörlerde devlet kontrolünü kaybetmemeye, özellikle enerji sektörüne yabancıların girişini önlemeye kararlı görünüyor. Alman hükümeti de beş sektörü -ki bunlar "finans, enerji, lojistik, telekomünikasyon ve metal" sektörleri- "stratejik sektör" kabul ederek bu alanlara yabancı sermaye girişini kontrol etme kararı aldı.

— *Bizde durum nedir?*

— Biz, "Yabancı sermaye gelsin de, ne yaparsa yapsın" diyoruz. Bu, her konuda olduğu gibi enerjide de böyle, "Yabancı sermayenin her istediğini yerine getirmeye hazır" bekleşiyoruz. Bizde enerji sektörü çok önemli bir sektör. Mevcut sistemi yeniden yapılandırıyoruz. Üretim, tedarik, nakil (taşıma/iletim) ve dağıtım sistemlerini özelleştiriyoruz. Özelleştirmede yerli ve yabancı yatırımcı farkı aramıyoruz. Enerji arzını artırmak zorundayız. Petrol, gaz ve kömürde dış kaynaklara bağımlıyız. Ülkede kömür ve elektrik üretimini artırmak için yabancı yatırımcıları bekliyoruz. AB'de olan bitenlerden ders alarak, bizim de enerjide yabancı sermaye politikamızı belirlememiz gerekirken biz, üç beş dolar bulma peşinde, günü kurtarmak arayışına düşüyoruz. Bu yüzden de enerji ve haberleşmede devlete ait tesisleri, "babalar gibi" yerliye, yabancıya sattık. Dolarlar geldi de... O dolarları harcayarak çekirdeğiyle yediğimiz hurmalar, daha sonra boğazımızı tırmalamaya başladı.

— *Fakirin Ramazan'da iftar açarken ağzına attığı hurmayı kastetmiyorsunuz herhalde...*

— Elektrikte, doğalgazda, petrolde yerli ve yabancı firmalara üretim, dağıtım konularında imkânlar tanındı. Tanınıyor. Elektrik üretiminde yerli yabancı özel yatırımcının, doğalgaz, kömür ve su kullanarak elektrik enerjisi üretmesi teşvik ediliyor. Doğalgazdan elektrik üreten "otoprodüktörler" doğalgaz fiyatındaki artışı elektrik fiyatına yansıtamadıkları için üretimi durduruyor.

Onlar elektrik üretmeyince elektrik kesintileri başlıyor. Hükümet "hırçınlaşıyor." "Asarız, keseriz... Basarız, yok ederiz" söylemleri ile sorunun çözüleceği sanılıyor.

Bir dönem "otoprodüktör" adı verilen elektrik üreticileri, 1 Kwh elektrik üretirken kullandıkları doğalgazın fiyatı iki yılda 3.5 cent'ten 5.8 cent'e yükseldi. Bu nedenle 1 Kwh elektrik maliyeti 5.6 cent'ten 8.0 cent'e yükseldi. Ama hükümet bu üreticilerin elektrik satış fiyatlarını artırmayınca, otoprodüktörler de zararına üretim yapmamak için üretimi durdurdular. Bu da bize ders oldu.

Bu iki örnek gösteriyor ki, ayakkabı üreten, iplik yapan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ile enerji ve haberleşme tesislerinin özelleştirilmesi farklı şeyler. Ayrıca, sağlık, eğitim, enerji, haberleşme, ulaşım gibi konular devletin ana sorumluluk alanına girer.

— Tam olarak neyi savunuyorsunuz?

— Bu konuda ben yalnız değilim. Özelleştirmelerin başlangıcında, benim de aralarında bulunduğum bazı iktisatçılar "stratejik önemi olan" kamu kurum ve kuruluşlarında devlet, kendi görev ve sorumluluğunu başkalarına devrederken, uyarılarda bulundu. Çünkü özelleştirmeye giderken, özel yatırımcı ve işletmecinin görev ve sorumluluğunun açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu, özelleştirme düşmanlığı değildir. Batı'da buna "regülasyon" denilir. Regüle etmeden (görev ve sorumluluk sınırını daha baştan çizmeden) özel sektöre, bu stratejik sektörlerde faaliyet izni verilirse sonunda çıngar çıkar. Hem halka, hem de özel sektöre yazık olur. Devletin saygınlığı yok olur.

— O kadar da değil.

— Ne kadar olduğunu bir örnekle anlatayım. Planlama'nın, Türkiye'de ilk tatil köylerinin yapılmasına katkılarını daha önce uzun uzun anlatmıştım.

— Bu tatil köyleri daha sonra özelleştirildi. Ondan da söz ettiniz.

— Bu defa daha uzun anlatayım. İlk 15 yıllık kalkınma stratejimizde (1963-1978) turizmin geliştirilmesi hedef alınmıştı. Yabancı uzmanlar bize anlattılar ki, (o günlerin şartlarında) zengin yabancı turisti çekmek için tatil köyleri kurmamız gerekiyor (o yıllarda Türkiye'de tatil köyü nedir bilinmiyor. Ve de örneği yok). Tatil köyünü kim yapacak, kim işletecek?

O yıllar, dünyada tatil köyleri modelinin öncüsü, yönetim merkezi Fransa'da olan Club Med isimli bir kuruluş. Club Med yönetimi, "Siz yapın... Biz işletiriz" dedi. Kuşadası, Foça ve Kemer'de tatil köyü için Club Med'in yardımıyla projeler hazırlandı. O zamanların Turizm Bankası, yatırımları başlattı. Para yok. Ben o yıllarda DPT'de uzman olarak çalışıyorum. Sorumluluğum parabanka-kredi. Bana, "Turizm sektörüne de sen bakacaksın. İlk işin üç tatil köyünün tamamlanması için para bulmak" dediler. Büyük çabalarla para bulabildik. Tatil köylerini tamamladık. Club Med işletmeye başladı. Bu tatil köyleri Türkiye'de Batı'ya dönük turizm işletmelerinin öncüsü oldu.

— *Sonra özelleştirildi.*

— Bizim zar zor para bularak yaptırabildiğimiz tatil köylerini kırk yıl sonra hükümet, özelleştirme adı altında satışa çıkardı. Alanlar da işletmek için değil, arazileri için tatil köylerini satın aldı. Örneğin, bir yabancı-yerli ortak grubu, Kuşadası Tatil Köyü'nün 325 dönüm arazisini özelleştirmeden 35 milyon dolara satın aldı. İhale şartnamesinde, bu arazide yüzde 20 oranında turistik tesis yapımına izin vardı. İhale yapıldıktan ve de arazi yabancı-yerli ortak gruba teslim edildikten sonra:

İmar izni önce yüzde 20 oranında yapılaşmadan, yüzde 53 yapılaşmaya çıkarıldı.

Daha sonra belediye turistik tesis yapma şartını kaldırdı. Her biri 12 kat yükseklikte konut yapılabileceğine karar verdi.

— *Buna yerliye-yabancıya halk kesesinden rant dağıtmak denir.*

— Kuşadası Tatil Köyü arazisini biz, eski Turizm Bankası ve DPT çalışanları kendi kesemizden satın almadık. Halkın parasıyla satın aldık. Bu arsanın üzerindeki binaları halkın parasıyla yap-

tırdık. Ağaçları halkın parasıyla diktirdik. Bu gayrimenkul halkın malı. "Saf ve bakir" Türk halkının malını", "babalar gibi" yerliye-yabancıya sattılar.*

Hadi bu özelleştirmeyi zorunlu kabul edelim. İçimize sindirelim de... Üç kuruş, beş kuruş fiyatla ona buna satmalarına ve de daha sonra bir kalem oyunuyla değerini 10 katına, 30 katına yükseltmelerine ne demeli? Burada üretim yok, alın teri yok. "abidik gubidik" oyunu var. İmar izinleri değiştirilerek, yerliye-yabancıya rant dağıtılıyor.

İmar iznini değiştirme yetkisi olanlar (mührü ellerine geçirenler), menfaat karşılığı veya hatır gönül için veya cehaletlerinden belli kişilerin cebini dolduruyor.

Bu ülkede son zamanlarda büyük paralar kazananlar yatırımdan, üretimden kazanmıyor. Son zamanlarda bu ülkede al-sat kazandırıyor. Alım satım değil, alım satımdan sonra değişen, daha doğrusu insan eliyle değiştirilen şartlar insanları zengin ediyor.

— *Özelleştirmeden elde edilen gelir, yeni yatırıma dönüştürülmediğine göre nasıl harcandı?*
— Bunlarla borçlar ödenecekti. Özelleştirmeye rağmen borç stoku azalmadığına göre bu paraları harcadık. Yıllar önce bazı ülkeler özelleştirme geliriyle iç ve dış borçlarını ödedi ya da sindirilebilir bir düzeye indirdi. IMF gibi yabancı kuruluşlar, bizim de bunu yapmamızı önerdi önermesine, ama bizim borcumuzun ötesinde faiz yükümüz o kadar çok ki, özelleştirme parası faiz ödemelerini bile karşılayamadı.

— *Yabancılara yapılan satışlardan gelen dövizler ne oldu?*
— Daha çok ithalat yapıp daha az ihracat yapıyoruz. Dış ticaret açığı büyüyor. Cari açık, yani döviz açığı oluşuyor. İthalatı karşılamak için dövizi nereden buluyoruz? Kamunun ve özel sektörün varlıklarını satarak. Bu varlıklar sonsuz olmadığına göre, satılacak varlık kalmayınca ne olur? Bu düşünülmüyor.

---

* Kuşadası Tatil Köyü özelleştirme ihalesi daha sonra mahkeme kararı ile iptal edildi.

— Özelleştirme sürecinde özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının o dönem "Salam gibi dilimleyerek satış" adı verilen yöntemle, yani işletmeleri bölüp parçalara ayırarak satma işine de karşı çıktınız. Neden?

— Biz büyük faturalar ödeyerek ortaya çıkardığımız işletmeleri bölmekten pek hoşlanıyoruz. İşletmelerimizi bölmemizi önerenler genelde Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlardı. Bu kervana sonra AB de katıldı. İşin ilginç yanı işletmelerimizi bölmemizi isteyen AB ülkelerinde tam tersi bir eğilim var. Onlar da birleşmeler ve konsolidasyonlar yoluyla işletmeleri büyütüyor. Biz, özelleştirme furyasında Sümerbank'ı, Et ve Balık Kurumu'nu ve Tekel'i böldük. Bu dev kuruluşlar işe yaramaz hale getirildi. Arsa fiyatına satıldı. En önemlisi enerji kuruluşlarımızı böldük. Kamunun elektrik ile ilgili tüm faaliyetleri TEK çatısı altında yürütülürken, TEK'i bölerek un ufak eyledik. EÜAŞ, TEİAŞ, TEAŞ, TEDAŞ, TETAŞ gibi küçük birimlere ayırdık. Günümüzde küçük enerji kuruluşlarının dünya piyasasında yüzüne bakan yok.

Benzer şekilde petrol-akaryakıt faaliyetleri TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) çatısı altında yürütülüyordu. TÜPRAŞ, POAŞ, PETKİM ve BOTAŞ diyerek TPAO'yu dağıttık. Sıra geldi BOTAŞ'a. BOTAŞ da depolama, iletim ve ticaret olarak üçe ayrılacak, ardından sadece iletim kısmı devlette kalacak şekilde diğer iki şirket özelleştirilecek.

Günümüzde "ekonomik büyüklük" diye bir kavram var. İşte bunun için dünyanın her yerinde işletmeler büyümeye çalışıyor. Fransa'da Gaz De France'ın, zaten yüzde 90 pazar payına sahip olmasına rağmen Suez ile birleşmesinin izahı bu. Birçok şirket, "Türkiye'de enerji sektöründe özelleşme olsa da alsak" diye bakıyor. Çoğu analiz, AB'de 2015'lerde beş veya altı tedarikçinin bulunduğu bir gaz piyasasının oluşacağına işaret ediyor. Bu durumda BOTAŞ gibi bir şirket varken bunu parçalayıp üçe bölerek ve dikey bütünleşmiş yapısını bozarak böyle bir özelleştirme politikası izlemeyi aklı başında kimse doğru bulmuyor. Bugüne kadarki uygulama, parçalama operasyonundan BOTAŞ'ın da nasibini alacağını gösteriyor. BOTAŞ'ı

büyütecek yerde küçük parçalara ayırarak rekabet gücünü yok edecekler.

Özelleştirme, kamu tarafından iyi işletilemeyen tesisleri daha verimli işletsin diye özel sektöre bedeli karşılığı satmak demek değil midir? Oysa Türkiye'de bu yapılmadı. Özelleştirme kapsamına alınan KİT'ler, sucuk dilimler gibi dilim dilim doğrandı. Büyük değer oluşturan arsaları ve tesisleri bölük pörçük hale getirildi. Sonuçta da makinelerini hurda fiyatına ve hurda olarak sattılar.

— Özelleştirme, devletçilikten serbest piyasa ekonomisine geçişin bir aşaması olarak değerlendirilemez mi?

— Milli Mücadele'yi izleyen yıllarda, bu ülkede sermayenin olmadığı, tecrübenin bulunmadığı günlerde devlet, "çaresizliğe teslim olmadan" çözüm üretti. Açık anlatımıyla, "Mustafa Kemal'in devletçiliği, niyetin değil zaruretin neticesi"dir.

— O dönemde özel sektörün gücünü aşan işlere devlet yöneldi.

— Devletin oluşturacağı sanayi tesislerinin denetimi ve mali yapılarını düzenlemek amacıyla Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası, yeraltı kaynaklarını ve doğal kaynakları işlemek ve elektrik enerjisi üretmek için de Etibank kuruldu.

1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasına başlanıldı.

1936 yılında Kırıkkale'de barut, tüfek ve top (MKEK) tesisi işletmeye açıldı.

Cumhuriyet'in ilk iktisadi devlet teşekkülü olan Sümerbank'a sanayiyi planlamak ve yatırımlara öncülük yapmak görevi verildi.

Uşak Şeker Fabrikası'nın işletmesi, İş Bankası'na devroldu, ardından da Türkiye İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın ortaklığıyla Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları inşa edildi.

1930 yılında Nuri Killigil silah üretmeye, 1935 yılında Nuri Demirağ uçak, Şakir Zümre tabanca yapmaya başladı. Bunlar özel sektörün öncü üretim tesisleri oldu.

1936 yılında Ankara'da toplanan Endüstri Kongresi'nde İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı kabul edildi. (İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu plan uygulanamadı.)

1925-1938 yılları arasında 3.011 km demiryolu yapıldı.

O yıllar bir de sanayi planı yapılmıştı

— *Sanayileşmeyi hedef alan basit de olsa bir plan hazırlandı yani.*

— Elbette. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı diye adlandırılan plan kapsamında devletin kıt imkânlarıyla o dönemlerde ekonomik büyüklükte olan çok sayıda sanayi tesisi kuruldu. Üretime başladı. Bunların başlıcaları, Gemlik Suni (Sung) İpek Fabrikası, Isparta Gülyağı Fabrikası, İzmit Kibrit Asidi Fabrikası, Zonguldak Seramik Fabrikası, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Çimento Fabrikası, Karabük Demir Çelik Kombinası, İzmit Kâğıt ve Selüloz Tesisleri, Keçiborlu Kükürt Tesisleri, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Kayseri Pamuklu Dokuma Fabrikası, Nazilli Pamuklu Dokuma Fabrikası, Malatya İplik ve Dokuma Fabrikası, Iğdır İplik Fabrikası, Bursa Merinos Kamgarn Mensucat Fabrikası, Kastamonu Kendir Sanayi Fabrikası'dır. Bunlar devletin kıt imkânlarıyla kurulan ilk sanayi tesisleridir. Devlet, tarım alanında da üretimi artırmak, tarımı yapılandırmak için Devlet Üretme Çiftlikleri kurdu. Devlet Üretme Çiftlikleri, örnek tarım işletmeleri olmaları yanında tohum ve damızlık üretimini de başlattı.

— *Bunların hepsi özelleştirildi.*

— Özelleştiriyoruz diyerek bunları sattık. Satarken sadece Hazine'ye girecek paraya baktık. Cumhuriyetin bu önemli sanayi tesislerinin, tarım kuruluşlarının yaşamasını hedef alamadık.

— *O zaman ne oldu? Çoğu yok oldu.*

— Kendileri gitti, isimleri kaldı yadigâr.

— *Hangi tesisler örneğin?*

— "Sümerbank mağazalarının haline bak, devletin hiçbir şey yapamayacağını anla" şeklindeki basit değerlendirmeler, "Sü-

merbank fabrikaları halka satılmalıdır" şeklindeki sloganlarla Sümerbank özelleştirildi...

— Özelleştirme konusuna takıldık ama özelleştirdikten sonra fabrikası kapanan, fabrika binaları yıkılarak yerine konut yapılan kamu kuruluşlarından biri de Sümerbank değil mi?

— Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verildiğinde Sümerbank 39 üretim birimine sahipti. Bu birimlerde, yaklaşık 40 bin kişiye doğrudan istihdam imkânı sağlıyordu. Üretim birimlerinin 19'u pamuk, 10'u yün işlemekteydi. Deri işleyen müessese sayısı dörttü. Kalanlar, suni ipek, viskon, çini, porselen gibi değişik üretim konularında faaliyet göstermekteydi. 466 satış mağazası vardı.

— Sümerbank neden kurulmuştu, bir kez daha hatırlamakta fayda var.

— Sümerbank, 1933 yılında kuruldu. Kuruluş amacı, "Türkiye'de temel sanayileri kurmak ve yönetmek"ti. "Sümerbank'a verilen görevler şunlardı:

"Kurulurken milli kaynak ve iktisadi unsurlardan yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve ahenkli olarak başarılabilmesi... Devlet sanayi programında ilk önce kurulması istenen sanayi şubeleri için milli ve özel teşebbüslerle çalışacak bir devlet teşekkülü kurulması... Sanayinin sürekli olarak gelişmesine hizmet edecek personelin yetiştirilmesi için tedbirlerin alınması... Devlet sermayesi ile kurulacak bütün sınaî müesseselerin etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek... Milli sanayinin gelişimi tedbirlerini aramak..."

Kuruluşunda sadece dört fabrikaya; Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Hereke ipekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları'na sahip olan Sümerbank, gelişmeye ve ülkeyi geliştirmeye başladı.

Kayseri Bünyan Halı Fabrikası Sümerbank'a katıldı (1934). İzmit I. Kâğıt Fabrikası işletmeye açıldı (1936). Kaput bezi, hasse, pijamalık, şeker torbalığı ve bunların ipliğini üretmek üzere Kayseri Bez Fabrikası işletmeye açıldı (1937).

Türkiye'nin ilk basma fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası Atatürk tarafından işletmeye açıldı (1937). Fabrika basma, pazen ve pijamalık üretiyordu.

Ülke halkının ve ekonomisinin gereksinimleri çeşitlendikçe, Sümerbank genişledi. Jakarlı perdelik, goblen döşemelik, sofra ve karyola örtüsü, yollu kutil üretmek üzere Malatya Bez Fabrikası açıldı.

Bu hızlı gelişmenin sonucunda Sümerbank fabrikalarının hukuki statülerini düzenleme yoluna gidildi ve şirket olarak çalıştırdığı işletmeler müessese haline getirildi.

Sümerbank Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi, Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi, Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi, Sümerbank Birleşik Yün ipliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi kuruldu.

Bu gelişmeler sonunda, Sümerbank,1940'lı yıllarda tüm Türkiye'de yapılan sanayi yatırımlarının yüzde 90'ını gerçekleştirir hale geldi. Sümerbank ürünlerini yurtiçinde dağıtmak ve pazarlamak üzere "Yerli Mallar Pazarı" kuruldu. "Yeni Mallar Pazarı" 1946'da "Yerli Mallar Pazarları Müessesesi"ne dönüştü. 466 mağazalık "mağazalar zincirinin" temelleri atıldı.

Kalifiye işgücü eksiğini gidermek üzere; bir yandan yurtiçinde eğitim kursları düzenler, tüm personelini bu eğitimden geçirirken beri yandan yurtdışında öğrenci okutma programına girişiliyor. Sümerbank, Türk sanayiinin "Sanayi Okulu" oldu.

İplik ve ham bez üretmek üzere Denizli Bez Fabrikası açıldı (1953).

Şeker ve tohum torbalıkları üretmek üzere Erzincan Bez Fabrikası kuruldu (1954).

Şayak, er eğitim elbisesi, battaniye ve makine halısı üretmek üzere Diyarbakır Yünlü Sanayi kuruldu (1954).

Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayi 1960'ta işletmeye açıldı. Fabrika, gömleklik ve pijamalık poplin, lüks saten, kaşmir, opal, askeri parka kumaşı, polyester viskon karışımı, ekose gömleklik üretiyordu.

Manisa Pamuklu Mensucat 1960'ta işletmeye açıldı. Parkalık ve trençkotluk üretiyordu.

1961'de işletmeye açılan Antalya Pamuklu Dokuma'da poplin, poplin pijamalıklar, çeşitli ekoseler üretiliyordu.

İplik üretmek üzere; Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi (1967), Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat (1967), Kahramanmaraş Pamuklu Bez Fabrikası (1968), Eskişehir Basma Fabrikası (1968) işletmeye açıldı.

Sümerbank, ülkenin gelişmesine uyarak, yeni sanayi alanlarında da yeni işletmelerin öncülüğünü yapma görevini sürdürüyordu.

Bolu Suni Tahta Fabrikası (1962'de) orman ürünlerini işliyor. Formika, sümerlit, sümerizolit üretiyordu.

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid zamanında, Yıldız Sarayı'nın bir köşesinde, 1892'de kurulan, Birinci Dünya Savaşı sırasında imparatorluk ordusuna telgraf fincanları üreten Yıldız Porselen, 1962 yılında Sümerbank tarafından tekrar işletmeye açıldı. Nadide seramik ve porselen eşyalar ve panolar, el dekorlu ve teknik dekorlu süs ve sofra eşyaları, seramik malzemeleri üretiyordu.

Konya Krom, Magnezit Tuğla Sanayi Müessesesi 1968'de kuruldu ve magnezit tuğla, magnezit krom tuğla, kromit tuğla ve sisler magnezit üretiyordu.

1968'de satın alınan ve geliştirilerek işletmeye sokulan Ordu Soya Fabrikası, ham ve rafine soya ve ayçiçeği yağı ile bunların küspelerini üretiyordu.

Ham olarak ihraç edilen pamuğun, iplik olarak ihracatını sağlayan Nevşehir Pamuklu Dokuma Fabrikası 1974 yılında kuruldu.

1986 yılında Sümerbank'a bağlı müessese, fabrika, sayısı 41'e istihdam edilen personel 50 bine ulaştı.

Pamuklu sanayiinde 69 bin ton iplik ve 276 milyon metre dokumaya, yünlü sanayiinde 8 824 ton yün ve 7.6 milyon metre yünlü dokuma kapasitesine erişildi.

İşte biz bu büyüklükte bir ekonomik gücü, parçalayarak yok ettik.

— SEKA da özelleştirme adı altında kapatılmadı mı?

— İzmit'in sembolü SEKA'nın (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A. Ş.) kapısına kilit vuruldu. Özelleştirme, kamu tarafından iyi işletilemeyen tesisleri daha verimli işletilmesi amacıyla, özel sektöre bedeli karşılığı satmak demektir. SEKA özelleştirilmedi. Arsaları ve tesisleri bölük pörçük hale getirildi ve kapatıldı. "Bir memleket kâğıdını kendi yapamadığı zaman ulusal kültürünü yabancı lütfuna bağlar. Kapitülasyonların en tehlikelisi budur" diyen Mustafa Kemal, 1934 yılında Sümerbank'a kâğıt fabrikası kurma emrini vermişti. 1936 yılında 10 bin ton kapasiteyle kurulan İzmit Kâğıt Fabrikası, 1980'lere kadar ülkenin tek selüloz ve kâğıt tesisiydi. Daha sonra özel sektör kâğıt işine girdi. Şimdilerde Türkiye'de özel sektör 30 dolayında tesiste kâğıt ve karton üretiyor. 1998 yılında özelleştirilmesine karar verildiği dönemde SEKA'nın altı işletmesinde selüloz ve kâğıt üretiliyordu.

— Şimdi o kâğıtları ithal mi ediyoruz?

— SEKA, kâğıdın hammaddesi olan selüloz ve odun hamurunu kendisi üreten tek kuruluştu. Ormanlarımızdan her yıl kesilen 18 milyon metreküp ağacın 1 milyon metreküpünü işleyerek 250 bin ton odun hamuru ve selüloz üretiyordu. Kâğıt sektörünün ihtiyacını karşılamak için 300 bin ton da selüloz ithalatı yapılıyordu. İzmit'te selüloz ve kâğıt hamuru üretimi durdu. Özelleştirilen Dalaman tesisi de selüloz üretmiyor. Artık kâğıdın hammaddesi selülozun tamamını ithal ediyoruz. Kişi başı kâğıt tüketimi AB'de 210 kg, dünya ortalaması 53 kg. Bizde 35 kg. Yılda 2.5 milyon ton kâğıt tüketiyoruz. Bunun 1.5 milyon tonunu, şimdilerde ithal selüloz, hurda kâğıt, saman ve göl kamışından kendimiz üretiyoruz. 1 milyon tonunu ve ürettiğimiz kâğıdın selülozunu ithal ediyoruz. SEKA hayattayken toplam üretimin 1 milyon tonunu özel sektör, 500 bin tonunu SEKA yapardı. SEKA yazı tabı kâğıdı, gazete kâğıdı, sargılık kâğıt, kraft torba kâğıdı, oluklu mukavva, karton, sigara kâğıdı üretirdi.

— SEKA özelleştirilmeden önce kötü durumda değil miydi?

— İktidarların atadığı partili ve de yeteneksiz tepe yöneticiler SEKA'yı "olduracak yerde öldürdü". Hükümetler SEKA'nın tek-

noloji ve yenileme yatırımlarını yaptırmadı. Sonuçta SEKA özel sektörle yarışamaz hale getirildi. SEKA büyüklüğünde entegre bir kâğıt tesisinin, atölye büyüklüğündeki özel sektör kuruluşlarının rekabetine yenilmesi acıdır. Günümüzde her sektörde ekonomik büyüklük ve entegrasyon önem taşıyor. SEKA'nın da özelleştirilirken büyüklüğünü koruyacak, daha da büyüterek uluslararası rekabete sokacak bir gruba satılması beklenirdi. Halbuki parçalandı. Altı kâğıt tesisi teker teker satıldı.

Türkiye'nin yıllarca kâğıt ihtiyacını karşılayan, kâğıdın hammaddesi selülozu üreten İzmit Fabrikası'nın kapısına kilit vurulunca, bu fabrika özelleştirilmiş mi oldu? Makinelerinin hurdaya gitmesi, özelleştirmede önemli bir adım mı sayıldı?

SEKA'nın bin dönüm arazisi "Ford" yatırımına tahsis edilmişti. Şehrin göbeğinde kalan 600 dönüm arsası çarçur oldu. Binaların bir kısmı boş duruyor.

Lütfen elinizi vicdanınıza koyarak bir değerlendirme yapınız. Selüloz, odun hamuru ve kâğıt üreten, halkın paralarıyla kurulmuş "koskoca" bir müessesenin bu hazin hikâyesini "başarılı bir özelleştirme" uygulaması olarak kabul etmek mümkün mü?

— Özelleştirme döneminde en büyük kayıp Bursa'da oldu. Merinos, İpekiş, Gemlik Suni İpek fabrikaları özelleştirilemedi de kapatıldı.

— Bursa'da olan bitenlerin hikâyesi de ilginçtir. Hikâyenin bir başka çarpıcı yanı bu üç tesisin açılışının Atatürk tarafından yapılmış olmasıdır.

Atatürk ölmeden önceki son günlerinde, 1938 yılında Bursa'da boş bir tarlaya inşa edilen "Merinos" fabrikasının açılışını yapmıştı. Atatürk'ün ölümünün 66'ncı yılında biz, geniş tarlasını ele geçirmek için fabrikayı yıktık. Çünkü artık bize fabrika lazım değil... Tarla lazım... Üzerine apartmanlar dikeceğiz!.. Üzerinde çay bahçeleri açacağız!.. Atatürk askeri zaferden sonra, "Zaferlerin kazanılması iktisadi alandaki başarıyla mümkündür" diyerek 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni topladı. 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu'nu çıkarttı. 1930 yılında

sanayi, 1931 yılında ziraat kongrelerinin toplanmasını sağladı. Baktı ki, halkta fabrika kuracak ne para ve bilgi, ne cesaret var, devlet gücüyle sanayileşmeyi başlattı. Kayseri Tayyare Fabrikası'nın, Uşak ve Eskişehir Şeker fabrikalarının, Bünyan Dokuma, Ereğli Bez, Kayseri İplik ve Bez, İzmit Kâğıt fabrikalarının kurulmasını sağladı. 1935 yılında İsmet İnönü'nün temelini attığı Gemlik Suni İpek ve Bursa Merinos fabrikalarının açılışını 1 ve 2 Şubat 1938'de bu fabrikaların isim babası olan Atatürk yaptı. Merinos'tan önce ülkemizde sadece Hereke ve Feshane fabrikaları vardı. Bu fabrikalar ithal iplikle kumaş dokuyordu.

— *Merinos fabrikasının arkasında bir de koyun yetiştirme projesi vardı.*

— Merinos fabrikasının kuruluşuyla Karacabey ve Bandırma'da Merinos cinsi koyun yetiştirilmeye başlandı. Fabrika açıldığında 16 bin eğirme ve 7 bin katlama iği vardı. İplik üretiyordu. Dokuma yatırımına harp döneminde başlandı. Dokuma bölümü 1945 yılında işletmeye açıldı.

Orta Avrupa'nın en büyük tesislerinden biri büyüklüğüne ulaşan fabrika, ek iplik üretim tesisleriyle 3 milyon metre kumaş dokur hale geldi. Merinos kumaşları dış piyasada "İngiliz kumaşları"yla rekabet ediyordu. Fabrikada 6 bin işçi çalışıyor, aileleriyle 30 bin kişi fabrikadan ekmek yiyordu. Bu fabrikada çalışan ve yurtdışına eğitime gönderilen mühendis, teknisyen ve ustalar, Türkiye'de dokuma sanayiinin gelişmesinin mimarları oldu.

— *Bursalılar için çok önemli bir tesisti.*

— Bursalılar "Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun en büyük fabrikası" diyerek Merinos'la övünürdü. Geliniz görünüz ki, Ankara, bu fabrikanın teknolojisini yenilemeyi ihmal etti. Fabrika ölüme terk edildi. Can çekişirken "Cihet-i Askeriye"ye kumaş dokudu. Ama ordu da kumaşını özel sektörden almaya başlayınca, Atatürk'ün Merinos Fabrikası'nın idam ipi çekilmiş oldu. Özelleştirme İdaresi, Merinos'u "teknolojisini yenileyerek ve de yeni yatırımlarla

büyüterek, fabrika olarak işletecek bir müteşebbise devretmeyi" düşünemedi. İdare'nin 9 Kasım 2000 tarihli kararıyla binaların boşaltılmasına ve arsasının "bila bedel" belediyeye devredilmesine karar verildi. Özelleştirme Yüksek Kurulu fabrikanın makine ve teçhizatını hurdacıya yüzde 20'si peşin, kalanı taksitle ödenmek üzere 3 milyon 825 bin TL'ye sattı.

— *Bursa'daki İpekiş fabrikası ne oldu?*

— Mustafa Kemal'in Bursa'da açılışını yaptığı ilk sanayi tesisi İş Bankası tarafından yaptırılan İpekiş Fabrikası'dır. 1925 Ekim ayında Mustafa Kemal bu fabrikanın açılışını yaparken şunları söylemiş: "Efendiler... Bursa başlı başına bir sanayi memleketi olmaya elverişlidir. Onun için dilerim Bursa'da fabrikalar çoğalsın. Hiç olmazsa türbelerin sayısına yaklaşsın"..."

Bursa yöresinde koza üretiminin ve ipekböcekçiliğinin teşviki amacıyla Mustafa Kemal'in talimatıyla kurulan İpekiş, 1940'larda gene İş Bankası'nın iştiraki olan Yüniş ile birleştirildi. 1991 yılında özelleştirildi. Şimdilerde fabrikayı işleten özel sektör sermaye grubu, 160 işçiyle fantezi bayan kumaşı üreterek içeride, dışarıda pazarlıyor. İpekiş, Kültürpark'ın bitişiğinde 32 dönüm arazi içinde, tarihi binalarıyla müze gibi bir kuruluş.

— *Gemlik Suni İpek Fabrikası da böyle mi yok oldu?*

— Mustafa Kemal'in 1 Şubat 1938'de, Merinos'tan önce açılışını yaptığı diğer fabrika "Gemlik Suni İpek ve Viskon Fabrikası"dır...

Bursa'yı Gemlik'e bağlayan karayolu, Gemlik yakınında bir tepeden geçer. Tepeye ulaşılırken yolun kenarında bir levha vardır. O levhada "Gemlik'e yaklaşırken denizi göreceksin... Sakın şaşırma" diye Orhan Veli'nin bir dizesi yazılıdır... Eskiden Gemlik'e gelirken deniz görünürdü. Şimdi "silme" çok katlı beton bina görünüyor.

İşte o beton denizi arasında 284 dönüm büyüklüğünde bir arsa var... Eskiden burası arsa değildi de, Atatürk'ün açılışını yaptığı Sümerbank'a ait "Gemlik Suni İpek ve Viskon Fabrikası"ydı.

Bu fabrika genelde pamuk çırçırlarken çekirdek üzerinde kalan kısa elyaflardan oluşan selüloz hamurunu işlerdi. Dalaman Devlet Üretme Çiftliği, diğer devlet çiftliklerinden hammaddeyi toplar, bu hammadde Gemlik'te viskon elyafına dönüştürülürdü. Viskon elyafı pamuk gibiyse de, daha parlaktır. İpek görünümündedir. Tabii elyaftır. Eskiden bu elyaf suya dayanıklı değildi. Şimdi teknoloji değişti. Suya dayanıklı hale getirildi.

— *Şimdi ithal ediyoruz.*

— Gemlik fabrikası yıllarca ekonomiye katkı yaptı. Tekstil sanayiini kuran insanların çoğu bu fabrikada yetişti. Bizler DPT'de çalışırken, sigara paketlerini kaplayan selefonları (viskon esaslıdır) yapacak tesisi, bu fabrika içinde faaliyete geçirebilmek için çırpındık. Başardık. Ama ne yazık ki, Gemlik fabrikasının 1987'de özelleştirilmesine karar verildi. Tekel bu fabrika içinde sigara paketleri için selefon üretimini sürdürdü. 15 Mayıs 2002 tarihinde MKE Kurumu, fabrikanın makinelerini hurda olarak satışa çıkardı. Uzun anlatımın özeti, artık Gemlik Suni İpek ve Viskon Fabrikası diye bir şey yok.

284 dönümlük arazi Uludağ Üniversitesi'ne devredildi. Üniversite bu araziyi değerlendirecek. Bizim tekstil sanayimiz şimdilerde viskon ihtiyacını karşılamak için Avusturya'dan büyük miktarda ithalat yapıyor. Sigara paketlerinin üzerindeki selefonlar da ithal... Dert etmeyiniz. Üzülmeyiniz. Fabrika yoksa çay bahçesi var. Oturunuz, yakınız bir sigara... Unutunuz bu anlatılanları...

— *Bursa'da Atatürk'ten bir şey kalmadı. Ünlü Çelik Palas Oteli de satılmadı mı?*

— Çelik Palas Oteli'nin özelleştirilme kapsamında satışı acıklı bir hikâyedir. Çelik Palas Oteli Bursa'nın simgelerinden biriydi. Engin Yenal'ın *Bir Masaldı Bursa* (YKB Yayını 1996) isimli kitabında Çelik Palas'ın hikâyesi anlatılır.

Mustafa Kemal'in Bursa'yı ziyaretinde (16-29 Ekim 1922) Bursalılar Çekirge'deki köşkü armağan ederler. Atatürk, daha sonraları, bu köşkün yanındaki arsaya, Bursa'ya yaraşır bir otel

yapılmasını, inşaat için gerekli paranın büyük kısmını da kendisinin karşılayacağını söyler. Beyoğlu'ndaki St. Antuan Kilisesi'nin ve Karaköy'deki YKB binasının da mimarı olan İtalyan asıllı Giulio Mongeri ile yardımcısı Hüsnü Tümer'in çizdikleri projeyle yapılan otel 26 Temmuz 1935'te işletmeye açılır. 17 dönüm arazi üzerinde 15 bin metrekare kapalı alana sahip otelin 173 odası var. Bu ana binanın arkasına 1989 yılında 241 oda eklemek için inşaata başlandı. Bitirilemedi.

— *Otelin tarihi değeri var üstelik.*

— Evet. Tarihi değer taşıyan, Emekli Sandığı'nın mülkiyetinde olan otel, Özelleştirme İdaresi tarafından satışa çıkarıldı. Ve satıldı.

Ben Çelik Palas'ın hayranıyım. 1935 yılından bu yana korunan "art-deco" mobilyalarıyla, odaları ve salonlarıyla bu otel tarihi bir eserdir. Bursa'da yeni oteller var. Ama Çelik Palas'ı farklı yapan "değişmeyen, özgün dekoru"dur. İçini soyar, yepyeni yaparsanız ne havası, ne değeri kalır. Otelin giriş kapısının yanında Atatürk'ün resmi ve de bir mektubu var. Atatürk'ün mektubunda, yani Atatürk'ün vasiyetinde şunlar yazıyor:

"Bay Neşet Kiper,

Bursa Belediye Reisi

Bursa kaplıcalarının büyük ve medeni ihtiyaçlarından birini karşılayan Çelik Palas Oteli'nin, Bursa Belediyesi'nin de himmet ve muavenetiyle daha fazla inkişaf edebilmesini temin için bu otelin ait olduğu şirketteki 34.830 TL hissemi belediyeye terk ediyorum. Aynı zamanda vaktiyle Bursa Belediyesi'nin 1923 tarihinde bana hediye etmiş olduğu otel bahçesindeki köşkü de bütün ve müştemilatı ile belediyeye hibe ettim.

Bu köşk, otelin bir bölümü olarak kullanılacak ve Bursa Belediyesi bu köşkün bedelini takdir ettirerek şirketten o miktar hisse senedi mubayaa edecektir.

K. Atatürk"

Atatürk bu mektubu, 22 Ocak 1938 tarihinde ölümünden önce Bursa'ya yaptığı son ziyaretinde yazmış. Benim anlayamadığım, Atatürk hisselerinin belediyeden nasıl Emekli Sandı-

ğı'na geçtiği, Emekli Sandığı'nın Atatürk'ün vasiyetine rağmen Atatürk'ün hisselerini nasıl satabildiğidir.*

— Emekli Sandığı'nın sahip olduğu daha başka oteller vardı. Onlar da özelleştirme kapsamında satılmadı mı?

— Emekli Sandığı'nın otellerinin satılması hatadır. Dikkate alınması gereken bir nokta daha var. O oteller emeklilerin parasıyla satın alındı. Emekli Sandığı "bir sigorta kuruluşudur." Sigorta kuruluşlarının iki önemli özelliği vardır: Sigorta kuruluşları "aktüerya" hesabıyla çalışır. Açık anlatımıyla gelir-gider dengesini, ödeme yapanlar ile para alanların özelliğine göre (yaşlarına, ödeme sürelerine, çalışma ve emeklilik yaşlarına göre) kurar. Topladığı gelirleri, aktüer hesabına göre farklı çanaklarda değerlendirir. Aktüerya hesapları uzun vadeli yatırımlara dayanır. Uzun vadeli yatırım araçlarının en önemlileri; uzun vadeli devlet tahvilleri ve gayrimenkul yatırımlarıdır. Dünyanın her ülkesinde uzun vadeli devlet tahvillerinin, uzun vadeye dayalı yatırım fonu katılma belgelerinin en büyük alıcıları sigorta şirketleridir.

— Zaten dünyanın her yerinde de en büyük ve en görkemli binaların sahipleri sigorta şirketleridir.

— Evet, dünyanın her yerinde en büyük, en görkemli binaların sahipleri sigorta şirketleridir. Bu binaların geliri yanında sigorta şirketleri için önem taşıyan binaların değerinin yıllar içinde artmasıdır. Bizde de Emekli Sandığı önceleri "aktüerya" hesabına özen gösteren bir sigorta kuruluşu gibi çalışıyordu. Bir sigorta kuruluşu olarak aktüer hesabına dayalı biçimde, fonlarının bir bölümü iş hanlarında, otel binalarında değerlendirildi.

İş hanlarının ve otel binalarının yapımı ve satın alınması olağanken, işletmede yanlış yapıldı. Emekli Sandığı iş hanlarını ve otelleri kendi işletti. O zaman da binalar gelir getirecek yerde (ona-buna politik amaçlarla peşkeş çekildiği veya beceriksizce işletildiğinden) zarara neden oldu.

---

* Çelik Palas'ı özelleştirme ihalesi ile satın alanlar özgün dekorunu değiştirdi. Amerikanvari bir otel haline getirdi. Otel şimdilerde Uluslararası bir otel grubu tarafından işletiliyor.

Bu noktada alınabilecek en doğru karar alındı. Emekli Sandığı'na ait otellerin yenilenmesi ve işletilmesi için uluslararası ihale açıldı. Dünyanın en önemli işletmeci kuruluşları, bu otellerin işletilmesi için yarıştı. En iyi teklif verenlerle anlaşma yapıldı.

— *Fakat sonra karardan dönüldü.*
— Karardan dönüldü ve onarım safhasındaki oteller satışa çıkarıldı. Büyük Ankara, Büyük Tarabya, Büyük Efes, Stad ve Çelik Palas, en nihayet de Maçka Oteli satıldı.

— *Özelleştirme sonucu çok sayıda fabrikada üretim durdu değil mi?*
— Özelleştirme önemli bir arsa rantı kapısı açtı. "Bize fabrika değil, arsa lazım" diyen işadamlarımız, özelleştirilmek için satılan fabrikaları alıyorlar. Makinelerini hurdacıya satıyorlar. Fabrikayı yıkıyorlar. Sonra da arsasına bina yapıyorlar. Ne demek istediğimi anlatmak için birkaç örnek vereyim:

Devlet, Doğu'daki hayvancının Batı'ya trenle ve karayolundan gönderdiği kesimlik hayvanların değerlendirilmesi için Et Balık Kurumu'na (EBK), Ankara'da, kocaman bir et kombinası yatırımı yaptırmıştı. Özelleştirme başlayınca "Biz kooperatif kurarak kombinayı işleteceğiz" diyerek 100 dönüm arsası olan tesisi, taksitle 22.3 milyon dolara satın alan Ankara Ticaret Odası üyesi yüz işadamının makineleri hurdacıya sattıktan, binaları yıktıktan sonra, arsayı yüksek fiyatla alışveriş merkezi yapanlara sattı.

4 Kasım 2004'te *Dünya* gazetesinde Özge Yavuz'un "SEK'in arsası 30 milyon dolara satılıyor" başlıklı haberi yayımlandı. Haberden öğrendiğimize göre, 1996'da Rami Gıda Toptancıları'nın kurduğu kooperatif tarafından işletilmek vaadiyle, Özelleştirme İdaresi'nden 40 milyon dolara alınan SEK'in süt işleme fabrikasını alanlar, 1999'da 80 milyon dolara Koç Topluluğu'na satmış. Koç Topluluğu da fabrika binasını boşaltmış. 40 bin metrekarelik arsayı satışa çıkarmış. Tat Genel Müdürü Erdal Kesrelioğlu, "Arsa için, otel, alışveriş ve iş merkezi kurmak üzere birçok yatırımcıdan talep aldıklarını" belirterek, "En fazla parayı kim verirse arsayı ona satarız" diyordu.

10 Kasım 2004'te *Dünya* gazetesinde Mahmut Sabah'ın haberi ise şöyleydi: "Zamantı bölgesindeki karbonatlı cevherlerin metal çinkoya dönüştürülmesi amacıyla 1968'de Etibank tarafından Kayseri'ye 23 km uzaklıkta Çinkur fabrikası kuruldu. Bu fabrika 1996'da Özelleştirme İdaresi'nce İranlı bir şirkete satıldı. İranlılar işi ciddiye almadı, kaçtı. Sonra 13 kez satışa çıkarılan fabrikayı alan olmadı. Nihayet fabrika 4.6 milyon dolara satıldı. Çinkur'u alan sermaye grubunun temsilcisi, çürümeye yüz tutmuş makineleri hurdacıya satacaklarını, 1.7 milyon metrekarelik fabrika arazisini başka şekillerde değerlendireceklerini söylüyor."

Bu olan bitenler size normal geliyor mu? Türkiye'de fabrikadan bol bir şey yok da onun için mi fabrikaları söküyoruz? Yoksa Türkiye'de arsa kalmadı da onun için mi insanlarımız fabrikaları söküp arsasına el koyma peşinde?

Sorun şudur: Hızlı ve çarpık şehirleşme sonucu birçok devlet fabrikasının arsası değer kazandı. Arsa rantı, üretim gelirinden cazip hale geldi. Bu nedenle sermaye sahipleri satışa çıkarılan kamu tesislerini üretimi sürdürmek için değil, makinelerini hurdacıya satarak, binalarını yıkıp yerle bir etmek, arsalarını değerlendirmek için alıyor.

— *Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinde yanlış, 2010'da et fiyatları tırmanışa geçince fark edildi ama...*

— Et ve Balık Kurumu'nun (EBK) "özelleştirilmesi" meselesi, tarımsal desteklerin kaldırılması kapsamında, 2000 yılında Krizden Çıkış Programı'na geçebilmemiz için dayatılmış olan "1998-1999 Yakın İzleme Anlaşması"nın olmazsa olmaz dört ön şartından biriydi.

— *EBK tarzı tarımsal destekleme modeli, bir dönem Türk besiciliğine ve tarımına önemli katkılar sağladı ama sonra model çöktü. Neden?*

— Model çökmedi. Sistem çökertildi. Birikimler yok edildi... EBK'nin tesisleri yok pahasına satıldı. Deneyimli kadroları dağıtıldı. Destekleme politikalarının değişmesiyle üreticiler köyden

şehre göçtü. Ürün çeşidini değiştirdi. Kurumun kombinalarındaki makine ve teçhizatı hurdacılara satıldı. Arsaları, ona buna peşkeş çekildi. Arsalarında marketler, mahalleler yapıldı.

— *AKP Hükümeti, daha sonra geriye dönüş yapmadı mı?*

— Devlet tekrar kasaplık yapmaya mı karar verdi? Hayır. Doğu ve Güneydoğu'da hayvancılığın EBK olmadan canlandırılamayacağı anlaşıldı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halkın yapabileceği tek iş hayvancılıktır. Terör döneminde meraların kapatılması, dağda, kırda can ve mal güvenliğinin yok olması nedeniyle hayvancılık büyük darbe yedi. Bu bölge hayvan yetiştiricisidir. Doğurtur, üretir, büyütür. Hayvanlarını ya besicilere ya da kesicilere satar. Ağır kış şartları, fakirlik, parasızlık nedeniyle bu bölgedeki hayvan yetiştiricilerinin desteğe ihtiyaçları vardır. Kış ağır olunca yem bulamazlar. Hayvanlarını besleyemezler. Birilerinin yem yardımı yapması gerekir. Kış ağır olunca hayvanlarını koruyacak yer bulamazlar. Birilerinin hayvanlarını satın alması gerekir. İşte EBK 1952 yılında bunun için kuruldu.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hayvancılığın ayağa kalkması ve yaşaması için devlet desteği şarttır. Devlet desteği yemdir. Avanstır. Alım garantisidir. Zorunlu hallerde erken ve toplu kesim ve stoklamadır. Doğu'da yetiştirilen hayvanı canlı olarak veya keserek Batı pazarına ulaştırmaktır. EBK bunları yaptı. Özelleştirme kararı verildiğinde EBK'nın 28 kombinası, dört soğuk hava deposu vardı. 28 kombinanın 17'si Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeydi. Kesimhanelerinin et üretimi 29 bin tondu. O yıllarda Pınar Et 10 bin ton, İmeks 7 bin ton, Van Et ile Coşkun Et 5 bin ton kesim yapıyordu.

EBK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hayvan yetiştirenlere avans dağıtıyor, yem sıkıntısı çekildiğinde yem yardımı yapıyor, hayvan yetiştiricisi sıkıntıya düştüğünde hayvanını peşin parayla satın alıyordu. Hava şartları veya ekonomik nedenlerle üretici paniğe düştüğünde tüm malları satın alma güvencesi veriyordu. Doğu ve Güneydoğu'da alınan hayvanlara, Batı pazarında talep yoksa hayvanlar, bölgedeki kombinalarda kesiliyor, etleri stoklanarak, batı pazarında değerlendiriliyordu. Gelişmiş ülkelerde

bu hizmetleri kooperatif statülerindeki üretici birlikleri yapar. Bizde bu tür teşkilatlanma oluncaya kadar devletin üreticiye sahip çıkmasından başka çare yoktur.

— *Tarımdaki özelleştirmeler tarım sektöründe olumsuz sonuçlar vermiyor mu?*
— Bizde Devlet Üretme Çiftlikleri ve Devlet Orman Fidanlıkları çok önemli müesseselerdir: Çevre ve Orman Bakanlığı 2004 yılında, 39 devlet orman fidanlığının kapatılmasına ve arazilerinin (fidanlık olarak kullanılma şartı aranmaksızın) özel kişi ve kuruluşlara satılmasına karar verdi. Fidanlıkların yapsatçı müteahhitlere gideceğini gören Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, yürütmenin durdurulması ve kararın iptali istemiyle İdare Mahkemesi'nde dava açtı.

— *Fidanlıklar kurtuldu mu?*
— Dava sonuçlanıncaya kadar yedi fidanlık satıldı: (1) Kayseri fidanlığı, konut yapılmak üzere Toptan Gıdacılar Toplu Konut Kooperatifi'ne, (2) İstanbul Alemdağ fidanlığı, konut yapılmak üzere TOKİ'ye satıldı. (3) Kütahya fidanlığının üçte biri konut yapacaklara satıldı. Kalanı park ve ortak kullanıma ayrıldı. (4) Sivas fidanlığı Özel İdare'ye, (5) Ankara fidanlığı Odalar Borsalar Birliği'ne satıldı. (6) Konya fidanlığı, inşaat yapılmak üzere Jandarma'ya ve Karatay Belediyesi'ne verildi. (7) Kırşehir fidanlığı Adalet Bakanlığı'na satıldı.

— *Diğerleri ne oldu?*
— Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kapatma gerekçesinde ise "Kapatılan devlet fidanlıklarının, fidan üreticisi özel sektör tarafından ülke yararına daha iyi değerlendirileceği" belirtiliyordu. Ne iyi ki, İdare Mahkemesi yürütmenin durdurulmasına karar verdi.

— *Bu karar üzerine de satışlar durdu.*
— Devlet orman fidanlıkları Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal'in talimatıyla kurulmaya başlandı. İlk fidanlık (TOBB'a satılan) Ankara Orman Fidanlığı'dır. 1991 yılında fi-

danlık sayısı 179'a, fidanlıkların üretim alanı 43 bin dönüme, yıllık fidan üretim kapasitesi 767 milyon fidana yükselmişti. Şimdilerde 108 devlet orman fidanlığı var. Bunların üretim alanı 20 bin dönüm, yıllık üretim kapasitesi 460 milyon fidan dolayında.

Çevre ve Orman Bakanlığı'ndan aldığım bilgilere göre, Devlet Orman Fidanlıklarında yetiştirilen fidanlar genelde ağaçlandırma çalışmalarında kullanılıyor. Bana verilen bilgiye göre, yılda 3.5-4.0 milyon dönüm çıplak alan, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü amacıyla ağaçlandırılıyor. Ağaçlandırılan alanlara, yılda, 250 milyon fidan, 150 milyon ağaç tohumu dikiliyor, ekiliyor. Ağaçlandırılan çıplak alanlarda ağaçların ortaya çıkması, toprağa veya iklime göre en az altı yılı gerektiriyor.

Günümüzde ağacın önemi giderek daha iyi anlaşılıyor. İnsanlarımızda ağaç sevgisi giderek artıyor. Ağaçlandırmanın önemine inananlar kendi çevrelerini de yeşillendirme arayışında fidan aldıklarından, fidan talebi büyüyor. Orman ve süs fidanı kadar, ülkenin kaliteli meyve fidanına da ihtiyacı var.

— *Özel sektör de fidancılık işine girdi.*

— Özel sektörde çok sayıda yetiştirici bu işi öğrendi ve fidancılık yapıyor. Ama fidancılar, ekonomik büyüklükte arazi bulamıyor. Arazi pahalı ve yok. Kaliteli üretim yapanlar (standardizasyon ve sertifikasyon) teşvik edilmiyor. Fidancılık konusunu bilenlerin söylediklerine göre, devlet, fidanlık arazilerini müteahhitlere, kuruluşlara konut-bina yapımı için satacak yerde, fidanlıklarının devlet imkânlarıyla kullanılamayan bölümlerini, kısa süreli kira sözleşmeleri ile deneyimli üreticilere, sadece fidan üretme şartıyla tahsis edebilir. Böylece mevcut fidanlıkların daha verimli kullanımına kapı açılmış olur.

— *Bir zamanlar Devlet Üretme Çiftlikleri vardı.*

— Devlet Üretme Çiftlikleri, Atatürk'ün sağlığında, devletin elindeki tarıma müsait toprakların, çiftçiye örnek olacak, tarımın gelişmesini hızlandıracak biçimde değerlendirilmesi amacıyla kullanılması doğrultusundaki çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu toprakların önemli bölümü, Osmanlı döneminde yabancıların tarım yaptıkları büyük tarım arazileriydi. 1937 yılında, Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak Zirai Kombinalar İdaresi kurulmuş, bir yıl sonra bu kuruluş, Devlet Zirai İşletmeleri Kurumu adını almıştı. 1950 yılında özel bir kanunla Devlet Çiftlikleri "Devlet Üretme Çiftlikleri" unvanı altında işletilmeye başlamış, bunlara, "üstün nitelikli tohum, damızlık hayvan, fide ve fidan yetiştirerek çiftçiye dağıtmak, zirai çalışmalarda örnek olmak ve önderlik etmek" görevi verilmişti.

— *Kaç çiftlik vardı?*

— Türkiye'de 22 adet Devlet Üretme Çiftliği vardı. Yirmi iki adet Devlet Üretme Çiftliğinin toprak toplamı 3 milyon 414 bin dekardı. Devlet Üretme Çiftlikleri Türkiye'nin en verimli tarım toprakları üzerinde kurulmuştu.

Türkiye'de tarıma elverişli arazinin 28 milyon hektar olduğu bildirilmektedir. Unutulmamalıdır ki bu 28 milyon hektar arazinin büyük bölümü, kıraç, tarım şartları fakir arazidir. Bunlar dikkate alındığında Devlet Üretme Çiftlikleri topraklarının Türkiye şartlarındaki "büyüklüğü ve değeri" ortaya çıkar.

Devlet Üretme Çiftlikleri arazi varlığı, dekar olarak, Acıpayam (25 bin), Alpaslan (73 bin), Altınova (323 bin), Bâlâ (84 bin), Ceylanpınar (1.699 bin), Çiçekdağı (17 bin), Dalaman (40 bin), Gelemen (15 bin), Gökhöyük (26 bin), Gözlü (290 bin), Hayat (21 bin), Iğdır (90 bin), İmroz (6 bin), Koçaş (25 bin), Konuklar (39 bin), Malya (209 bin), Polatlı (251 bin), Turunçgiller İşletmesi (811), Türkgeldi (16 bin), Ulaş (155 bin), Yalova (3 bin), Merkez Atölyesi işletmesi (223) olmak üzere toplam 3 milyon 414 bin dekardı.

Devlet Üretme Çiftlikleri'nin görevleri "yüksek vasıflı tohum, damızlık ve fidanları, bedeli karşılığında çiftçiye dağıtmak, "üretme ve yetiştirme konusunda Tarım Bakanlığı'nca belirtilecek esaslar dahilinde bu işleri başarabilecek kurum ve çiftçilerle işbirliği yapmak", "çalışmalarında örneklik teşkil etmek", "çalışma konusuna giren işler için gerekli her türlü yapı ve tesisi kurmak" olarak geniş bir sorumluluk alanını kapsıyordu.

— Bu çiftliklerin bazılarında hayvan da yetiştiriliyordu bildiğim kadarıyla.

— Haklısınız. Devlet Üretme Çiftlikleri'ne, tarım dışında hayvancılık konusunda da görevler verilmişti. Hayvancılıkta teknolojik gelişme imkânlarının başlıcalarından birisi, verimli hayvan soylarının geliştirilmesi ve bunların hayvan varlığı içindeki sayılarının artırılmasıdır." Araştırma ve tohumlama çalışmalarının yüksek verimli soyların uygun bölgelerdeki oranını artıracak yönde düzenlenmesi, bu çiftliklerin sorumluluklarından biriydi. Hayvan ıslah çalışmaları yanında, hayvan ıslahı programı çerçevesinde, ıslah çalışmalarında bulunuyor, yerli damızlıklar yetiştiriyorlardı. Hayvancılık konusunda meraların korunması, mevcut meraların ıslahı, yeniden mera tesisi ve hayvan yemlerinin arttırılması çiftliklerin göreviydi.

— Çiftliklerde "hara"lar vardı.

— Devlet Üretme Çiftlikleri yanında, Türkiye'de damızlık hayvan sorununu çözmek amacıyla devlet ayrıca "hara"lar kurmuştu. 1913 yılında Aziziye'de at yetiştirilmek amacıyla Osmanlı döneminde ilk hara kurulmuştu. Bugün "Çifteler Harası" olarak bilinen bu tesis, Yunan işgalinde zarara uğradı. Cumhuriyet'ten sonra, 1923 yılında hara tekrar faaliyete geçti. 1924 yılında Karacabey'de, bölgenin damızlık hayvan ihtiyacını karşılamak amacıyla modern bir hara tesis edildi. Bunu, Çifteler, Sultansuyu, Çukurova, Konya, Karaköy, Altındere haralarının kuruluşu izledi. Devlet haraları için özel bir kanun çıkarıldı (867 Sayılı Kanun). Kanuna göre devlet haraları bilimsel yöntemlerle çalışan döner sermayeli ıslah ve yetiştirme kurumlarıdır.

— Bütün bunlardan sonra, acaba Türkiye'de hayvancılıkta ne gibi ilerlemeler sağlanabilmiştir?

— Türkiye, imkân buldukça, damızlık hayvanı yurtdışından ithal etmekte, ithal hayvanların büyük kısmının Türkiye şartlarına uyum gösterememesi nedeniyle döviz kaybı olmaktadır. Türkiye her cins tarım ürününde "tohum"u değişik yollardan, önceleri yasak olduğundan kaçak şekilde, şimdilerde yasal olduğundan ithal ederek dışarıdan temin etme çabasındadır.

— Çiftliklerden ve haralardan yararlanılabiliyor muydu?

— Devlet Üretme Çiftlikleri ve haralar, önce öldürüldü. İşe yaramaz hale getirildi. Sonra da malum sloganlarla kamuoyunun beyni yıkandı "Devlet hindi mi besler?" "Devlet at, eşek mi yetiştirir?" Ve de çiftliklerin, haraların özelleştirilmesinin yolu açıldı. Altyapı olmadan hayvancılığı geliştirmek hayaldir.

Batı'da kesime verilen sığırlar 500-600 kilo. Bizde 150 kilo ile 200 kilo olursa seviniyoruz. Devlet Üretme Çiftlikleri yetmiş beş yıldır bu ülkenin havasına suyuna uygun damızlık yetiştiremedi.

Daha önce konuştuk, hayvancılığın destekçisi Et Balık Kurumu ile Süt Endüstrisi Kurumu özelleştirme adıyla tasfiye olundu. Tarım Bakanlığı'na bağlı hayvan dölleme istasyonlarının kapısına kilit vuruldu. Örneğin bir tek Menemen Dölleme İstasyonu, 14 ilin hayvan besicisine döl veriyor, yılda 750 bin doz aşı üretiyordu. Şimdi üretici yerli ve ithal döl bulmak için kapı kapı dolaşıyor. Hayvancılık lafı açıldığında hiçbir politikacı mangalda kül bırakmaz. Hayvancılığın önemini anlatan nutuklar çeker. Hayvancılık denilen şeyin esası; damızlık, veteriner hizmeti, yem, dölleme ve pazarlamadır.

Türkiye de yabancı sermaye pazarlama işine el attı. Süt ve süt ürünleri tüketimini artıracak çabalar içine girdi. Üretimdeki tıkanıklık nedeniyle dışarıdan süt ve süt ürünleri ithali, kasaplık hayvan ithali zorunluluğu ortaya çıktı.

— IMF ve Dünya Bankası anlaşmalarının tarım sektöründe yanlış uygulamalara yol açtığı söylenir.

— IMF ve Dünya Bankası güdümlü tarım politikaları, tarımda üretimin gerilemesine, arazilerin boş kalmasına yol açtı. Eski Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Dr. Gökhan Günaydın ilginç örnekler verir. "Ürünleriyle tanınan, isimlerini ürünlerinden almış yörelerde bile topraklar boş durumda. Kızılcahamam'ın Çeltikçi köyünde artık çeltik ekilmiyor. Bafra'nın Tütüncü köyünde artık tütün ekilmiyor. Tarlalar boş" der. 2000 yılında 21 milyon ton buğday üretmiştik. Üretim 17.2 tona geriledi. 18.8 milyon ton olan şekerpancarı üretimi 12.4 milyon tona düştü. 200 bin

ton tütün üretiyorduk. Şimdi 80 bin ton üretebiliyoruz. Patates, soğan üretimi bile geriledi.

— Tarım üretiminde gerilemeye neden olan, IMF ve Dünya Bankası güdümlü politikalar nelerdir?

— 1999 yılında "Krizden kurtulmak için döviz bulma paniği içinde" IMF ile imzaladığımız stand-by anlaşmasıyla, bakınız, IMF biz neler dikte etti. Bunlar rivayet değil. IMF anlaşmasında madde madde yazılı:

Çiftçi ürün bazında desteklenmeyecek. Arazisini ekip biçsin biçmesin, çiftçinin sahip olduğu araziye, dönüm başına her yıl (bütçeden) Doğrudan Gelir Desteği ödemesi yapılacak.

Çiftçiye ucuz kredi verilmeyecek. Kredi desteği yapılmayacak.

Gübrede ve diğer girdilerde destekler azaltılarak sabit tutulacak.

Tarımdaki diğer tüm destek politikalarına son verilecek.

Buğdaya en fazla dünya fiyatının yüzde 20 üzerinde fiyat verilebilecek.

Desteklenecek ürünlere ödemeler tek seferde değil, yılda iki taksitte yapılacak.

Şeker fabrikaları ve Tekel özelleştirilecek. Şeker kanunu, alkollü içkiler kanunu, tütün kanunu çıkarılarak pancar, tütün, üzüm üretimi azaltılacak.

— Daha sonra Dünya Bankası da bu işe karıştı.

— IMF'nin dikte ettiği bu politikaların hemen ardından, 2002 yılında Dünya Bankası ile "ARIP Tarımsal Destekleme ve Tarım Reformu Uygulama Projesi" adında bir anlaşma imzaladık. Toplam 600 milyon dolarlık kredi karşılığı Dünya Bankası da bize şunları dikte etti:

Tarımda destekleme politikasına son verilecek.

Tarım kredilerine ve girdilere verilen sübvansiyonlar kaldırılacak.

IMF'nin istediği şekilde arazi büyüklüğüne dayalı Doğrudan Gelir Desteği (arazide tarım yapılsın yapılmasın) uygulanacak.

Destekleme alım fiyatları enflasyonun altında belirlenecek. Desteklenen ürün sayısı ve ürün miktarı azaltılacak.

Tarım satış kooperatifleri kaderlerine terk edilecek. Yaşayamayan kapanacak.

Tarım sektörüne destek veren devlet kurumları Et Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Devlet Üretme Çiftlikleri, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Orman Ürünleri Sanayi Kurumu, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı çiftlikler ve işletmeler kapatılacak. Varlıkları özel sektöre satılacak.

Eğer bu direktifler sonucu son on yılda Türkiye'de tarımsal üretim arttıysa, tarım sektörü daha iyi durumdaysa, bugüne kadar uygulanan politikayı sürdürelim...

— *Tarımsal üretim artmadı mı?*

— Tarım üretiminin ürünler itibariyle değil, bir bütün olarak artıp artmadığı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) rakamlarından izlenir. Her yılın fiyat değişimlerinin rakamları etkilememesi için, GSYH rakamları sabit fiyata dönüştürülür.

Yıl ortalaması nüfus, 2000 yılından 2009 yılına kadar 6.8 milyon arttı. Nüfus yüzde 11.9 oranında büyüdü.

2000 yılından 2009 yılına kadarki dönemde, tarım kesiminde sabit fiyatlarla üretim (katma değer) artışı yüzde 9.5 oldu.

1998 yılı fiyatlarıyla tarım üretiminin (katma) değeri 2000 yılında 8.6 milyar TL'yken, sonraki yıllarda, azaldı, çoğaldı, 2009 yılında 9.4 milyar TL oldu.

Bu rakamlar sorunun önemini ortaya koyuyor. Tarımda üretim yeterli ölçüde artmıyor. Nüfus artarken tarım üretimi geriliyor.

— *Talep artıyor, üretim geriliyor.*

— Sadece o kadarla da kalmıyor. Tarım kesimi üretiminin GSYH içindeki payı da düşüyor. 2000 yılında tarım üretimi geliri GSYH'nin yüzde 11.9'uyken bu oran 2008 yılında yüzde 7.0'ye, 2009 yılında yüzde 8.0'e geriledi.

2008 yılından 2009 yılına sabit fiyatlarla GSYH (72.4/97.0 milyar TL) yüzde 34 oranında büyüdü. 2008 yılından 2009 yı-

lına sabit fiyatlarla gıda harcamaları (15.4/20.0 milyar TL.) yüzde 30 oranında arttı.

Nüfus yüzde 11.9 artarken, gıda harcamaları yüzde 30 artarken, gıda üretimi sabit kalınca ne olur? Arz talebi karşılayamadığı için, önce tarım ürünleri fiyatı, daha sonra gıda maddeleri fiyatı artar. Ve de ülke tarım ürünü ve gıda maddesi ithal etmek mecburiyetinde kalır.

Tablo budur. Bu tablo istenen, arzulanan bir tablo ise Türkiye'de tarım politikaları da başarılı demektir.

— Bizde tarımın büyük ölçüde desteklendiğinden söz edilir. Tarım üretimi bu desteğe rağmen neden artmıyor?

— Yanlış şeyler söyleniyor. Bizde tarım desteklenmiyor. Köstekleniyor. Eskiden topal aksak işleyen bir destekleme sistemi vardı. Dünya Bankası ve IMF'nin zorlamasıyla o sistemi de yok ettik. Batılı ülkeler tarımı büyük bütçelerle desteklerken, bizim bütçemizden ayrılan küçük imkânlar IMF ve Dünya Bankası memurlarının gözüne battı. Dünya Bankası ile 2000'de imzalanan bir kredi anlaşmasının şartı olarak Türkiye'de tarıma uygulanan fiyat, girdi ve kredi destekleri kaldırıldı. Tarım satış kooperatiflerine yardım kesildi. Bütün bunların adına "Tarımda Reform Projesi" denildi.

— Yine de çiftçiye bir ödeme yapılmadı mı?

— 2001 yılından itibaren ülke genelinde, arazisini kaydettirene, dönüm başına 10 dolar ödenmeye başlandı. Buna da "Doğrudan Gelir Desteği" adı verildi. Bu uygulamanın bir yararı, buna karşılık pek çok da zararı oldu. Prim alma arayışında arazi sahipleri arazilerini kaydettirdi. Ülkedeki tarım arazilerinin büyük bölümü kayıt altına alındı. Buna karşılık destekleme primini yeterli gören birçok arazi sahibi arazilerini boş bıraktı. Üretim yapmadı. Prim sayesinde, (özellikle Doğu ve Güneydoğu'da) büyük arazisi olanların cebine havadan para girdi.

— Daha sonra ürün desteğine geçilmedi mi?

— Geç de olsa yanlıştan dönüldü. 2008 yılından sonra doğrudan ürün desteği uygulaması başlatıldı.

— Dünya Bankası tarımda desteklemenin şekli dışında tarım satış kooperatifleri sisteminde de radikal değişikliklere zorlamadı mı?

— Dünya Bankası tarım satış kooperatifleri sistemini çökertti. Tarım satış kooperatifleri, özellikle ihraç imkânı olan tarım ürünlerimizde çiftçiye destek veren çok önemli kuruluşlardır. Size anlattım, Cumhuriyet dönemi öncesi Ege Bölgesi'nde üreticinin tanıştığı bu kuruluşlar, Cumhuriyet döneminde "ciddiyet kazandı, büyüdü, güçlendi." Fakat birliklerinin giderek artan ölçüde devlet desteği arayışına girmesi, bazı birliklerde kötü yönetim sonucu ortaya çıkan zararlar, sistemin kamuya bir yük olarak değerlendirilmesine yol açtı. 2000 yılında Dünya Bankası'ndan sağlanan 600 milyon dolarlık kredi desteği ile uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP), değişik konularda yeniden yapılanmayı hedef aldı. Ürün borsaları ve doğrudan gelir desteği yanında ele alınan önemli bir konu da, tarım satış kooperatifleri birliklerinin yeniden yapılandırılmasıydı. Yeniden yapılandırmada, birliklerin özerk hale getirilmesini, kamu ile idare bağının ve finansman bağının kesilmesi öngörülüyordu.

— Bunlar iyi şeyler değil mi?

— Dünya Bankası, tarım satış kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması için 144 milyon dolar kredi verdi. Bu kaynağın yaklaşık 90 milyon doları danışmanlık, denetim ve kıdem, ihbar tazminatlarının karşılanmasında kullanıldı. Birliklerden çıkarılan 11 bin 500 kişiye 141 trilyon TL ödeme yapıldı. Birliklerin sorunu, alımlar için kamu kredilerini kullanmaları, kullandıkları kredileri geri ödeyememeleriydi.

Yeniden yapılandırmada hedef, birliklerin kamu desteği olmadan ayakta kalabilmeleri ve kredi ihtiyaçlarını ticaret bankalarından normal koşullarla sağlayabilmeleri olarak, belirlenmişti. Eğer Türkiye'de tarım yaşayacaksa, eğer çiftçi teşvik edilecekse, birliklere bütçeden belli sınırlarda aktarılacak parayı bir külfet ve yük olarak görmek yanlış olur. Fakat yeniden yapılandırma, birlikleri denize atmak ve diğer özel sektör kuru-

luşlarıyla eşit şartlarda suda yüzmelerini beklemek şeklinde acımasız bir uygulamaya dönüştü. Batı ülkelerinde de tarım sektöründe kooperatif kuruluşlar devlet tarafından destekleniyor.

— *Sonunda ne oldu?*

— Faaliyet gösteren toplam 17 Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, tarım sektöründe üretimin değerlendirilmesi için çalışıyordu. 17 Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 335 kooperatifi, 800 bin üretici ortağı ve yaklaşık 5 milyon çiftçi ailesini temsil ediyordu. Bunlar 25 temel üründe, 200'e yakın işletme ve 30 iştirakte toplam 17 bin ücretli çalışanıyla dev bir ekonomik güçtü. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, yılda ortalama 1.5 milyar TL tutarında ürün alımı gerçekleştiriyordu. Aktif büyüklükleri 2.5 milyar TL'ye, yıllık ciroları, iştirakleriyle beraber toplamda yıllık 1.8 milyar TL'ye ulaşmıştı. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri sistemindeki çöküntüden en fazla Fiskobirlik'in dağılması ile Karadeniz'deki üreticiler, Tariş'in dağılması ile Ege'deki üreticiler zarar gördü.

— *Tariş'in dağılmasına da mı Dünya Bankası'nın empoze ettiği politikalar yol açtı?*

— Tariş 1915 yılında "İncir Müstahsilleri Birliği" olarak kuruldu. 1939 yılında Ege'de devletin teşvikiyle üretici kooperatifleşmesi başladı. İncir Müstahsilleri Birliği'ne bağlı olarak pamuk, üzüm, zeytinyağı kooperatifleri kuruldu. Kooperatif sayısı artınca da 1950 yılında kooperatifler dört bağımsız, tüzel kişiliğe sahip birlik oluşturdu. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Kooperatifleri Birliği, Tariş Pamuk Kooperatifleri Birliği, Tariş İncir Kooperatifleri Birliği, Tariş Üzüm Kooperatifleri Birliği.

— *Fakat kamuoyu hepsini Tariş olarak biliyor.*

— Her birliğin adı Tariş. Ama Tariş denilince bu dört birliği çatısı altında toplayan genel müdürlük öne çıkıyor. Çünkü kuruluşundan itibaren genel müdürü devlet atadı. Genel müdür, devlet adına destekleme politikası yürüttü. Dünya Bankası'nın dayatması ile 2000 yılında bir kanun çıkarıldı. Devlet, tarım koo-

peratiflerine ve birliklerine yardım etmeyecek. Destek vermeyecek. Tarım üreticisi kendi başına ne yapabiliyorsa yapacak denildi.

— *İyi de, bu dört birlik neden dağıldı?*
— Birlikler kendi başlarına istediğini yapar denilince, devletin Tariş'in başına genel müdür getirmesinin, dört birliğin de tek bir genel müdüre tabi olmasının "sebeb-i hikmeti" kalmadı. Tariş'in dört birliğinin üye sayısı farklı, ürünü farklı, sorunu farklı, mali durumu farklı, toplam ciroda ağırlığı farklı. Toplam ciroda pamuğun payı yüzde 65, zeytin ve zeytinyağının payı yüzde 20, incir ve üzümün payı yüzde 15 dolayında. Ege'de 65 yerleşim bölgesinde 106 tarım satış kooperatifi, 128 bini aşkın üreticinin ürününü değerlendiriyor. Ürün kooperatifler tarafından toplanıyor, birliklerin tesislerinde değerlendiriliyor, birliklerce pazarlanıyor. Devletin üreticiyi desteklemek için hiçbir katkısı yok. Birliklerin her biri kendi yağıyla kavrulmak, ayakta kalmak, zarar etmemek mecburiyetinde.

— *Bölünme nasıl oldu?*
— Yeni yapılanma döneminde, Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği ciddi bir atak içine girdi. Tariş markasıyla ürününü yurtiçinde ve yurtdışında pazarlamaya başladı. Türk zeytinyağını yurtdışına fıçılarla dökme olarak satacak yerde, şişeleyerek markayla satma arayışına girdi. Bu tür bir çalışmanın, dört birliğin işleriyle meşgul olmak üzere Ankara'dan atanan ve Ankara'ya karşı sorumlu bir ortak yönetimle başarıya ulaştırılamayacağı gerekçesiyle ortak yönetimden ayrılma kararını verdi. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği olarak kendi genel müdürlerini tayin etti.

— *Fakat Tariş'in bütün birlikleri ortak "Tariş" markasını kullanmayı sürdürmüyor mu?*
— İncir Birliği kuru incir, incir ezmesi ve lokumu, incirli şekerlemeler, çikolatalı ürünleri, kayısı, kayısı lokumu, alkol, kolonya; Üzüm Birliği kuru üzüm, pekmez, sirke, üzüm balı, üzüm suyu, şıra, üzüm lokumu, üzümlü şekerlemeler, üzümlü çikolata ürün-

leri; Pamuk Birliği pamuk, küspe, kapçık, pamuk yağı, margarin, sabun, sabun tozu, gliserin, toz ve sıvı deterjan, iplik, ayçiçeği yağı; Zeytin Birliği zeytin, zeytinyağı, ayçiçeği yağı, sabun, zeytin ezmesi, prina, prina yağı, prina sabunu ve prina yan ürünleri için Tariş markasını korumayı sürdürüyor.

— *Olumsuz gelişme nerede?*

— Tariş, bir yanda üreticisi, ürünleri toplayan ve depolayan kooperatifleri, diğer yanda ise ürünleri işleyen ve pazarlayan birlikleriyle bir entegre yapıydı. Bu entegre yapının bir bankası, çok sayıda fabrikası vardı. Yapı içinde her birim birbirini destekliyordu. Önce bankası (Tarişbank) elden gitti. Sonra devlet desteği çekildi. Birlikler dağıldı. Türkiye'nin en büyük pamuk işleme tesisleri, iplik fabrikası, zeytinyağı depolama ve işleme tesisleri birer birer kapandı. Satıldı.

— *Şeker fabrikalarında özelleştirme tartışmaları da uzun sürdü değil mi?*

— Kamuya ait altı şeker fabrikası, "Özelleştirme İdaresi" tarafından satışa çıkarıldı. Pancar üreticileri ve Pancar Kooperatifleri Birliği Pankobirlik, "özelleştirme şeklinin yanlış olduğu, pancar ve şeker üretimini olumsuz etkileyeceği" konusunda uyarılarda bulundu. Pankobirlik diyordu ki;

"Kamunun 25 şeker fabrikası var. Bunların birim maliyetleri farklı. Sadece 12 fabrikanın birim maliyeti satış fiyatının üzerinde. Kâr oranı yüksek olanlardan 6 fabrika satışa çıkarılıyor. Kamunun elinde kalanlar sorun yaratacak."

— *Alanlar, burada da fabrika için değil, arsa için para ödüyor, değil mi?*

— Bundan önce özelleştirilen Et Balık Kurumu, Süt Endüstri Kurumu fabrikalarını satın alanlar fabrikaları kapattı. Binaları ve arsaları başka amaçla kullandı. Şeker fabrikaları çok amaçlı tesislerdir. Bunları alanlar bir süre sonra kapatınca, bölgedeki pancar üreticileri, hayvan yetiştiricileri, bölge ekonomisi perişan oluyor. Şekerpancarı işletmeciliği ile şeker üretimi birbirine bağlı-

dır. AB'de şeker fabrikalarının yüzde 60'ı, ABD'de tamamı pancar üreticileri kooperatifleri tarafından işletilmektedir.

— Şeker fabrikaları da Cumhuriyet'in ilk sanayi tesisleriydi.
— Devletin Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurduğu Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları hem tüketimi karşıladı hem de bulundukları çevreye sosyal ve ekonomik hareket getirdi. Çiftçiye modern tarımı öğretti.

Demokrat Parti 1950'den sonra sermayenin tabana yayılmasını sağlamak için, pancar üreticilerinin kuracakları kooperatiflerle her ilde bir şeker fabrikası politikasını benimsedi. Çiftçi ortaklığıyla kooperatiflerin kurduğu şeker fabrikalarını, önceleri kooperatifler adına Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. işletti. Sonra kooperatif fabrikalarının yönetimi Pankobirlik'e devredildi.

Türkiye'de yaklaşık 450 bin aile pancar üretiyor. 1990'lı yılların sonunda yılda 27 milyon ton pancar üretilirdi. Pancar üretimi kotaya tabi. Her üretici istediği yerde istediği kadar pancar üretemiyor. 2008 yılında pancar üretimi 15 milyon tona geriledi. Şeker üretimi 2 milyon ton oldu.

— Tekel'in özelleştirilmesi konusunda neler söyleyeceksiniz?
— Tekel'in özelleştirilmesinde de büyük yanlışlar yapıldı. Önce özelleştirme öncesi Tekel neydi onu hatırlatayım. Daha sonra adı "Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol işletmeleri Genel Müdürlüğü" olan Tekel, 1994 yılında 500 büyük firma sıralamasında üçüncü sırada yer alıyordu. 48 bin kişi çalıştırıyordu. 1994 yılı cirosu 76 milyar TL., kârı vergi öncesi 10.6 milyar TL., vergi sonrası 4.9 milyar TL'ydi. Beş işletmesi vardı:

Yaprak Tütün İşletmeleri ve Ticaret Müessesesi
Sigara Sanayi İşletmeleri Müessesesi
Alkollü İçkiler Sanayi İşletmeleri Müessesi
Tuz Sanayi Müessesesi
Pazarlama ve Dağıtım Müessesesi.

Türkiye'nin değişik köşelerinde fabrika, depo, işleme tesisi, pazarlama kuruluşu olarak 941 "taşra birimi" vardı.

— Önce sigara tesisleri mi satıldı?

— Hayır. Özelleştirme yapılmadan, tesisleri satılmadan yabancı firmalara Türkiye'de üretim izini verildi. 50 milyon dolara bir fabrika kurduktan sonra 50 kişi çalıştırarak yılda 2 milyar sigara üretme imkânınız varsa, 1 milyar 150 milyon dolar ödeyerek Tekel'in sigara fabrikalarını satın alır ve Tekel'in kadrosundaki 29 bin kişiyi çalıştırarak sigara üretir misiniz?

Biz, Tekel'in sigara fabrikalarını 3 milyar dolara satacağımızı sanıyorduk. Satabilirdik de... Çünkü yabancılar bizim pazara girmek istiyordu. Ama biz, bir yanda Tekel'in özelleştirmesini geciktirirken öte yanda pazarı yabancılara açtık. Yabancılar geldi. Pazara yüzde 100 Tekel hâkimken, daha özelleştirme başlamadan Philip Morris pazarda yüzde 32, JTI yüzde 10, BAT yüzde 2 paya sahip oldu. Piyasanın yarısını yabancı firmalar ele geçirdi.

Tekel'in sigara fabrikaları satılacak diyerek yıllardır Tekel'e yatırım yaptırılmadı. Tekel, sigara üretecek makine, sigara kutulayacak makine satın alamadı. Hatta kırılan makinelerine parça getirtemedi. Buna karşılık yabancı firmalar en son teknolojiye dayalı, en ucuz maliyetle üretim yapacak otomatik tesisleri üç günde kurarak üretime başladı. Kendi dağıtım ağlarıyla kapı kapı dolaşarak Tekel'in pazarını ele geçirdi.

— Sonuçta Tekel'in sigara fabrikaları elde kaldı.

— Türkiye'de günde 15 milyon paket sigara tüketiliyor. Sigara içenler, sigara yakarak dumanını ciğerlerine çekmek için, sigara üreticisi yabancı firmalara her gün tıkır tıkır 45 milyon TL ödüyor. Son 10 yıldır toplam sigara tüketiminde azalma yok. Fakat nüfus artışı dikkate alınırsa kişi başı tüketimin düştüğü anlaşılıyor. Son 10 yıldır yurtiçinde sigara içenlerimiz her yıl yaklaşık 110 milyar adet sigara tüketiyor. Buna karşılık Türkiye'de tütün üretimi hızla geriliyor. Çünkü sigara üreten uluslararası sigara firmaları halkımızı yabancı tütüne alıştırdı. Türk tütünü öldü. Bekleyişin aksine üretici Türk tütünü yerine yabancı tütün de yetiştiremiyor. Tütün ekerek geçimini sağlayanlar kötü durumda. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)

tarafından yayımlanan bilgilere göre 2002 yılında 405 bin tütün ekicisi 153 bin ton yerli, 6 bin ton yabancı tür yaprak tütün üretmişti. 2007 yılında toplan üretici sayısı 180 bine düştü. 71 bin tonu Türk tütünü, 3 bin tonu yabancı tür olmak üzere toplam 74 bin ton yaprak tütün üretildi.

— *Türk tütünü kullanılmaz oldu bir bakıma.*

— Türkiye'de şimdilerde sigara üretimini dev uluslararası firmalar gerçekleştiriyor. Bu firmalar, ABD ve Avrupa pazarındaki daralma karşısında sigara tüketiminin canlı olduğu fakir ülke pazarlarına yöneldi. Türkiye de bu firmaların gözde pazarlarından biri. Çünkü düşük gelire rağmen insanlarımız yemiyor ama sigara içiyor. 2007 yılı rakamlarıyla, ülkede kişi başına yılda 1.523 adet, bir başka ifadeyle 76.1 paket sigara içiliyor. Ülkemizde günlük sigara tüketimi ortalama olarak kişi başına 4.2 adet. İçenler, içmeyenler hesaba dahil ediliyor. Türk halkı, sigara için, sigara kullanmayanlar da hesaba dahil edildiğinde ortalama olarak kişi başına yılda 233 TL harcıyor. Tütün mamulleri piyasasında 6'sı sigara, 1'i sigara ve diğer tütün mamulleri, 1'i puro, 4'ü de nargilelik tütün mamulü üreten 12 firma faaliyet gösteriyor. Philip Morris (Torba), JTI (Torba), BAT (Tire), European Tobacco (Mersin) Imperial Tobacco ve Gallaher sigara firmaları ülkede üretim yapan yabancı sigara firmaları.

— *Philip Morris pazar lideri değil mi?*

— Türk pazarını yabancı sigara üretimine açan Philip Morris'tir. Philip Morris yöneticileri Sakıp Sabancı'yı yanlarına almayı başardı. Sakıp Sabancı'yı, yabancı sigara üreticileri Türk pazarına girerse, Türk tütün üreticisinin gelirinin artacağına, Türk tütününün dünyada daha çok kullanılacağına ikna etti. Sakıp Sabancı bu anlatıma inanarak, bürokrasinin yabancı sigara üretimine karşı görüşünü kırdı. Philip Morris'in parası mı yoktu ki, sigara üretmeyi bilmiyor muydu ki, Sabancı Grubu'na yüzde 25 ortaklık payı verdi? Hayır... Sabancı Grubu'nu ortak ederek pazara girmeyi başardı. Bürokrasideki ve kamuoyundaki olası direnci kırdı.

— *Sonuç?*

— Şimdilerde pazarda en büyük pay Philip Morris'in. Philip Morris dünya sigara üretiminde (yüzde 31 payı olan Çin Sigara Tekeli İşletmesi'nden sonra) yüzde 17 payla ikinci sırada. Türkiye'deki sigara satışlarıyla Philip Morris, Rusya, Japonya ve Endonezya'dan sonra dünya dördüncüsü oldu.

— *Yabancı sigara üreticileri pazarı ele geçirince ne oldu?*

— Türkiye'nin önemli bir ihraç ürününü üretmekten vazgeçtik, yıllardır geçimini tütüne bağlayanlar işsiz kaldı, gelirlerini kaybetti. Biz işsizlere iş bulacak yerde işsiz sayısını artırıyoruz. Üretimi artıracak yerde üretimi yasaklıyoruz. Döviz geliri bulacak yerde döviz gelirini kısıyoruz.

2000 yılında 578 bin aile 234 bin hektar toprağı işliyor, 208 bin ton tütün elde ediyordu.

2008 yılında 194 bin aile 146 bin hektar toprağı işledi. 118 bin ton tütün elde etti.

2009 yılında tütün yetiştiren aile sayısının, tütün ekilen toprak büyüklüğünün daha da gerilediği, üretimin 90 bin tona düştüğü söyleniyor.

2000 yılında 100 bin ton tütün ihraç ettik. 372 milyon dolar gelir sağladık.

2008 yılında ihracat 42 bin tona, ihracat geliri 173 milyona geriledi.

Tütün, Türkiye'nin dünya pazarında farklılığı olan/rekabet avantajı olan bir tarım ürünüydü. Türkiye'de tütün üretiminde yaklaşık 2.5 -3 milyon insan ekmek yiyordu. Şimdilerde tütün üretiminden ekmek yiyenlerin sayısı bir milyona düştü.

Tütün üretimindeki gerilemede tabii ki Tekel'in özelleştirilmesinin büyük etkisi var. Fakat özelleştirme sonu, sigara pazarının tamamına hâkim olan çokuluslu firmaların kendi özel tütün türlerine dayalı karma tütünü ithal ederek kullanmaları da Türk tütününe olan talebi yok etti.*

---

* 2011 Ekim ayında TBMM açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye'de üretilen sigaralarda ithal tütün kullanımının yüzde 90'a ulaştığını söyledi.

Özelleştirme ile Tekel'in tesislerinin tümü, özel sektöre geçse ve de verimli çalışsaydı sorun yoktu. Özelleşme ile Tekel'de çalışanlar işlerini sürdürse yeni iş imkânları açılsaydı sorun yoktu. Özelleştirme tütün üretimini yok edecek yerde coştursaydı sorun yoktu. Bugün ortaya çıkan tabloya bakarak, Tekel'i iyi ki özelleştirdik, tütün üretimini iyi ki engelledik, bundan hem ekonomi hem halk yararlandı demeye imkân var mı?

— *Böylece tütün işleme tesisleri de kapatıldı.*

— Tekel'in son büyük işletmesiyle birlikte ismi de (logosu) 2008'de BAT'a satılınca, eski Tekel, "TTA" (Türkiye Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri) olarak değiştirildi. Tekel, tütünleri Türkiye'ye yaygın 56 yaprak tütün işletmesinde işliyordu. Bu işletmelerin çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daydı. Bu bölgedeki yerleşim yerlerinde yaprak tütün işleme tesisleri önemli sayıda yerel istihdam sağlıyordu. Bunlar TTA'ya bağlıydı. İşletmelerde 12 bin devamlı kamu işçisi çalışıyordu. Tekel özelleştirildikten sonra, TTA bir süre ihracat için tütün satın aldı. Bu tütünler yaprak tütün işletmelerinde işlendi. Derken bu işletmeler de kapatıldı.

— *Tekel'in alkollü içki tesislerinin, özellikle rakı fabrikalarının özelleştirilmesi de önemlidir.*

— Tekel'in içki bölümü, Nurol/Limak/Özaltın/TÜTSAB tarafından (Mey adıyla) 293 milyon dolara satın alındı. Ve iki yıl sonra bu firmalar, Mey İçki'yi 810 milyon dolara Amerikalı fona devretti. Türk rakı piyasası, Amerikan menşeli yatırım fonu Texas Pacific Group'a (TGG) ait Mey İçki'nin kesin hâkimiyetiyle özel sektöre açıldı. Türkiye'de diğer özel sektör firmalarına da içki üretme hakkı tanındı. Fakat yeni rakı markaları eski Tekel markalarının hâkimiyeti karşısında öne çıkamadı. 2004 yılında Mey İçki'nin pazar payı yüzde 99'du. Yeni Rakı, Tekirdağ gibi yılların markalarına karşı pazar kazanma imkânı görülmüyordu. Beklenmedik bir rakip ortaya çıktı.

Bankasına el konulan ve kamuya 350 milyon dolar borcu olan Hayyam Garipoğlu, eşi dostu adına Burgaz Rakı'yı kurdu.

Tariş de dahil olmak üzere pazara, 10'a yakın farklı özel sektör firması girdi. İnanılmaz bir rekabet başladı. Efe, Beylerbeyi, Fasıl, Burgaz, Ata isimleriyle onlarca yeni rakı ile içki severlerin sofrasına geldi. Ucuz, popüler, premium gibi segmentler oluştu.

Pazarın mutlak hâkimi Mey, hızla pazar kaybetmeye başladı. 2009 yılına gelindiğinde pazar payı yüzde 65'e gerilemişti. Hayyam Garipoğlu'na ait Lüleburgaz'da kurulu Burgaz Rakı'nın pazar payı yüzde 25'lerin üzerine çıktı. Votkada ise yüzde 50 oldu. Burgaz Rakı'nın ürünlerinde sahte bandrol kullanıldığı, haksız rekabet yapıldığı haberleri ile oluşturulan kamuoyu baskısı sonucu TMSF, Burgaz Rakı'ya el koydu, satışa çıkardı. Pazar hâkimi TPG grubunun sahibi bulunduğu Mey, ihaleye tek başına katıldı. Burgaz grubunu satın aldı. Rekabet Kurumu satışa önce izin vermedi. Bir süre sonra "Kamu yararı var. Tahsilattan gelen para ile Sümerbank'ın topluma verdiği zarar karşılanacak" gerekçesiyle, şartlı olmak kaydıyla 65 milyon dolar karşılığı Burgaz'ın, Mey'e satışına izin verildi.

— *Bu durumda yeni bir tekel yaratılmadı mı?*

— Evet. Alkollü yerli içki pazarının yüzde 85-88 dolayındaki kısmına Mey grubu hâkim oldu. Mey'in piyasa değeri, 2.5 milyar dolar üzerine çıktı. Burgaz TMSF'de veya bir başka firmada yoluna devam ediyor olsaydı, bugünkü değeri en az 500 milyon dolar ediyordu. Pazarın yüzde 85'ini kontrol eden Mey'in fiyatı 2.5 milyar dolar ise, yüzde 25'ine sahip Burgaz'ın fiyatı bu rakamlarda olmalıydı. Burgaz'ı da alınca Mey'in değeri yükseldi. Mey'i 2006 yılında 810 milyon dolara satın alan TPG grubu 2010 yılında 2.1 milyar dolara İngiliz Diageo firmasına sattı.

— *Elektrikteki özelleştirmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Elektriği eskiden TEK üretir, dağıtırdı. Bir tek oyuncu vardı. Oyuncu sayısı arttı. Devamlı da artıyor. Türkiye 21 elektrik dağıtım bölgesine ayrıldı. Bu bölgelerde dağıtımı yapacak, para toplayacak 21 oyuncu daha sahaya çıkıyor. Anadolu'da ilk elektrik üretiminin 1902 yılında Tarsus'ta bir su değirmeninin çarkına bağlanan dinamo ile elde edildiği söylenir. İlk ciddi elektrik üre-

tim tesisi 1914 yılında kurulan Silahtarağa kömür santralı oldu. 1984 yılına kadar elektrik üretti. Daha sonra çok sayıda yabancı, çok sayıda küçük santrallar kurarak elektrik üretti, dağıttı, dağıttığı elektriğin parasını topladı.

Atatürk döneminde 1935 yılında kurulan Etibank'ın üç faaliyet konusundan biri elektrik işletmeciliği idi. Aynı yıl Elektrik Etüt İdaresi (EİE) kuruldu. 1939 yılında İnönü, 3645 Sayılı Kanun ile tüm elektrik, tramvay ve tünel işletmelerini millileştirdi. 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) kurulana kadar elektrik üretim ve dağıtım işlerinin sorunluluğunu Etibank taşıdı. DSİ, Sarıyar, Seyhan, Hirfanlı, Kemer, Demirköprü, Atatürk Barajı gibi büyük hidrolik santral projelerinin yatırımını gerçekleştirerek, yatırımları işletmeye alarak elektrik arzını artırdı.

— *Eskiden TEK'ti. Şimdi "çok oldu" değil mi?*

— 1970 yılında TEK (Türkiye Elektrik Kurumu) kuruldu. Üretim ve dağıtım tekeli TEK'e verildi. 1984 yılında TEK'in tekel statüsü değiştirildi. Yerli ve yabancı sermaye şirketlerine, mülkiyeti TEK'te kalmak şartı ile üretim ve işletme hakkı tanındı.

1993 yılında TEK ikiye ayrıldı. Üretimden sorumlu TEAŞ /Türkiye Elektrik Üretim ve İletim A.Ş. ile dağıtımdan sorumlu TEDAŞ /Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. kuruldu. Dikkat buyurunuz, TEK bir kamu iktisadi işletmesi idi. TEAŞ ve TEDAŞ, özel sektör işletmeleri benzeri birer anonim şirket.

1996 yılında YİD/Yap-İşlet-Devret ve Yİ/Yap-İşlet modellerine dayalı yatırımların önünü açacak kanuni düzenleme ile özel sektörün üreteceği elektriğin TEK tarafından satın alınmasına, kendi elektriğini üreten özel sektör işletmelerinin üretim fazlasını TEK'e satmasına imkân tanındı.

2001 yılında EPD/Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kuruldu.

— *Bölünmeler devam etti.*

— Aynı yıl TEAŞ/Türkiye Elektrik Üretim ve İletim A.Ş. üçe bölündü. Üç yeni anonim şirket oluşturuldu: Elektrik üreten

EÜAŞ/Türkiye Elektrik Üretim A.Ş.; elektrik alıp satan TETAŞ/Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi; elektrik nakil hatlarını inşa eden TEİAŞ/Türkiye Elektrik İletim A.Ş.

Açık anlatımıyla kamu kuruluşu TEK'ten özel şirket statüsünde beş anonim şirket çıktı. Bu şirketler anonim şirket statüsünde ama şimdilik Enerji Bakanlığı'na bağlı. 2004 yılında DSİ tarafından inşa edilen, işletilen hidroelektrik santralları TEAŞ'a devredildi.

2000 yılında TEDAŞ'ın İHD (İşletme Hakkı Devri) modeli ile özelleştirilmesine karar verildi. 2008 yılında TEDAŞ 134 milyar Kwh elektrik dağıttı 12 milyar TL. gelir elde etti. 22 bin çalışanı var.

2000 yılında ilk olarak İstanbul Anadolu Yakası dağıtım işi Aktaş Elektrik A.Ş.'ye, Kayseri Bölgesi dağıtım içi Kayseri ve Civarı Elektrik T. A. Ş.'ye devredildi. Aktaş, elektrik dağıtımında sorunlar çıkardı. Diğer ihalelerde hukuki pürüzler ortaya çıktı. Kayseri hariç diğer ihaleler iptal edildi.

2006 yılında tüm bölgeler için özelleştirme ihalelerinin tekrar başlatılmasına karar verildi.

2010 yılında dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi için ihaleler açıldı. İhaleleri kazananlar ödeme sorunu ile karşılaştıkları için devir işlemi gecikti. Sıra geldi üretim tesislerine.

— Özelleştirmeyi eleştiriyorsunuz. Devlet tarafından kurulmuş fakat üretime katkısı olmayan çok sayıda sanayi tesisi yok mu?

— Var. Soru doğrudur. İyi niyetle yola çıkıldığı halde şu veya bu nedenlerle başarılı olamamış çok sayıda yatırım vardır. Bazılarının kuruluş yerleri farklıdır. Bazılarının teknolojileri eskimiştir. Bazıları kötü yönetilmiştir. Bazılarının yatırım ve işletme sermayesi sorunu olmuştur.

— Uçak sanayii için yıllar önce ciddi girişimler oldu. Son yıllarda başarı sağlanabildi.

— Dünyada uçak sanayi başlarken, bizde kurulan tesisler yaşasaydı, bugün uçak sanayiinde farklı yerde olurduk. Uçak işinin özelliği var. Üretim tesisini kursanız bile yaptırmıyorlar.

— Kim yaptırmıyor?

— Hatırlayınız. Atatürk'ün emriyle 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti kuruldu. 1928 yılında "Tayyare Makine Mektebi" açıldı. 1925-39 arası Ankara'da 150 planör üretildi. 1928 yılında Kayseri'de Türk-Alman işbirliğiyle Junkers A-20 model uçakların üretimine başlandı. 15 uçak üretildi. 1932'den sonra Amerikan Curtis-Weight uçaklarının montajına başlandı. 1938 yılına kadar 145 adet Alman Gotha, 112 adet İngiliz Miles-Magister tipi uçak imal edildi. 1936 yılında Nuri Demirağ uçak fabrikası kurdu. 10 eğitim uçağı, 24 adet NUD-36 tipi uçak yaptı. 1940 yılında Etimesgut'ta bir uçak fabrikası kuruldu. 1944 yılına kadar bu fabrikada 30 uçak yapıldı. Gazi Orman Çiftliği'nde uçak motorları fabrikası kuruldu. Ve de ne yazık ki ordudan sipariş alamadıkları için uçak yerine musluk, kuyu tulumbası yapmak zorunda kalan bu iki fabrika 1952 ve 1954 yıllarında kapatıldı. Uçak motoru yapmak için kurulan Motor Fabrikası 1955 yılında Türk Traktör Fabrikası'na dönüştürüldü.

— Neden?

— Biz fabrikasını kuruyoruz da birileri bize uçak yaptırmıyor gibi... Dün öyleydi. Bugün de öyle. Yoksa sorun başka birilerinden değil de, yapmak yerine satın almak daha iyidir diye düşünenlerden mi kaynaklanıyor?

— Fakat Ankara'daki ve Eskişehir'deki TAİ tesislerinde şimdilerde savaş uçağı yapılıyor.

— Yapılıyor da... Güç oluyor. Tesisler boş dururken aynı işler başkalarına yaptırılabiliyor. Örneğin, Savunma Sanayi İcra Kurulu, geçmiş yıllarda ABD'den, 2.9 milyar dolar değerinde 30 adet F-16 uçağı alımına karar vermişti. Daha sonra Hava Kuvvetlerimizdeki 216 adet F-16 uçağının modernizasyonunun ABD'de yaptırılmasına karar verildiğini, bu iş için 800 milyon dolar ödeneceği açıklandı. İyi de... Bizim F-16 uçaklarını yapabilecek ve de yapan, F-16 uçaklarını modernize edebilecek ve de eden 2 uçak fabrikamız varken neden başka ülkelere döviz ödüyorduk?

— Bu konuda önemli yatırımlar yapıldı.

— TAİ kuruldu 1987'den itibaren F-16 uçaklarının gövdelerinin Ankara Mürted'deki, motorlarının ise Eskişehir'deki TAİ tesislerindeki üretimine başlandı. Aynı yılın sonunda F-16'lar Türk Hava Kuvvetleri'nin hizmetine girdi.

1994-96 yılları arasında F-16'lara gece uçuş sistemleri takılmaya başlandı.

1995-96 yılları arasında TAİ tarafından imal edilen 46 uçak Mısır Hava Kuvvetleri'ne verildi. Körfez Savaşı sonunda bölge ülkelerinin zararının karşılanması için S. Arabistan, Kuveyt ve BAE'nin oluşturduğu kaynakla 1992-2000 yılları arasında 80 adet F-16 uçağı üretildi.

— Deneyimimiz ve yeteneğimiz varmış demek ki.

— Toplam 260 adet F-16 uçağı yaptık. Gövde üretiminde yerli üretim oranı yüzde 80'e çıkarıldı. Bizim fabrikalarımız "sıfır hata" oranıyla takdirname aldı. Bu arada eski uçakların modernizasyonu yapıldı. 148 adet F-16 uçağına elektronik harp sistemleri takıldı. 12 Kasım 2000'de TAİ'nin F-16 uçaklarının üretimi ve bakımıyla ilgili faaliyeti sona erdi. Biz F-16 yapan, F-16'lara bakan fabrikalarımıza iş aramaya, F-16'ları başkalarına yaptırmaya, başkalarına baktırmaya başladık. Ama biz bunu hep yapıyoruz

— Fabrika açıp kapatıyoruz.

— Eskişehir'de kamuya ait dev bir fabrika var. Çok kimsenin haberi yok. Bu fabrikanın imkânları ekonomi için değerlendirilemiyor. Eskişehir'deki fabrikanın şimdiki ismi TÜLOMSAŞ (Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii), TCDD'ye (Demiryolları İşletmesi'ne) bağlı bir ortaklık. O nedenle ortaya çıkamıyor. Bu fabrikanın Osmanlı döneminde 111 yıllık geçmişi var. İstanbul-Bağdat demiryolu inşa edilirken, lokomotif ve vagonların tamiri için Eskişehir'de, 1894 yılında "Anadolu Osmanlı Kumpanyası" adıyla küçük bir atölye kuruldu. Bu atölye Cumhuriyet döneminde büyüdü. Sanayi için okul oldu. Burada 1958 yılında ilk lokomotif, 1968 yılında motor üretildi. 1971 yılında dizel ve elektrikli anahat lokomotifi üretimine başladı.

— *Bayağı büyük bir tesismiş.*

— Eskişehir'de TÜLOMSAŞ çatısı altında altı büyük fabrika var. Lokomotif, vagon, motor, (elektrik motorları, dişli takımı ve döküm fabrikaları. Çelik konstrüksiyon, bakım ve yardımcı üretim tesisleri ayrı...

TÜLOMSAŞ fabrikaları 500 dönüm arazi üzerinde kurulu. 175 bin metrekare kapalı alanı var. 1800 işçi çalışıyor. Bu fabrika koskoca lokomotifin, koskoca (iki insan boyu yüksekliktekti) motorunu dökecek, bu motoru işler hale getirecek, lokomotif yapacak imkânlara sahip. Yılda 60 dev lokomotif, 500 vagon, 100 dizel motoru, 400 cer motoru yapabilecek kapasitede. Bugüne kadar 111 yılda Eskişehir'de çoğu küçük 707 lokomotif, 7.861 vagon, 620 dizel motoru, 2835 cer motoru yapılmış. 2586 lokomotif, 10.037 vagon onarılmış. Lokomotif ve motor sanayii tesisleri ile bu çatı altındaki "çırak okulu", Eskişehir bölgesinde sanayileşmenin filizlenmesine ve gelişmesine yardımcı olan önemli bir kamu yatırımıdır.

— *Eskişehir'de daha başka önemli kamu yatırımları da vardı.*

— 1926 yılında kurulan ve halen Hava İkmal Bakım Merkezi olarak faaliyetini sürdüren "Tayyare Bakım Atölyesi" ile 1933 yılında kurulan Eskişehir Şeker Fabrikası da Eskişehir'de sanayinin hızlı büyümesinin dinamikleridir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde devletin kurduğu fabrikalar sadece üretimle ekonomiye katkıda bulunmadı. Bu fabrikalar sosyal tesisleriyle, çalışanlarının sosyal yaşamlarıyla şehirlerde sosyal hayatın gelişmesine katkıda bulundu. Bu fabrikalarda yetişen çıraklar, ustalar, mühendisler, fabrikadan ayrılarak özel sektörde faaliyet göstermeye başlayınca özel sektörün gelişmesini sağladı. Eskişehir'de şimdilerde büyüklü küçüklü 600'e yakın sanayi kuruluşu var. Bu kuruluşlarda yaklaşık 40 bin kişi çalışıyor. Toplam ciroları 5 milyar dolara, ihracatları 1.5 milyar dolara yakın. Bu tesislerin arkasında, bu tesislerde çalışan kalifiye işgücünün arkasında, Eskişehir'de yıllar önce kurulup gelişen ve bir okul gibi adam yetiştiren Şeker Fabrikası'nın, Tayyare Fabrikası'nın desteğinin olduğunu unutmayınız.

— Makine Kimya Endüstrisi Kurumu da faaliyetini sürdürmüyor mu?

— MKE'nin adı şimdilerde sık sık Kırıkkale'de çıkan yangınlar nedeniyle duyuluyor. 1997 yılında Kırıkkale'de yangın çıkınca MKE'nin büyüklüğü hatırlandı. Kırıkkale'de 1997 yılında yanıp kül olanlar, bu ülkenin Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana Silahlı Kuvvetler'in tüfeğini, tabancasını, topunu, mermisini kendi imkânlarıyla yapmak, "ele güne muhtaç olmamak" için yılların birikimiyle ortaya çıkmış tesislerdir. Bu tesislerde üretilen harp araç gereçlerini, mühimmatı, bir dönem Almanya'ya bile ihraç ettik. Şu dönemde Güneydoğu'da sürdürülen silahlı mücadele, sınır ötesi hareketler Kırıkkale'den besleniyordu.

— Kırıkkale silah üretim bölgesi olarak gelişti. Şehir ekonomisi MKE tesislerine dayanıyor değil mi?

— Kırıkkale, silah üretim tesislerinin kurulması için Cumhuriyet'ten sonra, Ankara-Kayseri demiryolu güzergâhında seçilmiş bir bölgedir. Silah fabrikaları, bir yandaki "Kırık Köy" ile öte yandaki "Kale" arasındaki alanda kuruldu. Kırıkkale'de Barut Fabrikası, Pirinç Fabrikası, Çelik Fabrikası, Mühimmat Fabrikası, Top Tüfek Fabrikası Kuvvet Merkezi kuruldu. Bunlar "askeri" tesislerdi.

Çarpık şehirleşme ve otorite boşluğuyla, "askeri tesislerin" burunlarının dibine kadar sokulup, apartman, çarşı yapanlar, patlamadan sonra yakınıyordu: "Şehrin ortasına silah fabrikası kurulur mu? Ya fabrikayı kaldırsınlar, ya da bize şehrin dışında yeni binalar yapsınlar!.."

Askeri silah, araç gereç yapan tesislerin "burnunun dibinde" yerleşime göz yumulması sadece yerleşenlerin can ve mal güvenliği bakımından olumsuzluk göstermiyor, esas sorun "askeri tesislerin" güvenliği.

Dağ başında kurulmuş askeri tesislerin "burnunun dibi" yerleşime açılınca, tesislerin nasıl korunabildiği Kırıkkale'de görüldü... İçeriye girmeye gerek yok... Tel örgünün yanındaki apartman penceresinden "kibriti çakıp atsanız" fabrika uçuyor.

— *Kırıkkale'de neler uçtu gitti?*

— 1950 yılında "askeri fabrikalar" sivilleştirilerek özel bir kanunla Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na (MKEK) devredildi. MKEK, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah, mühimmat, araç ve gereç ihtiyaçlarını karşılamak" ile görevlendirildi. 1950 yılından sonra MKEK, Kırıkkale'deki askeri fabrikaları da kullanarak Türkiye'de makine imalat, demir-çelik ve kimya sanayiinin kurulmasına önderlik etti. Kırıkkale'deki tesisler çok amaçlı tesislerdi. Dökümhanesinde motor bloku, takım tezgâhları, motorlar dökülüp işlenebiliyordu. Demir-çelik ve diğer metalleri işleyen tezgâhları vardı.

— *Hangi tesisler yandı kül oldu?*

— Kırıkkale'de faaliyet gösteren Mühimmatsan'da, 35-203 mm.lik toplar, havan topları, obüs mühimmatı, tahrip, sis, aydınlatma bombaları, anti-tank, anti-personel ve deniz mayınları, tahrip kalıpları, çeşitli tapalar, uçak bombaları, el bombaları yapılıyordu.

Kırıkkale'deki Silahsan'da, 7.62/G3, A3-G3, A4 otomatik tüfek, 7.62/MG3 makineli tüfek, 9 mm.lik MP5, MP5K makineli tabanca, 7.65 ve 9.00 mm. tabancalar, 40 mm bomba-atar silahı yapılıyordu.

Kırıkkale'deki Çeliksan'da, 60 mm, 81 mm ve 120 mm havanlar, 155 mm top ve obüs namluları ve otomotiv dişlileri üretimi vardı.

Kırıkkale'deki Pirinçsan, silah ve savaş araç gereci için pirinç ve bakır malzeme üretiyordu.

Kırıkkale'deki Nitrosan ise, mühimmat için gerekli tek, çift ve üç bazlı sevk barutları, dumansız hava barutu ve lak nitroselülozu konusunda ihtisaslaşmıştı.

— *Ekonomik ve stratejik kayıp büyük.*

— Bu işin bir ekonomisi var, bir de stratejisi... Kırıkkale'de yanan fabrikaları tekrar kurmak çok pahalı. Bu fabrikaların yanıp havaya uçması ile duran üretim, bizi "yabancılara el açar" duruma düşürdü.

— Özelleştirmeyi bu kadar çok eleştirmeniz acaba, eskiye bağlılığın bir neticesi mi?

— Olabilir. Avrupa'da özelleştirmelerin yoğun olduğu dönemde de bu konuda şüpheler belirtilmiş ve "grandmother effect" diye bir şeyden söz edilmişti. *Grandmother effect*, bildiğiniz gibi İngilizce bir kelime. "Babaanne faktörü" olarak Türkçeleştirilebilir. *Fortune* dergisinde, Macaristan'da özelleştirme hareketini anlatan bir yazı yayımlandı. Bu yazıda bir Macar işadamı, Macaristan'da özelleştirme olaylarının "babaanne faktörü" yüzünden ne güçlüklerle karşılaştığını şöyle hikâye ediyordu:

"Evinizde işe yaramayan bir sürü eski eşya birikmiştir. Hep birlikte karar verirsiniz. Şunlardan kurtulalım dersiniz. Bir eskici çağırırsınız. İşe yaramayan eşyaları ortaya yayarsınız. Eskici hangi mala el atsa babaanne vızırdamaya başlar: Sakın haaa!.. Onu satmayalım... O bana paşa dedemden yadigâr!... Ben harp sırası onu sırtımdan çıkarmadım!.. Çok işime yaramıştı... Sakın haa!.. Bunu satmak demek aile şerefini satmak demektir... Para için şeref satılır mı amanınnnn... Yılların emeği ile, para biriktirerek aldığımız şeyleri şimdi elden mi çıkaracağız?.."

Efendim, yani özelleştirme konusu gündeme geldiğinde, "Ben onu sattırmam... Bunu satan geçmişimizi satıyor demektir... Onu satan vatan hainidir..." şeklindeki tartışmalar sadece Türkiye'ye özgü şeyler değil.

— Buna rağmen Polonya ve Macaristan'da tüm devlet işletmeleri özelleştirilmedi mi?

— Sadece bu iki ülkede değil, "babaannelere rağmen" dünyanın 50 ülkesinde, 1993 ile 1995 yılları arasında 120 milyar dolarlık özelleştirme yapıldı. Avrupa'daki özelleştirme işlemlerinin iki yıllık hacmi 55 milyar dolar, Güney Amerika'daki işlem hacmi 30 milyar dolar, Asya'daki işlem hacmi 20 milyar dolardı. Bizde, Türkiye'de ise, Sümerbank'tan, çimento fabrikalarından başladık... Halbuki 50 ülkedeki özelleştirme hareketi üç ana grupta toplandı: "Haberleşme, hizmetler ve bankacılıkla, sigortacılık" sektörlerinde özelleştirmeye öncelik verildi.

— Özelleştirme her ülkede tartışıldı. O ülkelerde özelleştirme bitti. Bizde hem tartışmalar hem de özelleştirme devam ediyor.

— Özelleştirme tartışmalarında "İyidir" diyenler var, "Kötüdür" diyenler var... "İyidir" diyenler, "Başka ülkeler yaptı. Biz geciktik. Devlet bir an önce ekonomik faaliyetlerden elini eteğini çeksin" diyor.

"Kötüdür" diyenler, "Özelleştirmede yanlış yapılıyor. Özelleştirilen tesislerin çoğu kapanıyor. Halkın malı ona buna peşkeş çekiliyor" diyor. Mülkiyet halka yayılacak, zarar eden kuruluşlar kâr etmeye başlayacak, halk ekonomiye doğrudan doğruya katılacak, ekonomiye canlılık gelecek, sanayileşme hızlanacak, KİT'ler artık devlete yük olmaktan çıkacak, istihdam artacak, devletin vergi gelirleri artacak, yolsuzluklar azalacak iddiası ile özelleştirme harekâtı başlatıldı.

En fazla memur istihdam eden, ekonomide kamunun ağırlığının en yüksek olduğu, hatta nadir sosyalist ülkelerden biri olduğumuza inandırıldığımız için, özelleştirilme denilen büyülü kelimenin etkisi altında kaldık.

— Siz, özelleştirmeyle sermaye tabana yayılmadı diye de itiraz ediyorsunuz.

— Efendim, daha önce de konuştuk. Özelleştirme denilen şeyin bir hedefi, "sermayenin tabana" yayılmasıydı. Biz sermayeyi tabana yaymayı unuttuk. Tersine, sermayenin belli ellerde yoğunlaşmasına dönük bir özelleştirme uygulamasına yöneldik. Belli sayıdaki sermaye grubu, özelleştirilmek için satışa çıkarılan devlet işletmelerini satın aldı. Böylece daha önce devlet elinde olan sermaye, bu belli sayıdaki sermaye grubunun eline geçti. "Ne yapalım... Parası olan alır!" diyemeyiz. Bu uygulama, gelir dağılımında büyük çarpıklığa yol açıyor. Zaten bozuk olan sermaye ve varlık dağılım düzenini rezil hale getiriyor. Sosyal huzursuzluk tohumlarını etrafa saçıyor. Ekonomideki gücün az sayıda sermaye grubunun elinde toplanmasına yol açıyor.

— Ne zararı var?

— Devlet işletmelerini özelleştirmek adı altında belli sermaye gruplarına satılınca, o işletmede yıllar boyu çalışan, bazılarına göre ise "çalışmayarak havadan ücret alan" işçiler kapının önüne koyuldu. O işletmelerin, "kendi malları olduğunu sanan saf ve bakir Türk halkının kalbi kırıldı..."

"Hep bana... Hep bana" politikası benimsendiği için, "insanların gönlünü almak" unutuldu.

"Tamam, devlet işletmelerini istediğiniz kişilere vereceksiniz ama hiç olmazsa hisse senetlerinin bir bölümünü çalışan işçilere dağıtalım. Bir bölümünü de halka satalım. Böylece onlar da hisse senedi sahibi olsun. Kendilerini sermayedar sansın... Serbest piyasa ekonomisine hiç olmazsa ucundan kenarından bulaşsın" diye düşünmek politikacıların aklına gelmedi.

— Paradan söz edip duruyoruz. Özelleştirmenin, insan boyutu da var.

— İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası 2010 yılında bir rapor yayımladı. Bu rapora göre, özelleştirmeler sonucu 22 bin kişi işsiz kaldı. 1986 yılından 2010 yılının Mart ayına kadar geçen sürede 270 kuruluş özelleştirme kapsamına alındı. 199 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış devir işlemi yapıldı. Bunların sonucunda 188 kuruluşta hiç kamu payı kalmazken, bu işlemlerden devletin kasasına giren kaynak, 39 milyar dolara yaklaştı. Özelleştirmenin yüzde 78.8'i, yani yaklaşık 30.5 milyar dolarlık bölümü AKP tarafından gerçekleştirildi.

— Birçok da dava açıldı.

— 1998 yılında çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından özelleştirme uygulamalarına karşı açılan idari ve adli dava sayısı 695 iken 2007 yılına gelindiğinde devam eden idari dava sayısı 3 391, adli dava sayısı 240 olarak tespit edildi.

— Son bilgilere göre neler satıldı?

— Özelleştirme İdaresi Başkanlığı verilerine göre, Türkiye'de, 1986 yılından 2010 yılına kadar geçen sürede, 270 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 524 taşınmaz, 8 otoyol, 2 Bo-

ğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alındı. Bu kapsamda 199 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapıldı ve bu kuruluşlardan 188'inde hiç kamu payı kalmadı.

— *Kaç para gelir elde edildi?*

— 2011 yılının Mayıs ayı itibarıyla özelleştirmelerden sağlanan net gelir de 31.7 milyar dolara ulaştı. 25 kuruluştaki kamu payı ile 4 taşınmaz daha sonra, özelleştirme işlemine tabi tutulmadan kapsamdan çıkarılarak, tasfiye edilerek veya kapsamda olmayan başka bir kuruluşla birleştirilerek tüzel kişiliğe veda etti. Halen özelleştirme kapsamında iki, kapsam ve programda 16 olmak üzere kamuya ait toplam 18 kuruluş bulunuyor. Bu kuruluşların 11'inde yüzde 50'nin üzerinde kamu payı var. Söz konusu iki kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar devam ediyor. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 192 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 Boğaz köprüsü, şans oyunları (Milli Piyango İdaresi) lisans hakkı da bulunuyor.

— *Özelleştirme konusunu kapatırken başka söylemek istediklerin var mı?*

— Özelleştirme politikasında yapılan hatalarla (özelleştirilmemesi gereken birimlerin özelleştirilmesi, halka satış yerine blok satış, içeride satış yerine yabancıya satış gibi hatalar nedeniyle) (1) Ekonominin önemli birimleri devreden çıktı. (Örneğin, Sümerbank tekstil tesisleri, EBK ve SEK kombinaları gibi.) (2) Ekonomide ağırlığı olan, tekel durumundaki tesisler tek bir yerli veya yabancı sermaye grubuna devredildi (Örneğin, Tüpraş, Ereğli Demir Çelik, Türk Telekom gibi). (3) Özelleştirmede kamu iktisadi birimlerini, ekonomi yararına daha verimli hale getirmek yerine, döviz karşılığı satarak gelirleriyle cari açığı (döviz açığını) kapatmak hedef alındı.

Kamu ve özel sektördeki büyük satın almalarla ülkede servet-varlık değişimine yol açıldı. (1) 25 milyar dolarlık özelleştirmede yabancılara 10 milyar dolarlık satış yapıldı. (2) TMSF'nin 6 milyar dolarlık satışında yabancıların payı 4.3 mil-

yar dolara ulaştı. (3) Özel sektörün sattığı 8 milyar dolarlık varlığın 5.3 milyar dolarlık bölümünü yabancılar aldı.

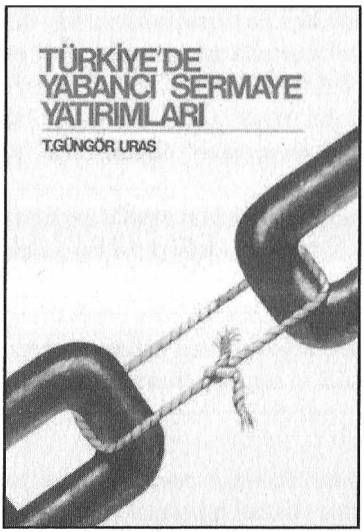
21 banka battıktan sonra 11 banka tamamen veya kısmen yabancılara satıldı. Yabancılar, doğrudan veya İMKB'den aldıkları hisselerle, bankacılık kesiminde yüzde 25 pay sahibi oldu. 23 sigorta şirketindeki ortaklıklarıyla yabancıların sigorta sistemindeki payı yüzde 44'e ulaştı. İSO 1000 büyük sanayi kuruluşu listesinde ilk 50 büyüğün 20'si yabancı sermayeli kuruluş. 1000 büyük sanayi kuruluşunun üretimden satışlarında yabancı payı yüzde 30.9, vergi öncesi kârda yabancı payı yüzde 39.7 oranında.

Ekonomi demek üretim demektir. Sağlıklı üretim insanlara iş ve aş sağlar. Gelir sağlar. İhracat artışına dayalı sağlam döviz geliri sağlar. Döviz, üretim yerine borçlanarak getirilir, ucuz, ucuz satılırsa ve döviz bulmak için yabancılara varlık satışına yeşil ışık yakılır ise bu anlatılan tablo ortaya çıkar.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Yabancı Sermaye

Sabit sermaye yatırımı yapan yabancı sermaye "parmağını taşın altına koymuştur." Ekonomi bozulunca fabrikayı kapatarak, satıp savarak çıkamaz. Bu ülkede uzun süre bizimle yaşamak zorundadır. Bize yabancı sermaye (maalesef) kredi olarak, portföy yatırımı olarak geliyor. Bu tür yabancı sermaye girişine biz "sıcak para" girişi diyoruz. Çünkü bu tür sermaye fıkır fıkır kaynıyor. Ne zaman çıkıp gideceği belli değil. Hızla çıkıp gittiğinde ekonomide krize yol açıyor.

— Planlama'da yabancı sermayeye izin veren bölümün başında olmuşsunuz. Doktora teziniz Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları. *Üstelik onu kitap olarak bastırmışsınız. Ama yazdıklarınızdan, konuşmalarınızdan yabancı sermayeye karşı olduğunuz anlaşılıyor.*

— Yabancı sermayeye ihtiyacımız var. Dünyanın en zengin ülkeleri de yabancı sermayenin peşinde. Yabancı sermaye sadece para demek değildir. Ek üretim, istihdam ve gelir yaratır. Yabancı sermaye ülke ekonomisine küresel pazarda rekabet gücü olan teknolojisi ve pazarlama gücü ile katkıda bulunur.

Yabancı sermaye ile ülkeye döviz girişi üç farklı şekilde olur.

Yabancı sermaye ülkeye kredi olarak gelir. Ülke borçlanır. Kısa veya uzun vadeli kredi kullanır. Kredi verenler ülkenin güzel gözü için, ülkeye yardım için kredi vermez. Kredinin karşılığında ülke faiz öder. Kredi eğer üretimi artırmak için, yatırım yapmak için kullanılmış ise ve vadesi uzun ise ülkeye yarar getirir. Zararı olmaz, yararı olur. Ama eğer kredi, tüketimde kullanılıyor ise, faiz ödemede kullanılıyor ise ve de kısa vadeli ise, "günü kurtarmaya" yardımcı olur." Kısa sürede "yangını söndürür" ama uzun sürede ülkeye zarar verir.

Yabancı sermaye ülkeye portföy yatırımı olarak gelir. Portföy yatırımı da üç gruba ayrılabilir:

Yabancı sermaye, borsadan hisse senedi toplamak için gelir. Burada amaç bir şirkete ortak olmak değil, borsa alım-satım ile döviz kuru hareketlerinden kazanç sağlamaktır. Bu amaçla gelen yabancı sermaye, borsada kazanç imkânı azalınca, ekonominin durumu bozulunca, hisse senetlerini yok pahasına satar. Gider.

Yabancı sermaye, devletin, özel sektörün çıkardığı tahvilleri, bonoları satın almak için gelir. Burada yabancı sermayeyi ül-

keye çeken tahvil ve bononun faizinin yüksek olmasıdır. Bu amaçla gelen yabancı sermayenin satın aldığı tahvil ve bonoların vadesi uzun ise ve de bu tahvil ve bononun satışı ile ülkeye giren döviz yatırımda ve üretimde kullanılıyor ise bu tür yabancı sermaye de yararlıdır.

Tahvil ve bono faizi kısaysa, faizler yüksekse, ekonomide tehlike ihtimali ortaya çıkınca, yabancı sermaye elindeki tahvil ve bonoyu yok pahasına satarak kaçıp gitmek ister. Bu ise ülkeye zarar verir. Yabancı sermaye ülkeye daha önce yerli sermaye tarafından (kamu ve özel) kurulmuş bir şirketin hisse senetlerinin bir bölümünü veya tamamını satın alabilir. Bu da bir portföy yatırımı sayılır. Çünkü yabancı sermaye sabit sermaye yatırımını kendi gerçekleştirmemekte, yerli sermaye ve teknoloji gücünün gerçekleştirdiği, istihdam yaratan bir şirkete sahip olmaktadır. Ancak bu tür portföy yatırımı, diğer tür portföy yatırımlarından farklıdır. Çünkü uzun vadelidir. Yabancı sermaye kısa ve orta sürede yatırımı nakde çevirerek çıkma şansına sahip değildir. Üretim, istihdamı sürdürmeye mecburdur. Hele kapasite artırımına gider, teknoloji getirir, işi büyütürse bu tür portföy yatırımı ülkeye yarar sağlar.

— *Bunların en iyisi hangisi?*

— Biz fabrika yapacak, döviz geliri yaratacak yabancı sermaye istiyoruz. Bu, ülkeye "sabit sermaye yatırımı" yapmak için gelen yabancı sermayedir. Beklenen yabancı sermaye yatırımı budur. Bu tür yatırımla "fabrika dikilir." İnsanlara ek iş ve aş imkânı yaratılır. Yabancı sermaye ülkeye teknoloji, bilgi birimini getirir. Kalite ve maliyet avantajı ile ihracatı artırır. Yerli yatırımcıya örnek olur.

Sabit sermaye yatırımı yapan yabancı sermaye "parmağını taşın altına koymuştur". Ekonomi bozulunca fabrikayı kapatarak, satıp savarak çıkamaz. Bu ülkede uzun süre bizimle yaşamak zorundadır.

Bize yabancı sermaye (maalesef) kredi olarak, portföy yatırımı olarak geliyor. Bu tür yabancı sermaye girişine biz "sıcak para" girişi diyoruz. Çünkü bu tür sermaye fıkır fıkır kaynıyor. Ne za-

man çıkıp gideceği belli değil. Hızla çıkıp gittiğinde ekonomide krize yol açıyor.

Tekrarda yarar var. Yabancı sermaye girişi (kredi olarak girsin, portföy yatırımı veya sabit sermaye yatırımı olarak girsin, nasıl girerse girsin) döviz açığının (cari işlemler açığının) kapatılmasına katkıda bulunur ama... Biz yabancı sermayeden, onun ötesinde yatırım, üretim ve istihdama katkı bekliyoruz. Parmağını taşın altına koyan sermaye sahibi "kolay kolay pes etmez". Zararına iş yapmaz. Kazanç getiren iş, sadece sermaye sahibine değil, ülke ekonomisine de yarar sağlar. Fabrika kurmak için gelen yabancı sermaye sadece para getirmez. Deneyim getirir. Teknoloji getirir. Pazarlama bilgisi getirir. Ülke insanına iş ve aş yaratır. Bu gibi yabancı sermaye, ithalat sınırlaması olmayan ülkelerde sadece iç pazara dönük üretim yapamayacağından ihracata önem vermek zorunda kalır. Ülkeye döviz getirir. Bir ülkede serbest rekabet ilkeleri geçerli ise, yerli ve yabancı sermaye arasında ayrıcalık yapılmıyor ise, iç pazar gümrük ile korunmuyor ise, ithalat serbest ise, yabancı sermayenin yatırımı, üretimi ülkeye zarar getirmez. Yarar getirir. Serbest piyasa ekonomisinde yabancı sermayenin bu tür yatırımları, yerli ve yabancı yatırımcılara "davetiye çıkarır." Örnek teşkil eder.

— Siz hangi yabancı sermaye yatırımlarını beğeniyorsunuz? Birkaç örnek verin.

— Türkiye'ye yıllar önce Fransız Renault otomobil firması "yabancı sermaye olarak" geldi. Fabrika kurdu. Çok sayıda insana iş ve aş imkânı sağladı. Otomotiv yan sanayiinin gelişmesini teşvik ederek, dolaylı iş imkânlarının ve istihdamın yaratılmasında etkili oldu. Ardından Toyota, Hyundai, Ford otomotiv firmaları yatırım yaptı. MAN, Mercedes firmaları otobüs, kamyon fabrikaları kurdu. Bu firmalar ilk aşamada iç pazarı hedef almıştı. Ama şimdi ihracata döndü. Döviz geliri sağlıyor.

— Bunlar iyi de, hangileri kötü?

— Yabancı sermayeyi "överken" neyi övüyorum? Gelerek fabrika kuran, yeni iş ve aş yaratan, ihracata dönük büyümeyi he-

def alan yabancı sermayeyi övüyorum. Neyi eleştiriyorum? Bizim kıt kaynaklarımızı değerlendirerek, uzun dönemde büyük zorluklarla ortaya çıkardığımız, ülke ekonomisinde ağırlığı olan kamuya ait iktisadi kuruluşların Petkim, Tüpraş, Ereğli, İskenderun gibi tesislerin yabancılar tarafından satın alınmasını eleştiriyorum. Diyorum ki, yabancı sermaye bu konularda yatırım yapmak istiyorsa buyursun, Türkiye'ye gelsin. Daha büyüklerini yapsın. Bizim milli kaynaklarla zar zor ortaya çıkardığımız tesisleri yabancılara satmayalım. Biz bunların benzerini bir daha yapamayız. Bunları alacak olanlar coşturmak, koşturmak için değil, küresel pazar oyunları için satın alıyor.

— *Bunları neden eleştiriyorsunuz ki?*

— Bizim tesislerin malını bize daha pahalıya satacaklar. Bizim özel sektörün ekonomik büyüklüğe ulaşmış sanayi tesislerinin, teknoloji-iletişim şirketlerinin, finans kuruluşlarının, bankaların yabancılara satışını eleştiriyorum. Bunları belli kişiler, belli aileler, belli gruplar kurdu, ama bunlar halkın faturasını tıkır tıkır ödediği teşviklerle kuruldu. Büyüdü. Bunlarda halkın "hakkı" var. Yabancılar gelsin, yenisini kursun. Banka kursun. Büyütsün. Teknoloji-iletişim kuruluşu kursun. Büyütsün...

Yabancıların mahalli su, süt, yoğurt imalathanelerini ele geçirmelerini, bakkallık, hırdavatçılık yapmak için dükkân açmalarını, bizim kahraman bakkalımızı, manavımızı, sütçümüzü, sucumuzu, hırdavatçımızı işsiz bırakmalarını eleştiriyorum.

Tekrarda yarar var. Yabancı sermaye "iyidir" veya "kötüdür" diyerek bir genelleme yapılamaz. Biz "sapla samanı karıştırmadan" ülke için yarar getirecek yabancı sermayeyi teşvik etmek, sorun yaratan yabancı sermayeden kaçınmak zorundayız. Bunu başkaları çok iyi yapıyor. Biz neden yapmayalım?

— *Yabancı sermaye mutlaka yatırım yapmıyor. Temsilcilikleri de var.*

— Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermayenin tamamı sabit sermaye yatırımı amacıyla girmiyor. Örneğin bir yabancı firma, 100 bin dolar getirerek bir ofis kiralıyor. Devlete uçak satıyor.

1 milyon dolar komisyon alıyor. O zaman hesaplara bakıyorsunuz, 100 bin dolar yabancı sermaye girmiş, 1 milyon dolar kâr transferi gerçekleşmiş. Örneğin çokuluslu elektronik alet üreten şirketlerin Türkiye'de temsilcilikleri, pazarlama teşkilatları var. Bunlar, büro açmak için 100 bin dolar getiriyor, pazarlama faaliyetinin kârı olarak yılda 1 milyon dolar transfer ediyor. Yabancı sermaye konusu tartışılırken, hangi tür yabancı sermayeden söz edildiğini bilmemiz, ona göre değerlendirme yapmamız gerekir. Aksi halde iyiyi kötüler, kötüyü över duruma düşeriz.

Ben yabancı sermaye karşıtı değilim ama daha önce kurulmuş, kamuya ait ve özel sektöre ait şirketlerin yabancı sermayeye satılmasının "sermaye sahipliğinin yabancıya transferinden başka" bir şey olmadığı"nı, bu tür sermaye sahipliği transferinin ek iş ve aş yaratmadığını anlatmaya çalışıyorum.

"Sabit sermaye yatırımı yapmak için ülkeye gelecek" yabancı sermayenin teşvik edilmesini savunurum. Çünkü bu tür yabancı sermaye girişi, iş ve aş yaratır, tekel konumu söz konusu olmadıkça, yıllık kazancı da yerli rakipleriyle aynı ölçüde kalır. Ülkeye "sabit sermaye yatırımı için gelen," üretime ve istihdama katkıda bulunan yabancı sermayenin ekonomiye nasıl yarar sağladığını, yıllık kazancının, yerli sermayeli şirketlerinkinin ölçüsünde olduğunu rakamlarla anlatmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

"Türkiye'ye giren yabancı sermayenin üçte biri kâr olarak çıktığında," bu kâr transferinin ana kaynağı "sabit sermaye yatırımı yaparak, iş ve aş sağlayan" yabancı sermaye değildir. Kâr transferini şişirenler, "Bir masalık, bir kasalık büro açmak için" üç beş dolar yabancı sermaye getirerek, ticari kârlarını ve de komisyon gelirlerini transfer edenlerdir. Bu ayrımı yapmazsak, ihtiyacımız olan, ekonomik büyümemize, istihdama katkıda bulunan, ülkeye gelmesini beklediğimiz yabancı sermayeyi üzeriz.

Biz sapla samanı birbirine karıştırdığımız için, yabancı sermayenin ülkeye giriş şekline bakmadan "yararlıdır" veya "zararlıdır" diyerek kesin yargılara varıyoruz. Eğer "zararlı" olsa, hiçbir ülke yabancı sermaye peşinde koşmaz.

Su insanı boğar. Ateş insanı yakar. Ama su ve ateş olmadan yaşanmaz. Önemli olan suyu insanı boğmayacak, ateşi insanı yakmayacak biçimde kullanabilmek. Örneğin özel sektör kuruluşlarının devletin kullandığı dış krediler ile yabancıların tahvile, bonoya ve hisse senedine yatırdıkları paraların tamamı yabancı sermaye kapsamındadır. Eğer ülkeye bu yoldan giren yabancı sermaye tüketime gidiyor ise, bütçe açığının kapatılmasına gidiyor ise, ucuz ithalatta kullanılıyor ise zararlıdır. Yatırım ve üretim amacıyla kullanılıyor ise, uzun vadeli ise, faizi düşük ise, ülkeye yarar getirir.

— Bunları anlatıyorsunuz da... Hükümetler neden bunları yapamıyor?

— "Tasarruf açığımız" var. Döviz açığımız var. Bu nedenle sıcağı ya da soğuğu ile yabancı sermayeye muhtacız, "seçici" olamıyoruz. Sıcak para olarak giren ve risk taşıyan yabancı sermayeden korkudan, "gerçek anlamda ülkeye yarar getirecek" yabancı sermayeyi küçümsüyoruz. Yabancı şirketler, Türkiye'deki sorunlarını çözmek için büyük Türk gruplarla ortak oluyor, onların patronlarına iş takipçiliği yaptırıyorlar. Sorunlarını çözünce de ortaklıktan ayrılıyorlar.

1970'li yılların ortasındaydı. Yabancı sermayeli kuruluşlara hizmet veren bir danışmanlık kuruluşunun sahibi olan arkadaşım aradı. 'Büyük bir iş aldım. Yardımını istiyorum' dedi. Türkiye'de faaliyette bulunan yüzde 100 yabancı sermayeli bir şirket, merkezi ve mahalli idare ile olan sorunlarını çözmekte kendisine yardımcı olacak, büyük bir Türk sermaye grubu ile ortaklık kurmak istiyordu. Türk gruba yüzde 25 ortaklık payı verilecekti. Aday olarak en güçlü beş Türk sermaye grubunun ismini belirlemişlerdi. Danışmanlık kuruluşundan istenen bu beş adayın hangisinin "iş takibinde daha becerikli olduğunun belirlenmesi" idi. Arkadaşım bu gruplar hakkında bilgi sahibi olmadığından benim yardımımı istiyordu. Bir isim belirlenmesine yardımcı oldum. Teklif götürülen büyük sermaye grubu, yabancı şirkete, yüzde 25 ortak olma teklifini sevinç ile karşıladı.

Grubun patronu, yönetim kurulu başkanlık sorumluluğunu üstlendi. Aslında koltuğu sembolikti. Ama o bundan pek memnundu. O yabancı şirket, yüzde 25 ortaklık payını Türk gruba verdikten sonra hiç kârlı bilanço düzenlemedi. Hep zarar etti. Ama Türk sermaye grubunun patronu, yıllar boyu yabancı sermayeli şirketin iş takipçiliğini yaptı. Birçok sorununu çözdü. Yabancı sermayeli şirket giderek güçlendi. Kendi işini kendi görecek güce ulaştı. Üç yıl önce Türk sermaye grubunun patronuna "Türkiye'de hep zarar ediyoruz. Size kâr payı veremiyoruz, üzülüyoruz. Sizin yüzde 25 ortaklık payınızı satın alalım da siz zarardan kurtulun" teklifi götürüldü. Türk grubu, hisselerini sattı. O zamandan beri bu yabancı şirketi kârlı bilanço düzenliyor.

— *Burada bir etik sorunu yok mu?*

— Bu anlattığım olayda iki yönlü etik, iş ahlâkı sorunu vardır. Yabancı şirketin iş takipçisi bulmak arayışında yerli sermaye grubu ile ortaklığı ve de daha sonra yerli ortağa kâr payı dağıtmamak için zararlı bilanço tanzimi etik davranış değildir. Öte yanda Türk grubu patronunun, yabancı sermayeli kuruluşun niyetini anlamazlıktan gelerek, sadece prestij arayışında yönetim kurulu başkanlığını kabul etmesi ve iş takipçiliği yapması etik bir davranış değildir.

Dikkat buyurunuz; dünyanın anlı şanlı şirketleri, dünyada isim yapmış, marka olmuş şirketler, Türkiye'ye yabancı sermaye olarak giriş yaparken, büyük, isim yapmış, sahibi kamuoyunda etkili sermaye gruplarıyla ortaklık kuruyor. Dünyanın kendi alanında önde gelen bu yabancı firmalarının paraları mı yok da Türk ortak alıyorlar? Yapacakları işi bilmiyorlar da, Türk ortaktan iş mi öğrenecekler? Bunların hiçbiri söz konusu değil. Onlar "iş takipçisi" arıyorlar. Ülkenin en saygın, en etkili kişilerini iş takibinde kullanmak için hisse veriyorlar. İşte burada büyük bir etik sorunu ortaya çıkıyor. Saygın ve etkili işadamlarına, yabancı sermaye için iş takipçiliği yapmak yakışır mı? Bu etik bir hareket midir?

— *Bizim işadamlarımızın da sorumluluğu büyük.*

— Büyük işadamları yabancı kuruluşun arsa, ruhsat sorunu için belediyelerde iş takip ediyor. Özel sorunu memleket sorunu haline getirerek ve de yaldızlayıp pullayarak sivil toplum örgütlerinin, gönüllü veya resmi meslek örgütlerinin gündemine oturtuyor. Ankara'da bakanlıklarda, TBMM koridorlarında koşuşturuyor. Bu oyunun içinde etik değerlere hiç mi hiç önem vermeyen büyük işadamlarımız, bir süre sonra etik dışı davranışla kendileri muhatap oluyor. İşleri biten, sorunları çözülen, kendi ayakları üzerinde durabilecek hale gelen yabancı şirketler yerli ortağın yüzde 25 payını ödeyerek yerli ortak ile ilişkiyi kesiyor. Koskoca gruplarımızın koskoca patronları etik dışı "iş takipçiliklerinin" karşılığını, yabancı sermayeli şirketlerin etik dışı dışlamalarına muhatap olarak görüyor.

— Bizim işadamlarımız da şimdilerde dışarıda yatırım yapmaya başladı.

— Başka ülkelerde yatırıma soyunan bizim işadamlarımızın derdi, amacı başka. Yatırımcılara danışmanlık yapan arkadaşım telefon etti. "Bir hafta yokum. Mısır'a gidiyorum" dedi. "Turistik gezi mi? Piramitleri mi göreceksin?" diye sordum. "Hayır... Danışmanlık yaptığım işadamı, tekstil üretimini Mısır'a kaydırıyor. Mısır'da fabrika yapacağız. Onun için gidiyorum" diye cevapladı. Geçenlerde konuştuğum "gayrimüslim" bir işadamımız, "Trakya'daki tesislerimizi Bulgaristan'a kaydırdık. Çok mutluyuz" diyordu.

— Neden Türkiye'deki fabrikalarını sökerek başka ülkeye taşıyorlar?

— Yüksek faiz, ucuz döviz ve de yerli üretim girdilerinin fiyatı, üreticinin belini kırıyor. Üretimin esası, maliyettir, pazardır. Bizde işçinin eline geçen net gelir düşüktür. Fakat vergi yükü nedeniyle işçilik maliyeti işverene ağır geliyor. Enerji pahalı. Arsa pahalı. Fabrika kurmanın doğrudan ve dolaylı maliyeti pahalı. Döviz fiyatında istikrar yok. Döviz ucuzlayınca ucuz ithalat, iç pazarda rekabet şansını yok ediyor. Ucuz döviz, ihracat şansını yok ediyor. Yerli sermaye parasızlıktan değil, bu olumsuz et-

kenler yüzünden yatırımı ve üretimi artıramıyor. Yerli sermayenin yatırımı neden artıramadığını bir türlü anlayamayan Büyük Türk Büyükleri, "Bizim işadamlarımızda iş yok... Yabancılar gelsin de Türkiye'de yatırım, üretim yapsın" diye çırpınıp duruyor.

— Bizimkiler başka ülkelere gitmeye soyunurken, başkaları neden bu ülkeye geliyor?

— Türk işadamları, bu ülkede yatırım ve üretim yapmanın imkânı olmadığını görerek başka ülkelerde yatırım yapmaya başlarken yabancı işadamları neden Türkiye'ye gelerek yatırım ve üretim yapsın? Bizde yabancı sermaye yanlıları "yabancı yatırımcının Türkiye'de yatırım yapmak için parçalandığına, ama bizim kanunlarımızın ve bürokrasimizin yabancı yatırımcıları engellediğine" inanır. Bu nedenle 1950 yılından bu yana iktidara gelenler petrol kanununu, yabancı sermaye kanununu değiştirmekten bir hal oldu. Kırk defa kanun değiştirdik. Her iktidar bürokratları azarladı. Her iktidar döneminde "dünyanın en büyük yabancı sermaye şirketlerinin tepe yöneticileri" Türkiye'ye davet edilerek "Törkiş rakı, dansözlü Boğaz turu ve şiş kebap" ile ağırlandı. Onlara "Ne istiyorsanız bir liste çıkarın. Hemen gereğini yapalım" denildi.

— Bunlar işe yaramadı mı?

— Mesut Yılmaz döneminde yapılan İzmit'teki Ford yatırımından 2011 yılına, Türkiye'de yapılan doğru dürüst bir yabancı sermaye yatırımı yoktur. Ama yabancılar bizim kurduğumuz fabrikaları satın alıyor. Satın almaya hazır. Türkiye'de ilk ve ciddi yabancı sermaye yatırımları lastik sektörüne yapıldı. Dünyanın lastik devleri Türkiye'de fabrika kurdu. Hem iç piyasanın ihtiyacını karşıladı. Hem ihracat yaptı... Şimdilerde bu lastik fabrikaları Türkiye'den kaçmaya çalışıyor. Çünkü ucuz ithalat nedeniyle Türk piyasasında bu fabrikaların ürettiği lastikler değil, ithal lastikler satılıyor. Ucuz ithalatın sebebi de ucuz döviz. İhraç edilen otomotiv ürünlerine ithal lastik takılıyor. Tekrarda yarar var: Yerliler ve de daha önce gelen yabancılar kaçarken yenileri neden gelsin? Yabancı sermaye ülkeye hayır yapmak için

değil, kâr yapmak için gelir. Sabit sermaye yatırımı yapan, üretim yapan, işçi çalıştıran yabancı sermaye, yatırım ve üretim karşılığı vergisini öder. Kârını istediği şekilde kullanır. İsterse ülke dışına çıkarır.

— *Ucuz döviz, yüksek faiz politikası yerli yatırımcı kadar yabancıyı da caydırdı.*

— Yabancı sermaye yatırımlarında tartışılan "sıcak para" şeklinde giriş yapan, vadesiz ve kısa vadeli, kredi ve portföy yatırımlarının, yüksek faiz ve ucuz döviz nedeniyle ülkeden çıkardıkları yüksek reel getiridir. Ama onlar da bunu "silah zoru ile" elde etmez. Onlara bu imkânı yanlış ekonomi politikalarını uygulayanlar "gümüş tepsi içinde" sunarlar. Nasıl olursa olsun yabancı sermaye gelsin de, döviz açığı kapansın arayışında yabancı sermayeye davetiye çıkaranların, sabit sermaye yatırımı yerine kredi ve portföy yatırımı yapacaklara öncelik verenlerin, faiz ve kur politikası ile kredi ve portföy yatırımları yapanlara yüksek reel getiri sağlayanların olan biteni eleştirme hakları olamaz. Bir yanlış var ise yanlışı yapan onlardır.

— *Yabancı sermaye yatırım yapmadı ama bir ara özel sektörün kurulu tesislerini satın almak için sıraya girdi.*

— 2008-2009 krizinden önceki 3-5 yıllık dönemde yabancı sermaye özelleştirilen kamu kuruluşları yanında çok sayıda da özel sektöre ait üretim tesisini satın aldı. Sanayiye yatırım yapmasını beklediğimiz yabancı sermaye, bizim kamu ve özel sektör kaynakları ile kurulmuş tesislerimize sahip oldu. Hemen her özel sektör kuruluşu, yabancı sermaye gelse de bizim tesisi de alsa diyerek sıraya girdi. Aklımız karıştı. Neyin ne olduğunu fark edemez hale geldik. Bu milletin parasıyla kurulmuş özel sektör ve kamu tesislerinin çoğu satışa çıktı.

— *Yabancılar bir tesisi satın aldıkça da sevindik.*

— Eskiden Anadolu'da bir deyim vardı "Allah sattırmasın" denilirdi. Kamu, özelleştirme adı altında satışı başlattı. Özel sektör kamuyu izledi. Büyük satışlardan ülkeye 30-40 milyar do-

lar girdi. Bu dövizler ne oldu? Gelen para yatırıma ve üretime mi gitti? Hayır. Cari açığı, döviz açığını, kapattık. Faiz ödedik. Tükettik. Bankaların en irilerini yabancılara sattık. Sigorta şirketlerinin yarıdan fazlası yabancıların eline geçti. Satılan işletmelerin çoğu Türkiye'nin en eski işletmeleri. En güçlü işletmeleri. Tabii ki onları bugüne getiren ana sermaye sahipleridir. Ama bu işletmeler bu ekonominin kanı ile beslendi. Bu ekonominin kanı ile büyüdü.

— *Satanlar bu halka karşı hiç mi sorumluluk duymuyor?*
— Özel sektörün büyük kuruluşlarının yabancı sermayeye satışı döneminde ilginç olaylar yaşandı. Yabancılar Türk'ün taşıyla (parasıyla) Türk'ün kuşunu (şirketlerini) vurup yediler (Bu deyimin aslı, "Çayın taşıyla, elin kuşunu vurarak, kebap etmek"tir). Örnek olarak Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birine ait bir perakende şirketinin satışını anlatayım. Holdingden perakende şirketinin yüzde 51 hissesini satın alan Londra merkezli şirket tarafından kontrol edilen grubun ödediği para, üç Türk bankası tarafından karşılandı. Bu işlem Türk kanunlarına, ulusal ve uluslararası bankacılık usul ve teamüllerine uygun bir işlemdir. Böyle bir kredi kullandığı için yabancı alıcı sorgulanamaz. Böyle bir kredi verdikleri için Türk bankalarına gücenilemez. Ancak, biz özelleştirilen kamu varlıklarını, özel sektörün satılığa çıkardığı bankaları ve şirketleri yabancılar satın aldıkça kendimizi nasıl avutuyorduk? "Şirketler satılıyor, ama bu yoldan ülkeye doğrudan yabancı sermaye (döviz) giriyor. Yabancıların getirdiği paralar ekonomiyi güçlendiriyor" diyorduk.

— *Bu perakende şirketinin satışı, tam da "çayın taşıyla elin kuşunun kebap edilmesi."*
— Bir yabancı şirket, bir büyük Türk şirketini satın alıyor. Bunun için Türkiye'ye para getirmiyor. Türk bankalarının, Türk halkından mevduat olarak topladıkları parayla oluşan kaynağı kullanıyor. Bu işlem sonucunda, bir yabancı sermaye grubu, bir büyük Türk şirketinin mülkiyetine Türk halkının tasarruflarını kullanarak sahip oluyor.

— Satılan, halkın malı...

— Bir konuda açıklığa ihtiyaç var. Satışa çıkarılan kamu işletmeleri bu halkın vergisiyle kuruldu. Halkın malı. Özel sektör işletmelerinde de halkın parası var. Nasıl mı? Anlatayım...

Bugüne kadar kurulan özel sektör sanayi işletmeleri değişik teşvik tedbirlerinden yararlandı. Vergi muafiyeti, vergi iadesi, fon katkısı adı altında yatırım maliyetlerinin büyük kısmı kamu imkânlarıyla karşılandı. Yatırım yapsınlar diye bedava veya ucuz fiyatla arsa verildi. Kamu imkânı demek, halkın parası demek, halkın vergisiyle oluşan kaynak demek. Bu nedenle özel sektör işletmelerinde (Anadolu deyimiyle) yetimlerin de hakkı var. Bu nedenle hükümet, "Mal kamu malı değil mi, istediğime satarım" derken yanlış yapar. Bu nedenle özel sektör patronu "Mal benim değil mi, istediğime satarım" derken yanlış yapar.

Yabancı sermaye yatırımı bekleyenler, yabancı sermayenin bu ülkede yapılamayacak büyüklükte yatırım yapmasını, yapılamayacak üretimi yapmasını, yeni teknolojileri getirmesini bekliyor. Ama yabancı sermaye bizim kendi gücümüzle kurduğumuz, kendi imkânlarımızla çalıştırdığımız fabrikaları gelip alıyor.

Bankaları yabancı sermaye alsın... Tavuk çiftliklerini yabancı sermaye alsın... Yoğurt fabrikasını yabancı sermaye alsın... Kaynaktan çıkan suyu plastik şişeye doldurarak bize yabancı sermaye satsın...

Biz bunları zaten yapabiliyorduk. Bunları üreten tesisler zaten bizim tesislerimizdi. Bu tesisleri kurmaya, işletmeye bizim gücümüz yetiyordu. Biz yabancı sermayeyi bizim yapamadığımız yatırımları yapması için bekliyorduk. Yabancı sermaye bizim işimizi elimizden alınca biz ne yapacağız?

— Bir zamanlar özelken devletleştirilen tesisler de satılmadı mı?

— Osmanlı döneminde bankalar yabancılarındı. Sigorta şirketleri yabancılarındı. Fabrikalar yabancılarındı. İstanbul'daki suları (Terkos suyunu) yabancılar satıyor, İstanbul'daki tramvayı yabancılar işletiyor, elektriği, havagazını yabancılar üretiyor ve dağıtıyordu. Derken efendim, Osmanlı battı. Cumhuriyet kurul-

du. Cumhuriyet kurulunca biz bankaları, sigorta şirketlerini, fabrikaları yabancılardan satın almaya çalıştık. Sular idaresini, tramvayları biz işletmeye, elektriği, havagazını biz üreterek dağıtmaya başladık.

Sadece o kadar mı? Daha da ileri gittik. Yabancılardan aldıklarımızın yanına kendimiz bankalar, sigorta şirketleri, fabrikalar kurduk. Ama bütün bunlar kolay olmadı. Önce bu işlerin nasıl yapılacağını bilmiyorduk. Sonra paramız yoktu. O nedenle kurarken de, işletirken de hatalar yaptık. Kurarken de, işletirken de maliyetlerimiz "tavanlarda dolandı"... Ama bu millet "Pahalı olsun da benim olsun... Pahalı faturayı ödeye ödeye nasıl olsa bir gün bu işleri öğreniriz" diyerek sabır gösterdi. Fedakârlık etti.

— Bunların parasını halk ödemedi mi?

— Devletin kurulan bankalara, sigorta şirketlerine, fabrikalara yaptığı yardımın faturasını millet paylaştı. Bankaların, sigorta şirketlerinin, fabrikaların pahalı mallarını ve hizmetlerini millet satın alarak bunların ayakta kalmasını, gelişmesini, büyümesini sağladı.

Tekrarda yarar var, bütün bunlar kolay olmadı. Ucuz olmadı. Derken efendim, geldik bugünlere... Bugünün şartları ne Osmanlı'nın son yıllarının ne de cumhuriyetin ilk yıllarının şartlarına benziyor. Tamam, şartlar benzemiyor ama bizim büyük fedakârlıklarla ortaya çıkardığımız, büyüttüğümüz bankalarımız, sigorta şirketlerimiz, fabrikalarımız elden gidiyor.

— Şimdi size "yabancı sermaye düşmanı" diyecekler...

— Yabancılar geliyor, banka, sigorta şirketi, fabrika ne varsa alıyor. Tamam... Alıp götürmüyorlar ama mülkiyet Türkler'den yabancılara geçiyor. Elektrik, gaz, telefon şirketlerini yabancılar alıyor. Yakında paralı yolları yabancılar işletecek.

Lütfen beni hemen "yabancı sermaye düşmanı, özelleştirme karşıtı" ilan etmesinler ve lütfen bana anlatsınlar.

Mademki biz gene yabancılara satacaktık, bunları yabancılardan almak için neden o kadar fedakârlığa katlandık? Aca-

ba, Cumhuriyet'i kuranlar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bankacılığı, sigortacılığı, sanayiyi, ulaştırmayı, haberleşmeyi geliştirmek için çaba ve para harcayanlar gereksiz işler mi yaptı?

Yabancıların bankaları sigorta şirketlerini, fabrikaları, arsaları satın alırken ödedikleri paraların büyüklüğü, telefonun, elektriğin, otoyolların işletme hakkı için ödedikleri ve ödeyecekleri paraların büyüklüğü "sağlıklı düşünmeyi" perdeliyor.

— Kamudaki özelleştirme ve özel sektörün varlıkları satışından ülkeye önemli miktarda döviz de girdi.

— "Ohh... Ohh... Paralar geliyor" diye sevinen çok kişi neyin ne olduğunu anlamadı, anlayamıyor. Halbuki üzerinde durulması gereken iki nokta var: Bankaların, sigorta şirketlerinin, fabrikaların yabancılara satışından gelen paralarla yenilerini kurmuyoruz. Kuramıyoruz. Yabancılar bunları iş olsun diye değil, kazanmak için satın alıyor. Bunlar kazanınca, yabancılar kazandıkları parayı, tabii hakları olarak yurtdışına çıkaracak. Döviz olarak çıkaracak. Tekrarda yarar var: Yabancı sermayeye ve özelleştirmeye evet, ama hesabını kitabını iyi yapmak şartıyla.

— Banka sisteminde yabancı sermaye payının artmasını nasıl karşılıyorsunuz?

— Finans sisteminde yabancıların gücünün artması para politikası faiz politikası konularında, banka ve sigorta sisteminin gözetimi, denetimi konularında otorite zaafına yol açacaktır. Dikkat buyrulur ise, finans kesiminde Türk parası ile döviz eşit ağırlıkta. Türk otoriteleri TL'nin büyüklüğünü ve faizini belirleyebilir. Ama dövizin faizini ve büyüklüğünü belirmeye gücü yoktur. Son yıllarda özel sektörün döviz kredileri ve döviz mevduatı devamlı arttı. Yabancı finans kuruluşları Türk parası yerine, küresel para birimiyle işlem yapıyor. Bundan doğal bir şey olamaz. Ekonomide Türk parasının ağırlığı giderek kaybolacak. Merkez Bankası'nın para politikası üzerindeki gücü yok olacak. Merkez Bankası faizi indirip yükseltirken sadece Hazine'nin Türk parası borçlanmasındaki faiz oranlarını belirleyebiliyor. Yabancı bankalar

Türk müşterilerine dünya faiz oranları üzerinde kredi veriyor. Türk bankaları da buna uymak zorunda kalıyor.

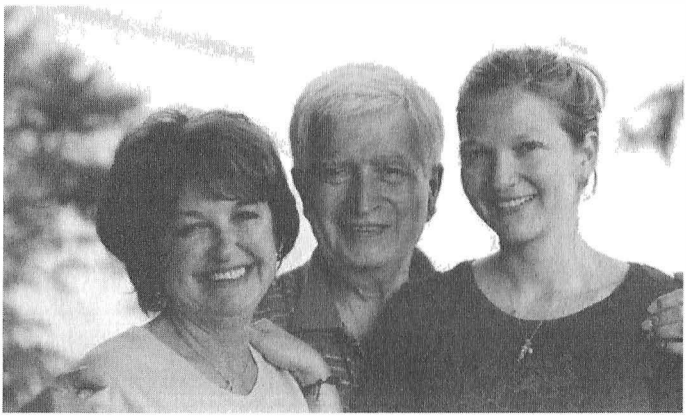
Böyle bir ortamda yüzde 100 Türk sermayesine sahip, bize göre normal, küresel ölçülerde küçük sayılan bankalar bu ülkede nasıl yaşar? Nasıl yabancı bankalarla rekabet edebilir?

Bütün bunları düşünelim. Tartışalım.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Hal ve Gidiş

İngiltere ve Amerika'da hem yaşam biçimi farklı, hem kültürel etkinlikler, müzeler, tiyatro, opera ve konserler insanı mutlu ediyor.
Biz karı koca, bazen de kızımızın katılmasıyla, müze, sergi gezmekten, tiyatroya, operaya gitmekten, konser dinlemekten pek hoşlanırız.

Eşi Nuran ve kızı Elif ile.

— *Şimdilerde siz ne yapıyorsunuz? Nasıl bir yaşamınız var?*
— Sabahları evden çıkıyorum. Ortaköy'deki ofise gidiyorum. Yıllardır birlikte çalıştığımız Hediye Ünlü ve Erol İşler daha önce gelmiş oluyorlar. Okuyorum, yazılarımı yazıyorum.

Gün boyu arayıp soranım – Allah eksik etmesin – oluyor. Ortaköy renkli, hareketli bir bölge. Binamız Ortaköy Meydanı'na, vapur iskelesine ve denize yakın. Misafirlerle kıyıdaki kahvelerde oturmak, meydandaki lokantalarda balık yemek zevkli oluyor.

CNBC-e'deki ve NTV'deki programlar zevkli oluyor. CNBC-e Yönetmeni Servet Yıldırım ve Mahfi Eğilmez ile program yapıyoruz. Haftanın belli günleri NTV'de sabahları ekonomi programına katılıyorum. Bazı TV kanalları önemli günlerde naklen yayın aracı göndererek ofisten canlı yayın yapıyorlar.

Sadece *Dünya* gazetesi ile *Milliyet* gazetesinde yazdığım yazılar karşılığı bana ödeme yapılıyor.

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde son sınıflara ekonomi dersi vermeye devam ediyorum ama derslerin çoğuna okuldaki asistanım giriyor. Bu dersler için ücret almıyorum. Bu iş zevk işi.

CNBC-e'deki ekonomi programları için az da olsa bir ücret ödeniyor. Bunlar çarkın dönmesini sağlıyor.

— *TV maceranız nasıl başladı?*
— Özel TV'ler kurulmadan önce TRT'nin TRT-2 diye adlandırılan kanalında ciddi konulardaki programlar yer alırdı. Saat 19 haberleri ekonomi ağırlıklı olur, bu programları Mehtap Uyguner hazırlar sunardı. Bir sure Mehtap Uyguner'in haber saati sonunda güncel ekonomiyi anlattım. Daha sonar Mülkiye'li Emel Uygur'un program müdürlüğünü yaptığı "Olayların İçinden" programında, haftada bir gün değişik konularda konuklarla canlı sohbetler yaptım.

TRT - 2 deki bu programlarda Abidin Dino, Feyyaz Berker, Zekeriya Yıldırım, Yavuz Canevi, Gazi Erçel, Merih Celasun, Abdülkadir Ateş, Fikri Sağlar, İlhan Kesici, Orhan Güvenen, Emre Gönensay, Ömer Dinçkök, Bülent Eczacıbaşı, Can Paker, Tanju Argun, Necati Çelik, Korkut Arıkoğlu, Refik Erduran, Zeynep Oral, Erdoğan Alkin, İbrahim Betil gibi çok kişi konuğum oldu. Program büyük ilgi gördü. Üç yıl devam etti.

Uzun aradan sonra NTV ve CNBC-e'den teklif geldi. Doğuş Yayın Grubu'nun başı Cem Aydın ve CNBC-e Genel Yayın Müdürü Servet Yıldırım ilgi gösterdiler. 2009 Yılından sonra değişik programlarda ekonomiyi anlattım. Bir yıl "Ayşe Hanım Teyze" isimli haftalık programda konuştum. Genelde sabah yayınlarında güncel konuları tartışıyorum.

— *Üniversite hocalığınızı anlatır mısınız?*

— Doçent olduktan sonra İktisat Fakültesi'ndeki dostlar "Planlama" dersi vermemi teklif ettiler.

O yıllar İktisat Fakültesi'ndeki öğretim üyeleriyle çok yakındım. Birlikte araştırma yapıyor, seminerlere, kongrelere katılıyordum.

Bir kadroya tayinim yapıldı. İktisat Fakültesi'nde derse başlayacağımı söylediğim, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ateş Vuran, "Bizde de boş kadro var. Bizde ekonomi dersi verirsin bize gel" dedi.

İletişim Fakültesi'nin kampüsü Nişantaşı'nda Amerikan Hastanesi'nin hemen arkasındadır. Ulaşımı kolaydır. Bu nedenle İletişim Fakültesi'ni tercih ettim. Kaldı ki kadro imkânları daha müsaitti. Profesörlük sürem dolmuştu. Profesör olmak için gerekli yayınlarım tamamdı. Formaliteler tamamlandı. Kadroya atandım.

Temel ekonomi, güncel ekonomi, dış ticaret, uluslararası ekonomik kuruluşlar konularında lisans, lisansüstü, mastır, doktora öğrencilerine ders verdim.

En sevdiğim ders Temel Ekonomi'dir. Her dönemde bir sınıfa bu dersi mutlaka veririm. Öğrettiğim şudur: Ekonominin hatta hayatın temeli üretimdir. Ne kadar üretilir ise o kadar gelir

yaratılır. O kadar insana iş bulunur, aş bulunur. Üretim katma değer yaratmaktır. Üretimin ölçüsü milli gelirdir. Kişi başı milli gelir bir ülkede insanların ne kadar katma değer yarattığının, ne kadar gelir elde ettiğinin göstergesidir. Başkaları yılda 40-50 bin dolar kişi başı milli gelir yaratırken biz 10 bin dolar yaratabildiğimize göre bizim ekonomik politikalarımızda bir yanlış vardır.

Bunları anlattıktan sonra da, üretim nasıl artırılır o konuda bilgi veririm. Büyüme ile gelişmenin farkını anlatırım.

Yıllar sonar karşılaştığım kızlar ve erkekler "Siz benim hocamızdınız" dediklerinde "Söyle bakalım, ekonominin hayatın temeli nedir?" derim. Gülerek cevaplarlar "Üretim..."

— Daha başka?

— Daha başka, her dersin başında öğrencilerle baba sohbeti yaparım. Onlara kılık kıyafetten tutun da, davranış, yaşam hakkında her şeyi anlatmaya çalışırım. Bakınız derim, İstanbul'da yaşıyorsunuz. İstanbul'u gerçekten yaşayın. Burası Bizans'ın, Osmanlı'nın merkezi Medeniyetlerin kesiştiği yer. Okul bitince günlük hayatta vakit bulamayabilirsiniz. İstanbul'u gezin. Mutlaka operaya, konsere, tiyatroya gidin. Müzeleri, galerileri, sergileri gezin. Her derste, geçen hafta kim ne yaptı anlatsın derim.

— Herhalde her hoca bunları yapmaz?

— Başkalarını bilemem, ben her dersin ilk 10 -15 dakikasını bu tür sohbetlere ayırırım. Öğrencilerime kimseden çekinmeden konuşmalarını, konuşurken karşılarındakinin gözüne bakmalarını yüksek sesle konuşmalarını öğretmeye çalışırım. Arada sırada öğrencileri "Kalk bize bir şeyler anlat... Veya günün en önemli konusu ne ise onu anlat diyerek" konuşmaya teşvik ederim hepinizin başkalarına anlatacak farklı ve ilginç bir konusu, hikâyesi olsun. Hepiniz bir şiiri ezbere okuyabilin derim. Her dersin başında ilginç bir yazıyı öğrencilere okuturum. Okudukları kitaplardan söz etmelerini isterim.

— Bu ekonomi hocalığı dışında bir yaklaşım değil mi?

— Benden beklenen bu çocukların iyi yetiştirilmesi değil mi? Bir şeyi çok iyi bilecekler ama her şey hakkında da bir şeyler bilecekler.

— *Notunuz nasıldır?*
— Sınavlar yazılı olur. Sınav kâğıtlarında on kadar soru yer alır. Kâğıdın en altında da "Zamanınız kaldıysa kâğıdın arkasına istediğiniz konuda yazın" diye bir not bulunur.

— *Ne işe yarar?*
— Bu çok önemlidir. Öğrenciler sizin sınırladığınız konular dışında da kendilerini ifade etmek ister. Kimi eleştiri yapar. Kimi bir hikâye veya şiir yazar. Kimi de sıkıntılarını veya mutluluğunu belirtir.

Cevap bekleyen, görüş bekleyen olursa onlarla sınav sonu özel olarak konuşurum.

— *Hocalığınız devam ediyor mu?*
— Yaş sınırı nedeniyle kadromdan emekliye ayrıldım. Ama ders vermeyi seviyorum. Her yıl son sınıflardaki iki dönem öğrenciye ders vermeye devam ediyorum. Bu işin ücreti yok; zevk işi.

— *Sizin gibi deneyimli hocalar emekli olduktan sonra şimdilerde vakıf üniversitelerinde ders veriyor.*
— İstanbul Ticaret Odası tarafından kurulan bir vakıf üniversitesi olan İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin kuruluş hazırlıklarında Prof. Dr. Ateş Vuran'ın ısrarıyla kurucu profesör olarak görev aldım. Yönetim Kurulu, Profesörler Kurulu gibi idari kurullarda da sorumluluk verdiler. Gene ekonomi dersi veriyordum.

Fakat vakıf üniversitesinin havasına alışamadım. Çok kısa bir sürede tekrar Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne döndüm.

— *Tekrar aile yaşamınıza dönelim.*
— Kızım Elif Uras, Robert Kolej'den sonra ABD'de Ivy league (iyi üniversiteler) listesindeki Brown Üniversitesi'nde ekonomi

ve uluslararası ilişkiler eğitimi gördü. Bir yıl burslu olarak İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde, genelde kraliyet ailesi üyelerinin devam ettiği Jesus College'de okudu. Daha sonra Columbia Üniversite'nin hukuk bölümünü bitirdi. New York Barosu'nun sınavını kazandı. Avukat oldu. New York'ta Arnold&Porter Hukuk Bürosu'nda avukatlık yaparken sanat eğitimi için School of Visual Arts'a devam etti. Daha sonra gene Columbia Üniversitesi'nde sanat mastırı yaptı.

Şimdilerde avukatlık yerine ressamlık yapıyor. Mesleği ressam. New York'ta, Mercer Str.'te kendine ait bir dairesi, kiralık bir stüdyosu var.

Türkiye'de İznik'te, İznik Sanat Vakfı'nın çini atölyesinde çalışıyor. Klasik İznik çini hamurundan yapılmış objeler üzerine çağdaş çizimler yapıyor.

Karım Devlet Planlama Teşkilatı'nda 9 yıl, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nda 25 yıl çalıştıktan sonra emekli oldu. Fransızca dil kursuna devam ediyor, sanat ve edebiyatla meşgul oluyor. Bazı sosyal derneklerin faaliyetlerine katılıyor. Ve de bana,

Bodrum'da 1997 sonbaharında Ship a'hoy'un yeni açıldığı sırada. Nuran Uras, Vitali Hakko, Sezen Aksu, Gül Oğuz, Güngör Uras, Kety Hakko, Elçin Telci Öngüt, Abdullah Oğuz ve İbrahim Öngüt.

yazılarımda yardım ediyor. Kaynak buluyor, fikir veriyor, yazdıklarımı düzeltiyor.

Her yaştan her gelir seviyesinden dostlarımız, arkadaşlarımız var. Allah onları eksik etmesin.

İmkân ölçüsünde yurtiçinde ve yurtdışında kısa süreli seyahatlere çıkıyoruz.

Doğu ülkelerine seyahat edince ülkenin görülecek tarihi ve tabii güzellikleri geziliyor görülüyor.

Yaş ilerledikçe Doğu'nun gizeminden çok Batı'nın medeniyeti insana cazip gelmeye başlıyor.

Rusya'da eskiden demir perde gerisinde kalmış, Doğu Avrupa ülkelerinde de tarihi yapılar, müzeler, farklı yaşam ilgi çekiyor. Ama güzel ve zengin yaşamdan zevk almak isteyenler için Fransa, İspanya, İtalya gibi ülkeler cazip geliyor.

İngiltere ve Amerika'da hem yaşam biçimi farklı, hem kültürel etkinlikler, müzeler, tiyatro, opera ve konserler insanı mutlu ediyor.

Biz karı koca, bazen de kızımızın katılmasıyla, müze, sergi gezmekten, tiyatroya, operaya gitmekten, konser dinlemekten pek hoşlanırız.

Bir süre organize grup gezilerine katıldık. Bu gezilerle Avrupa'da çok yer gördük. Gezi hikâyelerimi gazetelerde yazdım. Şimdilerde bu tür grup gezilerine katılmıyoruz.

Kızımız Amerika'da olduğu için daha çok Amerika'ya gidiyoruz. İngiltere'ye daha az uğrar olduk

Şimdilerde Amerika'da sergi, tiyatro olaylarını yakından izliyoruz. Şanslıyız. Çok iyi oyunları izledik. *The Threepenny Opera, Les Miserables, The Phantom of the Opera, Metropolis, Cyrano de Dergerac, Three Dayrs of Rain, Sweet Charity, M. Butterfly, Evita, Cabaret, Betrayol, Copenhagen, Salome in Reeding, The Vagina Monologues, Blue Room, Victor Victoria, Chigaco* gibi önemli oyunları gördük.

Amerika'da ve İngiltere'de bu oyunlarda bazı günler ünlü sanatçılar sahne alıyor; onları seyretmek ayrı bir zevk. Julia Roberts, Julie Andrews, Juliette Binochet, Nicole Kidman, Anthony

Hopkins, Al Pacino, Marise Thomei, Lauren Bacall, Catherine Zeta Jones, Antonio Banderas gibi ünlüleri sahnede izledik.

Yazları kısa sürelerde Bodrum'a gidiyoruz. 1985'den beri Bodrum'un içinde evimiz vardı. Altı yıl önce Gündoğan (Farilya) Köyü'ne taşındık.

— *Hayatınızın önceki yıllarını nasıl değerlendirirsiniz? Şanslı mısınız? Başarılı mısınız?*

— Dünyada şans, kader kısmet diye bir şeylerin olduğuna inanırım.

Genelde "insan kendi kaderini kendi belirler" denir. Büyük ölçüde doğrudur ama şans ve kısmet de önemlidir. Hele hele mekân ve zamanlama çok çok önemlidir. Çünkü her mekânda ve zamanda şartlar değişiyor. Benim çocukluk ve gençlik dönemimde, babamın işi gereği yaşadığımız şehirlerde, şartlar çok sınırlıydı. Ama bu sınırlı şartlarda göreceli olarak ailece iyi yaşama imkânımız oldu, iyi okuma imkânım oldu.

Ben, her gelişmenin değerini bilerek, tadarak, her gelişmenin zevkini alarak büyüyen bir kuşağın mensubuyum.

Kuyudan su çekerken, mahalle çeşmesinden su taşırken, musluktan akan suyu, musluktan akan sudan sonra sıcak suyun mutluluğunu yaşadık.

Bugün normal sayılan çok şey ailemizin ve benim mutluluğumu artırdı. Gün boyu kesilmeyen elektrik, termosifonlu banyosu olan bir kiralık evde yaşayabilmek, ilk defa buzdolabı, otomobil, ev sahibi olabilmek... Bunların değerini bizim kuşak çok iyi bilir.

Babam işsiz kalınca, işsizliğin, parasızlığın, ev kirasını ödeyebilmek için akrabalardan borç para istemenin ne demek olduğunu yaşamayan bilemez.

Babamın Ankara'ya tayin olması, Ankara'da Halk Bankası'nın ilk yıllarında sorumluluk alması, arkadaş, dost çevresi edinmesi, Türk Kooperatifçilik Kurumu ile Türkiye Ekonomi Kurumu'na üye olması, bu derneklerin toplantılarına giderken beni de yanına alması, babamın arkadaş ve dost çevresini tanımam, benim gelişmeme önemli katkılar sağladı.

Güngör Uras Sabancı Topluluğu'ndan ayrıldıktan sonra, asistanı Hediye Ünlü ile 21, Erol İşler ile de 11 yıldır birlikte çalışıyor.

Ben Mülkiye'den mezun olduktan sonra o yılların şartlarında yurtdışına kısa süre için de olsa gidebilen şanslı insanlardan biriyim. 1960'ların başından söz ediyoruz. O yıllarda Ankara'da bile İngilizce bilen, yazı yazmaktan hoşlanan gençlerin şansı, rakiplerinin azlığı, öne çıkma imkânlarının geniş olmasıydı.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk yıllarında bu teşkilatta çalışmak büyük bir şanstır. Çünkü çalışanlar hem göreceli olarak yüksek ücret alıyordu, hem de hiçbir yerde göremeyecekleri bir eğitim imkânını elde ediyordu.

Önce devletin tüm bilgileri o yıllarda devlet Planlama Teşkilatı'na akıyordu. Sonra yerli ve yabancı en iyi ilim, bilim adamları teşkilat için çalışıyordu. Dahası var. Teşkilatta çalışanlar ülkenin tepe yöneticilerini, başbakanından bakanına, politikacısına tüm politikacıları tanıma, onlarla birlikte olma şansına sahipti.

O yıllar Ankara'da dostluklar, arkadaşlıklar da farklıydı. Devlet Planlama Teşkilatı'nda müsteşarından odacısına bir aile bütünlüğü vardı. O dönemde Ankara'da bir yaşam kalitesi vardı.

Opera ve tiyatro etkinlikleri, Perşembe konserleri kaçırılmazdı.

Karım ve ben, işte bu ortamdan koparak 1974 yılında İstanbul'a geldik. Ama İstanbul'da da şartlar, 1970'lerin başında farklıydı. Askeri müdahalelerden sonra İstanbul şaşkınlık dönemi içindeydi. Ankara ile iletişim henüz kurulmamıştı.

İşte böyle bir dönemde TÜSİAD gibi İstanbul'un en büyük iş adamlarının kurduğu bir dernekte, onlarla çalışmak, onları tanımak büyük bir şanstı.

— Ankara'dan sonra İstanbul'da yaşamın ne farkı oldu?

— Ankara'daki birikimlerimi İstanbul'da satarak bir fark yarattım.

Ankara'daki yaşam kalitesini, İstanbul'da da yakalama imkânımız oldu. 1970'ler ve 1980'ler İstanbul'unda yaşam kalitesi, kültürel faaliyetler, sanat etkinlikleri daha iyiydi.

İnsan kendi kaderini kendi yaratıyor diyorlar ama bunlarda benim kontrolüm, önüme çıkan fırsatları ve şansı iyi değerlendirmekten ibarettir.

Risk almaktan korkarım. Memur çocuğu olarak işsiz kalmanın çok kötü bir şey olduğunu düşünürüm.

Şans, kader, kısmet konusunu tartışırken aile faktörünü de dikkate almak gerekir. İnsan kendi ailesini seçemiyor. Sadece eşini seçebiliyor.

İnsanın annesinin, babasının kişiliği, eğitimi, maddi imkânları, yaşadıkları şehir ve yaşam biçimleri, karakterinin oluşmasında büyük ölçüde etkili oluyor. Daha sonra eşinin kişiliği, eğitimi, yaşam biçimi uyum yeteneği önemli.

Osmanlı dönemini yaşamış, "Padişahım çok yaşa" döneminden sonra Milli Mücadele'ye katılmış, Cumhuriyet'e ve devrimlere bağlanmış, Atatürkçü bir anne ve babanın çocuğu olmak bir şans. Böyle bir evde anne ve babanın önem verdiği değerlere göre yetişiliyor.

Ailenin din, ahlak, saygı, devrime ve Atatürk'e bağlılık, eğitim konularındaki görüşleri çocuklara da yansıyor.

Benim için büyüklere saygı, onların deneyimlerinden yararlanmak çok önemlidir. Ben büyüklerimin hayır dualarına önem veririm. Birçok iyiliğin arkasında onların hayır dualarının olduğuna inanırım.

Bayramlara ve dini günlere önem veririm. Dini günlerde Beşiktaş'ta Şeyh Yahya Efendi Türbesi'ndeki ve Aşiyan'daki aile mezarlıklarını ziyaret ederim. Babamın ailesi Şeyh Yahya Efendi Türbesi'ne bitişik aile kabristanında yatıyor. Babam ve annemin mezarları Aşiyan'da.

Karım da benzer şartlarda yetiştiği, benzer değerlere önem veren bir ailenin kızı olduğu içindir ki, kırk yıldır uyum içinde birlikte yaşıyoruz.

— *İstanbul'da hayat nasıl gidiyor?*

— İstanbul'da TÜSİAD'ta çalışmaya başlayınca, değişik sosyal etkinliklere davet edilir olduk. Bunların bazıları genel, bazıları özel davetlerdi. Bazıları ilişkiler nedeniyle katılımı zorunlu, bazıları ilişkilerin özelliği nedeniyle katılımı zevkli davetlerdi. Bu tür etkinliklerden sanat, kültür ağırlıklı olanlara katılmaktan pek hoşlanırız. İstanbul'da da opera, tiyatro, konser etkinlikleri önceleri daha yoğundu. Sonraları tiyatro, bale, opera etkinlikleri yavaşladı, konserler devam etti.

İstanbul'a ilk geldiğimizde hafta sonları resim galerilerini gezer, genelde Moda'da Cumalı'nın galerisinden, Ortaköy'de Ertan Mestçi'nin galerisinden, maaşımızın izin verdiği rakamlarda yağlı boya tablolar alırdık. İyi ki de almışız. Daha sonraları belli ressamlara ulaşılamaz oldu.

1980-1985 yıllarında Akbank'ın sanat etkinliklerinde Şevket Rado ile birlikte sorumluluk üstlendim. O dönem de hat sanatının eski ustalarının eserlerini tanıma imkânını buldum. Bu arada önde gelen sanatçılarla tanışma şansım da oldu.

Karı koca sergileri, tiyatro, konser, sanat söyleşileri gibi etkinlikleri izlemeyi sürdürürüz.

— *Çarşı, pazar gezmez misiniz?*

— İmkân oldukça İstanbul'un belli yörelerini, özellikle ekonominin ağırlık taşıdığı Kapalıçarşı, Mısırçarşısı, Fatih Kadınlar Pazarı, Mahmutpaşa, Tahtakale, Rami Toptancılar Çarşısı gibi yerleri ve semt pazarlarını dolaşmaktan hoşlanırım.

— *Sizin hobiniz nedir?*

— Öğrenciyken babamın teşvikiyle pul koleksiyonu yapmaya başladım. İstanbul'a gelince pul koleksiyonunu unuttum. Eskicileri, antikacıları gezerken farklı konulara ilgi duymaya başladım.

Bir ara eski mermer çeşmeleri topluyordum. Bunları bir yerde muhafaza etmek çok zordu. Mermerler kıymetlenince hırsızlık arttı. Benim çeşmelerin ve kuyu ağızlarının da hemen tamamı çalındı.

Sonra alem ve şamdan topladım. Epey birikimim var. Cam olarak eski Rum lokumlukları ile laledanlık topladım. Ondan da epey birikimim var. Eski kapı kolları, eski teraziler, eski ağırlıklar, eski büro malzemeleri, cam hokkalar derken ölçü kaçtı. Sonunda sandalye, masaya kadar iş uzandı. Bunlar değişik yerlerde saklanmaya başlandı. Değişik dönemlerde satın aldığım yağlı boya tabloları asacak duvar yok. Şimdilerde bunları elden nasıl çıkarırım düşüncesi öne çıktı.

Alırken kolay, bırakınız satmayı bağışlamak bile zor.

Kitaplarımı koyacak yer kalmadı. Ortaköy'deki ofis kitaptan çökecek hale geldi. Kitaplar köy okuluna bağışlanamaz. Üniversiteye bağışlanacak. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi yeni bina yaptı. Kitapları istiyor ama raf yok. Raf satın almak gerekiyor. Neyse, Düzce Üniversitesi yeni kütüphane binası yaptırmış. Kamyon tutarak kitapları Düzce Üniversitesi'ne bağışladım.

Bir başka merakım otomobildi. Eski otomobilleri satın aldıktan sonra onları tanıdığım kaportacıda onartıyordum. Boş vakitlerde tamirhaneye gitmekten, ustalarla sohbet etmekten pek zevk alıyordum. Zamanla tamirhaneler kapandı. Ustalar azaldı. Eski arabaları tamir ettirmek pahalandı. Eski arabaları korumak güçleşti. Koyacak yer bulunmaz oldu. O zevki unutmak mecburiyetinde kaldım.

— *Anadolu'yu gezmekten de hoşlanıyorsunuz.*

— Bir iş yerine bağlı olmayınca daha rahat programlar yapma imkânı oluyor. Anadolu'daki şehirleri gezmeyi pek severim.

Dünya gazetesinin her şehirde bir temsilcisi var. Onlar bu tür gezilerde yardımcı oluyor. Karslı Şerafettin Eryılmaz ise Kars, Van, Ardahan, Bitlis, Hakkâri yörelerinde köylere kadar her yeri dolaşmamı sağlıyor. Bunu iki üç yılda bir tekrarlıyoruz.

Diyarbakır'daki dostum Celal Balık'ın yardımıyla tüm çevreyi, Batman, Şırnak, Çemişgezek çevrelerini belli aralıklarla ziyaret ediyorum. Değişiklikleri izliyorum.

Hemen her şehirde tanıdığım dost olduğum insanlar var.

— Değinmediğimiz konu kaldı mı?

— Bütün bunlardan sonra bugüne kadar yapmak isteyip de yapamadığınız ne var diye sual edilecek olursa, içimde kalmış tek özlem, yeşillikler içinde yarım dönüm bahçesi olan tek katlı, iki odalı bir hafta sonu evidir. Yılın on iki ayı bahçesinde iki üç ot ve çiçek yetiştireyim, kapısının önünde mangalda köfte yapayım, öğleden sonra da içinde öğlen uykusuna yatayım. Bu özlemi para bulamadığım için değil, beceremediğim için gerçeğe dönüştüremedik.

Kızımız, yurtdışında yaşıyor. Karı koca biz, İstinye'deki balıkçılardan Yeniköy'deki manavlardan alışverişimizi yaparız. Akşamları evde zeytinyağlı sebze yemekleri, salata ve balık yeriz. Kitap, gazete okur, TV izleriz. Sık sık arkadaşlarımızla akşam yemeğine gideriz. Günümüzde ev davetleri, ev ziyaretleri kalmadı. Arkadaşlarla dostlarla ancak akşam sofrasında bir araya gelinebiliyor. Lokanta yazıları yazdığımdan bu tür yemeklerde gidilebilecek yerleri hem fiyat hem de ortam bakımından biliyorum. Genelde tanıdığımız bildiğimiz lokantalara gidiyoruz.

İmkân ölçüsünde Yeniköy, Tarabya arasında deniz kenarında yürüyoruz. Mahallemizdeki esnafla sohbet ediyoruz, kahve, çay içiyoruz. Hayat böyle akıp gidiyor.

Allah sağlık versin. Büyükannemin dua ettiği gibi hem kafa sağlığı, hem vücut sağlığı...

Ülkede işler iyi giderse, üretim artarsa herkes hem daha kolay iş bulur hem insanların geliri artar. İşi ve aşı olan insan daha kolay mutlu olur. Eğer ülkedeki insanlar, komşumuz mutlu değilse biz nasıl mutlu olabiliriz ki?

YAŞAM ÖYKÜSÜ

1933
Babasının Ticaret Bankası'nda müdürü olarak görev yaptığı Düzce'de doğdu.

1936
Babası Tekirdağ'a tayin olundu.

1941
Babası askere alındı. Trakya sınırında görevlendirildi.
Güngör Uras ve annesi Düzce'de büyükbabasının evinde yaşamaya başladı.

1941
Düzce'de Mustafa Kemal İlkokulu'nda ilkokula başladı.

1941
Babası askerden döndü. Bartın'a tayin oldu. Güngör Uras ilkokul birinci sınıfa Bartın'da, Cumhuriyet İlkokulu'nda devam etti.

1943
Babası Ankara'ya tayin oldu.

1944
Ankara Koleji'nin ilkokul kısmının dördüncü sınıfına kaydoldu.

1945
Ankara Koleji ilkokulu kısmından mezun oldu.

1945
Ankara 1. Ortaokulu'na kaydoldu.

1948
Ankara 1. Ortaokulu'ndan mezun oldu.

1948
Ankara Koleji'nde lise bölümüne kaydoldu.

1951
Ankara Koleji'nden (Fen Şubesi) mezun oldu.

1951
Sınav sonucu Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydolundu.

1955
Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden (Maliye) mezun oldu.

1955
Brüksel'de Chasse Nationale de Credit Professional ile Merkez Bankası'nda staj yapmak için Belçika'ya gitti.

1956
ABD'de Kansas Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim için AID bursu kazandı, babası kalp krizi geçirdiği için gidemedi.

1956
Türkiye Halk Bankası Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı.

1956
Kooperatifçilik konularında yazmaya başladı.

1957
Ankara Polatlı Topçu Okulu'nda yedeksubay olarak askerlik hizmetini yaptı.

1959
Volkswagen marka ilk otomobiline sahip oldu.

1962
ABD'nin desteklediği German Foundation for Developing Countries adlı kuruluşun düzenlediği 45 günlük bir program çerçevesinde Batı Berlin'de bulundu.

1963
DPT'ye girdi.

1964
Wisconsin Üniversitesi'nde bir yarıyıl kooperatifçilik programına katıldı.

1964
OECD programı ile Hindistan Planlama Örgütü'nde çalışmak için Yeni Delhi'ye gitti.

1969
Rahşan ve Bülent Ecevit'in dost grubuna katıldı.

1970
Dünya Bankası Ekonomik Kalkınma Enstitüsü'nün 7 aylık programı için Washington'a gitti.

1971
DPT'de tanışıp, arkadaş olduğu Nuran Akyüz'le evlendi.

1972
Kızları Elif doğdu.

1973
Ecevit'in "Ak Günlere" bildirgesinin hazırlanmasına katkıda bulundu.

1974
Salzburg Küresel Seminerleri Vakfı'nın davetiyle yabancı sermaye konusundaki programa katılmak için Avusturya'ya gitti.

1974
"Türkiye'de Yabancı Sermaye" başlıklı doktora tezini yayımladı.

1974
TÜSİAD Genel Sekreteri olarak görev yapmak üzere DPT'den ayrılarak İstanbul'a yerleşti.

1975
Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması doğrultusunda temaslarda bulunmak için TÜSİAD heyetiyle birlikte ABD'ye gitti.

1977
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden doktora derecesi aldı.

1977
TÜSİAD heyetiyle Beyaz Saray'daki görüşmelere katıldı.

1980
TÜSAD Genel Sekreterliği'nden ayrıldı.

1980
Kısa süre *Milliyet*'te çalıştı.

1980
Sabancı Topluluğu'nda Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanı olarak çalışmaya başladı.

1982
Güneş gazetesinde yazmaya başladı.

1988
Sabah gazetesinde köşe yazıları yazmaya başladı.

1988
Boğaziçi Üniversitesi'nde doçentliği onaylandı.

1990
TRT-2'de ekonomi konulu "Olayların İçinden" adlı programı sunmaya başladı.

1994
Marmara Üniversitesi'nde profesör oldu.

1998
Sabah'tan ayrılıp *Milliyet*'e geçti.

2000
Genelkurmay tarafından TCK 159. madde kapsamında dava edildi. Yargılandı, beraat etti.

2001
Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanlığından ayrıldı.

2009
CNBC-e ve NTV'de ekonomi programlarına başladı.

KÖŞE YAZARLIĞI

1960-1963
Türkiye İktisat Gazetesi

1983
Rapor gazetesinde "Güncel" köşesini yazdı.

1983-
Dünya gazetesinde Tevfik Güngör adıyla köşe yazmaya başladı; devam ediyor.

1986
Tercüman gazetesinde İsmail Halid adıyla köşe yazdı.

1982-1988
Güneş gazetesinde Ali Rıza Kardüz adıyla "Haftanın Fotoromanı"nı yazdı.

1988-1998
Sabah gazetesinde Ali Rıza Kardüz adıyla köşe yazdı.

1991-1995
Sabah Star dergisinde Ali Rıza Kardüz adıyla yazdı.

1995-1996
Sabah Pazar Keyfi dergisinde Ali Rıza Kardüz adıyla yazdı.

1996-1998
Yeni Yüzyıl'da Güngör Uras adıyla köşe yazdı.

1998-
Milliyet'te köşe yazarı; devam ediyor.

YAYIMLANMIŞ ESERLERİ

Devlet Planlama Teşkilatı döneminde kapaklı olarak yayımlanan araştırmaları:

The Cooperative Movement in Turkey, Mart 1965.
Yatırım İndirimi, Şubat 1966.
Tarım Sektörü ve Kooperatifçilik, Mart 1966.
Türkiye'de Sigorta Sorunu, Mayıs 1966.

Gümrük – 474 Sayılı Kanuna İlişkin Gümrük Taksitleme ve İndirimi Uygulaması, Haziran 1966.
Özel Sektörün Gelişmesini Etkileyen Faktörler, Haziran 1966.
Özel Sektörün Gelişmesinin Hızlandırılması İçin Teklifler, Temmuz 1966.
Small Industry in Turkey, Mayıs 1967.
Özel Sektörü Teşvik Tedbirlerinin Uygulama Sonuçları, Mayıs 1967.
Agricultural Credit and Marketing Cooperatives, Kasım 1967.
Küçük Sanayi ve El Sanatları, Mart 1969.
Tarım Kredisi Sorunu, Nisan 1969.
Mükerrer Sigorta (Reasürans) İnhisarı Sorunu, Haziran 1969.
Banka Kredi Sisteminde Gelişmenin Hızlandırılması Konusunda Not, Ağustos 1969.
Tahvil Sorunu, Temmuz 1970.
Recent Economic Policies in Turkey, Kasım 1970.
Bankaların Reklam ve Propaganda Harcamaları ve Basın ve Radyo Reklamları Konusunda Not.
Medium Term Lending in Turkey, Nisan 1971.
1963 – 1971 Para – Kredi Gelişmeleri ve Özel Kesiminin Finansmanı Konusunda Bir Deneme, Ekim 1972.
Tarım Sektöründe Kredi Sorunu, Nisan 1975.
Para Kredi ve Mali Aracı Kuruluşlar, Haziran 1973.

DPT dışında yayımlanmış eserleri:

Halk Kredisi ve Türkiye'de Tatbiki, Ege Matbaası, Ankara 1955.
Küçük Sanayiciler için Kooperatif, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1965.
Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Kooperatifleri, (Margeret Digby'den tercüme), Doğuş Matbaası, Ankara 1966.
Tarım Kooperatifleri İle Devlet Arasındaki İlişki, Doğuş Matbaası, Ankara 1966.
İkinci Beş Yıllık Plan Özel Sektör İçin Neler Getiriyor? Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1967.

What will the Second Five car Development Plan Bring to the Private Sector, Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1967.

Sanayiciler İçin Teşvik Tedbirleri, Kağıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1968.

Devalüasyon Öncesi ve Sonrası Ekonomik Gelişme Politikası, Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1971.

Recent Economics Policies in Turkey, Odalar Birliği Basımevi, Ankara 1971.

Tarım Satış Kooperatifleri Sistemi Yoluyla Tarım Ürünleri Fiyat Destekleme Politikasının Finansmanı Sorunu, Şark Matbaası, Ankara 1971.

Türkiye'de Sermaye Piyasası, Şark Matbaası, Ankara 1973.

Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Formül Matbaası, İstanbul 1979.

Borsa, Sabah Yayınları 1990.

Turkey, From Ten Thausand Years of Civilization to the Present (Y. Karakoyunlu ile ortak yayın) Creative Yayıncılık 1991.

Ekonomide Özallı Yıllar (1980-1990) Afa Yayınları, İstanbul 1993.

Fikir Üreten Fabrika, TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, Feyyaz Berker ile, Doğan Kitap, 2009.

Bak Ben Sana Anlatayım, Olaylarla Alaylar, Doğan Kitap, 2010.

DİZİN

Abacı, Muazzez 417
Abaza Elbruz Bey 20
Abbas, Cevat 339
Abdullah Efendi 44
Abdullahoğlu, Nuri Sevil 542
Abdullahoğlu, Hikmet 44
Abdurrahman Nafiz 14
Abdülaziz 19, 526
Abdülhamid II 20, 44, 579
Abdülmecid 19, 43, 101
Abidin Paşa 82
Abraham Paşa 45
Acar, Özgen 436
Acıman, Eli 268-269, 291
Adıgüzel, Yılmaz 542
Afrodit 49
Ağaoğlu, Samet 56
Ağaoğlu, Tektaş 56, 64, 80
Ağyazar, Üstad 35
Ahmed Şefik Mithat 122
Ahmet Bey 198
Akça, Osman 542
Akçağlılar, Leyla 87
Akçağlılar, Necati 87, 275, 305, 355, 411, 445
Akçaylı, Muazzez 332
Akçura, Yusuf 479
Akdağ, Tevfik 76
Aker, Orhan 237, 266, 284, 370
Akgerman, Bedri 538-540, 542
Akgüç, Öztin 92, 255
Akkaya, Fevzi 411-412
Akkor, Gündoğdu 467
Akkoyun, Timuçin 171
Akman, Oral 171
Akoğlu, Tunay 157
Aksın, Can 371, 438
Aksoy (Has), Fazilet 530
Aksoy, Erol 360
Aksoy, Talip 530
Aksu, Sezen 645
Aktan, Reşat 143
Aktı, Hüseyin Bahri 539-540
Aktürk, Yıldırım 174
Akyol, Avni 230
Akyüz, İsmail Hakkı 64, 192
Akyüz, Nuran *bkz.* Uras (Akyüz), Nuran
Alaiyeli Mahmud 488
Alaiyelizade Halim Bey 542
Alanyalızade ailesi 542
Alexander, Magnus W. 239
Ali Baş Hampa Bey 13
Ali Fuat Paşa 21
Ali Rıza Kardüz (müstear ismi) 7, 417
Alisbah, Hulki 223, 449-450
Alkin, Erdoğan 179, 246, 254-255, 382, 433, 642
Alp, Nimet 36
Alparslan 3
Alpay 90
Alphan, Cihat 150
Altabef, İsak 534
Altan, Çetin 80, 284, 423
Amado, Alber 529
Amado, Moiz 529
Anastasyan, İsrail 534
Anavasiliye *bkz.* Asiye
And, Metin 43
Andrews, Julie 646
Anjelik 81
Araf Kardeşler 249

Araf, Vitali 249-250
Aral, Namık Zeki 78, 333, 432
Aral, Sadi 542
Arap Manav 248-249
Arcayürek, Cüneyt 284, 353
Ardıç, Bayram 473
Aren, Sadun 170
Arf, Ertuğrul 533
Argun, Tanju 642
Arıklı, Ercan 246
Arıkoğlu, Korkut 642
Arkas, Lucien 553
Arnavut Ramiz Efendi 33
Arolat, Osman Saffet 181, 332, 337, 379, 395, 434, 437
Arzık, Nimet 525
Asiye (Anavasiliye) 86-87
Aslan, Fahrettin 40-41
Aslan, Sacit 40
Aslangil, Feyzi 36-37
Aşkın, Aydemir 432
Ataman, Şükrü 544
Atasoy, Veysel 174
Atatürk, Mustafa Kemal 3, 11-13, 17-18, 68, 77, 83, 85-86, 101, 339-340, 342, 366, 478, 482-483, 485-489, 500, 502-503, 544, 553, 575, 580-586, 590-591, 608, 610
Atay, Oğuz 64, 70
Ateş, Abdülkadir 642
Atikkan, Zeynep 371, 433, 436
Atok, İlhan 425
Aydemir, Cem 469
Aydemir, Şevket Süreyya 77-78, 333
Aydemir, Talat 92
Aydın, Cem 642
Aydın, Mehmet 171, 174
Aydın, Mesut 14
Aydınlar, Mehmet Ali 553
Aygen, Osman 87
Aygün, Sadullah 172
Ayhan, Ece 76
Ayla, Safiye 38-39, 45
Aytaç, Zeki 312
Aytül, Turan 284, 305-306
Aytür, Memduh 153, 156, 168-169, 171-172, 513-514, 516

Baba Şükrü (BJK) 91
Bacall, Lauren 647
Bacanos, Yorgo 36
Bakiçelebioğlu, Zeki Cemal 431
Bakioğlu, Enver 539
Balcı, Refik 371, 438
Balcıoğlu, Hakkı 543
Baler, Refik 429
Balık, Celal 652
Balıkçı Nevzat 248-249
Banderas, Antonio 647
Barlas, Gürbüz 362, 389
Barlas, Mehmet 284, 357, 361-362
Barlas, Selim 362
Baruh, Nesim 544
Başaran, Cansen 552
Battal, Mustafa 366
Bauman, R. 275
Bayar, Celal 11, 59, 81, 124, 495-498, 500, 502, 544, 553
Bayarslan, Mustafa 366
Bayazıt, Tayfun 553
Bayraktar, Köksal 366
Becker, Camille 295
Behice Hanım 20
Bekdik, Murat 319
Bekir Çeşnici (Ali Simen'in müstear ismi) 415
Bele, Refet 21
Belge, Burhan Asaf 77-78
Belge, Murat 77
Beller, Osman 244
Belli, Hamit 447
Benderlioğlu, Bozkurt 171
Bengül, Nejat 170-171

Benler, Özdemir 202
Benmayor, Gila 439
Benyas, Yako 529
Berberoğlu, Enis 433, 439
Berberoğlu, Oya 439
Berk, İlhan 332
Berker, Feyyaz 143, 150, 175, 237-238, 241-243, 252, 256, 258-262, 264-266, 272, 275, 282, 284-285, 290-292, 294, 299, 303, 318, 355, 445, 552, 642
Berksoy, Taner 181-182
Bernard, W. 390
Berzek Sefer Bey 21
Beşikçioğlu, Alpaslan 542
Betil, İbrahim 642
Beyazıt, Selahattin 275, 337, 437
Bezmen, Fuat 275
Bilecik, Ertuğrul 481
Bilge, Ali 371
Bilgin, Dinç 284, 349-350, 356, 359, 417, 437, 543
Bilgin, Şevket 543
Bilir, Zehra 38
Binbaşı İbrahim 21
Binbaşı Mahmut Nedim Bey 20
Binbaşı Nazım 21
Binochet, Juliette 646
Birand, Mehmet Ali 279
Biren, Işık 314-317
Birol, İnci 36
Bodur, İbrahim 238, 552
Bora, Berna 473
Bora, Neşet 12-14
Boran, Behice 266
Boran, Orhan 423
Bosco, Bartolomeo 43
Bosnalı Salih Efendi 529
Boyner, Osman 238, 552
Boyner, Ümit 552
Bozkurt, Mahmut Esat 486
Börtücene, İcen 171-172, 210
Brazofolli, Antuvan 529, 531, 533
Bredemas 291
Brown, Peter 394
Brzezinski, Zbigniew Kazimierz 273-274, 276, 279-280, 288
Buchwald, Art 344
Budak, Muzaffer 533
Buldam, Ahmet 173
Bull (OECD görevlisi) 463
Bulutoğlu, Kenan 170, 222
Burla Biraderler 60, 62
Burla, Daniel 534
Burla, Eli 520
Burla, Fred 275
Büktaş, Mücahit 542

Can, Sibel 383
Can, Tevfik 171
Canbolat, Atilla 171
Candır, Tülin 171
Canevi, Yavuz 642
Cansın, Haluk 284, 542-543
Cantürk, Kemal 114, 116, 167, 171, 218, 224-225, 245
Capporalle 295
Carter, Jimmy 273, 277, 279
Cary, Prof. 223
Cavid (Maliye Nazırı) 479, 481
Cazimajo, Emile 260
Celasun, Merih 171, 181, 183, 221-222, 227, 254, 301, 316, 642
Cem, İsmail 246, 284
Cemal Bey 82
Cemal, Hasan 284, 379
Cenalp, Güler 171
Cerrahoğlu, Nilgün 348-349, 371-372, 436
Ceyhan, Haluk 170
Ceyhun, Ekrem 158, 174, 209, 216, 230
Cıvaoğlu, Güneri 47, 50, 284, 338, 383

Cillov, Haluk 335, 432-433
Cindoruk, Şadi 170
Ciner, Turgay 380-381, 383-384
Clifford, Clark 275
Cody, Michael 133-134
Cook, Peter 463-464
Corç Lütfullah 529, 531
Coşar, Semih 35
Cristopher, Warren 277-279
Crooks, E. 568

Çağlar, Cavit 402, 454
Çağlayangil, İhsan Sabri 37
Çakıroğlu, Perihan 439
Çalışkan, Kerem 339
Çalışkan, Nurcan 366
Çandır, Atilla 181
Çapa, Ahmet 422
Çapa, Celal 417, 422
Çapçı, Orhan 171-172
Çarıklı, Targan 173
Çataloğlu, Cahit 371, 433
Çelebi, Hüsamettin 284
Çelebi, Işın 174, 179
Çelik, Necati 642
Çerkez Ethem 21, 483
Çetin, Ersoy 422
Çetin, Hikmet 144, 169, 171-172, 181, 192, 214, 217-218, 230, 272, 277, 289
Çetiner, Yılmaz 199, 284, 352, 361-362, 423
Çetinkaya, Ali 487-488
Çevik, Erdoğan 254
Çevikçe, Erol 171, 229-230
Çıbar, Cemil 171
Çilingiroğlu, Ayhan 171
Çiller, Özer 246-247
Çiller, Tansu 246-247, 372, 553, 563, 565
Çintav, İzzet 447
Çizgenakad, Lütfü 539
Çolak Selahattin 488
Çolak, Sait 542
Çolakoğlu, Nuri 402
Çolakzade ailesi 542
Çölaşan, Emin 209-210, 217

Dadaloğlu 526
Dağdaş, Bahri 219-220
Dallı, Özen 157
Dalokay, Vedat 177-178
Damalı, Alev 171
Damat Ferit Paşa 21
Dassault, Marcel (Bloch) 267
Daver, Abidin 101
Dayan, Nedim 35
Değmer, Şefiik Hüsnü 78
Deliveli, Mustafa 201
Demirağ, Nuri 575
Demirci Efe 483
Demirel, Nazmiye 219
Demirel, Süleyman 137, 167, 170, 214, 218-220, 223, 229, 247, 309, 314, 321, 365, 383, 466, 497-498, 500, 504-506, 553
Demirgil, Demir 170, 246, 254, 372
Demiriz, Birsen 95, 97
Demirkent, Nezih 284, 335, 338, 354-356, 363-364, 379, 383, 395-396, 437
Derici oğlu, Ümmühan 173
Derman, Hakkı 36
Devrim, Cemil 284
Digby, Margaret 143
Dikmen 489
Dikses, Hamid 35
Dinç, Seza 371
Dinçer, Haluk 552
Dinçer, Metin 433
Dinçerler, Vehbi 171, 174, 230
Dinçkök, Ömer 284, 642
Dino, Abidin 642
Dirch, Joseph 390

Divanlıoğlu, İldeniz 150
Diyap, Alber 529, 531-532
Doğan Boyner, Hanzade 388
Doğan, Aydın 303, 306-308, 350, 356, 358, 376, 383-384, 388, 402-404, 475
Doğan, Hüsnü 174
Doğan, Muammer 171
Doğan, Sema 308
Doğan, Yalçın 371
Doğramacı, İhsan 155-156, 466-467
Doğru, Necati 199, 335, 338-339, 349, 371, 429, 438, 461
Dolmacı, Muammer 208
Donat, Yavuz 284, 357
Dorsay, Atilla 415
Doruk, Lütfi 520
Dönentaş, Kemal 544
Duhani, Mihail Naum 43
Duna, Cem 254
Dural, Haluk 173
Duru, Orhan 362
Durukal, Haluk 157
Duyar, Mustafa 461
Dülge, Mithat 135
Dümbüllü, İsmail 39
Düvenci, Adnan 543

Ecevit, Bülent 175, 177-179, 229, 248, 265, 267, 272-275, 277, 279-280, 288, 293, 332, 342, 500
Ecevit, Rahşan 177-178, 333
Eczacıbaşı, Bülent 642
Eczacıbaşı, Nejat Ferit 237-238, 240, 256, 259, 264-265, 272, 275, 284-286, 293-294, 318, 346, 439, 493, 519, 552
Eczacıbaşı, Süleyman Ferid 542
Eczacıbaşı, Şakir 284, 521
Ediboğlu, Baki Süha 423
Edin, Osman 170
Efsane 149-151
Egeci, Ülkü 171
Eğilmez, Mahfi 641
Eğilmez, Yalçın 371
Eğin, Oray 418
Eisenberg, Robert 222-223
Eker, Savcı 70, 247
Ekin, Nusret 255
Ekşi, Oktay 199, 283-284, 355, 363-364, 377-378
Elbizim, Fikret 154
Elekdağ, Şükrü 277
Elmacıoğlu Ligor Ağa 534
Elınanaki, Hiya 534
Emiroğlu, Metin 174
Enç, Oya 254
Enç, Sinan 257
Engin, Aydın 434
Enver Paşa 13, 101, 481
Enver, Ali 101-102
Enver, Arzu 101
Enver, Perizat 101-102
Eralp, Ziya 170
Erbakan, Necmettin 314, 500
Erçel, Gazi 642
Erdal, Fehriye 460
Erdem, Kaya 218
Erdem, Tanju 315-316
Erdem, Tarhan 201-202
Erdem, Vahit 174, 316
Erder, Necat 181
Erdumlu, Güngör 173
Erduran, Refik 284, 642
Erel, Teoman 284-285, 287, 435
Erenyol, Hikmet 238
Erer, Tekin 284
Erez, Selçuk 246
Ergenekon, Yılmaz 174, 208
Ergin, Sedat 379
Ergüneş, Orhan 173
Erim, Nihat 214, 236
Erk, Niyazi 68, 71
Erk, Suzan 68, 71
Erkoç, Hasan 36

Erkürem, Gül 350
Ernart, Ege 269
Eroğlu, Yaşar 376-377
Eroğuz, Özhan 222-223, 250, 424
Ersever, Atilla 433
Ersoy, Bülent 417
Ersoy, Uğur 467
Ersöz, Bahri 266
Ertan, İsmail 144
Ertan, Şinasi 284
Erten, Edip 35
Ertuna, Özcan 377
Eryavuz, İhsan 481
Eryılmaz, Şerafettin 652
Esad Bey 542
Eskenazi, Vital 529
Eskinazi, İzak 448, 534
Esmerer, Erdoğan 422
Ete, Muhlis 103
Ethem, İbrahim 519
Evintan, Ahmet 69
Evliyaoğlu, İlhan 201
Evliyazade, Özdemir 191
Evren, Kenan 202, 466, 563

Fadıllıoğlu, Metin 417, 422
Faik, Bedii 284, 423
Fan, Freddy 35
Fatih Sultan Mehmet 49
Fer, Muslihiddin 168, 333
Ferrante, Alain 246
Feyzioğlu, Turhan 332
Fikret (doktor) 481
Filibeli Hacı Süleyman 542
Filibeli, Şevket 542
Filmer, Cemil 532
Ford, Gerald 231, 275
Ford, Henry 290-291
Friedman, Milton 561

Galatalı Şevket 488
Galip Efendi 542
Galip, Yahya 249
Gallia ailesi 542
Gallitzi, Nicolas 42
Garipoğlu, Hayyam 606
Gazioğlu, Muzaffer 238, 275, 552
Gencer, İlham 424
Gencer, Leyla 69
Gerdan, Sami 445
Geseryan, Aram 534
Gevgilili, Ali 282, 284, 301, 305-306, 372, 433
Gezen, Müjdat 417
Gezen, Necdet 35, 36
Giraud ailesi 542
Giyudici ailesi 542
Giz, Selahattin 41
Goldenberg, Edmond 544
Gomel, Bohor Avram 542
Göğüş, Zeynep 433, 436
Gökalp, Ziya 479
Gökçer, Cüneyt 69
Göker, Olcay 371, 436
Göknel, Ergun 246
Gökyiğit, Nihat 241, 445
Gömeç, Ali 543
Gönensay, Aylin 246-247
Gönensay, Emre 246-247, 255, 269, 284, 348, 372, 642
Gönensin, Okay 350, 393
Görgün, Haluk 460
Görgün, Sevim 170
Gözlüklü Yaşar 36
Graham, Donald 388
Graham, Katharine 385-388
Graham, Phill 386-387
Greer, Thom 390
Gunur, Semih 257
Gücer, Behçet 544
Güçsavaş, Vural 172, 179
Gül, Abdullah 410, 412-413, 415, 605
Güldemir, Ufuk 379-380
Güler Kardeşler (dansçı) 35

Güler, Çetin 438
Gülersoy, Çelik 157
Güleşçi, Hasan 453, 460
Gülöksüz, Yiğit 181
Günalp, Altan 467
Günaydın, Gökhan 594
Güner, Agâh Oktay 174
Güneş, Turan 179, 284
Gürel, Zafer 42, 97
Gürkan, Uluç 435
Güvenen, Orhan 642
Güzel, Ali 366
Güzel, Hasan Celal 174, 230
Güzey, Bektaş 87

Hacaloğlu, Çetin 181
Hakko, Kety 645
Hakko, Vitali 318, 362, 645
Haldun 248-249
Halil Efe 483
Halman, Talât 170
Hamurdan, Yusuf 171
Hancı, Abdurrahman 424
Has, Kadir 530
Has, Nuri 529-531
Hasan Tevfik 15
Hasefe, Nilgün 459-460
Haznedar, Ziya 421
Heath, Edward 560
Heine, Heinrich 107
Hekimoğlu, Müşerref 188, 435
Henze, Paul B. 276, 280
Heper, Doğan 284, 306, 433
Hepgüler, Muzaffer 43
Hızlan, Doğan 36, 377-378
Hoca, Müfit 487
Hocsletter, Leo 276, 291
Hoover, Herbert C. 386
Hopkins, Anthony 647
Houin, Prof. 223
Hovagimyan 534
Hristaki Zografos Efendi 43
Hristo (berber) 42
Humeyni 150
Hunt, Peter 366
Huveyde 149-151
Hüsrev Sami 481

Ibsen, Henrik 69
Ilıcak, Erman 553
Ilıcak, Kemal 246, 262, 282, 284, 347-348, 355, 357-358, 361, 382-383, 432
Ilıcak, Nazlı 246, 260-262, 284, 347, 357
Işılay, Sadi 36

İbrahim Paşa 526
İçli, Şerif 36
İkbal ailesi 542
İkizyan 534
İlker, Fahir 448
İloğlu, Asım Süreyya 77, 333
İnal, Fasih 335, 432
İnönü, Erdal 545
İnönü, İsmet 69, 73, 85, 342, 481, 486-487, 500, 544-545, 553
İpar, Ali 554
İpar, Hayri 544
İpekçi, Abdi 210, 242, 258, 259, 260-265, 282, 299-301, 305, 355, 361, 435
İshak Paşa 13
İslimyeli, Balkan Naci 424
İsmail Bey 82
İsmail Halid (G. Uras'ın müstear ismi) 7, 348
İşler, Erol 473, 641, 648

Kabasakal, Mehmet 179, 181, 363
Kadak, Şelale 439
Kafaoğlu, Adnan Başer 92, 167, 218, 225
Kafaoğlu, Arslan Başer 433

Kahveci, Adnan 316
Kalaç, Sümer 95, 97, 421
Kaleli, Cemil 171
Kamhi, Cefi 319
Kamhi, Jak 275, 318, 521
Kamil Paşa (Sadrazam) 477
Kamu, Gülsüm 90
Kamu, Sertaç 174
Kanık, Orhan Veli 28
Kansu, Günal 139, 152, 162, 171, 180-181, 242, 514
Kara Kemal 478-479
Kara Vasıf 487-488
Karaca, Ayla 43
Karaca, Muammer 38, 43
Karaca, Toto 43
Karacan, Ercüment 282, 300-301, 303, 305-308, 355, 361, 383
Karaçal, Hasan 173, 363
Karagöz, Burhan 222
Karagözoğlu, İsmail 543
Karagözoğlu, Mehmet 543
Karahan, Kemal 467
Karahan, Oğuz 336, 446-447
Karakoç, Sezai 76, 332
Karakoyunlu, Yılmaz 14, 143, 174, 230, 477, 489, 491, 493, 523
Karakurt, Esat Mahmut 36
Karamehmet, Mehmet Emin 379, 383
Karaoğlu, Mehmet 542
Karaosmanoğlu 489
Karaosmanoğlu, Attila 95, 97, 170-171, 181, 214, 223, 363, 522
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 77
Karayalçın, Murat 174, 230
Karayalçın, Yaşar 223
Kardüz, Ali Rıza (dedesi) 20, 27
Kardüz, Kemal 22
Kardüz, Ragıp 22
Karpiç (Karpovitch, George) 82-86
Karpovitch, George *bkz.* Karpiç
Kasap Sedat 248
Kasaroğlu, Doğan 284
Katoğlu, Murat 329, 362
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 526
Kaya, Şükrü 487
Kayabal, Sabri 354
Kayalar, Akşit 173
Kaymakam Arif 21
Kayra, Cahit 68, 179, 329, 362
Kayran, Doğan 171
Kazankaya, Hasan 417
Kazım Bey 21
Keizer, Dr. 389
Keleş, Birgen 174
Keleş, İlhan 174
Kelly, Michael 394
Kemal Tahir 478
Kent, Mazhar 432
Kepenek, Yakup 181
Kerten, Fritz 35
Kesebir, Şakir 543-545
Kesici, İlhan 174, 247, 642
Keskiner, Arif 423
Kesrelioğlu, Erdal 587
Kılıç Ali 339, 487-488
Kılıç, Altemur 288-289, 300, 488
Kılıç, Gündüz 488
Kılıçbay, Ahmet 512
Kıllıgil, Nuri 575
Kınacızade Şakir 488
Kıraç, Can 448
Kıraç, İnan 303, 305-307
Kıratlıoğlu, Esat 161-162
Kırım, Arman 416
Kırımlıoğlu, Faruk 171
Kıvanç, Tarık 171
Kızılyallı, Hüsnü 171
Kibar ailesi 542
Kibar, Ali 553
Kibar, Osman 542
Kidman, Nicole 646
Kilimci, Mehmet Necip 542

Kimi, Üftade 36
Kinzer, Stephen 398-400
Kiper, Neşet 585
Kissinger, Henry 291
Kitapçı, Akil 222
Kocabaş, Abdülkadir 519
Kocabıyık, Asım 150, 266, 275, 284, 552
Kocatopçu, Şahap 275, 284
Koç Bey 21
Koç, Rahmi 150, 266, 275, 284, 290, 516
Koç, Vehbi 197-198, 237-238, 241-242, 245, 252-253, 256, 259, 264, 284-287, 294, 307, 311, 346, 362, 389, 393, 410-412, 439, 448-449, 466, 469, 493, 495, 516-517, 520-521, 534, 552
Koçak, Nurettin 284
Koçaş, Sadi 120, 214
Koçer, Berk 254
Koçman, Ali 266, 269, 284, 299
Koçman, Sıtkı 520
Kohen, Moiz 479
Koloğlu, Doğan 433
Koman, İlhan 454
Komili, Mustafa 543
Kongar, Bilgi 173
Kongar, Emre 179, 300
Konukoğlu, Abdülkadir 137
Konukoğlu, Sani 137
Koraltan, Refik 187
Koray, Cenk 417
Korum, Sevil 171-172, 179, 181, 230
Korum, Uğur 179
Kral Faruk 90
Krueger, Anne 371
Kuntol, Betin 95, 97
Kurdaş, Kemal 155-156, 467
Kurtböke, Oktay 284
Kuruç, Bilsay 179, 182
Kutmangil, Bekir 359
Kutsay, Cezmi 543
Kuyumcuyan, Ara 312
Küçük, Yalçın 171-172, 192, 217, 285-286, 338, 349, 371, 433, 435
Küçüka, Necip Ali 487
Küçükahmet, Hüsnü 315
Küflü, Ahmet Tevfik 93
Kürşat, Nihat 543

La Fontaine ailesi 542
Lamar, Danny 35
Leo, John 394, 395
Lord Home 560

Maan Ali Bey 21
Mac Millan, Herald 560
Macomber 277-278, 280
Madra, Ömer 399-400
Madra, Sezai Ömer 544
Mahmud (Siirt mebusu) 18
Makras (ayakkabıcı) 42
Maneşe, İsrail 534
Mani, Hasan 329, 362
Manisalı, Erol 246, 254
Mardin, Arif 37
Maruflu, Selçuk 173-174, 230
Maschaske, Alex 390
Maugert, Yvette 35
Maurandi 44
Mayer, Eugene Isaac 386-387
Mc Carry 87
Meçgel, Ahmet 544
Mehmet Bey (polis şefi) 42
Menderes, Adnan 11, 66, 92, 162, 191-192, 321, 494, 497-498, 500, 502, 553
Mengi, Güngör 350, 417
Menteşoğlu, Hasbi 500, 554
Meray, Seha 3, 201-202
Meseretçi, Avni Nuri 542
Mestçi, Ertan 650

Mete, Muhlis 545
Mıstık (çizer) 7, 338
Mihailof, Tamara 86
Miller 290-291
Milor, Vedat 418
Minford, Patrick 564
Miralay Ali Rıza Bey 18-19
Mladek 221
Mondale 276
Mongeri, Giulio 585
Morelli, Pola 36
Moreno ailesi 544
Moreno, Dario 35, 90
Moriçi, Edmondo 44
Mortan, Kenan 371
Mouskouri, Nana 291
Mugnezza 295
Muhaddisoğlu, Mehmet 530
Muharrem 201-202
Muhtar, Reha 273
Mumcu, Uğur 260-264, 284-285, 287, 435
Munyar, Vahap 433
Muradoğlu, Niçağ 102
Mustafa Kemal Efendi (babasının takma ismi) 15-17
Muşkara, Talat 542
Mutlu, Aykut 245
Mutlu, Ercan 173
Mutlu, Kaya 161, 171
Mutlu, Zafer 350-351, 417
Muzaffer 339
Muzaffer Halim 488
Müezzinoğlu, Ziya 153, 169, 171-173, 179, 363, 513
Müfit Hoca 487
Mülayim, Ziya Gökalp 177-178, 229
Münir, Metin 400
Müşir Fuat Paşa 13

Naciye Sultan 101
Nadi, Doğan 423
Nadi, Nadir 282, 284, 356, 383-384, 423
Nadi, Yunus 487
Nadir, Asil 475, 546-547, 550-552
Nahum, Bernar 448, 516, 534
Nana 36-37
Nasrettin Hoca 6
Naşit, Adile 43
Natus, Jak 529
Nazım (albay) 479, 481
Nâzım Hikmet 78
Nehru 145
Newhouse, Samuel (Jr.) 390
Newhouse, Samuel Irwing 390
Nihat, Osman 36
Nimetz, M. 275
Noel, Emil 246, 295-296
Nuri Paşa 13-14

Ocak, Salih 35
Oğuz, Abdullah 645
Oğuz, Gül 645
Oğuzcan, Ümit Yaşar 423
Okan, Tanju 90
Okeanos 49
Oksay, Kazım 230
Okumuş, Mehmet 500, 554
Okur, Meliha 439
Okyar, Fethi 481, 487
Olcay, Osman 201
Omay, Neşet 173
Ongan, Abdullah 44
Onuralp, Fikret 481
Orak, Salih 36
Oral, Emre 356
Oral, Özer 371
Oral, Zeynep 642
Oran, Taşkın 150
Orçun, Mukaddes 433
Orel, Şinasi 170-171
Orhan Kemal 527
Ortaylı, İlber 362

Oskay, Kazım 174
Oskay, Ünsal 433
Osman Fuat 14

Ökçün, Gündüz 179
Öktem, Haydar Rüştü 543
Ölçen, Ali Nejat 170, 181
Ömer Nazım 481
Önal, Füsun 90
Önen, Aslan 542
Öney, Tülay 172-174, 230, 516
Öngüt, Elçin Telci 645
Öngüt, İbrahim 171, 222, 645
Öymen, Altan 76, 285-287, 349, 435
Öymen, Aysel 285, 287
Öymen, Örsan 284
Özakat, Ergün 542
Özakat, Melih 238, 266, 275, 284, 542, 552
Özal, Korkut 207
Özal, Semra 91, 185, 189, 191, 311, 320, 322, 336, 417
Özal, Turgut 91, 114-116, 157-158, 168-169, 171, 174, 185, 189, 191, 205, 207-219, 221-222, 242, 248, 284, 309, 311-314, 316-322, 325-326, 328, 335-336, 358, 371, 393, 417, 434, 436, 450, 457, 466, 499-500, 504-505, 522, 546, 553, 563
Özal, Yusuf Bozkurt 209-210
Özbilen, Asım 529
Özbilgen, Füsun 371, 436
Özcan, Mustafa 173
Özdamar, Ali 41
Özdemir, Hasan 365
Özerman, Erkan 90
Özgecil, Şeref 254, 272, 337
Özgentürk, Jale 429, 438
Özgüner, Yalman 371, 433
Özgür, Emin 529
Özgür, Kemal 529
Özgür, Mustafa 529, 531-532
Özgüven, Muharrem 434
Özkan, Funda 439
Özkan, Mustafa 355, 383-384
Özkan, Tuncay 379-380
Özkök, Erol 371, 433
Özkök, Ertuğrul 377-378
Özsaruhan, Raşit 238, 538-542, 552
Öztrak, Faik 174, 181
Öztürk, Hikmet 120-121

Pacino, Al 647
Pakdemirli, Ekrem 174, 208
Paker, Can 642
Pakoğlu, Mustafa 318, 362
Paksoy 489
Pamela 81
Parsadan, Hasan Tahsin 36
Parthenios 49
Pascal 198-200
Patry, Prof. 223
Payaslıoğlu, Arif 171
Pehlevi, Şah Rıza 150
Pehlivan Ağa 483
Pekkan, Semiramis 90
Pepe 90
Pınar, Selahattin 35
Piyale ailesi 542
Polatkan, Tanju 157, 173
Poroy, Reha 203-204, 223
Proissi W. 568
Pulak, Can 284
Pulur, Hasan 39, 199, 284, 329, 357, 361-362

Rado, Şevket 423, 447, 650
Raiffeisen, Friedrich Wilhelm 122
Ramazanoğlu 489
Renksizbulut, Mustafa 171
Reuter, Ernst 103-104
Rey, Cemal Reşit 425
Reyent, Şerif Remzi 543

Roberts, Julia 646
Rodop, Nuri 539-540
Roosevelt, Franklin D. 386
Rosenberg, Stan 390
Rozzalotas, Yatro 544

Sabah, Mahmut 588
Sabancı, Demir 462
Sabancı, Erol 317, 336-337, 362, 445, 447, 452, 455, 458, 459, 464-465, 472-473
Sabancı, Güler 467-469
Sabancı, Hacı Ömer 443, 458, 460, 466-468, 493, 520, 525, 527, 529, 531-533
Sabancı, Özdemir 458-462
Sabancı, Sadıka 443
Sabancı, Sakıp 203-204, 225-226, 238, 284, 311, 317-318, 336-337, 362, 439, 445-446, 448, 452-453, 455, 458-461, 466-470, 472, 495, 521, 531, 552, 604
Sabancı, Sevil 470
Sabancı, Şevket 458, 460, 465
Sadrazam Said Paşa 44
Sağlam, Erdinç 284
Sağlam, Özcan 366
Sağlar, Fikri 642
Sait Bey 21
Salomon Rafael Gilado 529, 531
Saltık, Haydar 314
Sandisan, Sir Alfred 45
Sanver, Selahattin 539, 543
Sapancalı Hakkı 481
Sapmaz, Ahmet 238, 529-533, 552
Sapmaz, Bekir 529-531
Saraçoğlu, Şükrü 85
Sarı Mehmet 483
Sav, Atilla 214
Sayga (Has), Yıldız 530
Sayga, Ahmet 530
Sayga, Kemal 530
Sayga, Mahmut 530
Sayın, Suat 424
Schultze-Delitz 123-124
Schwab, Klaus 293-294
Seber, Cemal Süreya 76, 331-332
Sel, Niyazi 432
Selçuk, İlhan 284, 383
Semiramis 37
Serge Homya *bkz.* Süreyya
Seyfioğlu, Türan 36
Sezek, Meral 214
Sezek, Yılmaz 171
Sezer, Ahmet Necdet 65
Sezik, Osman 542
Sharkey, Mary Anne 390
Simavi, Erol 282, 336-337, 355, 361, 376, 382, 423
Simavi, Haldun 291, 383-384
Simavi, Sedat 376-378
Sipahi, Nesrin 37-39
Sirmen, Ali 415
Smith, Elaine 276, 288
Sohtorik, Ali 545
Sohtorik, Sevinç 545
Sokullu, Abdi 543
Sovartini 295
Soyak, Recep Zühtü 340
Soyay, Faik 544
Soyer, Dündar 543
Soyöz, Haslet 7, 335, 339
Soysal, Ertuğrul 248, 261, 266, 268, 284, 301, 348-349, 372
Soysal, Mümtaz 179
Söylemez, Refik 432
Sözen, Nurettin 246
Sözer, Zeki 284
Sözeri, Perihan Altındağ 39
Sperco, Willy 40
Spitinger 465
Sturck, Ernest 221
Sunalp, Turgut 460
Sururi, Gülriz 42
Süreyya (Serge Homya) 82, 86-88

Şahenk, Ayhan 357, 402-403
Şahenk, Ferit 401-403
Şahin, Celal 38
Şakacı, Selahattin 532
Şamil, Türkan 37
Şavkay, Tuğrul 416
Şeflek, Nemide 198
Şehzade Abid Efendi 14, 18
Şehzade Burhaneddin 18
Şençalar, İsmail 36
Şener, Nedim 409
Şeref, Mustafa 487
Şeyh Sunusi 12-14
Şoray, Türkan 228

Takuhi, Bayan 534
Takuhi, Kevork 534
Talas, Cahit 143
Talat Paşa 478
Talu, Naim 114-116, 167, 218, 220, 224-226, 447
Tamer, Meral 350
Tamer, Rauf 284, 357
Tan, Tahsin 539-540
Tandoğan, Haluk 223
Tandoğan, Nevzat 83
Taner, Haldun 201
Tanık, Yusuf 543
Tanju, Aysel 36
Tansu, Ziya 354, 434, 436
Tara, Şarık 241, 261, 293-294, 362, 411, 445
Tarhan, Cem 187
Tarımer, Recai 489
Taşçıoğlu, Halit 135-136
Taşhan, Cemal 82
Taşkent, Kazım 463
Taşlı, Ali Haydar 459-460
Tatari ailesi 542
Tatari, Hacı Ahmet 542
Tatlıses, İbrahim 417
Tatlıyay, Haydar 36
Taymas, Zeynep 173
Teberruz Hanım 139, 149, 152-153
Tecer, Ahmet Kutsi 69
Tek, Sadi 50
Tekgül, Özcan 36
Tekin, Hacı 530
Tekin, İbrahim 530
Tekin, Seyit 529-531
Telci, Gülçin 439
Temizel, Zekeriya 469
Teofanidis, Yorgi 42
Tepsi, Burhanettin 50
Terzioğlu, Tosun 468
Tevfik Efendi (büyükbabası) 11, 19
Tevfik Güngör (G. Uras'ın müstear ismi) 7, 336, 338
Tezelli, İsmail 35, 36
Tezelli, Nermin 35
Thatcher, Margareth 560-566
Thomas, Frederick 40-41
Thomei, Marise 647
Thomson, J. W. 292
Thrasher, Robert 390
Tınaz, Kâmil 539
Tınç, Lütfi 415
Tigrel, Ali 181
Togay, Tahsin 434
Tokar, Feyyaz 199, 284, 352, 356, 361-362, 364, 383
Tokatlı, Orhan 353
Tokcan, Çetin 213
Token, Yavuz 436
Toker, Metin 300, 352, 355
Tokpınar, Metin 222
Tokyay, Haydar 36
Tokyay, Necati 35
Tolon, Barlas 173
Tolon, Hasan 254
Tolon, Yavuz 434
Tolunay, Özden 171
Topal İsmail 483
Topçu İhsan 481, 487-488

Topçu, Nurettin (Osman Nuri) 488
Toperi, Kaya 37, 150
Toraman, Zafer 371, 433
Torun, Osman Nuri 170-171, 255
Tökin, İsmail Hüsrev 77-78
Tör, Vedat Nedim 77-78, 333
Triçelli 532
Truman, Harry 386
Tuna, Mehmet 422
Tunar, Şükrü 36
Tuncer, Baran 181, 363
Tuncer, Erol 181
Tuncer, Selahattin 432
Tunçsiper, Nejat 76, 331-332
Turgut, Mehmet 516
Tüfekçi, Celalettin 562
Tükel, Ahmet Sükuti 431
Tükel, Süha Sükuti 431, 543
Tümer, Hüsnü 585
Tümer, Melih 433
Türel, Oktar 181
Türenç, Pınar 319
Türenç, Tufan 362
Türkbaş, Özer 37
Türkeş, Mustafa 78
Türkeş, Sezai 411-412
Türkler, Kemal 356
Türkoğlu, Faruk 429, 438
Türkömer, Kemal 222
Tütüncü, Enis 174, 181
Tüzün, Atıf 488

Uğur, Necdet 201
Ulagay, Osman 181, 341, 350, 371
Ulaş, Fethiye 488
Ulaş, Hüseyin Avni 487-488
Ulukartal ailesi 542
Unat, Nermin Abadan 95, 97
Uran, Hilmi 488
Uras (Akyüz), Nuran 172-173, 185, 188-191, 194-196, 199-200, 245-247, 250-251, 253, 286, 289, 448, 639, 645
Uras (Beşiktaş) İsmail Halid 9, 12, 14-18, 22, 31, 443
Uras, Elif 193-194, 196-197, 199-201, 203-204, 248, 253, 639, 644
Uras, Zehra 22, 443
Uraz, Abdullah 284
Uşakizade ailesi 542
Uteybi, Cüheyman el 412
Uyal, Şekip 539-540
Uyguner, Mehtap 641
Uyguner, Şefik 424-425
Uygur, Emel 641
Uykusuz, Mim 76, 335
Uysal, Nilgün 371, 433
Uzgören, Nusret 56, 70, 77, 98, 333
Uzun, Doğan 87

Ülken, Yüksel 179, 255
Ülker, Sabri 216
Ülman, Haluk 179
Üner, Sunday 171
Ünlü, Hediye 473, 641, 648
Ünver, İzzet 465, 544
Üren, Eşref 331
Ürgüplü, Fazıla 258
Ürgüplü, Hayri 254, 258
Üsdiken, Behzat 38
Üstünel, Besim 143-144, 170, 173, 179, 301, 343, 363
Üstünel, Gülen 177

Vail, Thomas 388-390, 392-393, 397
Vâlâ Nureddin 78
Vali Bedrettin 487
Valloari 45
Vance, Cyrus 278
Vaner, Süleyman 77
Vidinli, Turgut 329
Vinpapotos, Nikola 544
Vural, Volkan 553
Vuran, Ateş 642, 644

Whittall ailesi 542
Wilkinson, M. A. 295

Yalçın, Aydın 75-76, 332
Yalçın, Hüseyin Cahid 480
Yalçın, Nilüfer 435-436
Yalçıntaş, Nevzat 174, 209, 216, 230
Yalman, Ahmet Emin 27, 352
Yalman, Nur 170
Yaman, Yücel 433
Yanardağ, Merdan 78
Yardaş, Ayla 173
Yardımcı, Bülent 371, 429, 438
Yaşa, Memduh 203, 254, 268-269, 466
Yaşar Kemal 423, 527
Yaşar, Selçuk 238, 267-268, 300, 543, 552
Yaşar, Selman 266, 284
Yaşin, Mehmet 418
Yatman, Ahmet 36-37
Yavuz, Hilmi 362
Yavuz, Özge 587
Yayın, Sevin 171-172
Yazgan, Nuh Naci 529-531
Yazıcı, Bedii 545
Yazıcı, Bülent 221-222
Yazıcı, Kamil 552
Yazman, Mehmet Şevki 78
Yeldan, Erinç 181
Yenal, Engin 584
Yenal, Oktay 170, 181, 183, 222
Yener, Yücel 171
Yerdelen, Erman 403
Yetişen, Mücteba 194
Yıldırım, Abdurrahman 441
Yıldırım, Servet 641-642
Yıldırım, Zekeriya 181, 402, 642
Yılmaz, Mesut 500, 553, 631
Yılmaz, Muharrem 553
Yılmaz, Serpil 439
Yılmaz, Yavuz 171
Yiğit, Korkmaz 360
Yorgancıoğlu, Hayrettin 543
Yörük Ali 483
Yörükoğlu, Tanju 254
Yücekök, Ahmet 362
Yücel, Asuman 173
Yücel, Can 80
Yücel, Hasan Âli 80
Yücel, Şemsi 371, 429, 438
Yüksel, Levent 425
Ali Rıza (yüzbaşı) 18

Zachman, K. H. 295
Zanno, Cleanthy 43
Zat, Vefa 40
Zeki Cemil Bey 431
Zeliha 177
Zennube 133, 134
Zeta Jones, Catherine 647
Zırh, Ali 487
Zıt Kardeşler 38
Zincirkıran, Necati 284
Zorlu, Mazhar 543
Zümre, Şakir 575

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 46 —

Dört isimden oluşmuş bir kişi o: Güngör Uras, Ali Rıza Kardüz, Tevfik Güngör ve Ayşe Hanım Teyze. Türkiye'nin ekonomik-gastronomik tarihinin önde gelen izleyicisi. Tahran'dan Washington'a, Londra'dan Mekke'ye, adımını attığı her toprak parçasından, siyasetten iktisada, yemekten müziğe anlatılacak bir şeyler çıkartıp okurlarıyla paylaşmaya can atan bir yazı makinesi. TÜSİAD Genel Sekreterliği ve Aksigorta Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptığı için ömrünün büyük bir kısmını iş aleminin zirvelerinde geçirmesine rağmen yazılarını basit ve sıradan insana öncelik veren bir bakış açısıyla yazdı. Halen *Dünya*'da Tevfik Güngör, *Milliyet*'te Güngör Uras imzasıyla ekonomi yazıları, *Milliyet Cumartesi*'de ise Ali Rıza Kardüz adıyla yemek yazıları yazıyor, CNBC-e televizyonunda program yapıyor. Bilgisi, kıvrak kalemi ve ironik üslubuyla ekonomik kavram ve uygulamaların geniş yığınlar tarafından anlaşılmasına çabalıyor.

"Önemli olan yazılanın okunması, anlaşılmasıdır. Ben roman, hikâye değil, ekonomi yazıyorum. Yazdıklarımın anlaşılır olması gerekiyor. Konuya yabancı olanların yazıyı sıkılmadan okuyabilmelerini temin etmek, konuya ilgi duymalarını sağlamak gerekiyor. Arada sırada olayları hafife almak, okuyucunun tanıdığı kişileri, yazının içine oturtmak ilgi çekiyor. Nasıl ki 'Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu' olarak kendi üzerimden, başkalarının sorunlarını anlatıyorsam, aynı şekilde halkımızın çoğunluğunun temsilcisi olan Ayşe Hanım Teyzem, Ali Rıza Bey Amcam ve İşçi Memed üzerinden de halkın sorunlarını tartışmaya açıyor, halka bilgi veriyorum."

0969960
ALL
9960 ALL

9 786053 605034

KDV dahil fiyatı
24 TL

Kapak fotoğrafı: Ercan Arslan